

आयिं भो विद्वेषुः । श्रुतिस्मृतिपुराणतहासेषु षड्दादरा धर्माभिमानिनो धर्मा-
 णेषु श्रद्धालवः, विदितचरमेवतद्भवतां तत्रभवतामानन्दाश्रमग्रन्थावलीयग्रन्थमा-
 णां, यदिदानीमानन्दाश्रममुद्रणालये श्रीमद्द्वैपायनमुनिप्रणीतं ब्रह्मवैवर्ते नाम
 गं समुद्रच प्रकाशयत नि ।

यद्यप्यस्मिन् वषे बहवो धर्मविषयका ऐतिहासिकाश्च ग्रन्थाः
 रतरामायणप्रभृतयः सुद्रच प्रकाशिताः सन्ति पुराणानि च श्रीमद्भागव-
 तीभागवतादीनि, तथेदमपि विद्यते, तथाऽपीदानींष्टादशमहापुराणेषु ब्रह्मवैव-
 र्त्य महापुराणं ब्रह्मखण्ड-प्रकृतिखण्ड-गणपतिखण्ड-श्रीकृष्णजन्मखण्डा-म-
 मखिलमूण्डलप्रसिद्धं विशेषतया समुद्रच प्रकाशयतेऽस्माभिः । तत्राऽऽद्यमानेऽ-
 रणशरणाधारमणगोलोकगजश्रीकृष्णतः सर्वेषां भुवनानां सृष्टिसिद्धितिलधानां
 गिप्रतिर्गमन्न्तरवंशानुचरितानां ब्रह्मप्रकृतिगणपतिशंकरादिदेवानामुत्पत्त्यधि-
 तारचरितानां च नारदनारायणसंवादद्वारा विभूतरेण वर्णनं वर्तते । अथ द्वितीये
 श्रीकृष्णजन्मखण्डात्मके भागे तु श्रीमत्परब्रह्मश्रीकृष्णचरितानामतिविस्तरतया
 पक्तमनमानससंमोदाभावकं वर्णनं विद्यते ।

तदेतत्पुराणं पूर्वग्रन्थप्र मुद्रितमप्यस्माभिः पाठान्तरैः सुरभीकृततथा मी-
 चादिमुसंस्कृतं पानकामिव समधिकमैव संतोषं जनयेद्दमामलापुष्पाणामित्यत्र
 नास्ति नः संदेहलेशोऽपि । तथा चान्यदीपमुद्रणालयमुद्रितपुस्तकापेक्षयाऽप्य
 शुद्धतरत्वाद्वाचकानामयमेवाऽऽनन्दाधममुद्रितां ग्रन्थः श्रेयान्वाचनार्थम् । अन्यत्र
 मुद्रितपुस्तकमश्लोकयतां तत्रस्थाननेकान्दीपान्दृष्ट्वा दच्छुद्धीकरणं मनःशुण्ठिष्ठते
 तदेवात्र कृतमश्लोकयतितरां ते मुद्रमाप्नुयुः ।

अधारिन्ममाम्बुर्धनापथमपयत्ने च्छल्लतः रखलनं कर्षति न्गादेन संस्कृ-
 तभाषालेखनसरण्येन्यस्ततथा दोषबाहुल्यं दृश्येत तस्मिन्नुमर्हन्ति विद्वानि इति मे
 महान्दोषो विश्वासः । तदेतद्वैखनसाहसमनसूयावतां धीमतामग्रे गिनितेषु सवि-
 नयं सषणयं साञ्जालिकन्यं च श्रीमत्सच्चिदानन्दपरमहंसैः समर्प्य विरमा-
 भीति क्षम् ।

गुण्यपत्तने चैत्र व० १० } गुरुजनकृपाभिलाषी मराठे श्युषाष्टौ
 २० १८५७. } श्रीधरामनो वासुदेवचर्मा ।

अथ श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणविषयानुक्रमणिका ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः । अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

अथ ब्रह्मखण्डम् ॥ १ ॥

१ ग्रन्थादौ मङ्गलाचरणम्, १
नैमिषारण्ये शौनकादीन्प्रति
सौतेरागमनम्, तत्र कुश-
लप्रश्नानन्तरं सौतिं प्रति
शौनकमहर्षेः श्रीकृष्णभ-
क्तीहापरसौख्यप्रदतन्महा-
पुराणतत्त्वजिज्ञासया प्रश्नः ।
सौतिना शौनकं प्रति ब्रह्म-
वैवर्तमहापुराणप्रशंसातत्पु-
राणस्थचतुष्पलण्डगतमुख्य-
विषयवर्णनम् ।

२ सौतिना गुरुवन्दनपूर्वकं ४
सर्वोपरिस्थगोलोकवर्णनम् ।
ततः शतकोटियोजनाघः-
प्रदेशे वैकुण्ठलोकः । तदधः
शिवलोकः । प्रलये वैकुण्ठ-
शिवलोकयोगोलोके लयः ।
गोलोकस्य तत्पत्तिलयाभा-
वः । गोलोके स्थतेजोमण्ड-
लस्यैव सर्वजगत्कारणश्री-
कृष्णरूपत्ववर्णनम् ।

३ श्रीकृष्णपरमात्मनो जग- ६
त्तिस्रसृष्टायां स्वाङ्गदाक्षिण-
पार्श्वतः स्रष्टुगा त्रयोदशानां
पञ्च तन्मात्राणां महाभूता-
दीनां नारायणस्य चोत्पत्तिः ।
नारायणकृतश्रीकृष्णस्तो-

त्रम् । श्रीकृष्णाङ्गवामपा-
र्श्वच्छंकरोत्पत्तिः । शंकर-
कृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् । ना-
भिप्रदेशाङ्गुलोत्पत्तिस्तकृ-
तश्रीकृष्णस्तोत्रम् । तद्व-
क्षसो धर्मोत्पात्तेः । तत्कृत-
श्रीकृष्णस्तोत्रम् । सरस्व-
तीमहालक्ष्मीदुर्गात्पात्तिः ।
तत्कृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् ।

४ श्रीकृष्णनासाग्रतः सावि- १०
त्र्युत्पत्तिः । तत्कृतकृष्ण-
स्तुतिः । श्रीकृष्णमनसो म-
न्मथोत्पत्तिः । तद्वामाङ्गाद्र-
स्युत्पत्तिः । रतिदर्शनेन
ब्रह्मणो रेतःपतनम् । तस्मा-
द्रेनसो वरुणोत्पत्तिः । अ-
ग्निस्वाहावरुणानीनां क्रमे-
णोत्पत्तिः । श्रीकृष्णरेतः-
स्खलनान्महाविष्णोरुत्पत्तिः ।
श्रीकृष्णकर्णमलान्मधुकैटभो-
त्पत्तिः । श्रीकृष्णकृतमधु-
कैटभवघवर्णनम् ।

५ गोलोकगोगोपगोवीनां नि- १२
त्यानित्यत्वव्यवस्था । शं-
भुनारायणयोः कल्पत्रयव-
र्णनम् । ब्रह्मणः कालनिर्ण-
यः । मार्कण्डेयस्थितिकल

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

निर्णयः । श्रीकृष्णकृतगो-

गोपबलीवदोत्पत्तिः । प्रकृ

तेः सकाशाद्राधोत्पत्तिः ।

राधागण्डप्रदेशात्कोटिसं-

ख्याकगोपीनामुत्पत्तिः ।

६ श्रीकृष्णेन नारायणादिभ्यो १५

महालक्ष्म्यादीनां दानम् ।

महेश्वराय दुर्गायां समर्पयि

तव्यायां शंकरेण तत्स्वी-

कारप्रत्याख्यानम् । श्रीकृ-

ष्णेन शंकराय सर्वपूज्य-

त्वादिवरप्रदानपूर्वकं तन्मा-

हात्म्यवर्णनम् । सिंहवा-

हिनीदेवीममाश्वासनपूर्वकं

मन्त्रदानम् । ब्रह्मणे सृष्टि-

करणायाऽऽज्ञादानम् ।

७ ब्रह्मकृतशृष्टिव्यादिविध- १८

सृष्टिवर्णनम् ।

८ ब्रह्मणा सावित्र्यां वीर्या- १९

धानतो वेदशास्त्रादिसृष्टि-

वर्णनम् । ब्रह्मणः पृष्ठदे-

शादिभ्योऽवर्माद्युत्पत्तिः ।

रक्षसुतेभ्यः सृष्टिकरण आ-

ज्ञादानम् । ब्रह्मणो नार-

दाय शापदानम् । नारदेन

च ब्रह्मणे शापदानम् ।

९ ब्रह्माज्ञया नारदातिरिक्त- २२

सर्वमहर्षिभ्यः कृतसृष्टिः । तत्र

कश्यपादित्तनववर्णनम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

मङ्गलग्रहोत्पत्तिविषय इति-

हासवर्णनम् । चन्द्रपत्नी-

नां चरित्रे रोहिणीमङ्गतं च-

न्द्रं इति दक्षेण यक्षमरोमि-

त्वायादेकशापदानम् । चन्द्र-

स्य शिवाश्रयणम् । चन्द्रप-

त्नीभिः स्वपतिलिप्सया पि-

तृपमीपे पातिमहात्म्यवर्ण-

नम् । दक्षेण शिवाच्चन्द्रस्य

याचनम् । शिवेन तत्प्रत्या-

ख्यानम् । कृष्णेन दक्षाय

चन्द्रस्य दानम् ।

१० भृगुवादिभ्यश्चयवनाशुत्प- २६

त्तिः । कुबेरजन्मकथनम् ।

क्षत्रियादिजात्युत्पत्तिः ।

शिल्पकारोत्पत्तिः । शिल्प-

कारणा पतितत्वादिशेषे-

णायान्त्व इतिहासवर्णनम् ।

घृताचीनमाप्सरोभिः सह

विश्वकर्मणः समागम उ-

भयोः संवादः । घृताच्या

नीतिवर्णनम् । परस्प-

रशासवर्णनम् । मूलोके पि-

श्वकर्णो ब्राह्मणजन्म । घृ-

ताच्या गोपिकाया गङ्गा-

तीरे रमणम् । ततो मलये

रमणम् । ततो नवपुत्रो-

त्पत्तिः । तेषां कार्यनिर्ण-

यः । संकरजातिवर्णनम् ।

वैद्यजातिनिर्णयेऽभिधेनीक-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

- मारोत्पत्तिवर्णनम् सर्वजा-
निषु योनिसेवन्ववर्णनम् ।
- ११ सुतपोब्राह्मणस्याश्वनीकुमा- ३४
राम्यां शापः । सूर्यकृतब्रा-
ह्मणस्तुतिः । सुतपसाऽ-
श्विनीकुमारयोर्नैरुज्ज्वल-
रणम् । ब्राह्मणमाहा म्यम् ।
- १२ गन्धर्वराजस्य पुत्रप्राप्तिनि- ३६
मित्तं पुष्करक्षेत्रे शंकरोद्दि-
शेन तपश्चर्या । तत्तपस्तु-
ष्टेन शंकरेण वरप्रदानम् ।
गन्धर्वराजभार्यायां नारद-
जननम् ।
- १३ नारदस्य पूर्वजन्मव्युप- ३८
बर्हणोतिनामकथनम् । उप-
बर्हणस्य दुष्करतपश्चरणेन
गन्धर्वकन्यानां परिण-
यनम् । रम्भारश्नेनेनोप-
बर्हणस्य वीर्यस्खलने तस्मै
शूद्रत्वप्रापकशापः । उप-
बर्हणस्य स्वदेहपरित्यागः ।
तन्निमित्तं मालावतीनाम्-
ज्येष्ठपत्न्या विलापः ।
शापोद्यतमालावतीमयाद्ब्र-
ह्मादिसर्वदेवानां तत्राऽऽ-
गमनम् ।
- १४ मालावतीसमीपे श्रीवि ४२
ष्णोऽगमनम् । स्वपतिमरणे
कारणपृच्छायां ब्राह्मणेन
सर्वदेवानां पृथक्पृथक्फल-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

- प्राप्तिवर्णनम् । विष्णुप-
शंसा ।
- १५ ब्राह्मणस्य स्वयं सर्वज्ञता- ४९
प्रशस्ति । मालावत्या प्रत्य-
क्षतो दर्शनं घर्मादीनाम् ।
घर्मादीन् प्रति निजकान्त-
निघनकारणपृच्छा । माला-
वतीकालमुरूपसंवादः ।
- १६ मालावत्या व्याधुत्पत्ते- ४८
हेतुज्ञानाय मन्त्रः । ब्रह्म-
णेन व्याधिकारणवर्णनम् ।
तत्राऽऽयुर्वेदविद्याप्रवृत्ति-
जगनाशकोपचारकथनम् ।
वातपित्तश्लेष्महारकोशाय-
कथनम् ।
- १७ ब्राह्मणरूपधाराशिविष्णोर्व- ५२
ह्यशियादिभिः सह संवादे
विष्णुप्रशंसा ।
- १८ ब्रह्मादीनां पुनर्मालावती- ५५
समीपं प्रत्यागमनम् । गन्ध-
र्वजावनम् । तदा मालाव-
तीकृतमहापुरुषस्तोत्रम् ।
वृष्णेनगन्धर्वजीवदानम् ।
- १९ विष्णुकवचम् । बाणेश्व- ५७
रकवचम् ।
- २० उपबर्हणस्य ब्रह्मशासद् ९१
पत्नीसमीपे जन्मवृत्तान्तवर्णनम् ।
- २१ कलावतीवृत्तान्तः । वृष- ६४

- अध्यायः । विषयाः । शृङ्गाः ।
 लीपुत्रस्य नारदेतिनामक-
 रणम् । वीर्यप्रदनारदज-
 न्मवृत्तान्तवर्णनम् । श्रीकृ-
 ष्णध्यानस्तोत्रकवचवर्णनम् ।
 नारदस्य शापविमोचनम् ।
 २२ ब्रह्मगः कण्ठाक्षारदोत्पत्ति- ६६
 प्रसङ्गेन प्राचेतसादिमुनीनां
 ब्रह्माङ्गविशेषादुत्पत्तिवर्ण-
 नम् । ब्रह्मपुत्रनाम्नोत्पत्त्युत्प-
 त्तिवर्णनम् ।
 २३ ब्रह्मणो नारदं प्रति पुनः ६८
 सृष्टिकरण आज्ञा । नार-
 देन दारपरिमहनिन्दापस-
 ङ्गेन स्त्रीस्वभाववर्णनम् ।
 २४ ब्रह्मणो नारदं प्रति गार्ह- ७०
 स्थयधर्मस्य धैदिकत्ववर्णन-
 म् । नारदस्य श्रीकृष्णव-
 ष्टप्रहणाय ब्रह्मणो प्रार्थना ।
 ब्रह्माज्ञया तदर्थं नारदस्य
 शिवलोकं प्रति गमनम् ।
 २५ तत्र नारदस्य शिवदर्श ७२
 २६ ब्रह्मणो वैष्णवविषयानामा-
 एनिकम् ।
 २७ भद्राभाद्रपदकर्मवर्णनम् ।
 कथनम् ।
 २८ ब्रह्मणो रूपवर्णनम् । शिव- ७९
 ज्ञया नारदस्य बदरिवा-
 शमं प्रति गमनम् ।
 २९ श्रीकृष्णमाहात्म्यवर्णनम् । ८१

- अध्यायः । विषयाः । शृङ्गाः ।
 प्रकृतिमाहात्म्यवर्णनम् ।
 ३० मगवत्सृष्टिः । ८३
 इति ब्रह्मखण्डम् ॥ १ ॥
 ———
 अथ प्रकृतिखण्डम् ॥ २ ॥
 १ प्रकृतिचरितम् । ८७
 २ देवस्य देव्याश्चोत्पत्तिः । ९४
 ३ भूरादिलोकाः । तत्स्थानानि । ९७
 महाविराडुत्पत्तिः । तस्य
 जगत्स्रष्टृत्वम् ।
 ४ प्रकृतयः । सरस्वत्या १००
 मःप्रः पूना कवचं च ।
 ५ याज्ञवल्क्योक्तवाग्देवीस्तो- १०४
 त्रम् ।
 ६ सरस्वत्या महालक्ष्म्योः १०६
 कल्हः—परस्परं शापाश्च ।
 ७ शापात्सरस्वत्या नदीत्वम् । १११
 लक्ष्म्यास्तुलसीत्वम् । कलौ
 धर्मं भ्रष्टं कस्तव्यवहारः । कृ-
 तयुगारम्भे सर्वेषां स्वभावधर्मं
 प्रकृतिः । बालपरिमाणम् ।
 जगदधिष्ठातारो देवाः ।
 ८ वसुतोत्पत्तिः । शृषिणीपूना- ११६
 मन्त्रस्तोत्राणि ।
 ९ भूमिदाने फलम् । तद्वरणे ११९
 पापम् । परधीयतटागा-प-
 ङ्को सार फलम् । भूमिनिने
 सिष्टमदत्तम् । श्राद्धकरणे
 पापम् । भूमौ शस्त्रादिस्था-
 पने पापम् । भूमिनिस्तो
 द्युत्पत्तिवर्णनम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

- १० गङ्गोपाख्यानम् । तस्याः १२०
पूजादि । राधोत्साहः ।
- ११ गङ्गारूपमोहितकृष्णस्य १२८
राधोणलम्भः ।
- १२ गङ्गां प्रति शापदानाद्वाधा- १३४
या निवारणम् । गङ्गाया
विष्णुना साकं गन्वर्धनि
वाहः ।
- १३ वृषध्वजहंसध्वजयोर्धर्मध्व- १३९
जकुशध्वजावतारस्वकथ०
- १४ कुशध्वजस्य कन्धाया वेद- १३७
वत्यास्तपश्चरन्त्याः स्पर्शो
रावणाय शापः । तस्या
जानकीरूपेणावतारः । त-
च्छायाया द्रौपद्यवतारश्च ।
- १५ धर्मध्वजपत्न्यां तुलस्याव- १४०
तारः । तस्या विष्णुना सङ्गे
ब्रह्मगो वरप्राप्तिः । तत् स्त्रे
राधिकाशापः । राधामन्त्रेण
ततो मोक्षश्च ।
- १६ तुलस्याः शङ्खचूडेन सह वि- १४२
वाहः । शङ्खचूडादेवानां प-
राजयः । तत्कथनायाऽऽगतं
ब्रह्माणं प्रति राधाशापकथा-
कथनम् । तद्वधोपक्रमः ।
- १७ शङ्खचूडं प्रति दूतत्वेन पु- १९१
ष्पदन्तस्य प्रेषणम् । शङ्ख-
चूडतुल्योः संवादः ।
- १८ शङ्खचूडस्य मुद्गार्गं शिवं १९९

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

- प्रत्यागमनम् । तयोः सं-
वादः ।
- १९ शङ्खचूडस्य देवैः साकं १९८
युद्धम् ।
- २० शिवेन साकं युद्धे विष्णुना १९१
तत्कवचहरणम् । ततस्तद्वधः ।
- २१ तुलस्या नारायणेन संयोगः । १९३
तस्या वृक्षत्वेनोत्पत्तेः ।
तन्माहात्म्यं च ।
- २२ तस्या ध्यानं स्तवनं पूजा १९७
गिर्विश्च ।
- २३ सावित्र्युपाख्येनेऽध्वपति- १९९
राजानं प्रति पराशरोक्तं
सावित्रिव्रितम् ।
- २४ सावित्र्यवतारः । तस्याः १७६
सम्यवता साकं विवाहः ।
अपमृत्युना मारिते सत्यव
ति यमसावित्रीसंवादः ।
- २५ यमसावित्रीसंवादः १७९
- २६ यमसावित्रीसंवादे कर्मवि १७७
पाकविवरणम् ।
- २७ पुण्यवर्मफलानि १८०
- २८ सावित्रिकृतयमस्तोत्रम् १८१
- २९ नरकाणां संख्याः । १८७
- ३० पापिनां यातनादिनिरूप० १८८
- ३१ नरकाणां पुनर्दर्शनम् । १९७
- ३२ स्वर्गपापकर्मणि । १९९
- ३३ नरकाणां लक्षणानि । २०१
- ३४ सानिध्ये वरदानम् । श्रीकृ- २०९

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।	
प्यस्य वर्णनम् । तत्पतिं जीवयित्वा तस्या अखण्ड- सौभाग्यादिवरदानम् ।	
३५ लक्ष्म्या उत्पत्तिः । तस्या	२१०
नाना-रूपाणि । तस्यासा- मर्थ्यम् ।	
३६ दुर्वाससः शापादिन्द्रस्य	२११
भ्रष्टश्रीत्वम् । तस्मै ज्ञानो- पदेशः ।	
३७ इन्द्रस्य गुरुणा संवादः ।	२१८
३८ इन्द्रस्य ब्रह्माणं प्रति गमन- म् । ब्रह्मणा स हेन्द्रस्य वैकु- ण्ठगमनम् । लक्ष्म्या वासस्य योग्यस्थानानि ।	२२०
३९ लक्ष्म्या ध्यानं स्तोत्रं पूजा च	२२३
४० स्वाहोपाख्यानम् ।	२२७
४१ स्वधोपाख्यानम् ।	२२९
४२ दक्षिणोपाख्यानम् ।	२३१
४३ पृथ्वीदेव्युपाख्यानम् ।	२३५
४४ महल्लक्ष्म्या उपाख्यानम् ।	२३९
४५ मनसादेव्युपाख्यानम् ।	२४१
४६ मनसादेवीस्तोत्रादि ।	२४३
४७ सुरभिकथा ।	२४८
४८ नारायणी कथा । राघोपा०	२४९
४९ राघासुश्राप्तोः परस्परं	२५२
शापकथनम् ।	
५० सुवृक्षकथा । सुवृक्षाव य-	२५५
ज्ञेयानादतविप्रशापः ।	

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।	
५१ ऋषिभिः पापकर्मणां त-	२५७
त्कलनां च कथनम् ।	
५२ कृतघ्नताप्रकारः । तदादि-	२६१
कृतं पापं दण्ड्यम् ।	
५३ सुयज्ञसुतपःसंवादे तत्क-	२६३
थितं विष्णुस्वरूपम् ।	
५४ गोलोकवर्णनम् । विश्वव-	२६५
र्णनम् । कालमानम् । च- तुर्दश मनवः । सप्त चिरं- जीविनः । प्रलयवर्णनम् । तदा लोकस्थितिः । विप्रपा- दोदकमाहात्म्यवर्णनम् । सुतपसा सुयज्ञाय राघाम- न्नाद्युपदेशः । सुयज्ञस्य गोलोकदर्शनम् । गोलो- कदर्शनेऽधिकारिणः तत्र विष्णुस्वरूपम् ।	
५५ राघापूजापद्धतिः ।	२७२
५६ राघाकवचम् ।	२७७
५७ दुर्गोपाख्यानम् ।	२८०
५८ सुरधर्म्य राज्ञो वंशवर्णन- म् । गुरुवार्त्ता तारावर्षा चन्द्राद्बुधोत्पत्तिः । चन्द्र- स्य कलङ्कपाषिः । चन्द्रा- व शुक्रशापः । परस्त्रीग- मने दोषः । स्त्रीपुरुषाणां च कर्मविशेषान्तरव्यतिशेपाः ।	२८१
५९ तारान्वेषणाव बृहस्पतिना	२८६
शशिपत्यस्य पेषणम् । पृ-	

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

हस्पतेः शोकः । इन्द्रबृह-
स्पत्योः संवादः ।

६० बृहस्पतेः कैलासगमनम् । २९०

शिवबृहस्पत्योराज्ञासिद्धि-
ज्ञा । देवानां नर्मदातीर
आगमनम् ।

६१ ब्रह्मणस्तारान्वेषणाय शु- २९४

क्रगृहे गमनम् । गुरोः ता-
रापाप्तिः । बुधाच्चित्रायां
चैत्रोत्पत्तिः । तस्य पुत्रोऽ-
जरयः ।

६२ नन्दिराजेन पराजितस्य सु- २९९

रथस्थारण्ये मेधोमहर्ष्याश्र-
मगमनम् । तस्य समाधि-
वै-
श्येन सह संगमः । तयोर्मे-
घसः आश्रमे गमनम् ।
तयोस्तन्महर्षिणा सहोक्ति-
प्रत्युक्ती । तयोर्महर्षिकृत-
मन्त्रोपदेशश्च ।

६३ समाधिक्वथा देव्याः स्तुतिः । ३०१

तत्तपश्चर्या । तत्फलं कृष्ण-
दास्यम् ।

६४ राजकृतादेवीपूजापद्धति ३०३

६५ सुरथरानस्य ज्ञानपाप्तिः । ३०७

६६ दुर्गायाः स्तोत्रम् । ३०९

६७ दुर्गायाः कवचम् । ३११

इति प्रकृतिखण्डम् ॥२॥

अथ गणपतिखण्डम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

१ पार्वत्युत्पत्तिः । शिवेन स- ३११

मागमः । पार्वतीसङ्गतस्य

शिवस्यादेवैः कृतो गर्भ-

विघ्नः । भूपतिताशिववर्धिणेण

स्कन्दोत्पत्तिप्रक्रिया ।

२ रातेषातकेभ्यो देवेभ्यः पा- ३१५

र्वत्याः शापः । शिवकृतं

तत्सान्त्वनम् । तस्याः पुत्रो-

भावाददुःखम् ।

३ पुत्रप्राप्तये तस्याः श्रीकृ- ३१६

त्रतोपदेशः । तत्फलं च ।

४ व्रतोपकरणानि । व्रतवि- ३१८

धानं च ।

५ व्रतमाहात्म्यकथा । शिव ३२२

स्य तपसे गमनम् ।

६ विष्णुना शिवाय वरदान ३२३

म् । श्रीकृष्णव्रतकरण आ-

ज्ञाग्रहणं च ।

७ व्रतविषये हरेराज्ञा । पार्वती- ३२८

कृतव्रतविधानम् । व्रतान्ते

पुरोहितयाचि तद्वसिणा-

श्रवणमूर्च्छितायाः पार्वत्या

देवानां समाधानोक्तावुत्त-

रम् । विष्णुना घर्मप्राधा-

न्यवर्णनम् । पार्वत्यै ना-

रायणकृतोपदेशः । पा-

र्वतीकृतनारायणस्तोत्रम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

८ पार्वत्या, वरप्राप्तिः । ३३४

पुनः पार्वत्या संगते शिवे
गर्भविघ्नाय वृद्धविप्रवेपेण
विष्णोरागमनम् । तदा भू-
पतिताशिवीयेण, गणेशो-
त्पात्तिः ।

९ निरोहितविप्रमन्त्रेपयन्त्या ३३८

पार्वत्यां गृहाम्भ्यन्तरे, गणे-
शजन्मनिवन्वना काशवा-
णीप्रवृत्तिः । पार्वत्यास्तत्र
गणेशदर्शनम् ।

१० पुत्रोत्पत्तौ कृतानि दाना- ३४०

नि । देशानामाशुर्विघ्ननम् ।
११ गणेशदर्शनायाऽऽगतस्य ३४२

शनैश्चरस्याधोमुखं दृष्ट्वा
पार्वत्या उक्तिपरस्युक्ती ।

१२ शनिना दृष्टमात्रस्य गणेश ३४३

स्य मस्तकपाते तत्र देवै-
र्गणमस्तकसंयोजनम् ।
१३ विष्णुकृतगणेशस्तोत्रम् । ३४९

गणेशपूजा ।
१४ सभायां कार्तिकेयोत्पात्ति- ३५१

वार्ता ।
१५ कार्तिकेयानयनाय शिवदू- ३५३

ताना कृतिकागृहे गमनम् ।
तत्र नन्दिकर्तिकेयसंवा-
दश्च ।
१६ छुत्तिकाभिः सार्धैस्सुन्दस्य ३५५

तत्र देवसभायामागमनम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

१७ तस्य सेनानीत्वेऽभिषेकः । ३५८

✓१८ गणपतिशिरश्छेदे हेतुः । ३५९

शिवाय कश्यपशापः ।

१९ मूर्यस्य पूजनं स्तोत्रं च । ३६०

२० गणपतौ गन्मुखयोजने ३६२

हेतुः (तत्रेन्द्रस्य अष्टश्री-
कत्वम्) ।

२१ पुनरिन्द्रस्य लक्ष्मीप्राप्तिः । ३६५

२२ लक्ष्म्याः स्तोत्रं काचं च । ३६६

२३ लक्ष्म्योक्तं स्वनिवासयोग्य- ३६८

स्थानवर्णनम् ।

✓२४ गणेशस्यैकदन्तत्वे हेतुः । ३७०

जमदग्निकार्तवीर्ययोः कपि-
लागोमहे युद्धारम्भः ।

२५ जमदग्निकार्तवीर्ययोर्युद्धव० । ३७३

२६ जमदग्निकार्तवीर्योर्जुनयो- ३७५

र्वहाणा स्वयमागत्य युद्धनि० ।

२७ तयोः पुनर्युद्धम् । तत्र मृते ३७६

जमदग्निरेणुकाशोकः । तदा

परशुरामगमनम् । कार्त-
वीर्यस्य शापदानम् । तद्व-
चे तत्कृतपतिज्ञा ।

२८ तस्योत्तरक्रिया भृगुः । ३७९

रीया तस्योद्धारश्च ।

२९ तदर्थं परशुरामस्य तपश्चर्या ३८२

३० शिवपार्वतीम्प्रां परशुराम- ३८५

स्य वरयाचना । शंकरेण

श्रीकृष्णकवचादिदानम् ।

३१ शिवकवचं श्रीकृष्णकवच० ३८६

नम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

- ३२ अथ शिवकथितं कृष्ण- ३८२
स्तोत्रं मन्त्रः पूजाविधानं च ।
- ३३ पुनः परशुरामस्य पुष्कर- ३९२
तीर्थे तपश्चर्या । तस्य स्वप्न-
दर्शनं च ।
- ३४ रामस्य कार्तवीर्यं प्रति दूत- ३९४
प्रेषणम् । तयोः संवादः ।
कार्तवीर्यस्याशुपददर्शनम् ।
- ३५ कार्तवीर्यपत्या मनोरमाया ३९८
देहत्यागः, राज्ञोऽनुतापः ।
आकाशवाण्या राज्ञो बोधः ।
मार्गवेण राज्ञो युद्धारम्भः ।
- ३६ कार्तवीर्यप्रैरितानां राज्ञां ४०३
नाशः । सुचन्द्रेण राज्ञा
सह रामस्य युद्धम् ।
- ३७ वालीकथनम् । ४०५
- ३८ सुचन्द्रवधेऽपरैराजेन्द्रादि- ४०७
भिर्युद्धम् । रामेण वाशुपता-
खप्रहे लक्ष्मीकवचप्राप्तिः ।
- ३९ दुर्गाकवचम् । कार्तवीर्यस्य ४१०
स्थतो युद्धाय गमनम् ।
- ४० रामकार्तवीर्ययोस्तुलसंभा- ४१२
मवर्णनम् । वाशुपताखेण
कार्तवीर्यवधः । परशुरामे-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

- गैकविंशतिकृत्वः क्षत्रि-
याणां वधः ।
- ४१ महीं निसत्रियां कृत्वा ४१६
रामस्य कैलासगमनम् ।
- ४२ रहःस्थितयोः शिवयोः समी- ४१७
पगमने परशुरामस्य गण-
पतिं प्रति प्रार्थना । तदा
तयोः परस्परं विवादः ।
- ४३ परशुरामस्यान्तःपुरगमने ४२१ ।
पुनर्गणपतिकृतो महालिरोधः ।
- ४४ तदा तयोर्मुद्दे गणेशद- ४२२
न्तस्य भङ्गः । ततस्तत्राऽऽ-
गत्य पार्वत्यां रामं हन्तु-
मुद्यतायां रामकृतं विष्णु-
स्तोत्रम् ।
- ४५ विष्णुना गौरीप्रीतये रामाय ४२७
गणेशस्तवाद्युपदेशः । पर-
शुरामकृतं दुर्गास्तोत्रम् ।
- ४६ स्वसङ्गमायाऽऽगतायान्तु- ४३०
लस्या गणेशकृतं निवार-
णम् । गणेशतुल्यसंवादः ।
अस्य गणेशस्वप्नस्य पठ-
नादेः फलश्रुतिः ।
इति गणपतिस्वप्नम् ॥

समाप्तं श्रीमद्भक्तवैवर्तपुराणप्रथमभागविषयानुक्रमणिका ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणम्—

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

तत्राऽऽदिमं ब्रह्मखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

गणेशब्रह्मेशसुरेशशेषाः सुराश्च सर्वे मनवो मुनीन्द्राः ।

सरस्वतीश्रीगिरिजादिकाश्च यं नमन्ति देव्यः प्रगमामि तं विभुम् ॥ १ ॥

रथुशस्तमूर्विदपतं त्रिगुणं विरानं विश्वानि लोमविबरेषु महान्तमौघम् ।

स्रष्टुच्युःमुखः स्वकल्पयाऽपि ससर्ज सूक्ष्मं नित्यं समेत्य हृदि यस्तमजं ज्ञानामि

ध्यायन्ते ध्याननिष्ठाः सुरनरमनवो योगिनो योगरूढाः

सन्तः स्वप्नेऽपि सन्तं कतिकृतिजननिभिर्धे न पश्यन्ति तैस्त्वा ।

ध्याये स्वेच्छामयं तं त्रिगुणपरमहो निर्भिकारं निरीहं

भक्त्या ध्यानैकहेनोर्भिरुपमरुभिरश्यामरूपं दवानम् ॥ ३ ॥

वन्दे कृष्णं गुणातीतं परं ब्रह्माच्युतं यतः ।

आविर्भूवुः प्रकृतिब्रह्मनिष्णुशिवादयः ॥ ४ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । (ॐ नमः सर्वलोकविघ्नविनायकाय । ॐ

नमो ब्रह्मणे । ॐ नमः शिवाय । ॐ नमो गगनपते । ॐ नमो नारदाय ।

ॐ नमो व्यासाय । ॐ नमः प्रकृत्यै) ।

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥

अमृतपरमपूर्वं भारतीकामधेनुं श्रुतिगणकृतवत्सो व्यासदेवो दुरोह ।

अतिरुधिरपुराणं ब्रह्मवैवर्तगीतरिवच पिबत मुग्धा दुग्धमस्ययमिष्टम् ॥ २ ॥

भारते नैमिषारण्ये ऋषयः शोतवादयः । नित्यां नैमित्तिकीं कृत्वा क्रियाभुवुः कुशाम्बे ॥

• भृगुविष्णुनितोऽयं प्रथमः ग. पुरवचे न लिख ।

१ क. माघः । २ क. दानवैरिहरजः । ४ क. तप्तः ।

एतस्मिन्नन्तरे सौतिमागच्छन्तं यद्दृच्छया । प्रणतं सुविनीतं तं विलोक्य ददुरासनेम् ॥ ४ ॥
 तं संपूज्यातिथिं मक्त्या शौनको मुनिपुंगवः । पप्रच्छ कुशलं शान्तं शान्तः पौराणिकं मुदा
 वर्त्मायासविनिर्मुक्तं वसन्तं सुस्थिरासने । सस्मितं सर्वतत्त्वज्ञं पुराणानां पुराणवित् ॥
 परं कृष्णकथोपेतं पुराणं श्रुतिसंमतम् । मङ्गलं मङ्गलाहं च मङ्गल्यं मङ्गलालयम् ॥
 सर्वमङ्गलबीजं च सर्वदा मङ्गलप्रदम् । सर्वामङ्गलैर्निर्भ्रं च सर्वसंपत्करं परम् ॥ ८ ॥
 हरिमक्तिप्रदं शश्वत्सुखदं मोक्षदं भवेत् । तत्त्वज्ञानप्रदं दारपुत्ररौत्रविवर्धनम् ॥ ९ ॥
 पप्रच्छ सुविनीतं च सुप्रीतो मुनिसंसदि । यथाऽऽकाशे तारकाणां द्विजराजो विराजते ॥

शौनक उवाच—

प्रस्थानं भवन्नः कुत्र कुत आयासिते शिवम् । किमस्माकं पुण्यदिनमद्य त्वद्दर्शनेन च ॥
 वयमेव कलौ भीता विशिष्टज्ञानवर्जिताः । मुमुक्षवो भवे मन्नास्तद्वेत्तुस्त्वमिहागतः ॥
 भवान्साधुर्महाभागः पुराणेषु पुराणवित् । सर्वेषु च पुराणेषु निष्णातोऽतिकृपानिधिः ॥
 श्रीकृष्णे निश्चला भक्तिर्वर्तो भवति शश्वती । तत्कथयता महाभाग पुराणं ज्ञानवर्धनम् ॥
 गरीत्रसीया साक्षाच्च कर्ममूलनिष्ठन्तनी । संसारसंनिवद्धानां निगडच्छेदकर्त्री १५
 भवदावाग्निदग्धानां पीयूषवृष्टिवर्षिणी । सुखदाऽऽनन्ददा सौते शश्वच्चेतसि जीविनाम् ॥
 यथाऽऽदौ सर्वबीजं च परं ब्रह्मनिरूपणम् । तस्य स्रष्टुञ्चमुत्स्रष्ट्यापि स्रष्टेरुत्कीर्तनं परम् ॥
 साकारं वा निराकारं परमात्मस्वरूपकम् । किमाकारं च तद्ब्रह्म तद्ब्रह्मचानं किं च भावनम् ॥
 ध्यायन्ते वैष्णवाः किं वा शान्ताश्च योगिनस्तथा । मतं प्रधानं केषां वा गूढं वेदे निरूपितम्
 प्रकृतेश्चै य आकारो यत्र वर्तत निरूपित । गुणानां लक्षणं यत्र महदादेश्च निश्चयः ॥
 गोलोकवर्णनं यत्र यत्र वैकुण्ठवर्णनम् । वर्णनं शिवलोकस्य यत्र न्यत्स्वर्गवर्णनम् ॥ २१ ॥
 अंशानां च कलानां च यत्र सौते निरूपणम् । के प्राकृताः का प्रकृतिः क आत्मा प्रकृतेः
 परः ॥ २२ ॥

निगूढं जन्म येषां वा देवानां देवयोपिताम् । समुत्पत्तिः समुद्राणां शैलानां सरितामपि ॥
 के वाऽशाः प्रकृतेश्चापि कलाः का वा कलाकलाः । तासां च चरितं ध्यानं पूजास्तो-
 त्रादिकं शुभम् ॥ २४ ॥

दुर्गासरस्वतीलक्ष्मीसावित्रीणां च वर्णनम् । यत्रैव राधिकारुख्यानमत्यपूर्वं सुघोषम् ॥
 जीवकर्मविपाकश्च नरकाणां च वर्णनम् । कर्मणां खण्डनं यत्र यत्र तेभ्यो विमोक्षणम् ॥

१ क. "प्यारोपे"; २ क. "तिसुन्दरम्"; ३ क. "लविर्भ्रं"; ४ क. "सुमहाभागे विनी";

येषां च जीविनां यद्यस्मान् यत्र शुभाशुभम् । जीविनां कर्मणो यस्माद्यासु यासु च
 योनिषु ॥ २७ ॥
 जीविनां कर्मणो यस्माद्यो यो रोगो भवेदिह । मोक्षं कर्मणो यस्मात्तेषां च तन्निरूपय ॥
 मनसा पुलसी काली गङ्गा पृथ्वी वसुधरा । आसां यत्र शुभाख्यानमन्यासामपि यत्र वै ॥
 शालग्रामशिलानां च दानानां च निरूपणम् । अपूर्वं यत्र वा सौते धर्माधर्मनिरूपणम् ॥
 गणेश्वरस्य चरितं यत्र तज्जन्म कर्म च । कवचस्तोत्रमन्त्राणां गूढानां यत्र वर्णनम् ॥
 यदपूर्वमुपाख्यानमश्रुतं परमाद्भुतम् । कृत्वा मनसि तत्सर्वं सांप्रतं वक्तुमर्हसि ॥ ३२ ॥
 यत्र जन्मभ्रमो विश्वे पुण्यक्षेत्रे च भारते । परिपूर्णतमस्यापि कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 जन्म करय गृहे लब्धं पुण्ये पुण्यवतो मुने । सुतं प्रसूता का धन्या मान्या पुण्यवती सती ॥
 आविर्भूय च तद्देहात्कं गतः केन हेतुना । गत्वा किं कृतवांस्तत्र कथं वा पुनरागतः ॥
 भारावतरणं केन प्रार्थितो गोश्वकार सः । विधाय किंवा सेतुं च गोलोकं गतवान्पुनः ॥
 इतीदमन्यदाख्यानं पुराणं श्रुतिदुर्लभम् । दुर्विज्ञेयं मुनीनां च मनोनिर्मलकारणम् ॥
 स्वज्ञानाद्यन्मया पृष्टमपृष्टं वा शुभाशुभम् । सद्यो वैराग्यजननं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥
 शिष्यपृष्टमपृष्टं वा व्याख्यानं कुरुते च यः । स सद्गुरुः सतां श्रेष्ठो योग्यायोग्ये च यः समः ॥

सौतिरुवाच—

सर्वैः कुशलमस्माकं त्वत्पादपद्मदर्शनात् । सिद्धक्षेत्रादागतोऽहं यामि नारायणाश्रमम् ॥
 दृष्ट्वा विप्रसमूहं च नमस्कर्तुमिहागतः । द्रष्टुं च नैमिपारण्यं पुण्यदं चापि मारते ॥ ४१ ॥
 देवं विप्रं गुरुं दृष्ट्वा न नमोयस्तु संभ्रमात् । स कालसूत्रं व्रजति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
 हरिर्ब्राह्मणरूपेण शश्वद्भ्रमति भूतले । सुकृती प्रणमेत्पुण्याद्ब्राह्मणं हरिरूपिणम् ॥ ४२ ॥
 भगवन्धत्त्वया पृष्टं ज्ञातं सर्वमपीप्सितम् । सारभूतं पुराणेषु ब्रह्मवैवर्तमुत्तमम् ॥ ४३ ॥
 पुराणोपपुराणानां वेदानां भ्रममञ्जनम् । हरिमक्तिप्रदं सर्वतत्त्वज्ञानविवर्धनम् ॥ ४४ ॥
 कामिनां कामदं चेदं मुमुक्षुणां च मोक्षदम् । भक्तिप्रदं वैष्णवानां वल्लभस्वरूपकम् ॥
 ब्रह्मक्षेत्रे सर्वबीजं परब्रह्मनिरूपणम् । ध्यायन्ते योगिनः सन्तो वैष्णवा यत्परात्परम् ॥
 वैष्णवा योगिनः सन्तो न चं मित्राश्च शौनका । स्वज्ञानपरिपाकेन भवन्ति जीविनः क्रमात्
 सन्तो भवन्ति सत्सङ्गाद्योगिसंगेन योगिनः । वैष्णवा भक्तसंगेन क्रमात्सद्योगिनः पराः ॥
 यश्चोद्भवश्च देवानां देवीनां सर्वजीविनाम् । ततः प्रकृतिजण्डे च देवीनां चरितं शुभम् ॥

जीवकर्मविपाकश्च शालिग्रामनिरूपणम् । तासां च कवचस्तोत्रमन्त्रपूजानिरूपणम् ॥
 प्रष्टुतेर्लक्षणं तत्र कलांशानां निरूपणम् । कीर्तिरुत्कीर्तनं तासा प्रभावश्च निरूपितः ॥
 सुकृतीनां दुःकृतीना यद्यत्स्थानं शुभं शुभम्, वर्णनं नरकाणां च रोगाणा मोक्षणं ततः ॥
 ततो गणेशखण्डे च तज्जन्म परिकीर्तितम् । अतीवापूर्वचरितं श्रुतिवेदमुदुर्लभम् ॥ १४ ॥
 गणेशमृगसंवादे सर्वतत्त्वनिरूपणम् । निगूढकवचस्तोत्रमन्त्रतन्त्रनिरूपणम् ॥ १५ ॥
 श्रीकृष्णजन्मखण्डं च कीर्तितं च ततः परम् । भारते, पुण्यक्षेत्रे च श्रीकृष्णजन्म कर्म च ॥
 सुबो भारवतरणं श्रीडाकौतुकमद्मलम् । सतां सेतुविधानं च जन्मखण्डे निरूपितम् ॥
 इदं ते कथितं विप्र पुराणप्रवरं परम् । चतुःखण्डैः परिमितं सर्वधर्मनिरूपणम् ॥ १८ ॥
 सर्वेपामीप्सितं यदि सर्वाशापूर्णकारकम् । ब्रह्मवैवर्तकं नाम सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ १९ ॥
 सारभूतं पुराणेषु केवलं वेदसंमतम् । विवृतं ब्रह्म कार्श्यं च कृष्णेन यत्र शौनक ॥
 ब्रह्मवैवर्तकं तेन प्रवदन्ति पुराविदः ॥ ११ ॥
 इदं पुराणसूत्रं च पुरा दत्तं च ब्रह्मणे । निरामये च गोलोके कृष्णेन परमात्मना ॥
 महातीर्थे पुष्करे च दत्तं धर्माय ब्रह्मणा । वर्भेण दत्तं पुत्राय श्रीत्या नारायणाय च ॥
 * नारायणर्षिभैगवान्प्रददौ नारदाय च । नारदो व्यासदेवाय प्रददौ जाह्नवीतटे ॥
 व्यासः पुराणसूत्रं तत्संन्यस्य विपुलं महत् । मह्यं ददौ सिद्धक्षेत्रे पुण्यदेशे मनोहरम् ॥
 मयेदं कथितं ब्रह्मस्तत्समग्रं निशामय । अष्टादशसहस्रं तु व्यासेनेदं पुराणकम् ॥ १६ ॥
 पुराणकार्श्यंश्रवणे याफलं लभते नरः । तत्फलं लभते नूनमध्यायध्रवणेन च ॥ १७ ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डेऽनुक्रमणिका-
 नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

शौनक उवाच—

किमपूर्वं श्रुतं सौते परमाद्भुतदर्शनम् । सर्वं कथय संन्यस्य ब्रह्मखण्डमनुत्तमम् ॥ १ ॥

सौतिरुवाच—

वन्दे गुरोः पादपद्मं व्यासस्यामिततेजसः । हरिं देवान्द्विजाजस्वा धर्मान्वक्ष्ये सनातनान् ॥

* इदं श्लोकार्थं स. पुस्तके नास्ति ।

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

५

यच्छ्रुतं व्यासक्रेण ब्रह्मखण्डमनुत्तमम् । अज्ञानान्धतमोर्ध्वंसि ज्ञानवर्त्मप्रदीपकम् ॥३॥
ज्योतिःसमूहं प्रलयं पुराऽऽसीत्केवलं द्विज । सूर्यकोटिप्रभं नित्यमसंख्यं विश्वकारणम् ॥
स्वेच्छामयस्य च विभोस्तज्ज्योतिरुज्ज्वलं महत् । ज्योतिरभ्यन्तरे लोकत्रयमेव मनोहरम् ॥
तेषामुपरि गोलोकं नित्यमीश्वरवद्विज । त्रिकोटियोजनायामं विस्तीर्णं मण्डलाकृतिः ॥६॥
तेजःस्वरूपं सुमहद्वदनभूमिमयं परम् । अदृश्यं योगिभिः स्वप्ने दृश्यं गर्भ्यं च वैष्णवैः ॥
योगेन धृतमीशेन चान्तरिक्षस्थितं वरम् । आधिभ्याधिजरामृत्युशोकभीतिविवर्जितम् ॥
सद्रत्नरचितासंख्यपन्धिरैः परिशोभितम् । लये कृष्णयुतं सृष्टौ गोपगोपीमिरावृतम् ॥
तदधो दक्षिणे सव्ये पञ्चशरकोटियोजनात् । वैकुण्ठं शिवलोकं च तत्समं सुमनोहरम् ॥
कोटियोजनाविस्तीर्णं वैकुण्ठं मण्डलाकृति । लये शून्यं च सृष्टौ च लक्ष्मीनारायणान्वितम् ॥
चतुर्भुजैः पार्षदैश्च जरामृत्वादिवर्जितम् । सव्ये च शिवलोकं च कोटियोजनाविस्तृतम् ॥
लये शून्यं च सृष्टौ च सपार्षदशिवाङ्गितम् । गोलोकाभ्यन्तरे ज्योतिरतीवसुमनोहरम् ॥
परमाह्लादकं शश्वत्परमानन्दकारकम् । ध्यायन्ते योगिनः शश्वद्योगेन ज्ञानचक्षुषा १४
तदेवानन्दजनकं निराकारं परात्परम् । तज्ज्योतिरन्तरे रूपमतीवसुमनोहरम् ॥ १५ ॥
नवीननीरदश्यामं रक्तपङ्कजलोचनम् । शारदीयपार्वणेन्दुशोभितं चामलाननम् ॥ १६ ॥
कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाघाम मनोरमम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं पीतवाससम् १७
सद्रत्नमूपगौत्रेण भूपितं भक्तवत्सलम् । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं कस्तूरीकुङ्कुमान्वितम् ॥ १८ ॥
श्रीवत्सवशःसंभ्राजत्कौस्तुभेन विराजितम् । सद्रत्नसाररचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलम् ॥ १९ ॥
रत्नसिंहासनस्थं च वनमालाविभूपितम् । तदेव परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥ २० ॥
स्वेच्छामयं सर्वबीजं सर्वाधारं परात्परम् । किशोरवयसं शश्वद्गोपवेषविधायकम् ॥ २१ ॥
कोटिपूर्णेन्दुशोभादयं भक्तानुग्रहकारकम् । निरीहं निर्विकारं च परिपूर्णतमं विभुम् ॥
रासमण्डलमध्यस्थं शान्तं रासेश्वरं वरम् । माङ्गल्यं मङ्गलाहं च मङ्गलं मङ्गलप्रदम् ॥
परमानन्दबीजं च सत्यमक्षरमव्ययम् । सर्वसिद्धेश्वरं सर्वसिद्धिरूपं च सिद्धिदम् ॥ २४ ॥
प्रकृतेः परमीशानं निर्गुणं नित्यविग्रहम् । आद्यं पुरुषमव्यक्तं पुरुहूतं पुरुषुतम् ॥ २५ ॥
सत्यं स्वतन्त्रमेकं च परमात्मस्वरूपकम् । ध्यायन्ते वैष्णवाः शान्ताः शान्तं तत्परमायणम्
एवं रूपं परं विभ्रद्भगवानेक एव सः । दिग्मिथ्य नभसा सार्धं शून्यं विश्वं ददर्श ह ॥

१ क. 'त्यममरव' । २ क. 'श्रुतीभूपणैः प्रेमभू' । ३ क. 'से हं हृदि' । ४ क. 'न्दराभ' ।
५ क. 'रं सिद्धि' । ६ क. 'एकं ह' ।

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौत्तिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे परब्रह्मनि-
रूपं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

सौत्तिकवाच —

दृष्ट्वा शून्यमयं विश्वं गोलोकं च मयंकरम् । निर्जन्तुनिर्जलं घोरं निर्वातं तमसाऽऽवृतम्
वृक्षशैलसमुद्रादिविहीनं विकृताकृतिम् । निर्मृत्तिकं च निर्धातुं निःसस्यं निस्तृणं द्विजः ॥
आलोच्य मनसा सर्वमेक एवासहायवान् । स्वेच्छया लघुरमारेमे सृष्टिं स्वेच्छामयः प्रमुः
आविर्बभूवुःसैर्गादौ पुंसो दक्षिणपार्श्वतः । भवकारणरूपाश्च मूर्तिमन्तस्त्रयो गुणाः ॥४॥
ततो महानहंकारः पञ्चतन्मात्र एव च । रूपरसगन्धस्पर्शशब्दाश्चैवेतिसंज्ञकाः ॥ ५ ॥
आविर्बभूव तत्पश्चात्स्वयं नारायणः प्रमुः । इयामो युवा पीतवासा वनमाली चतुर्भुजः ॥
ब्रह्मखण्डप्रदापद्मधरः स्मेरमुखाम्बुजः । रत्नभूषणभूषाढ्यः शार्ङ्गी कौस्तुभभूषणः ७
श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः । शारदेन्दुप्रनामृष्टमुखेन्दुसुपनोहरः ॥
कामदेवप्रनामृष्टरूपलावण्यसुन्दरः । श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं पुटञ्जलिः ॥९॥

नारायण उवाच—

धरं धरेण्यं वर्ददं धरोर्हं धरकारणम् । कारणं कारणानां च कर्म तत्कर्षकारणम् ॥१०॥
रूपस्तत्फलदं शश्वत्तपस्वीशं च तापसम् । वन्दे नवधनश्यामं स्वात्मारामं मनोहरम् ॥
त्रिंशत्कामं कार्भरूपं च कामघ्नं कामकारणम् । सर्वं सर्वेश्वरं सर्वबीजरूपमनुत्तमम् ॥१२॥
शेवदरूपं वेदैर्बीजं वेदोक्तफलदं फलम् । वेदज्ञं तद्विधानं च सर्ववेदविदो वरम् ॥ १३ ॥
द्वैत्युक्त्वा भक्तियुक्तश्च स उवास तदाज्ञया । रत्नसिंहासने रम्ये पुरतः परमात्मनः ॥
नारायणेककृतं स्तोत्रं यः पठेत्सुसमाहितः । त्रिसंध्यं यः पठेत्त्रितयं पापं तस्य न विद्यते ॥
अनुग्रार्था लभते पुत्रं भार्यार्था लभते प्रियाम् । भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं धनं भ्रष्टधनो लभेत् ॥
कारागारे विपद्प्रस्तः स्तोत्रेणानेन मुच्यते । रोगात्ममुच्यते रोगी वर्षं धृत्वा च संशेत ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते नारायणकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौत्तिकवाच—

आविर्बभूव तत्पश्चादात्मनो धामपार्श्वतः । शुद्धस्फटिकसंकाशः पञ्चवक्त्रो दिगम्बरः ॥

१-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३-८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१-९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९-१००-१०१-१०२-१०३-१०४-१०५-१०६-१०७-१०८-१०९-११०-१११-११२-११३-११४-११५-११६-११७-११८-११९-१२०-१२१-१२२-१२३-१२४-१२५-१२६-१२७-१२८-१२९-१३०-१३१-१३२-१३३-१३४-१३५-१३६-१३७-१३८-१३९-१४०-१४१-१४२-१४३-१४४-१४५-१४६-१४७-१४८-१४९-१५०-१५१-१५२-१५३-१५४-१५५-१५६-१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२-१६३-१६४-१६५-१६६-१६७-१६८-१६९-१७०-१७१-१७२-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८-१७९-१८०-१८१-१८२-१८३-१८४-१८५-१८६-१८७-१८८-१८९-१९०-१९१-१९२-१९३-१९४-१९५-१९६-१९७-१९८-१९९-२००-२०१-२०२-२०३-२०४-२०५-२०६-२०७-२०८-२०९-२१०-२११-२१२-२१३-२१४-२१५-२१६-२१७-२१८-२१९-२२०-२२१-२२२-२२३-२२४-२२५-२२६-२२७-२२८-२२९-२३०-२३१-२३२-२३३-२३४-२३५-२३६-२३७-२३८-२३९-२४०-२४१-२४२-२४३-२४४-२४५-२४६-२४७-२४८-२४९-२५०-२५१-२५२-२५३-२५४-२५५-२५६-२५७-२५८-२५९-२६०-२६१-२६२-२६३-२६४-२६५-२६६-२६७-२६८-२६९-२७०-२७१-२७२-२७३-२७४-२७५-२७६-२७७-२७८-२७९-२८०-२८१-२८२-२८३-२८४-२८५-२८६-२८७-२८८-२८९-२९०-२९१-२९२-२९३-२९४-२९५-२९६-२९७-२९८-२९९-३००-३०१-३०२-३०३-३०४-३०५-३०६-३०७-३०८-३०९-३१०-३११-३१२-३१३-३१४-३१५-३१६-३१७-३१८-३१९-३२०-३२१-३२२-३२३-३२४-३२५-३२६-३२७-३२८-३२९-३३०-३३१-३३२-३३३-३३४-३३५-३३६-३३७-३३८-३३९-३४०-३४१-३४२-३४३-३४४-३४५-३४६-३४७-३४८-३४९-३५०-३५१-३५२-३५३-३५४-३५५-३५६-३५७-३५८-३५९-३६०-३६१-३६२-३६३-३६४-३६५-३६६-३६७-३६८-३६९-३७०-३७१-३७२-३७३-३७४-३७५-३७६-३७७-३७८-३७९-३८०-३८१-३८२-३८३-३८४-३८५-३८६-३८७-३८८-३८९-३९०-३९१-३९२-३९३-३९४-३९५-३९६-३९७-३९८-३९९-४००-४०१-४०२-४०३-४०४-४०५-४०६-४०७-४०८-४०९-४१०-४११-४१२-४१३-४१४-४१५-४१६-४१७-४१८-४१९-४२०-४२१-४२२-४२३-४२४-४२५-४२६-४२७-४२८-४२९-४३०-४३१-४३२-४३३-४३४-४३५-४३६-४३७-४३८-४३९-४४०-४४१-४४२-४४३-४४४-४४५-४४६-४४७-४४८-४४९-४५०-४५१-४५२-४५३-४५४-४५५-४५६-४५७-४५८-४५९-४६०-४६१-४६२-४६३-४६४-४६५-४६६-४६७-४६८-४६९-४७०-४७१-४७२-४७३-४७४-४७५-४७६-४७७-४७८-४७९-४८०-४८१-४८२-४८३-४८४-४८५-४८६-४८७-४८८-४८९-४९०-४९१-४९२-४९३-४९४-४९५-४९६-४९७-४९८-४९९-५००-५०१-५०२-५०३-५०४-५०५-५०६-५०७-५०८-५०९-५१०-५११-५१२-५१३-५१४-५१५-५१६-५१७-५१८-५१९-५२०-५२१-५२२-५२३-५२४-५२५-५२६-५२७-५२८-५२९-५३०-५३१-५३२-५३३-५३४-५३५-५३६-५३७-५३८-५३९-५४०-५४१-५४२-५४३-५४४-५४५-५४६-५४७-५४८-५४९-५५०-५५१-५५२-५५३-५५४-५५५-५५६-५५७-५५८-५५९-५६०-५६१-५६२-५६३-५६४-५६५-५६६-५६७-५६८-५६९-५७०-५७१-५७२-५७३-५७४-५७५-५७६-५७७-५७८-५७९-५८०-५८१-५८२-५८३-५८४-५८५-५८६-५८७-५८८-५८९-५९०-५९१-५९२-५९३-५९४-५९५-५९६-५९७-५९८-५९९-६००-६०१-६०२-६०३-६०४-६०५-६०६-६०७-६०८-६०९-६१०-६११-६१२-६१३-६१४-६१५-६१६-६१७-६१८-६१९-६२०-६२१-६२२-६२३-६२४-६२५-६२६-६२७-६२८-६२९-६३०-६३१-६३२-६३३-६३४-६३५-६३६-६३७-६३८-६३९-६४०-६४१-६४२-६४३-६४४-६४५-६४६-६४७-६४८-६४९-६५०-६५१-६५२-६५३-६५४-६५५-६५६-६५७-६५८-६५९-६६०-६६१-६६२-६६३-६६४-६६५-६६६-६६७-६६८-६६९-६७०-६७१-६७२-६७३-६७४-६७५-६७६-६७७-६७८-६७९-६८०-६८१-६८२-६८३-६८४-६८५-६८६-६८७-६८८-६८९-६९०-६९१-६९२-६९३-६९४-६९५-६९६-६९७-६९८-६९९-७००-७०१-७०२-७०३-७०४-७०५-७०६-७०७-७०८-७०९-७१०-७११-७१२-७१३-७१४-७१५-७१६-७१७-७१८-७१९-७२०-७२१-७२२-७२३-७२४-७२५-७२६-७२७-७२८-७२९-७३०-७३१-७३२-७३३-७३४-७३५-७३६-७३७-७३८-७३९-७४०-७४१-७४२-७४३-७४४-७४५-७४६-७४७-७४८-७४९-७५०-७५१-७५२-७५३-७५४-७५५-७५६-७५७-७५८-७५९-७६०-७६१-७६२-७६३-७६४-७६५-७६६-७६७-७६८-७६९-७७०-७७१-७७२-७७३-७७४-७७५-७७६-७७७-७७८-७७९-७८०-७८१-७८२-७८३-७८४-७८५-७८६-७८७-७८८-७८९-७९०-७९१-७९२-७९३-७९४-७९५-७९६-७९७-७९८-७९९-८००-८०१-८०२-८०३-८०४-८०५-८०६-८०७-८०८-८०९-८१०-८११-८१२-८१३-८१४-८१५-८१६-८१७-८१८-८१९-८२०-८२१-८२२-८२३-८२४-८२५-८२६-८२७-८२८-८२९-८३०-८३१-८३२-८३३-८३४-८३५-८३६-८३७-८३८-८३९-८४०-८४१-८४२-८४३-८४४-८४५-८४६-८४७-८४८-८४९-८५०-८५१-८५२-८५३-८५४-८५५-८५६-८५७-८५८-८५९-८६०-८६१-८६२-८६३-८६४-८६५-८६६-८६७-८६८-८६९-८७०-८७१-८७२-८७३-८७४-८७५-८७६-८७७-८७८-८७९-८८०-८८१-८८२-८८३-८८४-८८५-८८६-८८७-८८८-८८९-८९०-८९१-८९२-८९३-८९४-८९५-८९६-८९७-८९८-८९९-९००-९०१-९०२-९०३-९०४-९०५-९०६-९०७-९०८-९०९-९१०-९११-९१२-९१३-९१४-९१५-९१६-९१७-९१८-९१९-९२०-९२१-९२२-९२३-९२४-९२५-९२६-९२७-९२८-९२९-९३०-९३१-९३२-९३३-९३४-९३५-९३६-९३७-९३८-९३९-९४०-९४१-९४२-९४३-९४४-९४५-९४६-९४७-९४८-९४९-९५०-९५१-९५२-९५३-९५४-९५५-९५६-९५७-९५८-९५९-९६०-९६१-९६२-९६३-९६४-९६५-९६६-९६७-९६८-९६९-९७०-९७१-९७२-९७३-९७४-९७५-९७६-९७७-९७८-९७९-९८०-९८१-९८२-९८३-९८४-९८५-९८६-९८७-९८८-९८९-९९०-९९१-९९२-९९३-९९४-९९५-९९६-९९७-९९८-९९९-१०००

तप्तिकाञ्चनवर्णाभ्रजटामारधरो वरः । ईषद्भास्यप्रसन्नास्यास्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥ १९ ॥
 त्रिशूलपट्टिशधरो जपमालाकरः परः । सर्वसिद्धेश्वरः सिद्धो योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥
 मृत्योर्मृत्युरीश्वरश्च मृत्युर्मृत्यंजयः शिवः । ज्ञानानन्दो महाज्ञानी महाज्ञानप्रदः परमा,
 पूर्णचन्द्रप्रभामृष्टसुखदृश्यो मनोहरः । वैष्णवानां च प्रवरः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ २० ॥
 श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं पुटाञ्जलिः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः साक्षुनेत्रोऽतिगद्गदः

महादेव उवाच—

जयस्वरूपं, जयदं-जयेशं जयकारणम् । प्रवरं-जयदानां च वन्दे तमपराजितम् ॥ २१ ॥
 विश्वं विश्वेश्वरेशं च विश्वेशं विश्वकारणम् । विश्वाधारं च विश्वैस्थं विश्वकारणकारणम् ॥
 विश्वरसाकारणं च विश्वघ्नं विश्वजं परम् । फलबीजं, फलाधारं फलं च तत्फलप्रदम् ॥
 तेजःस्वरूपं तेजोदं सर्वतेजस्विनां वरम् । इत्येवमुक्त्वा तं नत्वा रत्नसिंहासने वरे ॥
 नारायणं च संमाष्य उवाच स तदाज्ञया ॥ २३ ॥
 इति शंभुकृतं स्तोत्रं यो जनः संयतः पठेत् । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य विनयं च पदे मदे ॥
 संततं वर्धते मित्रं धनमैश्वर्यमेव च । शत्रुसैन्यं क्षयं याति दुःखानि दुरितानि च ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते शंभुकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥-

सौविर्वाच—

आविर्भव तत्पश्चात्कृष्णस्य नाभिर्द्भजात् । महातपस्वी वृद्धश्च कमण्डलुङ्करो वरः ॥
 शुक्लवासाः शुक्लान्तः शुक्लकेशश्चतुर्भुजः । योगीशः शिल्पिनामीशः सर्वेषां जनको गुरुः ॥
 तपसां फलदाता च प्रदाता सर्वसंपदाम् । स्रष्टा विधाता कर्ता च हर्ता च सर्वकर्मणाम् ॥
 घाता चक्षुणी वेदानां ज्ञाता वेदप्रसूपतिः । शान्तः सरस्वतीकान्तः सुशीलश्च कृपानिधिः ।
 श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं पुटं जालिः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गो भक्तिनम्रात्मकंवरः ॥

ब्रह्मोवाच—

कृष्णं वन्दे गुणातीतं गोविन्दमेकमक्षरम् । अग्नकमन्त्रयं व्यक्तं गोपवेषविधायिभम् ॥
 किशोरवयसं शान्तं गोपीकान्तं मनोहरम् । नवीननीरदश्यामं कोटिकन्दर्पसुन्दरम् ॥
 वृन्दावनयनाभ्यर्णं रासमण्डलसंस्थितम् । रासेधरं, रासवासं रासोच्छाससमुत्सुकम् ॥
 इत्येवमुक्त्वा तं नत्वा रत्नसिंहासने वरे । नारायणेशौ संम,ष्य स उवाच तदाज्ञया

द्वैपायनमुनिप्रणीतं—

इति ब्रह्मकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् । पापानि तस्य नश्यन्ति दुःस्वप्नः सुस्वप्नो
भवेत् ॥ ३९ ॥
भक्तिर्भवति गोविन्दे श्रीपुत्रपौत्रवर्धिनी । अकीर्तिः क्षयमाप्नोति सत्कीर्तिर्वर्धते चिरम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ।

सौतिरुवाच—

आविर्भव तत्पश्चाद्ब्रह्मसः परमात्मनः । सस्मितः पुरुषः केश्चिच्छुक्लवर्णो जटाघरः ॥
सर्वसाक्षी च सर्वज्ञः सर्वेषां सर्वकर्मणाम् । समः सर्वत्र सदयो हिंसाकोपविवर्जितः ॥
धर्मज्ञानयुतो धर्मो धर्मिष्ठो धर्मदो भवेत् । स एव धर्मिगां धर्मः परमात्मा फलोद्भवः ॥
श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा प्रणम्य दण्डवद्भुवि । तुष्टाव परमात्मानं सर्वेशं सर्वकामदम् ॥

श्रीधर्म उवाच—

कृष्णं विष्णुं वासुदेवं परमात्मानमश्वरम् । गोविन्दं परमानन्दमेकमक्षरमच्युतम् ॥ ४९ ॥
गोपेश्वरं च गोपीशं गोपं गोरक्षकं विभुम् । गवामीशं च गोष्ठस्यं गोवत्सपुच्छधारिणम् ॥
गोगोपगोपीमध्यस्थं प्रधानं पुरुषोत्तमम् । वन्देऽनवद्यपनघं इयामं शान्तं मनोहरम् ॥
इत्युच्चार्य समुत्तिष्ठन् रत्नसिंहासने वरे । ब्रह्मविष्णुमहेशांस्तान्संभाष्य स उवाच ह ॥
चतुर्विंशतिनामानि धर्मवक्त्रोद्गतानि च । यः पठेत्प्रातरुत्थाय स सुखी सर्वतो जयी ॥
मृत्युकाले हरेर्नाम तस्य साध्यं भवेद्भुवम् । स यात्यन्ते हरेः स्थानं हरिदास्यं भवे-
द्भुवम् ॥ ५० ॥

नित्यं धर्मस्तं घटेर्नाधर्मं तद्भक्तिर्भवेत् । चतुर्वर्गफलं तस्य शश्व करगतं भवेत् ॥ ५१ ॥
तं दृष्ट्वा सर्वपापानि पलायन्ते मयेन च । भयानि चैव दुःखानि चैनतेयमिवोरगाः ॥ ५२ ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते धर्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौतिरुवाच—

आविर्भव कन्यैका धर्मस्य वामार्ध्वतः । मूर्तिर्मूर्तिमती साक्षाद्द्वितीया कमल लया ॥
आविर्भव तत्पश्चान्मुत्ततः परमात्मनः । एका देवी शुक्लवर्णा वीणापुस्तकधारिणी ॥
कोटिपूर्णेन्दुशोभाढ्या शरत्पङ्कजलोचना । वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ॥ ५५ ॥

ब्रह्मवैवर्तेपुराणम् ।

संस्मिता सुदसी इयामा सुन्दरीणां च सुन्दरी । श्रेष्ठा श्रुतीनां शास्त्राणां विदुषां जननी परा
वागाधिष्ठातृदेवी सा कवीनामिष्टदेवता । शुद्धसत्त्वस्वरूपा च शान्तरूपा सरस्वती ॥
गोविन्दपुस्तः स्थित्वा जगौ प्रथमतः सुखम् । तन्नामगुणकीर्तिं च वीणया सा ननर्त्त च ॥
कृतानि यानि कर्माणि कल्पे कल्पे युगे युगे । तानि सर्वाणि हरिणा तुष्टाय च पुटाञ्जलिः ॥

सरस्वत्युवाच—

रासमण्डलमध्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् । रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥
रासेश्वरं रासकरं वरं रासेश्वरीश्वरम् । रासाधिष्ठातृदेवं च वन्दे रासविनोदिनम् ॥ १
रासायासपरिश्रान्तं रासरासविहारिणम् । रासोत्सुकानां गोपीनां कान्तं शान्तं मनोहरम्
प्रणम्य च नमित्युक्त्वा प्रहृष्टवदना सती । उवाच सा सकामा च रत्नसिंहासने वरे ॥
इति वाणीक्षेत्रं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् । बुद्धिमान्धनवान्सोऽपि विद्यावान्पुत्र-
वान्सदा ॥ ६४ ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते सरस्वतीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौमित्रवाच—

आविर्भूव मनसः कृष्णस्य परमात्मनः । एका देवी गौरवर्णा रत्नालंकारभूषिता ॥
पीतवस्त्रपरीधाना संस्मिता नवयौवना । सर्वेश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्फलप्रदा ॥
स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु ॥ ६६ ॥

सा हरेः पुत्रः स्थित्वा परमात्मानपीश्वरम् । तुष्टाय प्रणता साध्वी मक्तिनम्रात्मकंधरा ॥

महालक्ष्मीरुवाच—

सत्यस्वरूपं सत्येशं सत्यधीजं सनातनम् । सत्याधारं च सत्यज्ञं सत्यमूर्धं नयान्यहम्
इत्युक्त्वा श्रीहरिं नत्वा सा चोवाच मुखासने । तप्तकाञ्चनवर्णाभा मासयन्ती दिशस्तिवचा
आविर्भूव तत्पदचातुर्वेदश्च परमात्मनः । सर्वाधिष्ठातृदेवी सा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभा सूर्यकोटिसमप्रभा । ईषद्धास्यप्रसन्नास्या शरत्पङ्कजलोचना ॥ ७१ ॥
रक्तवस्त्रपरीधाना रत्नाभरणभूषिता । निद्रातृष्णाक्षुत्विपासादयाश्रद्धाक्षमायिकाः ॥ ७२ ॥
तासां च सर्वशक्तीनामीशाऽधिष्ठातृदेवता । भयंकरी शतमुना दुर्गा दुर्गातिनाशिनी ॥
आत्मनः शक्तिरूपा सा जगतां जननी परा । त्रिशूलशक्तिशार्ङ्गं च धनुःलङ्कशराणि च ॥

शङ्खचक्रगदापद्मसमालां कमण्डलुम् । वज्रमङ्कुशपाशां च मुशुण्डीदण्डतोमरम् ॥
 मारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं रौद्रं पाशुपतं तथा । पार्जन्यं वारुणं वाहिनं गान्धर्वं विभ्रती सती
 कृष्णस्य पुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं मुदान्विता ॥ ७१ ॥

प्रकृतिरुवाच—

अहं प्रकृतिरीशाना सर्वेशा सर्वरूपिणी । सर्वशक्तिस्वरूपा च मया च शक्तिमज्जगत् ॥
 त्वया सृष्टा न स्वतन्त्रा त्वमेष जगतां पतिः । गतिश्च पाता स्वष्टा च संहर्ता च पुनर्विधिः
 स्रष्टुं स्रष्टा च संहर्तुं संहर्ता वेधसां विधिः । परमानन्दरूपं त्वां वन्दे चाऽऽनन्दपूर्वकम्
 चक्षुर्निमेषकाले च ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ ७२ ॥

तस्य प्रभावमतुलं वर्णितुं कः क्षमो विभो । भ्रूमङ्गलीलामात्रेण विष्णुमोर्तिं सृजेत्तु यः
 घराचरांश्च विश्वेषु देवान्ब्रह्मपुरोगमान् । मद्धिधाः कति वा देवीः स्रष्टुं शक्तश्च लीलया
 परिपूर्णतमं, स्वीडयं वन्दे चाऽऽनन्दपूर्वकम् । महान्विर, ङ् यत्कलांशो विश्वसंख्याश्रयो विभो
 वन्दे चाऽऽनन्दपूर्वं तं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८२ ॥

यं च स्तोतुमशक्ताश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः । वेदा अहं च वाणी च वन्दे तं प्रकृतेः परम् ॥
 वेदाश्च विदुषां श्रेष्ठाः स्तोतुं शक्ताश्च लक्षयतः । निर्लक्ष्यं कः क्षमः स्तोतुं तं निरीहं नमाम्यहम्
 इत्येवमुक्त्वा सा दुर्गा रत्नसिंहासने वरे । उवाच नत्वा श्रीकृष्णं तुष्टुवृत्तां सुरेश्वराः ॥
 इति दुर्गाकृतं स्तोत्रं कृष्णस्य परमात्मनः । यः पठेत्सर्वाकाले स जयी सर्वतः सुखी ॥
 दुर्गा तस्य गृहं त्यक्त्वा नैव याति कदाचन । मवाब्धौ यशसा भाति यात्यन्ते श्रीहरेः पुरम्

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिसौनकसंवादे सृष्टि-

निरूपणे दुर्गास्तोत्रं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

आविर्भवूव तत्पश्चात्कृष्णस्य रसनाप्रतः । शुद्धरफटिकसंकाशा देवी चैका मनोहरा ॥
 शुक्लवस्त्रपरीधाना सर्वालंकारभूषिता । विभ्रती जपमालां च सावित्री सा प्रकीर्तिता ॥
 सा तुष्टाव पुरः स्थित्वा परं ब्रह्म सनातनम् । पुढाज्जलिपरा साध्वी भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥

सावित्र्युवाच—

नमामि सर्वबीजं त्वां प्रह्लाज्योतिः सनातनम् । परात्परतरं श्यामं निर्बिकारं निरञ्जनम् ॥४॥
 इत्युक्त्वा सस्मिता देवी रत्नसिंहासने वरे । उवास श्रीहरिं नत्वा पुनरेव श्रुतिप्रसूः ॥
 आविर्बभूव तत्पश्चात्कृष्णस्य परमात्मनः । मानसाच्च पुमानेकस्तसकाञ्चनसंनिभः ॥५॥
 मनो मथ्नाति सर्वेषां पञ्चबाणेन कामिनाम् । तन्नाम मन्मथं तेन प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 तस्य पुंसो वामपार्श्वार्थकामस्य कामिनी वरा । बभूवातीवल्लिता सर्वेषां मोहकारिणी ॥
 रतिर्बभूव सर्वेषां तां दृष्ट्वा सस्मितां सतीम् । रतीति तेन तन्नाम प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 हरिं स्तुत्वा तया सार्द्धं स उवास हरेः पुरः । रत्नसिंहासने रम्ये पञ्चबाणो धनुर्धरः ॥
 मारणं स्तम्भनं चैव जृम्भणं शोषणं तथा । उन्मादनं पञ्चबाणान्पञ्चबाणो विमर्ति सः ॥
 बाणांश्चिक्षेप सर्वाश्च कामो बाणपरीक्षया । सद्यः सर्वे सकामाश्च बभूवुरीश्वरेच्छया ॥
 रतिं दृष्ट्वा ब्रह्मणश्च रेतःपातो बभूव ह । तत्र तस्यौ महायोगी बह्वेणाऽऽच्छाद्य लज्जया ॥
 वल्लं दग्न्वा समुत्तस्यौ ज्वलदग्निः सुरेश्वरः । कोटिताल माणश्च सशिशश्च समुज्ज्वलन् ॥
 कृष्णस्तद्वर्धनं दृष्ट्वा ससर्जापः स्वलीढया । निःश्वासवायुना सार्धं मुखबिन्दून्समुद्भिरन् ॥
 विश्वोद्यं ह्लावयामास मुखबिन्दुजलं द्विज । तत्र किञ्चिज्जलकणं(णो)वह्निं शान्तं चकार ह
 ततःप्रभृति तेनाग्निस्तोयास्त्रिवर्णतां व्रजेत् । आविर्भूतः पुमानेकस्ततस्तदधिदेवता ॥
 उत्तस्यौ तज्जलादेकः पुमान्स वरुणः रभृतः । जलाधिष्ठातृदेवोऽसौ सर्वेषां यादसां पातिः ॥
 आविर्बभूव कन्थैका तद्वह्नेर्बामपार्श्वतः । सा स्वहा बह्निपत्नी तां प्रवदन्ति मनीषिणः
 जलेशस्य वामपार्श्वार्थकन्या चैका बभूव सा । वरुणानीति विख्याता वरुणस्य प्रिया सती
 बभूव पवनः श्रीमान्विभोर्निःश्वासवायुना । स च प्राणश्च सर्वेषां निःश्वासस्तत्कलोद्भवः
 तस्य वायोर्बामपार्श्वार्थकन्या चैका बभूव ह । वायोः पत्नी च सा देवी वायवी परिकीर्तिता-
 कृष्णस्य कामबाणेन रेतःपातो बभूव ह । जले तैद्रेचनं चक्रे लज्जया सुरसंसदि ॥
 सहस्रवत्सरान्ते तद्वैडिम्बरूपं बभूव ह । ततो महान्विराड्जज्ञे विश्वीषाधार एव सः ॥
 यस्यैकलोमविवरे विश्वैकस्य व्यवस्थितिः । स्थूलात्स्थूलतरः सोऽपि महान्नान्यस्ततः परः ॥
 स एव षोडशांशोऽपि कृष्णस्य परमात्मनः । महाविष्णुः स विज्ञेयः सर्वाधारः सनातनः
 महार्णवे शयानः स पद्मपत्रं यथा जले । बभूवतुस्तौ द्वौ दैत्यौ तस्य कर्णमलोद्भवौ ॥
 तौ जलाच्च समुत्थाय ब्रह्माणं हन्तुमुद्यतौ । नारायणश्च मगवाञ्जवने तौ जघान ह ॥
 बभूव मेदिनी कृन्ता कात्स्न्येन मेदसा तयोः । तत्रैव सन्ति विश्वानि सा च देवी वसुंधरा

१ क. 'दायोर्नि स' । २ ख. 'ने वाऽऽस्य प' । ३ क. 'णस्तं दहन । ४ तत्प्रेरणं च' ।

५ क. तद्विन्दुः । ६ क. कृष्णा काल्येन मे' ।

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे सृष्टिनिरूपणं
नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

शौनक उवाच—

गोगोपगोप्यो गोलोके किं नित्याः किं नु कल्पिताः । मम संदेहभेदार्थं तन्मे व्या-
ख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

सौतिरुवाच—

सर्वादिसृष्टौ ताः बल्लभाः प्रलये कृष्णसंस्थिताः । सर्वादिसृष्टिकथनं यन्मया कथितं द्विज
सर्वादिसृष्टौ बल्लभौ च नारायणमहेश्वरौ । प्रलये प्रलये व्यक्तौ स्थितौ तौ प्रकृतिश्च सा
सर्वादौ ब्रह्मकल्पस्य चरितं कथितं द्विज । वाराहपद्मरूपौ द्वौ कथयिष्यामि श्रोष्यसि ॥
ब्राह्मवाराहपद्माश्च कल्पाश्च त्रिविधा मुने । यथा युगानि चत्वारि क्रमेण कथितानि च ॥
सत्यं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् । त्रिशतैश्च पट्व्यधिकैर्युगैर्दिव्यं युगं स्मृतम् ॥
मन्वन्तरं तु दिव्याना युगानामेकसप्ततिः । चतुर्दशेषु मनुषु गतेषु ब्रह्मणो दिनम् ॥७॥
त्रिशतैश्च पट्व्यधिकैर्दिनैर्वर्षं च ब्रह्मणः । अष्टोत्तरं वर्षशतं विधेरायुर्निरूपितम् ॥८॥
एतन्निमेषकालस्तु कृष्णस्य परमारमनः । ब्रह्मणश्चाऽऽयुषा कल्पः कालविद्भिर्निरूपितः ॥
क्षुद्रकल्पा बहुतरारते संवर्तादयः स्मृताः । सप्तकल्पान्तर्जावी च मार्कण्डेयश्च तन्मतः ॥
ब्रह्मणश्च दिनेनैव स कल्पः परिकीर्तितः । विधेश्च सप्तदिवसैर्मुनेरायुर्निरूपितम् ॥११॥
ब्राह्मवाराहपद्माश्च त्रयः कल्पा निरूपिताः । कल्पत्रये यथा सृष्टिः कथयामि निशामया ।
ब्राह्मे च मेदिनी सृष्ट्वा स्रष्टा सृष्टिं चकार सः । मधुकैटमयोश्चैव मेदसा चाऽऽज्ञया प्रभोः
वाराहे तां समुद्भृत्य लुष्ठा मग्ना रसातलात् । विष्णोर्वराहरूपस्य द्वास चातिप्रयत्नतः ।
पाद्मे विष्णोर्नाभिपद्मे स्रष्टा सृष्टिं विनिर्ममे । त्रिलोकीं ब्रह्मलोकान्तां नित्यलोकत्रयं विना ॥
एतत्तु कालसंख्यानमुक्तं सृष्टिनिरूपणे । किञ्चिन्निरूपणं सृष्टेः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

शौनक उवाच—

अतः परं किं चकार भगवान्सात्वतां पतिः । एतान्सृष्ट्वा किं चकार तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

सौतिरुवाच—

अतः परं तु गोलोके गोलोकेशो महान्प्रभुः । एतान्सृष्ट्वा जगामासौ सुरभ्यं रासमण्डलम् ॥
एतैः समेतैर्भगवानतीव कमनीयकम् ॥ १८ ॥

रम्याणां कलावृक्षाणां मध्येऽतीवमनोहरम् । सुविरतीर्णां च सुसमं सुस्निग्धं मण्डलाकृति
चन्दनागुरुकस्तूरीकुडकुम्भैश्च सुसंस्कृतम् । दधिलानसक्तुवान्यदूर्वापर्णपरिरक्षुतम् ॥२०॥
पद्मसूत्रग्रन्थियुक्तं नवचन्दनपल्लवैः । संयुक्तरम्भास्तम्भानां समूहैः परिवेष्टितम् ॥२१॥
सद्रत्नसारनिर्माणमण्डपानां त्रिकोटिभिः । रत्नप्रदीपज्वलितैः पुष्पधूपाधिवासितैः ॥२२॥
शृङ्गारार्हपोगवस्तुसमूहपरिवेष्टितम् । अतीवललिताकल्पतलायुक्तैः सुशोभितम् ॥२३॥
तत्र गत्वा च तैः सार्धं समुवास जगत्पतिः । दृष्ट्वा रासं विस्मितास्ते बभूवुर्मुनिसत्त ॥
आविर्बभूव कन्धैका कृष्णस्य वामपार्श्वतः । धावित्वा दुष्पमानीय ददावर्धं प्रमोः पदे ॥
रासे संभूय गोलोके सा दधाव हरे पुरः । तेन राधा समाख्याता पुराविद्भिर्द्विजोत्तमा ॥
प्राणाधिष्ठातृदेवी सा कृष्णस्य परमात्मनः । आविर्बभूव प्राणेश्यः प्राणेश्योऽपि गरीयसी ॥
देवी षोडशवर्षीया नवयौवनसंयुता । वह्निशुद्धांशुकाधाना सस्मिता सुमनोहरा ॥२८॥
सुकोमलाङ्गी-ललिता-सुन्दरीषु च सुन्दरी । बृहन्नितम्बमारार्ता पीनश्रोणिपयोधरा ॥
बन्धुनीवजितारक्तसुन्दरीष्ठाधरानना । मुक्तापङ्क्तिमिताचारुन्दतपङ्क्तिर्मनोहरा ॥३०॥
शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभासृष्टशुभानना । चारुसीमन्तिनी चारुशरत्पङ्कवल्लोचना ॥३१॥
खगोन्द्रचञ्चुविनितचारुनासामनोहरा । स्वर्णगण्डूकधिते गण्डयुग्मे च विभ्रती ॥३२॥
दधती चारुकर्णे च रत्नाभरणभूपिते । चन्दनागुरुकस्तूरीयुक्तकूडुकुमबिन्दुभिः ॥३३॥
सिन्दूरविन्दुसंयुक्तसुकपोला मनोहरा । सुसंस्कृतं केशपाशं मालतीमाल्यभूपितम् ॥३४॥
सुगन्धकवरीभारं सुन्दरं दधती सती । स्थलपद्मप्रामुष्टं पादयुग्मं च विभ्रती ॥३५॥
गमनं कुर्वती सा च हंसखञ्जनगञ्जनम् । सद्रत्नसारनिर्माणां धनमालां मनोहराम् ॥
हारं हरिकानिर्माणं रत्नकेयूरकङ्कणम् । सद्रत्नसारनिर्माणं पाशकं सुमनोहरम् ॥३७॥
अमूरुधरत्ननिर्माणं कण्ठमञ्जीररञ्जितम् । नानाप्रकारचित्रद्वयं सुन्दरं परिबिभ्रती ॥३८॥
सा च संभाष्य गौविन्दं रत्नसिंहासने वरे । उवास सस्मिता मर्तुः पश्यन्ती मुल्लपङ्कजम् ॥
तस्याश्च लोमकूपेश्यः सद्यो गोपाङ्गनागणः । आविर्बभूव रूपेण वेपथैव च तत्समः ॥
लक्षकोटीपरिमितः शश्वत्सुस्थिरयौवनः । संख्याविद्भिश्च संख्यातो गोलोके गोपिकागणः ॥
कृष्णस्य लोमकूपेश्यः सद्यो गोपगणो मुने । आविर्बभूव रूपेण वेपथैव च तत्समः ॥
त्रिंशत्कोटिपरिमितः कमनीयो मनोहरः । संख्याविद्भिश्च संख्यातो बह्वानां गणः श्रुतौ
वृष्णस्य लोमकूपेश्यः सद्यश्चाऽऽविर्बभूव ह । नानावर्णो गोगणश्च शश्वत्सुस्थिरयौवनः ॥
बलीवर्दाः सुरभ्यश्च वत्सा नानाविधाः शुभाः । अतीवललिताः श्यामा बह्वचो वै
कामधेनवः ॥ ४५ ॥

तेषामेकं बलीवर्दं कोटिसिंहसमं बले । शिवाय प्रददौ कृष्णो वाहनाय मनोहरम् ॥
 कृष्णाङ्घ्रिनखरन्ध्रभ्यो हंसपङ्क्तिर्मनोहरा । आविर्भव सहसा स्त्रीपुंवत्ससमन्विता ॥
 तेषामेकं राजहंसं महाबलपराक्रमम् । वाहनाय ददौ कृष्णो ब्रह्मणे च तपस्विने ॥
 वामकर्णस्य विवराः कृष्णस्य चरमात्मनः । गणः श्वेततुरङ्गाणामाविर्भूतो मनोहरः ॥
 तेषामेकं च श्वेताश्वं धर्मार्षं वाहनाय च । ददौ गोप्राङ्गनेशश्च संप्रीत्या सुरसंसदि ॥
 दक्षवर्णस्य विवरात्पुंसश्च सुरसंसदि । आविर्भूता सिंहपङ्क्तिर्भवावलपराक्रमा ॥९१॥
 तेषामेकं ददौ कृष्णः प्रकृत्यै परमादरम् । अमूल्यरत्नमादयं च वरं यदभिवाञ्छितम् ॥
 कृष्णो योगेन योगिन्द्रश्चकार रथपञ्चकम् । शुद्धरत्नेन्द्रनिर्माणं मनोयायि मनोहरम् ॥
 लक्षयोजनमूर्ध्वं च प्रथे च शतयोजनम् । लक्षचक्रं वासुरहं लक्षक्रीडागृहान्वितम् ॥
 शृङ्गारार्हं भोगवस्तुतरुपासंरूपसमन्वितम् । रत्नप्रदीलक्षणां राजिभिश्च विराजितम् ॥
 नानाचित्रविचित्राढ्यं सद्रत्नकलशोज्ज्वलम् । रत्नदर्पणमूपाढ्यं शोभितं श्वेतचामरैः ॥
 वह्निशुद्धांशुकैश्चित्रैर्मुक्ताजालैर्विभूषितम् । मणीन्द्रमुक्तामाणिक्यहीरहारविराजितम् ॥
 आरक्तवर्णरत्नेन्द्रसारनिर्माणकृत्रिमैः । पङ्कजानामसंख्यैश्च सुन्दरैश्च सुशोभितम् ॥
 ददौ नारायणादिकं तेषां मध्ये द्विजोत्तम । एकं दत्त्वा राधिकायै ररक्ष शेषमात्मने ॥
 आविर्भव कृष्णस्य गुह्यदेशात्ततः परम् । पिङ्गलश्च पुमानेकः पिङ्गलैश्च गणैः सह ॥
 आविर्भूता यतो गुह्यात्तेन ते गुह्यकाः स्मृताः । यः पुमान्स कुबेरश्च धनेशो गुह्यकेश्वरः ॥
 वभूव कन्यका चैका कुबेरवामपार्श्वतः । कुबेरपत्नी सा देवी सुन्दरीणां मनोरमा ॥
 भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डब्रह्मराक्षसाः । वेताला विकृतास्तस्याऽऽविर्भूता गुह्यदेशतः ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मधारिणो वनमालिनः । पीतवस्त्रपरीवानाः सर्वे श्यामचतुर्भुजाः ॥९४॥
 किरिटिनः कुण्डलिनो रत्नभूषणभूषिताः । आविर्भूताः पार्श्वदाश्च कृष्णस्य मुखतो मुने ॥
 चतुर्भुजान्पार्श्वदाश्च ददौ नारायणाय च । गुह्यका-गुह्यकेशाय भूतादीञ्जंकराय च ॥
 द्विभुजाः श्यामवर्णाश्च जपमालाकरा वराः । ध्यायन्तश्चरणाभ्योर्जं कृष्णस्य सततं मुदा ॥
 दास्ये नियुक्ता दासाश्चैवाधर्ममादाय यत्नतः । आविर्भूता वैष्णवाश्च सर्वे कृष्णपरायणाः ॥
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गाः साश्रुनेत्राः सगद्गदाः । आविर्भूताः पादवद्भात्पादपद्मैकमानसाः ॥
 आविर्भवुः कृष्णस्य दक्षनेत्राद्भयङ्कराः । त्रिशूलपाट्टिशधरास्त्रिनेत्राश्चन्द्रशेखराः ॥
 दिगम्बरा महाकाया ज्वलदाशिशिलोपमाः । ते भैरवा महाभागाः शिवतुल्याश्च तेजसा ॥

रुसंहारकालाख्या असितक्रोधभीषणाः । महाभैरवखट्वाङ्गावित्यष्टौ भैरवाः स्मृताः ॥
 आविर्बभूव कृष्णस्य वामनेत्राद्भयंकरः । त्रिशूलपट्टिशव्याघ्रचर्माम्बरगदाधरः ॥७३॥
 दिग्म्बरो महाकायस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः । स ईशानो महामागो दिक्पालानामधीश्वरः ॥
 डाकिन्यश्चैव योगिन्यः क्षेत्रपालाः सहस्रशः । आविर्बभूवुः कृष्णस्य नासिकाविवरोदरात्
 सुरास्त्रिकोटिसंख्याता दिव्यमूर्तिधरा वराः । आविर्बभूवुः सहसा पुंसो वै पृष्ठदेशतः ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे सृष्टिनि-

रूपणं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

अथ कृष्णो महालक्ष्मीं सादरं च सरस्वतीम् । नारायणाय प्रददौ रत्नेन्द्रं मालया सह ॥
 सावित्रीं ब्रह्मणे प्रादान्मूर्तिं धर्माय सादरम् । रतिं कामाय रूपाद्यां कुबेराय मनोरमाम् ॥
 अन्याश्च या या अन्येभ्यो याश्च येभ्यः समुद्भवाः । तस्मै तस्मै ददौ कृष्णस्ता ता
 रूपवतीं सतीम् ॥ ३ ॥

ततः शंकरमाहूय सर्वेशो योगिना गुरुम् । उवाच प्रियमित्येवं गृह्णीयाः सिंहवाहिनीम् ॥
 श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रहसन्नीललोहितः । उवाच भीतः प्रणतः प्राणेशं प्रभुमच्युतम् ॥

श्रीमहेश्वर उवाच—

अधुनाऽहं न गृह्णामि प्रकृतिं प्राकृतो यथा । त्वद्भक्त्यैक्यवहिता दास्यमार्गविरोधिनीम्
 तत्त्वज्ञानसमाच्छन्नां योगद्वारकपाटिकां । मुक्तीच्छाध्वंसरूपां च सकामा कामवर्धिनीम् ॥
 तपस्याच्छन्नरूपां च महामोहकरण्डिकां । भवकारामूहे घोरे दृढा निगडरूपिणीम् ॥
 शश्वद्विबुद्धिजननीं सद्बुद्धिच्छेदकरिणीम् । शश्वद्विमोगसौरा च विपद्येच्छाविवर्द्धिनीम् ॥
 नेच्छामि गृहिणीं नाथ वरं देहि मदीप्सितम् । यस्य पद्माञ्छितं तस्मै तद्ददाति तदीश्वरः
 त्वद्भक्तिविषये दास्ये लालसा वर्धतेऽनिशम् । तृप्तिर्न जायते नामजपने पादसेवने ।
 स्वप्नाम पञ्चवक्त्रेण गुणं सन्मङ्गलालयम् । स्वप्ने जागरणे शश्वद्गायन्गायन्भ्रमाम्यहम् ॥
 आकरूपकोटि कोटिं च त्वद्रूपध्यानतत्परम् । भोगेच्छाविषये नैव योगे तपामि मन्मनः ॥
 त्वत्सेवने पूजने च वन्दने नामकीर्तने । सदोच्छसितमेपा च विरतौ विरतिं लभेत् ॥

स्मरणं कीर्तनं नामगुणयोः श्रवणं जपः । त्वच्चारुखण्ड्यानां त्वत्पादसेवामिवन्दनम् ॥
समर्पणं चाऽऽत्मनश्च नित्यं नैवेद्यभोजनम् । वरं वरेश देहीदं नवधाभक्तिलक्षणम् ॥
साष्टिसालोवयसाख्यसाम्पिप्यं साम्बलीनताम् । वदन्ति पङ्क्तिं मुक्तिं मुक्ता मुक्ति-
विदो विभो ॥ १७ ॥

अणिमा लघिमा प्राप्तिः प्राक्काम्यं महिमा तथा । ईशित्वं च वशित्वं च सर्वकामा-
वसायिता ॥ १८ ॥

सार्धज्ञं दूरश्रवणं परकायप्रवेशनम् । वाक्सिद्धिः कलावृक्षात्वं स्रष्टुं संहर्तुमीशना ॥
अमरत्वं च सर्वोष्ठं सिद्धयोऽष्टादश स्मृताः । योगास्तथासि सर्वाणि दानानि च व्रतानि च
यशः कीर्तिर्वचः सत्यं धर्माण्यनशनानि च । भ्रमणं सर्वतीर्थेषु ज्ञानमन्यसुरार्चनम् ॥
सुरार्चादर्शनं सप्तद्वीपसप्तप्रदक्षिणम् । ज्ञानं सर्वसमुद्रेषु सर्वस्वर्गप्रदर्शनम् ॥ २२ ॥
ब्रह्मत्वं चैव रुद्रत्वं विष्णुत्वं च परं पदम् । अतोऽनिर्वचनीयानि वाञ्छनीयानि सन्ति वा ॥
सर्वोप्येतानि सर्वेश कथितानि च यानि च । तव भक्तिकलांशस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
शर्वस्य वचनं श्रुत्वा कृष्णस्तं योगिनां गुरुम् । महस्योवाच वचनं सत्यं सर्वसुखपदम् ॥

श्रीभगवानुवाच—

मत्सेवां कुरु सर्वेश शर्व सर्वविदां वर । कल्पकोटिशतं यावत्पूर्णं शश्वदहर्निशम् ॥
यस्तपस्विनां त्वं च सिद्धानां योगिनां तथा । ज्ञानिनां वैष्णवानां च सुराणां च सुरेश्वर
अमरत्वं लभे मय मय मृत्युं गथो महान् । सर्वसिद्धिं च वेदांश्च सर्वज्ञत्वं च महारात् ॥
असंख्यं ब्रह्मणां पादं लीलया नत्स पश्यसि । अद्यप्रभृति ज्ञानेन तेजसा वयसा शिवा ॥
पराक्रमेण यशसा महसा मत्सप्तो भव । प्राणान्, माथेऋत्स्वं च न भक्तस्तत्परो मम ॥
त्वत्परो नास्ति मे भेषांस्त्वं मदीयारमनः परः । ये त्वां निन्दन्ति पापिष्ठा ज्ञानहीना
विवेचनाः ॥ २१ ॥

पच्यन्ते ते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ । कल्पकोटिशतान्ते च ग्रहीष्यसि शिवा शिव
ममाव्यर्थं च वचनं पालनं कर्तुमर्हसि । त्वमुत्सासिर्गतं वाचयं न करोम्यशुनेति च ॥
मद्रावयं च शत्रानयं च पाषणं तत्करिष्यसि । गृहीत्वा मकृतिं शमो दिव्यं वर्षसहस्रकम्
सुखं महद्य शृङ्गारं करिष्यामि न संशयः । न केवलं तपस्वी त्वमीश्वरो मत्सप्तो मदान् ॥
काले गृही तपस्वी च योगी स्वेच्छामथो हि यः । दुःखं च दारसंयोगे यच्छया वयितं शिव
गुप्यी ददाति दुःखं च स्वामिने न पतिमया । कुठे महति या घाना कुठना कुपवाञ्छिता ॥

कराति पाछेनं जैहासस्युत्रस्य समं पतिम् । पतिर्बन्धुर्गतिर्मता देवतं कुञ्जोपिताम् ॥
 पतितोऽपतितो वाऽपि कृपणश्चेश्वरोऽयथा । असत्कुञ्जप्रसूता याः पित्रोर्दुःशीलमिध्रिताः ॥
 ध्रुवं ताः परमोग्याश्च पतिं निन्दन्ति संततम् । आययोरतिरिक्तं च या पश्यति पतिं सती ॥
 गोलोके स्वामिना सार्द्धं कौटिकरूपं प्रमोदते । भविता सा शिवा शैवी प्रकृतिर्बेष्णवी शिव
 मदाज्ञया च तां सार्धं महीष्यसि भवाय च । प्रकृत्या योनिर्भुक्तं स्वच्छिद्रं तीर्थमृत्कृतम्
 तीर्थं सहस्रं संपूज्य भक्त्या पद्मोपचारतः । सदसिणं संयतो यः पवित्रश्च निनेन्द्रियः ॥
 कौटिकरूपं च गोलोके मोदते च मया सह । लसं तीर्थे पूजयेद्यो विधिवत्साधुदक्षिणम् ॥
 न च्युतिस्तस्य गोलोकारस भवेदावयोः समः । मृद्भस्मगोशकृत्पिण्डेस्तीर्थवालुक्याऽपि वा
 कृत्या छिद्रं सकृत्पूज्य भवेत्कृत्वायुतं दिवि । प्रजावान्मुमिमाम्बिह्वान्पुत्रवान्वनवांस्तथा
 ज्ञानवान्मुक्तिमान्साधुः शिवछिद्रार्चनार्हवेत् । शिवछिद्रार्चनज्ञानमतीर्थं तीर्थमेव तन् ॥
 भवेत्तत्र मृतः पापी शिवलोकं स गच्छति ॥ ४७ ॥

महादेव महादेव महादेवेति वादिनः । पश्चात्तामि महास्तोत्रनामप्रवणलोकमतः ॥ ४८ ॥
 शिवेति शब्दमुच्चार्य प्राणात्स्यनति यो नरः । कौटिकमन्मार्भितात्पावान्मुक्तो मुक्तिं प्रयाति सः
 शिवकृत्याणवचनं कृत्याणं मुक्तिवाचकम् । यतस्तत्प्रभवेत्तेन स शिवः परिकीर्तितः ।
 निच्छेदे धनबन्धूनां निवृत्ताः शोकसागरे । शिवेति शब्दमुच्चार्य लभेत्सर्वशिवं नरः ॥
 पापघ्ने वर्तते शिश्च पश्च मुक्तिपदे तथा । पापघ्नो मोक्षदो नृणां शिवस्तेन प्रकीर्तितः ॥
 शिवेति च शिवं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते । कौटिकमन्मार्भितं पार्य तस्य नश्यति निश्चिन्तम्
 इत्युत्तरवा शूलिने कृष्णो दत्त्वा कक्षरतर्कं मनुम् । तत्त्वज्ञानं मृत्पुत्रपमवोषारिसहस्राहिनीम्

श्रीमगवानुवाच—

अधुना निष्ठ वरसे त्वं गोलोके मम संनिधौ । काळे ममिष्यसि शिवं शिवं च शिवायनम् ॥
 तेनःसु सर्वदेवानामाविर्भूय वरानने । संहरय देवान्तरवादिष भविता सर्वभूमिना ॥ १९ ॥
 ततः कक्षरविशेषे च तस्यं तस्ययुगे सति । भविता दत्ताकन्या रवं मुशीला शंभुदेहिनी
 ततः शरीरं संरप्यय पते भर्तुद्वय मिन्दया । मेनायां शैलवापार्यां भविता पार्वतीति च
 दिव्यं वर्षवहरं च विहरिष्यसि शंभुना । पूर्णं ततः सर्वशायवभेदं रवं छिन्विष्यसि ॥
 काळे सर्वेषु विद्वेषु महापूजा सुशुभिने । भविता प्रनिर्वपे च शारदीया सुरेश्वरी ॥
 मामेषु नगरेष्वेव पूजिता मामदेवता । भवती भविदेवदेवं नावभेदेन चारणा ॥ २१ ॥

१ य. "देवता" २ य. "दूरे" ३ य. "सर्वदेवां भवेत् सर्वं भविष्यति । ४ य. !

मदाज्ञया शिवकृतेस्तन्त्रैर्नानाविधैरपि । पूजाविधिं विधास्यामि कवचं स्तोत्रसंयुतम् ॥
 मविष्यन्ति महान्तश्च तवैव परिचारकाः । धर्मार्थकाममोक्षाणां सिद्धाश्च फलमागिनः ॥
 ये त्वां मातर्भजिष्यन्ति पुण्यक्षेत्रे च भारते । तेषां यशश्च कीर्तिश्च धर्मश्चर्यं च वर्द्धते ॥
 इत्युक्त्वा प्रकृतिं तस्यै मन्त्रमेकादशाक्षरम् । दत्त्वा सकामव्रजं च मन्त्रराजमनुत्तमम् ॥
 चकार विधिना ध्यानं मक्तं मक्तानुकम्पया । श्रीमायाकामबीजाढ्यं ददौ मन्त्रं दशाक्षरम् ॥
 सृष्ट्यौपयौगिकीं शक्तिं सर्वसिद्धिं च कामदाम् । तद्विशिष्टोत्कृष्टतत्त्वं ज्ञानं तस्यै ददौ विभुः
 त्रयोदशाक्षरं मन्त्रं दत्त्वा तस्मै जगत्पतिः । कवचं स्तोत्रसहितं शंकराय तथा द्विज
 दत्त्वा धर्माय तं मन्त्रं सिद्धिज्ञानं तदेव च । कामाय वह्नये चैव कुबेराय च बायवे
 एवं कुबेरादिभ्यस्तु दत्त्वा मन्त्रादिकं परम् । विधिं प्रोक्त्वा च सृष्ट्यर्थं विधातुर्विधिरेव सः

श्रीभगवानुवाच—

मदीयं च तपः कृत्वा दिव्यं वर्षसहस्रकम् । सृष्टिं कुरु महाभाग विधे नानाविधां पराम् ॥
 इत्युक्त्वा ब्रह्मणे कृष्णो ददौ मालां मनोरमाम् । जगाम सार्धं गोपीभिर्गोपैर्वृन्दावनं वनम्
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौत्तिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे सृष्टिानिरूपणं
 नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

सौत्तिरुवाच—

तदा ब्रह्मा तपः कृत्वा सिद्धिं प्राप्य यथेप्सिताम् । ससृजे पृथिवीमादौ मधुकैटभमेदसा १
 ससृजे पर्वतानप्यौ प्रधानान्सुमनोहरान् । क्षुद्रानसंख्यानिकं ब्रूमः प्रधानाख्या निशामय ॥
 सुमेरुं चैव कैलासं मलयं च हिमालयम् । उदयं च तथाऽस्तं च सुबेलं गन्धमादनम् ॥
 समुद्रान्ससृजे सप्त नदान्कतिविधा नदीः । वृक्षांश्च ग्रामनगरं समुद्राख्या निशामय ॥
 छवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलार्णवान् । लक्षयोजनमानेन द्विगुणांश्च परात्परान् ॥१॥
 सप्तद्वीपांश्च तस्मिन्मण्डले कमलाकृते । उपद्वीपांश्च सप्त सीमाशैलांश्च सप्त च ॥
 निबोध विप्र द्वीपारूपां पुरा या विधिना कृता । नम्नूदाकनुशङ्कसप्तौघ्न्यग्रोघपीप्करान् ॥

मेरोरप्टसु शृङ्गेषु सप्तभेऽप्यौ पुरीः प्रभुः । अप्तानां लोकपालानां विहराय मनोहराः
मूलेऽनन्तस्य नगरीं निर्माय जगतां पतिः । ऊर्ध्वे स्वर्गाश्च सप्तैव तेषामाहृयां निशागप
मूर्त्तिकं च भुवर्त्तिकं स्वर्लोकं सुमनोहरम् । जमोत्थोकं तपोलोकं सत्यलोकं च शौनक
शृङ्गमूर्ध्नि ब्रह्मलोकं जरादिपरिवर्भितम् । तदूर्ध्वे ध्रुवलोकं च सर्वतः सुमनोहरम् ११
तदधः सप्त पातालाभिर्ममे जगदीश्वरः । स्वर्गातिरिक्तमोगाढचानघोऽधः क्रमतो मुने ॥
अतलं विललं चैव मुनलं च तलातलम् । महातलं च पातालं रसातलमवस्ततः ॥ १३ ॥
सप्तद्वैपैः सप्तनाकैः सप्तपातालसंज्ञकैः । एभिर्लोकैश्च ब्रह्माडं ब्रह्माधिकृतमेव च ॥ १४ ॥
एवं चासंख्यब्रह्माण्डं सर्वं कृत्रिममेव च । महाविष्णोश्च लोकां च विवरेषु च शौनक ॥
प्रतिविश्रेषु दिक्पाला ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । सुरा नरादयः सर्वे सन्नि कृष्णस्य मायया
ब्रह्माण्डगणनां कर्तुं न क्षमो जगतां पतिः । न शंकरो न घर्भश्च न च विष्णुश्च के सुराः
संख्यातुमीश्वरः शक्तो न संख्यातुं तथाऽपि सः । विश्वाकाशदिशां चैव सर्वतो यद्यपि क्षमः
कृत्रिमाणि च विश्वानि विश्वस्थानि च यानि च । अनिस्थानि च विभेन्द्र स्वप्नवल्लश्वराणि च
वैकुण्ठः शिवलोकश्च गोलोकश्च तयोः परः । नित्यो विश्वबहिर्भूतश्चाऽऽमाकाशदिशो
यथा ॥ २० ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकसंवादे ब्रह्मस्रष्टे सृष्टिस्वरूपं
नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अपाष्टमोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

ब्रह्मा विश्वं विनिर्माय साविष्वां वरयोपिति । चकार वीर्वाधानं च कामुज्यां वागुको यथा
सा दिव्यं शतवर्षं च घृत्वा गर्भं सुदुःसहम् । सुप्रसूता च सुप्रवे चतुर्वेदान्मनोहरान् ॥
विषिषाञ्छारासंघादश्च तर्कन्याकरणादिकान् । पट्त्रिंशत्संख्यका दिव्या रागिणीः सुमनो
हरः ॥ ३ ॥

पट् रागान्मुन्दरादयैव नानातालसमन्वितान् । सत्यभेताद्वापरांदश्च कर्त्तुं च कष्टद्विषयम्
वर्षं मासमृतं चैव तिथिं दण्डसणादिकम् । दिनं रात्रिं च वारांदश्च संप्यामुषसमेव च
ऽष्टि च देवतेनां च मेधां च विजयां जयाम् । पट् कृत्तिहादश्च योगांदश्च करणं च तनोभन्

देवसेनां महापथीं कार्तिकेयप्रियां सतीम् । मातृकासु प्रधाना सा बालानामिष्टदेवता ॥
 ब्राह्मं पापं च वाराहं कल्पत्रयमिदं स्मृतम् । नित्यं नैमित्तिकं चैव द्विपरार्धं च प्राकृतम् ॥
 चतुर्विधं च प्रकृत्यं काळं वै सृष्ट्युकन्दकाम् । सर्वान्व्याधिगणांश्चैव सा प्रसूय स्तनं ददौ ॥
 अथ घातुः पृष्ठदेशादधर्मः समजायत । अलक्ष्मीस्तद्धामर्षाश्चाहूर्भूवात्यन्तकामिनी ॥
 नाभिदेशाद्विश्वकर्मा जातो वै शिल्पिनां गुरुः । महान्तो वसवोऽष्टौ च महाबलपराक्रमाः ॥
 अथ घातुश्च मनस आविर्भूताः कुमारकाः । चत्वारः पञ्चवर्षीया ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा ॥
 सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो भगवांश्चतुर्थो ज्ञानिनां वरः ॥ १३ ॥
 आविर्भव मुत्ततः कुमारः कनकप्रभः । दिव्यरूपधरः श्रीमान्सखीकः सुन्दरो युवा ॥
 क्षान्त्रियाणां बीजरूपो नाम्ना स्वायंभुवो मनुः । या स्त्री सा श्वतरूपा च रूपादशा कमलाकला ॥
 सखीकश्च मनुस्तस्यौ घात्राज्ञापरिपालकः । स्वयं विधाता पुत्रांश्च तानुवाच प्रहर्षितान् ॥
 सृष्टिं कर्तुं महाभागो महाभागवतान्द्विजः । जगमुस्ते च नहीत्युक्त्वा तप्तुं कृष्णपरायणाः ॥
 चुकोप हेतुना तेन विधाता जगतां पतिः । कोपासक्तस्य च विधेज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥
 आविर्भूता ललाटाच्च रुद्रा एकादश प्रभो । कालाग्निरुद्रः संहर्ता तेषामेकः प्रकीर्तितः ॥
 सर्वेषामेव विश्वानां स तामस इति स्मृतः । राजसश्च स्वयं ब्रह्मा शिवो विष्णुश्च सात्त्विकौ ॥
 गोलोकनाथः कृष्णश्च निर्गुणः प्रकृतेः परः । परमज्ञानिनो मूर्खा वदन्ति तामसं शिवम् ॥
 शुद्धसत्त्वस्वरूपं च निर्मलं वैष्णवाग्रणीम् । शृणु नामानि रुद्राणां वेदोक्तानि च यान च ॥
 महान्महात्मा मतिमान्भीषणश्च मयंकरैः । ऋतुष्वजश्चोर्ध्वकेशः पिङ्गलाक्षो रुचिः शुचिः ॥
 पुलस्त्यो दक्षकर्णाच्च पुलहो वामकर्णतः । दक्षनेत्रात्तयाऽत्रिश्च वामनेत्रात्कतुः स्वयम् ॥
 अराणिर्नासिकारन्ध्रादङ्गिराश्च मुखद्रुचिः । भृगुश्च वामपार्श्वश्च दक्षो दक्षिणपार्श्वतः ॥
 छायायाः कर्दमो जातो नामेः पञ्चशिखस्तथा । वक्षसश्चैव वोदुश्च कण्ठदेशाच्च नारदः ॥
 मरीचिः स्कन्धदेशाच्चैवापान्तरर्तमा गलात् । वासिष्ठो रसनादेशात्पचेता अधरोष्ठतः ॥
 हंसश्च वामकुक्षेश्च दक्षकुक्षेर्यतिः स्वयम् । सृष्टिं विधातुं स विधिश्चकाराऽऽज्ञां सुतान्प्रति ॥
 विष्णुर्विक्रयं समाकर्ण्य तथमुवाच स नारदः ॥ १८ ॥

नारद उवाच—

पूर्वमानय मज्जयेष्ठान्सनकादीन्पितामह । कारयित्वा दारयुक्तानस्मान्बद जगरपते ॥
 पित्रा ते तपसे युक्ताः संसाराय पर्यं कथम् । अहो हन्त प्रभोर्बुद्धिर्विपरीताय वश्यते ॥

कर्मै पुत्राय पीयूषात्परं दत्तं तपोऽधुना । कस्मै ददासि विषयं विषमं च विषाधिकम् ॥
 अतीव निम्ने घेरे च भयाव्धौ यः पतेत्पितः । निष्कृतिस्त्वस्य नास्तीति फोटिकृते
 गतेऽपि च ॥ ३२ ॥

निस्तारबीजं सर्वेषां बीजं च पुरुषोत्तमम् । सर्वदं भक्तिदं दास्यपदं सत्यं कृपाभवम् ॥
 भक्तैककारणं भक्तवत्सलं स्वच्छमेव च । भक्तमिषं भक्तनाथं भक्तानुग्रहकारकम् ॥
 भक्ताशयं भक्तसाध्यं विहाय परमेश्वरम् । मनो दधाति को मूढो विषये नाशकारणे ॥
 विहाय कृष्णसेवां च पीयूषादधिकौ प्रियाम् । को मूढो विषमश्च ति विषमं विषयाभिषम्
 स्वप्नवन्नश्वरं तुच्छमसत्यं मृत्युकारणम् । यथा दधिचित्ताम्रं च कीटानां सुमनोहरम् ॥
 यथा बलिशमांसं च मत्स्यापातमुत्तमदम् । तथा विषापिणां तात विषयो मृत्युकारणम् ॥
 इत्युक्त्वा नारदस्तत्र विरराम विधेः पुरः । तस्यौ तातं नमस्कृत्य जलदक्षिणशिखीपमः ॥
 मत्ता कोपपरीतश्च शशाप तनयं द्विजः । उवाच कापित्ताङ्गश्च रक्षास्यः स्फुरिताधरः

ब्रह्मोवाच—

मविता ज्ञानलोपस्ते मच्छापेन च नारद । श्रीढामृगश्च स्वं साध्यो योपिस्तुष्टवश्च छग्नः
 स्थिरयौवनयुक्तानां रूपाङ्गानां मनोहरः । पद्याशक्तामिनीनां च यर्ता च प्राणवत्तमः ॥
 शृङ्गारशास्त्रवेत्ता च महाशङ्करलोलुपः । नानाप्रकारशृङ्गारनिपुणानां गुरोर्गुरुः ॥ ३३ ॥
 गन्धर्वानां च सुवरः सुस्वरश्च सुगायनः । बीजावादनसंदर्भनिष्णातः स्थिरयौवनः ॥
 प्राज्ञो मधुरवागशान्तः सुशीलः सुन्दरः सुधीः । मविष्यासि न संदेहो नामतश्चोपवर्णः
 ताभिर्द्विभ्यं छस्युषं भित्तन्य किञ्चन वने । पुनर्पदीप्यथापेन दास्यपुत्रश्च त्वपरः ॥ ३४ ॥
 परतः पौष्पासंसर्गाद्विष्णुबोद्धितमो जनान् । पुनः कृष्णाप्रसादेन मविष्यासि ममाऽऽमनः ॥
 ज्ञानं दास्यामि ते दिव्यं पुनरेव पुरातनम् । अधुना मय मष्टसर्वं मत्सुनो विपत्तधुरम् ॥
 मष्टोयुक्त्वा सुतं विष विरराम जगत्पतिः । रुते नारदश्चापमवेषमसंयुक्तशशिः ॥

नारद उवाच—

तीर्थानि स्पर्शमिच्छन्ति वैष्णवानां पितामह । पापानां पापितृत्वानां क्षालनायाऽऽत्मनामपि
 मन्त्रोपदेशमात्रेण नरा मुक्ताश्च भारते । परैश्च कोटिपुरूपैः पूर्वं सार्धं हरेरहो ॥
 कोटिजन्मार्जितात्पापान्मन्त्रग्रहणमात्रतः । मुक्ताः शुध्यन्ति यत्पूर्वं कर्म निर्मूलयन्ति च
 पुत्रान्दाराश्च शिष्याश्च सेवकान्बान्धवांस्तथा । यो दर्शयति सन्मार्गं सद्गतितस्तं लभेद्भुवम्
 यो दर्शयत्यसन्मार्गं शिष्यैर्विश्वासितो गुरुः । कुम्भीपाके स्थितिस्तस्य यावच्चन्द्रदिवाकरौ
 स किंगुरुः स किंतात स किंस्वामी स किंसुत । यः श्रीकृष्णपदम्भोजे मक्तिं दातुमनीश्वरः
 शप्तो निरपराधेन त्वयाऽहं चतुरानन । मया शप्तं त्वमुचितो घ्नन्तं घ्नन्त्यपि पण्डिताः ॥
 कवचस्तोत्रपूजाभिः सहितस्ते मनुर्भनोः । लुप्तो भवतु मच्छापात्प्रतिविशेषु निश्चितम्
 अपूज्यो मव विश्वेषु यावत्स्वप्नत्रयं पितः । गतेषु त्रिषु कल्पेषु पूज्य पूज्यो भविष्यसि
 अधुना यज्ञभागस्ते व्रतादिष्वपि सुव्रत । पूजनं चास्तु नामैकं वन्द्यो मव सुरादिभिः ॥
 इत्युक्त्वा नारदस्तत्र विरराम पितुः पुरः । तस्यौ समायां स विधिर्हृदयेन विदूयता ॥
 उपबर्हणगन्धर्वो नारदस्तेन हेतुना । दासीपुत्रश्च शापेन पितुरेव च शौनक ॥ ६७ ॥
 ततः पुनर्नारदश्च स बभूव महानृपिः । ज्ञानं प्राप्य पितुः पश्चात्कथयिष्यामि चाधुना ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे ब्रह्मनारद-

शापोपलम्पनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

अथ ब्रह्मा स्वपुत्रांस्तान्नादिदेश च सृष्टये । सृष्टिं प्रचक्रुस्ते सर्वे विप्रेन्द्र नारदं विना ॥
 मरीचिर्मनसो जातः कश्यपश्च प्रजापतिः । अत्रेर्नेत्रमलाच्चन्द्रः क्षीरोदे च बभूव ह ॥
 प्रचेत्सोऽपि मनसो गौतमश्च बभूव ह । पुलस्त्यमनसः पुत्रो मैत्रावरुण एव च ॥
 मनोश्च शतरूपायां तिस्रः कन्याः प्रजाङ्गिरे । आकृतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिस्ताः पातिव्रताः
 प्रियव्रतोत्तानपादौ द्वौ च पुत्रौ मनोहरौ । उत्तानपादतनयो ध्रुवः परमधार्मिकः ॥ ५ ॥
 आकृतिं रुषये प्रादाद्दक्षाय प्रसूतिकाम् । देवहूतिं कर्दमाय यत्पुत्रः कपिलः स्वयम् ॥
 प्रसूत्यां दक्षबीजेन पण्डिकन्याः प्रजाङ्गिरे । अष्टौ वर्माय स ददौ रुद्रायैकादश स्मृताः ॥
 शिवायैकां सतीं प्रादात्कश्यपाय त्रयोदश । सप्तविंशतिकन्याश्च दक्षश्चन्द्राय दत्तवान्
 नामानि धर्मपत्नीनां मत्तो विप्र निशामय । शान्तिः पुण्ड्रिर्धृतिस्तृष्टिः क्षमा श्रद्धा मतिः स्मृतिः
 शान्तेः पुत्रश्च संतोषः पुष्टेः पुत्रो महानभूत् । घृतेर्धैर्यं च सुष्टेश्च हर्षदर्पां सुतौ स्मृतौ

क्षमापुत्रः सहिष्णुश्च श्रद्धापुत्रश्च धार्मिकः । मतेर्ज्ञानामिघः पुत्रः स्मृतेर्जातिस्मरो महान्
पूर्वास्यां च मूर्त्या च नरनारायणावृषी । बभूवुरेते धर्मिष्ठा धर्मपुत्राश्च शौनक ॥
नामानि रुद्रपत्नीनां सावधानं निबोध मे । कला कलावती काष्ठा कालिका कलहपिया
कन्दली भीषणा रास्ना प्रमोचा भूषणा शुक्ती । एतासां बहवः पुत्रा बभूवुः शिवर्षापदाः
सा सती स्वामिनिन्दायां तनुं तत्याज्य यज्ञतः । पुनर्भूत्वा शैलपुत्री लेभे सा शंकरं पतिम्
कश्यपस्य प्रियाणां च नामानि शृणु धार्मिक । अदितिर्देवमाता वै दैत्यमाता दितिस्तथा
सर्वमाता तथा कद्रुर्विनता पक्षिसूस्तया । सुरमिश्च गवां माता महिषाणां च निश्चितम्-
सारमेयादिजन्तूनां सरमा सूक्ष्मतुष्पदाम् । दनु प्रसूर्दानवानामन्याश्चेत्येवमादिकाः ॥
इन्द्रश्च द्वादशादित्या उपेन्द्राद्याः सुरा मुने । कथिताश्चादितेः पुत्रा महाबलपराक्रमाः
इन्द्रपुत्रो जयन्तश्च ब्रह्मशक्यामजायत । अदित्यस्य सवर्णायां कन्यायां विश्वरुर्मणः
शानैश्चरयमौ पुत्रौ कालिन्दी कन्यका तथा । उपेन्द्रधीर्षात्पृथ्व्यां तु मङ्गलः समजायत

शौनक उवाच—

कथं सीते स चोपेन्द्रान्मङ्गलः समजायत । वसुंधरायां बलवान्तन्मे व्याख्यातुमर्हति ॥

सौतिरुवाच—

उपेन्द्ररूपमालोक्य कामार्ता च वसुंधरा । विधाय मुन्दरीवेषमक्षता प्रौढवौषणा ॥२३॥
मलये निर्जने रम्ये चारुषःदनपल्लवे । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नमूषणमूपितम् ॥२४॥
तं सुशीलं शयानं च शान्तं सस्मितपीप्सितम् । सस्मिता तस्य तस्यै च सहसा समुप-
स्थिता ॥ २५ ॥

सुरभ्यां मालतीमालां ददौ तस्मै यरानना । सुगन्धि चन्दनं चारु कस्तूरीकुङ्कुमान्वितम्
उपेन्द्रस्तन्मनो ज्ञात्वा कामिनीं कामपीडिताम् । नानाप्रकारशृङ्गारं चकार च तथा सह
तदङ्गसङ्गसंसक्ता मूर्छा प्राप सती तदा । मृतेव निद्रितेवासी बीजाधाने कृते हरी ॥
तां विलम्बां च सुश्रोणीं सुलसंभोगमूर्च्छिताम् । बृहन्मुकमितन्नां च सस्मितां विपुलस्तनीम् ॥
क्षणं वक्षसि कृत्वा तां तदोष्ठं च चुनुन्व ह । विहाय तत्र रहासि जगाम पुरुषोत्तमः ३०
उर्वशी पंथि गच्छन्ती बोधयामास तां मुने । सा च पमच्छ वृत्तान्तं कथयामास भूष्यताम्
वीर्यसंवरणं कर्तुं सा चाशक्ता च दुर्बला । प्रवालस्याऽऽकरे अस्ता वीर्यन्यासं चकार सा
तेन प्रवालवर्णश्च कुमारः समपद्य । तेजसा सूर्यसदृशो नारायणसुतो महान् ॥ ३१ ॥
मङ्गलस्य प्रिया मेघा तस्य घण्टेश्वरो महान् । मगदाताऽतितेजस्वी विष्णुपुरुषो बभूव ह

दितेर्हिरण्यकशिपुहिरण्यासौ महाबलौ । कन्या च सिंहिका विम सैहिकेयश्च तत्सुतः
 निर्गतः सिंहिका सा च तेन राहुश्च नैर्ऋतः । सूकरेण हिरण्यासोऽप्यनपत्यो मृतो युवा
 हिरण्यकशिपोः पुत्रः प्रह्लादो वैष्णवाग्रणीः । विरोचनश्च तत्पुत्रस्तत्पुत्रश्च बलिः स्वयम् ॥
 बले. पुत्रो महायोगी ज्ञानी शंकरकिंकरः । दितेर्वेशश्च कापित. कद्रुवंशं निबोध मे ॥ १८
 २. नन्तं वामुकिं चैव कार्त्तिकं च घनंजयम् । कर्कोटकं तक्षकं च पद्मपैरावतं तथा ॥ १९
 महापद्मं च शङ्खं च शङ्खं संवरणं तथा । घृतराष्ट्रं च दुर्धर्षं दुर्जयं दुर्मुखं बलम् ॥ ४० ॥
 गोकं गोकामुक्तं चैव विरूपाक्षं च शौनकं । एतेषां प्रवराश्चैव यावत्यः सर्पजातयः ॥ ४१ ॥
 कान्यका मनसा देवी कमलांशसमुद्भवा । तपरिधिनीनां प्रवरा महातेजस्विनी शुभा ॥ ४२
 यत्पतिश्च जरत्कारुर्नारायणबलोद्भवः । आस्तीकस्तनयो यस्या विष्णुतुल्यश्च तेजसा ॥
 एतेषां नाममात्रेण नास्ति नागभयं नृणाम् । कद्रुवंशो निगदितो विनतायाः शृणुष्व मे ॥
 वैनतेयारुणौ पुत्रौ विष्णुः पृथक्पराक्रमौ । तौ बभूवुः ऋषेणैव यावत्यः पक्षिजायतः ४५
 गावश्च महिषाश्चैव सुरमिप्रवरा इमे । सर्वे वै सारमेयाश्च बभूवुः सरमासुताः ॥ ४६ ॥
 दानवाश्च दनोर्वैश्य अन्या. सामान्यजातयः । उक्तः कश्यपवंशश्च चन्द्राख्यानं निबोध मे
 नामानि चन्द्रपत्नीनां सावधानं निशामय । अत्यपूर्वं च चरितं पुराणेषु पुरातनम् ॥
 अश्विनी भरणी चैव कृत्तिका रोहिणी तथा । मृगशीर्षा तथाऽऽर्द्रा च पूजया साध्वी पुनर्वसुः
 पुष्याऽऽश्लेषा मघा पूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनी । हस्ता चित्रा तथा स्वाती विशाखा चानु-
 रादिका ॥ ५० ॥

उषेष्ठा मूला तथा पूर्वाषाढा चैवोत्तरा स्मृता । श्रवणा च घनिष्ठा च तथा शतभिषक्कृत्तुमा ॥
 पूर्वाभाद्रोत्तरा भाद्रा रेवत्यन्ता विषुभियाः । तासां मध्ये च सुमगा रोहिणी रसिका वरा-
 संततं रसभावेन चकार शशिनं वशम् । रोहिण्युपगतश्चन्द्रो न यात्यन्यां च कामिनीम्
 सर्वा भगिन्यः पितरं कथयामासुरादृताः । सपत्नीकृतसंतापं प्राणनाशकरं परम् ॥
 दक्षः प्रकुपितश्चन्द्रमशपन्मन्त्रपूर्वकम् । द्रुतं श्वशुरशापेन यद्ग्रमस्तो बभूव सः ॥ ५५ ॥
 दिने दिने यक्षणा स क्षयमाणश्च दुःखितः । वपुष्यर्षे क्षयमाणो शंकरं शरणं ययौ
 दृष्ट्वा चन्द्रं शंकरश्च ह्येक्षितं शरणागम् । करुणासागरस्वस्मै कृपया चाभयं ददौ ५७
 निर्मुक्तं यद्ग्रमणा कृत्वा स्वफपात्रे स्थलं ददौ । अनरो निर्भयो भूत्वा स तस्थौ शिवशेखरे ॥
 तं शिवः शेखरे कृत्वा चाभयञ्चन्द्रशेखरः । नास्ति लोकेषु देवेषु शिवाच्छरणपञ्जरः ॥
 दक्षकन्याः पतिं मुक्तं दृष्ट्वा च रुद्रदुः पुनः । आजगमुः शरणं तातं दक्षं तेजस्विनां वरम्

उच्चैश्च रुद्रदुर्गत्वा निहत्याङ्गं पुनः पुनः । तमूचुः कातरं दीना दीननाथं विधेः सुतम् ॥

दक्षकन्या उचुः—

स्वामिसौभाग्यलाभाय त्वमुक्तोऽस्माभिरेव च । सौभाग्यमस्तु नस्तात गतः स्वामी गुणा-
न्वितः ॥ ६२ ॥

स्थिते षक्षुषि हे तात दृष्टं ध्वान्तमयं जगत् । विज्ञातमधुना स्त्रीणां पतिरेव हि लोचनम् ॥
पतिरेव गतिः स्त्रीणां पतिः प्राणाश्च संपदः । धर्मार्थकाममोक्षाणां हेतुः सेतुर्भवार्णवे ॥
पतिर्नारायणः स्त्रीणां व्रतं धर्मः सनातनः । सर्वं कर्म वृथा तासां स्वामिनो विमुक्ताश्च याः ॥
ज्ञानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दक्षिणा । सर्वदानानि पुण्यानि व्रतानि नियमाश्च ये ॥ ६६
देवार्चनं चानशनं सर्वाणि च तपांसि च । स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
सर्वेषां भान्धवानां च प्रियः पुत्रश्च योपिताम् । स एव स्वामिनोऽश्वश्च शतपुत्रास्परः पतिः
असद्वंशप्रसूता या सा द्वेष्टि स्वामिनं सदा । यस्या मनश्चलं दुष्टं सततं परपूरुषे ॥ ६९ ॥
पतितं रोगिणं दुष्टं निर्धनं गुणहीनकम् । युवानं चैव वृद्धं वा भजेत् न त्यजेत्सती ॥
सगुणं निर्गुणं वाऽपि द्वेष्टि या संत्यजेत्पतिम् । पच्यते कालसूत्रे सा यावच्चन्द्रादिवाकरौ ॥
कीटैः शनकतुर्यैश्च भक्षिता सा दिवानिशम् । भुङ्क्ते मृतवसामांसं पिबेन्मूत्रं च तृणया
गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः । श्वपदः शतजन्मानि सा भवेद्बधुहा ततः ॥
ततो मानवजन्मानि लभेच्चेत्पूर्वकर्मणः । विषवा धनहीना च रोगयुक्ता भवेद्ध्रुवम् ॥
देहि नः कान्तदानं च कामपूरं विधेः सुत । विधात्रा सदृशस्त्वं च पुनः स्रष्टुं क्षमो जगत् ॥
कन्यानां वचनं श्रुत्वा दक्षः शंकरसंनिधिम् । जगाम शंभुस्तं दृष्ट्वा समुत्थाय ननाम च ॥
दक्षस्तस्याऽऽशिषं कृत्वा समुवाच कृपानिधिम् । तस्याज कोपं दुर्धर्षं दृष्ट्वा च प्रणतं शिवम्

दक्ष उवाच—

देहि जामातरं शंभो मदीयं प्राणलक्ष्यम् । मत्सुतानां च प्राणानां परमेव प्रियं पतिम् ॥
न चेद्दासि जामातर्मम जामातरं विधुम् । दास्यामि दारुणं शापं तुभ्यं त्वं केन मुच्यसे
दक्षस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच कृपानिधिः । सुषाधिकं च वचनं ब्रह्मशरणपञ्जरः ॥ ८० ॥

शिव उवाच—

करोषि भस्मसाच्चेन्मां दत्त्वा वा शापमेव च । नार्हं दातुं समर्थश्च चन्द्रं च शरणागतम् ॥
शिवस्य वचनं श्रुत्वा दक्षस्तं शसुमुद्यतः । शिवः सस्मार गोविन्दं विपन्नोक्षणकारकम्

एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् । समाययौ तयोर्मूढं तौ तं च नमसुः क्रमात् ॥
दत्त्वा शुभाशिषं तौ स ब्रह्मज्योतिः सनातनः । उवाच शंकरं पूर्वं परिपूर्णतमो द्विज ॥

श्रीभगवानुवाच—

न चाऽऽत्मनः प्रियः कश्चिच्छर्वं सर्वेषु बन्धुषु । आत्मानं रक्ष दक्षाय देहि चन्द्रं सुरेश्वर ॥
तपरिवनां वरः शान्तस्त्वमेवं वैष्णवाग्रणीः । समः सर्वेषु जीवेषु हिंसाक्रोधविवर्जितः ॥
वसः क्रोधी च दुर्धर्षस्तेजस्वी ब्रह्मणः सुतः । शिष्टो विभेति दुर्धर्षं न दुर्धर्षश्च कंचन ॥
नारायणवचः श्रुत्वा हसित्वा शंकरः स्वयम् । उवाच नीतिसारं च नीतिबीजं परात्परम्

शंकर उवाच—

तपो दास्यामि तेजश्च सर्वसिद्धिं च संपदम् । प्राणांश्च न समर्थोऽहं प्रदातुं शरणागतम् ॥
यो ददाति मयेनैव प्रपन्नं शरणागतम् । तं च धर्मः परित्यज्य याति शप्त्वा सुदारुणम्
सर्वं त्यक्तुं समर्थोऽहं न स्वधर्मं जगत्प्रभो । यः स्वधर्मविहीनश्च स च सर्ववहिष्कृतः ॥
यश्च धर्मं सदा रक्षेद्धर्मस्तं परिरक्षति । धर्मं वेदेश्वर त्वं च किं मां ब्रूहि स्वमायया ॥
ध्वं सर्वमाता स्वष्टा च हन्ता च परिणामतः । त्वयि भक्तिर्हृदा यस्य तस्य कस्मान्नयं भवेत्
शंकरस्य वचः श्रुत्वा भगवान्सर्वमाववित् । चन्द्रं चन्द्राद्विनिष्कृष्य दक्षाय प्रददौ हरिः
प्रतस्थ्यावर्धचन्द्रश्च निर्व्याधिः शिवशेखरे । निजमाह परं चन्द्रं विष्णुदत्तं प्रजापतिः ॥
यद्दमप्रस्तं च तं दृष्ट्वा दक्षस्तुष्टाव माधवम् । पसे पूर्णं क्षतं पसे तं चकार हरिः स्वयम्
कृष्णं एवं वरं दत्त्वा जगाम स्वालयं द्विज । दक्षश्चन्द्रं गृहीत्वा च कन्याम्प्यः प्रददौ पुनः ॥
चन्द्रस्ताश्च परिप्राप्य विजहार दिवानिशम् । समं ददर्श ताः सर्वास्तत्प्रमृष्येव कथितः
इत्येवं कथितं सर्वं किञ्चित्छष्टिक्रमं मुने । श्रुतं च गुरुवचमेव पुष्करे मुनिसंसदि ॥९९॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौमिशीनकसंवादे ब्रह्मखण्डे प्रसूतिवशावर्णनं

नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

====

अथ दशमोऽध्यायः ।

—————

सौतिरुवाच—

भृगोः पुत्रश्च ऋग्वनः शुक्रश्च शानिनां वर । कनोरविक्रिया भार्या वाद्यगिर्यानुत्पन्न ॥

त्रयः पुत्राश्चाङ्गिरसो बभूवुर्मुनिसत्तमाः । बृहस्पतिरुतथ्यश्च शम्बरश्चापि शौनक ॥२॥
वसिष्ठस्य सुतः शक्तिः शक्तेः पुत्रः पराशरः । पराशरसुतः श्रीमान्कृष्णद्वैपायनो हरिः ॥
व्यासपुत्रः शिवांशश्च शुक्रश्च ज्ञानिनां वरः । विश्वश्रवाः पुलस्त्यस्य यस्य पुत्रो
घनेश्वरः ॥ ४ ॥

शौनक उवाच—

अहो पुराणविदुषामत्यन्तं दुर्गमं वचः । न बुद्धं वचनं किञ्चिद्धनेशोत्पत्तिपूर्वकम् ॥
अधुना कथितं जन्म घनेशस्येश्वरादिदम् । पुनर्भिन्नकर्म जन्म ब्रवीषि कथमेव माम् ॥

सौतिरुवाच—

बभूवुरेते दिक्पालाः पुरा च परमेश्वरात् । पुनश्च ब्रह्मशापेन स च विश्ववसः सुतः ॥
गुरवे दक्षिणां दातुमुत्थयश्च घनेश्वरम् । ययाचे कोटिसौवर्णं यत्नतश्च प्रचेतसे ॥८॥
घनेशो विरसो भूत्वा तस्मै तदातुमुद्यतः । चकार भस्मसाद्विप्र पुनर्जन्म ललाभ सः ॥
तेन विश्ववसः पुत्रः कुबेरश्च घनाधिपः । रावणः कुम्भकर्णश्च धार्मिकश्च विभीषणः ॥
पुलहस्य सुतो वात्स्यः शाण्डिल्यश्च रुचेः सुतः । सावर्णिर्गौतमाज्जज्ञे मुनिप्रवर एव सः ॥
काश्यपः कश्यपाज्जातो भरद्वाजो बृहस्पतेः । (स्वयं वात्स्यश्च पुलहात्सावर्णिर्गौतमात्तथा
शाण्डिल्यश्च रुचेः पुत्रो मुनिस्तेजस्विनां वरः ।) बभूवुः पञ्चगोत्राश्च एतेषां प्रवरा भवे ॥
बभूवुर्ब्रह्मणो वक्रादन्या ब्राह्मणजातयः । ताः स्थिता देशभेदेषु गोत्रशून्याश्च शौनक
चन्द्रादित्यमनूनां च प्रवराः क्षत्रियाः स्मृताः । ब्रह्मणो बाहुदेशाधैवान्याः क्षत्रियजातयः
ऊरुदेशाच्च वैश्याश्च पादतः शूद्रजातयः । तासां संकरजातेन बभूवुर्वर्णसंकराः ॥
गोपनापितभिह्लाश्च तथा मोदककूवरौ । ताम्बूलिवर्णकारौ च वणिजजातय एव च ॥
इत्येवमाद्या विप्रेन्द्र सच्छूद्राः परिकीर्तिताः । शूद्राविशोस्तु करणोऽम्बष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः
विश्वकर्मा च विद्यायां वीर्याधानं चकार सः । ततो बभूवुः पुत्राश्च नवैते शिल्पकारिणः
मालाकारः कर्मकारः शङ्खकारः कृषिदकः । कुम्भकारः कांस्यकारः पडते शिल्पिनां वराः
सूत्रधारश्चित्रकारः स्वर्णकारस्तथैव च । पतितास्ते ब्रह्मशापादयाज्या वर्णसंकराः ॥२॥

शौनक उवाच—

कथं देवो विश्वकर्मा वीर्याधानं चकार सः । शूद्रायामघपायां च कथं ते पतितास्त्रयः
कथं तेषु ब्रह्मशापो क्षमवत्केन हेतुना । हे पुराणविदां श्रेष्ठ तन्नः शंसितुमर्हसि ॥

सौतिरुवाच—

घृताची कामतः कामं वेषं चक्रे मनोहरम् । तामपश्यद्विधकर्मा गच्छन्तीं पुष्करे पापि ॥
 आगच्छत्तद्विलोकाच्च प्रसादोत्फुल्लमानसः । तां ययाचे स शृङ्गारं कामेन हृतचेतनः ॥
 रत्नालङ्कारमूपाद्यां सर्वावयवकोमलाम् । यथा पौडशवर्षीयां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥
 बृहन्नितम्बभारार्तां मुनिमानसमोहिनीम् । अतिवेगकटाक्षेण लोलां कामात्तिपीडिताम् ॥
 तच्छ्रोणीं कठिनां दृष्ट्वा वायुनाऽपहृताञ्जुकाम् । अतीवोच्चैः स्तनयुगं कठिनं वर्जुलं परम्
 सुस्मितं चारु वक्त्रं च शरच्चन्द्रविनिन्दकम् । पक्वबिम्बफलारक्तस्वोष्ठाधरमनोहरम् ॥
 सिन्दूरबिदुसंयुक्तं कस्तूरीबिन्दुसंयुतम् । कपोलमुज्ज्वलं शश्वन्महार्हमाणिकुण्डलम् ॥
 तामुवाच प्रियां शान्तां कामशास्त्रविशारदः । कामाग्निवर्धनोद्योगि वचनं श्रुतिसुन्दरम् ॥

विश्वकर्षोवाच—

अथि क यासि ललिते मम प्राणाधिके प्रिये । मम प्राणांश्चापहृत्य तिष्ठ कान्ते सणं शुभे ॥
 तवैवान्वेषणं कृत्वा भ्रमामि जगतीतलम् । स्वप्राणांस्त्यक्तुमिष्टोऽहं त्वां न दृष्ट्वा हुताशने
 त्वं कामलोकं यासीति श्रुत्वा रम्भामुखान्मया । आगच्छमहमेवाद्य चास्मिन्वर्त्मन्यवस्थितः
 अहो सरस्वतीतीरे पुष्पोद्याने मनोहरे । सुगन्धिमन्दशीतेन वायुना सुरभीकृते ॥ ३६ ॥
 रम कान्ते मया सार्द्धं यूना कान्तेन शोभने । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत्
 स्थिरयौवनसंयुक्ता । त्वमेव चिरजीविनी । कामुकी कोमलाङ्गी च सुन्दरीषु च सुन्दरी
 मृत्युञ्जयवरेणैव मृत्युकन्या जिता मया । कुबेरभवनं गत्वा धनं लब्धं कुबेरतः ॥ ३८ ॥
 रत्नमाला च वरुणाद्वायोः स्त्रीरत्नमूषणम् । वह्निशुद्धं वस्त्रयुगं वह्नेः प्रापं महौजसः ॥
 कामशास्त्रं कामदेवाद्योषिद्रजनकारणम् । शृङ्गारशिरुषं यत्किञ्चिच्छर्व्वं चन्द्राच्च दुर्लभम् ॥
 रत्नमालां वस्त्रयुगं सर्वाण्यामरणानि च । तुभ्यं दातुं हृदि कृतं प्रापं तत्क्षणमेव च ॥
 गृहे तानि च संस्थाप्य चाऽऽगतोऽन्वेषणे मवे । विरामे सुखसंमोगे तुभ्यं दास्यामि साप्रतम्
 कामुकस्य वचः श्रुत्वा घृताचीं सस्मिता मुने । ददौ प्रत्युत्तरं शीघ्रं नीतियुक्तं मनोहरम् ॥

घृताच्युवाच—

त्वया यदुक्तं मद्रं तत्स्वीकरोम्यधुना परम् । किन्तु सामयिकं वाक्यं ब्रवीष्यामि स्मरातुर ॥
 कामदेवाल्लयं यामि कृतवेषा च तत्कृते । यद्दिने यत्कृते यामो वयं तेषां च योषितः ॥
 अथाहं कामपत्नी च गुरुपत्नी तवाधुना । त्वयोक्तमधुनेदं च पठितं कार्भदेवतः ॥

विद्यादाता मन्त्रदाता गुरुर्लक्षगुणैः पितुः । मातुः सहस्रगुणं बालास्यन्यस्तत्समो गुरुः
 गुरोः शतगुणैः पूज्या गुरुपत्नी श्रुतौ श्रुता । पितुः शतगुणं पूज्या यथा माता विचक्षण
 मात्रा समागमे सूनोर्यावान्दोषः श्रुतौ श्रुतः । ततो लक्षगुणो दोषो गुरुपत्नीसमागमे ॥
 मातारित्येव शब्देन यां च संभाषते नरः । सा मातृतुल्या सत्येन धर्मः साक्षी सतामपि
 तथा हि संगतो यः स्यात्कालसूत्रं प्रयाति सः । तत्र घोरे वसत्येव यावच्चन्द्रदिवाकरी
 मात्रा सह समायोगे ततो दोषश्चतुर्गुणः । सार्द्धं च गुरुपत्न्या च तल्लक्षगुण एव च ॥
 कुम्भीपाके पतत्येव यावद्ब्रह्मणो वयः । प्रायश्चित्तं पापिनश्च तस्य नैव श्रुतौ श्रुतम् ॥
 चक्राकारं कुण्डलस्य तीक्ष्णधारं च सद्गवत् । यत्सामूत्रपुरीषैश्च परिपूर्णं सुदुस्तरम् ॥
 शूलवत्कृमिसंयुक्तं तप्तमग्निसमं द्रवत् । पापिनां तद्विहारं च कुम्भीपाकं प्रकीर्तितम् ॥
 यावान्दोषो हि पुंसां च गुरुपत्नीसमागमे । तावांश्च गुरुपत्न्या वै तत्र चेत्कामुकी यदि ॥
 अथ यास्यामि कामस्य मन्दिरं तस्य कामिनी । वेषं कृत्वाऽऽगमिष्यामि त्वत्कृतेऽहं दिनान्तरे
 घृताचीवचनं श्रुत्वा विश्वकर्मा रुरोप ताम् । शंशांपशूदयोनिं च व्रजेति जगतीतले ॥
 घृताची तद्वचः श्रुत्वा तं शशाप सुदारुणम् । लभ जन्म मये त्वं च स्वर्गभ्रष्टो भवेति च
 घृताची कारुमुक्त्वा च साऽगच्छत्काममन्दिरम् । कामेन सुरतं कृत्वा कपयामास तां कथाम्
 सा भारते च कामोक्त्या गोपस्य मदनस्य च । पत्न्यां प्रयागे नगरे लेभे जन्म च शौनक
 जातिस्मरा तत्प्रसूता बभूव च तपस्विनी । वरं न वप्ने धर्मिष्ठा तपस्यायां मनो दधौ ॥
 तपश्चकार तपसा तप्तकाश्चनसंनिभा । दिव्यं च शतवर्षं सा गङ्गातीरे मनोरमे ॥६३॥
 वीर्येण सुरकारोर्ध्वं नव पुत्रान्मसूय सा । पुनः स्वर्लोकं गत्वा च सा घृताची बभूव ह

शौनक उवाच—

कथं वीर्यं सा दधार सुरकारोस्तपस्विनी । पुत्रास्तैव प्रसूता च कुत्र वा कति वासरान् ॥

सौत्विषाच—

विश्वकर्मा तु तच्छापं समाकर्ण्य रूपाऽन्वितः । जगाम ब्रह्मणः स्थानं शोकेन हतचेतनः ॥
 नत्वा स्तुत्वा च ब्रह्मणं कपयामास तां कथाम् । ललाम जन्म ब्राह्मण्यां पृथिव्यामाज्ञया
 विधेः ६७ ॥

स एव ब्रह्मणो भूत्या मुनि कारुर्बभूव ह । नृपाणां च गृहस्थानां नानाशिल्पं चकार ह ॥
 शिल्पं च कारयामास सर्वेभ्यः सर्वतः सदा । विचित्रं विविधं शिल्पमाधर्यं सुमनोरहम् ॥

एकदा तु प्रयागे च शिल्पं कृत्वा नृपस्य च । स्नातुं जगाम गङ्गां स चापश्यत्तत्र कामिनीम्
घृताचीं नवरूपां च युवतिं तां तपस्विनीम् । जातिस्मरां तां बुबुधे स च जातिस्मरो द्विजः
दृष्ट्वा सकामः सहसा बभूव हृतचेतनः । उवाच मधुरं शान्तः शान्तां तां च तपस्विनीम् ॥

ब्राह्मण उवाच—

अहोऽधुना त्वमग्नैव घृताचि सुमनोहरै । मा मां स्मरासि रम्भोरु विश्वकर्माऽहमेव च ॥
घ्रापमोक्षं करिष्यामि मज मां तव सुन्दरि । त्वत्कृतेऽतिदहत्येव मनो मे स च मन्मथः ॥
द्विजस्य वचनं श्रुत्वा घृताची नवरूपिणी । उवाच मधुरं शान्ता नीतियुक्तं परं वचः ॥

गोपिकोवाच—

तद्दिने कामकान्ताऽहमधुना च तपस्विनी । कथं त्वया संगता स्यां गङ्गातीरे च भारते ॥
विश्वकर्भन्निदं पुण्यं कर्मक्षेत्रं च भारतम् । अत्र यत्क्रियते कर्म भोगोऽन्यत्र शुभाशुभम् ॥
धर्मा मोक्षकृते जन्म प्रलभ्य तपसः फलात् । निबद्धः कुरुते कर्म मोहितो विष्णुमायया ॥
माया नारायणीशाना परितुष्टा च यं भवेत् । तस्मै ददाति श्रीकृष्णो भक्तिं तन्मन्त्रमीप्सितम्
यो मूढो विषयासक्तो लब्धजन्मा च भारते । विहाय कृष्णं सर्वेशं स मुग्धो विष्णुमायया ॥
सर्वं स्मरामि देवाहमहो जातिस्मरा पुरा । घृताचीं सुरवेद्याऽहमधुना गोपकन्यका ॥
तपः करोमि मोक्षार्थं गङ्गातीरे सुपुण्यदे । नात्र स्थलं च क्रीडायाः स्तिरस्त्वं भव कामुक ॥
अन्यत्र च कृतं पापं गङ्गायां च विनश्यति । गङ्गातीरे कृतं पापं सद्यो वृक्षगुणं भवेत् ॥
तत्तु नारायणक्षेत्रे तपसा च विनश्यति । सद्यो वा कामतः कृत्वा निवृत्तश्च भवेत्पुनः ॥
घृताचीवचनं श्रुत्वा विश्वकर्माऽनिलाकृतिः । जगाम तां गृहीत्वा च मलयं चन्दनालयम् ॥
रम्यायां मलयद्रोण्यां पुष्पतल्पे मनोरमे । पुष्पचन्दनघातेन संततं सुरभीकृते ॥ ८१ ॥
चकार सुखसंभोगं तथा स विजने वने । पूर्णं द्वादशवर्षं च बुबुधे न दिवानिश्चाम् ॥
बभूव गर्भः कामिन्याः पारिपूर्णः सुदुर्बहः । सा सुपाव च तत्रैव पुत्रांजव मनोहरान् ॥
कृताशिक्षितशिल्पांश्च ज्ञानयुक्तांश्च शौनका । पूर्वपाकनतो योग्यावल्युक्ताग्विचक्षणान् ॥
मालाकारान्कर्मकारान्बद्धकारान्कुम्भिकान् । कुम्भकारान्सूत्रकारान्स्वर्णाचित्रकारान्स्तथा
तो च तेभ्यो परं दत्त्वा तान्संस्थाप्य महीतले । मानर्था तनुमुत्सृज्य जन्मतुर्निजमन्दिरम् ॥
स्वर्णकारः स्वर्णचौरीद्वाराणानां द्विजोत्तम । बभूव पतितः सद्यो ब्रह्मशापेन कर्मणा ॥ ९२ ॥

अविद्धकर्णाः क्रूराश्च निर्भया रणदुर्जयाः । शौचाचारविहिनाश्च दुर्घर्षा घर्मवर्जिताः ॥
 म्लेच्छात्कुविन्दकन्यायां जोलाजातिर्भव ॥ जोलात्कुविन्दकन्यायां शराङ्कः परिकीर्तितः ॥
 घर्षसंकरदोषेण बह्वर्चश्चाश्रुतजातयः । तासां नामानि संख्याश्च को वा वक्तुं समो द्विजः ॥
 वैद्योऽश्विनीकुमारेण जातो विप्रस्य योषिति । वैद्यवीर्येण शूद्रायां बभूवुर्बहवो जनाः ॥
 ते च ग्राम्यगुणज्ञाश्च मन्त्रौषधिपरायणाः । तेभ्यश्च जाताः शूद्रायां ये व्यालप्राहिणो भुवि

शौनक उवाच—

कथं ब्राह्मणपत्न्यां तु सूर्यपुत्रोऽश्विनीसुतः । अहो केनाविवेकेन वीर्याधानं चकार ह ॥

सौत्रि उवाच—

गच्छन्ती तीर्थयात्राया ब्राह्मणी रविन्दनः । ददर्श कामुकः शान्तः पुष्पोद्याने च निर्जने ॥
 तथा निवारितो यत्नाद्बलेन बलवान्सुरः । अतीव सुन्दरीं दृष्ट्वा वीर्याधानं चकार सः ॥
 द्रुतं तस्याज गर्भं सा पुष्पोद्याने मनोहरे । सद्यो बभूव पुत्रश्च तसकाञ्चनसंनिभः ॥ १२८ ॥
 सपुत्रा स्वामिनो गेहं जगाम व्रीडिता सदा । स्वामिनं कथयामास यन्मार्गं देवसंकटम् ॥
 विप्रो रोषेण तस्याज तं च पुत्रं स्वकामिनीम् । सरिद्धमूत्र योगेन सा च गौदावरी सृष्टा ॥
 पुत्रं चिकित्साशास्त्रं च पाठयामास यत्नतः । नानाशिल्पं च मन्त्रं च स्वयं स रविन्दनः ॥
 विप्रश्च वेतनाज्ज्योतिर्गणनाच्च निरन्तरम् । वेदघर्मपरित्यक्तो बभूव गणको भुवि ॥ १३१ ॥
 लोभी विप्रश्च शूद्राणामग्रे दानं गृहीतवान् । ग्रहणे सृष्टदानानामग्रदानी बभूव सः १३३ ॥
 काश्चित्पुमान्ब्रह्मयज्ञे यज्ञकुण्डात्समुत्थितः । स सूतो घर्मवक्त्रा च मत्पुंरुहयः सृष्टः ॥
 पुराणं पाठयामास तं च ब्रह्मा कृपानिधिः । पुराणवक्त्रा सूतश्च यज्ञकुण्डसमुद्भवः १३५ ॥
 वैश्याया सूतवीर्येण पुमानेको बभूव ह । स मष्टौ वावदूकश्च सर्वेषां स्तुतिपाठकः ॥ १३६ ॥
 एवं ते कथितः किञ्चित्प्रथिव्या जातिनिर्णयः । घर्षसंकरदोषेण बह्व्योऽभ्याः सन्ति जातयः
 संबन्धो येषु येषां यः सर्वजातिषु सर्वतः । तत्त्वं ब्रवीमि वेदोक्तं ब्रह्मणा कथितं पुरा ॥
 पिता तातस्तु जनको जन्मदाता प्रकीर्तितः । अन्वामाता च जननी जनयित्री प्रसूरयि ॥
 पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः । अत ऊर्ध्वं ज्ञातयश्च सगोत्राः परिकीर्तिताः ॥
 मातामहः पिता मातुः प्रमातामह एव च । मातामहस्य जनकस्तत्पिता वृद्धपूर्वकः ॥
 पितामही पितृर्भाता तच्छुभ्रः प्रपितामही । तच्छुभ्रश्च पारिज्ञेया सा वृद्धप्रपितामही ॥
 मातामही मातृमाता मातृतुल्या च पूजिता । प्रमातामहीति ज्ञेया प्रमातामहकाभिनी ॥

संबन्धो देशभेदे च सर्वदेशे विगर्हितः । अर्धादिको निन्दितस्तु विश्वाभिज्ञेण निर्मितः ॥
दुस्त्यनश्च महाद्भिस्तु देशभेदे विधीयते । अकीर्तिजनकः पुंसां योपिता च विशेषतः ॥
तेजीयसां न दोषाय विद्यमाने युगे युगे ॥ १७० ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे जातिसंबन्धानिर्णयो
नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथैकादशोऽध्यायः ।

शौनक उवाच—

द्विजः स भार्या संत्यज्य किं चकार विशेषतः । अश्विनोर्वा महाभाग किं नाम कस्य वंशजा ॥

सौतिरुवाच—

द्विजश्च सुतया नाम भारद्वाजो महामुनिः । तपश्चरार कृष्णस्य लक्षवर्षं हिमालये ॥
महातपस्वी तेजस्वी प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा । ज्योतिर्वददर्श कृष्णस्य गगने सहसा क्षणम् ॥
वरं स वशे निर्लिप्तमात्मानं प्रकृते, परम् । न च मोक्षं ययाचे तं दास्यं भक्तिं च निश्चलाम् ॥
बभूवाऽऽकाशवाणीति कुरु दारवरिग्रहम् । पश्चाद्दास्यं प्रदास्यामि भक्तिं भोगस्ये द्विज
पितृणां मानसीं कन्यां ददौ तस्मै विधिः स्थायम् । तस्या कस्याणामिन्द्रश्च बभूव मुनिपुंगवः
यस्य स्मरणमात्रेण न भवेत्कुलिशाद्भयम् । न द्रष्टव्यं बन्धुमात्रं नूनं तत्स्मरणाल्लभेत् ॥
कस्याणमिन्द्रजननीं परित्यज्य महामुनिः । शशाप सूर्यपुत्रं च यज्ञभारवाङ्गितो भव ॥८॥
सप्तोदरश्च वा पूज्यो भवेति च सुराधम । व्याधिग्रस्तो जडाङ्गश्च भूयात्तेऽकीर्तिमानिति ॥
इत्युवत्सा सुतया गेहं प्रतस्थे सूनुना सह । अश्विभ्या सहितः सूर्यः प्रयथौ च तदन्तिकम् ॥
पुत्राभ्यां व्याधियुक्ताभ्या सूर्यद्विजगतां पतिः । मुनिन्द्रं वै सुतपसं स तुष्टाव च शौनक ॥

सूर्य उवाच—

समस्य भगवन्निग्र विष्णुरूप युगे युगे । मम पुत्रापराधं च भारद्वाज मुनीश्वर ॥१२॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याः सुराः सर्वे च संततम् । भुञ्जन्ते विप्रदत्तं तु फलपुष्पजलादिकम् ॥
ब्राह्मणा वाहिता देवाः शश्व द्विधेषु पूजिताः । न च विप्रात्परो देवो विप्ररूपी स्वयं हरिः
ब्राह्मणे परिषुष्टे च तुष्टो नारायणः स्वयम् । नारायणे च संतुष्टे संतुष्टाः सर्वेऽप्येवताः ॥
नास्ति गङ्गासमं तीर्थं न च कृष्णात्परः सुरः । न शंकराद्वैष्णवश्च न सहिष्णुर्वरापरा ॥

पुंसां मातामहादीनां शतैः सार्धं हरेः पदम् । प्रयाति वैष्णवः पुंसामात्मनः कुलकोटिमिः ॥
 ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राश्चतस्रो जातयो यथा । स्वतन्त्रा जातिरेका च विश्वास्मिन्वैष्णवाभिधा ॥
 ध्यायन्ति वैष्णवाः शश्वद्रोविन्दपदपङ्कजम् । ध्यायते तांश्च गोविन्दः शश्वत्तेषां च संनिधौ ॥
 सुदर्शनं संनियोज्य मक्तानां रक्षणाय च । तथाऽपि नहि निश्चिन्तोऽवतिष्ठेत्संनिधौ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौत्तिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे विष्णुवैष्णव-
 ब्राह्मणप्रशंसा नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

=====
 अथ द्वादशोऽध्यायः ।
 =====

शौनक उवाच—

ऋषिवंशप्रसंगेन बभूवुर्विविधाः कथाः । उपालम्बेन प्रस्तावात्कौतुकेन श्रुता मया ॥ १ ॥
 प्रजा वा ससृजुः के वा ऊर्ध्वरेताश्च कश्चन । पित्रा सह विरोधेन नारदः किं चकार सः ॥
 पितुः शापेन पुत्रस्य किं बभूव विरोधतः । पितुर्वा पुत्रशापेन सौते तत्कथयतां शुभम् ॥

सौत्तिस्वाच—

हंसो यतिश्चारणिश्च षोडुः पञ्चशिखस्तथा । अपान्तरमाश्वैव सनकाद्याश्च शौनक । ४ ॥
 एतैर्विनाऽन्ये बहवो ब्रह्मपुत्राश्च संततम् । सांसारिकाः प्रजावन्तो गुर्वाज्ञापरिपालकाः ॥
 अपूज्यः पुत्रशापेन स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः । तेनैव ब्रह्मणो मन्त्रं नोपासन्ते विपश्चितः ॥ ६ ॥
 नारदो गुरुशापेन गन्धर्वश्च बभूव सः । कथयामि सुविस्तीर्णं तद्दृत्तान्तं निशामय ॥ ७ ॥
 गन्धर्वराजः सर्वेषां गन्धर्वाणां वरो महान् । परमैश्वर्यसंयुक्तः पुत्रहीनो हि कर्मणा ॥ ८ ॥
 गुर्वाज्ञया पुष्करे स परमेण समाधिना । तपश्चकार शंभोश्च कृपणो दीनमानसः ॥ ९ ॥
 शिवस्य कवचं स्तोत्रं मन्त्रं च द्वादशाक्षरम् । ददौ गन्धर्वराजाय वसिष्ठश्च कृपानिधिः ॥
 जजाप परमं मन्त्रं दिव्यं वर्षशतं मुने । पुष्करे स निराहारः पुत्रदुःखेन तापितः ॥ ११ ॥
 विरामे शतवर्षस्य ददर्श पुरतः शिवम् । भासयन्तं दश दिशो ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥
 महत्तेजः स्वरूपं च भगवन्तं सनातनम् । ईषद्धासं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् ॥
 तपोरूपं तपोबीजं तपस्याफलदं फलम् । शरणागतमक्ताय दातारं सर्वसंपदाम् ॥ १४ ॥
 त्रिशूलपाट्टिशधरं वृषमस्यं दिगम्बरम् । शुद्धस्फटिकसंकाशं त्रिनेत्रं चन्द्रशेखरम् ॥ १५ ॥
 तप्तस्वर्णप्रभाजुष्टजटाजालधरं धरम् । नीलकण्ठं च सर्वज्ञं नागयज्ञोपवीतकम् ॥ १६ ॥

संहर्तारं च सर्वेषां कालं मृत्युंजयं परम् । श्रीपममध्याह्नमार्तण्डकोटिसंकाशमीश्वरम् ॥
तत्त्वज्ञानप्रदं शान्तं मुक्तिदं हरिभक्तिदम् । दृष्ट्वा ननाम सहसा गन्धर्वो दण्डवद्भुवि ॥
वासिष्ठदत्तस्तोत्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् । वरं वृणुष्वेति शिवस्तमुवाच कृपानिधिः ॥
स ययाचे हरेर्भक्तिं पुत्रं परमवैष्णवम् । १९ ॥
गन्धर्वस्य वचः श्रुत्वा चाहसीञ्चन्द्रशेखरः । उवाच दीनं दीनेशो दीनबन्धुः सनातनः ॥

महादेव उवाच —

कृतार्थस्त्वं वरादेकादन्यचर्वितचर्वणम् । गन्धर्वराज वृणुषे को वा तृप्तोऽतिमङ्गले ॥
यस्य भक्तिर्हरौ वत्स सुदृढा सर्वमङ्गला । स समर्थः सर्वविश्वं पातुं कर्तुं च लीलया ॥
आत्मनः कुलकोटिं च शान्तं मातामहस्य च । पुरुषाणां समुद्धृत्य गोलोकं याति निश्चितम्
त्रिविधानि च पापानि कोटिजन्मार्जितानि च । निहत्य पुण्यभोगं च हरिदास्यं लभेद्भुवम्
तावत्पत्नी सुतस्तावत्तावदैश्वर्यमीप्सितम् । मुखं दुःखं नृणां तावद्यावत्कृष्णे न मानसम्
वृष्णे मनसि संजाते भक्तिखड्गो दुरत्ययः । नराणां कर्मवृक्षाणां मूलच्छेदं करोत्यहो ॥
ऋग्वेद्येषां सुकृतिनां पुत्राः परमवैष्णवाः । कुलकोटिं च तेषां त उद्धरन्त्येव लीलया ॥
चारितार्थः पुमानेकद्वारमिच्छुर्वरादहो । किं वरेण द्वितीयेन पुंसां तृप्तिर्न मङ्गले ॥२८॥
घनं संचितमस्माकं वैष्णवानां सुदुर्लभम् । श्रीकृष्णे भक्तिदास्यं च न वयं दातुमुत्सुकाः ॥
वरयान्यं वरं वत्स यत्ते मनसि वाञ्छितम् । इन्द्रत्वममरत्वं वा ब्रह्मत्वं लभ दुर्लभम् ॥३०॥
सर्वसिद्धिं महायोगं ज्ञानं मृत्युंजयादिकं । सुखेन सर्वं दास्यामि हरिदास्यं त्यज ध्रुवम् ॥
शंकरस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककण्ठोष्ठनालुकः । उवाच दीनो दीनेशं दातारं सर्वसंपदाम् ॥

गन्धर्व उवाच —

यत्पद्मचालनेनैव ब्रह्मणः पतनं भवेत् । तद्ब्रह्मत्वं स्वप्नसुख्यं कृष्णमक्तो न चेच्छति ॥
इन्द्रत्वममरत्वं वा सिद्धयोगादिकं शिव । ज्ञानं मृत्युंजयाद्यं वा नहि भक्तस्य वाञ्छितम्
सालोक्यसार्थिसाम्प्यसामुज्यं श्रीहरेरपि । तत्र निर्वाणमोक्षं च नहि वच्छन्ति वैष्णवाः
शश्वत्तप दृढः भक्तिर्हरिदास्यं सुदुर्लभम् । स्वप्ने जागरणे भक्ता यच्छन्त्येवं वरं वरम्
तदास्यं वैष्णवसुतं देहि कल्पनरो वरम् । त्वा प्राप्य लभने तुष्टं वरं सर्वेश्वरोऽवरः ॥
न दास्यसीदं चेच्छोभो वर दुष्कृतिर्न च मम् । कृत्वा हि स्वशिरश्छेदं प्रदास्यामि हुताशने ॥
गन्धर्ववचनं श्रुत्वा तमुवाच कृपानिधिः । भक्तं दीनं च भक्तेशो भक्तानुग्रहकारकः ॥

शंकर उवाच—

हरिमर्त्ति हरेर्दास्यं पुत्रं परमवैष्णवम् । चिरायुषं च गुणिनं शश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥
 ज्ञानिनं सुन्दरवरं गुरुभक्तं जितेन्द्रियम् । गन्धर्वराजप्रवरं वरेमं* लभ मा शुचः ॥४१॥
 इत्युक्त्वा शंकरस्तस्माज्जगाम स्वालयं मुने । गन्धर्वराजः संतुष्ट आजगाम स्वमन्दिरम् ॥
 प्रफुल्लमानसाः सर्वे मानवाः सिद्धकर्मणः । नारदस्तस्य भार्यायां लेभे जन्म च भारते ॥
 सुषाय पुत्रं सा वृद्धा पर्वते गन्धमादने । गुरुर्वासिष्ठो भगवान्नाम चक्रे यथोचितम् ॥
 बालकस्य च तत्रैव मङ्गलं मङ्गले दिने । उपशब्दोऽधिकार्यश्च पूज्ये च बर्हणः पुमान् ॥
 पूज्यानामाधिको बालस्तेनोपबर्हणामिधः ॥ ४१ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे नारदजन्मकथनं
 नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

=====
 अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

पुत्रोत्सवे च रत्नानि धनानि विविधानि च । गन्धर्वराजः प्रददौ ब्राह्मणेभ्यो मुदाऽन्वितः ॥
 उपबर्हणस्तु कालेन हरेर्मन्त्रं सुदुर्लभम् । वसिष्ठेन तु संप्राप्य स चक्रे दुष्करं तपः ॥
 एकदा गण्डकीतीरे तं च संप्राप्तयौवनम् । गन्धर्वपत्न्यो ददृशुर्मूर्च्छामापुश्च तत्क्षणम् ॥
 ताश्च तीव्रं तपः कृत्वा प्राणान्संत्यज्य योगतः । पञ्चाशत्ता बभूवुश्च कन्याश्चित्ररथस्य च
 उपबर्हणगन्धर्वं ताश्च तं वव्रिरे पतिम् । मुदा माला ददुस्तस्मै कामुक्यः पितुराज्ञया ॥
 गृहीत्वा ताश्च गन्धर्वो युवा सुस्थिरयौवनः । दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च रेमे रहसि कामुकः ॥
 ततोऽपि सुचिरं राज्यं कृत्वा तामिः सहानिशम् । जगाम ब्रह्मणः स्वानं हरिगार्थां जगौ मुने
 दृष्ट्वा स रम्मारम्भोरुं नर्तने कठिनं स्तनम् । बभूव खलनं तस्य गन्धर्वस्य महात्मनः ॥
 द्रुतं तस्याज संगीतं मूर्च्छां प्राप सभातले । उच्चैः प्रजहसुर्देवा ब्रह्मा कोपाच्छशाप तम् ॥
 ब्रज त्वं शूद्रयोनिं च गान्धर्वीं तनुमुत्सृज । काले वैष्णवसंसर्गाग्नात्पुत्रत्वं भविष्यसि ॥
 विना विपत्तेर्भाहिमा पुंसां नैव भवेत्सुत । सुखं दुःखं च सर्वेषां क्रमेण प्रमथेदिति ॥
 इत्येतमुक्त्वा स विधिरगच्छत्पुष्कराद्बृहम् । उपबर्हणगन्धर्वः स जहौ तां तनुं तदा ॥

* परमिममित्यर्थः । संधिर्विभाक्तिलोपधाऽऽयः ।

१ फ. *वाः सर्वकामिनः । ना । २ य. तस्यैव ।

मूलाधारं स्वाधिष्ठानं मणिपूरमनाहतम् । विशुद्धमाज्ञारूपं चेति भित्त्वा पट्टनकमेव च ॥
 इडां सुपुञ्जां मेधां च पिङ्गलां प्राणधारिणीम् । सर्वज्ञानप्रदां चैव मनःसंपभिनीं तथा ॥ १४ ॥
 विशुद्धां च निरुद्धां च वायुसंचारिणीं तथा । तेजःशुष्करिं चैव बलपुष्टिकरीं तथा ॥
 बुद्धिसंचारिणीं चैव ज्ञानजृम्भणकारिणीम् । सर्वमाणहरा चैव पुनर्जीवनकारिणीम् ॥ १६ ॥
 एताः षोडशधा नाडीभिस्त्वा वै हंसमेव च । मनसा सहितं ब्रह्मरन्ध्रमानीय योगतः ॥ १७ ॥
 स्थित्वा मुहूर्त्तमात्मानमात्मन्येव युवोज ह । जातिस्मरश्च योगीन्द्रः संप्राप ब्रह्म शौनक ॥
 वीणां त्रितन्त्रीं दुष्प्राप्यां वामस्कन्धे निवाय च । शुद्धरफट्टिकमालां च विधृत्वा दक्षिणे करे
 संजरन्परमं ब्रह्म वेदसारं परात्परम् । परं निस्तारवीजं च कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ २० ॥
 प्राच्यां कृत्वा शिरःस्थानं पश्चिमे चरगद्वयम् । विधाय दर्भशयनं शयानः पुरुषो यथा ॥
 गन्धर्वराजसं दृष्ट्वा भार्यया सह तत्क्षणम् । योगेन ब्रह्म संप्राप श्रीकृष्णं मनसा स्मरन् ॥
 पत्न्यश्च बान्धवाः सर्वे विलप्य रुरुदुर्भृशम् । जग्मुः क्रमेण शोकार्ता मोहिता विष्णुमायया ॥
 पञ्चाशद्योषितां मध्ये भवाना महिषीं च या । साध्वी मालवती नाम्ना परमा प्रेयसी वरा ॥
 उच्चैरुरोद सा तीव्रं कान्तं कृत्वा च वक्षसि । इत्युवाच च शोकार्ता कान्तं संबोध्य चैव हि ॥

मालायत्युवाच—

हे नाथ रमण श्रेष्ठ विदग्ध रासिकेश्वर । दर्शनं देहि मां बन्धो निमग्नां शोकसागरे ॥ २६ ॥
 विलम्बके सुषप्तने रम्ये चन्दनकानने । पुष्पमद्दानदीतीरे पुष्पोद्याने मनोहरे ॥ २७ ॥
 चन्दनाचलसन्निधये चरुचन्दनकानने । पुष्पचन्दनतले च चन्दनानिलवासिने ॥ २८ ॥
 गन्धमादनशैलैकदेशे रम्ये नदीतटे । पुंकोकिलनिनादे च मालानिलशालिनि ॥ २९ ॥
 श्रीशेले श्रीवने दिव्ये श्रीनिवासनिषेविते । श्रीयुक्ते श्रीपद्मभोजे पूनेऽच्युतकृते शुभे ॥
 पुरा या या कृता श्रीडा पसन्ते रहसि त्वया । मया च दुःखं तर्षं तया वै दूयते मनः ॥
 सुधावृष्येन वचसा सिक्काऽहं च पुरा त्वया । दूयते सततं तेन परमात्माऽतिदारुणः ॥
 सायुना सह संसर्गो वैकुण्ठादपि दुर्लभः । अहो ततोऽतिविच्छेदो मरणादपि दुष्करः ॥
 तस्मात्तेषां च विच्छेदः साधुशोकरः परः । ततोऽपि बन्धुविच्छेदः शोकः परमदारुणः
 ततोऽपत्यविभोगो हि मरणादतिरिच्यते । सर्वेऽनात्मभेदो हि तत्परं नास्ति संसृज्म ॥
 शयने भोजने स्नाने स्नाने जागरणेऽपि च । सागिविच्छेददुःखं च नूनं च दिने दिने ॥
 सर्वशोकं विस्मरेऽस्मीं स्नामिसंयोगमागतः । बन्धुगन्धं न पश्य मियं दृष्ट्वा विस्मरेऽपतिम् ॥

नातो विशिष्टं पश्यामि बान्धवं स्वामिना विना । साध्वीनां कुलजातानामित्याह कमलोद्भवः
हे दिगीशाश्च दिक्पाला हे धर्म त्वं प्रजापते ! गिरीश कमलाकान्त पतिदानं च देहि मे ॥
इत्युक्त्वा विरहार्ता सा कन्या चित्ररथस्य च । मूर्च्छां संप्राप तत्रैव दुर्गमे गहने बने ॥
विचेतना तत्र तस्यां कान्तं कृत्वा स्ववशासि । परिपूर्णं दिवानकं सर्वदेवैश्च रक्षिता ॥४१॥
प्रभाते चेतनां प्राप्य विललाप भृशं मुहुः । इत्युवाच पुनस्तत्र हरिं संबोध्य सा सती ॥

मालावत्युवाच—

हे कृष्ण जगतां नाथ नाथ नाहं जगद्गृहिः । त्वमेव जगतां पाता मां न पासि कथं प्रभो ॥
अयं भर्ताऽस्य भार्याऽहं ममेति तव मायया । त्वमेव संभवो भर्ता सर्वेषां सर्वकारणः ॥
गन्तव्यैः कर्मणा कान्तः कान्ताऽहं चास्य कर्मणा । क्व गतः कर्मभोगान्ते कुत्र संस्थाप्य
मां प्रियाम् ॥ ४९ ॥

को वा कस्याः प्रतिः पुत्रः का वा कस्य प्रिया प्रभो । संयुनक्ति विधाता च वियुनक्ति
च कर्मणा ॥ ४९ ॥

संयोगे परमानन्दो वियोगे प्राणसंकटम् । शश्वज्जगति मूर्खस्य नाऽऽत्मारामस्य निश्चितम् ॥
नश्वरो विषयः सत्यं भुवि भोगश्च बान्धवः । स्वयं त्यक्तः सुखायैव दुःखाय त्याजितः परैः
तस्मात्सन्तः स्वयं त्यक्त्वा परमैश्वर्यमीप्सितम् । ध्यायन्ते सततं कृष्णपादपद्मं निरापदम् ॥
सर्वत्र ज्ञानिनः सन्तः का स्त्री ज्ञानवती भुवि । ततो मह्यं विमूढायै दातुमर्हसि वाञ्छितम् ॥
न मे वाञ्छाऽमरत्वे च शक्यत्वे मोक्षवर्त्मनि । इमं कान्तं वरं देहि चतुर्वर्गकरं परम् ॥
यावती कामिनीजातिर्जातार्था जगदीश्वर । कस्यैचित्त्रहि दत्तश्च तेन चाग्नेदशः पतिः ॥
तस्मै दत्ताः गुणाः सर्वे रूपाणि विविधानि च । सुशीलानि च सर्वाणि चामरत्वं विना हरे
रूपेण च गुणेनैव तेजसा विक्रमेण च । ज्ञानेन शान्त्या संशुद्ध्या हरितुल्यं प्रभुर्मम ॥
हरिभक्तो हरिसमो गान्भीर्ये सागरो यथा । दीप्तिमानसूर्यतुल्यश्च शुद्धो बहिसमस्तथा ॥
चन्द्रतुल्यः सुहृदश्च कन्दर्पसमसुन्दरः । बुद्ध्या बृहस्पतिममः कान्धे कविसमस्तथा ॥
वाणी च सर्वशास्त्रज्ञा प्रतिभायां भृगोरिव । कुबेरतुल्यो धनवान्महान्ज्ञाता मनोरिवा ९७ ॥
धर्मं धर्मसमो धर्मी सत्ये सत्यव्रताधिकः । कुमारस्तुल्यतपसा स्वाचारे ब्रह्मणा समः ॥
ऐश्वर्ये शक्रतुल्यश्च सहिष्णुः पृथिवीसमः । एवंभूतो मृतः कान्तः प्राणा यान्ति न मे कथम्
अहो सुरा यज्ञभानो घृतं भोक्तुं क्षमा भुवि । क्षणेनायज्ञमानश्च करिष्यामि स्वलीलाया ॥
नारायण जगत्कान्त नाहमेव जगद्गृहिः । शीघ्रं जीवय मत्कान्तमन्यथा त्वां शपान्यहम् ॥

प्रजापते पुत्रशापास्वमपूज्यो महीतले । तवैवानधिकारित्वं करिष्याम्यधुना भवे ॥६२॥
हे शंभो ज्ञानलोपं ते करिष्यामि शपेन च । धर्मलोपं च धर्मस्य करिष्याम्येव लीलया ॥
यमाधिकारं दूरे च करिष्यामि न संशयः । सत्यं कालं शपिष्यामि मृत्युकन्धां सुनिष्ठुराम्
शपामि सर्वान्त्रैव जरां व्याधिं विनाऽधुना । व्याविना जरया मृत्युर्न ह्यमूच्च पतेर्मम ॥
इत्युक्त्वा कौशिकीतीरे चागच्छच्छप्तुमेव तान् । मालावती महासाध्वी शवं कृत्वा स्वव-
शसि ॥ ६६ ॥

तां शप्तुमुद्यतां दृष्ट्वा ब्रह्मा देवपुरोगमः । जगाम शरणं विष्णुं तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥
तत्र स्नात्वा च तुष्टाव परमात्मानमश्वरम् । विष्णुं ब्रह्मा जगत्कान्तमित्युवाच ह भीतवत्

ब्रह्मोवाच—

उपबर्हणपत्नी सा कन्या चित्ररथस्य च । कान्तहेतोश्च मां देवाञ्छपेस्त्वं रक्ष माधव ॥६९॥
स्मरन्ति साधवः सन्तो जपन्ति मुनयो मुदा । स्वप्ने जागरणे चैव सर्वकार्येषु माधवम् ॥
शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायण । रक्ष रक्ष हृषीकेश ब्रजामः शरणं वयम् ॥ ७१ ॥
पूना मे पुत्रशापेन विहता सांप्रतं प्रभो । अधिकारहतं मां च कुरुते माछती सती ॥
सर्वाधिकारो ब्रह्माण्डे त्वया दत्तः पुरा प्रभो । संपदेतादृशी नाय यास्यत्येवाधुना मम ॥

महादेव उवाच—

स्वमा दत्तं महाज्ञानं गुप्तं सर्वेषु दुर्लभम् । शतमन्वन्तरतपःफलेनं पुष्करे पुरा ॥ ७४ ॥
ऐश्वर्यं वा धनं वाऽपि विद्या वा विक्रमोऽथवा । ज्ञानस्य परमार्थस्य कलां नार्हन्ति षोडशः
सर्वाज्ञातं सर्वगुप्तमत्यन्तं दुर्लभं परम् । मम तत्त्वज्ञानरत्नं श्वाशाक्तोर्याति योषितम् ॥७६॥
अहो पतिप्रतातेजः सर्वेषां तेजसां परम् । तेजोनेत्रेण दग्धं मां रक्ष रक्ष हरे हरे ॥ ७७ ॥

धर्म उवाच—

सर्वरत्नात्परं रत्नं धर्म एव सनातनः । यास्यत्येवंविधो धर्मस्त्वया दत्तः पुरा प्रभो ॥७८॥
सप्तमन्वन्तरतपःफलेन परमेश्वर । प्राप्नो धर्मोऽधुना याति शपेन योषितः प्रभो ॥७९॥

देवा उच्युः—

यज्ञभाजो घृतभुजो वयमेव त्वया कृताः । योषिच्छापेन तत्सर्वमधुना याति माधव ॥८०॥
इत्युक्त्वा संयताः सर्वे तस्थुस्तत्र मयादिताः । एतस्मिन्नन्तरेऽकस्माद्भाग्यभूषाशरीरिणी ॥
युयं गच्छत तन्मूलं विप्ररूपी जनार्दनः । पश्चाद्यास्यति शान्त्यर्थमिति यो रक्षणाय च ॥

श्रुत्वा तद्वचनं देवाः प्रहृष्टमनसोन्मुखाः । जग्मुर्मालावतीस्थाने कौशिकीतीरगीश्वराः ॥
 तामेव ददृशुर्देवा देवीं मालावतीं संतीम् । रत्नसारेन्द्रभूषामिरुज्ज्वलां कमलोकलाम् ॥
 वह्निशुद्धाशुकाधानां सिन्दूरविन्दुभूषिताम् । शरच्चन्द्रप्रभां शान्तां सौतेयन्तीं विशस्त्विषा
 पतिसेवामहाधर्मचिरसंचिततेजसा । प्रज्वलन्तीं सुपदीसाशिलां वह्नेरिवोत्तमाम् ॥८१॥
 योगासनं कुर्वती च *शववक्षःस्थलास्थिताम् । सुरभ्यां स्वामिनो वीणां विभ्रतीं दक्षिणे करे ॥
 तर्जन्यङ्गुष्ठकोटिभ्यां शुद्धस्फटिकमालिकाम् । भक्त्या स्नेहेन कान्तस्य विभ्रती योगमुद्रया
 चारुचम्पकवर्णामा बिम्बोष्ठीं रत्नमालिनीम् । यथा षोडशवर्षीयां शश्वत्सुस्त्रिपरयौवनः ॥
 बृहन्नितम्बभारतीं पीनश्रोणिपयोर्वराम् । पश्यन्तीं शषमीशस्य शुभदृष्ट्या पुनः पुनः ॥
 एवंभूता च तां दृष्ट्वा देवास्ते विस्मयं ययुः । स्थगितां च क्षणं तत्र धार्मिका धर्मभीरवः ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौत्तिशौनकांभवादे ब्रह्मलण्डे मालावतीवि-

लापो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

तत्र स्थित्वा क्षणं देवा ब्रह्मेशानपुरोगमाः । ययुर्मालावतीमुखं परं मङ्गलदायकाः ॥ १ ॥
 मालावती सुरान्दृष्ट्वा प्रणनाम पतिव्रता । रुरोद कान्तं संस्याप्य देवानां संनिधौ मुने ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र कश्चिद्ब्रह्मण्यबालकः । आजगाम सुरार्णां च समामतिमनोहरः ॥ २ ॥
 दण्डी लघ्नी शुकवासा बिभ्रात्तिलकमुज्ज्वलम् । दीर्घपुस्तकहंस्त्रश्च सुपशान्तश्च सुस्मितः
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गः प्रज्वल ब्रह्मेनसा । सुरान्संभाष्य तत्रैव विस्मिताम्विष्णुमायया ॥
 ततोवाप्त सभामध्ये तारामध्ये यथा शशी । उवाच देवान्तर्वाश्च मालतीं च विचक्षणः ॥

ब्राह्मण उवाच—

कथमत्र सुराः सर्वे ब्रह्मेशानपुरोगमाः । स्वयं विधाता जगता स्रष्टा धं केन कर्मणा ॥
 सर्वत्रलाण्डसंहर्ता शंभुरत्र स्वयं विभुः । अहो त्रिजगतां साक्षी धर्मो वै सर्वकर्मणाम् ॥
 कथं रविः कथं चन्द्रः कथमत्र हुताशनः । कथं कालो मृत्युकन्या कथं वाऽत्र यमादयः

* धर्मं यद्गन्धर्वे रियते यस्याः सा तामिति हि यमावः कायोऽत्र । 'इत्युपस्था धीरिदी-
 धीरं जगाम दाम्पुत्रेव तान् । मालावती महावापरी धर्मं कृत्वा स्वयच्छक्ति' इति पूर्वमुक्तं स्वर्गन्याम् ।
 तेन हि शनस्य यशस्यते स्थितामिति न विप्रतिपत्तयम् ।

हे मालावति ते क्रोडे कोऽतिशुक्लः शबोऽनघे । जीविकायाः कर्म मूले योपितश्च पुमाञ्ज्वलः
इत्युक्त्वा तांश्च तां विमो विरराम समातले । मालावती तं प्रगम्य समुवाच विचक्षणम् ॥

मालावत्युवाच—

आनन्दपूर्वकं वन्दे विप्ररूपं जनार्दनम् । तुष्टा देवा हरिस्तुष्टो यस्य पुष्पजलेन च ॥
अवधानं कुरु विभो शोकार्ताया निवेदने । समा कृपा सतां शश्वद्योग्यायोग्ये कृपावताम्
उपब्रह्मणभार्याऽहं कन्या चित्ररथस्य च । सर्वे मालावतीं कृत्वा वदन्ते विप्रपुंगव ॥
दिव्यं लक्षयुगं रम्ये स्थाने स्थाने मनोहरे । कृता स्वच्छन्दतः क्रीडा ज्ञानेन स्वामिना सह ॥
प्रिये स्नेहो हि साध्वीनां यावान्विप्रेन्द्र योपिताम् । सर्वे शास्त्रानुसारेण जानासि त्वं विचक्षण
अकस्माद्ब्रह्मणः शापात्प्राणास्तत्याज मत्पतिः । देवानुद्दिश्य विद्ये यथा जीवति मत्पतिः
स्वकार्यसाधने सर्वे व्यग्राश्च जगतीतले । मावाभावं न जानन्ति केवलं स्वार्थतत्पराः ॥
सुखं दुःखं भयं शोकः संतापः कर्मणां नृणाम् । ऐश्वर्यं परमानन्दो जन्म मृत्युश्च मोक्षणम् ॥
देवाश्चै सर्वजनका दातारः कर्मणां फलम् । कर्तारः कर्मवृक्षाणां मूलच्छेदं च लीलया ॥
नाहि देवात्परो बन्धुर्नहि देवात्परो बली । दयावानाहि देवाश्च न च दाता ततः परः ॥
सर्वान्देवानहं याचे पतिदानं ममेप्सितम् । धर्मार्थकाममोक्षाणां फलदांश्च सुरद्रुमान् ॥
यदि दास्यन्ति देवा मे कान्तदानं यथेप्सितम् । भद्रं तदाऽन्यथा तेभ्यो दास्यामि स्त्रीवर्षं
ध्रुवम् ॥ २३ ॥

शपिष्यामि च सर्वोश्च दारुणं दुर्निवारकम् । दुर्निवार्यः सतीशापस्तपसा केन वार्यते ॥
इत्युक्त्वा मालती साध्वी शोकार्ता सुरसंसदि । विररामं द्विजश्रेष्ठस्तमुवाच च शौनक

ब्राह्मण उवाच—

कर्मणां फलदातारो देवाः सत्यं च मालति । न सद्यः सुचिरेणैव धान्यं कृपकवन्नृणाम् ॥
गृही च कृपकद्वारा क्षेत्रे धान्यं वपेत्सति । तद्दङ्कुरो भवेत्काले काले वृक्षः फलत्सपि ॥
काले सुपकं भवति काले प्राप्नोति तद्गृही । एवं सर्वं समुज्जेयं चिरेण कर्मणः फलम् ॥
अष्टी वपति संसारे गृहस्थो विष्णुमायया । काले तद्दङ्कुरो वृक्षः काले प्राप्नोति तत्फटम् ॥
पुण्यवान्पुण्यभूमौ च करोति सुचिरं तपः । तेषां च फलदातारो देवाः सत्यं न संशयः ॥
ब्राह्मणानां मुखे क्षेत्रे श्रेष्ठः नृप एव च । यो यज्जुहोति भक्त्या च स तत्प्राप्नोति निश्चितम् ॥
न बलं न च सौन्दर्यं नैश्वर्यं न धनं सुतः । नैव स्त्री न च सत्कान्तः किं भवेत्तपसा विना ॥

सेवते प्रकृतिं यो हि भक्त्या जन्मनि जन्मनि । स लभेत्सुन्दरीं कान्तां विनीतां च गुणा-
न्विताम् ॥ ३३ ॥

श्रियं च निश्चलां पुत्रं पौत्रं मूर्ध्नि धनं प्रजम् । प्रकृतेर्ध्वं वरेणैव लभेद्भक्तोऽवलीलया ॥
शिवं शिवस्वरूपं च शिवदं शिवकारणम् । ज्ञानानन्दं महात्मानं परं मृत्युंजयं वरम् ॥
तमीशं सेवते यो हि भक्त्या जन्मनि जन्मनि । पुमान्प्राप्नोति सत्कान्तां कामिनीं चापि
सत्पतिम् ॥ ३६ ॥

विद्यां ज्ञानं सुकवितां पुत्रं पौत्रं परां श्रियम् । बलं धनं विक्रमं च लभेद्भक्तेन वरेण सः ॥
ब्रह्माणं भजते यो हि लभेत्सोऽपि प्रजां श्रियम् । विद्यामैश्वर्यमानन्दं वरेण ब्रह्मणो नरः ॥
यो नरो भजते भक्त्या दीननाथं दिनेश्वरम् । विद्यामारोग्यमानन्दं धनं पुत्रं लभेद्भुवम् ॥
गणेश्वरं यो भजते देवदेवं सनातनम् । सर्वाप्रपूज्यं सर्वेशं भक्त्या जन्मनि जन्मनि ॥ ४० ॥
विघ्ननाशो भवेत्तस्य स्वप्ने जागरणेऽनिशम् । परमानन्दमैश्वर्यं पुत्रं पौत्रं धनं प्रजाः ॥
ज्ञानं विद्यां सुकवितां लभते तद्वरेण च । भजते यो हि विष्णुं च लक्ष्मीकान्तं सुरेश्वरम् ॥
वरार्थं चेह्येत्सर्वं निर्वाणमन्यथा ध्रुवम् । शान्तं निषेव्य पातारं सत्यं सत्यं लभेन्नरः ॥
सर्वं तपः सर्वधर्मं यशः कीर्तिमनुत्तमाम् । विष्णुं निषेव्य सर्वेशं यो मूढो लभते वरम् ॥
विद्वान्भित्तो विधानाऽसौ मोहितो विष्णुमायया । माया नारायणीशाना सर्वप्रकृतिरश्विरी
सा कृपां कुरुते यं च विष्णुमन्त्रं ददाति तम् । धर्मं यो भजते धर्मां सर्वधर्मं लभेद्भुवम् ॥
इह लोके सुखं भुक्त्वा याति विष्णोः परं पदम् । यो यं देवं भजेद्भक्त्या स चाऽऽदौ
लभते च तम् ॥ ४७ ॥

काले पश्चात्तेन सार्धं परं विष्णोः पदं लभेत् । श्रीकृष्णं भजते यो हि निर्गुणं प्रकृतेः परम्
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सेव्यं बीजं परात्परम् । अक्षरं परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥
साकारं च निराकारं ज्योतिः स्वेच्छामयं विभुम् । सर्वाचारं च सर्वेशं परमानन्दमीश्वरम्
निर्लिप्तं साक्षिरूपं च मक्कानुग्रहविग्रहम् । जीवन्मुक्तः स सत्यं हि न वरं लभते सुधीः ॥
स सर्वं मन्यते तुच्छं सालोक्यादिषुतुष्टयम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा मोक्षं यत्तुच्छवत्सति ॥
ऐश्वर्यं लोष्टुष्टयं च नश्वरं चैव मन्यते । इन्द्रत्वं च मनुष्यं च चिरजीवित्वमेव वा ॥ ५३ ॥
जलबुद्बुदपद्मद्वया चातितुच्छं न गण्यते । स्वप्ने जागरणे वाऽपि शश्वत्सेवां च वाञ्छति
दास्यं विना न याचेत श्रीकृष्णस्य पदं परम् । तत्पादाब्जे दृढो भक्तिं लब्ध्वा पूर्णो निर-
न्तरम् ॥ ५५ ॥

परिपूर्णतमं ब्रह्म निषेव्यं सुस्थिरः सदा । आत्मनः कुलकोटिं च शतं मातामहस्य च ॥
 श्वशुरस्य शतं पूर्वमुद्धृत्य चावलीलया । दासं दासीं प्रसूं मार्यां पुत्रादपि परं शतम् ॥
 उद्धरेत्कृष्णभक्तश्च गोलोकं याति निश्चितम् । तावद्भर्त्रे वसेत्कामी तावती यमयातना
 तावद्दृष्ट्वा च भोगार्थी यावत्कृष्णं न सेवते । गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रविशति ॥
 यमस्तल्लिखनं दूरं करोति तत्क्षणं मिया । मधुपर्कादिकं ब्रह्मा पुंरैव तन्नियोजयेत् ॥
 अहो विदग्ध्य मल्लोकं मार्गेणानेन यास्यति । तस्य वै निष्कृतिर्नास्ति कल्पकोटिशतैरपि
 दुरितानि च भीतानि कोटिजन्मकृतानि च । तं विहाय पलायन्ते वैनतेयं यथोरगाः
 पुरातनं कृतं कर्म यद्यत्तस्य शुभाशुभम् । छिनत्ति कृष्णश्चक्रेण तीक्ष्णधारेण संततम् ॥
 तं विहाय जरा मृत्युर्याति चक्रमिया सति । अन्यथा शतखण्डं तां कुरुते च सुदर्शनः ॥
 निःशङ्को याति गोलोकं विहाय मानवीं तनुम् । गत्वा दिव्यां तनुं धृत्वा श्रीकृष्णं
 सेवते सदा ॥

यावत्कृष्णो हि गोलोके तावद्भक्तो वसेत्सदा । निषेपं मन्यते दासो नश्वरं ब्रह्मणो वयः

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे विष्णुमालावती-
 संवादो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

====

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

—————

ब्राह्मण उवाच—

केन रोगेण हि मृतोऽधुना साध्वि तव प्रियः । सर्वरोगचिकित्सां च जानामि च चिकित्सकः
 मृततुल्यं मृतं रोगात्सहाह्वयन्तरे सति । महाज्ञानेन तं जीवं जीवयाम्यवलीलयं ॥ २ ॥
 राजमृत्युं यमं कालं व्याधिमानिनीय त्वत्पुरः । निबध्य दातुं शक्तोऽहं व्याधो बध्वा पशुं यथा
 यतो न संचरेद्व्याधिर्वेहेषु देहधारिणाम् । व्याधिनां कारणं यद्यत्सर्वं जानामि सुन्दरि ॥
 यतो न संचरेद्व्याधिवीजं दुष्टमरङ्गलम् । तदुपायं विजानामि शोर्त्रितत्त्वानुसारतः ॥
 यो वा योगेन खेदेन देहत्यागं करोति च । तस्य तं जीवनोपायं जानामि योगधर्मतः ॥
 ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा स्फीता मालावती सती । सस्मिता स्निग्धचित्ता सा तमुवाच प्रहर्षिता

मालावत्युवाच—

द्वैपायनमुनिमणीतं-

अहो श्रुतं किमाश्चर्यं वचनं नालयवन्नतः । वयसाऽतिशिशुर्दृष्टो ज्ञानं योगविदां परम् ॥
 त्वया कृता प्रतिज्ञा च कान्तं जीवयितुं मम । विपरीतं न सद्वाक्यं तत्क्षणं जीवितः पतिः
 जीवायिष्यति मत्कान्तं पश्चद्विदविदां वरः । यद्यन्वृच्छामि संदेहात्तद्भवान्बन्धुमर्हति ॥
 समायां जीविते कान्ते तस्य ते तस्य संनिवौ । त्वां हि प्रष्टुं न शक्ताऽहं विद्यमाने मदीश्वरे
 एते ब्रह्मादयो देवा विद्यमानाश्च संसदि । त्वं च वेदविदां श्रेष्ठो न च कश्चिन्मदीश्वरः ॥
 नारीं रक्षति मर्ता चेन्न कोऽपि खण्डितुं क्षमः । शास्त्रं करोति यदि स न कोऽपि रक्षिता सुवि
 एवं वेदेषु नो शक्तिः शक्रे वा ब्रह्मरुद्रयोः । स्त्रीषुंभावश्च बोद्धव्यः स्वामी कर्ता च योषितम्
 स्वामी कर्ता च हर्ता च शास्ता पोष्टा च रक्षिता । अभीष्टदेवः पूज्यश्च न गुरुः स्वामिनः परः
 कन्या सकुलजाता या सा कान्तवशवर्तिनी । या स्वतन्त्रा च सा दुष्टा स्वमावात्कुटिल
 ध्रुवम् ॥ १९ ॥

दुष्टा परपुमासं च सेवते या नरापमा । सा निन्दति पतिं शश्वदसद्वंशप्रसूतिका ॥१७॥
 उपवर्हणमार्याऽहं कन्या चित्ररथस्य च । वर्गान्धर्वराजस्य कान्तभक्ता सदा द्विज ॥
 सर्वं कालयितुं शक्तस्त्वं च वेदविदां वरः । कालं यमं मृत्युकन्यां मदभ्याशं समानय ॥
 मालावतीवचः श्रुत्वा विप्रो वेदविदां वरः । सभामध्ये समाहूय तान्प्रत्यक्षं चकार ह ॥
 ददर्श मृत्युवन्धां च प्रथमं मालती सती । कृष्णवर्णी घोररूपां रक्तान्ध्रघरा वराम् ॥
 सस्मितां पद्मज्जां शान्तां दयायुक्तां महासतीम् । कालस्य स्वामिनो वामे चतुःपष्टि-
 सुतान्विताम् ॥ २२ ॥

कालं नारायणांशं च ददर्श पुरतः सती । महोत्तरूपं विकटं त्रीन्मसूर्धसमप्रभम् ॥२३॥
 पद्मवक्त्रं पौडशमुजं चतुर्विंशतिलोचनम् । पट्टपादं कृष्णवर्णी च रक्तान्ध्रघरं परम् ॥
 देवस्य देवं विद्वृतं सर्वसंहाररूपिणम् । कालाधिदेवं सर्वेशं भगवन् सनातनम् ॥२५॥
 ईषद्धास्यप्रसन्नास्यमक्षमालाकरं वरम् । जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥२६॥
 सती ददर्श पुरतो व्याधिसंघान्मुद्गुर्जयन् । वयसाऽतिमहावृद्धान्त्नानघान्मातृसंनिधौ ॥
 स्थूलपादं कृष्णवर्णी घर्मिष्ठ रविन्दनम् । जपन्तं परमं ब्रह्म भगवन् सनातनम् ॥२७॥
 घूर्माघर्मविचारज्ञं परं घर्मस्वरूपिणम् । पापिनामपि शास्त्रारं ददर्श पुरतो यमम् ॥
 तांश्च दृष्ट्वा च निःशङ्का प्रपच्छ प्रथमं यमम् । मालावती महासाध्वी महद्वदनेक्षणा ॥

मालावत्युवाच—

हे घर्मरान घर्मिष्ठ घर्मशास्त्रविदारद । कालयतिक्रमे कान्तं कथं हरसि मे विप्रो ॥

यम उवाच—

अप्राप्तकालो त्रियते न कश्चिज्जगतीतले । ईश्वराज्ञां विना साधिविनामृतं चालयाम्यहम् ॥
अहं कालो मृत्युकन्या व्याधयश्च सदुर्जयाः । निपेक्षेण प्राप्तकालं कालयन्तीश्वराज्ञया ॥
मृत्युकन्या विचारज्ञा यं प्राप्नोति निपेक्षतः । तमहं कालयाम्येव पृच्छतां केन हेतुना ॥

मालावत्युवाच—

त्वमपि स्त्री मृत्युकन्या जानासि स्वामिवेदनम् । कथं हरसि मत्कान्तं जीवितायां मयि प्रिये
मृत्युकन्योवाच—

पुरा विश्वसृजा सृष्टऽप्यहमेवात्र कर्मणि । न च क्षमा परित्यक्तुं नहुना तपसा सति ॥
सती सतीनां मध्ये च काचित्तेजस्विनी वरा । मामेव मस्मसात्कर्तुं क्षमा यदि भवेद्भवे ॥
सर्वापच्छान्तिरेवेह तदा भवति सुन्दरि । पुत्राणां स्वामिनः पश्चाद्भविता यद्भविष्यति ॥
कालेन प्रेरिताऽहं च मत्पुत्रा व्याधयश्च वै । न मत्सुतानां दोषश्च न च मे शृणु निश्चितम् ॥
पृच्छ कालं महात्मानं धर्मज्ञं धर्मसंसदि । तदा यदुचितं भद्रे तत्करिष्यसि निश्चितम् ॥

मालावत्युवाच—

हे कालकर्मणां साक्षिः कर्मरूपः सनातन । नारायणांश भगवन्मस्तुभ्यं पराय च ॥४१॥
कथं हरसि मत्कान्तं जीवितायां मयि प्रभो । जानासि सर्वदुःखं च सर्वज्ञस्त्वं कृपानिधे ॥

कालपुरुष उवाच—

को वाऽहं को यमः का च मृत्युकन्या च व्याधयः । वयं भ्रमामः सततमीशाज्ञापरिपालकाः ॥
यस्य सृष्टा च प्रकृतिर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः । सुरा मुनीन्द्रा मनवो मानवाः सर्वे नन्तवः ॥
ध्यायन्ते तत्प्रदाम्भोजं योगिनश्च विचक्षणाः । जपन्ति शश्वत्तमानि पुण्यानि परमात्मनः ॥
यद्भयाद्भ्राति वातोऽयं सूर्यस्तपति यद्भयात् । सृष्टा ब्रह्माऽऽज्ञया यस्य पाता विष्णुर्षद्भ्रातया
संहर्ता शंकरः सर्वजगतां यस्य शासनात् । धर्मश्च कर्मणां साक्षी यस्याऽऽज्ञापरिपालकः ॥
शाश्विकं प्रहाः सर्वे भ्रमन्ति यस्य शासनात् । दिगीशाश्चैव दिक्पाला यस्याऽऽज्ञापरि-
पालकाः ॥ ४८ ॥

यस्याऽऽज्ञया च तरवः पुण्याणि च फलानि च । विभ्रत्येव ददत्येव काले मालावति सति ॥

यस्याऽऽज्ञया जलाधारां सर्वाधारा वसुंधरा । क्षमावती च शृथिर्षी कर्मिणी न भयेन च ॥
 सहसा मोहिता माया मायया यस्य संततम् । सर्वप्रसूर्वा प्रकृतिः सा भीता यद्भायादहो
 यस्यान्तं न विदुर्वेदा वस्तूनां भावगा अपि । पुराणानि च सर्वाणि यस्यैव स्तुतिपाठकाः ॥
 यस्य नाम विधिर्विष्णुः सेवते मुमहान्विराट् । षोडशांशो भगवतः स एव तेजसो विभोः ॥
 सर्वेश्वरः कालकालो मृत्योर्मृत्युः परात्परः । सर्वविघ्नविनाशाय तं कृष्णं परिचिन्तय ॥
 सर्वाभीष्टं च भर्तारं प्रदास्यति कृपानिधिः । इमे यत्प्रेरिताः सर्वे स दाता सर्वसंपदाम् ॥
 इत्युक्त्वा कालपुरुषो विरराम च शौनक । कथां कथितुमारमे पुनरेव तु ब्राह्मणः ॥९॥

इति श्रीमहावैवर्ते महापुराणे सौत्तिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे मालावती-

कालपुरुषसंवादे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

====

अथ षोडशोऽध्यायः ।

—————

ब्राह्मण उवाच—

दृष्टः कालो यमो मृत्युकन्या व्याधिगणा अहो । करतेऽधुना च संदेहस्तं पृच्छ कन्यके शुभे ॥
 ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा हृष्टा मालावती सती । यन्मनोनिहितं प्रश्नं चकार जगदीश्वरम् ॥

मालावत्युवाच—

स्वया यः कथितो व्याधिः प्राणिनां प्राणहारकः । तत्कारणं च विविधं सर्वं वेदे निरूपितम्
 यतो न संचरेद्दद्याधिर्दुर्निवारोऽशुभावहः । तमुपायं च साकलयं भवान्वक्तुमिहार्हति ॥
 यद्यत्पृष्टमपृष्टं वा ज्ञातमज्ञातमेव वा । सर्वं कथय तद्भद्रं त्वं गुरुर्निवत्सलः ॥ १ ॥
 मालावतीवचः श्रुत्वा विप्ररूपी जनार्दनः । संहितां वक्तुमारमे संहितायै च वैद्यकीम् ॥

ब्राह्मण उवाच—

धन्दे तं सर्वतत्त्वज्ञं सर्वकारणकारणम् । वेदवेदाङ्गबीजस्य बीजं श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥७॥
 स ईशश्चतुरो वेदान्तसूत्रे मङ्गलालयान् । सर्वमङ्गलमङ्गलयचीञ्छरूपः सनातनः ॥ ८ ॥
 ऋग्पञ्चुःसामाथर्वारूपान्दृष्ट्वा वेदान्त्रजापतिः । विचिन्तय तेषामर्थं चेवाऽऽयुर्वेदं चकार सः
 कृत्वा तु पञ्चमं वेदं मास्कराय ददौ विभुः । स्वतन्त्रसंहिता तस्माद्भास्करश्च चकार सः ॥

भास्करश्च स्वाशिष्येभ्य आयुर्वेदं स्वसंहिताम् । प्रददौ पाठयामास ते चक्रुः संहितास्ततः
तेषां नामानि विदुषां तन्त्राणि तत्कृतानि च । व्याधिप्रणाशबीजानि साधिव मत्तो निशामय
घन्वन्तरिर्दिवोदासः काशीराजोऽश्विनीसुतौ । नकुलः सहदेवोऽर्किश्च्यवनो जनको बुधः ॥
जाबालो जाजलि, पैलः करयोऽगस्त्य एव च । एते वेदाङ्गवेदज्ञाः षोडश व्याधिनाशकाः
चिकित्सातत्त्वविज्ञानं नामतन्त्रं मनोहरम् । घन्वन्तरिश्च भगवांश्चकार प्रथमे सति ॥
चिकित्सादर्पणं नाम दिवोदासश्चकार सः । चिकित्साकौमुदीं दिव्यां काशीराजश्चकार सः ॥
चिकित्सासारतन्त्रं च भ्रमघ्नं चाश्विनीसुतौ । तन्त्रं वैद्यकसर्वस्वं नकुलश्च चकारः सः ॥
चकार सहदेवश्च व्याधिसिन्धुविमर्दनम् । ज्ञानार्णवं महातन्त्रं यमराजश्चकार ह ॥
च्यवनो जीवदानं च चकार भगवानृषिः । चकार जनको योगी वैद्यसंदेहभञ्जनम् ॥
सर्वसारं चन्द्रसुतो जाबालस्तन्त्रसारकम् । वेदाङ्गसारं तन्त्रं च चकार जाजलिर्भुनिः ॥
पैलो निदानं करथस्तन्त्रं सर्वधरं परम् । द्वैधनिर्णयतन्त्रं च चकार कुम्भसंभवः ॥
चिकित्साशास्त्रबीजानि तन्त्राप्येतानि षोडश । व्याधिप्रणाशबीजानि बलाघानकराणि च
मथित्वा ज्ञानमन्त्रैर्नैवाऽऽयुर्वेदपयोनिधिम् । ततस्तस्मादुदाजहूर्नननितानि कोविदाः ॥
एतानि क्रमशो दृष्ट्वा दिव्या मास्करसंहिताम् । आयुर्वेदं सर्वबीजं सर्वं जानामि सुन्दरि ॥
व्याघ्रेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः । एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रपुरायुषः ॥
आयुर्वेदस्य विज्ञाता चिकित्सासु यथार्थवित् । धर्मिष्ठश्च दयालुश्च तेन वैद्यः प्रकीर्तितः ॥
जनकः सर्वरोगाणां दुर्वारो दारुणो ज्वरः । शिवमत्तश्च योगी च निष्ठुरो विकृताकृतिः ॥
भीमस्त्रिपादस्त्रिशिराः षड्भुजो भवलोचनः । मत्स्यप्रहरणो रौद्रः कालान्तकपमोपमः ॥
मन्दाग्निस्तस्य जनको मन्दाग्नेर्नकास्त्रयः । पित्तश्लेष्मसमीराश्च प्राणिना दुःखदायकाः ॥
ग्युजः पित्तजश्चैव श्लेष्मजश्च तथैव च । ज्वरमेदाश्च त्रिविधाश्चतुर्थश्च त्रिदोषजः ॥
पाण्डुश्च कामलः कुष्ठः शोथः छिद्वा च शूलकः । ज्वरातिसारग्रहणीकासत्रणहलीमकाः ॥
मूत्रकृच्छ्रश्च गुरुमश्च रक्तदोषविकारजः । विषमेहश्च कुञ्जश्च गोदश्च गलगण्डकः ॥
भ्रमरी संनिपातश्च विष्वची दारुणी सति । एषा भेदप्रभेदेन चतुःषष्टी रुजः स्मृताः ॥
मृत्युकन्यासुताश्चैते जरा तस्याश्च कन्यका । जरा च भ्रातृभिः सार्धं शश्वद्भ्रमति भूले ॥
एते चोपायवेत्तारं न गच्छन्ति च संयतम् । पलायन्ते च तं दृष्ट्वा चैततेयमिषोरगाः ॥
चक्षुर्जलं च व्यायामं पादाघस्तैलमर्दनम् । कर्गयोर्मूर्ध्नि तेलं च जराव्याधिविनाशनम् ॥
वसन्ते भ्रमणं वह्निसेवां स्वरूपा करोति यः । बाला च सेवते काले जरा तं नोपगच्छति ॥

खातशीतोदकस्नायी सेवते चन्दनद्रवम् । नोपयाति जरा तं च निदाघेऽनिलसेवकम् ॥
 प्रावृष्युष्णोदकस्नायी घनतोषं न सेवते । समये च समाहारी जरा तं नोपगच्छति ॥
 शरद्रीद्रं न गृह्णाति भ्रमणं तत्र वर्जयेत् । खातस्नायी समाहारी जरा तं नोपगच्छति ॥
 खौतस्नायी च हेमन्ते काले वह्निं च सेवते । मुद्क्ते नवाक्षमुष्णं च जरा तं नोपगच्छति ॥
 शिशिरेऽशुक्लवर्हिं च ^१(क)वोष्णानं च सेवते । यः कवोष्णोदकस्नायीः जरा तं नोपगच्छति
 सद्योमांसं नवाक्षं च बाला स्त्री, क्षीरभोजनम् । घृतं च सेवते यो हि जरा तं नोपगच्छति
 मुद्क्ते सदक्षं क्षुत्काले तृष्णायां पीयते जलम् । नित्यं मुद्क्ते च ताम्बूलं जरा तं
 नोपगच्छति ॥ ४४ ॥

दधि हैयङ्गवर्धनं च नवनीतं तथा गुडम् । नित्यं मुद्क्ते संयमी यो जरा तं नोपगच्छति ॥
 शुष्कमौसं स्त्रियं वृद्धां बालार्कं तरुणं दाधि । संसेवन्तं जरा याति प्रहृष्टा भ्रातृभिः सह ॥
 रात्रौ ये दाधि सेवन्ते पुंश्चलीश्वं रजस्वलाः । तानुपैति जरा हृष्टा भ्रातृभिः सह सुन्दरि ॥
 रजस्वला च कुलटा चाबीरा जारदूतेका । शूद्रयाजकपस्नी या जडतुहीना च या संति ॥
 यो हि तासामन्नभोजी ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः । तेन पापेन सार्धं सा जरा तमुपगच्छति ॥
 पापानां व्याधिभिः सार्धं मित्रता संततं ध्रुवम् । पापं व्याधिजराबीजे विघ्नबीजं च निश्चिनम्
 पापेन जायते व्याधिः पापेन जायते जरा । पापेन जायते दैन्यं दु खं शोको मयं कष्टिः
 तस्मात्पापं महावैरं दोषबीजमङ्गलम् । मारते सततं सन्तो नाऽऽचरन्ति मयापुराः ॥
 स्वर्गमाचारयुक्तं च दीक्षितं हरिसेवकम् । गुरुदेवातिथिनां च भक्तं सक्तं तपःसु च ॥
 ब्रह्मोपवासयुक्तं च सदा तीर्थनिषेवकम् । रोगा द्रवन्ति तं हृष्ट्वा वैनतेयमिवोरगाः ॥
 एताञ्जरा न सेवेत व्याधिपंचश्व दुर्जयः । सर्वं बोध्यमसमये काले सर्वं प्रसिष्यति ॥
 उवरश्च सर्वरोगाणां जनकः कथितः सति । पित्तश्लेष्मसमीराश्व उवरस्य ननकाश्रयः
 एते यथा संचरन्ति स्वयं यान्ति च देहिषु । तमेव विधिवोपायं साधिन मत्तो निशामय
 क्षुधि जाउषधयमानायामाहारामाव एव । च प्राणिनां जायते पित्तं चक्रे च माणिपूरके ॥
 ताडविस्वफले भुजग्वा जलपानं च तस्क्षणम् । तदेव तु भवेद्वितं सद्यः प्राणहरं परम्
 ततोदकं च शिरसि (शिशिरे) भाद्रे तिष्ठं विशेषतः । देवप्रस्तश्च यो मुद्क्ते पित्तं तस्य
 प्रजायते ॥ ९० ॥

सशर्करं च घान्पाकं षिष्टं शीतोदकान्वितम् । अणकं सर्वगन्धं च दधितकविधर्मितम्
 विश्वतालफलं पक्वं सर्वभक्षणमेव च । आर्द्रकं मुद्गैर्भूयं च तिष्ठपिष्टं सशर्करम् ॥ ११

पित्तक्षयकरं सद्यो बलपुष्टिप्रदं परम् । पित्तनाशं च तद्व्रजमुक्तमन्यांश्चिबोच मे ॥६३॥
 भोजनानन्तरं स्नानं जलपानं विना तृषा । तिलतैलं स्निग्धतैलं स्निग्धमामलकीद्रवम् ॥
 पर्युषिताक्षं तक्रं च पक्कं रम्भाफलं दाधि । मेघान्त्रु शर्करातोयं सुक्षिग्धजलसेवनम् ॥
 नारिकेलोदकं रूक्षस्नानं पर्युषितं जलम् । तरमुद्गापक्कफले मुपकं कर्कटीफलम् ॥६६॥
 खातस्नानं च वर्षासु मूलकं श्लेष्मकारकम् । ब्रह्मरन्ध्रे च तज्जन्म महद्वीर्यविनाशनम् ॥
 वह्निस्त्रेदं श्रेष्ठमङ्गं पक्तैलविशेषकम् । भ्रमणं शुष्कमर्शं च शुष्कपक्कहरीतकी ॥६८॥
 पिण्डारकमपकं च रम्भाफलमपक्कम् । वेसवारः सिन्धुवारं अनाह'रमपानकम् ॥६९॥
 सघृतं रोचनाचूर्णं सघृतं शुष्कशर्करम् । मरीचं पिप्लवं शुष्कमार्द्रकं जीवकं मधु ॥
 द्रव्याण्येतानि गान्धर्वि सद्यः श्लेष्महराणि च । बलपुष्टिकराण्येव वायुविजं निशामय
 भोजनानन्तरं सद्यो गमनं धावनं तथा । छेदनं वह्नितापश्च शश्वद्भ्रमणमैधुनम्(ने) ॥
 घृद्धस्त्रीगमनं चैव मनःसंताप एव च । अतिरूक्षमनाहारं युद्धं कलहमेव च ॥७३॥
 कटुवाक्यं भयं शोकः केवलं वायुंकारणम् । आज्ञास्यचक्रे तज्जन्म निशामय तदीपयम् ॥
 पक्कं रम्भाफलं चैव सर्षपं शर्करोदकम् । नारिकेलोदकं चैव सद्यन्तक्रं सुषिष्टकम् ॥
 माहिपं दाधि मिष्टं च केवलं वा सर्षकंरम् । सद्यःपर्युषितान्नं च सौवीरं शीतलोदकम् ॥
 पक्तैलविशेषं च तिलतैलं च केवलम् । छाङ्गली तालवर्जुर्रुष्णमामलकीद्रवम् ॥७७॥
 शीतलोष्णोदकस्नानं सुक्षिग्धं चन्दनद्रवम् । स्निग्धपद्मपत्रतल्पं सुक्षिग्धव्यजनानि च ॥
 एतत्तै कथितं वत्सै सद्यो वायुप्रणाशनम् । वायवस्त्रिविधाः पुंसां क्लेशसंतापकामनाः ॥
 व्याधिसंघश्च कथितस्तन्त्राणि विविधानि च । तानि व्याधिप्रणाशाय कृतानि सद्भिरेव च
 तन्त्राण्येतानि सर्षाणि व्याधिक्षयकराणि च । रसायनादयो येषु चोपायाश्च सुदुर्लभाः
 न शक्तः कथितुं साध्वि यथार्थं वत्सरेण च । तेषां च सर्वतन्त्राणां कृतानां च विचक्षणैः
 केन रोगेण त्वत्कान्तो मृतः कपय क्षोभने । तदुपायं कारिष्यामि येन जीवेदयं सति ॥

सौतिरुवाच—

प्राक्षणस्यवचः श्रुत्वा कन्यां चित्ररथस्य च । कथां कथितुमारमे सा गान्धर्वीप्रहर्षिता ॥

प्राज्ञावायुवाच—

योगेन प्राणास्तस्याज ब्रह्मणः द्वापहेतुना । समार्या लज्जितः कान्तो मम विप्र निशामय
 सर्वं श्रुतमपूर्वं च शुमारुच्यानं गमोहरम् । मयेद्भवे कुतः केषां महत्तम्यं विपादिनां ॥

अधुना मेत्प्राणकान्तं देहि देहि विषक्षण । नत्वा वः स्वामिना सार्धं यस्यामि स्त्रगृहं प्रति
मालावतीवचः श्रुत्वा विप्ररूपी जनार्दनः । सभां जगाम देवानां शीघ्रं विप्रस्तदन्तिकात्
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे चिकित्साप्रणयने
षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

दृष्ट्वा द्विजं देवसंघः मत्सुत्यानं चकार च । परस्परं च संभाषा बभूव तत्र संसदि-॥
मा तं बभूवरे देवाः श्रीहरिं विप्ररूपिणम् । पौर्षोपर्ये विस्तृताश्च मोहिता विष्णुमायया
सुरान्संनोध्य विप्रश्च वाचा मधुरया द्विजः । उवाच सत्यं परमं प्राणिनां यच्छुभावहम् ॥

ब्राह्मण उवाच—

उपबर्हेणमर्थेयं वन्या चित्ररथस्य च । ययाचे जीवदानं च स्वामिनः शोककार्षिता ॥
अधुना किमनुष्ठानमस्य कार्दस्यं निश्चि-म् । तन्मा ब्रूत सुराः सर्वे नित्यं यत्समयोचितम्
शप्तुकामा सुरान्सर्वास्ताध्वी तेजास्विनी वरा । अहं क्षेपाय युष्माकमागतो बोधिता सती
स्तुतिः कृता च युष्मामिः श्वेतद्वीपे हरेरपि । युष्माकमीशो विष्णुश्च कथमेवात्रं नाऽऽगतः
बभूवाऽऽकाशवाणीति पश्चाद्यास्यति केशवः । विपरीतं कथं मृतं वाण्णिवक्त्रमवधलम्
ब्रह्मणरथ वचः श्रुत्वा स्वयं ब्रह्मा जगद्गुरुः । उवाच वचनं सत्यं हितं परममङ्गलम् ॥

ब्रह्मोवाच—

मत्पुत्रो नारदः शप्तो गन्धर्वश्चोपबर्हेणः । योगेन प्राणास्तत्यान पुनः शापान्ममैव हि
कलं लक्षयुगं व्याप्य स्थितिरस्य महीतले । शूद्रयोनिं ततः प्राप्य भविता मत्सुतः पुनः
अस्य कालावशेषस्य किञ्चिदस्ति द्विजोत्तम । तत्तु सर्वसहस्रं चैवाऽऽयुरस्यास्ति सांपतम्
दास्यामि जीवदानं च स्वयं विष्णोः प्रसादतः । यथैनं न स्पृशेच्छापस्तत्कारिष्यामि निश्चितम्
नाऽऽगतो हारिरेति त्वया या कथितं द्विज । हरिः सर्वत्र सर्वात्मा विग्रहः कुत आत्मनः
स्वेच्छामयः परं ब्रह्म मक्कानुमहविग्रहः । सर्वं पश्यति सर्वज्ञः सर्वत्रास्ति सनातनः ॥
विषिक्ष व्याप्तिवचनो नुश्च सर्वत्रवाचकः । सर्वव्यापी च सर्वात्मा तेन विष्णुः प्रकीर्तितः
अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा । यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः
कर्मारम्भे च मध्ये वा शेषे विष्णुं च यः स्मरेत् । परिपूर्णं तस्य कर्म वैदिकं च भवेद्द्विज ॥

अहं खटा च जगतां विघाता संहरो हरः । धर्मश्च कर्मणां साक्षी यस्याऽऽज्ञापरिपालक ॥
काळः संहरते लोकान्यमः शास्ता च पापिनाम् । उपैति मृत्युः सर्वाश्च मिया यस्याऽऽ-
ज्ञया सदा ॥ २० ॥

सर्वेशा या च सर्वाद्या प्रकृतिः सर्वसूः पुरा । सा भीता यस्य पुरतो यस्याऽऽज्ञापरिपालिता ॥

महेश्वर उवाच—

पुत्राणां ब्रह्मणस्तेषां कस्य यंशोद्भवो भवान् । वेदानधीत्य मवता ज्ञातः कः सार एव च ॥
शिष्यः कस्य मुनीन्द्रस्य कस्त्वं नाम्ना च भो द्विज । विमर्ष्यर्कातिरिक्तं च शिशुरूपोऽसि
सांप्रतम् ॥ २१ ॥

विदम्बयसि देवांश्च विष्णुमस्माकमीश्वरम् । हृदिस्थं च न जानासि परमात्मानमीश्वरम् ॥
यस्मिन्गते पतेद्देहो देहिनां परमात्मनि । प्रयान्ति सर्वे तत्पश्चात्परदेवानुषा इव ॥२५॥
जीवस्तत्प्रतिबिम्बश्च मनो ज्ञानं च चेतना । प्राणाश्चेन्द्रियवर्गाश्च बुद्धिर्मेधा घृतिः स्मृतिः ॥
निद्रा दया च तन्द्रा च क्षुत्तृष्णा पुष्टिरेव च । श्रद्धा संतुष्टिरिच्छा च क्षमा लज्जादिकाः
स्मृताः ॥ २७ ॥

प्रयाति यत्पुरः शक्तिरीश्वरे गमनोन्मुखे । एते सर्वे च शक्तिश्च यस्याऽऽज्ञापरिपालकाः ॥
ईश्वरे च स्थिते देही क्षमश्च सर्वकर्मसु । गतेऽपृश्यः शवस्त्याज्यः कर्तं देही न मन्यते ॥
स्वयं ब्रह्मा च जगतां विघाता सर्वकारकः । पादारविन्दमनिशं ध्यायते द्रष्टुमक्षमः ॥ २० ॥
युगलक्षं तपस्तप्तं श्रीकृष्णस्य च वेधसा । तदा बभूव ज्ञानी च जगत्स्रष्टुं क्षमस्तदा ॥ २१ ॥
असंख्यकालं सुचिरं तपस्तप्तं हरेर्मया । तृप्तिं जगाम न मनस्तृप्त्यते केन मङ्गले ॥ २२ ॥
अधुना पद्मवक्त्रेण यन्नामगुणकीर्तनम् । गायन्त्रमामि सर्वत्र निःस्पृहः सर्वकर्मसु ॥ २३ ॥
गतो याति च मृत्युश्च यन्नामगुणकीर्तनात् । शश्वज्जपन्तं तन्नाम दृष्ट्वा मृत्युः पलायते ॥
सर्वब्रह्माण्डसंहर्ताऽप्यहं मृत्युंजयामिभः । सुचिरं तपसा यस्य गुणनामानुकीर्तनात् ॥
काले तत्र विलीनोऽहमाविर्भूतस्ततः पुनः । न कालो मम संहर्ता न मृत्युर्यत्प्रसादतः ॥
गोलोके यः स धैरुण्डे श्वेनद्वीपे स एव च । अंशांशिनोर्न मेदश्च ब्रह्मन्बहिःकुलिङ्गवर्त ॥
मन्त्रतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । अष्टाविंशतिमे शक्रे गते च ब्रह्मगो दिनम् ॥
एतस्संख्याविशिष्टस्य शतवर्षायुषो विधेः । पाते लोचनपातश्च यद्विष्णोः परमात्मनः ॥
अहं षट्पानावृत्तः षट्पस्य परमात्मनः । पारं महिम्नः को गच्छेन्न जानामि च किंचन
इत्युत्त्वा संकरस्तत्र विरराम च शौनक । धर्मश्च यक्षुमारभे यः साक्षी सर्वकर्मणाम् ॥

धर्म उवाच—

यत्पाणिपादौ सर्वत्र चक्षुश्च सर्वदर्शनम् । सर्वान्तरात्मा प्रत्यक्षोऽपत्यसश्च दुरारमनः ॥
अधुनाऽपि समां विष्णुर्नायाति इति यद्वचः । त्वयोक्तं तत्कया बुद्ध्या मुनीनां च मानिभ्रमः
महन्निन्दा भवेद्यत्र नैव साधुः शृणोति ताम् । निन्दकः श्रोतृभिः सार्धं कुम्भीपाकं ब्रजेद्युगम्
श्रुत्वा देवान्महन्निन्दां श्रीविष्णोः स्मरणाद्बुधः । मुच्यते सर्वपापेभ्यः पुण्यं प्राप्नोति दुर्लभम्
कामतोऽकामतो वाऽपि विष्णुनिन्दां करोति यः । यः शृणोति हसति वा सभामध्ये नराधमः
कुम्भीपाके पचति स यावद्धि ब्रह्मणो वयः । स्पलं भवेदपूर्वं च सुरापात्रं यथा द्विज ॥
प्राणी च नरकं याति श्रुतं तत्रैव चेद्भ्रुवम् । विष्णुनिन्दा च त्रिविधा ब्रह्मणा काथिता पुरा
अपत्यक्षं च कुरुते किंवा तं च न मन्यते । देवान्यसाम्यं कुरुते ज्ञानहीनो नराधमः ॥४९॥
तस्यात्र निष्कृतिर्नास्ति यावद्धि ब्रह्मणः शतम् । गुरोर्निन्दां यः करोति पितुर्निन्दां नराधमः
स याति कालसूत्रं च यावच्चन्द्रादिवाकरौ ॥ ५० ॥

विष्णुर्गुरुश्च सर्वेषां जनको ज्ञानदायकः । पोष्टा पाता भयत्राता वरदाता जगन्नये ॥५१॥
एषां च वचनं श्रुत्वा त्रयाणां विप्रपुंगव । प्रहस्योवाच तान्देवान्वाचा मधुरया पुनः ॥

ब्राह्मण उवाच—

का कृता विष्णुनिन्दाऽहो हे देवा धर्मशालिनः । नाऽऽगतो हरिरत्रेति वर्धाऽऽकाशसरस्वती
इति प्रोक्तं मया भद्रं ब्रूत धर्मार्थमश्वराः । सभायां पाक्षिकाः सन्तो घ्नन्ति स्म शतपुरुषम्
यूयं च भावुका ब्रूत विष्णुः सर्वत्र संततम् । इति चेत्तत्कर्म याताः श्वेतदीपं वराय च ॥
अंशांशिनोर्न मेदश्चेदात्मनश्चाति निश्चितम् । कला हित्वा निपेवन्ने सन्तः पूर्णतमं कथम्
कोटिजन्मदुराराध्यमसाध्यमसतामपि । आशा बलवती पुंसां कृष्णां सेवितुमिच्छति ॥
किं क्षुद्राः किं महान्तश्च वाच्छन्ति परमं पदम् । लब्धुमिच्छति चन्द्रं च बाहुभ्यां
वामनो यथा ॥ ५८ ॥

यो विष्णुर्विपयी विश्वे श्वेतदीपनिवासकृत् । यूयं ब्रह्मेशधर्माश्च दिक्पालश्च दिगधिपराः ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सुरलोकेश्वराचराः । एवं कतिविधाः सन्ति प्रतिविश्वेषु संततम् ॥
विश्वाना च सुराणा च कः संख्यां कर्तुमश्वरः । सर्वधामीश्वरः कृष्णो भक्तानुप्रहविप्रहः
ऊर्ध्वं च सर्वघ्नाण्डाद्वैकुण्ठं सत्त्वमीप्सितम् । तस्मादूर्ध्वं च गोलोकः पञ्चाशत्कोटि-
योजनम् ॥ ६२ ॥

चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे लक्ष्मीकान्तः सनातनः । सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥६३॥
गोलोके द्विमुनः कृष्णो राधाकान्तः सनातनः । गोप क्लानादिभिर्युक्तो द्विभुजैर्गोपपार्षदैः ॥

प्रतिपूर्णतमं ब्रह्म स चाऽऽत्मा सर्वदेहिनाम् । स्वेच्छामयश्च विहरेद्रासे वृन्दारवने सदा ॥
 तज्ज्योतिर्मण्डलाकारं सूर्यकोटिसमप्रमम् । ध्यायन्ते योगिनः सन्तः संततं च निरामयम्
 नवीननीरदश्यामं द्विमुने पतिवाससम् । कोटिकन्दर्पलावण्यलीलावाम मनोहरम् ॥ १७ ॥
 किशोरवयसं शश्वच्छान्तं सस्मितमीश्वरम् । ध्यायन्ते वैष्णवाः सन्तः सेवन्ते सत्यविग्रहम् ॥
 यूयं च वैष्णवा इत्न कस्य वंशोद्भवो भवान् । शिष्यः कस्य मुनीन्द्रस्येत्पेर्व मां च पुनः पुनः
 यस्य वंशोद्भवोऽहं च यस्य शिष्यश्च बालकः । तस्येदं वचनं ज्ञानं देवसंधा निबोधन ॥
 शीघ्रं जीवय गन्धर्व देवेश्वर सुरेश्वर , व्यक्ते विचारे मूर्खः को वाग्युद्धे किं प्रयोजनम् ॥
 इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विप्ररूपी जनार्दनः । विरराम समामध्ये प्रजहास च शौनक ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौ० ब्रह्मखण्डे विष्णुसुरसंघसंवादे
 विष्णुप्रशंसाप्रणयने नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

=====
 अथाष्टादशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

देवाः सार्धं ब्राह्मणेन मोहिता विष्णुमायया । प्रययुर्मांलतीमूलं ब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥
 ब्रह्मा कमण्डलुनलं ददौ गात्रे शशस्य च । संचारं मनसस्तस्य चकार सुन्दरं वपुः ॥
 ज्ञानदानं ददौ तस्मै ज्ञानानन्दः शिष्यः स्वयम् । धर्मज्ञानं स्वयं प्रमो जीवदानं च ब्रह्मणः
 पद्मनिदर्शनमात्रेण वमूत्र जठरानलः । कामदर्शनमात्रेण सर्वकामः सुनिश्चितम् ॥ ४ ॥
 तस्य बाहोरधिष्ठानाजगत्प्राणस्वरूपिणः । निःश्वात्स्य च संचारः प्राणानां च भभूव ह ॥
 सूर्याधिष्ठानमात्रेण दृष्टिशक्तिर्भभूव ह । वाक्यं वाणीदर्शनेन शोभा श्रीदर्शनेन च ॥ ६ ॥
 शशस्तथाऽपि नोत्सृग्यो यथा शेते जलस्यापि । विशिष्टबोधने प्राप चाधिष्ठानं विनाऽऽत्मनः
 ब्रह्मणो वचनारताध्वी तुष्टाव परमेश्वरम् । स्नात्वा शीघ्रं सरित्तोये धृत्वा धौते च वाससी

मालावस्त्युवाच—

पन्दे तं परमात्मानं सर्वकरणकारणम् । विना येन शवाः सर्वे प्राणिनो जगतीतले ॥
 निर्लिप्तं साप्तिरूपं च सर्वेशं सर्वकर्मसु । विद्यमानमदृष्टं च सर्वैः सर्वत्र सर्वदा ॥ १० ॥
 येन सृष्टा य प्रकृतिः सर्वाधारा परातरा । ब्रह्मविष्णुशिवादीनां प्रमूर्धा त्रिगुणात्मिका ॥
 जगत्सृष्टा स्वयं ब्रह्मा निपतो दस्य सेवया । पाता विष्णुश्च जगतां संहर्ता शंकरः स्वयम् ॥

ध्यायन्ते च सुराः सर्वे मुनयो मनवस्तथा । सिद्धाश्च योगिनः सन्तः संततं प्रकृतेः परम् ॥
 साकारं च निराकारं परं स्वेच्छामयं विभुम् । वरं वरेण्यं वरदं वरार्हं वरकारणम् ॥
 तपःफलं तपोबीजं तपसां च फलप्रदम् । स्वयं तपःस्वरूपं च सर्वरूपं च सर्वतः ॥१९॥
 सर्वाधारं सर्वबीजं कर्म तत्कर्षणां फलम् । तेषां च फलदातारं तद्बीजं क्षयकारणम् ॥
 स्वयं तेजःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् । सेवा ध्यानं न घटते भक्तानां विग्रहं विना ॥
 तत्तेजो मण्डलाकारं सूर्यकोटिसमप्रभम् । अतीव कमनीयं च रूपं तत्र मनोहरम् ॥
 नवीननीरदश्यामं शरत्पङ्कजलोचलनम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्पमोषिद्धास्यसमन्वितम् ॥
 कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाघाम मनोहरम् । चन्द्रमोक्षितसत्राङ्गं रत्नमूषणमूषितम् ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं पीतकौशेयवाससम् । किशोरवयसं शःन्तं रावाकान्तमनन्तकम् ॥
 गोपाङ्गनापरिवृतं कुत्रचिन्निर्जेने वने । कुत्रचिद्रासमध्वस्थं रांघया परिवेषितम् ॥२२॥
 कुत्रचिद्गोपवेषं च वेष्टितं गोपनालकैः । शतशृङ्गाचलीत्कृष्टे रम्ये वृन्दावने वने ॥ २३॥
 निकरं कामधेनूनां रसन्तं शिशुरूषिणम् । गोलोके विरजातीरे पारिजातवने वने ॥२४॥
 वेषुं कण्ठन्तं मधुरं गोपीसंमोहकारणम् । निरामये च वैकुण्ठे कुत्रचिच्च चतुर्भुजम् ॥२५॥
 लक्ष्मीकान्तं पार्षदैश्च सेवितं च चतुर्भुजैः । कुत्रचित्स्वांशरूपेण जगतां पालनाय च ॥
 श्वेतद्वीपे विष्णुरूपं पद्मया परिवेषितम् । कुत्रचित्स्वांशकलया ब्रह्माण्डे ब्रह्मरूपिणम् ॥
 शिवस्वरूपं शिवदं स्थाशेन शिवरूपिणम् । स्वात्मनः षोडशशेन सर्वाधारं परात्परम् ॥
 स्वयं महाविराड् रूपं विश्वौघो यस्य लोमसु । लीलया स्वांशकलया जगतां पालनाय च ॥
 नानावतारं विभ्रन्तं बीजं तेषां सनातनम् । वसन्तं कुत्रचित्सन्तं योगिनां हृदये सताम् ॥
 प्राणरूपं प्राणिनां च परमात्मानमोश्वरम् । तं च स्तोत्रमशक्ताऽहमबला निर्गुणं विभुम् ॥
 निर्लेक्ष्यं च निरीहं च सारं वाङ्मनसोः परम् । यं स्तोत्रमुपसमोऽनन्तः सहस्रवदनेन च ॥
 पञ्चवक्त्रश्चतुर्वक्त्रो गजवक्त्रः पटाननः । यं स्तोत्रं न क्षमा माया मोहिता यस्य मायया
 यं स्तोत्रं न क्षमा धीश्च जडीमूता सरस्वती । वेदा न शक्ता यं स्तोत्रं को वा विद्वांश्च वेदवित्
 किं स्तौमि तमनीहं च शोकातीं स्त्री परात्परम् । इत्युक्त्वा सा च गान्धर्वी विरराम रुरोद च
 कृपानिधिं प्रणनाम मयानीं च पुनः पुनः । शृण्वन् शक्तिभिः सार्धमधिष्ठानं चकार ह ॥
 मर्तुस्म्यन्तरे तस्याः परमात्मा निराकृतिः । उत्पाय शक्तिं बीजां च धृत्वा च वाससी ॥
 प्रणनाम देवसंघं ब्राह्मणं पुरतः स्थितम् । नेदुर्दुन्दुभयो देवाः पुण्यशृष्टिं च चाक्रिरे ॥१८॥
 दृष्ट्वा चोपरि दम्पत्योः प्रददुः परमाशियम् । गन्धर्वो देवपुरतो ननर्त्तं च जगो क्षणम् ॥

जीवितं पुरतः प्राप देवानां च वरेण च । जगाम पत्न्या सार्धं च पित्रा मात्रा च हर्षितः ॥
उपबर्हेणगन्धर्वो गन्धर्वनगरं पुनः । मालावती रत्नकोटिं घनानि विविधानि च ॥ ४१ ॥
भ्रूददौ ब्राह्मणेभ्यश्च भोजयामास तान्सती । वेदांश्च पाठयामास कारयांमास मङ्गलम् ॥
महोत्सवं च विविधं हरेर्नामैकमङ्गलम् । जग्मुर्देवाश्च स्वस्थानं विप्ररूपी हरिः स्वयम् ॥
एतत्तं कथितं सर्वं स्तवराजं च शौनक । इदं स्तोत्रं पुण्यरूपं पूजाकाले तु यः पठेत् ॥
हरिर्भक्तिं हरेर्दास्यं लभते वैष्णवो जनः । वरार्थां यः पठेद्भक्त्या चाऽऽस्तिकः परमास्थया ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां निश्चितं लभते फलम् । विद्यार्थां लभते विद्यां धनार्थां लभते धनम् ॥
भार्यार्थां लभते भार्यां पुत्रार्थां लभते सुतम् । धर्मार्थां लभते धर्मं यशोऽर्थां लभते यशः ।
भ्रष्टराज्यो लभेद्भ्राज्यं प्रजाभ्रष्टः प्रजां लभेत् । रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत वज्रनात्
भयान्मुच्येत भीतस्तु घनं नष्टवरो लभेत् । देव्युग्रस्तो महारण्ये हिल्लनन्तुसमन्वितः ॥
दावाग्निदग्धो मुच्येत निमग्नश्च जलाग्नये ॥ ४९ ॥

इति श्रीब्रह्मचैतर्व महापुराणे ब्रह्मलण्डे गन्धर्वजीवदाने महापुरुषस्तोत्र-
प्रणयनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

मालावती धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रहर्षिता । चकार विविधं वेशं स्वात्मनः स्वामिनः कृते ॥
भर्तृशर्कार शुश्रूषां पूजा च समयोचिताम् । तेन सार्धं सुरामिका रेमे सा सुचिरं मुदा ॥
महापुरुषस्तोत्रं च पूजा च कवचं मनुम् । विस्मृतं बोधयामास स्वयं रहसि सुव्रता ॥
पुरां दत्तं वासिष्ठेन स्तोत्रपूजादिकं हरेः । गन्धर्वाय च मालत्यै मन्त्रमेकं च पुङ्करे ॥
विस्मृतं स्तोत्रकवचं वासिष्ठश्च कृपानिधिः । गन्धर्वराज रहसि बोधयामास शूलिनः ॥
एवं चकार राजवं च कुबेरभवनोपमे । आश्रमे परमानन्दो गन्धर्वो बान्धवैः सह ॥ ६ ॥
यथातथागताभिश्च स्त्रीभिरन्यामिरेव च । आगत्य तामि, स्वस्वामी सप्राप्त, परवा मुदा ॥

शौनक उवाच—

किं स्तोत्रं कवचं विष्णोर्भन्त्रपूजाविधिः पुरा । दत्तो विशिष्टस्ताम्नां च तं मवान्वक्तुमर्हति ॥
द्वादशाक्षरमन्त्रं च शूलिनः कवचादिकम् । दत्तं गन्धर्वराजाय वासिष्ठेन च किं पुरा ॥९॥
तदपि ब्रूहि हे सौते श्रोतुं कौतूहलं मम । शंकरस्तोत्रकवचं मन्त्रं दुर्गतिनाशनम् ॥ १०॥

सौमित्रवाच—

तुष्टाव येन स्तोत्रेण मालवी परमेश्वरम् । तदेव स्तोत्रं दत्तं च मन्त्रं च कवचं शृणु ॥
 ॐ नमो भगवते राममण्डलेशाय स्वाहा । इदं मन्त्रं कल्पतरुं प्रददौ षोडशाक्षरम् ॥
 पुरा दत्तं कुमाराय ब्रह्मणा युष्करे हरेः । पुरा दत्तं च कृष्णेन गोलोके शंकराय च ॥
 ध्यानं च विष्णोर्वेदोक्तं शाश्वतं सर्वदुर्लभम् । मूलेन सर्वदेयं च नैवेद्यादिकमुत्तमम् ॥ १४ ॥
 अतीव गुप्तकवचं पितुर्वक्त्रान्मया श्रुतम् । पित्रे दत्तं पुरा विप्र गङ्गायां शूलिना ध्रुवम् ॥
 शूलिने ब्रह्मणा दत्तं गोलोले राममण्डले । घर्माय गोपीकान्तेन कृपया परमाद्भुतम् ॥ १६ ॥

ब्रह्मोवाच—

राधाकान्त महाभाग कवचं यत्प्रकाशितम् । ब्रह्माण्डपावनं नाम कृपया कथय प्रभो ॥
 मां महेशं च घर्मं च भक्तं च भक्तवत्सल । त्वत्प्रसादेन पुत्रेभ्यो दास्यामि भक्तिसंयुतः ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

शृणु वक्ष्यामि ब्रह्मेशधर्मदं कवचं परम् । अहं दास्यामि युष्मभ्यं गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥
 यस्मै कस्मै न दातव्यं प्राणतुल्यं ममैव हि । यत्तेनो मम देहेऽस्ति तत्तेजः कवचेऽपि च ॥
 कुरु छष्टिमिमं घृत्वा घाता त्रिजगतां भव । संहर्ता भव हे शंभो मम तुल्यो भवे भव ॥
 हे घर्मं त्वमिदं घृत्वा भव साक्षी च कर्मणाम् । तपसां फलदातारो यूयं भवत मद्वरात् ॥
 ब्रह्माण्डपावनस्यास्य कवचस्य हरिः स्वयम् । ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवोऽहं जगदीश्वरः
 घर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः । त्रिलक्षवारपठनात्सिद्धिदं कवचं विधे ॥ २४ ॥
 यो भवेत्सिद्धकवचो मम तुल्यो भवेच्च सः । तेजसा सिद्धियोगेन ज्ञानेन विक्रमेण च ॥
 प्रणवो मे शिरः पातु नमो राशेश्वराय च । मालं पायात्त्रेत्रयुग्मं नमो राधेश्वराय च ॥ २६ ॥
 कृष्णः पायाच्छ्रोत्रयुग्मं हे हरे घ्राणमेष च । जिह्विकां षड्विजाया तु कृष्णायेति च सर्वतः
 श्रीकृष्णाय स्वाहेति च कण्ठं पातु पडक्षरः । ह्रीं कृष्णाय नमो वक्रं ह्रीपूर्वश्च भुजद्वयम् ॥
 नमो गोपाद्भनेशाय स्कन्वावष्टाक्षरोऽवतु । दन्तपङ्क्तिमोष्ठयुग्मं नमो गोपीश्वराय च ॥
 ॐ नमो भगवते राममण्डलेशाय स्वाहा । स्वयं वसःस्थलं पातु मन्त्रोऽयं षोडशाक्षरः ॥
 ऐं कृष्णाय स्वाहेति च कर्णयुग्मं सदाऽवतु । ॐ विष्णवे स्वाहेति च कपोलं सर्वतोऽवतु ॥
 ॐ हरये नम इति पृष्ठं पादं सदाऽवतु । ॐ गोवर्धनधारिणे स्वाहा सर्वशरीरकम् ॥
 प्राच्यां मां पातु श्रीकृष्ण आग्नेय्यां पातु माधवः । दक्षिणे पातु गोपीशो नैर्ऋत्यां नन्दनन्दनः
 पारुण्यां पातु गोविन्दो वायव्यां राधिकेश्वरः । उत्तरे पातु रासेश ऐशान्यामच्युतः स्वयम् ॥
 सप्ततं सर्वतः पातु परो नारायणः स्वयम् । इति ते कथितं ब्रह्मकवचं परमाद्भुतम्

मम जीवनतुल्यं च युष्मभ्यं दत्तमेव च । अधमेघसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥
कलां नार्हन्ति तान्येव कवचस्यैव धारणात् ॥ ३६ ॥

शुरुमभ्यर्च्य विधिवद्द्वार्लकारचन्दनैः । ज्ञात्वा तं च नमस्कृत्य कवचं धारयेत्सुधीः ॥
कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । यदि स्यात्सिद्धकवचो विष्णुरेव मवेद्दुर्दिग् ॥

सौतिरुवाच—

शिवस्य कवचं स्तोत्रं श्रूयतामिति शौनक । वसिष्ठेन च यद्वत्तं गन्धर्वाय च यो मनुः ॥

ॐ नमो भगवते शिवाय स्वाहेति च मनुः । दत्तो वसिष्ठेन पुरा पुष्करे कृपया विमो ॥

अयं मन्त्रो रावणाय प्रदत्तो ब्रह्मणा पुरा । स्वयं शंभुश्च बाणाय तथा दुर्वाससे पुरा ॥

मूलेन सर्वं देयं च नैवेद्यादिकमुत्तमम् । ध्यायेन्नित्यादिकं ध्यानं वेदोक्तं सर्वसंपतम् ॥

ॐ नमो महादेवाय । बाणासुर उवाच—

महेश्वर महाभाग कवचं यत्प्रकाशितम् । संसारपावनं नाम कृपया कथय ममो ॥४९॥

महेश्वर उवाच—

शृणु वक्ष्यामि हे वत्स कवचं परमाद्भुतम् । अहं तुभ्यं प्रदास्यामि गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥

पुरा दुर्वाससे दत्तं प्रैलोक्यविजयाय च । ममैवेदं च कवचं भक्त्या यो धारयेत्सुधीः ॥

जेतुं शक्नोति प्रैलोक्यं भगवन्नवलीलया । संसारपावनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥४६॥

ऋषिच्छन्दश्च गायत्री देवोऽहं च महेश्वरः । धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥

पञ्चलक्षजपेनैव सिद्धिदं कवचं भवेत् । यो भवेत्सिद्धकवचो मम तुल्यो भवेद्भुवि ॥

तेजसा सिद्धियोगेन तपसा विक्रमेण च ॥ ४८ ॥

शंभुर्मे मस्तकं पातु मुखं पातु महेश्वरः । दन्तपर्शुकिं नीलकण्ठोऽप्यधरोष्ठं हरः स्वयम् ॥

कण्ठं पातु चन्द्रचूडः स्कन्धौ वृषभवाहनः । धसःस्थलं नीलकण्ठः पातु पृष्ठदिगम्बरः ॥

सर्वाङ्गं पातु विश्वेशः सर्वदिक्षु च सर्वदा । स्वप्ने जागरणे चैव स्थाणुर्मे पातु संततम् ॥५०॥

इति ते कथितं बाण कवचं परमाद्भुतम् । यस्मै वस्मै न दातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥

यत्फलं सर्वतीर्थानां ज्ञानेन लभते नरः । तत्फलं लभते नूनं कवचस्यैव धारणात् ॥५३॥

इदं कवचमज्ञात्वा भजेन्मां यः सुमन्धीः । शतलक्षप्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदापकैः ॥

सौतिरुवाच—

इदं च कवचं प्रोक्तं स्तोत्रं च शृणु शौनक । मन्त्रराजः कल्पतरुर्वासिष्ठो दत्तवाङ्पुरा ॥५५॥

१ क. *क । इति महापुष्पप्रदाण्डकवर्णं नाम कवचं संतूर्णम् । शि० २ क. *स्यामकं । ३ क. *क. ॥ इति ब्रह्मवैवर्तं शंकरकवचम् । शी० १

द्वैपायनमुनिप्रणीतं-

ॐ नमः शिवाय । बाणासुर उवाच - -

बन्दे सुराणां सारं च सुरेशं नीललोहितम् । योगेश्वरं योगबीजं योगिनां च गुरोर्गुरुम् ॥
 ज्ञानानन्दं ज्ञानरूपं ज्ञानबीजं सनातनम् । तपसा फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 तपोरूपं तपोबीजं तपोधनघनं वरम् । वरं वरेण्यं वरदमीढ्यं सिद्धगणैर्वरैः ॥ ९८ ॥
 कारणं मुक्तिमुक्तीनां नरकार्णवतारणम् । आशुतोषं प्रसन्नास्यं कर्णामयसत्पुत्रम् ॥
 हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्पोजसंनिभम् । ब्रह्मज्योतिस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
 विषयाणां विभेदेन विभ्रतं बहुरूपकम् । जलरूपमशिरूपमाकुशरूपमीश्वरम् ॥ ९९ ॥
 वायुरूपं चन्द्ररूपं सूर्यरूपं महत्प्रभम् । आत्मनः स्वपदं दातुं समर्थमवलीलय ॥ १०० ॥
 मुक्तजीवनमर्षिं च भक्तानुग्रहकारकम् । वेदान् शक्ता यं स्तोतुं किमहं स्तौमि तं प्रभुम्
 अपरिच्छिन्नमीशानमहो वाङ्मनसोः परम् । व्याघ्रचर्मन्वरधरं वृषभस्यं दिग्म्बरम् ॥
 त्रिशूलपट्टिशधरं सस्मितं चन्द्रशेखरम् ॥ १०१ ॥

इत्युक्त्वा स्तवराजेन नित्यं बाणः सुसंयतः । प्राणमच्छकरं भक्त्या दुर्वासश्च मुनीश्वरः
 इदं वृत्तं वसिष्ठेन गन्धर्वाय पुरा मुने । कथितं च महास्तोत्रं शूलिनः परमाद्भुतम् ॥
 इदं स्तोत्रं महापुण्यं पठेद्भक्त्या च यो नरः । स्नानस्य सवेतीर्यानां फलमाप्नोति निश्चि-
 तम् ॥ १०२ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रं वर्षमेकं शृणोति यः । संयतश्च हविष्याशी प्रणम्य शंकरं गुहम् ॥
 गलत्कुष्ठी महाशूली वर्षमेकं शृणोति यः । अतश्च मुच्यते रोगाद्भक्त्यासवावयामिति श्रुतम् ॥
 कारागारेऽपि बद्धो यो नैव प्राप्नोति निर्वृतिम् । स्तोत्रं श्रुत्वा मासमेकं मुच्यते
 बन्धनाद्घुम् ॥ १०३ ॥

भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं भक्त्या मासं शृणोति यः । मासं श्रुत्वा संयतश्च लभेद्भ्रष्टवृत्तौ घनम्
 यक्षग्रन्थो वर्षमेकमास्तिको यः । शृणोति चेत् । निश्चितं मुच्यते रोगाच्छंकरस्य प्रसादतः ॥
 यः शृणोति सदा भक्त्या स्तवराजमिमं द्विज । तस्यासाध्यं त्रिभुवने नास्ति किञ्चिच्च शौनक
 पञ्चविहङ्गुविच्छेदो न भवेत्तस्य मारुते । अचलं परमैश्वर्यं लभते नात्र संशयः ॥ १०४ ॥
 सुसंयतोऽतिभवत्त्या च मासमेकं शृणोति यः । अपार्यो लभते मार्या सुविनीतां सतीं वराम् ॥
 महामूर्खश्च दुर्मेघा मासमेकं शृणोति यः । बुद्धिं विधां च लभते गुरूपदेशमाप्रतः ॥ १०५ ॥
 कर्मदुःखी दरिद्रश्च मासं भक्त्या शृणोति यः । धनं वित्तं भवेत्तस्य शंकरस्य प्रसादतः ॥
 इह लोके सुसंयुक्त्वा श्रुत्वा कीर्तिं सुदुर्लभाम् । नानाप्रकारधर्मं च यात्पन्ते शंकरालयम् ॥

१ क 'यं महर्षीनां ग' । २ क. 'म् । देवा । ३ क 'यं प्रातःप्राय यः पठेत् । सा' ।

पार्श्वदप्रवरो भूत्वा सेवते तत्र शंकरम् । यः शृणोति त्रिसंध्यं च नित्यं स्तोत्रमनुत्तमम् ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौत्तिसौनकसंवादे ब्रह्मसण्डे विष्णुशंकरस्तोत्र-
कथनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

मुदा मालावतीसार्धं गन्धर्वश्चोपबर्हणः । रेमे कालावशेषं च तामिश्च निर्जने वने ॥ १ ॥
गन्धर्वराजो मुमुदे पुत्रदारादिभिः सह । नानाविधं क्रतुवरं महत्पुण्यं चकार ह ॥ २ ॥
राजत्वं बुभुजे राजा कुबेरमवनोपमे । रेमे मुशीलयया सार्धं स्तिर्यौवनयुक्तया ॥ ३ ॥
गन्धर्वराजः काले च गङ्गातीरे मनोहरे । पत्न्या सार्धमसूस्त्यक्त्वा वैकुण्ठं च ययौ मुदा
शैवः शिवप्रसादेन पुत्रस्य विष्णुसेवया । बभूव दासो वैकुण्ठे विष्णोः श्यामचतुर्भुजः ॥ ५ ॥
कृत्वा पित्रोश्च सत्कारं गन्धर्वश्चोपबर्हणः । ब्राह्मणेभ्यो ददौ विप्र घनानि विविधानि च ॥
काले स्वयं ब्रह्मशापात्प्राणांस्त्यक्त्वा विचक्षणः । स जज्ञे वृषलीगर्भे ब्रह्मबीजेन शौनक ॥
मालावती वह्निकुण्डे पुष्करे भारते भुवि । कृत्वा तु वाञ्छितं कामं प्राणांस्तत्याज सा सती ॥
सृष्टयस्य तु पत्न्यां च मनुवंशोद्भवस्य च । जज्ञे नृपस्य साध्वी सा पुण्या जातिस्मरा वरा ॥
उपबर्हणगन्धर्वः पतिर्भे भवितेति च । इतिकामा कामुकी सा सुन्दरी सुन्दरीवरा ॥ १० ॥

शौनक उवाच—

ब्रह्मवीर्याच्छूद्रपत्न्या गन्धर्वश्चोपबर्हणः । जातः केन प्रकारेण तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ११ ॥

सौतिरुवाच—

कान्यकुब्जे च देशे च द्रुमिलो नाम राजकः । कलावती तस्य पत्नी बन्ध्या चापि पतिव्रता ॥
स्वामिदोषेण सा बन्ध्या काले च भर्तुराज्ञया । उपतस्थे वने घोरं नारदं काश्यपं मुनिम् ॥
ध्यायमानं च श्रीकृष्णं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा । तस्थौ सुवेशं कृत्वा सा ध्यायान्तं च मुनेः पुरः
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तेण्डप्रभातुर्ह्येन तेजसा । तपन्तं दूरतोऽप्येवं समीपं गन्तुमक्षमा ॥ १५ ॥
ध्यायान्ते च मुनिश्रेष्ठः परं कृष्णपरायणः । ददर्श पुरतो दूरे सुन्दरीं स्तिर्यौवनाम् ॥ १६ ॥
शारुचम्भकवर्णामां शरत्पङ्कजलोचनाम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यां रत्नभूषणमूषिताम् ॥ १७ ॥
सृष्टिसितम्भमारातीं पीनधोणिपयोधराम् । शोभितां पीतवस्त्रेण सस्मितां रक्तचोचनाम् ॥

मोहितां मुनिरूपेण कामबाणप्रपीडितम् । दर्शयन्ती स्तनश्रोणिं मैथुनासक्तचेतसा ॥१९॥
सिन्दूरचिन्दुभूषाढ्यां सुचारुकैज्जलेज्ज्वलाम् । पादालक्तकशोभाढ्यां रूपेणैव यथोर्वशीम् ।
मुनिः पप्रच्छ दृष्ट्वा तां का त्वं कामिनि निर्जने । कस्य पत्नी कथं वाऽत्र सत्यं ब्रूहि च पुंश्चलि
मुनेश्च वचनं श्रुत्वा काम्यिता च कलावती । उवाच विनयेनैव कृत्वा च श्रीहारी हृदि ॥२२॥

कलावत्युवाच—

गोपिकाऽहं द्विजश्रेष्ठ द्रुमिलस्य च कामिनी । पुत्रार्थिनी चाऽऽगताऽहं त्वन्मूलं भर्तुराज्ञया ॥
वीर्याधानं कुरु मयि स्त्री नोपेक्ष्या ह्युपस्थिता । तेजीयसां न दोषाय बह्वैः सर्वभुनो यथा ॥२४॥
वृषलीवचनं श्रुत्वा चुकोप मुनिसत्तमः । उवाच नित्यं सत्यं च कोपप्रफुरिताघरः ॥
काश्यप उवाच—

यः खलक्ष्मीं च मोगार्हां परायदातुमिच्छति । तं सा त्यजति मूढं च वेदवाद इति ध्रुवम् ॥
न त्वं द्रुमिलमोगार्हां पुनरेव भविष्यसि । विरक्तेन स्वयं त्यक्त्वा न गृह्णाति च त्वां पुनः ॥
यः शूद्रपत्नीं गृह्णाति ब्रह्मणो ज्ञानदुर्धरः । स चाण्डालो भवेत्सत्यं न कर्माहो द्विजातिषु ॥
पितृश्राद्धे च यज्ञे च दि लास्पशे सुरार्चने । नाधिकारश्च तस्यैवमित्याह कमलोद्भवः ॥२९॥
कुम्भीपाकं स्वयं याति पातयित्वा च पूरुषान् । मातामहान्वात्मनश्च दश पूर्वान्दशापरान् ॥
तत्तर्पणं मूत्रमेव पिण्डः सद्यः पुरीपकम् । शालग्रामस्य तत्स्पर्शे चोपवासाद्विराप्रकम् ॥३१॥
तदिष्टेदेवो गृह्णाति न नैवेद्यं न त्ज्वलम् । संन्यासिनां ब्राह्मणानां तदन्नं च पुरीपवत् ॥३२॥
कुम्भीपाके ऽप्यते स शकान्तं यावदेव हि । एकविंशतिपुरुषैः सार्धं सत्यं च पुंश्चलि ॥३३॥
पत्रोच्छिष्टं च यो मुहूर्त्के शूद्राणां ब्रह्मणाधमः । तत्तुल्योऽघरभोजी चैवेत्याहिरसमापितम् ॥
शूद्रो वा यदि गृह्णाति ब्राह्मणीं ज्ञानदुर्धरः । स ऽप्यते कालसूत्रे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥३५॥
अष्टादशेन्द्रावच्छिन्नं कःलं च कलद्रुमके । ब्राह्मणी ऽप्यते तत्र भक्षिता क्रिमिभिर्ध्रुवम् ॥
ततश्चाण्डालयोनीं च लब्ध्वा जन्म च ब्राह्मणी । शूद्रश्च कुटीं स्वति ज्ञातिभिः परिवर्जितः ॥
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो विरराम च शौनक । वृषलीं तापुरस्तस्यै शुष्ककण्ठीष्ठतालुका
अप्तस्मिन्नन्तरे तेन यथा याति च मेनका । तस्या ऊरुं स्तनं दृष्ट्वा मुनेर्वायं पपात ह ॥
अतुत्याता च वृषली कृत्वा सद्भक्षणं मुदा । मुनिं प्रणम्य सा हृष्टा प्रययौ भर्तुरन्तिकम् ॥
गत्वा प्रणम्य द्रुमिष्ठं कान्ता कान्तं मनोहरम् । सर्वं निवेदयामास वृत्तान्तं गर्भहेतुकम् ॥
कलावतीवचः श्रुत्वा प्रदृष्टवदनेक्षणः । उवाच कान्तां मधुरं परिणाममुत्तापहम् ॥३२॥

+ एतच्छ्लोकार्थं क. पुस्तके नास्ति ।

दुर्मिल उवाच—

विप्रस्य वीर्यं त्वद्गर्भे वैष्णवस्य महात्मनः, वैष्णवो भविता बालस्त्वं च माग्यवती सती ॥
यद्गर्भे वैष्णवो जातो यस्य वरिष्ण वा सति । तयोर्याति च वैकुण्ठं पुरुषाणां शतं शतम् ॥
तौ च विष्णुविमानेन सद्रत्ननिर्मितेन च । यातौ वैकुण्ठनगरं जन्ममृत्युनराहरम् ॥४६॥
कस्यचिद्ब्राह्मणस्यैव गेहं गच्छ शुभानने । पश्चान्नमान्तिकं भद्रे यास्यसीति हरेः, पुरम् ॥
इत्युक्त्वा गोपराजश्च ज्ञात्वा कृत्वा तु तर्पणम् । संपूजयामिष्टदेवं च ब्रह्मणेभ्यो धनं ददौ
अधानां च चतुर्लक्षं गजानां लक्षमेव च । शतं मत्तगजेन्द्राणां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
उच्चैःश्रवःपञ्चलसं रथानां च सहस्रकम् । शकटानां त्रिलसं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
गवां द्वादशलक्षं च महिषाणां त्रिलसकम् । त्रिलसं राजहंसानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा
पारावतानां लक्षं च शुकानां च शतं मुने । लक्षं च दासदासीनां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
प्रामाणां च सहस्रं च नगराणां शतं शतम् । धान्यतण्डुलशैलं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
शतकोटिं सुवर्णानां रत्नानां च सहस्रकम् । मुद्राणां कोटिलक्षं ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
ददौ तैजसपात्राणां भूषणानामसंख्यकम् । तां स्त्रियं रत्नमूषाढ्यां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
राज्यं दत्त्वा महाराजोऽप्यन्तर्वाह्नि हरिं स्मरन् । जगाम नदरीं गोपो मनोगामी मुदाऽन्वितः
तत्र मासं तपः कृत्वा गङ्गातीरे मनोहरे । प्राणांस्तत्याज्य योगेन सप्रो दृष्टो महर्षिभिः ॥
स च विष्णुविमानेन रत्नेन्द्रनिर्मितेन च । संयुक्तो विष्णुदूतैश्च वैकुण्ठं च जगाम ह ॥
तत्र प्राप्य हरेर्दास्यं हरिदासो बभूव सः । वृत्तान्तं च कलावत्याः श्रूयतामिति शौनक ॥
गते कलावती नाथे उच्चैश्च प्ररुरोद ह । वदौ प्राणास्त्यक्तुकामा ब्राह्मणेनैव रक्षिता ॥
ब्राह्मणो मातरिस्युक्त्वा तां गृहीत्वा मुदाऽन्वितः । जगाम रत्नपूर्णं च स्वगेहं च क्षणेन च ॥
सा विप्रगेहे साध्वी च सुपाव तनयं वरम् । तप्तकाञ्चनवर्णाभिं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥६१॥
तत्रस्था योषितः सर्वा ददृशुर्बालकं शुभम् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डजितं तं ब्रह्मतेजसा ॥
कामदेवाधिकं रूपे चन्द्राधिकशुभाननम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यं शरत्पङ्कजलोचनम् ॥
हस्तपादादिलालितं सुकपोलं मनोह्राम् । पद्मचक्राङ्कितं पादपद्मं वाऽतुलमुज्ज्वलम् ॥
करयुग्मं वाऽतुलं च रुदन् च स्तनाधिनिम् । योषितो बालकं दृष्ट्वा प्रययुः स्वाश्रमं मुदा ॥
पुत्रदारयुतो विप्रः प्रदृष्टश्च जनर्त ह । स बालो वदधे तत्र शुकूपक्षे यथा शशी ॥६२॥
पुण्ये ब्राह्मणस्तां च सपुत्रा च यथा सुताम् ॥ ६७ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० ब्रह्म० सौ० उपबर्हणजन्मकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथैकविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

बभूव काले बालश्च क्रमेण पञ्चहायनः । जातिस्मरो ज्ञानयुक्तः पूर्वमन्त्रस्मृतः सदा ॥
गीयते सततं कृष्णयशोनामगुगादिकम् । क्षणं रोदिति नृत्येन पुलकाञ्चितविग्रहः ॥
कृष्णसंबन्धिनीं गोथां शृणोति यत्र तत्र वै । तत्संबन्धिपुराणं च तत्र तिष्ठति बालकः ॥
धूलिधूसरसर्वाङ्गो धूलिभेद्यमीप्सितम् । धूलिषु प्रतिमां कृत्वा धूलिना पूजयेद्धरिम् ॥
पुत्रमाह्वयते माता प्रातराशानं चेन्मुने । हरिं संपूजयामीति मातरं संवदेत्पुनः ॥ ६ ॥

शौनक उवाच—

किन्नाम बालकस्यास्य जन्मन्यत्र बभूव ह । व्युत्पत्त्या संज्ञया वाऽपि तद्भवान्वक्तुमर्हति

सौतिरुवाच—

अनावृष्ट्यवशेषे च काले बालो बभूव ह । नारं ददौ जन्मकाले तेनायं नारदामिषः ॥
ददाति नारं ज्ञानं च बालकेभ्यश्च बालकः । जातिस्मरो महाज्ञानी तेनायं नारदामिषः ॥
वीर्येण नारदस्यैव बभूव बालको मुने । मुनिन्द्रस्य वरेणैव तेनायं नारदामिषः ॥९॥

शौनक उवाच—

शिशुनाम च विज्ञातं व्युत्पत्त्या च यथोचिनम् । मुनिन्द्रस्य कथं नाम नारदश्चेति मङ्गलम् ॥

सौतिरुवाच—

अपुत्रकाय विप्राय धर्मपुत्रो नरो मुनिः । ददौ पुत्रं कश्यपाय तेनायं नारदामिषः ॥ ११ ॥

शौनक उवाच—

अधुना नामव्युत्पत्तिः श्रुता सौते शिशोरपि । शूद्रयोर्नौ ब्रह्मपुत्रः कथं स नारदामिषः ॥

सौतिरुवाच—

कल्पान्तरे ब्रह्मकण्ठहृत्पूर्वहवो नराः । नरान्ददौ तत्कण्ठं च तेन तन्नरदं स्मृतम् ॥
ततो बभूव बालश्च नरदात्कण्ठदेशतः । अतो ब्रह्मा नाम चक्रे नारदश्चेति मङ्गलम् ॥
सांभतं शिशुवृत्तानं सावधानं निशामय । उशालम्बरहस्येन विशिष्टं किं प्रयोजनम् ॥
वयुधे गोपिकाबालो विप्रगोहे दिने दिने । सुपुत्रा पालिनां चक्रे ब्रह्मणः स्वसुतां यथा ॥
एतस्मिन्नन्तरे विप्रा आयुर्विममन्दिरम् । शिशवः पञ्चवर्षीया महातेजस्विनो यथा ॥
प्रच्छन्नं कृतवन्तश्च ग्रीष्ममध्याह्नमास्तरम् । मधुपर्कादिकं दत्त्वा ताननाम गृही द्विज ॥

फलमूलादिकं काले चत्वारो मुनिपुंगवाः । विप्रदत्तं नुमुजिरे तच्छेषं बुभुजे शिशुः ॥
 चतुर्थको मुनिस्तस्मै कृष्णमन्त्रं ददौ मुदा । तेषां दासः स बभूव द्विजस्य मातुराज्ञया ॥
 एकदा शिशुमाता च गच्छन्ती निशि वर्त्मनि । ममार सर्पदष्टा च तत्क्षणं स्मरती हरिम्
 सद्यो जगाम वैकुण्ठं विष्णुयानेन सा सती । विष्णुपार्षदसंयुक्ता सद्रत्ननिर्मितेन च ॥
 प्रातर्बालो द्विजैः सार्धं प्रययौ विप्रमन्दिरात् । तत्त्वज्ञानं ददुस्तस्मै ब्रह्माणाश्च कृपालवः
 ब्रह्मपुत्राः शिशुं त्यक्त्वा स्वस्थानं प्रययुः किल । महाज्ञानी शिशुस्तस्यौ गङ्गातीरे मनोहरे
 तत्र स्नात्वा विप्रदत्तं विष्णुमन्त्रं जजाप सः । क्षुत्पिपासारोगशोकहरं वेदेषु दुर्लभम् ॥
 महारण्ये च घोरे च अश्वत्थमूलसंनिधौ । कृत्वा योगासनं तस्यौ मुचिरं तत्र बालकः ॥

शौनक उवाच—

कं मन्त्रं बालकः प्राप कुमारेण च धीमता । दत्तं परं श्रीहरेश्च तद्भवान्क्वमर्हति ॥२७॥

सौविखाच—

कृष्णेन दत्तो गोलोके कृपया ब्रह्मणे पुरा । द्वाविंशत्यसरो मन्त्रो वैदेषु च सुदुर्लभः ॥
 तं च ब्रह्मा ददौ भक्त्या कुमाराय च धीमते । कुमारेण स दत्तश्च मन्त्रश्च शिशवे द्विज
 ॐ श्री नमो भगवते रासमण्डलेश्वराय । श्रीकृष्णाय स्वाहेति च मन्त्रोऽयं कल्पपादपः ॥
 महापुरुषस्तोत्रं च पूर्वोक्तं कवचं च यत् । अस्त्रौषधौगिकं ध्यानं सामवेदोक्तमेव च ॥
 तेजोमण्डलरूपे च सूर्यकोटिसमप्रमे । योगिभिर्वाञ्छितं ध्याने योगैः सिद्धगणैः सुरैः ॥
 ध्यायन्ते वैष्णवा रूपं तदभ्यन्तरसंनिधौ । अतीव कमनीयानिर्वचनीयं मनोहरम् ॥
 नवीनजलदश्यामं शरत्पङ्कजलोचनम् । शरत्पार्वणचन्द्रारसं पद्मविम्बाधिकाधरम् ॥
 मुक्तापङ्क्तिविनिन्दैकदन्तपङ्क्तिमनोहरम् । सस्मितं मुरलीन्धरतहस्तालम्बनमेव च ॥
 कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाधाम मनोहरम् । चन्द्रलसप्रमाज्जुष्टं पुष्टश्रीयुक्तविप्रहम् ॥ ३१ ॥
 त्रिभङ्गमङ्गिकायुक्तं द्विमुञ्जं पतिवाससम् । रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरमूपितम् ॥ ३७ ॥
 रत्नकुण्डलयुग्मेन गण्डल्पलविराजितम् । मयूरपुच्छचूडं च रत्नमालाविभूषितम् ॥ ३८ ॥
 शोभितं ज्ञानुभयन्तं मालतीवनमालया । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं मक्तानुप्रहकारकम् ॥ ३९ ॥
 मणिना कौरुभेन्द्रेण वक्षःस्पलसमुज्ज्वलम् । वीक्षितं गोपिकाभिश्च शश्वद्मीढितलोचनैः ॥
 स्तिरयौषधयुक्ताभिर्बेष्टिताभिश्च संततम् । भूषणैर्भूषिताभिश्च राधावसःस्पलस्तिपत् ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च पूजितं वन्दितं स्तुतम् । किशोरं राधिकाकान्तं शान्तरूपं परात्परम्

निर्लिप्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ध्यायेत्सर्वेश्वरं तं च परमात्मानमीश्वरम् ॥
 इदं ते कथितं ध्यानं स्तोत्रं च कवचं मुने । मन्त्रौषधौगिकं सत्यं मन्त्रश्च कल्पपादपः ॥
 सांपतं बालकस्तस्यौ ध्यानस्थस्तत्र शौनक । दिवं वर्षसहस्रं च निराहार, कृशोदर, ॥
 शक्तिमान्परिपुष्टश्च सिद्धमन्त्रप्रभावतः । ददर्श बालको ध्याने दिवं लोकं च बालकम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् । किशोरवयसं श्यामं गोपवेशं च सस्मितम् ॥
 गोपैर्गोपाङ्गनामिश्च वेष्टितं पतिवाससम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं चन्दनेन विचर्चितम् ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तूयमानं परात्परम् । दृष्ट्वा च सुचिरं शान्तं शान्तश्च गोपिकामुतः
 विरराम च शोकार्तो यदा तद्द्रष्टुमक्षमः । रुरोदाश्वत्थमूले च न दृष्ट्वा बालकं शिशु, ॥
 बभूवाऽऽकाशवाणीति रुदन्नं बालकं प्रति । सत्यं प्रबोधयुक्तं च हितमेव मिताक्षरम् ।
 सकृद्यद्दर्शितं रूपं तदेव नाधुना पुनः । अविषककपायाणां दुर्दर्शी च कुयोगिनाम् ॥
 एतस्मिन्निवहेऽतीते संप्राप्ते दिव्यविग्रहे । पुनर्द्रक्ष्यसि गोविन्दं जन्ममृत्युहरं हरिम् ॥
 इति श्रुत्वा बालकश्च विरराम मुदाऽन्वितः । काले तत्याज तीर्थं च तनुं कृष्णं हृदि स्मरन्
 नेदुर्दुन्दुभयः स्वर्गो पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । बभूव शापमुक्तश्च नारदश्च महामुनिः ॥११॥
 तनुं त्यक्त्वा स जीवश्च विलीनो ब्रह्मविग्रहे । बभूव प्राक्तनान्नित्यः कालभेदे तिरोहितः
 आविर्भावस्तिरोभावः स्वेच्छया नित्यदेहिनाम् । जन्ममृत्युजर, व्याधिर्भक्तानां नास्ति शौनक
 इति श्रीब० महा० ब्र० सौ० नारदशापविमोचनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

=====
 अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

कति कल्पान्तरेऽनीते सप्त, सृष्टिविधौ पुनः । मरीचिमिश्रैर्भुनिभि, सार्धं कण्ठाद्बभूव सः ॥
 विधेर्नरदनास्त्रश्च कण्ठदेशाद्बभूव सः । नारदश्चेति विख्यातो मुनीन्द्रस्त्वेन हेतुना ॥
 यः पुत्रश्चेतसो घातुर्बभूव मुनिपुंगवः । तेन प्रचेता इति च नाम चक्रे पितामहः ॥
 बभूव घातुर्यः पुत्रः सहसा दक्षपार्श्वतः । सर्वकर्माणि दक्षश्च तेन दक्षः प्रकीर्तितः ॥
 वेदेषु कर्दमः शब्ददृष्ट्यायाया वर्तते स्फुटः । बभूव कर्दमाद्बालः कर्दमस्त्वेन कीर्तितः
 तेजोभेदे मरीचिश्च वेदेषु वर्तते स्फुटम् । जातः सद्योऽतितेजस्वी मरीचिस्तेन कीर्तितः
 ऋतुसंघश्च बालेन कृतो जन्मान्तरेऽधुना । ब्रह्मपुत्रेऽपि तन्नाम ऋतुरित्यभिधीयते ॥
 प्रधानाङ्गं मुखं घातुस्ततो जातश्च बालकः । इरस्त्वेनस्त्रियचनोऽप्यङ्किरास्तेन कीर्तितः
 आतितेजस्वनि भृगुर्वर्तते नास्ति शौनक । जातः सद्योऽतितेजस्वी भृगुस्तेन प्रकीर्तितः

बालोऽप्यरुणवर्णश्च जातः सद्योऽतितेजसा । 'प्रज्वलन्नुर्ध्वतपसा चारुणिस्तेन कीर्तितः
हंसा आत्मवशा यस्य योगेन योगिनो ध्रुवम्, बालः परमयोगीन्द्रस्तेन हंसी प्रकीर्तितः ॥
वशीमूतश्च शिष्टश्च जातः सद्यो हि बालकः । अतिप्रियश्च धातुश्च वशिष्ठस्तेन कीर्तितः
संततं यस्य यत्नश्च तपःसु बालकस्य च । प्रकीर्तितो यतिस्तेन संगतः सर्वकर्मसु ॥
पुलातपःसु वेदेषु वर्तते हः स्फुटेऽपि च । स्फुटस्तपःसमूहश्च पुलहस्तेन बालकः ॥
पुलस्तपःसमूहश्च यस्यास्ति पूर्वजन्मनाम् । तपःसंस्वरूपश्च पुलस्त्यस्तेन बालकः ॥
त्रिगुणायां प्रकृत्यां त्रिविष्णावश्च प्रवर्तते । तयोर्मक्तिः समा यस्य तेन बालोऽग्निरुच्यते
जटा वह्निशिखारूपाः पद्म सन्नि च मस्तके । तपस्तेजोभवा यस्य स च पद्मशिखः स्मृतः
अपान्तरतमे देशे तपस्तेपेऽन्यजन्मानि । अपान्तरतमा नाम शिशोस्तेन प्रकीर्तितम् ॥
स्वयं तपः समाप्नोति वाहयेत्प्रापयेत्परान् । वोढुं समर्थस्तपसि वोढुस्तेन प्रकीर्तितः ॥
तपस्तेजसा बालो दीप्तिमान्सततं मुने । तपःसु रोचते चित्तं रुचिस्तेन प्रकीर्तितः ॥
कोपकाले बभूवुर्धे सद्युरेकादश स्मृताः । रोदनादेव रुद्राश्च कोपितास्तेन हेतुना ॥२०॥

शौनक उवाच—

रुद्रेष्वेकतमो वाऽन्यो महेश इति मे भ्रमः । मयान्पुराणतत्त्वज्ञः संदेहं छेत्तुमर्हति ॥२१॥

सौमिरुवाच—

विष्णुः सत्त्वगुणः पाता ब्रह्मा स्रष्टा रजोगुणः । तमोगुणस्ते रुद्राश्च दुर्निवारा भयंकराः
कालाग्निरुद्रः संहर्ता तेप्येकः शंकरांशकः । शुद्धसत्त्वस्वरूपश्च शिवश्च शिवदः सताम् ॥
अन्ये कृष्णस्य च कलास्तावंशौ विष्णुशंकरौ । समौ सत्त्वस्वरूपौ द्वौ परिपूर्णतमस्य च
उक्तं रुद्रेभ्ये काले कथं विस्मरसि द्विज । मायया मोहिताः सर्वे मुनीनां च मतिभ्रमः
सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो भगवांश्चतुर्थो ब्रह्मणः सुतः ॥
ब्रह्मा स्रष्टुं पूर्वपुत्रानुवाच ते न सेहिरे । तेन प्रकोपितो घाता रुद्राः कोपोद्भवा मुने ॥
सनकश्च सनन्दश्च तौ द्वावानन्देषाचकी । आनन्दितौ च बालौ द्वौ मक्तिपूर्णतमौ सदा
सनातनश्च श्रीकृष्णो नित्यः पूर्णतमः स्वयम् । तद्भक्तस्तत्तमः सत्यं तेन बालः सनातनः
सनत्तु नित्यवचनः कुमारः शिशुवाचकः । सनत्कुमारं तेनेममुवाच कपलेद्भवः ॥२०॥
ब्रह्मणो बालकानां च न्युत्पत्तिः कथिता मुने । सारतं नारदारूपानं श्रूयतां च यथाकमम्
इति श्रीम० महा० ब्र० सौ० ब्रह्मपुत्रन्युत्पत्तिकथनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

सौविर्वाच—

स्रष्टा सृष्टिविधानेन नियोज्य सर्वमालकान् । नारदं मेरयामास सृष्टिं कर्तुं च शौनक
हितं तस्यं वेदसारं परिणामसुखावहम् । उवाच नारदं ब्रह्मा वेदवेदाङ्गपारगम् ॥२॥

ब्रह्मोवाच—

एहि वत्स कुलश्रेष्ठ नारद प्राणवल्लभ । ज्ञानदीपशिखाज्ञानतिमिरक्षयकारक ॥ ३ ॥
सर्वेषामपि बन्धानां जनकः परमो गुरुः । विद्यादाता मन्त्रदाता द्वौ समौ च पितुः परौ
तवाहं जनकः पुत्र विद्यादाता च पालकः । ममाऽऽज्ञया च मत्प्रीत्या कुरु दारपरिग्रहम्
स च शिष्यः सोऽपि पुत्रो यश्चाऽज्ञां पालयेद्गुरोः । न क्षेमं तस्य मूढस्य यो गुरोरवचस्करः
स पण्डितः स च ज्ञानी स क्षेमी स च पुण्यवान् । गुरोर्वचस्करो यो हि क्षेमं तस्य पदे पदे ।
सर्वेषामाश्रमाणां च प्रधानः पुण्यधानगृही । स्त्रीपुत्रपौत्रयुक्तं च मन्दिरं तपसः फलम्
पितेरंः पूर्वकाले च तिथिकाले च देवताः । सर्वे गृहस्थमायान्ति निपानमिव धेनवः
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं कुर्वन्ति गृहिणः सदा । इह एतत्सुखं पुण्यं स्वर्गमोगः परत्र च ॥
जीवन्मुक्तो गृहस्थश्च स्वधर्मपरिपालकः । यशस्वी पुण्यवाञ्छैव कीर्तिमान्बनवान्मुखी ॥
दशरथी कीर्तिमान्यो हि मृतो जीवति संततम् । यशःकीर्तिविहीनो हि जीवन्नपि मृतो
हि सः ॥ १२ ॥

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । उवाच विनयं मीतः शुष्ककण्ठैष्ठतालुकः ॥

नारद उवाच—

एकदा वाग्निरोधेन चोभयोस्तातपुत्रयोः । हानिर्बभूव देवेन महती वाऽयशस्करी ॥
मया प्राप्तं च त्वच्छापाद्धान्वर्षं शौद्रमेव च । जन्म कर्म च मच्छापात्त्वमपूज्यो भवे भव ॥
भयं शापो मुक्तो मे काले ते भविता विधे । दोषाय कल्पते शश्वद्विरोधो न गुणाय च ॥
स पिता स गुरुर्बन्धुः स पुत्रः समधीश्वरः । यः श्रीकृष्णपादपद्मे दृढां भक्तिं च कारयेत् ॥
असद्वर्त्मनि चाज्ञानाद्गच्छन्ति यदि बालकाः । निवर्तयति तानेव स पिता करुणानिधिः ॥
कारयित्वा कृष्णपादे भक्तित्यागं च यः पिता । अन्यस्मिन्विषये पुत्रं स किं हन्त प्रवर्तयेत्
दारमहो हि दुःखाय केवलं न सुखाय च । तपःस्वर्गभाक्तिमुक्तिकर्मणां व्यवधायकः ॥
यो वितस्त्रिविधा ब्रह्मगृहिणां मूढचेतसाम् । साध्वी भोग्या च कुलटास्ताः सर्वाः स्वार्थतत्पराः

परलोकमिया साध्वी तयेह यशसाऽऽत्मनः । कामजेहाच्च कुरुते मर्तुः सेवां च संततम् ॥
 भोग्या भोगार्थिनी शश्वत्कामस्नेहेन केवलम् । कुरुते कान्तसेवां च न च मोगादृते क्षणम्
 वस्त्रालंकारसंभोगसुस्निग्धाहारमुत्तमम् । यावत्प्राप्नोति सा भोग्या तावच्च वश्या प्रिया ॥
 कुलाङ्गारसमा नारी कुलटा कुलनाशिनी । कपटात्कुरुते सेवां स्वामिनो न च भक्तितः ॥
 सदा पुंयोगमाशंसुर्मनसा मदनातुरा । आहारादधिकं जारं प्रार्थयन्ती नवं नवम् ॥
 जारार्थे स्वपतिं तात हन्तुमिच्छति पुंश्वली । तस्यां यो विश्वमेन्मूढो जीवनं तस्य निष्फलम्
 कथिता योषितः सर्वा उत्तमाधममध्यमाः । स्वात्मारामा विजानन्ति मनस्तासां न षण्डिताः
 हृदयं क्षुरधारामं शरत्पद्मोत्सवं मुखम् । सुषासमं सुमधुरं वचनं स्वार्थसिद्धये ॥२९॥
 प्रकोपे विषतुल्यं च विश्वासे सर्वनाशनम् । दुर्ज्ञेयं तदभिप्रायं निगूढं कर्म केवलम् ॥
 सदा तासामविनयः प्रबलं साहसं परम् । दोषोत्कर्षश्छलोत्कर्षः शश्वन्माया दुरत्यया ॥
 पुंसश्चाष्टगुणः कामः शश्वत्कामो जगद्गुरो । आहारो द्विगुणो नित्यं नैष्टुर्यं च चतुर्गुणम् ॥
 कोपः पुंसः षड्गुणश्च व्यवसायश्च निश्चितम् । यत्रेमे दोषानिवहाः काऽऽस्या तत्र पितामह
 का श्रीडा किं सुखं पुंसो विष्णुमूलवेश्मनि । तेजः प्रणष्टं संभोगे दिवाऽऽलापे यशःक्षयः
 धनक्षयोऽतिपीतो चात्यासक्तौ च वपुःक्षयः । साहित्ये पौरुषं नष्टं कञ्चहे माननाशनम् ॥
 सर्वनाशश्च विश्वासे ब्रह्मलारीपु किं सुखम् ॥ ३५ ॥

यावद्धनी च तेजस्वी सश्रीको योग्यतापरः । पुमान्तारी वशी कर्तुं समर्थस्तावदेव हि ॥
 रोगिणं निर्वनं वृद्धं योषिद्वै प्रेक्षतेऽपियम् । लोकाचारमयात्तस्मै ददात्याहारमल्पकम्
 इत्येषं कथितं सर्वं ब्रह्मजात्मागमो यथा । सर्वं जानासि सर्वज्ञ स्वात्मारामेश्वरो भवान्
 अनुग्रहं कुरु विभो विदायं देहि सांप्रतम् । छृण्वन्पक्तिं प्रार्थयामि त्वयि कल्पतरोः परे
 श्शुक्त्वा नारदस्तत्र धृत्वा तातपदान्बुजम् । आज्ञां ययाचे पितरं गन्तुं तपसि मङ्गले ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः । कृत्वा प्रदक्षिणं नत्वा ब्रह्माणं गन्तुमुद्यतः ॥
 गच्छन्तं तनयं दृष्ट्वा विधाता जगतां मुने । रुरोदोचेर्भुक्तकण्ठं महासोत्तारिको यथा ॥
 करे धृत्वा समालिङ्ग्य च सुचुम्ब च पुनः पुनः । चिरं वक्षसि कृत्वा च वासयामास जानुनि
 स्वात्मारामेश्वरो ब्रह्मा योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः । भेदं सेतुं न शक्नोऽप्यद्विच्छेदो दुःसहो
 नृगःम् ॥ ४४ ॥

कातरः पुत्रभेदेन मोहितो विष्णुमायया । शोकातो वक्तुमारोमे मुतं संबोध्य शौनक ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० ब्रह्म० सौ० ब्रह्मनारदसंवादे नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

श्रीब्रह्मोवाच—

त्वं गच्छ तपसे वत्स किं मे संसारकर्मणि । अहं यास्यामि गोलोकं विज्ञातुं कृष्णमीश्वरम्
सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो वैरागीचतुर्थः पुत्र एव च ॥२॥
यती हंसी चारुणिश्च वोढुः पञ्चशिलस्तथा । पुत्रास्तपस्विनः सर्वे किं मे संसारकर्मणि
वच स्करो मरीचिर्भ भङ्गिराश्च मृगुस्तथा । रुचिरत्रिः कर्दमश्च प्रचेताश्च ऋतुर्मनुः ॥
वसिष्ठो वशगः शश्वत्सर्षेपु च सुतेपु च । अन्येऽविवेकिनोऽज्ञाध्याः किं मे संसारकर्मणि
निबोध वत्स वक्ष्यामि वेदोक्तं वचनं शुभम् । पारम्पर्यक्रमपरं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥१॥
घर्मार्थकाममोक्षाश्च सर्वे वाञ्छन्ति पण्डिताः । वेदप्रणिहितानेतान्समामु मुनिशंसितान्
वेदप्रणिहितो घर्मो ह्यघर्मस्तद्विपर्ययः । आदौ विप्रो यज्ञसूत्रं परिधाय सुखं मुञ्जी ॥
समचीत्य ततो वेदान्ददाति गुरुदक्षिणाम् । ततः प्रकृष्टकुलनां सुविनीतां समुद्रहेत् ॥
सा साध्वी कुलजा या च पतिसेवासु तत्परा । सद्दंशे दुर्विनीता च संभवेन्न कदाचन ॥
आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः ॥ १० ॥

असद्दंशप्रसूता या पित्रोर्दोषेण नारद । दुर्विनीता च सा दुष्टा स्वतन्त्रा सर्वकर्मसु ॥
न वत्स दुष्टाः सर्वाश्च योषितः कमलाकलाः । स्वैर्वदयांशाश्च कुलटा असद्दंशसमुद्भवाः
निर्गुणं स्वामिनं साध्वी सेवने च प्रशंसति । न सेवते च कुलटा प्रियं निन्दति सद्गुणम् ॥
साधुः सद्दंशजां कन्यां प्रयत्नेन परिग्रहेत् । तस्यां पुत्रान्समुत्पाद्य वृद्धसु तपसे मनेत् ॥
धरं हुतवहे वासः सर्ववक्त्रे च कण्ठके । एतेभ्यो दुःखदो वासः क्षिया दुर्मुखाया सह ॥
मत्तोऽधीतस्तथा वेदो मद्यं च गुरुदक्षिणाम् । पुत्र देहीदमेवेह कुरु दारपरिग्रहम् ॥
वत्स त्वं कुलजाता च पूर्वपानी च मालतीम् । विवाहं कुरु कल्पपाण कल्पपाणे च दिनेऽनप
मनुवंशोद्भवस्येह सृजयस्य गृहे सनी । त्वत्कृते जन्म लब्ध्या च कुरुते भारते तपः ॥
गृह्णीष्व परमां रत्नमालां च कपलाकलाम् । भारते न भवेद्दुर्घर्ष जनानां तपसः फलम् ॥
आदौ मयेद्रूही लोकौ यान्त्सपरगतः परम् । तत्तस्तपस्वी मोक्षाय क्रम एव ध्रुतो ध्रुतः ॥
वैष्णवानां हरिर्वास्य तस्य च ध्रुवो ध्रुवः । वैष्णव त्वं गृहे तिष्ठ कुरु कृष्णपदार्चनम् ॥
अन्वर्षो ह्ये हरिर्वास्य तस्य किं तपसा मुन ॥ २२ ॥
नागतर्षाणि हरिर्वास्य तस्य किं तपसा फलम् । तपसा हरिराराधयो नान्यः कदाचन विधत्ते

यन्ने तत्र कृतं कृष्णसेवनं परमं तपः । वत्स मद्वचनेनैव गृहे स्थित्वा हरिं भज ॥२४॥
 गृही भव मुनिश्रेष्ठ गृहीणां सर्वदा सुखम् । कामिन्यां सुखसंयोग, स्वर्गभोगसगो मतः ॥
 तद्दर्शनमुपरपशं वाञ्छन्त्येव मुमुक्षवः । सर्वस्पर्शसुखात्स्त्रीणामुपस्पर्शसुखं वरम् ॥२५॥
 तत, सुखतमे पुत्रदर्शनस्पर्शने मुने । सर्वेभ्यः प्रेयसी कान्ता प्रिया तेन प्रकीर्तिता ॥
 पुत्रप्रयोजना कान्ता शतकान्ताप्रियः सुत, । नास्ति पुत्रात्परो बन्धुर्नास्ति पुत्रात्परः प्रियः
 सर्वेभ्यो जयमन्विच्छेत्पुत्रादेकात्पराजयम्, न चाऽऽत्मनोऽप्रियोऽर्थश्च तस्मादपि सुत, प्रियः
 अतः प्रियतमे पुत्रे न्यसेदात्मपरं धनम् । इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा विरराम च शौनरु ॥
 उवाच वचनं तातं नारदो ज्ञानिनां वरः ॥ ३० ॥

नारद उवाच—

स्वयं विज्ञाय सर्वार्थं स्वपुत्रं वेददर्शने । प्रवर्तयत्यसन्मार्गे स दयालुः कथं पिता ॥३१॥
 जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारमतिनश्वरम् । जलरेखा यथा मिथ्या तथा ब्रह्मज्ञगत्रयम् ॥३२॥
 विहाय हरिदास्यं च विषये यन्मनश्चलम् । दुर्लभं मानवं जन्म मा मूत्तन्निष्कलं काचित् ॥
 का वा कस्य प्रिया पुत्रो बन्धुः की वा भवार्णवे । कर्मोर्भिभियोजना च तदपायो वियोजना
 सुकर्म कारयेद्यो हि तन्मित्रं स पिता गुरुः । दुर्बुद्धिं जनयेद्यो हि स रिपुः स्यात्कथं पिता
 इत्येवं कथितं तात वेदबीजं यथागमम् । ध्रुवं तथाऽपि कर्तव्यं तवाऽऽज्ञापरिपालनम् ॥
 आदौ यास्वामि भगवन्नरनारायणाश्रमम् । नारायणकथां श्रुत्वा करिष्ये दारसंग्रहम् ॥
 इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्विरराम पितुः पुरः । पुष्पवृष्टिस्तदुपरि तत्क्षणेन चम्बु ह ॥३८॥
 सणं पितुः पुरः स्थित्वा नारदो मुनिसत्तमः । उवाच च पुनर्वेदं वचनं मद्गलमदम् ॥

नारद उवाच—

वेहि मे कृष्णमन्त्रं च यन्मनोवाञ्छितं मम । तत्संबन्धि च यज्ज्ञानं यत्र तद्गुणवर्णनम् ॥
 ततः पश्चात्करिष्यामि त्वत्प्रीत्या दारसंग्रहम् । मानसे परिपूर्णं च कार्यं कर्तुं पुमान्मुखी ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहृष्ट, कमलोद्भवः । उवाच पुनरेवेदं पुत्रं ज्ञानविदा वरः ॥४२॥

ब्रह्मोवाच—

पत्युर्मन्त्रं पितुर्मन्त्रं न गृह्णीयाद्विचक्षणः । विविक्ताश्रमिणा चैव न मन्त्रः सुखदायकः ॥
 निषेकाद्यभ्यते मन्त्रो गुरुर्मतां च कामिनी । विद्या सुखं मयं दुःखं पुहोः स्वेच्छया न च
 महेश्वरस्य गुरुः प्राक्तनो नः पुरातनः । गच्छ वस्तु शिवं शान्तं शिवदं ज्ञानिनां गुरुम् ॥

तत एव भवान्मन्त्रं ज्ञानं लब्ध्वा पुरातनात् । नारायणकथां श्रुत्वा शीघ्रमागच्छ महूहम्
इत्युक्त्वा जगता घाता विरराम च शौनक । प्रणम्य पितरं भक्त्या शिवलोकं ययौ मुनिः

इति श्री० म० सौ० ब्र० ब्रह्मनारदोक्तसंसारसुखासुखवर्णनं नाम
चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

क्षणेन विप्रप्रवरो मुदाऽन्वितो जगाम शंभोः सदनं मनोहरम् ॥
उर्ध्वं ध्रुवाद्योजनलक्षमीपित्तं महार्हैरत्नौघविनिर्मितं महत् ॥ १ ॥
निराश्रये योगबलेन शंभुना धृतं विचित्रं विविघालयान्वितम् ॥
हृष्टं सुपुण्याशयसाधकैर्वैर्मुनीन्द्रवर्यैः परिपूरितं शुभम् ॥ २ ॥
मयूखशून्यं रविचन्द्रयोर्मुने हुताशनैर्वेष्टितमेव केवलम् ॥
प्राकाररूपैरतिरिक्तवर्षितैरुच्चैरसंरुपापमितैः शिखोज्ज्वलैः ॥ ३ ॥
पुरं वरं योजनलक्षवित्तृतं त्रिकोटिरत्नेन्द्रगृहान्वितं सदा ॥
विराजितं हारिकसारनिर्मितैश्चित्रैर्विचित्रैर्विधिधैर्भनोहरैः ॥ ४ ॥
माणिक्यमुक्तामणिदर्वणैर्युतं न स्वप्नदृष्टं द्विज विश्वकर्मणः ॥
आकरुपमेकैः शिवसेवितैर्भनेनिषेवितं संततमेव शौनक ॥ ५ ॥
सिद्धैर्निपुक्तं शतकोटिशकैस्त्रिकोटिलक्षैश्च युतं स्वपार्षदैः ॥
युक्तं त्रिलक्षैर्विकटैश्च भैरवैः क्षेत्रैश्चतुर्लक्षशतैश्च वेष्टितम् ॥ ६ ॥
सुरद्वैर्वेष्टितमेव संततं मन्सारवृक्षप्रवरैः सुपुष्टितैः ॥
विराजितं सुन्दरकामधेनुभिर्यथा बलाकाशतकैर्नमस्तलम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्वा मुनिर्विस्मयमाप मानमे किं नात्र चित्रं सुरयोगिना गुरौ ।
लोकं त्रिलोकाच्च विलक्षणं परं भीमृत्युरोगार्तिजराहरं वरम् ॥ ८ ॥
दूरे सभामण्डलमप्यग शिवं ददर्श शान्तं शिवदं मनोहरम् ।
पद्मत्रिनेत्रं विधुपञ्चनक्त्रकं गङ्गाधरं निर्मलचन्द्रशेखरम् ॥ ९ ॥
प्रतप्तहेमाम्बुजटाधरं विभु दिगम्बरं शुभ्रमनन्मक्षरम् ।
मन्दाकिनीपुष्करवीजमालया कृष्णेति मामेव मुदा जपन्तम् ॥ १० ॥

मुनीलकण्ठं मुनिगोन्द्रमण्डितं योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमुनीन्द्रवन्दितम् ।

सिद्धेश्वरं सिद्धविधानकारणं मृत्युञ्जयं कालयमान्तकारकम् ॥ ११ ॥

प्रसन्नहास्यास्यमनोहरं वरं विश्वाश्रयाणां शिवदं वरप्रदम् ।

सदाऽऽशुतेषं भवरोगवर्जितं भक्तप्रियं मक्तजनैकवन्धुम् ॥ १२ ॥

गत्वा समीपं मुनिरेप शूलिर्न ननाम मूर्ध्ना पुलकाङ्कविग्रहः ।

धीणां त्रितन्त्रीं कणयन्पुनर्जगौ कूर्णं स तुष्टाव कलं सुकण्ठः ॥ १३ ॥

दृष्ट्वा मुनीन्द्रप्रवरं च सस्मितं विधेः सुतं वेदविदां वरिष्ठम् ।

योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमहर्षिभिः सह हर्षेण पीठादुदपश्यदीश्वरः ॥ १४ ॥

वदौ च तस्मै मुनये ससंभ्रमादालिङ्गनं चाऽऽशिपमासनादिकम् ।

पप्रच्छ मद्रागमनप्रयोजनं तपोधनं तं तपसां च शौनक ॥ १५ ॥

सद्गत्नासिंहासनसुन्दरे परश्चोवास शंभुर्वरपार्थदेः सह ।

नोवास घातुस्ननयः कृनाक्षलिस्तुष्टाव भक्त्या प्रणतः प्रभुं द्विज ॥ १६ ॥

गन्धर्वराजेन कृतैर्न नारदः स्तोत्रेण रम्येण शुभप्रदेन च ।

स्तुत्वा प्रणामं पुनरेव कृत्वा भवाङ्गयोवास भवस्य वामतः ॥ १७ ॥

चकार तत्रैव निवेदनं शिवे मनोऽमिलापं निजकामपूरके ।

श्रुत्वा मुनेस्तद्वचनं कृपानिधिर्द्विमं प्रतिज्ञाय चकार चोमिति ॥ १८ ॥

इति श्री० म० सौ० ब्र० फैलासं प्रति नारदागमनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

सौविखाच—

हरिस्तोत्रं च कवचं मन्त्रं पूजाविधिं परम् । हरं यथाचे देवर्षिर्ध्यानं च ज्ञानमेव च ॥ १ ॥

स्तोत्रं च कवचं मन्त्रं ध्यानं पूजाविधिं तथा । सत्पाकनीयज्ञानं च ददौ तस्मै महेश्वरः

सर्वं प्राप्य मुनिश्रेष्ठः परिपूर्णमनोरथः । उवाच प्रणतो मक्त्वा गुरुं प्रणतवत्सलम् ॥ २ ॥

नारद उवाच—

आह्निकं ब्राह्मणानां च वद वेदविदां वर । स्वधर्मपालनं नित्यं यतो भवति नित्यशः

श्रीमहेश्वर उवाच—

दोषे मुहूर्ते चोत्पाय ब्रह्मरन्ध्रस्यपङ्कजे । सूक्ष्मे सहस्रपत्रे स्त्रे निर्मले म्रानिवर्जिते ॥ १ ॥

राश्रिवासे परिस्पृश्य गुरुं तत्रैव चिन्तयेत् । वशाखुवापुद्राकरं प्रीतं सस्मिन् शिष्यवत्सलम् ॥ २ ॥

प्रसन्नवदनं शान्तं परितुष्टं निरन्तरम् । साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपं च परमं चिन्तयेत्सदा ॥ ७ ॥
 ध्यात्वैवं गुरुमाराध्य, हृत्पद्मे निर्मले सिते । सहस्रपत्रे, विस्तीर्णे देवमिष्टं विचिन्तयेत् ॥
 यस्य देवस्य यद्ब्रह्मचानं यद्रूपं तद्विचिन्तयेत् । गृहीत्वा तदनुज्ञां च कर्तव्यं समयोचितम्
 आदौ ध्यात्वा गुरुं नत्वा संपूज्य विधिपूर्वकम् । पश्चात्तदाज्ञामादाय ध्यायेदिष्टं प्रपूजयेत्
 गुरुप्रदर्शितो देवो मन्त्रः पूजाविधिर्जपः । न देवेन गुरुर्हृष्टस्तस्माद्देवाद्गुरुः परः ॥ ११ ॥
 गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुः प्रकृतिरीशाया गुरुश्चन्द्रोऽनलो रविः । १२ ।
 गुरुर्वायुश्च बरुणो गुरुर्माता पिता सुद्धृत् । गुरुरेव परं ब्रह्म नास्ति पूज्यो गुरोः परः ॥
 अभीष्टदेवे रुष्टे च समर्थो रक्षणे गुरुः । न समर्था गुरौ रुष्टे रक्षणे सर्वदेवताः ॥ १४ ॥
 यस्य तुष्टो गुरुः शश्वज्जयस्तस्य पदे पदे । यस्य रुष्टो गुरुस्तस्य सर्वनाशश्च सर्वदा ॥
 न संपूज्य गुरुं देवं, यो मूढः पूजयेद्ब्रह्मात् । ब्रह्महत्याशतं पापी लभते नात्र संशयः ॥
 सामवेदे च भगवानित्युवाच, हरिः स्वयम् । तस्मादर्माष्टदेवाश्च गुरुः पूज्यतमः परः ॥
 गुरोमिष्टं स्वयं ध्यात्वा स्तुत्वा वै साधको मुने । निर्मलं स्थलमासाद्य विष्णुं ह्युत्तमेन्दुदा ॥
 जलं जलसमीपं च सरन्ध्रं पाणिसंनिधिम् । देवालयेसमीपं च वृक्षमूलं च, वर्तव्यं च ॥ १९ ॥
 ह्युत्तमेन्दुदा चैव सस्यसेत्रं च गोष्ठकम् । नदीकन्दरगर्भं च पुष्पोद्यानं च पङ्क्तिम् ॥
 प्रामाद्यन्त्यन्तरं चैव नृणां गृहसमीपकम् । शङ्कुमेतुं, श्वरवणं श्मशानं बह्निंसंनिधिम् ॥
 क्रीडास्थलं, महारण्यं, मञ्जकाध, स्थलं तथा । वृक्षच्छायायुतं स्थानमन्तःप्राण्यवपणिकम् ॥
 पूर्वास्थानं कुशस्थानं, बल्मीकस्थानमेव च । वृक्षारोपणमूर्ध्नि च कार्यार्थं च परिष्कृतम् ॥
 एतत्सर्वं परित्यज्य सूर्यतापविवर्जितम्-न क्रुत्वा गर्त-पुरीषं च मूत्रं च परिवर्जयेत् ॥
 पुरीषमूत्रोत्सर्गं च दिवा कुर्यादुदङ्मुखः । पश्चिमाभिमुखो रात्रौ संध्यायां दक्षिणामुखः ॥
 मौनी घृत्वा च निःश्वासं यथा गन्धो न संचरेत् । त्यक्त्वा मृदा समाच्छाद्य शौचं कुर्या-
 द्विचक्षणः ॥ २६ ॥
 कृत्वा तु लोष्टशौचं च जलशौचं ततः परम् । मृद्युक्तं तज्जलं चैव तत्प्रमाणं निशामया ॥
 एकां लिङ्गे मृदे दद्याद्ब्रह्महस्ते चतुष्टयम् । उभयोर्हस्तयोर्द्वे तु मूत्रशौचं प्रकीर्तितम् ॥
 मूत्रशौचं द्विगुणितं मैथुनानन्तरं यदि । मैथुनानन्तरं यद्वा मूत्रशौचं चतुर्गुणम् ॥ २९ ॥
 एकां लिङ्गे गुदे तिलस्नया वामकरे दश । उभयोः सप्त दातव्याः पादः पद्मेन शुध्यति ॥
 पुरीषशौचं विप्राणां गृहिणाभिदमेव च । विषवाना द्विगुणितं शौचमेव प्रकीर्तितम् ॥

१ क. च शिष्याणां विस्तरायकम् ॥ ७ ॥ ध्यात्वा ह्यदाऽऽज्ञामादाय ह' । २ क. 'मिष्टगुरो
 व्या' । ३ क. 'ने । वेदोक्तं स्य' ।

१. कुर्यात्स्नात्वा तु संकल्पं ततः स्नानं पुनर्मुने । श्रीकृष्णप्रीतिकामश्च वैष्णवानां महात्मनम्
 संकल्पो गृहिणां चैव कृतपातकनाशनः । विप्रः कृत्वा तु संकल्पं मृदं गात्रे प्रलेपयेत् ॥
 २. वेदोक्तमन्त्रेणानेन देहशुद्धिकृते नरः । अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुचरे ॥
 ३. मृत्तिके हरः मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् । उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥
 ४. आरुह्य मम गात्राणि सर्वं पापं प्रमोचय । पुण्यं देहि महाभागे स्नानानुज्ञां कुरुष्व माम्
 ५. शय्युक्त्वा च जले नामिप्रमाणे मन्त्रपूर्वकम् । चतुर्हस्तप्रमोणां च कृत्वा मण्डलिकां शुभाम्
 ६. तीर्थान्यावाहयेत्तत्र हस्तं दत्त्वा तपोधन । यानि यानि च तीर्थानि सर्वाणि कथयामि ते ॥
 ७. गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन्तनिधिं कुरु ॥
 ८. नलिनी नन्दिनी सीतामालिनी च महापगा । विष्णुपादाब्जसंमृता गङ्गा त्रिपथगामिनी
 ९. पद्मावती भोगवती स्वर्णरेखा च कौशिकी । दक्षा पूच्छी च सुमगा विश्वकाया शिषाऽमृता
 १०. विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोकप्रसाधिनी । क्षेमा च वैष्णवी शान्ती शान्तिदा गोमती सती
 ११. सोमित्री तुलसी दुर्गा महालक्ष्मीः सरस्वती । कृष्णप्राणाधिकां राधा लोपामुद्रा दिती रतिः
 १२. अहस्या चादितिः संज्ञा स्वधा स्वाहाऽप्यरुन्धती । घातरूपा देवहूतिरित्याद्याः संस्मरेत्सुधीः
 १३. स्मृत्वा स्नात्वा महापूतः कुर्यात्तु तिलकं बुधः । बाह्योर्मूले ललाटे च कण्ठदेशे च वसति
 १४. स्नानं दानं तपो हीमो देवतां पितृकर्म च । तत्सर्वं निष्कलं याति ललाटे तिलकं विना ॥
 १५. ब्राह्मणंस्तिलकं कृत्वा कुर्यात्संध्यां च तर्पणम् । नमस्कृत्य सुरान्मवत्या गृहं गच्छेन्मुदाऽ-
 १६. न्वितः ॥ ७४ ॥
 १७. प्रक्षाल्य पादौ यत्नेन घृत्वा घृते च वाससी । मन्दिरं प्रविशेत्प्राज्ञ इत्याह हरिरेव चा
 १८. विना पादुसाल्नं यः स्नात्वा विशति मन्दिरम् । तस्य स्नानादिकं नष्टं जपहोमादिपञ्चकम्
 १९. परिधाय शिखवर्धं गृहं च प्रविशेद्गृही । रथा लक्ष्मीर्गृहाद्याति शायं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 २०. जङ्घोर्ध्वतुश्च यो विप्रः पादौ प्रक्षालयेद्यदा । तावद्भवति चाण्डालो यावद्दङ्घानं न पश्यति
 २१. उपविश्याऽऽसने ब्रह्मच्छुचिराश्च साधकः । पूजां कुर्यात्तु वेदोक्तां मात्स्युक्तौ हि संयतः
 २२. शालग्रामे मणौ मन्त्रे प्रतिमायां जले स्थले । गोपृष्ठे वा गुरौ विप्रे प्रशस्तमर्चनं हरेः ॥
 २३. सर्वेषु शस्तापूजा च शालग्रामे च नारद । सुराणामेव सर्वेषां यत्राधिष्ठानमेव च ॥ ८१ ॥
 २४. सन्घातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । शालग्रामोदकेनैव योऽभिषेकं समाचरेत् ॥
 २५. शालग्रामजलं मत्स्या नित्यमश्नाति यो नरः । जीवन्मुक्तः स च मयेद्यात्पन्ते कृष्णमन्दिरम्
 २६. शालग्रामशिलाषकं यत्र तिष्ठति नारद । सचक्रो भगवांस्तत्र सर्वतीर्थानि निश्चितम् ॥

महेश्वर उवाच—

काश्चित्तपस्वी विप्रश्च निराहारी चिरं मुनिः । काश्चित्समीरणाहारी फलाहारी च कश्चन ॥
 अन्नाहारी यथाकाले गृही च गृहिणीयुतः । येषामिच्छा च या ब्रह्मरूचीनां विविधा भातैर्भा
 हविष्यान्नं ब्रह्मणानां प्रशस्तं गृहिणां सदा । नारायणोच्छ्रितामेष्टमभ्यमानिवेदितम् ॥
 अन्नं विष्टा जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् । विष्णुर्न सर्वथा प्रोक्तमन्नं च हरिवासरे ॥
 ब्राह्मणः कामतोऽन्नं च यो भुङ्क्ते हरिवासरे । त्रैलोक्यजनितं पापं सोऽपि भुङ्क्ते न संशयः
 न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं च नारद । गृहिभिर्ब्राह्मणैरन्नं संप्राप्तं हरिवासरे ॥ ८ ॥
 गृही शैतश्च शाक्तश्च ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः । प्रयाति कालसूत्रं च युक्त्वा च हरिवासरे ॥
 कृमिभिः शालिमानैश्च भक्षितस्तत्र तिष्ठति । विष्णुञ्च भोजनं कृत्वा यावादिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 जन्माष्टमीदिने रामनवमीदिवसे हरेः । शिवरात्रौ च यो भुङ्क्ते सोऽपि द्विगुणपातकी ॥
 उपवासासमर्थश्च फलं मूलं जलं पिबेत् । नष्टे शरीरे स भवेदन्यथा चाऽऽत्मघातकः ॥
 सकृद्भुङ्क्ते हविष्यान्नं विष्णोर्नैवेद्यमेव च । न भवेत्प्रत्यवायी स चोपवासफलं लभेत् ॥
 एकादश्यामन्नाहारी गृही विप्रश्च भारते । स च तिष्ठति वैकुण्ठे यावद्द्वै ब्रह्मणो वधः ॥
 गृहिणां शैवैशाक्तानामिदमुक्तं च नारद । विशेषतो वैष्णवानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥
 नित्येनैवेद्यभोजी यः श्रीविष्णोः स हि वैष्णवः । नित्यं शतोपवासानां जीवन्मुक्तफलं लभेत्
 वाञ्छन्ति तस्य संस्पर्शं तीर्थान्यखिलदेवताः । आलापं दर्शनं चैव सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 द्विस्वन्नमन्नं पृथुकं शुद्धं देशविशेषके । नात्यन्तशस्तं विषाणां यक्षणे न निवेदने ॥
 अमंश्यं वै यतीनां च विधवाब्रह्मचारिणम् । ताम्बूलं च यथा ब्रह्मन्तपैतद्गस्तु नै ध्रुवम् ॥
 ताम्बूलं विधवास्त्रीणां यतीनां ब्रह्मचारिणम् । तपस्विनां च विष्णोर्द्र गोमांससदृशं स्मृतम् ॥
 सर्वेषां ब्राह्मणानां यदमंश्यं शृणु नारद । यदुक्तं सामवेदे च हारीणां चाऽऽह्निःक्रमे ॥
 ताम्रपात्रे पयःपानमुच्छ्रिते धृतभोजनम् । दुग्धं लवणसार्धं च सद्यो गोमांसभक्षणम् ॥
 नारिकेलोदकं काश्ये ताम्रपात्रे स्थितं मधु । ऐसवं ताम्रपात्रस्थं सुरातुष्यं न संशयः ॥
 उत्थाय वामहस्तेन यस्तोयं पिबति द्विजः । सुरापी च स विज्ञेयः सर्ववर्भनहिष्कृतः ॥
 अनिवेद्यं हरेरन्नं मुक्तशोपं च नित्यशः । पीतशेषजलं चैव गोमांससदृशं मुने ॥ २९ ॥
 वैनिङ्गणफलं चैव गोमांसं कार्तिके स्मृतम् । माघे च मूलकं चैव कल्मीकशयने, तथा
 श्वेतवर्णं च तालं च मसूरं मत्स्यमेव च । सर्वेषां ब्रह्मणानां च त्याज्यं सर्वत्र देशके ॥
 मत्स्यांश्च कामतो मुक्त्वा सोपवासस्यहं वसेत् । प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा शुद्धिमाप्नोति वाढ्यः

प्रभो किं ब्रह्म साकारं किं निराकारमीश्वर । किं तद्विशेषणं किंवाऽप्यविशेषणमेव च ॥
किंवा दृश्यमदृश्यं वा लिप्तं देहिषु किं न वा । किंवा तल्लक्षणं शस्तं वेदे वा किं निरूपितम् ॥
ब्रह्मातिरिक्त्वा प्रकृतिः किंवा ब्रह्मत्वरूपिणी । प्रकृतेर्लक्षणं किंवा सारभूतं श्रुतौ श्रुतम् ॥
प्राधान्यं कस्य सृष्टौ च द्वयोर्मध्ये वरं परम् । विचार्य मनसा सर्वं सर्वज्ञ वद मां ध्रुवम् ॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा पञ्चवक्त्रः प्रहस्य च । भगवान्कर्तुमारमे परब्रह्मनिरूपणम् ॥ १ ॥

महादेव उवाच—

यद्यत्पृष्टं त्वया वत्स निगूढं ज्ञानमुत्तमम् । सुदुर्लभं च वेदेषु पुराणेषु च नारद ॥ ७ ॥
अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च शेषो घर्मो महान्विराट् । सर्वं निरूपितं ब्रह्मज्ञस्माभिः श्रुतिभिर्मुनेः ॥
यद्विशेषणयुक्तं च दृश्यं प्रत्यक्षमेव च । तन्निरूपितमस्माभिर्वेदे वेदविदां वर ॥ ९ ॥
वैकुण्ठे च पुरा पृष्टे धर्मेण ब्रह्मणा तदा । यदुवाच हरिः किञ्चिन्नबोध कथयामि ते ॥
सारभूतं च तत्त्वानामज्ञानान्धकलोचनम् । द्वेषभ्रमरमोर्ध्वंससुःकृष्टप्रदीपकम् ॥ ११ ॥
परमात्मस्वरूपं च परं ब्रह्म सनातनम् । सर्वदेहस्थितं साक्षिस्वरूपं देहिकर्मणाम् ॥ १२ ॥
प्राणाः पञ्च स्वयं विष्णुर्वनो ब्रह्मा प्रजापतिः । सर्वज्ञानस्वरूपोऽहं शक्तिः प्रकृतिरिश्वरी ॥
आत्माधीना वयं सर्वे स्थिते तस्मिन्वयं स्थिताः । गते गताश्च परमे नरदेवमिषानुगाः ॥
जीवस्तत्प्रतिबिम्बं च सर्वमोगी हि कर्मणाम् । यथाऽर्कचन्द्रयोर्बिम्बं जलपूर्णघटेषु च ॥
बिम्बं घटेषु भोगेषु प्रलीनं चन्द्रसूर्ययोः । तथा लयप्रसङ्गे स जीवो ब्रह्मणि लीयते ॥
एवमेव परं ब्रह्म शेषे वत्स भवक्षरे । वयं प्रलीनास्तत्रैव जगदेतच्चराचरम् ॥ १७ ॥
तच्च ज्योतिःस्वरूपं च मण्डलाकारमेव च । मन्त्रपमयाहमार्तण्डकोटिकोटिसमप्रभम् ॥
आकाशमिव विस्तीर्णं सर्वव्यापकमव्ययम् । सुषुप्तदृश्यं यथा चन्द्रबिम्बं योगिभिरेव च ॥
वदन्ति योगिनस्तत्त्वे परं ब्रह्म सनातनम् । दिवानिशं च ध्यायन्ते सत्यं तत्सर्वमद्भुतम् ॥
निरीहं च निराकारं परमात्मानमीश्वरम् । स्वेच्छामयं स्वतन्त्रं च सर्वकारणकारणम् ॥
परमानन्दरूपं च परमानन्दकारणम् । परं प्रधानं पुरुषं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥ २२ ॥
तत्रैव लीना प्रकृतिः सर्वानीनस्वरूपिणी । यथाऽग्नी दाहिका शक्तिः प्रभा सूर्ये यथा मुने ॥
यथा दुग्धे च चावहयं जले शैत्यं यथैव च । यथा शब्दश्च गगने यथा गन्धः सितौ सदा ॥
तथा हि निर्गुणं ब्रह्म निर्गुणा प्रकृतिरनया । सृष्ट्युन्मुखेन तद्ब्रह्म चाशेन पुरुषः स्मृतः ॥
स एव समुणो वत्स प्राकृतो विवयी सृष्टः । त्रिगुणा सा हि तत्रैव परस्वच्छामयी स्मृता ॥
यथा मृदा कुत्राद्यश्च घटं कर्तुं क्षमः सदा । तथा प्रकृत्वा तद्ब्रह्म सृष्टिं सृष्टुं क्षमं मुने ॥

स्वर्णेन कुण्डलं कर्तुं स्वर्णकारः क्षमो यथा । तथा ब्रह्म तथा सार्धं सृष्टिं कर्तुमिहेश्वरः(म्) ॥
 कुलालसृष्टा न च सृष्टित्या चैव सनातनी । न स्वर्णकारमृष्टं तत्स्वर्णं वा नित्यमेव च ॥२९॥
 नित्यं तत्परमं ब्रह्म नित्या च प्रकृतिः स्मृता । द्वयोः समं च प्राधान्यमिति केचिद्वदन्ति हि ॥
 मृदं स्वर्णं समाहर्तुं कुलालस्वर्णकारकौ । न समर्थौ च मृत्स्वर्णं तयोरहरणे क्षमम् ॥ ३१ ॥
 तस्मात्तत्प्रकृतेर्वक्ष परमेव च नारद । इति केचिद्वदन्तेष्वं द्वयोर्वै नित्यता ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 केचिद्वदन्ति तद्ब्रह्म स्वयं च प्रकृतिः पुमान् । ब्रह्मातिरिक्तप्रकृतिर्वदन्तीति च केचन ॥ ३३ ॥
 तद्ब्रह्म परमं धाम सर्वकारणकारणम् । तद्ब्रह्मलक्षणं ब्रह्मन्निदं किञ्चिच्छ्रुतौ श्रुतम् ॥ ३४ ॥
 ब्रह्म चाऽऽत्मा च सर्वेषां निर्लिप्तं साक्षिर्ह्यपि च । सर्वव्यापिञ्च सर्वादि लक्षणं च श्रुतौ श्रुतम्
 तद्ब्रह्म शक्तिः प्रकृतिः सर्वबीजस्वरूपिणी । यतस्तच्छक्तिमद्ब्रह्म चेदं प्रकृतिलक्षणम् ॥ ३६ ॥
 तेजोरूपं च तद्ब्रह्म ध्यायन्ते योगिनः सदा । वैष्णवास्तत्र मन्वन्ते मद्भक्ताः सूक्ष्मबुद्धयः ॥
 तत्तेजः कल्पनाऽऽध्वर्युं ध्यायन्ते पुरुषं विना । कारणेन विना कार्यं कुतो वा प्रभवेद्भुवि ॥
 ध्यायन्ते वैष्णवास्तस्मात्तत्र रूपं मनोहरम् । स्वेच्छामथस्य पुंसश्च साकारस्थाऽऽत्मनः सदा
 तत्तेजोमण्डलाकरे सूर्यकोटिपमपमे । नित्यं स्थलं च पच्छन्नं गोलोकाभिधमेव च ॥ ४० ॥
 लक्षकोट्या योजनानां चतुरस्रं मनोहरम् । रत्नेन्द्रसारनिर्पाणौर्गोपीभिश्चाऽऽवृतं सदा ॥
 सुदृश्यं वर्तुलाकारं यथा चन्द्रस्य मण्डलम् । नानारत्नैश्च खावेतं निराधारं तदिच्छया ॥
 ऊर्ध्वं च नित्यं वैकुण्ठात्सञ्चाशत्कोटियोजनम् । गोगोपगोपीसंयुक्तं कल्पवृक्षसमन्वितम् ॥
 कामधेनुभिराकीर्णै रासमण्डलमण्डितम् । वृन्दावनवनाच्छन्नं विरजावेष्टितं मुने ॥ ४४ ॥
 शतशृङ्गैः शातकुम्भैः सुदीप्तं श्रीमदीप्तिवत् । लक्षकोट्या पारिमितैराश्रमैः सुमनोहरैः ॥
 शतमन्दिरसंयुक्तमाश्रमं सुमनोहरम् । रत्नप्राकारपरिखाविचित्रेण विराजितम् ॥ ४६ ॥
 अमूह्यरत्ननिर्माणं लक्षमन्दिरसुन्दरम् । आश्रमं चतुरस्रं च चन्द्रबिम्बाकृतं वरम् ॥ ४७ ॥
 गोलै कपध्वशेषमतीव सुमनोहरम् । *प्राकारपरिखायुक्तं पारिजातवनान्वितम् ॥ ४९ ॥
 कौस्तुभेन्द्रेण मणिना राजितं परमोज्ज्वलम् । हरिसारसुसंवल्लससोपानैश्चातिसुन्दरैः ॥ ४९ ॥
 मणीन्द्रसाररचितैः कण्टैर्दर्पणान्वितैः । नानाचित्रविचित्राढ्यैराश्रमं च सुसंस्कृतम् ॥ ५८ ॥
 षोडशद्वारसंयुक्तं सुदीप्तं रत्नदीपकैः । रत्नसिंहासने रभ्ये महार्घमणिनिर्मिते ॥ ५९ ॥
 नानाचित्रविचित्राढ्ये वसन्तं वरमीश्वरम् । नवीननीरदश्यामं किशोरवपसं शिशुम् ॥ ५२ ॥
 शरत्मध्याह्नमार्तिण्डलप्रभाभौचकलोचनम् । शरत्पार्वणपूर्णेन्दुशुभदीप्तिमदाननम् ॥ ५३ ॥

* इदं श्लोकद्वयं ख. पुस्तके न विद्यते ।

१ क. "कैः । तत्र सिं" । २ क. "हनराजीवप्र" । ३ क. "न्दुशोभाच्छादनमान" ।

कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितमन्मथम् । कोटिकन्दप्रभाजुष्टं पुष्टं श्रीयुक्तविग्रहम् ॥ १४ ॥
 सस्मितं मुरलीहस्तं सुप्रशस्तं सुमङ्गलम् । परमोत्तमपीतांशुकयुगेन समुज्ज्वलम् ॥ १५ ॥
 अन्दनोक्षितसर्वाङ्गं कौस्तुभेन विरानितम् । आजानुमालनीमालावनमालाविभूषितम् ॥
 त्रिमङ्गमङ्गलसंयुक्तं मणिमणिक्वम्पितम् । मयूरपुच्छचूडं च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥
 रत्नकेयूरवलपरत्नमञ्जीररञ्जितम् । रत्नकुण्डलयुगेन गण्डस्थलमुशोभितम् ॥ १८ ॥
 मुक्तापट्किंसुदृशामदशनं सुमनेहरम् । पक्वविम्बाधरोष्ठं च नासिकोज्जतिशोमनम् ॥
 वीक्षितं गोपिकाभिश्च वेष्टिताभिः समन्ततः । स्थिरयौवनयुक्ताभिः सस्मिताभिश्च सादरम् ॥
 भूषिताभिश्च सद्रत्ननिर्मितैर्भूषणैः परम् । सुरेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च मुनिभिर्मानवेन्द्रकैः ॥ १९ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्मोद्यैर्विन्दितं मुदा । भक्तप्रियं भक्तनाथं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ २० ॥
 रासेश्वरं सुरसिकं राधावल्लभस्थलस्थितम् । एवंरूपमरूपं तं मुने ध्यायन्ति वैष्णवाः ॥ २१ ॥
 सततं ध्येयमस्माकं परमार्त्मानमीश्वरम् । अक्षरं परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥ २२ ॥
 स्वेच्छामयं निर्गुणं च निरीहं प्रकृतेः परम् । सर्वधारं सर्वविजं सर्वज्ञं सर्वमेव च ॥ २३ ॥
 सर्वेश्वरं सर्वपूज्यं सर्वसिद्धिकरं परम् । स एव भगवानादिर्गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ २४ ॥
 गोपवेषश्च गोपालैः पार्षदैः पारिवेष्टितः । परिपूर्णतमः श्रीमान् श्रीकृष्णो राधिकेश्वरः ॥
 सर्वान्तरात्मा सर्वत्र प्रत्यक्षः सर्वगतः स्मृतः । कृषिश्च सर्ववचनो नकारश्चाऽऽत्मवाचकः ॥
 सर्वात्मा च परं ब्रह्म तेन कृष्णः प्रकीर्तितः । कृषिश्च सर्ववचनो नकारश्चाऽऽदिवाचकः ॥
 सर्वादिपुरुषो ऽवापी तेन कृष्णः प्रकीर्तितः । स एवा शेन भगवान्त्रैकुण्ठे च चतुर्भुजः ॥
 चतुर्भुजैः पार्षदैस्तेरावृतः कमलापातिः । स एव कलय विष्णुः पाना च जगतां प्रभुः ॥
 स्वतद्दीपे सिन्धुवृन्द्यावतिरेव चतुर्भुजः । एतत्ते कायितं सर्वं परब्रह्मैस्वरूपकम् ॥ ३० ॥
 अस्माकं चिन्तनायं च सेव्यं वन्दितमपिसितम् । इत्युत्त्वा शंकरस्वप्न विरराग च शौनक ॥
 गन्धर्वराजस्तोत्रेण तृष्टुवे तं च नारदः । मुनिस्तोत्रेण संतुष्टो भगवानादिरच्युतः ॥
 ज्ञानं मृत्युं जपस्नानैः प्रददौ परमीप्सितम् । मुनिन्द्रस्तं संप्रगन्व प्रष्टवदनेक्षणः ॥ ३२ ॥
 सदाज्ञया पुण्यरूपं यथा नारायणाश्रयम् ॥ ३३ ॥

इति श्रीमद्वैश्वदेवे म० प्र० सां० ब्रह्मस्वरूपवैकुण्ठ दिवर्णनं नारदप्रसंगं
 नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

सौतिरुवाच—

ददर्शाऽऽश्रममाश्रयं देवापिनरिदस्तथा । ऋषेर्नारायणस्यैव ब्रह्मरीबनसंयुतम् ॥ १ ॥
 नानावृक्षलताकीर्णं पुंस्कोविल्लरुतश्रुतम् । शरभेन्द्रैः केसरैर्न्द्रैर्व्याघ्रैश्चैः पारिवेष्टितम् ॥
 ऋषिन्द्रस्य प्रभाषेण हिंसाभयाविवर्जितम् । महारण्यमगन्धं च स्वर्गादपि मनोहरम् ॥ ३ ॥
 (ऋषिषष्टिकोटिसिद्धीधैरावृतं सूर्यवर्चसम् । ऋषीन्द्राणां च पञ्चाशत्कोटिभिश्चान्वितं मुदा
 विद्याधराणां नृत्यं तत्पद्मन्तं सस्मितं द्विज । गन्धर्वकृष्णसंगीतं श्रुतवन्तं मनोहरम् ॥)
 सिद्धेन्द्राणां मुनीन्द्राणामाश्रमाणां त्रिकोटिभिः । अवृतं चन्दनारण्यैः पारिजातवनान्वितम्
 ददर्श तमृषीन्द्रं च समामध्ये मनोहरम् । रत्नसिंहासनस्थं च वसन्तं योगिनां गुरुम् ॥ ५ ॥
 जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानशीश्वरम् । प्रणनाम च तं दृष्ट्वा ब्रह्मपुत्रश्च शौनक ॥ ६ ॥
 उत्थाय सहसाऽऽलिङ्ग्य च युयुजे परमाक्षिपम् । प्रपच्छ कुशलं स्नेहाच्चकारातिथिपूजनम् ॥
 रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास नारदम् । निवसन्नासने रम्ये वर्त्मश्रमविवर्जितः ॥ ८ ॥
 उवाच तमृषिश्रेष्ठं भगवन्तं सनातनम् । अर्षीत्य वेदान्सर्वाश्च पितुः स्थाने सुदुर्गमान् ॥
 ज्ञानं संप्राप्य योगीन्द्रान्मन्त्रं वै शंकराद्विमो । मनो मे नहि तृप्तोति दुर्निवारं च वञ्चलम् ॥
 दृष्टं मया त्वत्पदाब्जं मनसा प्रेरितेन च । किञ्चिज्ज्ञानविशेषं च लब्धुमिच्छामि संप्रतम्
 यत्र कृष्णगुणारूपानं जन्ममृत्युनरापहम् ॥ १२ ॥
 ब्रह्मविष्णुादीवाद्याश्च सुरेन्द्राश्च सुरा विभो । कं चिन्तयन्ति मुनयो मनवश्च विचक्षणाः ॥
 कस्मात्सृष्टिश्च भवति कुत्र वा संप्रलीयते । को वा सर्वेश्वरो विष्णुः सर्वकारणकारकः ॥
 तस्मैश्वरस्य किं रूपं कर्म वा किं जगत्पते । विचार्य मनसा सर्वं तद्ब्रवान्ब्रवतुमर्हति ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य भगवानृषिः । कथां कथितुमारमे पुण्यां भुवनपावनीम् ॥
 इति श्री० म० ब्र० सौ० नारायणं प्रति नारदप्रश्नो नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

श्रीनारायण उवाच—

ब्रह्मोदरो हरिरुमापतिरिशोपत्रत्नादयः सुरगणां मनवो मुनीन्द्राः ।

वाणीशिवात्रिपथगाकमलादिकाश्च संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ १ ॥
 संसारसागरमतीव गभीरघोरं दावाग्निसर्वपरिवेष्टितचेष्टिताङ्गम् ।
 संदृष्ट्वा गन्तुमामिवाञ्छति यो हि दास्यं संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ २ ॥
 गोवर्धनोद्धारणकीर्तिरतीव खिन्ना मूर्धारिता च दशनाग्रत एव चाऽऽर्द्रा ।
 विश्वानि लोमविवरेषु विमर्तुरादेः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ ३ ॥
 वेदाङ्गवेदमुखनिःसृजनकीर्तिरंशैर्वेदाङ्गवेदजनकस्य हरेर्विधातुः ।
 जग्मान्तकादिमयशोकविदीर्णदेहः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ ४ ॥
 गोपाङ्गनावदनपङ्कजषट्पदस्य रासेश्वरस्य रासिकारमणस्य पुंसः ।
 घृन्दावने विहरतो व्रजवेषविष्णोः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ ५ ॥
 चक्षुर्मिषेषपतितौ जगतां विधाता तत्कर्म वत्स कथितुं मुवि कः समर्थः ।
 एवं चापि नारदमुने परमादरेण संचिन्तनं कुरु हरेश्चरणारविन्दम् ॥ ६ ॥
 यूयं वयं तस्य कलाकलांशा कलाकलांशा मनवो मुनोन्द्राः ।
 कलाविशेषा भवपद्ममुख्या महान्विराड् यस्य कलाविशेषः ॥ ७ ॥
 सहस्रशीर्षा शिरसः प्रदेशे विपतिं सिद्धार्थसमं च विश्वम् ।
 कूर्मं च शेषो मशको गजे यथा कूर्मश्च कृष्णस्य कलाकलांशः ॥ ८ ॥
 गोलोकनाथस्य विमोर्षशोऽमलं श्रुतौ पुराणे नहि किञ्चन स्फुटम् ।
 न पाद्ममुख्याः कथितुं समर्थाः सर्वेश्वरं तं मन पाद्मपुत्र ॥ ९ ॥
 विश्वेषु सर्वेषु च विश्वाम्नाः सन्त्येव शश्वद्विधिविष्णुरुद्राः ।
 तेषां च संख्याः धृतयश्च देवाः परं न जानन्ति तर्माश्वरं मन ॥ १० ॥
 करोति सृष्टिं स विधेर्विधाता विधाय नित्यां प्रकृतिं जगत्प्रसूम् ।
 ब्रह्मदयः प्राकृतिकाश्च सर्वे मक्तिप्रदां श्रीं प्रकृतिं मनन्ति ॥ ११ ॥
 ब्रह्मस्वरूपा प्रकृतिर्न मित्रा यया च सृष्टिं कुरुते सनातनः ।
 क्षियश्च सर्वाः कलया जगत्सु माया च सर्वे च तया विमोहिताः ॥ १२ ॥
 नारायणी सा परमा सनातनी शक्तिश्च पुंसः परमात्मनश्च ।
 आत्मेश्वरश्चापि यया च शक्तिमांस्तया विना लष्टुमशक्त एव ॥ १३ ॥
 गत्वा विवाहं कुरु यत्तत् सांप्रतं वर्तुं प्रयुक्तश्च पितुर्निदेशः ।
 गुरोर्निदेशप्रतिपालको मयैः सर्वत्र पूज्यो विजयी च संततम् ॥ १४ ॥

स्वपत्नीं पूजयेद्यो हि ब्रह्मालंकारचन्दनैः । प्रकृतिस्तस्य संतुष्टा यथा कृष्णो द्विजार्चने ॥
 सा च योषित्स्वरूपा च प्रतिविश्वेषु मायया । योषितामपमानेन परामृता च सा भवेत् ॥
 दिव्या स्त्री पूजिता येन पतिपुत्रवती सती । प्रकृतिः पूजिता तेन सर्वमङ्गलदायिनी ॥
 मूलप्रकृतिरेका सा पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी । सृष्टौ पञ्चविधा सा च विष्णुमाया सनातनी ॥
 प्रागाधिष्ठातृदेवी या कृष्णस्य परमात्मनः । सर्वासां प्रेयसी कान्ता सा राधा परिकीर्तिता ॥
 नारायणप्रिया लक्ष्मीः सर्वसंपत्स्वरूपिणी । वागधिष्ठातृदेवी या सा च पूज्या सरस्वती ॥
 सावित्री वेदमाता च पूज्यरूपा विधेः प्रिया । शंकरस्य प्रिया दुर्गा यस्याः पुत्रो गणेश्वरः

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौत्तिसौनकसंवादे भगवत्स्तुति-
 तत्स्वरूपमायास्वरूपवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

समाप्तमिदं श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणस्याऽऽदिमं ब्रह्मखण्डम् ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

श्रीमद्ब्रह्मपायनमुनिप्रणीतं—

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

तत्र द्वितीयं प्रकृतिखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

—:०:—

नारद उवाच—

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री वै सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृतौ ॥
आविर्भव सा केन का वा सा ज्ञानिना वरा । किंवा तल्लक्षणं ब्रूहि साऽभवत्पञ्चधा कथम्
सर्वासा चरितं पूजाविधानं कथमीप्सितम् । अवतारं कुत्र कस्यास्तन्मा व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

प्रकृतेर्लक्षणं वत्स को वा वक्तुं क्षमो भवेत् किञ्चित्तथाऽपि वक्ष्यामि यच्छ्रुतं धर्मवस्त्रतः
प्रकृष्टवाचकः प्रश्न कृतिश्च सृष्टिवाचकः । सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता
गुणे प्रकृष्टसत्त्वे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतौ । मध्वमे कृश्च रजसि ति शब्दस्तमसि स्मृतः
त्रिगुणात्मस्वरूपा या सर्वशक्तिमन्विता , प्रधाना सृष्टिकरणे प्रकृतिस्नेन कथ्यते ॥
प्रथमे वर्तते प्रश्न कृतिः स्यात्सृष्टिवाचक । सृष्टेराद्या च या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता
योगेनाऽऽत्मा सृष्टिविधौ द्विधारूपो भवत्वसः । पुमांश्च दक्षिणार्धाङ्गो वामाङ्गः प्रकृति स्मृतः
सा च ब्रह्मस्वरूपा स्यान्माया नित्या सनातनी । यथाऽऽत्मा च तथा शक्तिर्यथाऽग्नौ दाहिका
स्मृता ॥ १० ॥

अत एव हि योगीन्द्र. स्त्रीपुंभेदं न मन्यते । सर्वं ब्रह्ममयं ब्रह्मच्छब्दवश्यति नारद ॥ ११ ॥
स्वेच्छामयस्येच्छया च श्रीकृष्णस्य सिसृक्षया । साऽऽविर्भव सहा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
तदाज्ञया पञ्चविधा सृष्टिकर्माणि भेदतः । अथ भक्तानुरोधाद्वा भक्तानुमहविप्रहा ॥ १२ ॥
गणेशमाता दुर्गा या शिवरूपा शिवप्रिया । नारायणी विष्णुमाया पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी ॥
ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनु भि. पूजिता सदा । सर्वाधिष्ठ तृदेवी सा ब्रह्मरूपा सनातनी ॥ १३ ॥
यशोमङ्गलधर्मश्रीसम्पुण्यप्रदायिनी । मोक्षहर्षप्रदात्रीयं शोकदुःखार्तिनाशिनी ॥ १४ ॥

१ क "नं गुणनी" । २ क "पुरुषा ५" । ३ क "महद्विः ५" । ४ क. "नी । सुवर्णो-
क्षर्यदायी शोकार्तिदुर्गेना" ।

शरणागतदीनार्तिपरित्राणपरायणा । तेजःस्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता ॥ १७ ॥
 सर्वशक्तिस्वरूपा च शक्तिरीशस्य संततम् । सिद्धेश्वरी सिद्धरूपा सिद्धिदा सिद्धिदेश्वरी
 बुद्धिर्निद्रा क्षुत्पिपासा छाया तन्द्रा दया स्मृतिः । जातिः शान्तिश्च शान्तिश्च कान्तिर्भा-
 न्तिश्च चेतना ॥ २९ ॥

तुष्टिः पुष्टिस्तथा लक्ष्मीर्वृत्तिर्माता तथैव च । सर्वशक्तिस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 उक्तः श्रुतौ श्रुतगुणश्चातिस्वरूपो यथाऽऽगमम् । गुणोऽस्त्यनन्तोऽनन्ताया अपरां च
 निशामय ॥ २१ ॥

शुद्धसत्त्वस्वरूपा या पद्मा च परमात्मनः । सर्वसंपत्स्वरूपा या तदधिष्ठातृदेवता ॥ २२ ॥
 कान्ता दान्ताऽतिशान्ता च सुशीला सर्वमङ्गला । लोभान्मोहात्कामरोषान्मदाहंकारतत्पथा
 त्यक्त्वाऽनुरक्ता पत्युश्च सर्वाद्या च पतिव्रता । प्राणतुर्या मगवतः प्रेमपान्त्री प्रियंवदा ॥
 सर्वसस्यात्मिका सर्वजीवनोपायरूपिणी । महालक्ष्मीश्च वैकुण्ठे पतिसेवापरायणा ॥ २५ ॥
 स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहे च गृहलक्ष्मीश्च मर्त्यानां गृहिणां तथा
 सर्वेषु प्राणिद्रव्येषु शोभारूपा मनोहरा । प्रीतिरूपा पुण्यवर्ता प्रमारूपा नृपेषु च ॥ २७ ॥
 वाणिज्यरूपा वणिनां पापिना कर्लहंकरि । दयामयी मक्तमाता मक्तानुप्रहकारिका ॥
 चपले चपला मक्तसंरदो रक्षणाय च । जगज्जीवन्मृतं सर्वं यथा देव श विना मुने ॥ २९ ॥
 शक्तिर्हितीया कथिता वेदोक्ता सर्वसंमता । सर्वपूज्या सर्ववन्द्या चान्या मतो निशामय
 वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिदेवता परमात्मनः । सर्वविद्यास्वरूपा या सा च देवी सरस्वती ॥
 मुमुक्षुः कविता मेघा प्रतिभा स्मृतिदा नृणाम् । नानाप्रकारमिद्धान्तमेदार्थरूपनाप्रदा ॥
 व्याख्यामोघस्वरूपा च सर्वसंदेहमञ्जरी । विचारकारिणी प्रन्वकारिणी शक्तिरूपिणी ॥
 सर्वसंगीतसंपानतालकारणरूपिणी । विषयज्ञानवाम्ना प्रतिविश्वं च जीविनाम् । ॥ ३४ ॥
 यथा विना च विश्वीघो मूको मृतसमः सदा । व्याख्यामुद्राकरा श न्ना यीणापुस्तकधारिणी
 शुद्धसत्त्वस्वरूपा या सुशीला श्रीहरिप्रिया । हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसंनिभा ॥
 जपन्ती परमात्मानं धीशृण्वं रत्नमालया । तपःस्वरूपा तपसा फलदात्री तपस्विनी ॥
 सिद्धिविद्यास्वरूपा च सर्वसिद्धिप्रदा सदा । देवी तृतीया गदिता श्रीयुक्ता जगदम्बिका
 यथागमं यथाविधिदपरां संनिचोत्र मे । माता चतुर्गी वेदानां वेदाह्वानां च च्छन्दसाम् ॥

१ क. 'देवप्रस्वरूपा च पृथिव्यात्मन्ये षामदम्' । २ क. 'क्ष्मीर्भृत्तिर्मा' । ३ क. 'धृतिगु' ।
 ४ क. 'लदाऽऽद्य द' । ५ क. 'नी ॥ ३३ ॥ स्वर्त' । ६ क. 'रत्नामृद' ।

संध्यावन्दनमन्त्राणां तन्त्राणां च विचक्षणा । द्विजातिजातिरूपा च जारूपा तपस्विनी
 ब्राह्मण्यनेजोरूपा च सर्वसंस्कारकारिणी । पवित्ररूपा सावित्री गायत्री ब्रह्मणः प्रिया ॥
 त्रिगोत्रिण्या संध्या. संस्पर्शं दर्शं वाच्छान्तिं शुद्धये । शुद्धस्फटिकपंकाशा शुद्धसत्त्वस्वस्वस्वविणी
 परमानन्दरूपा च परमा च सनातनी । परब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी ॥ ४३ ॥
 ब्रह्मनेत्रोमयी शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता । यत्पादरजसां पूनं जगत्सर्वं च नारद ॥ ४४ ॥
 देवी चतुर्था कथिता पञ्चमी वर्णयामि ते । प्रेमप्राणाधिदेवी या पञ्चप्राणस्वरूपिणी ॥
 प्राण विक्रप्रियतमा सर्वोद्या सुन्दरी वरा । सर्वसौभाग्ययुक्ता च मानिनी गौरवान्विता ॥
 वामार्धाङ्गस्वरूपा च सुगुणैस्तेजसा समी । परावर्षो सर्वमाता परमाद्या सनातनी ॥
 परमानन्दरूपा च धन्या मान्या च पूजिता । रासक्रीडाधिदेवी च कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 रासमण्डलसंभवा रासमण्डलमण्डिता । रासेश्वरी सुरासिका रासावासा निवासिनी ॥ ४९ ॥
 गोलोकवासिनी देवी गोपीवेषविवायिका । परमह्लादरूपा च संतोषामर्षरूपिणी ॥
 निर्गुणा च निराकारा निर्लिप्ताऽऽत्मस्वरूपिणी । निरीहा निरहंकारा यफानुग्रहविग्रहा
 वेदानुसारयानेन विज्ञेया सा विचक्षणैः । दृष्टिर्दृष्टा सहस्रेषु सुरेन्द्रैर्मुनिपुंगवैः ॥ ५२ ॥
 वह्निशुद्धाशुक्लाधाना रत्नालंकारभूषिता । कोटिचन्द्रपभाजुष्टश्रीयुक्ता भक्तविग्रहा ॥
 श्रीकृष्णभक्तदास्यैकदायिनी सर्वसपदाम् । अवतारे च वाराहे वृषभानुमुता च या ॥
 यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्रा च वसुंधरा । ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वदृष्टा च भारते ॥ ५५ ॥
 स्त्रीऽस्तनसारसंभूता कृष्णवक्षःस्थलोज्ज्वला । यथा घने नवघने लोला सौदा मेनी मुने ॥
 पाष्टिर्षसहस्राणि प्रतप्तं ब्रह्मर्षी पुरा । यत्पादपद्मखरदृष्टये चाऽऽमशुद्धये ॥ ५७ ॥
 स्वप्नेऽपि नैव दृष्ट. स्यात्प्रत्यक्षे तु च वा कथा । तेनैव तपसा दृष्टा भूरिवृक्षावने वने ॥
 कथिता पञ्चमी देवी सा रा रा परैरैरिति ॥ अंशरूपा कलारूपा कलाशांशसमुद्भवा ॥
 प्रकृतेः प्रतिविश्व च रूपं सार्वभौमिणः । परिपूर्णतमाः पञ्चविधा देवः प्रकीर्तिता ॥
 या या प्रथा भशरूपा वर्णयामि निशाम ॥ प्रथमाशस्वरूपा च गङ्गा सुवन्धनी ॥ ६३ ॥
 विष्णुपादाब्जसंभूता द्रवरूपा सनातनी पाविपरिषददाय्य उरुद्विन्दनरूपिणी ॥ ६२ ॥
 दर्शनस्पर्शनस्नानगर्भनिर्वाग्दायिनी । गोलोकस्थावगमनसुप्तोमानस्वरूपाणि ॥ ६५ ॥

१ क. 'या सरस्वती । २ क. 'सा भूतं च' । ३ क. 'वीर्य- सुन्दरी परा । ४ क. 'या
 पाभूता' । ५ क. विहता च वि' । ६ ख. 'दरुदिवता । तथा । ७ क. 'णा तपः य' । ८ क.
 'छ भुवे तु' ।

पवित्ररूपा तीर्थानां सरितां च परा वरा । शंभुमौल्येजटाभेरुक्तापङ्क्तिस्वरूपिणी ॥४॥
 तपःसंपादिनी सद्यो भारते च तपस्विनाम् । शङ्खपद्मक्षीरानिम्ब शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥
 निर्मला निरहंकारा साध्वी नागदण्डपिया । प्रधानांशस्वरूपा च तुलसी विष्णुकामिनी ॥
 विष्णुभूषणरूपा च विष्णुपादास्थिता सती । तपःसंकल्पपूजादि सद्यः संपादनी मुने ॥
 सारभूता च पुष्पाणां पवित्रा पुण्यदा सदा । दर्शनस्पर्शनाम्न्यां च सद्यो निर्वाणदायिनी
 कठौ क्लृप्तशुष्केधमदाहनायाग्निरूपिणी । यत्पादभ्रमसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा ॥ ६९ ॥
 यत्स्पर्शदर्शं बाञ्छन्ति तीर्थानामान्मशुद्धये । यथा विना च विश्वेषु सर्वं कर्मास्ति निष्कलम्
 मोक्षदा च मुमुक्षूणां कामिनां सर्वकामदा । कल्पवृक्षस्वरूपा च भारते वृक्षरूपिणी ॥
 ब्रह्मण्यै भारतानां च प्रजानां परदेवता । प्रधानांशस्वरूपा च मनसा कल्पपात्मजा ॥
 शंकरपियशिष्या च महाज्ञानविशारदा । नागेश्वरस्थानन्तस्य भगिनी नागपूजिता ॥७३॥
 नागेश्वरी नागमाता सुन्दरी नागवाहिनी । नागेन्द्रगणयुक्ता सा ना भूषणभूषिता ॥
 नागेन्द्रवन्दिता सिद्धयोगिनी नागवासिनी । विष्णुभक्ता विष्णुरूपा विष्णुपूजापरायणा ॥
 तपःस्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनी । दिव्यं दिलसवर्षं च तपस्तप्तं यथा हरेः ॥
 तपस्विनीषु पूज्या च तपस्विषु च भारते । सर्पमन्त्राद्येदेवी च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥
 ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावनतत्परा । जरत्कारुमुने पत्नी कृष्णशंभुपतिवरा ॥ ७८ ॥
 आसीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनाम् । प्रधानांशस्वरूपा या देवसेना च नारद ॥
 मातृका सा पूज्यतमा सा च पृथी प्रकीर्तिता । शिशूनां प्रतिविश्वं तु प्रतिपालनकारिणी
 तपस्विनी विष्णुभक्ता कार्तिकेशस्य कामिनी । पृष्ठांशरूपा प्रकृदेस्तेन पृथी प्रकीर्तिता ॥
 पुत्रपौत्रप्रदात्री च धार्त्री च जगतां सदा । सुन्दरी युवती रम्या सततं मर्तुरन्तिके ॥
 स्थाने शिशूनां परमा वृद्धरूपा च योगिनी । पूजा द्वादशमासेषु यस्याः पृष्ठ्यास्तु सततम्
 पूजा च सूक्तिकागारे परपृष्ठदिने शिशोः । एकाविंशतिमे वैष पूजा करपाणहेतुकी ॥८४॥
 शश्वत्क्षिप्रमिता चैषा नित्या काम्णाऽप्यतः परा । मातृरूपा दयारूपा शश्वदक्षणकारिणी ।
 जले स्थले चान्तरिक्षे शिशूनां स्वप्नगोचरा । प्रधानांशस्वरूपा च देवी मङ्गलघण्डिका ॥
 मङ्गलेर्मुखसंभूता सर्वमङ्गलदा सदा । सृष्टौ मङ्गलरूपा च संहारे कोपरूपिणी ॥ ८७ ॥
 तेन मङ्गलघण्डी सा पण्डितैः परिकीर्तिता । प्रतिमङ्गलवारेषु प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥
 पद्मोपचारैर्मन्त्रया च योषिद्धिः परिपूजिता । पुत्रपौत्रधनैश्वर्यवशोमङ्गलदायिनी ॥८९॥

१ क. 'मू चन्द्रप' । २ क. 'य भवतीना' । ३ क. 'न्द्रगुण' । ४ क. 'री सुरभी र' । ५ क. 'श्रियति भाविया ।

किं उद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसंगता । यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नमिव नारद ॥
 अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तेश्च पूजिता । यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नं विविनिर्मितम् ॥
 सत्ये अदर्शना या च त्रेतायां सूक्ष्मरूपिणी । अर्वावयवरूपा च द्वारे संहता हिया ॥
 कष्टौ महाभगवन्मा च सर्वत्र व्याप्तिकारणात् । कपटेन सह भ्रात्रा भ्रमत्येव गृहे गृहे ॥
 शान्तिर्लज्जा च भार्ये द्वे सुशीलस्य च पूजिते । याम्यां विना जगत्सर्वमुन्मत्तमिव नारद ॥
 ज्ञानस्य तिष्ठो भार्याश्च बुद्धिर्भेषा स्मृतिस्तथा । यामिर्विना जगत्सर्वं मूढं मृतसमं सदा
 मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कान्तिरूपा मनोहरा । परमात्मा च विश्रौषा निराधारा यया विना
 सर्वत्र शोभारूपा च लक्ष्मीर्भूतेमती सती । श्रीरूपा मूर्तिरूपा च यस्या घन्या च पूजिता
 काठाम्बिरुद्रपत्नी च निर्द्रा या सिद्धयोगिनाम् । सर्वलोकाः सवाच्छर्त्तं पाषाणगेन रात्रिपु
 कालस्य तिष्ठो भार्याश्च संध्या रात्रिर्दिनानि च । यामिर्विना विधाया च संख्यां कर्तुं न
 शक्यते ॥ १२४ ॥

सुत्पिपासे षोडशार्थं धन्ये मान्ये च पूजिते । याम्यां व्याप्तं जगत्सोमयुक्तं चिन्तितमेव च ।
 प्रभा च दाहिका चैव द्वे भार्ये तेजसस्तथा । याम्यां विना जगत्सर्वं विधाया च नहींधरः ।
 कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वरस्य पिये पिये । याम्यां जगत्सर्वमुच्छिन्नं विधाया निर्मिते विधौ
 निद्राकन्या च तन्द्रा सा प्रीतिरन्यासुखपिये । याम्यां व्याप्तं जगत्सर्वं विविपुत्रविधेर्विधौ ॥
 वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भाकेश्च पूजिते । याम्यां शश्वज्जगत्सर्वं जीवन्मुक्तपिदं मुने
 अदितिर्देवमाता च मुग्मिश्व गवां प्रसू । दिविश्च दैत्यमननी वृद्ध्य विनता दनुः ॥ १० ॥
 उपयुक्ता । सृष्टिविधावेताश्च प्रकृतेः कलाः । कलाभ्यान्वयाः सन्ति बहुशस्तासु काश्चित्त्रिबोध मे
 रोहिणी चन्द्रपत्नी च संज्ञा सूर्यस्य कामिनी । शनरूपा मनोमार्थौ शर्षःन्द्रस्य च गेहिनी ॥
 तारा बृहस्पतेर्भार्या यासिष्ठस्याप्परवती । अहहवा गौतमस्यै रयादनसूयाऽत्रिकामिनी ॥
 देवहूतिः कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी । पितृणां मानसी वन्वा मेमका साऽग्निकामिनी ॥
 जोषामुद्रा तथाऽऽहूतिः कुषेरस्य तु कामिनी । वरुणानी दमरुः च मलेर्विन्त्यावलीनि च ॥
 कुन्ती च दमयन्ती च यशोदा देवकी सती । गान्धारी द्रौपदी शैब्या सावित्री सत्यवधप्रिया
 मृगमानुप्रिया साध्वी रामामाता कलावती । मन्दोदरी च गौतमस्य मुमदा कैकयी तथा ॥
 रवती सत्यवामा च कालिन्दी लक्ष्मणा तथा । मिश्रविन्दा नागामिनी तथा जम्बवती परा
 लक्ष्मणा रविमणी सतिता स्वयं लक्ष्मीः प्रतीतिता , कथा दामन्यन्वा च उषाममाता महासती

इत श्रीब्र० म० प्रकृ० नारायणनारदसंवादे प्रकृतिस्वरूपतद्देववर्णनं
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयेऽध्यायः ।

नारद उवाच—

समासेन श्रुतं सर्वं देवीनां चरितं विभो । विबोधनार्थं बोधस्य व्यासतो वक्तुमर्हसि ॥१॥
सृष्टिग्राह्या सृष्टिविधौ कथमाविर्भव ह । कथं वा पञ्चधा भूता वद वेदाविदां वर ॥ २ ॥
भूता या याश्च कलषा तथा त्रिगुणया भवे । व्यासेन तासां चरितं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम्
तासां जन्मानुकम्भनं ध्यानं पूजाविधिं परम् । स्तोत्रं कवचमैश्वर्यं शौर्यं वर्णय मङ्गलम् ॥

नारायण उवाच—

नित्यत्मा च नभो नित्यं कालो नित्यो दिशो यथा विश्वेषां गोष्ठकं नित्यं नित्यो गोलोक
एव च ॥ १ ॥

तदेकदेशो वैकुण्ठो ह्यवभागः । स नित्यकः । तथैव प्रकृतिर्नित्या ब्रह्मलीना सनातनी ॥
यथाऽग्नौ दाहिका चन्द्रे पक्षे शोभा प्रभा रवौ । शश्वद्युक्ता न भिन्ना सा तथा प्रकृतिरात्मनि
विना स्वर्णं स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमक्षमः । विना मृदा कुलालो हि घटं कर्तुं नर्हीश्वरः ॥८॥
न हि क्षमस्तथा ब्रह्मा सृष्टिं स्रष्टुं तथा विना । सर्वशक्तिस्वरूपा सा तथा स्याच्छक्तिमान्सदा
रेश्वर्यवचनः शक् च त्ति पराक्रमवाचकः । तत्त्वरूपा तयोर्दात्री या सा शक्तिः प्रकीर्तिता
समृद्धिबुद्धिसंपत्तियशसां वचनो भगः । तेन शक्तिर्भगवती भगरूपा च सा सदा ॥११॥
तथा युक्तः सदाऽऽत्मा च भगवास्तेन कथ्यते । स च स्वेच्छामयः कुण्णः साकारश्च निरा-
कृतिः ॥ १२ ॥

तेजोरूपं निराकारं ध्यायन्ते योगिनः सदा । वदन्ति ते परं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ १३ ॥
अदृश्यं सर्वद्रष्टारं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वदेवं सर्वरूपान्तररूपं सर्वोपकम् ॥ १४ ॥
वैष्णवास्तं च मन्यन्ते तद्ब्रह्माः सूक्ष्मदर्शिनः । वदन्ति इति ते कस्य तेजस्तेजस्विनं विना ॥
तेजोमण्डलमध्यस्थं ब्रह्मतेजस्विनं परम् । स्वेच्छामयं सर्वरूपं सर्वकारणकारणम् ॥ १५ ॥
अनीव सुन्दरं रूपं विभ्रतं सुमनोहरम् । किशोरवयसं शान्तं सर्वकान्तं परात्परम् ॥ १७ ॥
नवीननीरदामासं रासैकश्यामसुन्दरम् । शरन्मध्याह्नवधौघशोभामोचकलोचनम् ॥
मुक्तासारमहास्वच्छदन्तपङ्क्तिमनोहरम् । मयूरपुच्छचूडं च मालतीमारुच्यमाण्डितम् ॥
सुनासं सरिपतं शश्वद्भक्तानुग्रहकारकम् । उज्ज्वलवस्त्रिभिशुद्धैकपीतांशुकमुशोभितम् ॥ २० ॥

द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् । सर्वाधारं च सर्वेशं सर्वशक्तियुतं विभुम् ॥२१॥
 सर्वैश्वर्यप्रदं सर्वं स्वतन्त्रं सर्वमङ्गलम् । परिपूर्णतमं सिद्धं सिद्धिदं सिद्धिकारणम् ॥२२॥
 ध्यायन्ते वैष्णवाः शश्वदेवंरूपं सनातनम् । जन्ममृत्युजराव्याधिशोकपीतिहरं परम् ॥
 ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते । स च ऽऽत्मा परमं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥
 कृपिस्तद्भक्तिवचनो नश्च तद्दास्यवाचकः । भक्तिदास्यप्रदाता यः स कृष्णः परिकीर्तितः
 कृपिश्च सर्ववचनो नकारो बीजवाचकः । सर्वबीजं परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥२६॥
 असंख्यब्रह्मणां पाते कलेऽपीतेऽपि नारद । शृङ्खलानां नास्ति नाशस्तत्समानो गुणेन च
 स कृष्णः सर्वसृष्ट्यादौ सिस्सुभन्वेक एव च । सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेन कलेन पौरितः प्रभुः
 स्वेच्छामयः स्वेच्छया च द्विधारूपो ध्रुव ह । स्त्रीरूपा वामपागांशाद्दक्षिणांशः पुमान्मृतः
 तां ददर्श महाकामी कामावारः सनातनः । अतीव कमनीयां च चारुचमकसंनिभाम् ॥
 पूर्णेन्द्रविम्बमदशनितम्बगुणलं पराम् । सुचारुदृष्टीन्तमसदृशश्रोणिसुन्दरीम् ॥३१॥
 श्रीयुक्तश्रीफलाकारस्तनयुगमनोरमाम् । पृष्ट्या युक्तां मुलजितां मध्यक्षीणां मनोहराम् ॥
 अतीव सुन्दरीं शान्तां सस्मितां वक्रशोचनाम् । वह्निशुद्धांशुनावानां रत्नभूषणम् पिनाम् ॥
 शश्वच्छुश्रुकोराम्यां विवन्ती संततं मुदा । कृष्णस्यै सुन्दरमुखं चन्द्रकोटिगिनेन्दकम् ॥
 कस्तूरीविन्दुभिः सार्धमधश्चन्द्रविन्दुना । समं सिन्दूरविन्दुं च भालमध्ये च विभ्रजीम् ॥
 सुवक्रकवगीमारं मालतीमाल्यभूषिताम् । रत्नेन्द्रसारहारं च दधती कान्तकामुकीम् ॥३६॥
 कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टशोभासमन्विताम् । गमने राजहंसीं तां दृष्ट्या खञ्जनगञ्जनीम् ॥
 अतिमात्रं तथा सार्धं रानेशो रासमण्डले । रानोच्छासेषु रहसि रासक्रीडां चकार ह ॥३८॥
 नानामकारशृङ्गारं शृङ्गारो मूर्ध्निमानिव । चकार मुखसंमोहो भवद्वै ब्रह्मणो वयः ॥३९॥
 ततः स च परिश्रान्तस्तस्या योनौ जगत्पिता । चकार वीर्यवानं च नित्यानन्दः शुभशणो ॥
 गात्रतो यो पितस्तस्याः सुरता-ते च सुधन । निःसप्तार ध्रुमजलं श्रान्तायास्तेजसा हरेः ॥
 महासुरतस्त्रिजाया निःश्वासश्च ध्रुव ह । तदाभारभ्रमजलं तत्पर्व विश्वगोचरम् ॥ ४२ ॥
 स च निःश्वासवायुश्च सर्वाधारो ध्रुव ह । निःश्वासवायुः सर्वेषां जीविनां च मधेषु च ॥४५॥
 यन्मूर्तिमद्वायोर्वामाङ्ग त्प्राणवष्टयमा । तत्पत्नी सा च तत्पुत्राः प्राणाः पञ्च च जीविनाम्
 प्राणोऽपानः समानश्चोदानो उषान एव च । यमूतरेव तत्पुत्रा अव्यःप्राणाश्च पञ्च च ॥४९॥
 धर्मतोयाविदेवश्च ध्रुव वरुणो महान् । तद्वामाङ्गाच्च तत्पत्नी वरुणानी ध्रुव सा ॥ ४६ ॥

१ क. यदंशानो ना । २ क. 'श्री रागं स' । ३ क. 'स्य मुखचन्द्रं च च' । ४ क. धमे-
 न्द्रा' । ५. 'टिचूर्ध्व' । ६ क. इयमा ।

अथ सा कृष्णशक्तिश्च कृष्णाद्रभं दधार ह । शतमन्वन्तरं यावज्जलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥
 कृष्णपाणाधिदेवी सा कृष्णपाणाविविधा । कृष्णस्य सङ्गिनी शश्वत्कृष्णवक्षःस्थलस्थिता
 शतमन्वन्तरातीतकाले परमसुन्दरी । सुप वाण्डं सुवर्णां विश्वाधागलयं परम् ॥ ४९ ॥
 दृष्ट्वा वाण्डं हि सा देवी हृद्येन विदूयता । उत्ससर्ज च कोपेन तदण्डं गोलके जले ॥
 दृष्ट्वा कृष्णश्च तस्यागं हाहाकारं चक्र ह । शशाप देवीं देवेशस्तत्क्षणं च यथोचितम् ॥
 यतोऽपत्यं स्वया त्यक्तं कोपशीले सुनिष्ठेरे । भव त्वमनपत्याऽपि चाद्यप्रभृति निश्चितम् ॥
 या यास्त्वदंशरूपाश्च भविष्यन्ति सुरस्त्रियः । अनपत्याश्च ताः सर्वास्त्वत्समा नित्ययौवनाः
 एतस्मिन्नन्तरे देवीजिह्वापात्सहसा ततः । आनिर्बभूव कन्यैका शुक्लवर्णा मनोहरा ॥ ५१ ॥
 पीनवस्त्रपरिधाना वीणापुस्तकधारिणी । रत्नभूषणभूषाढ्या सर्वेशास्त्राधिदेवता ॥ ५१ ॥
 अथ कालान्तरे सा च द्विधारूपा बभूव ह । वामार्धाङ्गा च कमला दक्षिणार्धा च राधिका ॥
 एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव ह । दक्षिणार्धः स्याद्द्विभुजो वामार्धश्च चतुर्भुजः
 उवाच वाणीं श्रीकृष्णस्त्वमस्य भव कामिनी । अत्रैव मानिनी राधा नैव मद्रं भविष्यति
 एवं लक्ष्मीं संप्रददौ तुष्टो नारायणाय वै । संजगाम च वैकुण्ठं ताम्घां सार्धं जगत्पतिः ॥
 अनपत्ये च ते द्वे च पतो राधांशसंभवे । नारायणाङ्गादभवन्न्यार्धदाश्च चतुर्भुजाः ॥ ५० ॥
 तेजसा वयसा रूपगुणाम्पा च समा हरेः । बभूवुः कमलाङ्गाच्च दासीकीटचश्च तत्समाः
 अथ गोलोकनाथस्य लोम्नां विवरतो मुने^१ । आसन्नसंरूपगोपाश्च वयसा तेजसा समाः ॥
 रूपेण सुगुणेनैव वेवाद्वा विक्रमेण च । प्राणऽरूपाः प्रियाः सर्वे बभूवुः पार्धदा विभोः ॥
 रावाङ्गलोकमूर्तेभ्यो बभूवुर्गोपकन्यकाः । राधा तुष्टयाश्च सर्वास्तां नान्यतुष्टयाः प्रियंबदाः
 रत्नभूषणभूष ढ्याः शश्वत्सुस्थिरयौवनाः । अनपत्याश्च ताः सर्वाः पुंसः शापेन संततम्
 एतस्मिन्नन्तरे विप सहसा कृष्णदेहतः । आविर्बभूव सा दुर्गा विष्णुमाया सनातनी ॥
 देवी नारायणीयाना सर्वाशक्तिस्वरूपिणी । बुद्ध्याधिष्ठ तृतीया सा कृष्णस्य परमात्मनः
 देवीनां र्थरूपा च मूलवक्रतिरीश्वरी । परिपूर्णवामा तेजस्वरूपा त्रिगुणात्मिका ॥ ५८ ॥
 तप्तवाहनवर्णाभा सूर्यकोटिसमप्रभा । ईषद्धासपपञ्जास्था सहस्रभुजमंयुता ॥ ५९ ॥
 नानाशस्त्र स्त्रनिकरं विभ्रती सा त्रिलोचना । बहूनेशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ७० ॥
 यस्य आशांशकलया बभूवुः सर्वयोपि १ । सर्वाधिस्थिता लोक' मोहिता मावया यया ॥
 सर्वैश्वर्यप्रदात्री च कामिना गृहभेधिनाम् । कृष्णभाकिप्रदात्री च वैष्णवानां च वैष्णवी ॥

सुमुख्यां मोक्षदात्री मुखिनां सुवदायिनी । स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीः सा गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वसौ ॥
 तथास्विमु तपस्या च श्रीरूपा सा नृपेषु च । या चासौ दाहिकारूपा प्रमारूपा च मास्करे ॥
 शोमास्वरूपा चन्द्रे च पद्मेषु च सुशोभना । सर्वशक्तिस्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥
 यया च शक्तिमानात्मा यया वै शक्तिमज्जात् । यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतमिव स्थितम् ॥
 या च संसारवृत्तस्य बीजरूपा सनातनी । स्थितिरूपा बुद्धिरूपा फलरूपा च नारद ॥
 क्षुत्पिपासा दया श्रद्धा निद्रा तन्द्रा क्षमा धृतिः । शान्तिर्लज्जा वृष्टिपुष्टिभ्रान्तिकान्त्या-
 दिरूपिणी ॥ ७८ ॥

सा च संस्तूय सर्वेशं तत्पुरः समुपस्थिता । रत्नसिंहासनं तस्यै प्रददौ राधिकेश्वरः ॥
 एतन्मित्रं रे तत्र सखीकश्च चतुर्मुखः । पद्मनाभनाभिमपद्मगन्धिःससार पुषान्मुने ॥८०॥
 कमण्डलुवरः श्रीमांस्तपस्वी ज्ञानिनां वरः । चतुर्मुखस्तं द्रुष्टाव प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥८१॥
 सुदती सुन्दरी श्रेष्ठा शतचन्द्रसप्तप्रभा । बहूनिशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ॥८२॥
 रत्नसिंहासने रम्ये स्तुता वै सर्वकारणम् । उवाच वामिना सार्वं कृष्णस्य पुरतो मुदा ॥
 एतन्मित्रन्तरे कृष्णो द्विषारूपो बभूव सः । वामार्वाङ्गो महादेवो दक्षिणो गोपिकाशक्तिः ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशः शकटोदिरविप्रभः । त्रिशूलपट्टिशधरो व्याघ्रचर्मधरो हरः ॥८५॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभजटाभारधरः पर । भस्मभूषणगात्रश्च सस्मितश्चन्द्रशेखरः ॥ ८६ ॥
 दिगम्बरो नीलकण्ठः सर्पभूषणभूषित । विभ्रद्दक्षिणहस्तेन रत्नमालां सुसंस्कृतान् ॥
 प्रजपन्पञ्चवक्त्रेण ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । सत्यस्वरूपं श्रीकृष्णं परमानानन्दम् ॥
 कारणं कारणानां च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं चन्द्र ।
 संस्तूय मृत्योर्मृत्युं तं जातो मृत्युंजयाभिवः । रत्नसिंहासने रम्ये समुवाच हरेः पुनः ॥
 इति श्री० म० प्र० नारायणनारदसंवादे देवदेववृत्तान्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयाध्यायः ।

श्रीनारायण उवाच—

अयण्डं तज्जग्रेऽपिष्ठया द्वे ब्रह्मणो वयः । ततः स्वकाञ्चिन्मृता द्वेषात्सा बभूव सः ।
 तन्मध्ये शिशुरेकश्च शतकोदिरविप्रभः । सणं रोह्यमाणश्च य शिशुः पीडितः क्षुवा ॥
 पितृणां नृपतिपत्नी नलमध्ये निराश्रयः । नैकब्रह्माण्डनाथो यो ददशोर्ध्वमनायवत् ॥३॥

स्थूलास्थूलतमः सोऽपि नाम्ना देवो महाविराट् । परम णुर्षया सूक्ष्मातरः स्थूलासयाऽप्यसौ ।
 तेजसां षोडशांशोऽयं कृष्णस्य परमात्मनः । आचारोऽसंख्य विश्वानां महा विष्णुः सुरेश्वरः
 प्रत्येकं रोमकूपेषु विश्वानि निविलानि च , अद्यापि तेषां संख्यां च कृष्णो वक्तुं न हि क्षमः
 यथाऽस्ति संख्या रजसां विश्वानां न कदाचन । ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा संख्या न विद्यते
 प्रतिगिश्चेषु सन्त्येवं ब्रह्मविष्णुशिवायः , पाताल ब्रह्मलोकान्तं ब्रह्मण्डं परिकीर्तितम् ।
 तत ऊर्ध्वं च वैकुण्ठो ब्रह्माण्ड ह्यहिरैव सः । स च सत्यस्वरूपश्च शश्वत्तारा णो यथा ॥
 तदूर्ध्वं चैव गोलोकः पञ्चाशत्कोटिगोननात् । नित्य. सत्यस्वरूपश्च यथा कृष्णस्तपाऽ-
 प्यरम् ॥ १० ॥

सप्तद्वीपमिता पृथ्वी सप्तसरसंयुता । एकोनपञ्चाशदुपद्वीपापङ्कयवनाम्बिता ॥ ११ ॥
 ऊर्ध्वं सप्त भुवर्लोकः ब्रह्म त्रेकसमम्बिताः । पातालानि च सप्तधर्षं ब्रह्मण्डमेव च ॥
 ऊर्ध्वं धराया भूर्लोकः-भुवर्लोकस्ततः परः । स्वर्लोकस्तु ततः पञ्च न्महर्लोकस्ततो जनः
 ततः परस्वर्गलोकः सत्यलोकस्ततः परः । ततः परो ब्रह्मलोकस्तत्तत्राचनः निर्मितः ॥
 एवं सर्वं कृषिमं तद्ब्रह्मण्यन्तर एव च । तद्विनशे विनाशश्च त्रयेणामेव नारद ॥ १२ ॥
 जलमुद्गुदुर्वासर्वं विश्वपंचमनिष्पद्यम् । नित्यो गोलोके वैकुण्ठो सत्यो शश्वदकृषिर्मां ॥
 लोमकूपे च ब्रह्मण्डं प्रत्येकं तस्य निश्चितम् । एषा संख्या न जानाति पृष्णोऽन्यथा-
 पि का कथा ॥ १३ ॥

मन्त्रं दत्त्वा तदाऽऽहारं कल्पयामास वै प्रभुः । श्रूयतां तद्ब्रह्मपुत्र निबोध कथामि ते
प्रतिविश्वेषु नैवेद्यं दद्याद्वै वैष्णवो जनः । पेडशांशं विषयिणो विष्णोः पञ्चदशास्य वै ।
निर्गुणम्याऽऽत्मनश्चैव परिपूर्णतमस्य च । नैवेद्येन च कृष्णस्य न हि किञ्चित्प्रयोजनम् ॥
यद्ददाति च नैवेद्यं यम्भै देवाय यो जनः । स च खादति तत्पर्यं लक्ष्मीदृष्ट्या पुनर्मवेत् ॥
तं च मन्त्रं वरं दत्त्वा तमुवाच पुनर्विभुः । वरं अन्वः क इष्टं ते तं मे ब्रूहि ददामि ते ॥
कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच महाविराट् । अदन्तो बालकस्तत्र वचनं समयोचितम् ॥

महाविराडुवाच—

वरं मे त्वत्पदम्पोजे भक्तिर्भवतु निश्चया । संतनं यावदायुर्भेक्षणं वा मुचिरं च वा ॥
त्वद्भक्तियुक्तो यो लोके जीवन्मुक्तः स संततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि सः
किं तज्जनेन तपसा यज्ञेन यज्ञेन च । ब्रूयैवैपवासेन पुण्यनीर्थनिषेवया ॥ ३६ ॥
कृष्णभक्तिविहीनस्य पुंसः स्याज्जन्निव न वृथा । येनाऽऽत्मना जीवितश्च तमेव न हि मन्यते ॥
यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स्याच्छक्तिमंयुतः । पश्चाद्यान्ति मने तस्मिन्न स्वतन्त्राश्च
शक्तयः ॥ ३८ ॥

स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मजपोतिः सनातनः ॥
इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्तिं मधुरां श्रुतिसुन्दरीम् ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

मुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । असंख्यब्रह्मणां पाते पातस्ते न भविष्यति ॥
अशेन प्रतिविध्यण्डे त्वं च पुत्र विराड् मय । त्वन्नामिष्यो ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥
ललटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव तु । शिवाशेन भविष्यन्ति सृष्टिर्बर्हणाय वै ॥ ४३ ॥
काष्ठाग्निहृद्गन्धेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्रांशेन भविष्यति ॥
मद्भक्तियुक्तः सन्तं भविष्यसि वरेण मे । ध्यानेन कपनीयं मां नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चिन्म
मातरं कमनीयां च मम वक्षःस्थलस्थिताम् । यापि लौकं तिष्ठ तस्सेत्युक्त्वा सोऽन्तरधीयत्
गत्यो च नाकं ब्रह्माणं शंकरं स उवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च संहर्तारं च तत्क्षणम् ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । मह विराड् लोमरूपे क्षुद्रस्य च विधेः शृणु ॥
गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मनालोद्भवो भव । अशेन च महाभाग स्वयं च रुचिरं तपः ॥ ४९ ॥

इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुत । जगाम नत्वा तं ब्रह्मा शिवश्च शिवदायक
 महाविराड्छ्लोककूपे ब्रह्माण्डे गोलके जले । स बभूव विराट् क्षुद्रो विराडंशेन सांभतम्
 श्यामो युवा पीतवासाः श्यामो जलतरुके । ईषद्धासः प्रसन्नास्यो विश्वरूपा जनार्दनः
 तन्नाभिकमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदण्डं च बभ्राम युगलक्षवम् ॥१३॥
 नातं जगाम दण्डस्य पद्मनाभस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चिन्तामाप रितामहः
 रत्नस्थानं पुनरागत्य दधौ कृष्णपद्मम्भुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ॥
 श्यामं जलतरुके च ब्रह्माण्डगोलकावृते । यच्छ्लोककूपे ब्रह्माण्डं तं च तत्परमीश्वरम् ॥
 श्रीकृष्णं चापि गोलोकं गोपगोपीभिमन्वितम् । तं संस्तुय वरं प्राप तत सृष्टिं चकार स ॥
 बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनकादयः । ततो रुद्राः कपालाच्च शिवस्यैकादश स्मृताः ॥
 बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य वामशर्ध्वनः । चतुर्भुजश्च मगवाञ्छ्वेतदीपनिवासकृत् ॥
 क्षुद्रस्य नामिदमे च ब्रह्मा विश्वं सप्तर्जस । स्वर्गं मृत्युं च पातालं त्रिलोकं सचराचरम् ॥
 एवं सर्वं लोमकूपे विश्वं प्रत्येकमेव च । प्रतिदिश्वं क्षुद्रविराड्ब्रह्माविष्णुा शिवादयः ॥
 इत्येवं कापितं वत्स कृष्णमंकीर्तनं शुभम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूय, श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदनारायणसंवादे विश्वब्रह्माण्डवर्णनं
 नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====
 अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

नारद उवाच—

श्रुतं सर्वमपूर्वं च त्वत्प्रसादात्सुघोषमम् । अधुना प्रकृतीनां च व्यासं वर्णय मोः प्रभो ॥
 कस्याः पूजा कृता केन कथं मर्त्ये प्रकाशिता । केन वा पूजिता का वा केन का वा
 स्तुता मुने ॥ २ ॥

कथंचं स्तोत्रकं ध्याने प्रभावं चरितं शुभम् । कामि काम्यो वरो दत्तस्तन्ने व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चमा स्मृता
 आसा पूजा प्रभावश्च प्रसिद्धः परमं न्युतः । सुघोषमं च चरितं सर्वमङ्गलकारणम् ॥१॥
 प्रकृत्यंशाः बल याश्च तासां च चरितं शुभम् । सर्वं वक्ष्यामि ते ब्रह्मसावधानं निशामय ॥

वाणी वसुंधरा गङ्गा पृथी महलचण्डिका तुलसी मानसी निद्रा स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ।
तेजसा मत्समास्ताश्च रूपेण च गुणेन च । ८ ॥

संक्षेपमासां चरितं पुण्यदं श्रुतिसुन्दरम् । जविकर्माविपाकं च तच्च वक्ष्यामि सुन्दरम् ॥

दुर्गायाश्चैव राधाया विस्तीर्णं चरितं महत् तच्च पश्चात्पवक्ष्यामि संक्षेपात्क्रमतः शृणु ॥

आदौ सरस्वतीपूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता । यत्प्रसादान्मूनिश्रेष्ठ मूर्खो भवति पण्डितः

आविर्भूता यदा देवी ववञ्जतः कृष्णयोपितः । इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥

स च विज्ञाय तद्भावं सर्वज्ञः सर्वपानरम् । तामुवाच हितं सत्यं परिणामसुखावहम् ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

भज नारायणं साध्वि मदंशं च चतुर्भुजम् । युवानं सुन्दरं सर्वगुणयुक्तं च मत्समम् ॥

कामदं कामिनीनां च तासां तं कामपूरकम् । कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलान्यकृतमन्मथम् ।

कान्ते कान्ते च मां कृत्वा यदि स्थातुमिहेच्छसि । त्वत्तो बलवती राधा न ते भद्रं भविष्यति

यो यस्माद्बलवान्वाग्नि ततोऽन्यं रक्षितुं क्षमः । कथं परान्साधयति यदि स्वयमनीश्वरः ॥

सर्वेश, सर्वज्ञास्ताऽहं राधां राधितुमक्षमः । तेजसा मत्समा सा च रूपेण च गुणेन च ॥

प्राणाधिष्ठातृदेवी सा प्राणांस्त्यक्तुं च कः क्षमः । प्राणोऽपि प्रियः कुत्र केषां वऽस्ति

च कश्चन ॥ १९ ॥

त्वं मद्दे'गच्छ वैकुण्ठं तव भद्रं भविष्यति । पतिं तमीश्वरं कृत्वा मोदस्व सुचिरं सुखम् ॥

विवर्जिता लोभमोहकामकोपेन हिंसया । तेजसा त्वत्समा ब्रह्मी रूपेण च गुणेन च ॥

तया सार्धं तव प्रीत्या सुखं कालः प्रयास्यति । गौरवं चापि तत्तुल्यं करिष्यति अतिर्द्वयोः ॥

प्रतिविश्वेषु ते पूजां महतीं ते मुदाऽन्विताः । माघस्य शुक्लपचम्यां विद्यारम्भेषु सुन्दरि ॥

मानवा मनवो देवा मुनीन्द्राश्च मुमुक्षवः । सन्तश्च योगिनः सिद्धा नामगन्धर्वकिनराः ॥

मद्दरेण करिष्यन्ति कल्पे कल्पे यथाविधि । मक्तियुक्ताश्च दत्त्वा वै चोपचारांश्च षोडश ॥

काण्वशाखोक्तविधिना ध्यानेन स्तवनेन च । जितेन्द्रिया, संयताश्च पुस्तकेषु घटेऽपि च ॥

कृत्वा सुवर्णगुटिकां गन्धचन्दनचर्चिताम् । कवचं ते, ग्रहीष्यन्ति कण्ठे वा दक्षिणे भुजे ॥

पठिष्यन्ति च विद्वांसः पूजाकाले च पूजिते । इभ्युक्त्वा पूजयामास तां देवी सर्वपूजितः

ततस्तत्पूजर्न चकुर्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । अनन्तश्चापि धर्मश्च मुनीन्द्राः सनकादयः ॥

सर्वे देवाश्च मनवो नृपा वा मानव'दयः । बभूव पूजिता नित्या सर्वलोकैः सरस्वती ॥

नारद उवाच—

पूजाविधानं स्तवनं ध्यानं कवचमीप्सितम् । पूजोपयुक्तं नैवेद्यं पुष्पं वा चन्दन'दिकम् ॥

वद वेदाविदां श्रेष्ठ श्रोतुं कौतूहलं मम । वर्षते सांप्रतं शश्वत्किमिदं श्रुतिसुन्दरम् ॥३२॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि काण्वशाखोक्तपद्धतिम् । जगन्मातुः सरस्वत्याः पूजाविधिसप्त-
न्विताम् ॥ ३३ ॥

माघस्य शुक्लपञ्चम्यां विद्यारम्भादिनेऽपि च पूर्वेऽह्नि संयमं कृत्वा तत्र स्यात्संयतः शुचिः
स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा घटं संस्थाप्य मक्तितः संपूज्यै देवघटकं च नैवेद्यादिभिरिव च
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् संपूज्य संयनोऽग्रे च ततोऽभीष्टं प्रपूजयेत्
ध्यानेन वक्ष्यमाणेन ध्यात्वा च ह्यघटे बुध । ध्यात्वा पुन षोडशोपचारैस्तां पूजयेद्ब्रवी ॥
पूजोपयुक्तं नैवेद्यं यद्यद्वेदे निरूपितम् । वक्ष्यामि सांप्रतं किञ्चिद्यथाधीतं यथागमम् ॥ ३८ ॥

नवनीतं दधि क्षीरं लाजांश्च तिललड्डुकान् । इक्षुमिक्षुरसं शुक्लवर्णं पक्वगुडं मधु ॥ ३९ ॥
स्वातिकं शर्करां शुक्लधन्यस्यासतमक्षतम् । अस्विन्नशुक्लचान्यस्य पृथुकं शुक्लमोदकम् ॥
घृतसैन्धवसंस्कारैर्हृष्यैर्व्यञ्जनेस्तथा । यवगोधूमचूर्णानां पिष्टकं घृतसंस्कृतम् ॥ ४१ ॥
पिष्टकं स्वतिकस्यापि पक्करम्भाफलस्य च । परमं च सघृतं मिष्टान्नं च सुधेपमम् ॥ ४२ ॥

नारिवेलं तदुदकं केशरं मूलमार्द्रकम् । पक्करम्भफलं चारु श्रीफलं बदरीफलम् ॥ ४३ ॥
कलदेशोद्भवं पक्वफलं शुक्लं सुसंस्कृतम् । सुगन्धि शुक्लपुष्पं च गन्धाढ्यं शुक्लवन्दनम् ॥
नवीनं शुक्लवस्त्रं च शङ्खं च सुमनोहरम् । माख्यं च शुक्लपुष्पाणां मुक्ताहीरादिमूषणम् ॥
रत्नदण्डं च श्रुतौ ध्यानं प्रशस्तं श्रुतिसुन्दरम् । तस्मिन्बोधमहाभाग भ्रममञ्जनकारणम् ॥ ४५ ॥

सरस्वतीं शुक्लवर्णां सस्मितां सुमनोहराम् । कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टश्रियुक्तविप्रहाम् ॥ ४६ ॥
दह्निशुद्धांशुक्लाघानां सग्मितां सुमनोहराम् । रत्नसारन्द्रखचितवरभूषणभूषिताम् ॥
सुपूजितां सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः । वन्दे भक्त्या वन्दितां तां मुनीन्द्रमनुमानवैः ॥
एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विवक्षणः । संस्तूय कवचं घृत्वा ऋणमेहण्डवद्भुवि ॥
येषां स्याद्विष्टदेशीयं तेषां नित्यं शुभं मुने । विद्यारम्भे च सर्वेषां वर्षान्ते पञ्चमीदिने ॥

सर्वोपयुक्तमूलं च वैदिकं टाक्षरं परः । येषां यदुपदेशो वा तेषां तन्मूलमेव च ॥
सरस्वतीचतुर्दशो वह्निर्जायान्त एव च ॥ ५१ ॥

श्रीं ह्रीं स्वरस्वरथै र्वाहा । लक्ष्मीमायादिकं चैव मन्त्रोऽयं कल्पपादपः ॥ ५२ ॥
पुरा नारायणश्चेपं वास्मिक्वाय कृपानिधिः । प्रददौ जाह्नवयोतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि । चन्द्रपर्वणि मार्गिचो वदौ वाक्पनये मुदा ॥ ५४ ॥

भृगवे च ददौ तुष्टो ब्रह्मा बहिराश्रमे । आसीकाय जरत्कारुदौ क्षीरोदसंनिधौ ॥
विमाण्डको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय धीमते ॥ ९५ ॥

शिवः कणादमुनये गौतमाय ददौ मुने । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥
शेष पाणिनये चैव भरद्वाजाय धीमते । ददौ शाकटायनाय सुतले बलिंसंसादि ॥ ९७ ॥
चतुर्लसजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् । यदि स्य तिसिद्धमन्त्रो हि बृहत्सामिसमो भवेत् ॥
कवचं शृणु विप्रेन्द्र यद्दत्तं विधिना पुरा । विश्वश्रेष्ठं विश्वजन्यं भृगवे गन्धमादने ॥ ९९ ॥

भृगुरुवाच—

ब्रह्मब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वपूजकपूजित ॥ १० ॥
सरस्वत्याश्च कवचं ब्रूहि विश्वजन्यं प्रभो । अयातयामपन्त्राणां समूहो यत्र संयुतः ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वकामदम् । श्रुतिसारं श्रुतिसुखं श्रुत्युक्तं श्रुतिपूजितम् ॥
उक्तं कृष्णेन गोलोके मह्यं वृन्दावने वने । रासेश्वरेण विमुना रासे वैरासमण्डले ॥ १३ ॥
अतीव गोपनीयं च कल्पवृक्षममं परम् । अश्रुताद्भुतमन्त्राणां समूहैश्च समन्वितम् ॥ १४ ॥
यद्भृश्या पठनाद्ब्रह्मन्बुद्धिर्माश्च बृहस्पतिः । यद्भृश्या भगवाञ्छुकः सर्वदैवेषु पूजितः ॥
पठनाद्धारणाद्वाग्मी कवीन्द्रो बालिमको मुनिः । स्वायंभुवो मनुश्चैव यद्भृश्या सर्वपूजितः ॥
कणादो गौतमः कण्वः पाणिनि शाकटायनः । प्रम्यं च तार यद्भृश्या दक्षः कात्यायनः स्वयम्
धृत्वा वेदविभागं च पुराणान्याखिलानि च । चकार लीलामात्रेण कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ॥
शातातपश्च संवर्तो वशिष्ठश्च पराशरः । यद्भृश्या पठनाद्मन्त्रं याज्ञवल्क्यश्चकार सः ॥
ऋष्यशृङ्गो मरद्वाजश्चाऽऽतीको देवलस्तथा । जैगीषव्योऽथ ज बालिर्यद्भृश्या सर्वपूजितः
कवचस्यास्य विप्रेन्द्र ऋषिरेव पजापतिः । स्वयं बृहस्पतिश्छन्दो देवो रामेश्वरः प्रभुः ॥
सर्वतत्त्वपरिज्ञाने सर्वार्थेऽपि च सावने । कविनासु च सर्वासु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥
ॐ ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहा शिरो मे पाशु सर्वतः । श्रीं वाग्देवतायै स्वाहा मालं मे सर्वदाऽवतु
ॐ सारस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रं पातु निरन्तरम् । ॐ श्रीं ह्रीं भारत्यै स्वाहा नेशयुग्मं सदाऽवतु
ॐ ह्रीं वाग्वदिन्यै स्वाहा नासां मे सर्वतोऽवतु । ह्रीं त्रियाभिष्टानुदेव्यै स्वाहा श्रोत्रं सदाऽवतु
ॐ श्रीं ह्रीं ब्राह्मण्यै स्वाहेति दन्तपङ्क्तिः सदाऽवतु । ऐगित्तिकाशरो मन्त्रो मम कण्ठं
सदाऽवतु ॥ ७६ ॥

ॐ श्रीं हीं पातु मे ग्रीवां स्कन्धं मे श्रीं सदाऽवतु । श्रीं विद्याविष्ट तृदेव्यै स्वाहा वक्षः सदाऽवतु ।
 ॐ हीं विद्यास्वरूपायै स्वाहा मे पातु नाभिकाम् । ॐ हीं ह्रीं वाण्यै स्वाहेति मम पृष्ठं सदाऽवतु ।
 ॐ सर्वकर्णोत्तिकायै पादयुगलं सदाऽवतु । ॐ वागाविष्ट तृदेव्यै सर्वाङ्गं मे सदाऽवतु ॥७९॥
 ॐ सर्वकण्ठवासिन्यै ख हा पाच्यां सदाऽवतु । ॐ ह्रीं जिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहाऽग्निदिशि रसद्व
 ॐ ऐं श्रीं ह्रीं सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा । सततं मन्त्रराजोऽयं दक्षिणेमां सदाऽवतु ८१ ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं त्र्यक्षरो मन्त्रो नैर्ऋत्यां मे सदाऽवतु । कविजिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहा मां वारु-
 णेऽवतु ॥ ८२ ॥

ॐ सद्गन्त्रिकायै ख हा वाद्यये मां सदाऽवतु । ॐ गद्यपद्यवासिन्यै स्वाहा मन्त्रोत्तरेऽवतु ।
 ॐ सर्वशास्त्रवासिन्यै स्वाहेशान्यां सदाऽवतु । ॐ ह्रीं सर्वपूजितायै ख हा चोर्ध्वं सदाऽवतु ।
 ऐं ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मां सदाऽवतु । ॐ ग्रन्थवीनरूपायै स्वाहा मां सर्वतोऽवतु ।
 इति ते कथितं विप्र सर्वमन्त्रौघविग्रहम् । इदं विश्वनाथं नाम कवचं ब्रह्मरूपकम् ॥८६॥
 पुरा श्रुतं धर्मवक्रात्पर्यन्ते मन्त्रमादने । तत्र स्नेहान्मयाऽऽल्लयात् प्रवक्तव्यं न कस्यचित् ॥
 गुरुमय्यर्च्य विचित्रद्वयलंकारचन्दनैः । पण्यं दण्डयद्भौ कवचं धारयेत्सुधीः ॥८८॥
 पञ्चलक्षणं नैव सिद्धं तु कवचं भवेत् । यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥८९॥
 महावाग्मी कवीन्द्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् । शकनोति सर्वं जेजुं स कवचस्य प्रभावतः ।
 इदं ते काण्वशास्त्रोक्तं कथितं कवचं मुने । स्तोत्रं पूजाधियानं च ध्यानं च वन्दनं तथा ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० षष्ठ० नारदनारायणसंवादे सरस्वतीकवचं

नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

नारायण उवाच—

वाग्देवतायाः स्तवनं श्रूयतां सर्वकामदम् । महामुनिर्वाज्ञावच्यो येन तुष्टाय तां पुरा ॥१॥
 गुरुशापाच्च स मुनिर्हृत्तनयो बभूव ह । तदा जगाम दुःस्वार्ता रविभ्यान् च पुण्यदम् ॥
 संशय्य तपसा सूर्य कोणार्कं दृष्टिगेधरे । दृष्ट्वाय सूर्यं शंकेन रुतेद च पुनः पुनः ॥३॥
 सूर्येन पाठयामास येदेदाङ्गमीश्वरः । उवाच त्तु हे वाग्देवी मन्त्रया च स्मृतिहेतवे ॥
 तमित्युक्त्वा दीननाथो ह्यन्वर्धानं जगाम मः । मुनि स्नात्वा च दृष्ट्वा माक्तिनम्रतन-

कंठः ॥ ५

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

याज्ञवल्क्य उवाच—

कृपां कुरु जगन्मातर्मांसेव हततेजसम् । गुरुशापात्स्मृतिभ्रष्टं विद्याहीनं च दुःखितम् ॥
 ज्ञानं देहि स्मृतिं देहि विद्यां विद्याधिदेवते । प्रतिष्ठां कवितां देहि शक्तिं शिष्यप्रबोधिकाम्
 ग्रन्थनिर्मितिशक्तिं च सच्छिष्यं सुप्रतिष्ठितम् । प्रतिष्ठां सत्तन्मायां च विचारसमतां शुभाम्
 लुप्तं सर्वं दैवशास्त्रं कुरु पुनः पुनः । यथाऽऽङ्कुरं जनयति भगवान्योगसायया ॥९॥
 ब्रह्मस्वरूपां परमा ज्योतीरूपा सनातनी । सर्वविद्याधिदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः ॥
 यया विना जगत्सर्वं शश्वज्जीवन्मृतं सदा । ज्ञानाधिदेवी या तस्यै सरस्वत्यै नमो नमः ॥
 यया विना जगत्सर्वं मूकमुन्मत्तवत्सदा । वागधिष्ठ तृदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः ॥
 हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसंनिभा । वर्णाधिदेवी या तस्यै चाक्षरायै नमो नमः ॥१३॥
 विसर्गाभिन्दुमात्राणां यदाधिष्ठानमेव च । इत्थं त्वं गीयसे सद्भिर्गौरित्यै ते नमो नमः ॥
 यया विनाऽत्र संख्याकृतसंख्यां कर्तुं न शक्नुते । कालसंख्यास्वरूपा या तस्यै देव्यै नमो नमः
 व्याख्यास्वरूपा या देवी व्याख्याविष्टातृदेवता । अमसिद्धान्तरूपा या तस्यै देव्यै नमो नमः
 स्मृतिशक्तिर्ज्ञानशक्तिर्बुद्धिशक्तिस्वरूपिणी । प्रतिष्ठा कल्पनाशक्तिर्या च तस्यै नमो नमः
 सनत्कुमारो ब्रह्माणं ज्ञानं पप्रच्छ यत्र वै । वभूव जडवत्सोऽपि सिद्धान्तं कर्तुमक्षमः ॥
 तदाऽऽजगाम भगवानात्मा श्री कृष्ण ईश्वरः । उवाच स च तं स्तौहि वाणीमिति प्रजायते ॥
 स च तुष्टाव तां ब्रह्मा चाऽऽज्ञया परमात्मनः । चकार तत्प्रसादेन तदा सिद्धान्तमुत्तमम्
 यदाऽऽप्यननं पप्रच्छ ज्ञानमेकं वसुंधरा । वभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धान्तं कर्तुमक्षमः ॥
 तदा त्वां च स तुष्टाव संवस्तः कश्यपाज्ञया । ततश्चकार सिद्धान्तं निर्मलं भ्रमभङ्गनम्
 व्यासः पुराणसूत्रं सप्तपृच्छद्वास्मिर्किं यदा । मौनीभूतः स सप्तमारं तामेव जगदम्बिकम्
 तदा चकार सिद्धान्तं त्वदरेण मुनीश्वरः । स प्राप निर्मलं ज्ञानं भ्रमादध्वंसकारणम् ॥
 पुराणसूत्रं श्रुत्वा स व्यासः कृष्णकलोद्भवः । त्वा सिषेवे च दधौ च शनर्वर्षं च पुष्करे
 तदा त्वतो वरं प्राप्य स कवीन्द्रो वभूव ह । तदा वैश्विभागं च पुराणानि चकार ह ॥
 यदा महेन्द्रे पप्रच्छ तत्त्वज्ञानं शिवा शिवम् । सणं त्वामेव संचिन्त्य तस्यै ज्ञानं ददौ विपुः ॥
 पप्रच्छ शठशस्यं च महेन्द्रश्च बृहस्पतिम् । दिव्यं वर्षमहसं च स त्वा दधौ च पुष्करे ॥
 तदा त्वतो वरं प्राप्य दिवं वर्षसहस्रकम् । उव चं शठशस्यं च तस्यै च सुरेश्वरम् ॥
 अध्यापिताश्च येः शिष्या येरधीतं मुनीश्वरैः । ते च त्वा परिसंचिन्त्य प्रवर्तन्ते सुरेश्वरि ॥
 त्वं संस्तुता पूजिता च मुनीन्द्रमनुमानवैः । दैतेन्द्रैश्च सुरैश्चापि ब्रह्मपेङ्गुशिवादिभिः ॥

१ क. 'वदोवापयी भूतं पुनः कुत । २ क. 'भियहे । ३ क. 'प्रदधी स य प' ।

जडीभूतः सहस्रास्यः पञ्चवक्त्रश्चतुर्मुखः । यां स्तोतुं विमहं स्तौमि तामेकास्येन मानवः ।
इत्युक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च भक्तिनम्रात्मकंधरः । प्रणनाम निराहारो रुग्णश्च मुहुर्मुहुः ।
तदा ज्योति स्वरूपा सा तेनादृष्टाऽप्युवाच तम् । मुकवीन्द्रो भवेत्युक्त्वा वैकुण्ठं च
जगाम ह ॥ ३१ ॥

महामूर्खश्च दुर्मेधा वर्षमेकं च यः पठेत् । स पण्डितश्च मेधावी मुकविश्च भवेद्भुवम् ॥ ३५ ॥

इति श्रीब्र० महा० प्रकृति० नारदना० याज्ञवल्क्योक्तवाणीस्तवर्न
नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

सरस्वती सा वैकुण्ठे स्वयं नारायणान्तिके । गङ्गाशापेन कलया कलहाद्भारते सारित् ॥ १ ॥
पुण्यदा पुण्यजननी पुण्यतीर्थस्वरूपिणी । पुण्यवाङ्मिनिषेठ्या च स्थितिः पुण्यवती मुने ॥ २ ॥
तपस्विनां तपोरूपा तपस्याकाररूपिणी । कृतपापेधमदाहाय ज्वलदाग्निस्वरूपिणी ॥ ३ ॥
ज्ञाने सरस्वतीतोये गतं यैर्मानवैर्भुवि । तेषां स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हारिसंसदि ॥ ४ ॥
भारते कृतपापश्च स्नात्वा तत्रैव लीलया । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं वसे चिरम् ॥
चतुर्दश्यां पौर्णमास्यामक्षयायां दिनक्षये । ग्रहणे च वृषतीपानेऽन्वस्मिन्पुण्यदिनेऽपि च ॥
अनुपङ्गेण यः स्नाति हेलया श्रद्धयाऽपि वा । सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि ॥
सरस्वतीमन्त्रकं च मासमेकं तु यो जपेत् । महामूर्खः कविविश्च स भवेन्नात्र संशयः ॥
नित्यं सरस्वतीतोये यः स्नात्वा मुण्डयेत्तरः । न गर्भवासं कुरुते पुनरेव स मानवः ॥ ९ ॥
इत्येवं कथितं किञ्चिद्भरतीगुणकीर्तनम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

सौतिरुवाच—

नारायणवचः श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । पुनः पपच्छ संदेहच्छेदं शौनक सत्वरम् ॥

नारद उवाच—

कथं सरस्वतीदेवी गङ्गाशापेन मारते । कलया कलहेनैव समभूत्पुण्यदा सरित् ॥ १ ॥
श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्धते कौतुकं मम । कणामृगानां नो तृप्तिः केन श्रेयामि तृप्यते ॥
कथं शशाप सा गङ्गा पूजितां तां सरस्वतीम् । शान्तमत्तस्वरूपा च पुण्यदा सर्वदा नृगाम्
तेनस्त्रिभोगैर्द्वयोर्वादिकारणं श्रुतिमुन्दरम् । सुदुर्लभं पुराणेषु तन्मे व्यख्यातुमर्हसि ॥

- नारायण उवाच —

शृणु नारद-वक्ष्यामि कथाभेदां पुरातनीम् । यस्याः स्मरणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥
लक्ष्मीः सरस्वती गङ्गा त्रिलो भायां हरेरपि । प्रेम्णा ममास्तास्तिष्ठन्नेत्रैस्ततं हरिर्भक्तिवो
चकार सैकदा गङ्गा विष्णोर्मुखनिरीक्षणम् । संस्मिता च सकामा च सकण्ठसं पुनः पुनः
विमुर्जहास तद्वचनं निरीक्ष्य च मुदा क्षणम् । क्षणां चकार तद्दृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती
वोनयामास तां पद्म सस्वरूपा च संस्मिता । क्रोधा विष्टा च सा व.णी न च शान्ता बभूव ह
उव. च गङ्गामनारं रक्तास्या रक्तलोचना । कथिता कोपयोगेन शश्वत्पस्फुरिताधरा ॥२१॥

. सरस्वन्युवाच —

सर्वत्र समताबुद्धिः सद्भर्तुः कामिनीः प्रती । धर्मिष्ठस्य वारिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥२२॥
ज्ञातं सौभाग्यमधिकं गङ्गायां ते गदाधरं । कपलायां च तत्तुल्यं न च किञ्चिन्नमि पभो ॥
गङ्गायाः पद्मया सार्वं प्रीतिश्चापि सुसंमता । क्षमां चकार तेनेदं विपरीतं हरिप्रिया ॥२४॥
किं जीवनेन मेऽनैव दुर्भगायाश्च सांप्रनम् । निष्कलं जीवनं तस्या या पत्युः प्रेमवक्षिणा ॥
त्वां सर्वेशं सत्त्वरूपं ये वदन्ति मनीषिणः । ते मूर्खा न वेदन्ता न जानन्ति मतिं तव ॥२६॥
सरस्वतीवचः श्रुत्वा दृष्ट्वा तां कोपसंयुताम् । मनसा तु समालोच्य स जगाम बहिःपमाया ॥
गते नारायणे गङ्गा-मवोचन्निरर्थं रूप. । वागविष्टातूदेवी सा वाक्यं श्रवणदुःसहम् ॥२८॥
हे निर्दोषे सकामे त्वं स्वा मीर्षव करेपि किम् । अधिकं स्व निस्तीनायं विज्ञास्यितुमिच्छसि
मानहानिकं कश्चिन्मि तवाद्य हरिर्भक्तिवो । किं करिष्यसि ते कान्तो मम वै का-तवच्छभे ॥
इत्येवमुक्त्वा गङ्गायां जिहृक्षुं केशमुद्यताम् । वारयामास तां पद्मा मध्यदेव स्थिता सती ॥
शशाप वागी ता पद्म. महाकोपवती सती । वृक्षरूपा सरिद्रूपा भावेच्छसि न संशयः ॥३२॥
विपरीतं यतो दृष्ट्वा किञ्चिन्नो बभूव-हसि । संनिष्टानि सभामध्ये यथा वृक्षो यथा सति ॥
इत्थं श्रुत्वा च सा देवी न शशाप च्छुकोप न । तत्रैव दु स्थिता तस्यौ वाणी धृत्वा करेण च ॥
अत्युद्धतां च ता दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरितानना । उवाच गङ्गा तां देवीं पद्मां पद्मत्रिलोचना ॥

. गङ्गोवाच —

त्वमुत्सृज महोष्मां तां पद्मे किं मे वारिष्यसि । व श्रुष्टा व गारिष्ठात्री देवीयं कलहप्रिया ॥३६॥
यावती योग्यताऽस्याद्य यावती शक्तिरेव वा । तथा कमेतु वादं च मया धार्यं सुदुर्भया ॥
स्वच्छं यन्मम मले विज्ञास्यितुमर्हेतु । जनःसु सर्वे ह्युभयोः प्रभावं विक्रवं सति ॥३८॥
इत्येवमुक्त्वा सा देवी वणै शानं ददाविति । सरि स्वरूपा मन्त्रं स्यां यामशपद्मया

अधोमर्त्यं सा प्रयातु सन्ति यत्रैव पापिनः । कलौ तेषां च पापांशं लभिष्यति न संशयः
इत्येवं वचनं श्रुत्वा तां शशाप सरस्वती । त्वमेव यास्यासि महीं पापिपापं लभिष्यसि ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र भगवानाजगाम ह । चतुर्भुजश्चतुर्गिश्च प.पंरैश्च चतुर्भुजैः ॥ ४२ ॥
सरस्वतीं करे धृत्वा व सयाप्राप्त वक्षसि । बोधयामास सर्वज्ञः सर्वज्ञानं पुरातनम् ॥
श्रुत्वा रहस्यं तासां च शापस्य कलहस्य च । उवाच दुःखितारस्ताश्च वाक्यं सामयिकं विभुः

श्रीभगवानुवाच—

लक्ष्मि त्वं कलया गच्छ धर्मध्वजगृहे शुभे । अयोनिसंभवा भूमौ तस्य कन्या भविष्यति
तत्रैव दैवदोषेण वृक्षत्वं च लभिष्यसि । मदंशस्यासुरस्यैव शङ्खचूडस्य कामिनी ॥ ४३ ॥
भूत्वा पश्चाच्च सपत्नी भविष्यसि न संशयः । प्रैलोक्यपावनी नाम्ना तुलसीति च भारते
कलया च सरिद्धृत्वा शीघ्रं गच्छ वरानने । भारते भारतीशापात्प्राप्ता पश्चावती भव ॥
गङ्गे यास्यासि चांशेन पश्चात्त्वं विश्वपावनी । भारते भारतीशापात्पापदाहाय वेहिनाम् ॥
भगीरथस्य तपसा तेन नीता सुदुष्करात् । नाम्ना भागीरथी पूता भविष्यसि महीतले ॥
मदंशस्य समुद्रस्य जाया जाये ममाऽऽज्ञया । मत्कलांशस्य भूपस्य शन्तनोश्च सुरेश्वरि ॥
गङ्गाशापेन कलया भारते गच्छ मारति । कलहस्य फलं भुङ्क्त्व सपत्नीम्यां सहाच्युते
स्वयं च ब्रह्मासदनं ब्रह्मणः कामिनी भव । गङ्गा यातु शिवस्थानमत्र पश्चैव तिष्ठतु ॥
शान्ता च क्रोशरहिता मद्भक्तौ मत्स्वरूपिणी । महासाध्वी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी
यदंशकलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः । शान्तरूपाः सुशीलाश्च प्रतिविधेषु योषितः ॥
तिस्रो भार्यास्त्रयः शालास्त्रयो भृत्याश्च बन्धवाः । ध्रुवं वेदविरुद्धाश्च न क्षेते मङ्गलप्रदाः ॥
स्त्री पुंश्च गृहे येषां गृहिणां स्त्रीवशः पुमान् । निष्कलं जन्म वै तेषामशुभं च पदे पदे ॥
मुखदुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कल्हप्रिया । अरण्यं तेन गन्तव्यं महारण्यं गृहाद्वरम् ॥
जैलानां च स्थलानां च फलानां प्राप्तिरेव च । सततं सुलभा तत्र न तेषां तद्गृहेऽपि च ॥
वरमग्नौ स्थितिर्हिलजन्तूनां संनिधौ सुखम् । ततोऽपि दुःखं पुंसां च दुष्टस्त्रीसंनिधौ ध्रुवम्
व्याधिज्वाला विपज्वाला वरं पुंसां वरानने । दुष्टस्त्रीणां मुखज्वाला मरणादतिरिच्यते ॥
पुंसश्च स्त्रीजितस्थेह जीदितं निष्कलं ध्रुवम् । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलमागमेत् ॥
स निन्दितोऽथ सर्वत्र परत्र नरकं वनेत् । यशःकीर्तिविहिनो यो जीवन्नपि मृतो हि सः ॥
बह्वीनां च सपत्नीनां नैकत्र श्रेयसी स्थितिः । एकभार्यः सुखी नैव बहुभार्यः कदाचन ॥
गच्छ गङ्गे शिवस्थानं ब्रह्मस्थानं सरस्वति । अत्र तिष्ठतु मैद्रेहे सुशीला कमलाद्या ॥ १९ ॥

मुसाध्या यस्य पत्नी च सुशीला च पतिव्रता । इह स्वर्गसुखं तस्य धर्ममौक्तौ परत्र च ॥
पतिव्रता याय पत्नी स च मुक्तः शुचिः सुखी । जीवन्मृतोऽशुचिर्दुःखी दुःशीलापतिरेव यः
इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम च नारद । अत्युच्चै रुरुदुर्देव्यः समालिङ्ग्य परस्परम् ॥
ताश्च सर्वाः समालोच्य क्रमेणोचुः सदाश्वरम् । कम्पिताः साश्रुभेन्नाश्च शोकेन च मयेन च
सरस्वत्युवाच—

प्रायश्चित्तं देहि नाथ दुष्टायां जन्मशोषकम् । सत्स्वामिना परित्यक्ताः कुत्र जीवन्ति काः
स्त्रियः ॥ ७० ॥

देहत्यागं करिष्यामि ध्रुवं योगेन भारते । अत्युच्चतो निपतनं प्राप्तुमर्हति निश्चितम् ॥ ७१ ॥

गङ्गोवाच—

अहं केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते । देहत्यागं करिष्यामि निर्दोषाया वधं लभ ॥
निर्दोषकामिनीत्यागं कुरुते यो जनो मये । स याति नरकं कल्पं किं ते सर्वेश्वरस्य वा ॥

कक्षपीरुवाच—

नाथ सत्त्वस्वरूपस्त्वं क्रोधः कथमहो तव । प्रसादं कुरु चास्मभ्यं सदाशस्य क्षमा वरा ॥
भारतं भारतीशापाद्यास्थामि कलयामि यदि । कति कालं स्थितिस्तत्र कदा द्रक्ष्यामि ते पदम्
दास्यन्ति पापिनः पापं मह्यं स्नानावगाहनात् । केन तस्माद्भिमुक्त्वाऽहमागमिष्यामि ते पदम्
कलयामि तुलसीरूपा धर्मध्वजसुता सती । भूत्वा वदा लभिष्यामि त्वत्पादाभ्युज्ज्वल्युता ॥
वृक्षरूपा भविष्यामि तदष्टाधितृदेवता । मामुद्धरिष्यसि कदा तन्मे ब्रूहि कृपानिवे ॥
गङ्गा सरस्वतीशापाद्यादि यास्यति भारतम् । शापेन मुक्ता पापाश्च कदा स्वां वा लभिष्यति
गङ्गाशापेन सा वार्णी यदि यास्यति भारतम् । कदा शापाद्भिर्निर्मुच्य लभिष्यति पदं तवा ॥
तां वार्णीं ब्रह्मसदनं गङ्गां वा शिवमन्दिरम् । गन्तुं वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च मद्वचः
इत्युक्त्वा कमला कान्तपदं धृत्वा ननाम च । स्वकेशैर्देष्टवित्वा च रुदोद च पुनः पुनः ॥
उवाच पद्मनाभस्तां पद्मां वृत्वा स्ववसति । ईषद्भासः प्रसन्नास्थो भक्तानुग्रहकारकः ॥

नारायण उवाच—

त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि । समता च करिष्यामि शृणु तत्प्रममेव च ॥
भारती यातु कलयामि सरिद्रूपा च भारतम् । अर्धांशा ब्रह्मसदनं स्वयं तिष्ठतु मद्ब्रूहे ॥
मगीरथेन नीता सा गङ्गा यास्यति भारतम् । पूतं कर्तुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठतु मद्ब्रूहे ॥
तत्रैव चन्द्रमौलेश्च मौलिं प्राप्स्यति दुर्लभम् । ततः स्वमावतः पूताऽप्यतिपूता भविष्यति ॥

केलंशाशेन गच्छ त्वं भारते कमलोद्भवे । पद्मावती सरिद्रुगा तुलसी वृक्षरूपिणी ॥
 कले पञ्चसहस्रे च गते वर्षे च गोक्षणम् । युष्माकं सरिद्रुगां भूयो रुद्रगृहे चाऽऽगमिष्यथ ॥
 संपदां हेतुभूता च विपत्तिः सर्वदेहिनाम् । विना विपतेर्माहिमा वेधा पद्मे भेद्भवे ॥ ९० ॥
 मन्मन्त्रोपासकानां च सतां ज्ञानावगाहनत् । युष्माक मोक्षणं पापात्वापिस्पर्शनहेतुकात् ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि सन्त्यस्तस्यानि सुन्दरि । भविष्यन्ति च पूतानि मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥
 मन्मन्त्रोपासक मत्ता भ्रमन्ते भारते सति । पूतं कर्तुं भारतं च सुपवित्रं वसुंधराम् ॥ ९३ ॥
 मद्भक्तान् च तिष्ठन्ति पादं प्रक्षालयन्ति च । तत्स्थानं च महातीर्थं सुपवित्रं भवेद्भुवम् ॥
 स्त्रीघ्नो गेघ्नः क्रुध्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुत्वरुपगः । जीवन्मुक्तो भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९५ ॥
 एकादशीविहीनश्च संघ्नाहीनोऽपि नास्ति कः । नरघ ती भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९६ ॥
 असिनीवी मर्जिनी घावकः शूद्रयाजकः । वृषवाहो भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९७ ॥
 विश्वाघ ती मित्रघ्नो मिथ्यासाक्षप्रदायकः । न्यासहारी भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९८ ॥
 ऋणग्रस्तो वार्धुपिको जारजः पुंश्चलीपतिः । पूतश्च पुंश्चलीपुत्रो मद्भक्तः ॥ ९९ ॥
 शूद्राणां सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजकः । अक्षीसितो भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ १०० ॥
 अश्वत्थघातकश्चैव मद्भक्तानां च निन्दकः । अनिवेदितभोजी च पूतो मद्भक्तदर्शनात् ॥
 मातरं पितरं भार्या भ्रातरं तनयं सुताम् । गुरोः कुलं च भगिनीं वंशहीनं च वन्द्यम् ॥
 श्वश्रुं च श्वशुरं चैव यो न पुज्जाति नारद । स महापातकी पूतो मद्भक्तः ॥ १०३ ॥
 देवद्रव्यपहारी च विप्रद्रव्यपहारकः । लालोहरसाना च विक्रेता दुहितुभृतया ॥ १०४ ॥
 महापातकिनश्चैते शूद्राणां शवदाहकाः । भवेयुरेते पूताश्च मद्भक्तः ॥ १०५ ॥

“ लक्ष्मीरुवाच—

मत्कानां लक्षणं ब्रूहि मत्कानुग्रहकारक । देवां संदर्शनस्पर्शात्सद्यः पूता नराधमाः ॥ १०६ ॥
 हारिभक्तिविहीनाश्च महाहंकारयुताः । स्वप्रशंसारता घूर्ताः शठा वै साधुनिन्दकाः ॥
 पुनन्ति सर्वतीर्थानि येषां स्नानावगमहनात् । येषां च पादरजसा पूता पादोदकान्मही ॥
 येषां संदर्शनं स्वर्श देवा वाञ्छन्ति भारते । सर्वेषां परमो लाभो वैष्णवानां समागमः ॥
 नह्यमयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः । ते पुनन्त्युरुकालेन विष्णुभक्ताः क्षणादहो

सौतिरुवाच—

महालक्ष्मीवचः श्रुत्वा लक्ष्मीकान्तश्च सरिमतः । निगूढनखं वधितुमृषिभ्योपचक्रपे ॥

१ क. 'सिः काऽपि 'दे' । २ क. 'नोऽप्यनाधमी । ३ क. 'सा लवणत्ये च । ४ क. 'तां सगर्वाः सा' ।

श्रीनारायण उवाच—

मकानां लक्षणं लक्ष्मि गूढं श्रुतिपुराणयोः । पुण्यस्वरूपं पापघ्नं सुखदं भुक्तिमुक्तिदम् ॥
 सारभूतं गोपनीयं न वक्तव्यं खलेषु च । त्वां पवित्रां प्राणतुल्यां कथयामि निशामय ॥
 गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे विशेद्वरः । वदन्ति वेदवेदाङ्गात् पवित्रं नरोत्तमम् ॥
 पुरुषाणां शतं पूर्वं पूतं तज्जन्ममात्रतः । स्वर्गस्थं नरकस्थं वा मुक्तिं प्राप्नोति तत्क्षणात् ॥
 यैः कैश्चिद्यत्र वा जन्म लब्धं येषु च जन्तुषु । जीवन्मुक्तास्ते च पूता यान्ति काळे हरेः पदम्
 मद्भक्तियुक्तो मत्पूजानियुक्तो मद्गुणान्वितः । मद्गुणश्लघनीयश्च मन्निविष्टश्च संततम् ॥
 मद्गुणश्रुतिमात्रेण सानन्दः पुलकान्वितः । सगद्गदः साश्रुनेत्रः स्वात्मविस्मृतिरेव च ॥
 न वाञ्छति सुखं मुक्तिं सालोक्यादित्तुष्टयम् । ब्रह्मत्वमपरत्वं वा तद्वाञ्छा मम सेवने ॥
 इन्द्रत्वं च मनुवं च देवत्वं च सुदुर्लभम् । स्वर्गराज्यादिमोगं च स्वप्नेऽपि नहि वाञ्छति ॥
 ब्रह्माण्डानि विनश्यन्ति देवा ब्रह्मादयस्तथा । कल्याणमक्तियुक्तश्च मद्भक्तो न प्रणश्यति
 भ्रमन्ति मारुते मक्ता लब्ध्वा जन्म सुदुर्लभम् । तेऽपि यन्ति महीं पूतां कृत्वा तीर्थं
 ममाऽऽलयम् ॥ १२२ ॥
 इत्येतत्कथितं सर्वं कुरु पद्मे यथोचितम् । तदज्ञाताश्च ताश्चक्रुर्हरिस्तस्यौ सुखासने ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणे महाप्रकृतिप्रकरणे नारदनाम सप्तमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

पद्योऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

पुण्यक्षेत्रे ह्याजगाम भारते सा सरस्वती । गङ्गाशापेन कल्याणं स्वयं तस्यौ हरेः पदम्
 मारुती भारते गत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणः प्रिया । वाग्विष्णुतृदेवी सा तेन वाणी च कीर्तिता ॥
 सर्वं विश्वं परिभ्याप्य स्रोतस्येव हि दृश्यते । हरिः सरःसु तस्येयं तेन नाम्ना सरस्वती ॥
 सरस्वती नदी सा च तीर्थरूपातिपावना । पापिपापेधमदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥४॥
 पश्चाद्भगीरथानीता महीं भागीरथी शुभा । समाजगाम कल्याणं वाणीशापेन नारद ॥
 तत्रैव समये तां च दधार शिरसा शिषः । वेगं सोढुमशक्ताया भुवः प्रार्थनया विभुः ॥
 पश्चाजगाम कल्याणं सा च पद्मावती नदी । भारतं भारती शापात्स्वयं तस्यौ हरेः पदम् ॥

ततोऽनयो सा कलया चालमज्जन्म मारते । धर्मध्वजसुता लक्ष्मीर्विरुयाना तुलसीति च ॥
 पुरा सरस्वतीशापात्तत्पश्चाद्धरिशापतः । बभूव वृक्षरूपा सा कलया विश्वपावनी ॥९॥
 कले. पञ्चसहस्रं च वर्षं स्थित्वा च मारते । जग्मुस्ताश्च सरिद्रूपं विहाय श्रीहरेः पदम् ॥
 यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीं वृन्दावने विना । यास्यन्ति सार्धं तामिश्च हरेर्वैकुण्ठमाज्ञथ
 शालग्रामो हरेर्मूर्तिर्जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दशसहस्रान्ते यथौ त्यक्त्वा हरेः पदम् ॥
 वैष्णवाश्च पुराणानि शङ्खाश्च श्राद्धतर्पणम् । वेदोक्तानि च कर्माणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥
 हरिपूजा हरेर्नाम तत्कीर्तिगुणकीर्तनम् । वेदाङ्गानि च शास्त्राणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥
 संतश्च सत्यं धर्मश्च वेदाश्च ग्रामदेवताः । व्रतं तरयाऽनशनं ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१९॥
 वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकापट्यसंयुताः । दुलसीवर्जिता पूजा भविष्यति ततः परम् ॥
 एकादशीविहीनाश्च सर्वे धर्मविधर्जिताः । हरिप्रसङ्गविमुक्ता भविष्यन्ति ततः परम् ॥
 शठः क्रूरा दाम्भिकाश्च महाहंकारसंयुताः । चौराश्च हिंसकाः सर्वे भविष्यन्ति ततः परम् ।
 पुंसा भेदस्तथा स्त्रीणां विवाहो वादनिर्णयः । स्वस्वामिभेदो वस्तूना न भविष्यत्यतः परम्
 सर्वे जनाः स्त्रीवशाश्च पुंश्चल्यश्च गृहे गृहे । तर्जनेभर्त्सनेः शश्वत्स्वामिनं ताडयन्ति च ॥
 गृहेश्वरी च गृहिणी गृही मृत्यवाधिकोऽघमः । चेटीमृत्यासमा बध्वः श्वश्रूश्च श्वशुरस्तथा ॥
 कर्तारो बालिनो गेहे योनिसंबन्धिवान्बवाः । विद्यासंबन्धिभिः सार्धं संभाषाऽपि न विद्यते
 यथाऽपरिचिता लोकास्तथा पुंसश्च बान्धवाः । सर्वकर्षक्षमाः पुंसो योषितामाज्ञया विना
 ब्रह्मसत्रियविद्भूद्रा जात्याचारविनिर्णयः । संध्या च यज्ञसूत्रं च भावलुप्तं न संग्रयः ॥
 श्लेच्छाचारा भविष्यन्ति वर्णाश्रित्वार एव च । श्लेच्छशास्त्रं पठिष्यन्ति स्वशास्त्राणि विहाय ते
 ब्रह्मसत्र विशा वंशाः शूद्राणां सेवकाः कलौ ॥ २९ ॥

सूपकारा भविष्यन्ति धावका वृषवाहकाः । सत्यहीना जनाः सर्वे सत्यहीना चे मेदिनी
 फलहीनाश्च तरवोऽपत् । हीनाश्च योषितः । क्षीरहीनास्तथा गावः क्षीरं सर्पिर्विर्वर्जितम् ॥
 दम्पती प्रीतिहीनौ च गृहिणः सुखवर्जिताः । प्रतापहीना मूयाश्च प्रजाश्च करपीडिताः ॥
 जलहीना नदा नद्यो दीर्घिकाः कन्दरादयः । धर्महीनाः पुण्यहीना वर्णाश्रित्वार एव च ॥
 लसेषु पुण्यवान्कोऽपि न तिष्ठति ततः परम् । कुत्सिता विकृताकारा नरा नार्थश्च बालकाः
 कुवार्ताः कुत्सितपथा भविष्यन्ति ततः परम् । वेचिद्धमश्च नगरा नरशून्या भयानकाः
 केचिभस्वरूपकुटीरेण नरेण च समन्विताः । अरण्यानि भविष्यन्ति ग्रामेषु नगरेषु च ॥
 अरण्यवासिनः सर्वे जनाश्च करपीडिताः । सस्यानि च भविष्यन्ति तडागेषु नदीषु च ॥

क्षेत्राणि सस्यहीनानि प्रकृष्टान्यर्थतः परम् । हीनाः प्रकृष्टा धनिनो बलदर्पसमान्विताः ॥
 प्रकृष्टवंशजा हीना भविष्यन्ति कलौ युगे । अलीकवादिनो धूर्ताः शठा वै सत्यवादिनः ॥
 पापिनः पुण्यवन्तश्चाप्यशिष्टः शिष्ट एव च । जितेन्द्रिया कम्पटाश्च पुंश्चर्यश्च पतिव्रताः
 तपस्विनः पातकिनो विष्णुभक्ता अवैष्णवाः । हिंसकाश्च दयायुक्ताश्चौराश्च नरघातिनः ॥
 भिक्षुवेषधरा धूर्ता निन्दन्त्युपहसन्ति च । भूतादिसेवानिपुणा जनानां मोदकारिणः ॥
 पूजितास्ते भविष्यन्ति वञ्चका ज्ञानदुर्बलाः । वामना व्याधियुक्ताश्च नाना नार्यश्च सर्वतः ॥
 ७. लयायुगो जरायुक्ता यौवनेषु कलौ युगे । पलिना. षोडशे वर्षे महावृद्धास्तु विंशतौ ॥
 अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणी । वत्सरान्ते प्रसूता स्त्री षोडशे च जरांविना ॥
 एताः काश्चिन्सहस्रेषु बन्ध्याश्चापि कलौ युगे । कन्याविक्रयिणः सर्वे वर्णाश्चत्वार एव च ॥
 मातृजायावधूनां च जारोपार्जनततराः । कन्थानां भगिनीनां च जारोपार्जनजीविनः ॥
 हरेर्नृणां विक्रयिणो भविष्यन्ति कलौ युगे । स्वयमुत्सृज्य दानं च कीर्तिवर्धनहेतवे ॥
 तत्राश्च न्ननसाऽऽलोच्य स्वयमुल्लङ्घयिष्यति । देववृत्तिं ब्रह्मवृत्तिं वृत्तिं गुरुकुलस्य च ॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा सर्वमुल्लङ्घयिष्यति । कन्यकागामिनः केचित्कोचिच्छ्रमाभिमामिनः ॥
 केचिद्भ्रूगामिनश्च केचित्सर्वत्रगामिनः । भगिनीगामिनः केचित्सपत्नीमातृगामिनः ॥
 भ्रातृजायागामिनश्च भविष्यन्ति कलौ युगे । अगम्यागमनं चैव करिष्यन्ति गृहे गृहे ॥
 आत्मयोनिं परित्यज्य विहरिष्यन्ति सर्वतः । पत्नीनां निर्गयो नास्ति मर्तुगां च कलौ युगे
 प्रजायां चैव वस्तूनां ग्रामाणां च विशेषतः । अलीकवादिनः सर्वे सर्वे चौर्यार्थलम्पटाः ॥
 परस्परं हिंसकाश्च सर्वे च नरघातिनः । ब्रह्मक्षत्रवितां वंशा भविष्यन्ति च पापिनः ॥
 लालाक्षालेःहरमानां च वरापारं लवणस्य च । वृषवाहा विप्रवंशाः शूद्राणां शत्रुदाहिनः ॥
 शूद्रानभोजिनः सर्वे सर्वे च वृषलीरताः । पञ्चपर्वपरित्यक्ताः कुहूरात्रेषु भोजिनः ॥ ९३ ॥
 यज्ञसूत्रविहीनाश्च संशयाशौचविहीनकाः ॥ ९४ ॥
 पुंश्चलीं वार्षुपाऽनीरा कुट्टिनीं च रज बला । विधा तं रन्वनागारे भविष्यन्ति च पाचिकाः ॥
 भ्रान्तानां निर्णयो नास्ति योनीनां च विशेषतः । आश्रमाणां जनानां च सर्वे श्लेच्छाः कलौ युगे
 एवं कलौ संप्रवृत्ते सर्वे श्लेच्छमया भवे । हस्तप्रमाणे वृक्षे चाङ्गुष्ठमाने च मानवे ॥ ९७ ॥
 विप्रस्य विष्णुयशसः पुत्रः कल्की भविष्यति । नारायणकलांशश्च भगवान्बलिनां बली ॥
 दीर्घेण करवालेन दीर्घघोटकवाहनः । श्लेच्छशून्यां च पृथिवीं त्रिशत्रेण करिष्यति ॥
 निश्लेच्छां वसुधां कृत्वा चान्तर्धानं करिष्यति । अराजका च वसुधा दस्युमस्ता भविष्यति

मूलप्रमाणं पद्मानं वर्षाभाराप्लुता मही । लोकशून्या वृक्षशून्या गृहशून्या भविष्यति ॥
 ततश्च द्वादशादित्याः कल्पिन्त्युदयं मुने । प्राप्नोति शुष्कतां पृथगी सप्ता तेषां च तजना
 कलौ गते च दुर्धर्षे संप्रवृत्ते कृते युगे । तपःसत्यसमायुक्तां धर्मः पूर्णो भविष्यति ॥६३॥
 तपस्विनश्च धर्मिष्ठा वेदज्ञा ब्रह्मणा मुनि । पवित्रताश्च धर्मिष्ठा योषिनश्च गृहे गृहे ॥
 राजानः क्षत्रियाः सर्वे विप्रमक्ता, वैश्वर्मिणः । मन्त्रावन्तो धर्मिष्ठा, पुण्यकर्मरता सदा
 वैश्या वाणिज्यनिरता विप्रमक्ताश्च धार्मिकाः शूद्राश्च पुण्यशीलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविनः ॥
 विप्रक्षत्रविशां वंशा विष्णुयज्ञरायणाः । विष्णुमन्त्ररता, सर्वे विष्णुमक्ताश्च दैवगवाः ॥
 श्रुतिरमृतिपुराणज्ञा धर्मज्ञा ऋतुगाविनः । लेहो नास्ति ह्यवर्णानां धर्मपूर्णे कृते युगे ॥
 धर्मस्त्रिषाच त्रेतायां द्विषाच द्वापरे स्मृतः । कलौ प्रवृत्ते पादात्मा सर्वलोपस्ततः परम् ।
 धाराः सप्त यथा विप्र विधयः पौटश स्मृताः । यथा द्वादश मासाश्च ऋतवश्च पडेव हि ॥
 द्वौ पक्षौ चायने द्वे च चतुर्भिः प्रहरैर्द्विनम् । चतुर्भिः प्रहरैः रात्रिर्गोसृष्टिशदिनेत्यथा ॥
 वर्ष, पञ्चाविधो ज्ञेयः कालसंख्यां निबोध मे । यथा चाऽऽयान्ति याः तेष्वेव तथा युगचतुष्टयम्
 वर्षे पूर्णे नराणां च देवानां च दिवानिशम् । शतत्रये पञ्चाधिके नराणां च युगे गते ॥
 देवानां च युगो ज्ञेयः कालसंख्याविदां मतः ॥ ७१ ॥

मन्वन्तरं तु दिवसानां युगानामेकसप्ततिः । मन्वन्तरसमं ज्ञेयं वेन्द्रायुः परिकीर्तितम् ॥ ७४ ॥
 अष्टाविंशतिमे चन्द्रं गते ब्राह्मं दिवानिशम् । अष्टोत्तरे वर्षशते गते पातो विधेर्भवेत् ॥ ७५ ॥
 प्रलयः प्राकृतो ज्ञेयस्तत्राष्टा वसुधरा । जलप्लुतानि विश्वानि ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 भ्रूषयो जीविनः सर्वे लीनाः कृष्णे परात्परे । तत्रैव प्रकृतिर्लीना तेन प्राकृतिको लयः ॥
 लये प्राकृतिकेऽनीते पाने च ब्रह्मणो मुने निमेषमात्रः कालश्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 एवं नश्यन्ति सर्वाणि ब्रह्माण्डान्शिवलोकानि च भिषी गालो कर्षकुण्डो श्रीकृष्णश्च सवर्षदः
 निमेषमात्रः प्रलयो यत्र विश्वं जलप्लुतम् । निमेषान्तरे काले पुनः सृष्टः क्रमेण च ॥
 एवं वसतिविधा सृष्टिर्लयः कतिविधोऽपि वा । कतिकृत्वो गन्तव्यं संख्यां जानाने कः पुमान्
 सृष्टीनां च लयानां च ब्रह्माण्डानां च नारद । ब्रह्मादीनां च विश्वण्डे संख्यां जानाति कः पुमान्
 ब्रह्माण्डानां च सर्वपापीधरश्चैव एव सः । सर्वेषां परमात्मना च श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥
 ब्रह्मादयश्च तस्यांशान्तस्यांशश्च महाविराट् । तस्यांशश्च विराट् सुदन्तस्यांशा प्रकृतिः
 स्मृता ॥ ८४ ॥

स च कृष्णो द्विषाम्भो द्विभुजश्च कृष्णः । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोष्ठोके द्विभुजः स्वयम्

ब्रह्म दितृणपर्यन्तं सर्वं प्राकृतिकं भवेत् । यद्यत्प्राकृतिकं सृष्टं सर्वं नश्वरमेव च ॥ ८६ ॥
 विद्वच्चैकं सृष्टिमूर्च्छं तत्सत्यं नित्यं सनातनम् । स्वेच्छापयं परं ब्रह्म निर्लिप्तं निर्गुणं परम् ॥
 निरुपाधि निगाकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् । अतीतं कमतीयं च नवीननीरदपमम् ॥ ८८ ॥
 द्विमुञ्जं मुरलीहस्तं गोपनेपं किशोरकम् । सर्वज्ञं सर्वसेव्यं च परमात्म नर्णेश्वरम् ॥ ८९ ॥
 कर्गोनि धाता ब्रह्माण्ड ज्ञानात्मा कमलोद्भव । शिवो मृत्युञ्जयश्चैव संहर्ता सर्वतत्त्ववित्
 यस्य ज्ञानाद्यत्तपसा सर्वेशस्तत्समो महान् । महाविभूतियुक्तश्च सर्वज्ञः सर्वदः स्वयम् ॥
 सर्वव्यापी सर्वपाता पदाता सर्वसंपदाम् । विष्णुः सर्वेश्वरः श्रीमान्यस्य ज्ञानाज्जा त्पतिः ॥
 महापाया च प्रकृतिः सर्वशक्तिमतीश्वरी । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा यद्भवत्या यस्य सेवया ॥
 स त्रिशी वेदगता च वेदाधिष्ठातृदेवता । पूज्या द्विजानां वेदज्ञा यज्ज्ञानाद्यस्य सेवया ॥
 सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषां पुरा । यत्सेवया यत्तपसा यस्य ज्ञानात्सरस्वती ॥
 यत्सेवया यत्तपसा प्रदात्री सर्वसंपदाम् । धनैरदस्याधिदेवी सा महालक्ष्मीः सनातनी ॥
 यत्सेवया यत्तपसा सर्वविश्वेषु पूजिता । सर्वज्ञानाधिदेवी सा सर्वसंपत्प्रदायिनी ॥ ९७ ॥
 सर्वेश्वरी सर्ववन्धा सर्वेशं प्राप या पतिम् । सर्वज्ञा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥
 कृष्णवामांशसंभूता कूर्ध्णप्राणाधिदेवता । वृष्णप्राणाधिका प्रेम्णा रात्रिका कृष्णसेवया ॥
 सर्वाधिकं च रूपं च सौभाग्यं मानगौरवम् । कृष्णवक्षःस्थलस्थानं पत्नीत्वं प्राप सेवया ॥
 तपश्चकार सा पूर्वं शतशृङ्गे च पर्वते । दिवं युगसहस्रं च निराहागऽतिकर्षिता ॥
 कृशां निःश्वासरहिता दृष्ट्वा चन्द्रकलोपमाम् । कृष्णो वक्षःस्थले कृत्वा रुरोद कृपया विभुः
 वरं तस्यै ददौ सारं सर्वेषामपि दुर्लभम् । मम वक्षःस्थले तिष्ठ मयि ते भक्तिरस्त्विति ॥
 सौभाग्येन च मानेन प्रेम्णा वै गौरवेण च । त्वं मे श्रेष्ठो परं प्रेम्णा ज्येष्ठो स्वं सर्वयोषिताम्
 वरिष्ठा च गरिष्ठा च संस्तुता पूजिता मया । सततं तव सा योऽहं राध्यश्च प्राणवल्लभे ॥
 इत्युक्त्वा जगता नाम् श्रुके तच्चेतना ततः । सपत्नीरहितां ता च चकर प्राणवल्लभाम् ॥
 अंघा ण याश्च देवो वै पूजितास्तस्य सेवया तपस्या पादशी यासां तासां तादृक्फलं मुनेः ॥
 दिवं वर्षमहस्रं च तपस्तप्त्वा हिमालये । दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह ॥
 सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्वते गन्धमादने । लक्षवर्षं च दिवं च सर्ववन्धा बभूव सा ॥
 लक्ष्मीर्द्युगशतं दिवं तपस्तप्त्वा च पुष्करे । सर्वसंपत्प्रदात्री सा चाभवत्तस्य सेवया ॥
 सा त्रिशी मलये तप्त्वा द्विजपूज्या बभूव सा । पृष्टिर्पसदस्रं च दिवं ध्यात्वा च तत्पदम् ॥
 शतमन्त्रनरं तप्तं शंकरेण पुरा विभो । शतमन्त्रनरं चैव ब्रह्मण तस्य भक्तिः ॥

१ ख. "नसत्या" । २ ख. "वप्रामाधि" । ३ ख. "ष्णप्रेमाधि" । ४ क. "ष्टा च प्रेष्ठा च प्रेयधी च" । ५ ख. "येषां या ।

शतमन्वन्तरं दिव्युस्तपसा पाता बभूव ह । शतमन्वन्तरं घर्मस्तपसा वृषयो बभूव ह ॥
 मन्वन्तरं तपस्तेषु शेषो भवत्या च नारद । मन्वन्तरं च सूर्यश्च शक्रश्चन्द्रस्तथा गुरुः ॥
 दिव्यं शतयुगं चैव वायुस्तपसा च भक्तिः । सर्वप्राणः सर्वपूज्यः सर्वाधारो बभूव सः ॥
 एवं कृष्णस्य तपसा सर्वे देवाश्च पूजिताः । मुनयो मानवा भूपा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः ॥
 एवं ते कथितं सर्वं पुराणं च यथागमम् । गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञातं किं भूयः श्रोत्रमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० युगतन्माहात्म्यमन्व-
 न्तरकालेश्वरगुणनिरूपणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====
 अपाष्टमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

हरेर्निनेपमात्रेण ब्रह्मणः पात एव च । तस्य पाते प्राकृतिकः प्रलयः परिकीर्तितः ॥ १ ॥
 प्रलये प्राकृते चोक्तं तत्रादृष्टा वसुंधरा । जलप्लुतानि विश्वानि सर्वे लीना हराविति ॥
 वसुंधरा तिरोभूना कुत्र वा तत्र तिष्ठति । सृष्टिविधानसमये साऽऽविर्भूता कथं पुनः ॥ २ ॥
 कथं बभूव सा घन्था मान्या सर्वाश्रया जथा । तस्याश्च जन्म विस्तारं वद मद्गुणकारणम् ॥

श्रीनारायण उवाच—

सर्वादिसृष्टौ सर्वेषां अन्म कृष्णादिति श्रुतिः । आविर्भावस्तिरोभावः सर्वेषु प्रलयेषु च ॥
 श्रूयतां वसुधानन्व सर्वमद्भ्यश्चमद्भ्यम् विघ्नन्निघ्नं परं पापनाशनं पुण्यवर्धनम् ॥ ६ ॥
 अहो केचिद्दन्तीति मधुकैटभमेदसा । बभूव वसुधा घन्था तद्विरुद्धमतं शृणु ॥ ७ ॥
 उच्यते पुरा दिव्यं तुष्टौ युद्धेन तेजसा । आयां जहि न यत्रोर्ध्वं पयसा संवृतेति च ॥
 तयोर्जीवनकाले न प्रत्यक्षा च भवेत्स्फुटम् । तर्हि बभूव मेदश्च मरणाऽन्तरं तयोः ॥ ९ ॥
 मेदिनीति च विख्यातेऽयुक्ता येस्तन्मतं शृणु । जलधौता कृशा पूर्वं वर्धिता मेदसा यतः ॥
 कथयामि च तज्जन्म सार्यकं सर्वसमतम् । पुरा श्रुतं च श्रुत्युक्तं घर्मवक्त्राद्य पुष्करे ॥
 महाविराट्परीरम्य जलधरस्य निरं स्फुटम् । मलौ बभूव पाटेन सर्वाङ्गव्यापको ध्रुवम् ॥
 स च प्रविष्टः सर्वेषां तटोऽर्न्नां विषयेषु च । काटेन मरता तस्माद्बभूव वसुधा मुने ॥ १९ ॥
 प्रत्येकं प्रविष्टोऽर्न्नां च स्थिता कृतेषु सा स्थिरा । आविर्भूता तिरोभूता सा चला च पुनः पुनः
 आविर्भूता सृष्टेश्चैव सज्जैश्चैवैव्युत्थिता । प्रलये च तिरोभूता जन्माऽन्तरवस्थिता ॥
 प्रतिविधेषु वसुधा सृष्टिदाननमंयुता । सप्तमागरसंयुता सप्तश्रीवमिता सती ॥ १६ ॥

हिमाद्रिमेरुसंयुक्ता ब्रह्मचन्द्राकंसंयुता । ब्रह्माविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैस्तथा नृणा ॥ १७ ॥
 पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्यमारतसंयुता । काञ्चनीभूमिसंयुक्ता सर्वदुर्गसमन्विता ॥ १८ ॥
 पातालाः सप्त तदधस्तदूर्ध्वे ब्रह्मलोकतः । ध्रुवलोकश्च तत्रैव सर्व विश्वं च तत्र वै ॥ १९ ॥
 एवं सर्वाणि विश्वानि पृथिव्यां निर्मितानि वै । ऊर्ध्वं गोलोकेनैकुण्ठौ नित्यौ विश्वपरी च तौ
 नक्षत्राणि च विश्वानि कृत्रिमाकृत्रिमाणि च । प्रलये प्राकृते ब्रह्मन्ब्रह्मणश्च निपातने ॥
 महाविराडादिसृष्टौ सृष्टः कृष्णेन चाऽऽत्मना । नित्ये स्थितः स प्रलये काष्ठाकाशेद रैः सह
 क्षित्यधिष्ठानुदेवी सा वाराहे पूजिता सुरैः । मनुभिर्भुनिभिर्विभ्रैर्गन्धर्वादिभिरेव च ॥ २३ ॥
 विष्णोर्वराहरूपस्य पत्नी सा श्रुतिसंमता । तत्पुत्रो मङ्गलो ज्ञेयः सुयशा मङ्गलात्मजः ॥

नारद उवाच—

पूजिता केन रूपेण वाराहे च सुरैर्गही । वराहेण च वाराही सर्वैः सर्वाश्रया सती ॥ २५ ॥
 तस्याः पूजाविधानं चाऽप्यधक्षोद्धरणकथम् । मङ्गलं मङ्गलस्यापि जन्म वासं वद प्रभो ।

नारायण उवाच—

वाराहे च वराहश्च ब्रह्मणा संस्तुतः पुरा । उद्धार महीं हत्वा हिरण्याक्षं रसातल त् ॥ २७ ॥
 जले तां स्थापयामास पद्मपत्रं यथाऽग्रे । तत्रैव निर्धमे ब्रह्मा सर्व विश्वं मनोहरम् ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा तदविदेवीं च सकामां कामुको हारिः । वराहरूपी भगवान्कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ २९ ॥
 कृत्वा रतिकरीं शय्यां मूर्तिं च सुमनोहराम् । क्रीडां चकार रहासि दिव्यवर्षमहार्जिशम् ॥ ३० ॥
 सुखसंभोगसंस्पर्शान्मूर्च्छीं संप्राप सुन्दरी । विदग्धया विदग्धेन संगमोऽतिसुखप्रदः ॥ ३१ ॥
 विष्णुस्तदङ्गसंश्लेषाद्नुर्बुधे न दिवानिशम् । वर्षान्ते चेतनां प्राप्य कैपी तत्याज कामुकैः
 दधार पूर्वरूपं हि वाराहं चैव ललिषा । पूजां चकार भक्त्या च ध्यात्वा च धरणीं सतीम् ॥
 धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः सिन्दूरैरनुलेपनैः । वस्त्रैः पुष्पैश्च बाणैः संपूज्योवाच तां हारिः ॥ ३४ ॥

महावराह उवाच—

सर्वावारा भय शुभे सर्वैः संपूजिता सती । मुनिभिर्भुनिभिर्देवैः सिद्धैर्वा मानवारिभिः ॥ ३५ ॥
 जशोच्छ्रयमाज्जलत्यागगृहारम्भप्रवेशने । वापीतडागारम्भे च शुभे च कृपिकर्मणि ॥
 तत्र पूजां कारिष्यन्ति संभ्रमेण सुरादयः । मूढा ये न कारिष्यन्ति दास्यन्ति नरकं च ते ॥ ३७ ॥

वसुधोवाच—

वहामि सर्वं वाराहरूपेणाहं तवाज्ञया । ललिषामात्रेण भगवन्विश्वं च सचराचरम् ॥ ३८ ॥

१ क. सप्तस्वर्गेषु । २ ख. "न्म व्यासं व" । ३ ख. "मोऽपि सु" । ४ क. कामं तत्याज कामिनीं ।

मुक्तां शुक्तिं हरेरर्ची शिवलिङ्गं शिलां तथा । शङ्खं पदीपं रत्नं च माणिक्यं हीरकं मणिम् ॥
यज्ञसूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदलम् । जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं च सुवर्णकम् ॥४०॥
गोगेवनां चन्दनं च शालग्रामजलं तथा । एतान्बोद्धुमशक्ताऽहं क्लिष्टा च भगवन्मृग ॥

श्रीभगवानुवाच—

द्रव्याण्येतानि ये मूढा अर्पयिष्यन्ति सुन्दरी । यास्यन्ति कालसूत्रं ते दिव्यं वर्षशतं त्वयि ॥
इत्येवमुक्त्वा मगवान्निगराम च नारद । बभूव तेन गर्भेण तेजस्वी मङ्गलग्रहः ॥ ४३ ॥
पूजा चक्रुः पृथिव्याश्च ते सर्वे चाऽऽज्ञया हरेः । दधुः काण्वोक्तमार्गेण तुष्टुवुः स्तवनेन च ॥
दद्युर्मलेन मन्त्रेण नैत्रेणादिकमेव च । संस्तुता त्रिपुलोकेषु पूजिता सा बभूव ह ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—

किं ध्यानं स्तवनं किं वा तस्य मूलं च किं वद । गूढं सर्वपुराणेषु श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ४६ ॥

नारायण उवाच—

आदौ च श्रुयितीदेवी वराहेण सुपूजिता । ततो हि ब्रह्मणा पश्चात्ततश्च पृथुना पुरा ॥४७॥
ततः सर्वैर्मुनीन्द्रैश्च मनुभिर्नारदादिभिः । ध्यानं च स्तवनं मन्त्रं शृणु वक्ष्यामि नारद ॥४८॥
ॐ ह्रीं क्लीं श्रीं वा वसुधायै स्वाहा । इत्यनेन तु मन्त्रेण पूजिता विष्णुना पुरा ॥४९॥
श्वेतचम्पकवर्णाभा शतचन्द्रममपभाम् । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गी सर्वभूषणभूषिताम् ॥ ५० ॥
रत्नाधारा रत्नगर्भा रत्नाकरसमन्विताम् । बहूनिशुद्धांशुकाधाना सस्मिता बन्दिता मने ॥
ध्यानेनानेन सा देवी सर्वैर्वै पूजिता भवेत् । स्तवनं शृणु विभ्रेन्द्र काण्वशाखोक्तमेव च ॥

विष्णुरुवाच—

यज्ञसूक्तारजाया त्वं जयं देहि जयावहे । जयेऽजये जयावारे जयशीले जयप्रदे ॥५३॥
सर्वावारे सर्ववर्जि सर्वशक्तिसमन्विते । सर्वकामप्रदे देवि सर्वेष्टं देहि मे स्थिरे ॥ ५४ ॥
सर्वसस्यालये सर्वसस्याढ्ये सर्वसस्यदे । सर्वसस्यहरे काळे सर्वसस्यात्मिके क्षिते ॥५५॥
मङ्गले मङ्गलावारे माङ्गल्ये मङ्गलप्रदे । मङ्गलार्थे मङ्गलाशे मङ्गले देहि मे परम् ॥५६॥
पुण्यस्वरूपे पुण्यानां बीजरूपे सनातनी । पुण्यश्रये पुण्यवतामाढ्ये पुण्यप्रदे भवे ॥
स्त्रीरत्नरूपे रत्नौघे रत्नसंरक्षर प्रदे ॥ ५८ ॥

भूमे भूमिपसर्वस्वे भूमिपालपरायणे । भूमिपालहंकाररूपे भूमिं देहि वसुंधरे ॥ ६० ॥
इदं स्तोत्रं महापुण्यं तां संपूज्य च यः पठेत् । कोट्यन्तरे जन्मनि स संभवेद्भूमिपेश्वरः ।
भूमिज्ञानकृतं पुण्यं लभते पठन्नाज्जन । दत्तापहारजात्पापा-मुच्यते नात्र संशयः ॥६२॥
अम्बुशीचीमूलनन त्पापा-मुच्येत स ध्रुवम् । अन्यकूपे कूपदजात्पापा-मुच्येत स ध्रुवम् ।

परमूत्राद्धजात्पागमुच्यते नात्र संशयः । भूमौ वीर्यत्यागपापादीपादिस्थापनात्तथा ॥
 पापेन मुच्यते प्राज्ञः स्तोत्रभ्य पठनन्मुने । अश्वपेधशतं पुण्यं लभते नात्र संशयः ।
 इति श्री० म० प्र० नारदना० श्रुतिव्युपाख्यानैः पृथिवीस्तोत्रं नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणेन यत् । परमूमौ श्राद्धपापं कूपे कुपदजं तथा ॥१॥
 अम्बुवीचीमूलननवीनत्यागमेव च । दीपादिस्थापनात्पापं श्रोत्रमिच्छामि यत्नतः ॥
 अन्यथा पृथिवीजन्यं पापं यत्प्रश्रुतः परम् । यदास्ति तत्पतीकारं वद भेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

वितस्त्रिमातां भूमिं च यो ददाति च मारते । संस्थापनात्त्रिपायसु यायाद्विष्णुमन्दिरम्
 भूमिं च सर्वमश्वाद्यां ब्राह्मणाय ददाति यः । भूमिरेणुममाणे च वर्षे विष्णुपदे वसेत्
 ग्रामं भूमिं च घान्यं च यो ददात्थाददाति यः । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तौ सोमो वैकुण्ठवासिनी
 भूमिं दादति यः काले यः साधुश्चानुमोदते । स प्रयाति च वैकुण्ठं मित्रगोत्रसमन्वितः ॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । कालभूत्रे तिष्ठति स यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥८॥
 तामुप्रपौत्रप्रमृतिर्भूमिहिनः श्रिया हतः । सुखहीनो दरिद्रः स्यादन्ते य नि च रौरवम् ॥
 गवां मार्गं विनिष्कृष्य यश्च सस्यं ददाति सः । दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीशके च तिष्ठति ॥
 गोष्ठं तडामं निष्कृष्य मार्गं सस्यं ददाति यः । स च तिष्ठत्यभीपत्रे यावद्विन्द्राश्चतुर्दश ॥
 न पद्मपिण्डमुद्धृत्य ज्ञाति कूपे परस्य यः । भ्रामोति नरकं नैव न ज्ञानकउमेव च ॥१२॥
 कामी भूमौ च रहसि बीजत्यागं करोति यः । त्रिभूतेणुममाणं च वर्षे तिष्ठति रौरवे ॥१३॥
 अम्बुवीच्यां मूलननं यः करोति च मानवः । स याति कृषिदंशं च स्थितिस्तत्र चतुर्गुणम् ॥
 परकीये लुप्तकूपे कूपं मूढः करोति यः । पुष्करिण्यां च लुप्ताया तां ददाति च यो नरः ॥
 सर्वं फलं परस्यैव तप्तभूमिं मनेत्तु सः । तप्त तिष्ठति संनष्टो यावद्विन्द्राश्चतुर्दश ॥ १४ ॥
 परकीयतटागे च पद्ममुद्धृत्य चेतमनेत् । रेणुप्रमाणार्थं च द्व्यष्टके वसेन्नरः ॥ १७ ॥
 पिण्डं पित्रे भूमिभर्तुर्न मदाय च मानवः । भद्रं करोति यो मूढो नरकं याति निश्चिनम् ॥
 भूमौ दीपं योऽर्पयति सोऽन्धः सप्तमुज-मसु । भूमौ शस्त्रं च संस्थाप्य पुष्टं जन्मान्तरे जनेत्

मुक्तामाणिक्यहीरं च सुवर्णं च मणिं तथा । यश्च संस्थापयेद्मूमौ दारिद्र्यं सप्तजन्मसु ॥
 शिवालङ्कं शिलामर्चया यश्चार्षयति मूले । शतमन्वन्तरं यावत्कृमिभक्षे स तिष्ठति ॥२१॥
 भुक्तं मन्त्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसीदलम् । यश्चार्षयति मूमौ च स तिष्ठेन्नरके युगम् ॥२२॥
 जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं रोचनां तथा । यो मूढश्चार्षयेद्मूमौ स याति नरकं ध्रुवम् ॥
 मुने चन्दनकाष्ठं च रुद्रासं कुशमूलकम् । संस्थाप्य मूमौ नरके वसेन्मन्वन्तरं गवधि ॥२४॥
 पुस्तकं यज्ञसूत्रं च मूमौ संस्थापयेत्तु यः । न भवेद्विप्रयोनौ च तस्य जन्मान्तरे जनिः ॥
 ब्रह्महत्यासमं पापमिह वै लभते ध्रुवम् । ग्रन्थियुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं स्यात्तत्सर्ववर्णकैः ॥२६॥
 यज्ञं कृत्वा तु यो भूमिं क्षीरेण नहि सिञ्चति । स याति तप्तसूर्मिं च संघः सर्वजन्मसु ॥
 मूर्ध्नि ग्रहणे यो हि करोति खननं भुवः । जन्मान्तरे महापापी सोऽङ्गहीनो भवेद्भ्रुवम् ।
 भवनं यत्र सर्वेषां भूमिस्तेन प्रकीर्तिता । वसु रत्नं या दधाति वसुधा च वसुंधरा ॥२९॥
 हरेरुरौ च या जाता सा चोर्वा परिकीर्तिता । घरा घरित्री घरणी सर्वेषां घरणात्तु या ॥
 इज्या च यागभरणात्क्षोणी क्षीणा लये च या । महालये क्षयं याति क्षितिस्तेन प्रकीर्तिता
 काश्यपी कश्यपस्येयमचला स्थितिरूपतः । विश्वंभरा तद्भरणं चानन्ताऽनन्तरूपतः ॥
 पृथ्वीयं पृथुकन्यात्माद्विस्तृतत्वान्मही मुने ॥ ३३ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० पृथिव्युपाख्यानं नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

श्रुतं पृथिव्युपाख्यानमतीव सुमनोहरम् । गङ्गोपाख्यानमधुना वद वेदविदा वर ॥ १ ॥
 मारतं मारनीशापादाजगाम सुरेश्वरी । विष्णुस्वरूपा परमा स्वयं विष्णुपदी सती ॥२॥
 कथं कुत्र युगे केन प्रार्थिता मेरिता पुरा । तत्कर्म श्रोतुमिच्छामि पापघ्नं पुण्यदं शुभम् ॥

नारायण उवाच—

राजरामेश्वरः श्रीमान्गरः सूर्पवंशजः । तस्य माता च वैदर्भी शैलया च द्वे मनोहरे ॥
 सत्यस्वरूपः सत्येष्टः सत्यधाकस्तवमावनः । सत्यधर्मविचारज्ञः परं सत्ययुगोद्भवः ॥९॥
 एकस्यामेव पुत्रश्च नभूत् सुमनोहरः । असमञ्ज इति ख्यातः शैलयायां कुलवर्धनः ॥६॥
 अन्या चाऽऽपद्यमानस शंकरं पुत्रकामुकी । नभूत् गर्भेस्तस्याश्च शिष्यस्य तु वरेण च ॥

गते शताब्दे पूर्णे च मांसपिण्डं सुपाव सा । तद्दृष्ट्वा च शिवं ध्यात्वा रुो दीर्घैः पुनः पुनः
 शंभुर्ब्राह्मणरूपेण तत्त्वमीपं जगाम ह । चकर संविमज्यैतत्पिण्डं पाष्टिसहस्रधा ॥ ९ ॥
 सर्वे बभूवुः पुत्राश्च महं वरपरक्रमाः । श्रीमदधोऽहमार्तण्डप्रभाजुष्टकलेवराः ॥ १० ॥
 वरिलर्षेः कोपदृष्ट्या बभूवुर्महमसाच्च ते । राजा सरोद् तच्छ्रुत्वा जगाम भैरवं शुचा ॥
 तंश्चकारानमज्जो गङ्गानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं ममार काश्रयोगतः १२
 दिलिपस्तस्य तनयो गङ्गानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं यथौ लोभा तं नृपः ॥
 अंशुर्मास्तस्य पुत्रश्च गङ्गानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं मृश्र वाश्रयोगतः ॥
 मगीरथस्तस्य पुत्रो महाभागवतः सुवीः । वैष्णवो विष्णुभक्तश्च गुणवानजरामरः ॥ १५ ॥
 तपः कृत्वा लक्षवर्षं गङ्गानयनकारणात् । ददर्श कृष्णं हृष्टस्यं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं किशोरं गोपवेषम् । परमात्मानमीशं च मक्तानुप्रहविप्रहम् ॥ १७ ॥
 स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं विभुम् । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुतं मुनिर्गर्गनुतम् १८ ॥
 निर्लिप्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ईषद्भासं प्रसन्नाम्यं मक्तानुप्रहकारकम् ॥
 वह्निशुद्धाशुक्राधानं रत्नभूषणभूषणम् । दृष्ट्वा दृष्ट्वा नृपानिः प्रणम्य च पुनः पुनः ॥
 लीलया च वरं प्राप्य वाञ्छितं वंशतारकम् । तत्राऽऽजगाम गङ्गा सा स्मरणात्परम त्वनः
 तं प्रणम्य प्रतस्थौ च तत्पुरः संपुट झलिः । उवाच भगवास्तथ ता दृष्ट्वा सुमनोहराम् ॥
 कुर्वती स्तवनं दिव्यं पुत्रकाञ्चिन्विप्रहाम् ॥ २२ ॥

श्रीकृष्ण उवाच —

भारतं भारतीयाऽऽब्रूञ्च शीघ्रं सुध्वरि ॥ २३ ॥

सगरस्य सुतान्सर्वाः पूताः कुलममाऽऽज्ञा । त्वत्सार्शवः पुना पूता यास्मान्ते मम मन्दिरम्
 विभ्रतो दिव्यमूर्तिं ते दिव्यस्यन्दरागाभेन । मत्पदा भदिष्यन्ति सर्वकालं निशमयाः ॥
 कर्मभोगं समुच्छिद्य कृतं जन्मनि जन्मनि । नानाविधं महत्कल्पं पापं स्याद्भारते नृभिः ॥
 गङ्गायाः स्पर्शवातेन नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् । स्पर्शनं दर्शनादेव्याः पुण्यं दशगुणं ततः ॥
 मौसलस्नानमारेण सामान्यदिवसे नृणाम् । को टिजः मार्जितं पापं नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् ॥
 यानि वानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । नानाजन्मार्जितान्येव कामनोऽपि कृतानि च
 तानि सर्वाणि नश्यन्ति मौसलस्नानतो नृणाम् । पुण्याहस्नानं पुण्यं वेदा नैव विदन्ति च
 वेनिद्विदन्ति ते देवि फलमेव यथानमम् । ब्रह्मविदुर्गोशिया गश्च सर्वं नैव विदन्ति च ॥ २१ ॥

सामान्यदिवसस्नानसंकल्पं शृणु मुन्दरि । पुण्यं दशगुणं चैव मौसलस्नानतः परम् ॥
 त-स्त्रिंशद्गुणं पुण्यं रविसंक्रमणे दिने । अमायां चापि तत्तुल्यं द्विगुणं वसिष्ठायां ॥३३॥
 ततो दशगुणं पुण्यं नरागामुत्तगायणे । चांबुमास्यां पौर्णमास्यां पञ्चमं पुण्यमेव च ॥३४॥
 अक्षयायां च तत्तुल्यं नैतद्वेदे निरूपितम् । असंख्यपुण्यफलदमेतेषु स्नानदानकम् ॥३५॥
 सामान्यदिवसे स्नानं ध्यानाच्छतगुणं फलम् । मन्वन्तरेषु देवेशि युगिपुतयैव च ॥
 मघस्य नितसप्तम्यां मीमांस्यम्यां तथैव च । तथाऽशोकाष्टमितिथ्यां नवमं च तथा हरेः
 ततोऽपि द्विगुणं पुण्यं नन्दायां तव दुर्लभम् । दशैपायहरायां तु दशम्यां सुमहत्फलम् ॥
 नन्दायाम् च वारुण्यां महत्पूर्वम् । चतुर्गुणम् । ततश्चतुर्गुणं पुण्यं द्विमहत्पूर्वके सति ॥३९॥
 पुण्यं कोटिगुणं चैव सामान्यस्नानतो भवेत् । चन्द्रसूर्योपरागेषु स्मृतं दशगुणं ततः ॥४०॥
 पुण्येऽप्यर्धोदये काले ततः शतगुणं फलम् । सर्वेषामेव संकल्पो वैष्णवानां विपर्ययः ॥४१॥
 फलसंभानरहिता जीवन्मुक्ताश्च वैष्णवाः । मत्प्रानिमत्तिकामास्ते सर्वेऽपि सर्वकर्मसु ॥
 गुरुवक्त्रं द्विष्णुमन्त्रो रस्य वर्णे विशेत्तरः । जीवन्मुक्तं वैष्णवं तं वेदाः सर्वे वदन्ति च ॥
 पुरुषाणां शतं पूर्वं पैतृकं च परं शतम् । मातामहस्य च शतं मातरं मातृमातरम् ॥४४॥
 मणिनीं भ्रातरं चैव मणिनेयं च मातुलम् । श्वश्रुं च श्वशूरं चैव गुरुवर्यां गुरोः सुतम् ॥
 गुरुं च ज्ञानदातारं मित्रं च सहचारिणम् । भूतं शिष्यं तथा चेटीं प्रजां स्वाश्रमसंनिधौ
 उद्धरेदात्मना सार्धं मन्त्रग्रहणमात्रतः । मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेत्तरः ॥४७॥
 तस्य संस्पर्शनात्पूर्वं तीर्थं च भुवि भारतम् । तस्यैव पादरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥४८॥
 पादोद्गस्थानमिदं तीर्थमेव भवेद्भुवम् । अलं विद्या जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥४९॥
 स्नादन्ति नो वैष्णवाश्च सदा नैवेद्यभोजिनः । विष्णोर्निवेदिताश्रं च नित्यं ये भुञ्जते नराः
 पूनानि सर्वतीर्थानि तेषां च स्पर्शनादहो । विष्णो पादोदकं पुण्यं नित्यं ये भुञ्जते नराः
 तत्पापानि पलायन्ते धनतयादिवोरगाः । तेषां दर्शनमात्रेण पूनं च भुवनत्रयम् ॥५२॥
 विष्णोः सुदर्शनं चक्रं सततं तांश्च रक्षति । मद्भुजश्रवणाद्ये च पुलकाङ्कितविग्रहाः ॥
 गद्गदाः साश्रुनेत्राश्च नगस्ने वैष्णवे त्तमाः । पुत्रादपि परः स्नेहो मयि येषां निरन्तरम् ॥
 गृहाद्याश्च मयि न्यवतास्ते नरा वैष्णवोत्तमाः ॥ ५४ ॥
 आत्रलस्तम्भपर्यन्तं मत्तः सर्वं चराचरम् । सर्वेषामहमेवेश इतिज्ञा वैष्णवोत्तमाः ॥५५॥
 असंख्यकोटिब्रह्माण्डं ब्रह्मविष्णुशिवदयः । प्रलये मयि लीयन्ते तेनेज्ञा वैष्णवोत्तमाः ॥
 तेनःस्वरूपं परमं भक्तानुग्रहविग्रहम् । स्वेच्छामयं निर्गुणं च निरीहं प्रकृतैः परम् ॥

सर्वे प्राकृतिका मत्त आविर्भूनाम्तिरो हेनाः । इति जानन्न ये देवि ते नरा वैष्णवोत्तमाः
इत्येवमुक्त्वा देवेशो विरराम तयोः पुरः । उवाच तं त्रिपथगा भक्तिनम्रात्मकंभरा ॥

गङ्गोवाच —

यामि चेद्भारतं नाथ भारतीशापतः पुरा । तवाऽऽज्ञया च गजेन्द्र तपसा चैव सांप्रतम् ॥
यानि वानि च पापानि मह्यं दास्यन्ति पापिन । तानि मे केन नश्यन्ति तद्दुपायं वद प्रभो
कति कालं परिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि सर्वेश तद्विष्णो परमं पदम् ।
गमान्यद्वा छिद्यते यद्यत्सर्वं जानासि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मनसर्वज्ञ तद्दुपायं वद प्रभो ।

श्रीकृष्ण उवाच —

जानामि वाञ्छितं गङ्गे तव सर्वं सुश्रेयसि । षडैस्ते रुद्ररूपोऽयं लवणोद्दो भविष्यति ।
ममैवांशः समुद्रश्च त्वं च लक्ष्मीस्वरूपिणी । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्मुवि ॥
यावत्स्यः सन्नि नद्यश्च मारत्याद्याश्च भारते । सौभाग्यं तव तास्वेव लवणोदस्य सौरते ॥
अद्यप्रमृति देवेशि कलेः पञ्चसहस्रकम् । वर्षं स्थितिस्ते मारत्या भुवि शापेन भारते ॥
नित्यं वारिधिना सार्धं कार्प्यसि रहो रतिम् । त्वमेव रमिका देवी रमिकेन्द्रेण संयुता ॥
त्वां तोषयन्नि स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यन्ति भक्तिनः
ध्यानेन कौशुमोक्तेन ध्यात्वा त्वां पूजयिष्यति । यः स्तौति ऽणमेन्नित्यं सोऽश्वमेधफलं लभेत्
गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात्पुत्रानां शतैरपि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुश्लोकं स गच्छति ॥
सहस्रं विना स्नानाद्यत्पापं ते भविष्यति । मद्भक्तदर्शने तावत्तदेव हि विनश्यति ॥७२॥
पापिनां तु सहस्राणां शतस्पर्शेन यत्तव । मन्मन्त्रोपासकस्नानात्तदद्यं च विनश्यति ॥७३॥
यत्र यत्र भवेद्गङ्गे मन्नामगुणकीर्तनम् । तत्रैव त्वमधिष्ठानं करिष्यस्यमोचनात् ॥७४॥
स र्धं स्तुद्धिः श्रेष्ठाभिः सरस्वत्यादिभिः शुभे । तत्तु तीर्थं भवेत्तद्यो यत्र मद्गुणकीर्तनम्
ऽद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूजे भवति पातकी । रेणुप्रमाणं वर्षं च स वैकुण्ठे वसद्भुवम् ॥७५॥
स्नायन्नि त्वयि ये मत्ता मन्नामामृतिपूर्वकम् । समुत्सृजन्ति प्रागाश्च ते गच्छन्ति हरेः पदम्
पार्षदप्रवगन्ते च भविष्यन्ति हरोश्चरम् । अमंख्यकं प्राकृतिकं लयं द्रक्ष्यन्ति ते नराः ॥
मृतस्य बहुपुण्येन तच्छव त्वयि विन्यमेत् । प्रयाति स च वैकुण्ठं यावद्दृष्ट्वां स्थितिस्त्वयि
काव्युहं ततः कृत्वा भोजयित्वा स्वकर्मजम् । तस्मै दद्याने सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम्
अज्ञानी स्वज्जलस्पर्शाद्यिः प्राणान्ममत्सृजेत् । तस्मै ददामि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम्
अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणास्त्वक्रामम् तृपूर्वकम् । तस्मै ददामि सारूप्यमसंख्यं प्राकृतं लयम्

सामान्यदिवसस्नानसंकल्पं शृणु सुन्दरि । पुण्यं दशगुणं चैव मौसलस्नानतः परम् ॥
 त-स्त्रिंशद्गुणं पुण्यं रविसंक्रमणे दिने । अमाया चापि तत्तुल्यं द्विगुणं वसिष्ठायने ॥३३॥
 ततो दशगुणं पुण्यं नरागामुत्तराद्यने । चांबुर्मास्या पौर्णमास्यापन्नन्तं पुण्यमेव च ॥३४॥
 अक्षयाद्यं च तत्तुल्यं नैतद्वेदे निखपिनम् । असंख्यपुण्यफलदमेतेषु स्नानदानवम् ॥३५॥
 सामान्यदिवसे स्नानं ध्यानाच्छतगुणं फलम् । मन्वन्तरेषु देवेशि युगपि तु तथैव च ॥
 मघस्य पितृसप्तम्या मीनाष्टम्या तथैव च । तथाऽशोकाष्टमितिथ्यां नवम् । च तथा हरेः
 ततोऽपि द्विगुणं पुण्यं नन्दाया तव दुर्लभम् । दर्शपापहराया तु दशम्यां सुमहत्फलम् ॥
 नन्दानमं च वासुण्यां महत्पूर्वम् । चतुर्गुणम् । ततश्चतुर्गुणं पुण्यं द्विमहत्पूर्वके सति ॥३९॥
 पुण्यं वांदिगुणं चैव सामान्यस्नानतो भवेत् । च-द्रसूर्योपरामेषु स्मृतं दशगुणं ततः । ४० ॥
 पुण्येऽप्यर्धोदये काले ततः शतगुणं फलम् । सर्वेषामेव संस्कारो वैष्णवानां विपर्ययः ॥४१॥
 फलसंधानरहिता जीवन्मुक्ताश्च वैष्णवा । मर्त्यानिभक्तिकामास्ते सर्वे । सर्वकर्मसु ॥
 गुरुवक्त्रं द्विष्णुमन्त्रो रस्य वर्णे विशेषतः । जीवन्मुक्तं वैष्णवं तं वेदाः सर्वे वदन्ति च ॥
 पुरुषाणां शतं पूर्वं पैतृकं च परं शतम् । मातामहस्य च शतं मातरं मातृमातरम् ॥४४॥
 मणिनीं भ्रानरं चैव मणिनेयं च मातुलम् । श्वश्रुं च श्वशूरं चैव गुरुपत्नीं गुरोः सुतम् ॥
 गुरुं च ज्ञानदातारं मित्रं च सहचारिणम् । भूतं शिष्यं तथा चेटीं प्रजा स्वाश्रमसंनिधौ
 उद्धरेदात्मना सार्धं मन्त्रग्रहणमाश्रितः । मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । ४७ ॥
 तस्य संस्वर्शनात्पूतं तर्प्यं च भुवि भारते । रस्यैव पादरजमा सयः पूता वसुंधरा ॥४८॥
 पादोदकस्थानमिदं तीर्थमेव भवेद्भ्रुवम् । अहं विष्टा जलं मूत्रं यद्विष्णोः (निवेदितम्) ॥४९॥
 खादन्ति नो वैष्णवाश्च सदा नैवेद्यभोजिनः । विष्णोर्निवेदिताश्रं च नित्यं ये भुञ्जते नराः
 पूतानि सर्वतीर्थानि तेषां च स्पर्शनाद्दहो । विष्णो पादोदकं पुण्यं नित्यं ये भुञ्जते नराः
 तत्प्राणानि पलायन्ते वैनतेयादिवोरगाः । तेषां दर्शनमात्रेण पूनं च भुवनत्रयम् ॥५२॥
 विष्णोः सुदर्शनं चक्रं सततं तांश्च रक्षति । मद्गुणश्रवणाद्ये च पुलकाद्धिताविग्रहाः ॥
 गद्गदाः साश्रुनेत्राश्च नरास्ते वैष्णवे तमाः । पुत्रादपि परः स्नेहे मयि येषां निरन्तरम् ॥
 गृहाद्याश्च मयि न्यवतास्ते नरा वैष्णवोत्तमाः ॥ ५४ ॥
 आश्रयस्तत्रपर्यन्तं मत्तः सर्वं चराचरम् । सर्वेषामहभेषेश इतिज्ञा वैष्णवोत्तमाः ॥५९॥
 असंख्यकोटिब्रह्माण्डं ब्रह्मविष्णुशिवः प्रलये मयि लीयन्ते भेनेज्ञा वैष्णवोत्तमाः ॥
 तेनः स्वरूपं परमं भक्तानुग्रहविग्रहम् । श्वेच्छामयं निर्गुणं च निरीहं प्रकृतैः परम् ॥

सर्वे प्राकृतिका मत्त आविर्भूतान्तिरोहिताः । इति जानन्नि ये देवि ते नरा वैष्णवोत्तमाः
इत्येवमुक्त्वा देवेशो विरराम तयोः पुरः । उवाच तं त्रिपथगा भक्तिनघ्रात्मकंपरा ॥

गङ्गोवाच —

शामि चैद्धारतं नाथ भारतीशापतः पुरा । तत्राऽऽज्ञया च रामेन्द्र तपसा चैव सांप्रतम् ॥
यानि वानि च पापानि मह्यं दास्यन्ति पापिनः । तानि मे केन नश्यन्ति तदुपायं वद प्रभो
कति कालं परिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि सर्वेश तद्विष्णो परमं पदम् ।
ममान्यद्वा छिद्यं यद्यत्सर्वं जानासि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मनसर्वज्ञ तदुपायं वद प्रभो ।

श्रीकृष्ण उवाच —

जानामि वाञ्छितं गङ्गे तव सर्वं सुश्रुति । परिस्ने रुद्ररूपोऽयं लवणोदो मविष्णोनि ।
ममैवांशः समुद्रश्च त्वं च लक्ष्मीस्वरूपिणी । त्रिदशभाग विदग्धेन संगमो गुणवान्भुवि ॥
यावत्स्यः सन्ति नद्यश्च मारत्याद्याश्च भारते । सौभाग्यं तव तास्वेव लवणोदस्य सौरते ॥
अद्यप्रभृति देवेशि कलेः पञ्चसहस्रकम् । वर्षे स्थितिस्ते मारत्या भुवि शापेन भारते ॥
नित्यं वारिधिना सार्धं करिष्यसि रहो रतिम् । त्वमेव रामिका देवी रामिकेन्द्रेण संयुता ॥
त्वां तोषयन्ति स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यन्ति भक्तितः
ध्यानेन कौथुमोक्तेन ध्यात्वा त्वां पूजयिष्यति । यः स्तौति प्रणमोन्नित्यं सोऽश्वमेधफलं लभेत्
गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयाद्यो जनानां शतैरपि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥
सहस्रं पिनां स्नानायत्पापं ते मविष्यति । मद्भक्तदर्शने तावत्तदेव हि विनश्यति ॥७२॥
पापिनां तु सहस्राणां शब्दस्पर्शेन यत्तव । मन्मन्त्रोपासकस्नानात्तदर्थं च विनश्यति ॥७३॥
यत्र यत्र मवेद्गङ्गे मन्नामगुणकीर्तनम् । तत्रैव त्वमधिष्ठानं करिष्यस्यधमोचनात् ॥७४॥
सर्वे त्रिगङ्गिः श्रेष्ठाभिः सरस्वत्यादिभिः शुभे । तत्तु तीर्थं भवेत्सद्यो यत्र मद्गुणकीर्तनम्
द्वन्द्वेणुस्पर्शमात्रेण पूरो भवति पातकी । रेणुप्रमाणं वर्षे च स वैकुण्ठे वसेद्भुवम् ॥७५॥
स्नायन्ति त्वयि ये भक्ता मन्नामामृतिपूर्वकम् । समुत्सृजन्ति प्रागांश्च ते गच्छन्ति हरेः पदम्
पार्षदप्रवगन्ते च भविष्यन्ति हरेश्चिरम् । असंख्यकं प्राकृतिकं लयं द्रक्ष्यन्ति ते नराः ॥
मृतस्य बहुपुण्येन तच्छिव त्वयि विन्यमेत । प्रयाति स च वैकुण्ठं यावदुदरां स्थितिस्त्वयि
कायव्यूहं ततः कृत्वा भोजयित्वा स्वकर्मजम् । तस्मै दद्यानि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम्
अज्ञानी त्वज्जलस्पर्शाधिः प्राणान्मुत्सृजेत् । तस्मै दद्यामि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम्
अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणांस्वनाममृतिपूर्वकम् । तस्मै दद्यामि सारूप्यमसंख्यं प्राकृतं लयम्

अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणान्मलामस्मृतिपूर्वकम् । तस्मै ददामि सालोक्यं यावद्वै ब्रह्मणो वयः
 तर्पिंऽप्यतीर्थे मरणे विशेषे नाम्नि कश्चन । मन्मन्त्रोपासकानां च नित्यं नैवेद्यभोजिनाम्
 पूतं कर्तुं स शक्तो हि लीलया भुवनत्रयम् । रत्नेन्द्रसारनिर्भाग्यानेन सह पार्थदैः ॥
 सद्यः स याति गोलोकं मम तुरथो भवेद्भुवम् ॥ ८५ ॥

मद्भक्तवान्प्रवा ये ये ते ते पुण्यधियः शुभे । ते यान्ति रत्नयानेन गोलोकं च सुदुर्लभम् ॥
 यत्र यत्र मृता ये च ज्ञानाज्ञानेन वा सति जीवःमुक्ताश्च ते पूता भक्तसंनिधिमात्रतः ॥
 इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च तमुवाच भगीरथम् । गृहि गङ्गामिमां भक्त्या पूजां कुरु च सांप्रतम्
 भगीरथस्तां द्रष्टव्यं पूजयामास भक्तितः । ध्यानेन कौथुमोक्तेन ततोऽप्येन च पुनः पुनः ॥
 श्रीकृष्णं प्रणनामाथ परमान्मानमीश्वरम् । भगीरथश्च गङ्गां च सोऽन्तर्धानं गतो हरिः ॥

नारद उवाच—

स्तोत्रेण केन ध्यानेन केन पूजाक्रमेण च । पूजां चकार नृपतिर्वद वेदविदां वर ॥ ९१ ॥

श्रीनारायण उवाच—

स्नात्वा नित्यं क्रियां कृत्वा धृत्वा धौते च वामसी । पादौ प्रक्षाल्य चाऽऽचम्य संयतो
 भक्तिपूर्वकम् ॥ ९२ ॥

गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवम् । संपूजयेन्नर शुद्धः सोऽधिकारी च पूजने
 गणेशं विघ्ननाशाय निष्पापाय दिवाकरम् । वह्निं स्वशुद्धये विष्णुं मुक्तये पूजयेन्नर ॥
 शिवं ज्ञानार्थं ज्ञानेशं शिवां बुद्धिविद्युद्धये । संपूज्यैतद्वृत्तप्रज्ञो विपरीतमतोऽन्यथा ॥
 दध्यावनेन तद्व्यानं शृणु नारद तत्त्वत । ध्यानं च कौथुमोक्तं वै सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभां गङ्गां पापप्रणाशिनीम् । वृष्णाविग्रहसंभूतां वृष्णदुर्गां परां सतीम् ॥
 वह्निशुद्धांशुकाशानां रत्नभूषणभूषिताम् । शरत्पूर्णेन्दुशतव प्रमाजुष्टकलेवराम् ॥ ९८ ॥
 ईषद्भामप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरशैवनाम् । नारायणाप्रियां शःन्तां सप्तसौभाग्यसमन्विताम्
 विघ्ननीं कवरीभारं मालतीमाल्यसंयुताम् । सिद्धां विन्दुललितां सार्धं चन्दनविन्दुभिः ।
 कन्तूरीपत्रकं गण्डे नानानिघ्नसमन्वितम् । पकीरिन्धनमनैकचार्षोष्पटमुत्तमम् ॥ १०१ ॥
 मुक्तापङ्क्तिप्रमाजुष्टदन्तगदित्तमनोहराम् । सुचारुवक्रनयनां सवटाक्षमनोरताम् ॥
 कठिनं श्रीफलाकरं स्तनयुग्मं च विघ्ननीम् । बृहच्छ्रेणीं मुक्तितनां रग्मास्तर्माधिनिन्दिताम्
 स्थलपद्मप्रभजुष्टपादपद्मयुगं धराम् । रत्नमरणसंयुक्तं कुङ्कुमाक्तं सयासकम् ॥ १०४ ॥
 देवेन्द्रमौलिमन्दारमकरन्दषणारणम् । सुरसिद्धमुनीन्द्रादिदत्तार्थैः संयुतं सदा ॥ १०५ ॥

तपस्विमौलि निकरभ्रमरश्रेगिसंयुतम् . मुक्तिप्रदं मुमुक्षुणां कामिनां स्वर्गभोगदम् १०१॥
 वरां वरेण्यां वरदां भक्तानुग्रहविग्रहाम् । श्रीविष्णोः पददात्रीं च भजे विष्णुपदीं सतीम् ॥
 इति ध्यानेन चानेन ध्यात्वा त्रिपथगां शुभाम् । दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मन्नुपचारांश्च षोडश ॥
 आसनं पादमर्धां च स्नानीयं चानुलेपनम् । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं जलम् ॥
 वसनं मूपणं माल्यं गन्धमाचमनीयवम् । मनोहरं सुतरुपं च देवान्येतानि षोडश ॥
 दत्त्वा भक्त्या संप्रणमेत्तुत्वा तां संपुटाञ्जलि । संपूजयेत्प्रकरेण सोऽश्रमेघफलं लभेत् ॥
 स्तोत्रं वै कौशुमीक्तं च संवादं विष्णुवेषतोः । शृणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नं च मुपुण्यदम् ॥

ॐ नमो गङ्गायै । श्रीब्रह्मोवाच—

श्रोतुमिच्छामि देवेश लक्ष्मीकःन्तै नमः प्रभो । विष्णो विष्णुपदास्तोत्रं पापघ्नं पुण्यकारणम्

श्रीनारायण उवाच—

शिवमंगीतसंमुखश्रीकृष्णाङ्गद्रवोद्भवाम् । राधाङ्गद्रवसंभूतां तां गङ्गां प्रणमाम्यहम् ॥
 ग जन्मसृष्टेरादौ च गोलोके रासमण्डले । सनिधानं शंकरस्य तां ॥ ११५ ॥
 गोपैर्गोपीभिराकीर्णं शुभे राघामहोत्सवे । कार्तिकीपूर्णिमाजातां तां ॥ ११६ ॥
 कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः । समावृता या गोलोकं तां ॥ ११७ ॥
 पट्टिलक्षैर्योजनैर्या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । समावृता या वैकुण्ठं तां ॥ ११८ ॥
 विशहस्रैर्योजनैर्या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । आवृता ब्रह्मलोकं या तां ॥ ११९ ॥
 त्रिंशहस्रैर्योजनैर्या दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता शिवलोकं या तां ॥ १२० ॥
 पद्भ्योजनसुविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । मन्दाकिनी येन्द्रलोकं तां ॥ १२१ ॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता ध्रुवलोकं या तां ॥ १२२ ॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पद्भ्युगुणिता ततः । आवृता चन्द्रलोकं या तां ॥ १२३ ॥
 योजनैः पट्टिसहस्रैर्दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता सूर्यलोकं या तां ॥ १२४ ॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पद्भ्युगुणिता ततः । आवृता सत्यलोकं या तां ॥ १२५ ॥
 दशलक्षैर्योजनैर्या दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता या तपोलोकं तां ॥ १२६ ॥
 सहस्रयोजना या च दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता जनलोकं या तां ॥ १२७ ॥
 सहस्रयोजनायावा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता या च कैलासं तां ॥ १२८ ॥
 पाताले या भोगवती विस्तीर्णा दशयोजना । ततो दशगुणा दैर्घ्यं तां ॥ १२९ ॥

क्राशैकमात्रविभतीर्णां ततः क्षीणा न कुत्रचित् । सितौ चालकनन्दा या तां० ॥ १३० ॥
 सत्ये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिन्दुसंनिभा । द्वापरे चन्दनामा च तां० ॥ १३१ ॥
 जलप्रपा कलौ या च नान्यत्र पृथिवीतले । स्वर्गे च नित्यं क्षीरामा तां० ॥ १३२ ॥
 यस्याः प्रभाव अतुलः पुराणे च श्रुतौ श्रुतः । या पुण्यदा पापहर्त्री तां० ॥ १३३ ॥
 यत्सोयकाणिनास्पर्शः पापिनां च-पितामह ब्रह्महत्यादिकं पापं कोटिजन्मार्जितं दहेत् ॥
 इत्येवं व गितं ब्रह्मन्महापथैकविंशतिम् स्तोत्ररूपं च परमं पापघ्नं पुण्यवीनवम् ॥ ३९ ॥
 नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वरम् । अश्वमेधफलं नित्यं लभते नात्र संशयः ॥
 अपुत्रो लपते पुत्रं भार्यहीनो लभेत्प्रियाम् । रोगान्मुच्येत रोगी च बद्धो मुच्येत बन्धनात्
 अस्पष्टकीर्तिं सुयशा मूर्खो भवति पण्डितः । यः पठेत्पावनरुत्थाय गङ्गास्तोत्रमिदं शुभम् ॥
 शुभं भवेत्तु दुःखघ्नं गङ्गास्नानफलं भवेत् ॥ १३९ ॥

नारायण उवाच—

भागीरथोऽनया मृत्या स्तु-वा गङ्गां च नारद । जगाम तां गृहीत्वा च यत्र नष्टाश्च सागराः
 वैकुण्ठं ते ययुस्तूर्णं गङ्गायाः स्पर्शवायुना । भागीरथेन साऽनीता तेन भागीरथी स्मृता ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् । पुण्यदं मोसदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारद उवाच—

शिवपंगी त-मुग्धे श्रीकृष्णे द्रवतां गते । द्रवतां च गतायां च राधायां किं बभूव ह ॥
 तत्रस्थाश्च जना ये ये ते च किं चक्रुस्त्वयम् । एतत्सर्वं सुविभतीर्णं प्रभो वक्तुमिहार्हसि ॥

नारायण उवाच—

कार्तिकीपूर्णिमायां च राधायाः सुमहोत्सवे । कृष्णः संपूज्य तां राधामवसद्रासमण्डले ॥
 कृष्णेन पूजितां तां तु संपूज्याऽऽहृतमानसा । उच्चुर्व्रत्तादयः सर्वे ऋषयः सनकादय ॥
 एतस्मिन्न-तरे कृष्णसंगतिं च सरस्वती । जगौ सुन्दरतीनेन वीगणा च मनोहरम् ॥
 वृष्टो ब्रह्मा दर्शं तस्मै महारत्नाटयम लिकाम् । शिरोऽमणीन्द्रसारं च सर्वं ब्रह्मण्डदुर्लभम् ॥
 कृष्णः कौस्तुभरत्नं च सर्वैरसनात्परं वरम् । अमूरुपरत्नलचितं हारसारं च राधिका ॥
 नारायणश्च भगवान्बनम लां मनोहराम् । अमूरुपरत्नकालेन लक्ष्मीर्मकरकुण्डलम् ॥
 विष्णुनाया भगवती मूलचकृतिरोधरो । दुर्गा नारायणीशानी विष्णुमार्क्ति सुदुर्लभाम् ॥
 धर्ममुद्धि च धर्मस्तु दशश्च विपुलं भवे । बहूनिशुद्धांशुकं बहूनिवायुश्च मणिनूपुरम् ॥

एतस्मिन्नन्तरे शंभुर्वैद्यगा प्रेरितो मुहुः । जगौ श्रीकृष्णसंगानं रासोल्लाससमन्वितम् ॥
 मूर्त्तां प्रापुःसुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका यथा । क्षणेन चेतनां प्राप्य ददृशू रासमण्डलम् ॥
 स्थलं सर्वं जला शीर्णं हीनराधाहरिं तथा । अत्युच्चै रुरदुः सर्वे गोपा गोप्यः सुरा द्विजाः ॥
 ध्यानेन घाता बुबुधे सर्वमेतदभीप्सितम् । गतश्च राघया सार्धं श्रीकृष्णो द्रवतामिति ॥
 ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुवुः परमेश्वरम् । स्वमूर्तिं दर्शय विभो वाञ्छितो वर एव नः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र वःप्रभूवाशरीरिणी । तामेव शुश्रुवुः सर्वे सुव्यक्तं मधुं शुभाम् ॥
 सर्वात्माऽहमियं शक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहा । गमाप्यस्वाश्च हे देवा देहेन च क्रिमावयोः ॥
 मनवो मानवाः सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवाः । मन्मन्त्रपूता मां द्रष्टुमगमिष्यन्ति मत्पदम् ॥
 मूर्तेऽष्टं च सुव्यग्रा यूयं यदि सुश्रेयसाः । करोतु शंभुस्तत्रैव मदीयं वाक्पालनम् ॥
 स्वयं विधाता त्वं ब्रह्मनाज्ञां कुरु जगद्गुरो । कर्तुं शास्त्रविशेषं च वेदाङ्गं सुमनोहरम् ॥
 अपूर्वमन्त्रनिकरैः सर्वाभीष्टफलप्रदैः । स्तोत्रैश्च कवचैर्ध्यानैर्युतं पूजाविक्रमैः ॥६३॥
 मन्मन्त्रं कवचं स्तोत्रं कृत्वा यत्नेन गोपय । भवन्ति त्रिमुखा ये न जनाना यत्करिष्यति ॥
 सहस्रेषु शतेष्वेको मन्मन्त्रोपासको भवेत् । ने ते जन मन्त्रपूताश्चाऽऽगमिष्यन्ति मत्पदम् ॥
 अन्यथा च भविष्यन्ति सर्वे गोलोकवासिनः । निष्कलं भविता सर्वं ब्रह्माण्डं चैव वेधसः ॥
 जनाः पञ्चप्रकाराश्च युक्ताः स्रष्टुर्भवे भवे । पृथिवीवासिनः केचित्केचित्स्वर्गनिवासिनः ॥
 अधोनिवासिनः केचिद्ब्रह्मलोकनिवासिनः । केचिद्वा वैष्णवाः केचिन्ममले कनिवासिनः ॥
 इदं कर्तुं महादेवः करोतु सुरसंसदि । प्रतिज्ञां सुदृढा सद्यस्ततो मूर्तिं च पश्यसि ॥६९॥
 इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातनः । तद्दृष्ट्वा ता जगद्धाना तमुवाच शिवं मुदगा ॥
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिना वरः । गङ्गातोय करे वृ वा स्वी चकार वचस्तु सः ॥
 संयुक्तं विष्णुमायाद्यैर्मन्त्राद्यैः शास्त्रमुत्तमम् । वेदसारं करिष्यामि कृष्णाज्ञापालनाय च ॥
 गङ्गातोयमुपगृश्य मिथ्या यदि वदेज्जनः । स यानि कालमूत्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥
 इत्युक्ते शंकरे ब्रह्मण्गोलोके सुरसंसदि । आविर्भूव श्रीकृष्णो राघया सह तत्पुरः ॥
 ते तं दृष्ट्वा च संहृष्टाः संस्तूय पुरुषोत्तमम् । परमानन्दपूर्णाश्च चक्रुश्च पुनस्तत्तवम् ॥
 कालेन शंभुर्भगवाञ्छास्त्रदीनं चकार सः । इत्येवं कथितं सर्वं सुगोप्यं च मुदुर्लभम् ॥
 सा चैवं द्रवरूपा या गङ्गा गोलोकसंभवा । राघ कृष्णाङ्गमभूता भुक्तिमुक्तिफलदा ॥
 स्थाने स्थाने स्थापिता सा कृष्णेन परमात्मना । कृष्णस्वरूपा परमा सर्वब्रह्माण्डपूजिता ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० पञ्च० नारदना० गङ्गोपाख्यानं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

नारद उवाच—

वले, पञ्चसहस्राब्दे समतीते सुरेश्वरी । क्व गता सा महाभागा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

भारतं भारतीशाऽऽत्समागत्येश्वरेच्छया । जगाम तं च वैकुण्ठं शापान्ते पुनरेव सा ॥
भारतं भरती त्यक्त्वा चागदत्तद्वरे, पदम् । पद्मावती च शापान्ते गङ्गायाश्चैव नारदां
गङ्गा सरस्वतीलक्ष्मीश्चैवार्ति स्तः प्रिया हरे । तुभमीसहिता ब्रह्मंश्चतस्रः कीर्तिताः श्रुताः ॥

नारद उवाच—

हेपुत्रा केन देवी वै विष्णुपादाब्जपंभवा । घतुः कमण्डलुस्था च शंकरस्य शिरोगता ॥
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गङ्गा नारायणप्रिया । अहो केन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

श्रीनारायण उवाच—

पुत्रा बभूव गंगालोके सा गङ्गा द्रवरूपिणी । राधाकृष्णाङ्गसंभूता तदंशा तत्स्वरूपिणी ॥
द्रवाविष्टावृत्तया या रूपेणाप्रतिमा भुवि । नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिता ॥ ८ ॥
शरन्मध्याह्नपद्मास्था सस्मिता सुमनोहरा । तप्तकाञ्चनवर्णाभा शरच्चन्द्रसमप्रभा ॥
स्निग्धप्रभाऽनिसुस्निग्धा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । सुपीनकठिनश्रोणी मुनिःस्त्रयुगं वरम् ॥
पीनोन्नतं सुकठिनं स्तनयुग्मं सुवर्तुलम् । सुचारुनेत्रयुगलं सुकटाक्षं सुवक्रियम् ॥ ११ ॥
वक्रियं कवरीभारं मालतीमालयसंयुतम् । सिन्दूरवि-डुललितं सार्धं चन्दनविन्दुभिः ॥
कतूगीपत्रिकायुक्तं गण्डयुग्मं मनोहरम् । बधूककुसुमाकारमधरोष्ठं च सुन्दरम् ॥
पक्षराडिमनीज मद्गन्तपङ्क्तिसमुज्ज्वलात् । वाससी वह्निशुद्धे च नीवीयुक्ते च विभ्रती ॥
सा सकामा कृष्णपार्श्वे ममुत्तस्थे सुलज्जिता । वाससा मुखमाच्छाद्य लोचनाभ्या विमोर्मुस्तम्
निमेषरहिताभ्यां च विवन्ती सततं मुदा । प्रफुटन्तदना हर्षाक्षवसंगमलालसा ॥ १९ ॥
मूर्ध्नि प्रभुरूपेण पुलकाङ्कितविग्रहा । एतस्मिन्ननरे तत्र विद्यमानां च राधिका ॥ २७ ॥
गोपत्रिशतकोटियुक्ता कोटिचन्द्रसमप्रभा । कोपेन रक्तपद्माभ्या रक्तपद्मजलोचना ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभा मत्तवारणगामिनी । अमूल्यरसनभविनानामरूणभूषिता ॥ १९ ॥
माणिक्यवर्णितं हारममूल्यं वह्निशोषरुम् । पीनाभयत्रयुगलं नीवीयुक्तं च विभ्रती ॥
१५ लक्ष्मि जूटं कोदलं च सुगन्धितम् । शृङ्गादत्तार्थसंयुक्तं विन्दस्वन्ती पदाभुजम् ॥

रत्नेन्द्रराजस्रितःविमानादवरोह्य च । सेव्यमाना च सखिभिः श्वेतचामरवायुना ॥२२॥
 कातूरी बन्दुनिलकं चन्दनेन्दुपमन्वितम् । दीप्तदीपप्रभाकारं सिन्दूरारुणसुन्दरम् ॥२३॥
 दधती भालपद्मे च सीमन्तावस्तदुज्ज्वलम् । पारिजातप्रसूनादिमालयुक्तं सुवक्रिणम् ॥
 सुवारुक्त्वरीमारं कम्पयन्ती च कृष्णिना । सुवारुनासा संयुक्तमोष्ठं कम्पयती रुपा ॥
 गन्ध दस्यौ कृष्णपार्श्वे रत्नसिंहासने वरे । सखीनां च समूहैश्च पारिपूर्णो विभोः समा ॥
 तां च दृष्ट्वा समुत्सुभौ कृष्ण सादरमच्युतः । समाप्य मधुरालापैः सास्मिन्श्च ससंभ्रमः
 प्रणैमुरातिभक्तश्च गोपा नम्रात्मकंधराः । तुष्टुवैस्ते च भक्त्या नं तुडात्र परमेश्वरः ॥२४॥
 उत्थाय गङ्गा सहसा संभाषां च चकार सा कुशलं परिपप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२५॥
 नम्रपावस्थिता त्रस्ता शुष्ककण्ठैश्चनलुक । ध्यायेन शरणपत्रा श्रीकृष्णचरणाम्बुजे ॥
 तद्वृन्पद्मे स्थितः कृष्णो भीतायै चामयं ददौ । त्रमूत्र स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥
 ऊर्ध्वं सिंहासनस्थां च राधां गङ्गा ददर्श सा । मुक्तिर्नां सुखददशं च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥
 असंख्यब्रह्मणामाद्यां चाऽऽदिसृष्टिं सनातनीम् । यथा द्वादशवर्षीयां कन्यां च नवयौवनम् ॥
 विश्ववृन्दे निरुपमां रूपेण च गुणेन च । शान्तां कान्तामनन्तां तामाद्यन्तरहितां सनीम् ॥
 शुभां सुभद्रां सुभगां स्वामिसौ माग्यसंयुताम् । सौन्दर्यमुन्दरीं श्रेष्ठां सुन्दरीं च खिलामु च ॥
 कृष्णार्वाङ्गीं कृष्णममां तेजसा वयसा त्विषा । पूजितां च महालक्ष्म्या महालक्ष्मीश्वरेण च ॥
 पञ्चायमानां प्रभया सपामी शस्य सुप्रभाम् । सखीदत्तं च ताम्बूँं गृह्णीतीमन्यदुर्लभम् ॥
 अमन्यां सर्वजननीं धन्यां मान्यां च मानिनीम् । कृष्णपाणाधिदेवीं च प्राणपियतमां रमाम् ॥
 दृष्ट्वा रासेश्वरीं तूर्ष्टिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्यां च लोचनाभ्यां पपौ च तः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे राधा जगद्देशमुवाच सा । वाचा मधुरया शान्ता विनीता सस्मिता मुने ॥

राधिषोच च —

कैर्यं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुस्ताम्बुनम् । पश्यन्ती सततं पार्श्वे सकामा रक्तलोचना ॥
 मूर्ध्नि प्राप्नोति रूपेण पुलकाङ्कितविमला । वरैश्च सुखमाच्छाद्य निरीसन्ती पुनः पुनः ॥
 एवं चापि मां सेनिगोक्ष्य सत्रार्थं सस्वितः सदा । मयि जीवति गोलोके मूना दुर्वृत्तिरीदृशी ॥
 त्वमेव चैवं दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमां करोषि ते द्रेग्ना स्त्रीजातिः क्षिप्रवपानसा ॥
 संगृह्येमां प्रियामिष्टां गोलोकाद्दृच्छ लम्पट । अन्वया नहि ते भद्रं भोष्यति सुरेश्वर ॥
 दृष्टस्त्वं पिरजायुको मया चन्दनवानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीनां पचनादहो ॥४६॥

१ घ. 'रतिसेवत्या गो' । २ क. 'पुष्यानिष्ठपुष्यात्' । ३ क. 'म द व स । ४ क. 'त्रि
 पनेधर ।

त्वया मच्छब्दमात्रेण निरोधानं कृतं पुरा देहं संत्यज्य विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४॥
 कोटिशेजनावेस्तीर्णा तनो देहो चतुर्गुणा । अद्यापि त्वद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी ॥
 गृहं मयि गतां च पुनर्मत्वा तदन्तिकम् । उच्चैररौपीर्विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥४९॥
 तदा लोपात्समुत्थाय सा योगे त्सिद्धयोगिनी । साञ्जारा मूर्तिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥
 ततस्तां च समाश्लिष्य वीर्यां वानं कृतं त्वया ततो बभूवस्तस्यां च समुद्राः सप्त चैव हि ॥
 दृष्टस्त्वं शोभया गोप्या युक्तश्चमककानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥
 शोभा देहं परित्यज्य प्राविशच्चन्द्रमण्डलम् , ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेजो बभूव ह ॥
 संविषज्य त्वया दत्तं हृदयेन विदूयता रत्नाय किञ्चित्स्वर्णाय किञ्चिन्मतिवराय च ॥
 किञ्चिन्स्त्रीणां मुखाब्जभ्यः किञ्चिद्राज्ञे च किञ्चन । किञ्चित्पृष्ठपद्मेभ्यो रौप्येभ्यश्चापि
 किञ्चन ॥ ५५ ॥

किञ्चिच्चन्द्रमण्डलेभ्यस्त्र्यम्बोभ्यश्चापि किञ्चन । किञ्चित्कलसयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि किञ्चन ॥
 किञ्चित्फलेभ्यः सभ्येभ्यः सुकैभ्यश्च किञ्चन । नृादेवगृहेभ्यश्च संस्कृतेभ्यश्च किञ्चन ॥
 किञ्चिन्नृतनखेत्रेभ्यो गोरसेभ्यश्च किञ्चन ॥

दृष्ट त्वं प्रमया गोप्या युक्तो वृ दावने वने , सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥
 प्रभा देहं परित्यज्य प्राविशच्चन्द्रमण्डलम् । ततस्तस्याः शरीरं च तं क्षणं तेजो बभूव ह ॥
 संविषज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा च रुद्रा पुरा । विषज्य चक्षुषोर्दत्तं लज्जया मद्भयेन च ॥
 हुताशनाय किञ्चिच्च नृभ्यश्चापि किञ्चन । किञ्चित्पृष्ठपद्मेभ्यो देवेभ्यश्चापि किञ्चन ॥
 किञ्चिद्दस्युगणेभ्यश्च नागेभ्यश्चापि किञ्चन । ब्राह्मणेभ्यो मुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किञ्चन ॥
 स्त्रीभ्यः सौभाग्यशुक्तभ्यो यशस्विभ्यश्च किञ्चन । तच्च दत्त्वा च सर्वेभ्यः पूर्वं रोद्रेतुमुद्यतः ॥
 शान्त्या गोप्या युतस्त्वं च दृष्टो वै रासमण्डले । वसन्ते पुट्टाशय्यायां पालयताश्चन्दनोत्सिनः
 रत्नप्रदीपैर्युक्तश्च रत्ननिर्मितमन्दिरं । रत्नभूषणभूषाढयो रत्नभूषितया सह ॥ ६५ ॥
 त्वया दत्तं च तन्मूर्च्छं भुक्तवन्थै सुभासितम् । तया दत्तं च ताम्बूर्च्छं भुक्तवांस्तं पुरा विभो ॥
 सद्यो मच्छब्दमात्रेण निरोधानं कृतं त्वया । शान्तिर्देहं परित्यज्य मिया लीना त्वयि प्रभो
 तनस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह । संविषज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा च रुद्रा पुरा ॥६८॥
 विश्वे विपदिणे किञ्चित्सत्त्वरूपाय विष्णवे । तुष्टमत्त्वरूपायै किञ्चित्पृष्ठेभ्यो पुरा विभो ॥
 त्वग्मन्त्रोपासकेभ्यश्च वैष्णवेभ्यश्च किञ्चन । तपविभ्यश्च धर्माय धर्मिष्ठेभ्यश्च किञ्चन ॥

मया पूर्वं हि दृष्टत्वं गोप्या च क्षमया सह । सुवेपनाम्नालयवांश्च गन्वचन्दनसंयुतः ॥ ७१ ॥
रत्नमूपेतया चारुचन्दनोक्षितया तथा । सुखेन मूर्च्छिनस्तल्पे पुष्पचन्दनसंयुते ॥ ७२ ॥
शिश्टोऽभून्निद्रया सद्यः सुखेन नवसंगमात् । मया प्रवेधितौ सा च मथांश्च स्मरणं कुरु
गृहीतं पीनमस्त्रं ते मुरली च मनोहरा । वनमाला वीस्तुभश्च पामूल्यं रत्नकुण्डलम् ॥
पश्च त्रदत्तं प्रेम्णा च सखीनां वचनादहो । लज्जया वृष्णवर्णोऽपूद्द्यापि च मथा-प्रभो
क्षमा देहं परित्यज्य लज्जया पृथिवीं गता । ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह ॥
संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा च रदना पुरा । विनिहृतं विष्णवे च नैष्णवेऽथ किञ्चन
धर्मिष्ठेऽथश्च धर्माय दुर्बलेऽथश्च किञ्चन । तपरिविभ्योऽपि देवेभ्यः पण्डितेऽथश्च किञ्चन
एतत्ते काथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । त्वद्गुणं बहुविस्तरं जानामि च परं प्रभो ॥
इत्येवमुक्त्वा सा राधा रक्तपङ्कजलं चना । गङ्गां वक्तुं सपारमे नम्र स्वं लज्जां सतीम्
गङ्गा रहस्यं योगेन ज्ञात्वा वै सिद्धयोगिनी । तिरोभूय सभाम् । सजलं प्रविवेश सा
। सा योगेन विज्ञाय सर्वत्रावस्थितां च ताम् । पानं वर्तुं समरेभे गण्डूपात्सिद्धयोगिनी
ज्ञा रहस्यं योगेन ज्ञात्वा वै सिद्धयोगिनी । श्रीकृष्णचरणाम्भोज परमं शरणं ययौ
। लोकं चैव वैकुण्ठं ब्रह्मलोकादिकं तथा । ददर्श राधा सर्वत्र नैव गङ्गां ददर्श सा ॥
। ततो जलशून्यं च शुष्कं गोलं कपङ्कजम् । जलजन्तुममूहैश्च मृतदेहैः समन्वितम् ॥
। त्वाविष्णुशिवानन्तघर्भेन्द्रेन्दुदिवाकराः । मनवो मानवाः सर्वे देवाः सिद्धास्तपरिवनः ॥
। गोलोकं च समाजगुः शुष्कं तण्डौष्ठतालुकाः । सर्वे प्रणुमूर्गोऽविन्दं सर्वेशं प्रकृतेः परम् ॥
। इरं वरेण्यं वरदं वरिष्ठं वरकारणम् । वरेशं च वरं ह्ये च सर्वेषां वरं प्रभुम् ॥ ८८ ॥
। निरहं च निराकारं निर्लिप्तं च निराश्रयम् । निर्गुणं च निरुत्सहं निर्व्यूहं च निरञ्जनम्
स्वेच्छामयं च सकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् । सत्यस्वरूपं सत्पेशं साक्षिरूपं सनातनम् ॥
। परं परेशं परमं परमात्मानमश्चरम् । प्रणम्य तुष्टुवुः सर्वे स्तित्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ९१ ॥
। सगद्गताः साश्रुनेत्राः पुलकाङ्कितविग्रहाः । सर्वे संस्तूय सर्वेशं भगवन्तं परं हरिम् ॥
। ज्योतिर्मयं परं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् । अमूल्यरत्नत्वचितचित्रसिंहासनरिथतम् ॥ ९३ ॥
। सेव्यमानं च गोपालैः श्वेतचामरवायुना । गोपालिकानृतगीतं पश्यन्तं सस्मितं मुदा ॥
। वरगुणैः परिवृत्तं गोमैश्च शतशोदिपिः । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नमूपणमूपमम् ॥ ९५ ॥
। नवीननीरदश्यामं किशोरं पीतवससम् । यथा द्वादशवर्षीयं बालं गोपालरूपिणम् ॥

कोटिचन्द्रपभाजुष्टपुष्टयायुक्तविग्रहम् । स्वतेजसा परिवृतं सुखदृश्यं मनोहरम् ॥९॥
 कोटिकन्दर्पसौन्दर्यलीलावण्यविग्रहम् । दृश्यमानं च गोपीभिः सस्मितामिश्च संततम्
 भूषणैर्भूषितामिश्च महारत्नविनिर्मितैः । पिबन्तीभिर्लोचनाभ्यां मुखचन्द्रं प्रभेर्मुदा ॥
 प्राणाधिकप्रियतमाराधावक्षःस्थलस्थितम् । तथा प्रदत्तं ताम्बूलं मुक्तवन्तं सुवासितम् ॥
 परिपूर्णतमं रासे ददृशुः सर्वतः सुराः । मुनयो मीनवाः सिद्धास्तपसा च तपस्विन ॥
 प्रहृष्टमानसाः सर्वे जग्मुः परमविस्मयम् । परस्परं समालोच्य ते तमूचुश्चतुर्भुजम् ॥
 निवेदितुं जगन्नाथं स्वाभिनायमभीष्टितम् । ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वौ सितं विष्णोस्तु दक्षिणे ।
 वामतो वामदेवस्य चागमत्कृष्णमुतपम् । परमानन्दशुक्तं च परमानन्दरूपकम् ॥
 सर्वं कृष्णमयं घाता चापश्यद्वासमण्डले । सर्वं समानवेषं च समानासनसंस्थितम् ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं वनमालत्रिभूषणम् । मयूरपुच्छचूडं च कौस्तुभेन विराजितम् ॥
 अतीव कमनीयं च सुन्दरं शान्तविग्रहम् । गुणभूषणरूपेण तेजसा-वयसा त्रिधा ॥
 वाससा यशसौ कीर्त्या मूर्त्या सुन्दरया समम् । परिपूर्णतमं सर्वं सर्वैश्वर्यसमन्वितम् ॥
 कः सेव्यः सेवको वेति दृष्ट्वा निर्वक्तुमक्षमः । क्षणं तेज स्वरूपं च रूपरंगयुतं क्षणम् ॥
 निराकारं च साकारं ददर्श द्वैधलक्षणम् ॥ १०९ ॥

एकमेव क्षणं कृष्णं रावया सहितं परम् । प्रत्येकामनसंस्पृं च तथा च सहितं क्षणम् ॥
 राधारूपधरं कृष्णं कृष्णरूपकञ्चक्रम् । किं स्त्रीरूपं च पुरुषं विधाता ध्यातुमक्षमः ॥
 हृ-पद्मस्थं च श्रीकृष्णं घाता ध्यानेन चेतसा चकार स्तवने भक्त्या प्रणम्याथ स्वनेकधा ॥
 ततः स चक्षुरुनीलय पुनश्च तदनुज्ञया । अपश्यत्कृष्णमेकं च रागवक्षःस्थलस्थितम् ॥
 स्वपार्श्वे परिवृतं गोपीवण्डलमण्डितम् । पुनः प्रणेमुत्तं दृष्ट्वा वृष्टुवुश्च पुनश्च ते ॥ ११४ ॥
 विज्ञाय तदभिप्रायं तावुवाच सुरेश्वरः । सर्वो मा सर्वयज्ञेशः सर्वेशः सर्वभावनः ॥ ११५ ॥

श्रीभगवानुवाच —

आगच्छ कुशलं ब्रह्मलागच्छ कमलापते । इहाऽऽगच्छ महादेव शश्वत्कुशलमस्तु वः ॥
 आताः स्म महाभागा गङ्गानयनकारणात् । गङ्गा मच्चरणाम्भोजे भयेन शरणं गता ॥
 रावेमा पातुमिच्छन्ती दृष्ट्वा मत्संनिधानतः । दास्यामीमां बहिः कृत्वा यूयं कुरुत निर्भयाम्
 श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा सस्मितः कमलोद्भवः । तुष्टाव सर्गाराध्यां तां रावीं श्रीकृष्णपूजिताम्
 ववत्रैश्चतुर्भिः संगतूय मक्तिनम्रात्मकंधरः । घाता चतुर्णां वेदानामुवाच चतुराननः ॥

ब्रह्मोवाच —

गङ्गा त्वदङ्गसंभूता प्रमोर्वै रासमण्डले । युवयोर्द्वैवरूपा या मुग्धयोः शंकरः स्वराट् ॥
 कृष्णांशा च स्वदंशा च त्वत्कन्यासदृशी प्रिया । त्वन्मन्त्रग्रहणं कृत्वा करोतु तव पूजनम्
 भविष्यति पातिस्तस्या वैकुण्ठे च चतुर्भुजः । भुगतायाः कलावाक्ष्य लवणोदथ्य वारिधिः ॥
 गोलोकस् । च या राधा सर्वत्रस्था तथात्मिका । तदात्मिका त्वं देवेशे सर्वदा च तथाऽऽत्मजा
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा स्वी चकार च सस्मिता । वहिर्बभूव सा कृष्णपादाङ्गुष्ठमलाग्रतः ॥
 तत्रैव संवृता शान्ता तस्यां तेषां च मध्यतः । उवाच तोषाद्दुःस्थाय तदधिष्ठातृदेवता ॥
 ततोयं ब्रह्मणो किञ्चित्स्थापितं च कण्ठहठी । किञ्चिद्द्वारं शिरसि चन्द्रार्धे चन्द्रशेखरः
 गङ्गायै र धिकामन्त्रं प्रददौ कमलोद्भवः । तत्स्त्रोत्रं कवचं पूजाविधानं ध्यानमेव च ॥
 सर्वं तस्मात्पदेशोक्तं पुरश्चर्याक्रमं तण । गङ्गा तामेव संपूज्य वैकुण्ठं प्रययौ सती ॥
 लक्ष्मीः सरस्वती गङ्गा सुलक्ष्मी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रो योषितो मुने ॥
 ७.५ तं सम्मितः कृष्णो ब्रह्माणं समुवाच ह । सर्वं कालस्य वृत्तान्तं दुर्बोध्यमविपश्चिनाम्

श्रीकृष्ण उवाच—

गृहाण गङ्गां हे ब्रह्मन् हे विष्णो हे महेश्वर । शृणु कालस्य वृत्तान्तं यदतीतं निशामय
 ययं च येऽन्यदेवादश्च मुनयो मनवातथा । सिद्धास्तपस्विनश्चैव ये येऽथैव समागताः ॥
 ते ते जीवन्ति गोलोके कालचक्रदिवर्जने । जलप्लुतं सर्वविधमागतं प्राकृते लये ॥
 ब्रह्मणा येऽन्यविश्वरथास्ते स्त्रीना अपुना मयि । वैकुण्ठं च विना सर्वं सजलं पश्य पश्य ॥
 गत्वा सृष्टिं कुरु पुनर्ब्रह्मलोकदीर्घं परम् । सत्रह्णान्ठं विरचय पश्यद्गङ्गा च वास्यति
 एवमन्येषु विश्वेषु सृष्ट्वा ब्रह्मादिकं पुनः । करोम्यहं पुनः सृष्टिं गच्छ शीमं सुरैः सह
 मघासुषोर्निमेषेण ब्रह्मणः पतनं भवेत् । गताः कतिविधास्ते च भविष्यन्ति च वेधसः ॥
 इत्युक्त्वा राधिकानायो जगामान्तःपुरं मुने । देवा गत्वा पुनः सृष्टिं चकुरेव प्रथमनः ॥
 गोलोके च स्थिता गङ्गा वैकुण्ठे शिष्यलोकके । ब्रह्मलोकं तथाऽन्यत्र यत्र यत्र पुरा स्थिता
 तत्रैव सा गता गङ्गा चाऽऽज्ञाया परमात्मनः । निर्गता विष्णुशशङ्कनातेन विष्णुरद्री रगृहा
 इत्येवं वयितं सयं गङ्गावाहयानमुत्तमम् । मुनयं मोहदं सारं किं भूयः धे तुमिषोऽसि ॥
 इति श्रीम० महा० प्रकृति० नारदना० गङ्गावाहयानं नामैषादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

लक्ष्मीः सरस्वती गङ्गा तुलसी लोकपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति ॥
गङ्गा जगाम वैकुण्ठमिदमेव श्रुतं मया । कथं सा तस्य पत्नी च वर्षभूव ब्रूहि केशव ॥

नारायण उवाच—

गङ्गा जगाम वैकुण्ठं तत्पश्चाच्च गतो विधिः । गत्वोवाच तया सार्धं प्रणम्य जगदश्विरम्
ब्रह्मोवाच—

राधाकृष्णाङ्गसंभूता या देवी द्रवरूपिणी । तद् घेष्ठातृदेवीयं रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ ४ ॥
नवयौवनसंपन्ना सुशीला सुन्दरी वरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा च क्रोधाहंकारवर्जिता ॥ ५ ॥
यद्गङ्गसंभवा नान्यं वृणोतीयं च तं विना । तत्रापि मानिनी राधा महातेजस्विनी वरा । ६ ॥
समुद्यता पातुमिषां मीतेयं बुद्धिपूर्वकम् । विवेश चरणाम्भोजे कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ७ ॥
सर्वं त्रिशुष्कं गोलोकं दृष्ट्वाऽहमगमं तदा । गोलोकं यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तन्तल्लभये ॥
सर्धान्तरात्मा सर्वं नो ज्ञात्वाऽभिप्रायमेव च बहिश्चकार गङ्गां च पादाङ्गुष्ठनखाग्रतः ॥
दत्त्वाऽस्यै राधिकामन्त्रं पूरयित्वा च गोलकम् । संप्रणम्य च रावेशे गृहं त्वाऽत्राऽऽगमं विभो
गान्धर्वेण विवाहेन गृहाणेमा सुरीश्वरम् । सुरेश्वरस्त्वं रसिको रसिकां रसभावनः ॥ ११ ॥
त्वं रत्नं पुसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वियं सती । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥
उपस्थितां च यः कन्धां न गृह्णाति मदेन च । तं विहाय महालक्ष्मीं रथा याति न संशयः
यो भवेत्पाण्डितः सोऽपि प्रकृतिं नावमन्यते । सर्वे प्राकृतिकाः पुंसः कामिन्यः प्रकृते कलाः
स्वयमेव भगवानाद्यो निर्गुणः प्रकृतेः परः । अर्धाङ्गो द्विभुजः कृष्णोऽप्यर्धाङ्गेन चतुर्भुजः ॥
कृष्णवामाङ्गसंभूता परमा राविका पुरा । दक्षिणाङ्गात्स्वयं सा च वामाङ्गात्कमला यथा ॥
तेन त्वां सा वृणोत्येव यतस्त्वद्देहसंभवा । स्त्रीपुंभौ वै तथैकाङ्गी यथा प्रकृतिपूरुषौ ॥ १७ ॥
इत्येवमुक्त्वा धाता च तां समर्प्य जगाम सः । गान्धर्वेण विवाहेन तां जगद् हरिः स्वयम् ॥
शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् । रेमे रम्यपतिस्तत्र गङ्गया सहितो मुदा ॥ १९ ॥
गां दृष्ट्वा च गता यस्मात्स्वस्थानं पुनरागता । निर्गता विष्णुपादश्च गङ्गा विष्णुपदी स्मृता ॥
मूर्त्तिं संपाव सा देवी नवसंगमपत्रतः । रसिका सुखसंभोगाद्रासिधेश्वरसंयुता ॥ २१ ॥
तद्दृष्ट्वा दुःखिता वाणी सापान्श्रेयस्यैविवर्जिता । नित्यगीर्ण्येति तां वाणी न च गङ्गा सरस्वतीम्
गङ्गया सहितस्यैव तिस्रो मार्या रमापतेः । सार्धं तुलस्या पश्चाच्च चतस्रो ह्यभवन्मुने ॥ २३ ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० गङ्गा० गङ्गानं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

====

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

नारद उवाच—

नारायणप्रिया साध्वी कथं सा च बभूव ह तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥ १ ॥
 क्रस्य वा सा कुले जाता क्रस्य कन्या तपस्विनी । केन वा तपसा सा च संप्राप प्रकृतेः परमा
 निर्विकल्पं निरीहं च सर्वसाक्षिस्वरूपकम् । नारायणं परं ब्रह्म परमात्मानमश्वरम् ॥ ३ ॥
 सर्वाराध्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वधारं सर्वरूपं सर्वेषां पारिपालकम् ॥ ४ ॥
 कथमेतादृशी देवी वृक्षत्वं समवाप ह । कथं साऽऽप्सुरग्रस्ता संवभूव तपस्विनी ॥ ५ ॥
 संदिग्धं मे मनो लं प्रेरयेन्मां मुहुर्मुहुः । छेत्तुमर्हसि संदेहं सर्वसंदेहमञ्जन ॥ ६ ॥

- नारायण उवाच—

मनुश्च दक्षसावर्णिः पुण्यवान्त्रैः षण्णवः शुचिः । यशस्वी कीर्तिमांश्चैव विष्णोरंशसमुद्भवः ॥
 तत्पुत्रो धर्मसावर्णिर्धर्मिष्ठो वैष्णवः शुचिः । तत्पुत्रो विष्णुसावर्णिर्वैष्णवश्च जितेन्द्रियः ॥ ८ ॥
 तत्पुत्रो देवतावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः । तत्पुत्रो राजमावर्णिर्महाविष्णुपरायणः ॥ ९ ॥
 वृषध्वजश्च तत्पुत्रो वृषध्वजपरायणः । यस्याऽऽश्रमे स्वयं शंभुरासीद्देवयुगप्रथमम् ॥ १० ॥
 पुत्रादपि परः स्नेहो नृपे तस्मिञ्छिवस्य च । न च नारायणं मेने न च लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥
 पूजां च सर्वदेवानां दूरीभूतां चकार सः । माद्रे मासि महालक्ष्मीपूजां मत्तुऽत्यजन्नृपः ॥
 माघे सरस्वतीपूजां दूरीभूतां चकार सः । यज्ञं च विष्णुपूजां च निनिन्दे न चकार सः ॥
 न कोऽपि देवो भूमेन्द्रं शशाप शिवकारणात् । भ्रष्टश्रीर्भव भूषेति चाशपत्तं दिवाकरः ॥
 शूलं गृहीत्वा तं सूर्यं धृतवाञ्छंकरः स्वयम् । पित्रा सार्धं दिनैश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥
 शिवस्त्रिशूलहस्तश्च ब्रह्मलोकं ययौ क्रुवा ब्रह्मा सूर्यं पुरस्कृत्य वैकुण्ठं च ययौ भिया ॥
 शूलं गृहीत्वा तत्रापि धृतवाञ्छंकरो रविम् । ब्रह्मकश्यपमार्तण्डाः संव्रत्नाः शुष्कत लुकाः
 नारायणं च सर्वेशं ते ययुः शरणं भिया । मूर्ध्ना प्रणमुगते गत्वा तुष्टुवुश्च पुनः पुनः ॥ १८ ॥
 सर्वे निवेदनं चक्रुर्भयस्ते कारणं हरौ ॥ १९ ॥
 नारायणश्च कृपयाऽभयं तेभ्यो ददौ मुने । स्थिरा भवत हे मांता भयं किं वो मयि स्थिते ॥
 स्मरन्ति ये यत्र यत्र मां विपत्तौ भयान्विताः । तांस्तत्र गत्वा रक्षामि चक्रहस्तस्वराग्निः ॥
 पाताऽहं जगतां देवाः कर्ताऽहं सततं सदा । कृष्टा च ब्रह्मरूपेण संहर्ता शिवरूपतः ॥ २२ ॥
 शिवोऽहं त्वमहं चापि सूर्योऽहं त्रिगुण त्रिकः । विधाय नानारूपं च कुर्यां सृष्ट्यं दिकाः क्रियाः

युयं गच्छत भद्रं वो भविष्यति मयं कुत . अद्यप्रभृति यो नास्ति मद्रराच्छंकराद्भयम् ४ ॥
 आशुतोषः स भगवाञ्छंकरश्च सतां गतिः । भक्ताधीनश्च मक्तेशो भक्तात्मा भक्तव सलः ॥
 सुदर्शनं शिवश्चैव मम प्राणाधिकप्रियौ । ब्रह्माण्डेषु न तेनस्वी हे ब्रह्मन्ननयोः परः ॥ २६ ॥
 शक्तः स्रष्टुं महादेवः सूर्यकोटिं च लीलया । कोटिं च ब्रह्मणामेवं किमसाध्यं च शूलिनः ॥
 बाह्यज्ञानं तत्र किञ्चिद्ब्रूयायतो मां दिवानिशम् । मन्नाम मद्गुणं भक्त्या पञ्चवक्त्रेण गीयते
 अहमेवं चिन्तयामि तत्कल्याणं दिवानिशम् । ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव मज्जगद्ग्रहम् ॥
 शिवस्वरूपो भगवाञ्छिवाधिष्ठातृदेवता । शिवो भवति यस्माच्च शिवं तेन विदुर्बुधाः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र चागमच्छंकरः स्वयम् । शूलहस्तो वृषारूढो रक्तपङ्कजलोचनः ॥ ३१ ॥
 अवरुह्य वृषात्तूर्णं भक्तिन्म्रंत्मकंधरः । नमाम भक्त्या तं शान्तं लक्ष्मीकान्तं परात्परम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नालंकारभूषितम् । किरीटिनं कुण्डलिनं चाक्रिणं वनमालिनम् ॥
 नवीननीरदश्यामं सुन्दरं च चतुर्भुजम् । चतुर्भुजे, सेवितं च श्वेतचामरवायुना ॥ ३४ ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं भूषितं पीतवाससा । लक्ष्मीप्रदत्तताम्बूलं मुक्कवन्तं च नारद ॥ ३५ ॥
 विद्याधरीनृत्यगीतं शृण्वन्तं सस्मितं मुदा . ईश्वरं परमात्मानं भक्तानुहविग्रहम् ॥ ३६ ॥
 तं ननाम महादेवो ब्रह्माणं च ननाम सः । ननाम सूर्यो भक्त्या च संतस्तश्चन्द्रशेखरम् ॥
 कश्यपश्च महाभक्त्या तुष्टश्च च ननाम च । शिव. संगतुय सर्वेशं समुवास सुखासने ॥
 सुखासने सुखासीनं विश्रान्तं चन्द्रशेखरम् । श्वेतचामरवातेन सेविनं विष्णुर्भर्षदैः ॥ ३९ ॥
 अक्रोचं सर्वसंसर्गात्प्रसन्नं सस्मितं मुदा । स्तूयमानं पञ्चवक्त्रैः परं नारायणं विभुम् ॥
 समुवास प्रसन्नात्मा प्रसन्नं सुरमंसदि । पीयूषदुर्लभं मधुरं वचनं सुमनोहरम् ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अत्यन्तमुपहारं च शिवप्रश्नं शिवेऽशिवम् । लौकिकं वैदिकं चैव त्वां पृच्छामि तथाऽपि शम्
 तपसां फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् । संपत्प्रश्नं तप.प्रश्नयोग्यं तथा च सांपतम् ॥
 ज्ञानाधिदेवे सर्वज्ञे ज्ञानं पृच्छामि किं वृषा । निराशदि विपत्प्रश्नमलं मृत्युं नये हरे ॥ ४४ ॥
 स्वामेवाऽऽनमने प्रश्नमलं स्वाश्रयमागमे । आर्गतोऽपि कथं वेगादित्युवाच रमापतिः ॥

श्रीमहादेव उवाच—

वृषध्वजे च मद्भक्तं मम प्राणाधिकप्रियम् । सूर्यः शशाप इति मे हेतुरागमक्रोपयोः ॥
 पुत्रवात्सल्यपशोकेन सूर्यं हन्तुं समुद्यतः । स ब्रह्माणं प्रपन्नश्च ससूर्यश्च विधिस्त्वयि ॥

त्वां ये शरणमापन्ना ध्यानेन वचसाऽपि वा । निरापदस्ते निःशङ्का नमः शृणुश्च तैर्नितः
साक्षाद्ये शरणागतास्तत्फलं किं वदामि भोः । हरिस्मृतिश्चामयदा सर्वदृष्टदः मदा ॥
किं मे भक्तस्य भविता तन्मे ब्रूहि जगत्प्रभो । श्रीहृतस्यास्य मूढस्य सूर्यशान्तं हृदयम् ॥

श्रीभगवानुवाच—

कालोऽति यातो दैवेन युगानामेकनिशतिः । वैकुण्ठे घटिकार्धेन शीघ्रं यादि नृः, ७५१ ॥
वृषध्वजो मृतः कालाद्दुर्निवार्य, त्सुदारु ॥ नृः, ७५२ ॥ हंसध्वजश्च तपु रो मृतः सोऽपि श्रिया हृतः
तपुत्रौ च मह भगौ धर्मध्वजकुशध्वजौ । हतश्रियौ सूर्यशापात्तौ वै परमवैष्णवौ ॥ १३ ॥
राज्यभ्रष्टौ श्रिया भ्रष्टौ कमलातापसावुभौ । तयोश्च मार्ययोर्लक्ष्मीः कलया च जनिष्यति
संपद्युक्तौ तदा तौ च नृपश्रेष्ठौ भविष्यतः । मृतस्ते सेवकः शंभो गच्छ यूयं च गच्छत ॥
इत्युक्त्वा च सलक्ष्मीकः समातोऽम्यन्तरं गतः । देवा जग्मुश्च संहृष्टाः स्वाश्रमं परया मुदा ॥
शिवश्च तपसे शीघ्रं परिपूर्णतमो ययौ ॥ १७ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्युपाख्यानं नाम
त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

श्रीनारायण उवाच—

लक्ष्मीं तौ च समाराध्य चोग्रेण तपसा मुने । प्रत्येकं वरमिष्टं च संजापतुरभीप्सितम् ॥ १ ॥
महालक्ष्म्या वरेणैव तौ पृथगैशौ बभूवतु । धनवन्तौ पुत्रदन्तौ धर्मध्वजकुशध्वजौ ॥ २ ॥
कुशध्वजस्य पत्नी च देवी मालावती सती । सा सुपात्र च कालेन कमलांशां सुता सतीम्
सा च भूतलसंचन्वाज्ज्ञानयुक्ता बभूव ह । कृत्वा वेदध्वनिं स्पष्टमुत्तम्यौ सूतिकागृह ॥
वेदध्वनिं सा चकार जातमात्रेण कल्पका । तस्मात्ता ते वेदवती प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १ ॥
जातमात्रेण सुहृता जगाम तपसे वनम् । सर्वैर्निषिद्धा यत्नेन नारायणपरायणा ॥ ६ ॥
एकमन्वन्तरं चैव पुष्करे च तपस्विनी । अत्युग्रौ वै तपस्या तु लीलया च चकार सा ॥
तथाऽपि^१ द्रष्टा न कृशा नवयौवनसयुता । शुश्राव ले च सहसा सा वाचमशरीरिणीम्
जन्मान्तरे ते भर्ता च भविष्यति हरिः स्वयम् । ब्रह्मादिभिर्दुर्दुराराभ्यं पतिं लप्स्यसि सुन्दरि

इति श्रुत्वा तु सा दृष्टा चकार च पुनस्ततः । अतीव निर्जनस्थाने पर्वते गन्धमादने ॥ १ ॥
 तत्रैवं सुचिरं तपत्वा विश्वस्य समुवास सा । ददर्श पुरतस्तत्र रावणं दुर्निवारणम् ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा साऽतिथिभक्त्या च पाद्यं तस्मै ददौ किल मुखाद्दु फलमूलं च जलं चापि सुशीतलम्
 तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्चावात्सीत्तत्समीपतः । चकार प्रश्नमिति तां का त्वं कलयामि चेति च
 ता च दृष्ट्वा वरारोहां पीनोन्नतपयोधरम् । शरत्त्रयानिमास्यां च सस्मितां सुदतीं सतीम्
 मूर्च्छामिवाप कृपणः कामव्रणं गीडितः । तां करेण सनाकृप्य भोगं कर्तुमुद्यतः ॥ १५ ॥
 सा सती कोपदृष्ट्या च स्तम्भितं तं चकार ह स जडो हस्तपादैश्च किञ्चिद्वक्तुं न च क्षमः
 तुष्टाव मनसा देवीं पद्मांशां पद्मलोचनाम् । सा तस्त्ववेन संतुष्टा प्राकृतं तं मुमेष्व ह ॥
 शशाप च मदर्शे त्वं विनश्यसि सबन्धवः । स्पष्टाऽहं च त्वया कामाद्विमृज्य भ्रूलोक्य
 इत्युक्त्वा सा च योगेन देहत्यागं चकार ह । गङ्गायां तां च संन्यस्य स्वगृहं रावणो ययौ
 अहो किमद्भुतं दृष्टं किं कृतं वा मयाऽधुना । इति सञ्चिन्त्य संस्मृत्य विलक्षण पुनः पुन ॥
 सा च कालन्तरे साध्वी बभूव जनकात्मजा । पीतादेवीति विख्याता यदर्शे रावणो हतः
 महानपस्विनी सा च तपसा पूर्वजन्मनः । लेभे रामं च मर्तारं परिपूर्णनयं हरिम् ॥ २२ ॥
 संप्राप्य तपसाऽऽराध्य स्वामिनं च जगत्पतिम् । सा रमा सुचिरं रेमे रामेण सह सुन्दरी ॥
 जातिस्मरौ स्म स्मरति तस्सश्च क्रमं पुरा । सुखेन तज्जहौ सर्वं दुःखं चापि सुखं फले ॥
 नानाप्रकारविभवं चकार सुचिरं सती । संप्राप्य सुकुमारं तपतीर्षे नवगौवनम् ॥ २५ ॥
 गुणिनं रसिकं शान्तं कान्तवेषमनुत्तमम् । स्त्रीणां मनोज्ञं सुचिरं तथा लेभे यथोत्पितम् ॥
 पितुर्वचःपालनार्थं सत्यसंघो रघूत्तमः । जगाम काननं पश्चात्कालेन च बञ्जीयसा ॥
 तस्यौ समुद्रानिकटे सीतया लक्ष्मणेन च । ददर्श तत्र बहूनि च विप्ररूपधरं हरिः । २८ ॥
 तं रामं दुःखितं दृष्ट्वा स च दुःखी बभूव ह । उवाच किञ्चित्स्थेष्टं सत्त्वं सत्यपरायणः ॥

बह्नि रुवाच—

भगवन्ञ्जयतां वाक्यं कोलेन ददुपरिपठम् । सीताहरणकालेऽयं तवैव समुपास्थितः ॥
 देवं च दुर्निवार्यं वै न च देवात्परं बलम् । मत्पसूं मायि संन्यस्य च्छायां रक्षान्तिकेऽधुना ॥
 दास्यामि सीतां तुभ्यं च परीक्षासमये पुनः । देवैः प्रस्थापितोऽहं च न च विप्रो हुताशनः
 रामस्तद्वचनं श्रुत्वा न प्रकाश्य च लक्ष्मणम् । स्वच्छन्दं स्वी चकारासौ हृदयेन विदूयता ॥
 बह्निरयोगेन सीतावन्मायासीतां चकार ह । तत्तुल्यगुणरूपान्नीं ददौ रामाय नारद ॥ ३४ ॥

सीतां गृहीत्वा स ययौ गोप्यं वक्तुं निषेध च । लक्ष्मणो नैव बुबुधे गोप्यमन्यस्य का कथा
एतरिमन्नन्तरे रामो ददर्श कनकं मृगम् । सीता तं प्रेरयामास तदर्थे यत्नपूर्वकम् ॥ ३९ ॥
संन्यस्य लक्ष्मणं रामो जानकया रक्षणे वने । स्वयं जगाम हन्तुं तं विव्यधे सायकेन च ॥
लक्ष्मणेति च शब्दं वै कृत्वा माय मृगस्तदा । प्राणांस्तत्याज -हमा पुरो दृष्ट्वा हरिं स्मरन्
मृगरूपं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च । रत्ननिर्मितयानेन वैष्णुकुठं स जगाम ह । ३९ ॥
वैकुण्ठस्य महाद्वारं किंकरो द्वारपालयोः । जयविजययोश्चैव बलवांश्च जयाभिधः ॥ ४० ॥
शापेन सनकादीनां संप्राप्य राक्षसीं तनुम् । पुनर्जगाम तद्द्वारमादौ स द्वारपालयोः ॥
अथ शब्दं च सा श्रुत्वा लक्ष्मणेति च विक्लवम् । सीता तं प्रेरयामास लक्ष्मणं रामसंनिधौ
गते च लक्ष्मणे रामं रावणो दुर्निवारणः । सीतां गृहीत्वा प्रययौ लङ्कामेव स्वलीलया ॥
विषस द च रामश्च वने दृष्ट्वा च लक्ष्मणम् । तूर्णं च स्वाश्रमं गत्वा सीता नैव ददर्श सः
मूर्च्छां संप्राप्य सुचिरं विललाप भृशं पुनः । पुनर्बभ्राम गहने तदन्वेषणपूर्वकम् ॥ ४१ ॥
काले संप्राप्य तद्वार्तां गृध्रद्वारा नदीतटे । सहायं वानरं कृत्वा बन्धे सागरं हरिः ॥
लङ्कां गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सायकेन च । सबान्धवं रावणं च सीतां संप्राप्य दुःखिताम्
ता च बहूनिपरीक्षां वै कारयामास सत्वरम् । हुताशनस्तत्र काले वास्तवीं जानकीं ददौ ॥
छाया चोवाच बहूनि च रामं च विनयन्विता । करिष्यामीति किमहं तदुवायं वदस्व मे ॥

बह्निरुवाच—

त्वं गच्छ तपसे देवि पुष्करे च सुपुण्यदम् । कृत्वा तपस्यां तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि ॥
सा च तद्वचनं श्रुत्वा प्रैरग्य पुष्करे तपः । कृत्वा त्रिलक्षवर्षं च स्वर्गे लक्ष्मीर्भूव ह ॥
सा च कालेन तपसा यज्ञकुण्डसमुद्भवा । कामिनी पाण्डवानां च द्रौपदी द्रुपदात्मजा ॥
कृतयुगे वेदवती कुशध्वजमुता शुभा । त्रेतायां रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा ॥
तच्छाया द्रौपदी देवी द्वारे द्रुपदात्मजा । त्रिहायणीति सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रये ॥

नारद उवाच—

प्रियाः पञ्च कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुंगव । इति मे चित्तसंदेहं दूरि कुरु महापभौ ॥

नारायण उवाच—

लङ्कायां वास्तवी सीता रामं संप्राप नारद । रूपयौवनसंपन्ना छाया सा बहु विह्वला ॥
रामाभ्योराज्ञया तपत्वां ययाचे शंकरं वरम् । कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयन्ती पुनः पुनः
पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन । पतिं देहि पतिं देहि पञ्चवारं चकार सा ॥

शिवस्तस्प्रार्थनां श्रुत्वा सस्मितो रसिकेश्वरः । प्रिये तव प्रियाः पञ्च भवन्तिवति वरं ददौ ॥
 तेनाऽऽसीत्पाण्डवानां च पञ्चानां कामिनी प्रिया । इत्येवं कथितं सर्वं प्रस्तुतं वस्तुत शृणु
 अथ संप्राप्य लङ्कायां सीता रामो मनोहराम् । विभीषणाय तां लङ्कां दत्त्वाऽगोऽध्यां ययौ पुनः
 एकादशसहस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते । जगाम सर्वलोकेश्च सार्धं वैकुण्ठमेव च ॥
 कमलांशा वेदवती कमलायां विवेश सा । कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यदं पापनाशनम् ॥ ३ ॥
 सततं मूर्तिमन्तश्च वेदाश्चत्वार एव च । सन्ति यस्याश्च जिह्वाग्रे सा च वेदवती स्मृता ॥ ६ ॥
 कुशध्वजसुताख्यानमुक्तं संक्षेपतस्तव । धर्मध्वजसुताख्यानं निबोध कथयामि ते ॥ ६ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु वेदवतीप्रस्तावो नाम

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

धर्मध्वजस्य पत्नी च माधवीति च विश्रुता नृपेण सार्धं सा रागाद्रेमे वै गन्धमादने ॥ १ ॥
 शयनं रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिता । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गी पुष्पचन्दनवायुना ॥ २ ॥
 स्त्रीरत्नमतिचार्वङ्गी रत्नभूषणभूषिता । कामुकी रसिकश्रेष्ठा रसिकेशेन संगता ॥ ३ ॥
 सुरताद्विरतिर्नाऽऽसीत्तयोः सुरतविज्ञयोः । गतं वर्षशतं दैवं न जानीतां दिवानिशम् ॥ ४ ॥
 ततो राजा मतिं प्राप्य सुरताद्विरराम सः । कामुकी सुन्दरी किञ्चिन्न च तृप्तिं जगाम सा ॥ ५ ॥
 दधार गर्भं सा सद्यो देवाब्दशतकं सती । श्रीगर्भा श्रायुता सा च संवभूव दिने दिने ॥ ६ ॥
 शुभक्षणे शुभदिने शुभयोगेन संयुते । शुभलेशे शुभाशे च शुभस्वामिग्रहान्विते ॥ ७ ॥
 कार्तिकीपूर्णिमायां च सितवारे च पाद्मजे । सुपाव सा च पक्षांशां पद्मिनीं सुमनोहराम् ॥ ८ ॥
 पादपद्मयुगे^१ चैव पद्मरागविराजिताम् । राजराजेश्वरीं लक्ष्मीं सर्वावयवसुन्दरीम् ॥ ९ ॥
 राजलक्ष्मीलक्ष्मयुक्तां राजलक्ष्म्याधिदेवताम् । शरत्पार्ष्णचन्द्रास्यां शरत्पङ्कजलोचनाम् ॥ १० ॥
 पद्मिन्नाधरोष्ठीं च पश्यन्तीं सरिमतां गृहम् । हस्तपादतलारक्तां निघ्ननाभिं मनोरमाम्
 तदधस्त्रिवलीयुक्तां वृत्तवस्त्रुनितम्बिनीम् । शीते सुखोष्णसर्वाङ्गीं मीप्ये च सुखशीतलाम्
 श्यामां सुकेशीं रुचिरां न्यग्रोधपरिमण्डलाम् । श्वेतचम्पकवर्णामां सुन्दरीप्रेकसुन्दरीम्
 नरा नार्यश्च तां दृष्ट्वा तुलनां दातुमक्षमा । तेन नाम्ना च तुलसीं ता वदन्ति पुराविदः
 सा च मृमिषपात्रेण योग्या स्त्री प्रकृतिर्यथा । सर्वैर्निधिद्धा तपसे जगाम वदरीवनम् ॥

१ क. "दयानं धुनें शिष्टागमेषु च । २ क. "तो रजस्वला प्रा० । ३ क. "ते यस्याः पद्मरागी
 विरामते ।

तत्र दैवाढलक्षं च चकार परमं तपः । मम नारायणः स्वामी भवितेति विनिश्चिना ॥
 अग्ने पञ्चतपाः शीते तोयस्था सा च सुन्दरी । प्रकाशस्या वृष्टिवारां सहन्ती च दिवानिशम्
 विंशत्सहस्रवर्षं च फलयोगाशना च सा । त्रिंशद्वर्षसहस्राब्दं पञ्चाहाग तपस्विनी ॥
 चत्वारिंशत्सहस्राब्दं वाय्वाहाग कृशोदरी । ततो दशसहस्रं च निराहारा बभूव सा ॥
 निर्लक्ष्यां धैकपादस्थानां दृष्ट्वा तां कमलोद्भवः । समाययौ वरं दातुं परं वररिकाश्रमम् ॥
 चतुर्मुखं च सा दृष्ट्वा प्राणंसीद्वंसवाहन्म् । तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामरि ॥

ब्रह्मोवाच—

वरं वृणुष्व तुलमि यत्ते मनसि वाञ्छितम् । हरिर्मर्कं च मुक्तिं वाऽप्यजरामरतामपि ॥

तुलस्युवाच—

शृणु तात प्रवक्ष्यामि यन्मे मनसि वाञ्छितम् । सर्वज्ञस्यापि पुरतः का लज्जा मम सांपतम् ॥
 अहं च ब्रह्मणी गोपी गोलोकेऽहं स्थिता पुरा । कृष्णपिशा किकरी च तदंशा तत्सखी पिया
 गोविन्देन सहऽऽसत्तामृतृषां मां च मूर्च्छनाम् । राशेश्वरी समागत्य चापइवद्राममण्डले
 गोविन्दं मर्सीत्यावास मां शशाप रूपऽन्विता । चाहि त्वं मानधी योनिमित्येवं च पितामह ॥
 मामुवाच स गोविन्दो मदंशं त्वं चतुर्भुजम् । लम्प्यसि तपस्तपत्या भारते ब्रह्मणो वरात्
 इत्येवमुक्त्वा देवेशोऽप्यनर्भानमवाप सः । देव्या भिगा त्तुं त्यक्त्वा लब्धं जन्म मया भुवि
 अहं नारायणं कान्तं शान्तं सुन्दरभ्रह्मम् । सांपतं लब्धुमिच्छामि वरमेवं च देहि मे ॥

ब्रह्मोवाच—

सुशामा नाम गोपश्च श्रीकृष्णाङ्गसमुद्भवः । तदंशश्चातितेजस्वी चालमज्जन्म भारते ॥ १० ॥
 सांपतं राधिकाशापादनुवंशसमुद्भवः । शङ्खचूड इतिरुवातस्यैलोक्ये न च तत्समः ॥ ११ ॥
 गोलोके त्वा पुरा दृष्ट्वा कामोन्मथितमानसः । विलम्बितुं मा शशाक राधिकायाः प्रभावतः
 स च जातिस्मरस्तप्या त्वा ललाभ वरेण च । जातिस्मरा तु त्वमपि सर्वं जानासि सुन्दरि
 अधुना तस्य पत्नी च भव माग्नि शोभने । पश्चात्ताराद्यणं कान्तं शान्तमेव लम्प्यामि ॥
 शापालाराद्यणस्यैव कलयामि दैवयोगतः । प्राप्स्ये वृक्षरूपं च त्वं पूता विश्वपात्री ॥ १२ ॥
 प्रभाना सर्वपुत्राणां विष्णुपाणाधिका भवेः । स्वया विना च सर्वेषां पूजा च विकला भवेत् ॥
 पुन्दावने वृक्षरूपा नाश्रा पुन्दावनीति च । तत्रपत्रैर्गोपिका गोपाः पूनादिव्यदिन माधवम् ॥
 गृक्षाभिदेधीरूपेण तार्थं शृण्वन् संततम् । विहरिष्यसि गोत्रेण स्वच्छन्दं महारेण च ॥ १८ ॥
 इत्येवं वचनं श्रुत्वा समिता दृष्टमानसा । प्रणनाम च मातारं तं च विचिद्रुपाय ह ॥ १९ ॥

तुलस्युवाच—

यथा मे द्विभुजे कृष्णे वाञ्छा च श्यामसुन्दरे । सत्यं ब्रवीमि हे तात न तथा च ऋतुर्भुजे ॥
अतृषाऽहं च गोविन्दे दैवाच्छृङ्गारभङ्गत । गोविन्दस्यैव वचनात्पार्थयामि चतुर्भुजम् ॥
त्वत्प्रसादेन गोविन्दं पुनरेव सुदुर्लभम् । ध्रुवमेवं लभिष्यामि रावार्भर्ति प्रमोचय ॥ ४२ ॥

ब्रह्मोवाच—

गृहाण राधिवामन्त्रं ददे वै षोडशाक्षरम् । तस्याश्च णतुल्या त्वं मद्दरेण भविष्यामि ॥
शृङ्गारं युवयोगोप्यमाकास्यति च राधिका । राधासमा त्वं सुभगा गोविन्दस्य भविष्यासि ॥
इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्यै तत्षोडशाक्षरम् । मन्त्रं तस्यै जगद्धाता स्तोत्रं च कवचं परम् ॥
सर्वं पूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिक्रमम् । परं शुभाशिषं कृत्वा सोऽन्तर्धानमवाप ह. ४१ ॥
सा च ब्रह्मोपदेशेन पुण्ये बदरिकाश्रमे । जजाप परमं मन्त्रं उदिष्टं पूर्वजमनः ॥ ४७ ॥
दिव्यं द्वादशवर्षं च पूजां चैव चकार सा । नभूव सिद्धा सा देवी तत्प्रत्यादेशमाप च ॥ ४८ ॥
सिद्धे तपसि मन्त्रे च वरं प्राप्य यद्येप्सितम् । बुभुजे च महोपागं यद्विश्वेषु सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥
प्रसन्नमाना देवी तस्याज तपसः क्लमम् । सिद्धे फले नराणां च दुःखं तत् सुखमुत्तमम् ॥
मुक्त्वा पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा । तल्पे रुनोरमे तत्र पुष्पचन्दनचर्चिते ॥ ५१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० तुलस्युपाख्याने तुलसीवरप्रदानं
नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

तुलसी पारितुष्टा सा चास्वाप्सीद्द्यूष्टमानसा । नवयौवनसंपन्ना प्रशंसन्ती वराङ्गना ॥ १ ॥
विक्षेप पञ्चत्रयश्च पञ्च बाणांश्च तां प्रति । पुण्याशुभेन सा विद्धा पुष्पचन्दनचर्चिता ॥ २ ॥
पुलकाश्चित्सर्वङ्गी कम्पिता रक्तलोचना । क्षणं सा शुष्कतां प्राप क्षणं मूर्छामवाप ह ॥
क्षणमुद्विग्नतां प्राप क्षणं तन्द्रां सुखावहाम् । क्षणं सा दहनं प्राप क्षणं प्राप प्रमत्तताम् ॥ ४ ॥
क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विपण्णताम् । उत्तिष्ठन्ती क्षणं तस्याद्गच्छन्ती निकटं क्षणम्
भ्रमन्ती क्षणमुद्वेगाद्विषसन्ती क्षणं पुनः । क्षणमेव समुद्वेगादस्वाप्सीत्पुनरेव सा ॥ ६ ॥
पुष्पचन्दनतरुं च तद्द्वाम्वातिकण्टकम् । विषमाहारकं स्वादु दिव्यरूपं फलं जलम् ॥ ७ ॥
नित्यश्चैव निराकारः सूक्ष्मवर्धं हुताशनः । सिन्दूरपत्रकं चैव व्रणरुच्यं च दुःखदम् । ८ ॥

क्षणं ददर्श तन्द्रायां भुवेषं पुरुषं सती । सुन्दरं च युवानं च सस्मितं रसिकेश्वरम् ॥ ९ ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् आगच्छन्तं माहयवन्तं पश्यन्तं तन्मुखं म्रुजम् ॥
 कथयन्तं रतिकथां चुम्बन्तमधरं मुहुः । शयानं पुष्पतल्पे च समाश्लिष्यन्तमङ्गकम् ॥
 पुनरेव तु गच्छन्तमागच्छन्तं वसन्तकम् । कान्तं कयासि प्राणेश निष्ठेत्येवमुवाच सा ॥
 पुनः स्वचेतनां प्राप्य तिललाप पुनः पुनः । एवं तपोवने सा च तस्यौ तत्रैव नारद ॥ १३ ॥
 शङ्खचूडो महायोगी जैगीषव्यान्मनोरमम् । कृष्णस्य मन्त्रं संप्राप्य प्राप्य सिद्धिं तु पुष्करे ॥
 पठन्सदा तु कवचं सर्वमङ्गलनङ्गलम् । ब्रह्मेशाच वरं प्राप्य यत्तन्मनसि वाञ्छितम् ॥ १५ ॥
 आज्ञया ब्रह्मणः सोऽपि वदरी वै समाययौ । आगच्छन्तं शङ्खचूडमपश्यत्तुलसी मुने ॥
 नवयौवनसंपन्नं वामदेवसमपभम् । श्वेतचम्पकवर्णमिं रत्नभूषणभूषितम् ॥ १७ ॥
 शरत्पार्षणचन्द्रास्यं शरत्पङ्कजलोचनम् । महारत्नगणावल्लभविमानस्थं मनोहरम् ॥
 रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजितम् । पारिजातप्रसूनाढ्यमाहयवन्तं च सुस्मितम् ॥
 कस्तूरीकुङ्कुमयुतं सुगन्धैतिलकोज्ज्वलम् । सा दृष्ट्वा निधाने तं मुखमाच्छाद्य वाससा ॥
 सस्मिता तं निरीक्षन्ती सक्त्यासं पुनः पुनः । बभूव सा नम्रमुखी नवसंगमलज्जिता ॥ २१ ॥
 वामुकी वासवाणेन पीडिता पुलकान्विता । पिबन्ती तन्मुखाभ्योर्जं लोचनाभ्यां च संततम् ॥
 ददर्श शङ्खचूडश्च कन्यामेका तपोवने । पुष्पाचन्दनतल्लयां वसन्ती वाससाऽऽवृताम् ॥
 पश्यन्ती तन्मुखं शश्वत्सस्मिता सुमनोहराम् । सुपीनकठिनश्रोणीं पीनोज्ञनपयोधराम् ॥
 मुक्तापङ्क्तिप्रभाजुष्टदन्तपङ्क्तिं सुविभ्रतीम् । पकविम्बाधरोष्ठीं च सुनासां सुन्दरीं वराम् ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णामां शरच्चन्द्रसमपमाम् । स्वतेजसा परिवृतां सुखदृश्यां मनोरमाम् ॥ २५ ॥
 कस्तूरीबिन्दुभिः सार्धमधश्चन्दनबिन्दुना । सिन्दूरबिन्दुना शश्वत्सीमन्ताभःस्थलोज्ज्वलाम् ॥
 निम्ननाभिगभीरां च तदधस्त्रिवलीयुताम् । करपद्मतरङ्गां नखचन्द्रैर्विभूषिताम् ॥ २७ ॥
 स्थलपद्मप्रभाजुष्टं पादपद्मं च विभ्रतीम् । आरक्तवर्णं ललितमलक्तकसमपमम् ॥ २८ ॥
 स्थलपद्मैश्च जलमैः पद्मरागविराजिताम् । शरदिन्दुविनिन्दैकनखेन्द्रोद्यविराजिताम् ॥
 अमूल्यरत्नैःसंमिश्रयावकेन स्वलङ्किताम् । मणीन्द्रमुख्यवचिनकणःमञ्जीरराजिताम् ॥
 दधती कञ्चरीमारं मालतीमाल्यसंयुताम् । अमूल्यरत्नसंवल्लभकराकृतिरूपिणा ॥ ३१ ॥
 चित्रकुण्डलयुग्मेन गण्डलस्थलविराजिताम् । रत्नेन्द्रमुक्ताहारार्थं रत्नमध्यस्थलोज्ज्वलाम् ॥
 रत्नकङ्कणकेयूरशङ्खभूषणभूषिताम् । रत्नाङ्गुलीयैर्कोट्यैरङ्गुलवावलिभिर्युताम् ॥ ३४ ॥

१ क. सुप्रियम् . २ क. 'निधचन्दनान्वितम् । ३ क. ऊर्ध्वपद्मस्थलपद्मराजिभिः ।
 ४ क. 'स्वनिर्माणवाद्यवलिसंयुताम् । ५ क. 'युग्मे ध्रं सुयमारिद्योभिनाम् ।

दृष्ट्वा तां ललितां कन्यां सुशीलां सुदतीं सतीम् । उवाच तत्समीपे च मधुरं तामुवाच सः ॥

अइखचूड उवाच—

का त्वं कस्य च कन्याऽसि धन्ये मान्ये सुयोपिताम् । का त्वं कामिनी कल्याणि सर्वकल्या-

णदायिनि ॥ ३९ ॥

स्वर्गभोगदिसोऽतिविहारे हाररूपिणि । संसारदारसारे च मायाधारे मनोहरे ॥ ३८ ॥

जगद्विलक्षणे क्षामे मुनीनां मोहकागिणि । मौनं त्यक्त्वा किंकरं मां संभावां कुरु सुन्दरि ॥

इत्थेवं वचनं श्रुत्वा स्वामा वामलोचना । सस्मिता नम्रवदना सकामं तमुवाच सा ॥

तुलस्युवाच—

धर्मध्वजसुताऽहं च तपस्यायां तपोवने । तपस्विनीह तिष्ठामि कस्त्वं गच्छ यथासुखम् ॥

कामिनीं कुलजातां च रहसेकाकिनीं सतीम् । न पृच्छानि कुले जात एवमेव श्रुतौ श्रुतम् ॥

लम्पटोऽसत्कुले जातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः । येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः स कामीच्छति कामिनीम्

आपातमधुरामन्ते चान्तका पुरुषस्य ताम् । विपकुम्भाकाररूपाममृतास्या च संतम् ॥

हृदये क्षुरधारामां शश्वन्मधुरभाषिणीम् । स्वकार्यपरिनिष्पत्तितपरा संतं च ताम् ॥

कार्यार्थे स्वामिषशगःमन्यथैवावशां सदा । स्वान्तमोहिनिरूपां च प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥

श्रुतौ पुराणे यासां च चरित्रमनिरूपितम् । तामु को विश्वसेत्नाज्ञो ह्यमाज्ञ इव सर्वदा ॥

तासां को वा रिपुभिर्न प्रार्थयन्ती नवं नवम् । दृष्ट्वा सुवेशं पुरुषमिच्छन्ती हृदये सदा ॥

बाह्ये स्वामसतीत्वं च ज्ञापयन्ती प्रयत्नतः । शश्वत्कामा च रामा च कामाधारा मनोहराम्

बह्ये छलाच्छादयन्ती स्वान्तमैथुनैलालसाम् । वान्तं प्रसन्ती रहसि बह्ये तीव सुलज्जि-

ताम् ॥ ५० ॥

मानिनीं मैथुनाभावे कोपिनीं कलहाङ्कुराम् । सुमीता भूरिसंभोगात्स्वहमैथुनदुःखिताम् ॥

सुमिष्टान्नं शीततोयमाकङ्क्षन्ती च मानसे । सुन्दरं रसिकं कानं युवानं गुगिनं सदा ॥

सुत्परमतिस्त्रेह कुर्वती रतिकर्तारि । प्राणाधिकं प्रियतमं संभोगकुशलं प्रियम् ॥ ५१ ॥

पश्यन्ती रिपुतुल्यं च वृद्धं वा मैथुनाक्षमम् । कलहं कुर्वती शश्वतेन सार्धं सुवोरनाम् ॥

चर्चया मक्षयन्ती संकीनाश इव गोरजः । दुःसाहसस्वरूपा च सर्वदोषाश्रया सदा ॥

शश्वत्कपटरूपा च दुःसाध्यामपनिक्रियाम् । ब्रह्मविष्णुशिवदीनादुस्त्याज्या मोहरूपिणीम्

तपोमार्गार्गला शश्वन्मुक्तिद्वारवपाटिकाम् ॥ ५७ ॥

हरेर्भक्तिव्यवहिता सर्वमायाकरण्डिकाम् । संसारकारागारे च शश्वन्निगडरूपिणीम् ॥

इन्द्रजालस्वरूपां च मिथ्यानादिवरूपिणीम् । विभ्रतीं बाह्यसौन्दर्यमध्याङ्गमतिकृत्सितम्
नानाविष्णुत्रयानामाधारं मलसंयुतम् । दुर्गोन्विदोषसंयुक्तं रचाकं चाप्यसंस्कृतम् ॥
मायारूपं मायिनां च विधिना निर्मितं पुरा । विपरूपां मुमुक्षूनामदृश्यां चैव सर्वदा ॥
इत्युक्त्वा तुलसी तं च विरराप च नारद । सस्मितः शङ्खचूडश्च प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

शङ्खचूड उवाच—

त्वया यत्कायितं देवि न च सर्वमलीककम् । किञ्चित्सत्प्रमलीकं च किञ्चिन्पत्तो निशामय
निर्मितं विविधं छात्रा स्त्रीरूपं सर्वमोहनम् । कृत्यारूपं वास्तवं च प्रशस्यं चाप्रशंसितम्
लक्ष्मीतरस्वनीदुर्गासावित्रीरात्रिकादिभ्यः । सृष्टिसूत्रस्वरूपं चाप्यायं कृष्टा तु निर्मितम् ॥
एतासामंशरूपं यत्स्त्रीरूपं वास्तवं स्मृतम् । तत्प्रशस्यं यशोरूपं सर्वमङ्गलकरणम् ॥ ६६ ॥
शतरूपा देवहूतिः स्वधा स्वाहा च दक्षिणा । छायावती रोहिणी च वरुणानी शची तथा ॥
कुन्बेरायुपत्नी सऽप्यदितिश्च दितिस्तथा । लोषामुद्राऽनसूया च कैटमी तुलसी तथा ॥
अहल्याऽरुन्धती मेना तारा मन्दोदरी परा । दमयन्ती वेदवती गङ्गा च यमुना तथा ॥ ६९ ॥
पुष्टस्तुष्टिः स्मृतिर्भेधा कालिका च वसुंधरा । षष्ठी मङ्गलचण्डी च मूर्तिर्धर्मकामिनी ॥
स्वस्तिः श्रद्धा च कान्तिश्च तुष्टिः शान्तिस्तथाऽपरा । मिद्रा तन्द्रा क्षुत्तिपासा संघ्या रात्रि-
र्दानानि च ॥ ७१ ॥

संपत्तिवृत्तिकीर्त्यश्च क्रिया शोभा प्रमांशकम् । यस्त्रीरूपं च संप्रतमुत्तमं तद्युगे युगे ॥ ७२ ॥
कृत्यारूपं तद्यत्तु स्ववैश्यादिकमेव च । तदप्रशंस्यं विश्वेषु पुंश्चलीरूपमेव च ॥ ७३ ॥
सत्त्वप्रधानं यद्रूपं तच्च शुद्धं स्वभावतः । रदुत्तमं च विश्वेषु साध्वीरूपं प्रशंसितम् ॥ ७४ ॥
तद्वास्तवं च विज्ञेयं प्रवदन्ति मनीषिणः । रजोरूपं तमोरूपं कृत्यासु द्विविधं स्मृतम् ॥ ७५ ॥
स्थानाभावात्क्षणभाषान्मध्यवृत्तेरभवत् । देहकेशेन रोगेणै सत्संसर्गेण सुन्दरि ॥ ७६ ॥
बहुगोष्ठावृत्तेभैव रिपुगानमयेन च । रजोरूपस्य साध्वित्वभेतेनैवोपजायते ॥ ७७ ॥
इदं मध्यमरूपं च प्रवदन्ति मनीषिणः । तमोरूपं दुर्निरार्थमधमं तद्विदुर्बुधाः ॥ ७८ ॥
न पृच्छति कुले जातः पण्डितश्च परस्त्रियम् । निर्भने दुर्भने वाऽपि रहस्ये वचसा स्त्रियम्
आगच्छामि त्वत्समीपमाज्ञया ब्रह्मणोऽधुना । गान्धर्वेण विवाहेन त्वां प्रहीणामि शोभने
अहमेव शङ्खचूडो देवविद्रावकारकः । दनुवंशोद्भूतो निन्देते सुदामाऽहं हरेः पुरे ॥ ८१ ॥
अहमष्टसु गोपेषु गौगोर्वापर्षदेषु च । अधुना दातव्येन्द्रोऽहं राधिकायाश्च शपतः ८२ ॥

१ घ. 'सं द्विवि' । २ क. 'सीगङ्गासा' । ३ क. 'दिल्लेज्जा त' । ४ क. 'तिभूतिदी' ।
५ क. 'ण सद्दसहणेन मु' । ६ क. 'गोविन्दपा' ।

जातिस्मरोऽहं जानामि कृष्णमन्त्रप्रभावतः । जातिस्मरा त्वं तुलसी संसत्ता हरिणा पुरा
त्वमेव रात्रिकाकोपाज्जाताऽसि भारते भुवि । त्वां संभोक्तुमिच्छकोऽहं नालं राधाभयात्तदा
इत्येवमुक्त्वा स पुनान्विरराम महामुने । सस्मिता तुलसी हृष्टा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ८९ ॥

तुलस्युवाच—

एवंविधो बुधो विश्वे बुधेषु च प्रशंसितः । कान्तमेवंविधं कान्ता शश्वदिच्छानि कामतः ॥
त्वया ह्यधुना सत्यं विचारेण पराजिता । स निन्दितश्चाप्यशुचिर्ये, पुमांश्च स्त्रिण जितः ॥
निन्दन्ति पितरो देवा बान्धवा; स्त्रीजिनं जनम् । स्त्रीं जितं, मनसा वाच रिता भ्रं त च निन्दति
शुधे द्विभो दशाहेन जातके मृतके तथा । भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहतः ॥ ८९ ॥
शूद्रो मासेन वेदेषु मातृवद्वर्णपंकरः । अशुचिः स्त्रीजिनः शुधेचिन्तादाहेन कालत ॥
न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्डतर्पणम् । न गृह्णन्तीच्छया देवास्तस्य पुष्पजलादिकम्
किं तस्य ज्ञानतपसा जपहोमप्रपूजनै । किं विद्यया वा यशसा स्त्रीभिर्धस्य मनो हनम् ॥
विद्याप्रभावज्ञानार्थं मया त्वं च परीक्षितः । कृत्वा परीक्षां कान्तस्य वृणोति कामिनी वरम्
वराण गुणहीनाय वृद्धायाज्ञानिने तथा । दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कृत्स्निताय च ॥
अत्यन्तकोपयुक्ताय चात्यन्तदुर्मुखाय च । पङ्कलायाङ्गहीनाय च न्धाय बधिराय च ॥
जडाय चैव मूकाय क्लवितुल्याय पापिने । ब्रह्महत्यां लभेतसोऽपि यः स्वकन्यां ददति च ॥
ज्ञानाय गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च । वैष्णवाय सुतां दत्त्वा दशर्वाजिकलं लभेत् ॥
यः कन्यापालनं कृत्वा वरोति विक्रयं यदि विपदा धनशोभेन कुम्भीगार्कं स गच्छति ॥
कन्यामूत्रपुरीषं च तत्र भक्षति पातकी । कृमिभिर्दीशितः काकैर्षावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ९९ ॥
तदन्ते व्याघयोनी च लभते जन्म निश्चितम् । विक्रीणाति मांसमारं वहत्येव दिवानिशम् ॥
इत्येवमुक्त्वा तुलसी विरराम तपोवने । एतस्मिन्नरे ब्रह्मा तयो न्तिकमाययौ ॥ १०१ ॥
मूर्खाननाम तुलसी शङ्खचूडश्च नारद । उवाच तत्र देवेशश्चोमाच च तयोर्हीनम् ॥ २ ॥

ब्रह्मोवाच—

किं करोषि शङ्खचूड संवादमनया सह । गान्धर्वेण विवाहेन त्वमभ्या ग्रहणं कुरु ॥ ३ ॥
त्वं च पुरुषरत्ने च स्त्रीरत्ने स्त्रीप्विवं सती । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥
निर्विरोधमुलं राजन्को वा त्यजति दुर्लभम् । योऽविरोधसुखत्यागी स पशुर्नात्र संशयः ॥
त्रिभुषेक्षति त्वं कान्तधीरुशं गुणिनं सति । देवानामसुराणां च दानवानां विमर्दनम् ॥ ६ ॥

यथा लक्ष्मीश्च लक्ष्मीशे यथा कृष्णे च रात्रिका । यथा माये च सावित्री भवानी च
भवे यथा ॥ १०७ ॥

यथा घरा वरोहे च यथा मेना हिमालये । यथाऽप्रावनसूया च दमयन्ती नले यथा ॥
रोहिणी च यथा चन्द्रे यथा कामे रतिः सती । यथाऽरिनिः केश्यये च वसिष्ठेऽरुन्ती यथा
यथाऽहल्या गौतमे च देवहूतिश्च कर्दमे । यथा बृहस्पतौ तारा शतरूपा मनौ यथा ॥
यथा च दक्षिणा यज्ञे यथा स्वाहा हुताशने । यथा शची महेन्द्रे च यथा पुष्टिर्गणेश्वरे
देवसेना यथा स्कन्दे धर्मे मूर्तिर्गया सती । सौमःगणसु प्रिया स्वं च शङ्खचूडे तथा भव
अनेन सार्धं मुचिरं मुन्दरेण च मुन्दरि । स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं कुरु संततम् ॥
पश्चात्प्राप्त्यासि गोविन्दं गोलोके पुनरेव च । चतुर्भुजं च वैकुण्ठे शङ्खचूडे मृते सति
इत्येवमाशिषं कृत्वा स्वालयं प्रययौ विधिः । गान्धर्वेण विवाहेन जगृहे तां च दानवः ॥
स्वर्गे दुन्दुभिवाद्यं च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स रेमे रामया सार्धं वासगेहे मनोहरे ॥ ११६ ॥
मूर्छी संगम तुलसी नवसंगमसंगता । निमग्ना निर्जने साध्वी संमोगसुखसागरे ॥ ११७ ॥
चतुःपष्टिकलामानं चतुःपष्टिविधं सुखम् । कामशास्त्रे यन्निरुक्तं रषिकानां यथेष्टितम् ॥
अङ्गप्रत्यङ्गसंश्लेषपूर्वकं स्त्रीमनोहरम् । तत्सर्वं सुखशृङ्गारं चकार रसिकेश्वरः ॥ ११९ ॥
अतीव रम्ये देशे च सर्वजन्तुविवर्जिते । पुष्पचन्दनतले च पुष्पचन्दनवायुना ॥ १२० ॥
पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचन्दनचर्चिते । गृहीत्वा रषिकां रामां पुष्पचन्दनचर्चितः ॥
भूषितां भूषणैः सर्वै रतीव सुमनोहराम् । सुरतोर्विरतिर्नास्ति तयोः सुरतविज्ञयो ॥
जहार मानसं मर्तुर्ललाया तुलसी सती । चेतनां रसिकायाश्च जहार रसभाववित् ॥
वक्षसश्चन्दनं बाह्योस्तिलकं विजहार सा । स च जग्राह तस्याश्च सिन्दूरविन्दुपत्रकम् ॥
स तद्वक्षसि तस्याश्च नत्तरेखां ददौ मुदा । सा ददौ तद्वामपार्श्वे करभूषणलक्षणम् ॥
राजा तदोष्ठपुटके ददौ दशनदशनम् । तद्रण्डयुगले सा च प्रददौ तच्चतुर्गुणम् ॥ १२६ ॥
सुरतोर्विरतौ तौ च समुत्थाय परस्परम् । सुवेशं चक्रुस्त्वत्र यत्तन्मनसि वाञ्छितम् ॥
कुङ्कुमाकचन्दनेन सा तस्मै तिलकं ददौ । सर्वाङ्गे मुन्दरे रम्ये चकार चानुलेपनम् ॥
सुवासितं च ताम्बूलं बद्धिशुद्धे च वामसी । पारिजातस्य कुसुमं मालयं चैव सुशोभनम् ॥
अमूल्यरत्ननिर्माणमद्गुलीयकमुत्तमम् । मुन्दरं च माणिक्यं त्रिपु लोकेषु दुर्लभम् ॥
दासी तथाहमित्थेवं समुच्चार्य पुनः पुनः । ननाम परया भक्त्या स्वामिनं गुणशालिनम् ॥

सस्मिता तन्मुखाम्भोजं लोचनाभ्यां पथौ पुनः । निमेषरहिताम्भ्यां च सकटाक्षं च सुन्दरम् ॥
 स च तां च समाकृष्य चकार वक्षसि प्रियाम् सस्मितं वाससा छलं ददर्श मुखकृजम् ॥
 चुचुम्ब कठिने गण्डान्मोष्ठे पुनरेव च । ददौ तस्यै वज्रयुग्मं वरुणादाहृतं च यत् ॥
 तदा हृतां रत्नमालां त्रिषु लोकेषु विश्रुताम् ॥ १३४ ॥
 ददौ मञ्जीरयुग्मं च स्वाहायाश्च हृतं च यत् । केयूरयुग्मं छायाया रोहिण्याश्चैव कुण्डलम् ॥
 अङ्गुलीयकानि रत्याश्च वरभूषणम् । शङ्खं मुहुरिचं चित्रं यद्वत्तं विश्वकर्मणा ॥ १३५ ॥
 विचित्रं पीठकश्रेणीं शय्यां चापि सुदुर्लभाम् । मूषणानि च दत्त्वा च परीहारं चकार ह ॥
 निर्भये कन्नरीमारं तस्यैश्च मारुत्यसंयुतम् । सुचित्रं पत्रकं गण्डे जयलेखसमं तथा ॥ १३६ ॥
 चन्द्रलेखात्रिमिर्युक्तं चन्दनेन सुगन्धिना । परितः पारिताश्रितैः सार्धं कुङ्कुमविन्दुभिः ॥
 ज्वलत्प्रदीपाकारं च सिन्दूरतिलकं ददौ । तत्पादभ्रमयुगले स्थलपद्मविनिन्दिते ॥ १४० ॥
 चित्रालककरागं च नखरेषु ददौ मुदा । स्ववक्षसि मुहुर्न्यस्तं सरागं चरणान्बुजम् ॥ १४१ ॥
 हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुनः पुनः । रत्नानिर्माणयानेन तां च कृत्वा स्ववक्षसि ॥
 तपोवनं परित्यज्य राजा स्थानान्तरं ययौ । मलये देवनिलये शैले शैले वने वने ॥ १४३ ॥
 स्थाने स्थानेऽतिरम्ये च पुष्पोद्यानिऽतिनिर्भने । कन्दरे कन्दरे सिन्धुतीरे तीरेऽतिसुन्दरे ॥
 पुष्पमद्रानदीतीरे नीरवातमनोहरे । पुलिने पुलिने दिव्ये नद्यां नद्यां नदे नदे ॥ १४५ ॥
 मधौ मधुकराणां च मधुरध्वनिनादिते । विनिश्यन्दे सुपवने नन्दने गन्धमादने ॥ १४६ ॥
 देवोद्याने देववने चित्रे चन्दनकानने । चम्पकानां केतकीनां माधवीनां च माधवे ॥ १४६ ॥
 कुन्दानां मालतीनां च कुबुदान्मोजकानने । कल्पवृक्षे कल्पवृक्षे पारिजातवने वने ॥ १४७ ॥
 निर्भने काञ्चनीस्थाने धन्ये काञ्चनपर्वते । काञ्चीवने विष्णालके वन्चुके काञ्चनाकरे ॥
 पुष्पचन्दनतरुषु च पुंकोकिलरुते श्रुते । पुष्पचन्दनसंयुक्तः पुष्पचन्दनवायुना ॥ १५० ॥
 कामुकया कामुकः कामात्स रमे रामया सह । न तृष्ठी दानवेन्द्रश्च तृप्तिं नैव जगाम सा ॥
 हाविषा कृष्णवर्षेण ववृषे मदनस्तणे । तथा सह समागत्य स्वाधर्मं दानवस्ततः ॥
 रम्यं प्रीटालयं कृत्वा विजहार पुनस्ततः । एवं संबुभुजे राज्यं शङ्खचूडः प्रतापवान् ॥
 एकमन्वन्तरं पूज्यं राजराजेश्वरो बली । देवानामसुराणां च दानशानां च संततम् ॥
 गन्धर्वाणां किल्लराणां राक्षसानां च दासितदः । दत्ताधिकारा देवाश्च चरन्ति भिक्षुका यथा
 पुमाहोमादिकं तेषां जहार विषयं वशात् । आश्रयं चाधिकारं च शस्त्रास्त्रमूषणादिकम् ॥
 निरुद्यमाः सुराः सर्वे निप्रपुत्तलिङ्गा यथा । ते च सर्वे विषण्णाश्च प्रजामुर्वल्लणः समा ॥

वृत्तान्तं कथयामासू रुद्रश्च भृशं मुहुः । तदा ब्रह्मा सुरैः सार्धं जगाम शंकरालयम् ॥
 सर्वं संकथयामास विधाता चन्द्रशेखरम् । ब्रह्मा शिवश्च तैः सार्धं वैकुण्ठं च जगाम ह ॥
 सुदुर्लभं परं धाम जलामृत्युहरं परम् । संपाप च वरं द्वारमाश्रमाणां हरेरहो ॥ १९० ॥
 ददर्श द्वारपालांश्च रत्नसिंहासनस्थितान् । शोभितान्नीतवरेश्च रत्नभूषणभूषितान् ॥
 यनमालान्वितान्सर्वाब्जयामसुन्दरविग्रहान् । अक्षयप्रगदापन्नवरांश्चैव चतुर्भुजान् ॥
 सस्मितान्प्रसन्नवक्त्रांश्च पद्मनेत्रान्मनोहरान् । ब्रह्मा तान्कथयामास वृत्तान्तं गमनार्थकम् ॥
 तैऽनुज्ञां च ददुस्तस्मै प्रविवेश तदाज्ञया । एवं च षोडश द्वारासिरीक्ष्य कमलोद्भवः ॥
 देवैः सार्धं तानतीत्य प्रविवेश हरेः सभाम् । देवार्पणैः पारिवृतां पार्षदैश्च चतुर्भुजैः ॥
 नारायणस्वरूपैश्च सर्वैः कौस्तुभभूषितैः । पूर्णेन्दुमण्डलाकारां चतुरस्रां मनोहराम् ॥
 मणीन्द्रसारनिर्माणं हीरासारसुशोभिताम् । अमृत्परत्नलापितां रचितां स्वेच्छया हरेः ॥
 माणिवयमालाजालाढ्यां मुक्तापङ्क्तिभूषिताम् । मण्डितां मण्डलाकारै रत्नदर्पणश्रे-
 णिमिः ॥ १९८ ॥

विचित्रैश्चित्रैरखामिनानिश्चविचित्रिताम् । पद्मारोगेन्द्ररचितै रचितां पद्मश्रीमैः ॥
 सोपानशतकैर्युक्तां स्वमन्तकविनिर्मितैः । पट्टमूत्रान्धियुतैश्चारुचन्दनपत्रैः ॥ १७० ॥
 इन्द्रनीलपणिस्तम्भैर्वेष्टितां सुमनोरमाम् । सदत्नपूर्णकुम्भानां समूहेश्च समन्विताम् ॥
 पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजिताम् । कस्तुरीकुङ्कुमाक्षैश्च सुगन्धिवन्दनद्रवैः ॥
 सुसंस्कृतां तु सर्वत्र वासितां गन्धवायुना । विद्यावरीसमूहानां संगतैश्च मनोहराम् ॥
 सहराजो ननाद्यानां पारिवृतां च किंकरैः । ददर्श धीहरिं ब्रह्मा शंकरश्च सुरैः सह ॥ ७४ ॥
 पश्यन्तं तन्मध्यदेशे यथेष्टं तारकायुतम् । अमृत्परत्ननिर्माणविशेषासनस्थितम् ॥
 किरीटिनं कुण्डलिनं यनमालाभूषितम् । शश्वचप्रगदापन्नवारिणं च चतुर्भुजम् ॥
 नशीननीरदश्यामं सुन्दरं सुमनोहरम् । अमृत्परत्ननिर्माणवर्षावरणभूषितम् ॥ १७७ ॥
 पद्मनीलसितवर्णाङ्गं विभ्रतं वेत्याङ्गम् । पुरतो नृत्तगतिं च वदन्तं सगिभं मुदा ॥
 शान्तं सरस्वतीकान्तं स्वामीभूतवशांस्तुमम् । भृष्टपदतन्माङ्गलं मुष्टवन्तं सुभाषितम् ॥
 गद्गता परया भयया सेविनं भेजयामरैः । सर्वैश्च इन्द्रमानं च मण्डितस्त रत्नधरैः ॥
 पद्मवैशिष्टं तं दृष्ट्वा पारिवृतां विभुम् । सस्त्रादयः सुभाः सर्वं प्रणम्य द्रष्टुमन्तश्च ॥
 पुष्टव्यङ्गितमपद्मः सायुनेत्रः सगद्गताः । भयया परमया मष्टा पीता मङ्गापद्मपराः ॥
 पुराणविभुसो भूयश्च विधाता जगत्पतिः । वृत्तान्तं कथयामास विवक्ष्य हरेः पुनः ॥

स गत्वा शङ्खचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् । समामण्डलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासनस्थितम् ॥
 मणीन्द्रलाचितं चित्रं रत्नदण्डसमन्वितम् । रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रशस्तं शोभितं सदा ॥
 मृत्येन हस्तविधृतं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् । सेवितं पार्षदगणैर्गर्जनैः श्वेतचामरैः ॥२२॥
 सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् । मास्थानुलेपनं सूक्ष्मवस्त्रं च दधतं मुने ॥२३॥
 दानवेन्द्रैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः । शतकोटिभिरन्यैश्च भ्रमाद्भिः शस्त्रवारिभिः ॥
 एवंभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदन्तः सविस्मयः । उवाच रणवृत्तान्तं यदुक्तं शंकरेण च ॥

पुष्पदन्त उवाच—

राजेन्द्र शिवदूतोऽहं पुष्पदन्ताभिधः प्रभो । यदुक्तं शंकरेणैव तद्भवीमि निशाम ॥
 राज्यं देहि च देवानामधिकारं च सांप्रतम् । देवाश्च शरणापन्ना देवेशे श्रीहरौ परे ॥
 दत्त्वा त्रिशूलं हरिणा तुभ्यं प्रस्थापितः शिवः । चन्द्रभागानदीतीरे वटमूले त्रिलोचनः
 विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितम् । गत्वा ५६यामि किं शंभुं तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥
 दूनस्य वचनं श्रुत्वा शङ्खचूडः प्रहस्य च । प्रभाते^१ ह्यागमिष्यामि त्वं च गच्छेत्सुवाच ह
 स गत्वोवाच तूर्णं तं वटमूलस्थमीश्वरम् । शङ्खचूडस्य वचनं तदीयं यत्परिच्छदम् ॥ ३१ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे स्कन्द आजगाम शिवात्मिकम् । वीरभद्रश्च नन्दी च महाकालः सुभद्रकः ॥
 विशालाक्षश्च बाणश्च पिङ्गलासो विकम्पनः । विरूपो विकृतिश्चैव मणिभद्रश्च बाणकृत्ः
 कपिलासो दीर्घदंष्ट्रो विकटस्ताम्रलोचनः । कालकूटो बलीभद्रः बालनिह्व कुटीचरः ॥
 बशोन्मत्तो रणश्लाघी दुर्जयो दुर्गमस्तथा । अष्टौ च भैरवा रौद्रा रुद्राश्चैकादश स्मृताः
 वचनो वासवाद्याश्च आदित्या द्वादश स्मृता । हुताशनश्च चन्द्रश्च विश्वरुपाऽश्विनौ च तौ
 कुबेरश्च यमश्चैव जयन्तो नलकूबरः । वायुश्च वरुणश्चैव बुधो वै मङ्गलस्तथा ॥ ३७ ॥
 धर्मश्च शनिरीशानः कामदेवश्च वीर्यवान् । उग्रदंष्ट्रा चोग्रदंष्ट्रा कोटकी कैटभी तथा ॥
 स्वयं शतभुजा देवी भद्रकाली मयंकरी । रत्नेन्द्रराजलावितविमानोपरिसंस्थिता ॥
 रक्तवस्त्रपरीवाना रक्तमाल्यानुलेपना । नृत्यन्ती च हसन्ती च गायन्ती सुम्बरं मुदा ॥
 अमयं ददती भक्तममया सा मयं रिपुम् । विभ्रती विकटां जिह्वा सुलोलां योजनायतम् ॥
 खर्परं वर्तुलाकारं गम्भीरं योजनायतम् । त्रिशूलं गगनस्पर्शि शक्तिं वै योजनायताम् ॥
 शङ्खं चक्रं गदा पद्मं शरांश्चापं मयंकरम् । मुद्गरं मुसलं वज्रं खड्गं फलकगुज्ज्वलम् ॥
 वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रमाग्नेयं नागपाशकम् । नारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं मान्धर्वं गारुडं तथा ॥

१ क. प्रदीप्तं शो* । २ क *णैः सुवेशी रुचिरप्रभैः ३ क. पुष्पभद्रान* । ४ क *भुमथपा
 ५ क. *तेऽहं करिष्यामि युद्धं ग* ।

पार्श्वेन्यं वै पाशुपतं जूम्प्रणास्त्रं च पार्वतम् । माहेश्वरास्त्रं चायव्यं दण्डं संमोहनं तथा ॥
अन्यर्षमस्त्रशतकं दिव्यास्त्रशतकं परम् ॥ ४९ ॥

आगत्य तत्र तस्यौ सा योमिनीनां त्रिकोटिभिः । सार्धं वै डाकिनीनां च विकटानां त्रिको-
टिभिः ॥ ४६ ॥

भूतप्रेतपिशाचाश्च कूपमाण्डा ब्रह्मराक्षसाः । वेतालाश्चैव यक्षाश्च राक्षसाश्चैव किन्नराः ॥
तामिथैव सह स्कन्द. नत्वा वै चन्द्रशेखरम् । पितुः पार्श्वे समायां च समुवाप्त भवाज्ञया ॥
अथ दूते गते तत्र शङ्खचूडः प्रतापवान् । उवाच तुलसीं वार्तां गत्वाऽभ्यन्तेरमेव च ॥
रणवार्तां च सा श्रुत्वा शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विदूयता ॥-

तुलस्पुवाच —

हे प्राणनाथ हे चन्धो तिष्ठ मे वक्षसि क्षणम् । हे प्राणाधिष्ठातृदेव रक्ष मे जीवनं क्षणम् ॥
मुद्ग्व जन्मसु भोग्यं तद्यद्वै मनसि वाञ्छितम् । पश्यामि त्वां क्षणं किञ्चिन्नोचनाभ्यां पिपा-
सिता ॥ ५२ ॥

आन्दोलयन्ति प्राणा मे मनोदाहश्च संनतम् । दुःस्वप्नं च मया दृष्टं चाद्यैव चरमे निशि ॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा भुवत्वा पीत्वा नृपेश्वरः । उवाच वचनं प्राज्ञो हितं सत्यं यथोचितम् ॥

शङ्खचूड उवाच—

कालेन योजनं सर्वं कर्ममोगनिचरनम् । शुभं हर्षं सुखं दुःखं मयं शोकममङ्गलम् ॥
काले भवन्ति वृक्षाश्च शावावन्तश्च कालतः । क्रमेण पुष्पवन्तश्च फलवन्तश्च कालतः ॥
तेषां फलानि पक्वानि प्रभवन्त्येव कालतः । तेषां फलिनः काले काले काष्ठं प्रयान्ति च ॥
मवन्ति काले भूतानि काले कालं प्रयान्ति च । काले मवन्ति विश्वानि काले नश्यन्ति सुन्दरि
स्रष्टा च काले सृजति पाता पाति च कालतः । संहर्ता संहरेत्काले संचरन्ति क्रमेण ते ॥
ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः प्रकृतेः परः । स्रष्टा पाता च संहर्ता स कृ-स्नाशेन सर्वदा ॥
काले स एव प्रकृतिं निर्माय स्वेच्छया प्रभुः । निर्माय प्राकृताः सर्वांस्त्वन्निधत्वाश्च चराचरान्
आग्रहास्तन्मर्यन्तं सर्वं कृत्रिममेव च । प्रवदन्ति च कालेन नश्यत्पपि हि नश्वरम् ॥६३॥
मज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं त्रिगुणाकारम् । सर्वेशं सर्वरूपं च सर्वान्मानं तमधिारम् ॥६४॥
जैनं जनेन सृजति जनं पाति जनेन यः । हरेज्जनं जनेनैव तं कृष्णं मज संततम् ॥६५॥
यस्याऽऽज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी च संततम् । यस्याऽऽज्ञया च तपनस्तपत्येव यथासगम्

१ ख. "था । नानाविधान्यायुषानि दि० । २ क यमीप्सित" । ३ क. जले जनेन सृजति
जलं पाति जलेन यः हरेज्जलं जलेने" ।

ययाक्षणं वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु । ययाक्षणं दहत्याग्निश्चन्द्रो भ्रमति भीतवत् ॥१६॥
 मृत्योर्मृत्युं कालकाळं यमस्य च यमं परम् । विमुं स्रष्टुश्च स्रष्टारं च पातुः पालकमेव च
 संहर्तारं च संहर्तुस्तं कृष्णं शरणं व्रज । को बन्धुश्चैव केपां वा सर्वबन्धुं भज प्रिये ॥१८॥
 अहं को वा त्वं च को वा विविना योजितः पुरा । त्वया सार्धं कर्मणा च पुनस्तेन वियोजितः
 अज्ञानी कातरः शोके विपत्तौ च न पण्डितः । सुखं दुःखं भ्रमत्प्रेव चक्रनेमिक्रमेण च ॥
 नारायणं तं सर्वेशं कान्तं प्राप्स्यसि निश्चितम् । तपः कृतं यदर्थं च पुरा वररिकाश्रमे ॥
 मया त्वं तपसा लब्धा ब्रह्मणश्च वरेण हि । हरेरर्थं तत्र तपो हरिं प्राप्स्यसि कामिनि ॥
 वृन्दावने च गोविन्दं गोलोके त्वं लभिष्यसि अहं यास्यामि तल्लोकं तनुं त्यक्त्वा च दान-
 वीम् ॥ ७३ ॥

तत्र द्रक्ष्यसि गां तं च त्वां द्रक्ष्यामि च संततम् । आममं राविकाशागद्गात्तं च सुदर्लभम्
 पुनर्यास्यामि तत्रैव कः शोको मे शृणु प्रिये । त्वं हि देहं परित्पद्य दिव्यरूपं विधाय च
 तत्कालं प्राप्स्यसि हरिं मा कान्ते कातरा भव । इत्युक्त्वा च दिनान्ते च तथा सार्धं मनोहरे
 सुष्वाप शोभने तल्पे पुष्पचन्दनवर्चिते । नानाप्रकारविभवे चचार रत्नमन्दिरे ॥७७॥
 रत्नप्रदीपसंयुक्ते स्त्रीरत्नं प्राप्य सुन्दरीम् । निनाय रजनीं राजा क्रीडाकौतुकमङ्गलैः ॥
 कृत्वा वक्षसि कान्तां तां रुदतीमतिदुःखिताम् । कुशोदरीं निराहारां निमग्नं शोकसागरे
 पुनस्तां बोधयामास दिव्यज्ञानेन बोधवित् । पुरा वृष्णेन यद्वत्तं भाण्डीरे तत्त्वमुत्तमम् ॥
 स च तस्यै ददौ तच्च सर्वशोकहरं परम् । ज्ञानं संप्राप्य सा देशी प्रसन्नवदनेक्षणा ॥८१॥
 क्रीडां चकार हर्षेण सर्वं मत्वाऽतिनश्वरम् । तो दम्पती च क्रीडातीं निमग्नौ सुखसागरे ॥
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गी मूर्ध्नि तौ निर्जने वने । अङ्गप्रत्यङ्गसंयुक्तौ सुर्गौ सुरतोत्सुकौ ॥
 एकाङ्गी च तथा तौ द्वौ चार्धनाराश्वरौ यथा । प्राणेश्वरं च तुलसी मेने प्राणाधिकं परम् ८४
 प्राणाधिकां च तां मेने राजा प्राणाधिकेश्वरीम् । तौ स्थितौ सुखमुषौ च तन्द्रितौ सुन्दरौ
 समौ ॥ ८९ ॥

सुवेधौ सुखसंभोगादचेष्टौ सुमनोहरो । क्षणं सचेतनौ तौ च कथयन्तौ रसाश्रयाम् ॥
 कथां मनोहरां दिव्यां हसन्तौ च क्षणं पुनः । मुक्तवन्तौ च ताम्बूलं प्रदत्तं च प सरम् ॥
 परस्परं सेवितौ च सुप्रीत्या श्वेत्तपारैः । क्षणं शयानौ सानन्दौ वसन्तौ च क्षणं पुनः ॥
 क्षणं केलिनियुक्तौ च रसभावसमन्विनौ । सुरताद्विरतिर्नास्ति तौ तद्विषयपण्डितौ ॥८९॥
 सततं जययुक्तौ द्वौ क्षणं नैव पराजितौ ॥ ९० ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० तुलसीशङ्खचूडसंभोगो
नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

====

अष्टादशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

श्रुत्वा मनसा ध्यात्वा राजा कृष्णपरायणः । ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय पुष्पतल्पान्मनोहरात्
रात्रिवासः परित्यज्य स्नात्वा मङ्गलवारिणा । धौते च वाससी धृत्वा कृत्वा तिलकमुज्ज्वलम्
चकाराऽऽह्निकमावश्यमभीष्टगुरुवन्दनम् । दध्याज्यं मधु लाजांश्च सोऽपश्यद्भस्त्रं मङ्गलम्
रत्नश्रेष्ठं मणिश्रेष्ठं वस्त्रश्रेष्ठं च काञ्चनम् । ब्राह्मणेभ्यो ददौ भक्त्या यथा नित्यं च नारद ॥
अमूल्यरत्नं यद्विकचिन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् । ददौ विप्राय गुरुवे यात्रामङ्गलहेतवे ॥ १ ॥
गजरत्नं चाश्वरत्नं धेनुरत्नं मनोहरम् । ददौ सर्वं दरिद्राय विप्रार्थं मङ्गलाय च ॥ २ ॥
कोशागारसहस्रं च नगराणां त्रिलक्षकम् । ग्रामाणां शतकोटिं च ब्रह्मणेभ्यो ददौ मुदा
पुत्रं कृत्वा च राजेन्द्रं सुचन्द्रं दानवेषु च । पुत्रे समर्प्य भार्यां च राज्यं वै सर्वसंपदम् ॥
प्रजानुवरसंघं च कोशौघं वाहनादिकम् । स्वयं सेनाहयुक्तश्च घनुष्पाणिर्बभूव ह ॥ ३ ॥
मृत्युद्वाराकनेणैव स चक्रे सैन्यसंचयम् । अश्वानां च त्रिलक्षेण पञ्चलक्षेण हरितनाम् ॥
रथानामयुतेनैव धानुष्काणां त्रिकोटिमिः । त्रिकोटिमिश्वार्मिणां च शूलिनां च त्रिकोटिमिः
छना सेनाऽपरिमिता दानवेन्द्रेण नारद । तस्यां सेनापतिश्चैको युद्धशास्त्रविशारदः ॥
महारथः स विज्ञेयो रथिनां प्रवरो रणे । त्रिलक्षाक्षौहिणीसेनापतिं कृत्वा नराधिपः ॥
त्रिंशदक्षौहिणीवाद्यमाण्डौघं च चकार सः । बहिर्बभूव शिविरान्मनसा धीहरिं स्मरन् ॥
रत्नेन्द्रसारखचितं विमानं ह्यारोह सः । गुरुवर्गान्पुरस्कृत्य प्रययौ शंकरान्तिकम् ॥ ११ ॥
पुष्पमद्रानदीतीरे यत्रासयवट शुभः । सिद्धाश्रमं च सिद्धानां सिद्धिश्रेष्ठं च नामतः ॥
कपिलस्य तपःस्थानं पुण्यक्षेत्रं च भारते । पश्चिमोदधिपूर्वं च मलयस्य च पश्चिमे ॥ १७ ॥
श्रीशैलौत्तरमागे च गन्वमादनदक्षिणे । पद्मयोजनविस्तीर्णा वैर्ध्वे ज्ञानगुणा तथा ॥
शाश्वती जलपूर्णा च पुष्पमद्रा नदी शुभा ॥ १८ ॥
लवणोदप्रियाभार्या शश्वत्सीमाग्यसंयुता । शुद्धस्फटिकसंकाशा भारते च मुपुण्यदा ॥
धरावतीमिथिता च निर्गता सा हिमालयात् । गोमन्तं वामतः कृत्वा प्रविष्टा पश्चिमोदधी ॥

तत्र गत्वा शङ्खचूडो लुलोके चन्द्रशेखरम् । वटमूले समासिनं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 कृत्वा योगासने स्थित्वा मुद्रायुक्तं च सस्मितम् । शुद्धस्फटिसंकाशं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा
 त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्माम्बरं धरम् । तप्तकाञ्चनवर्णाम्बुजं नटाजालं च विभ्रतम् ॥२३॥
 त्रिनेत्रं पञ्चवक्त्रं च नागयज्ञोपवीतितनम् । मृत्युञ्जयं कालमृत्युं विश्वमृत्युकरं परम् ॥२४॥
 भक्तमृत्युहरं शान्तं गौरीकान्तं मनोरमम् । तपसां फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 आशुतोषं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् । विश्वनाथं विश्वरूपं विश्वबीजं च विश्वजम् ॥
 विश्वभरं विश्ववरं विश्वसंहारकारणम् । कारणं कारणानां च नरकार्णवतारणम् ॥२७॥
 ज्ञानप्रदं ज्ञानबीजं ज्ञानानन्दं सनातनम् । अवरुह्य विमानाच्च तं दृष्ट्वा दानवेश्वरः ॥२८॥
 सर्वैः सार्धं भक्तियुक्तः शिरसा प्रणनाम सः । वामतो भद्रकालीं च स्कन्दं तत्पुरतः स्थितम्
 आशिषं च ददौ तस्मै काली स्कन्दश्च शंकरः । उत्तस्थुर्दानवं दृष्ट्वा सर्वे नन्दीश्वरादयः ॥
 परस्परं च संभाषां ते चक्रुस्तत्र सांप्रतम् । राजा कृत्वा च संभाषामुवाच शिवसंनिधौ ॥
 प्रसन्नात्मा महादेवो भगवांस्तमुवाच ह ॥ ३२ ॥

श्रीमहादेव उवाच—

विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् । मरीचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णवश्चापि धार्मिकः ।
 कश्यपश्चापि तत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः । दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्धास्त्रयोदश
 तास्वेका च दनुः साध्वी तत्सौभाग्येन वर्धिना चत्वारिंशद्दशोः पुत्रा दानमास्तेजमोज्ज्वलाः
 तेऽप्येको विप्रचित्तिश्च महानलपराक्रमः । तत्पुत्रो धार्मिको दम्भो विष्णुमत्तो जितेन्द्रियः
 जजाप परमं मन्त्रं पुष्करे लक्षवत्सरम् । शुक्रानार्थं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 तदा त्वां तनयं प्राप परं कृष्णपरायणम् । पुरा त्वं पार्षदो गोषो गोपेष्वष्टसु धार्मिकः ॥
 अधुना राधिकाशापाद्भारते दानवेश्वरः । आब्रह्मस्तम्भपर्यन्तं भ्रमं मेने च वैष्णवः ॥
 सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यैक्यं हरेरपि । दीयमानं न गृह्णन्ति वैष्णवाः सेवनं विना ॥
 ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णवः । इन्द्रियं वा कुबेरत्वं न मेने गणनासु च ॥
 कृष्णमक्तस्य ते किंवा देवानां विषये भ्रमे । देहि राज्यं च देवानां मत्प्रीतिं कुरु भूमिप
 सुखं स्वराज्ये त्वं निष्ठ देवाः सन्तु स्वके पदे । अलं भ्रातृविरोधेन सर्वे कश्यपवंशजाः
 यानि कानि च पाणानि ब्रह्महत्यादिकानि च । ज्ञातिद्रोहस्य पापस्य कलां नार्हन्ति षोडशाम्
 स्वसंपदां च हानिं च यदि राजेन्द्र मन्यसे । सर्वावस्थासु समता केषां याति च सर्वदा ॥
 ब्रह्मणश्च तिरोभावो लये प्राकृतिके सति । आविर्भावः पुनस्तस्य प्रमथेदीश्वरेच्छया ॥
 ज्ञानं बुद्धिश्च तपसा मृत्युर्लोकस्य निश्चितम् । करोति छष्टिं ज्ञानेन खट्वा सोऽपि क्रमेण च

परिपूर्णतमो धर्मः सत्ये सत्याश्रयः सदा । सोऽपि त्रिभागस्त्रेतायां द्विभागो द्वारे (मृतः
 एकभागः कले; पूर्वं तद्भासश्च क्रमेण च । कलामात्रं कलेः शेषे कुङ्खां चन्द्रकला यथा ॥
 यादृक्केजो रवेर्ग्रीष्मे न तादृक्शिशिरे पुनः । दिने च यादृङ्मध्याह्ने सायं प्रातर्न तत्समम्
 उदयं याति कालेन बालतां च क्रमेण च । प्रकाण्डतां च तत्पश्चात्कालेऽस्तं पुनरेव सः
 दिने प्रच्छन्नतां याति काले वै दुर्दिने घने । राहुग्रस्ते कम्पिनश्च पुनरेव प्रसन्नताम् १२ ॥
 परिपूर्णतमश्चन्द्रः पूर्णिमायां च यादृशः । तादृशो न भवेन्नित्यं क्षयं याति दिने दिने
 पुनः स पुष्टतां याति परकुङ्खादिने दिने । संपद्युक्तः शुक्लपक्षे कृष्णे म्लानश्च यक्ष्मणा ॥१४॥
 राहुग्रस्ते दिने म्लानो दुर्दिने नि विडे घने । काले चन्द्रो भवेच्छुद्धो भ्रष्टश्रीः कालभेदके ॥
 भविष्यति व लेश्चन्द्रो भ्रष्टश्रीः सुतलेऽधुना । कालेन पृथ्वी सस्यादद्या सर्वाचारा वसुंधरा ॥
 काले जले निमग्ना सा तिरोमूता विपद्गता । काले नश्यन्ति विश्वानि प्रभवन्त्येव कालतः ॥
 चराचराश्च कालेन नश्यन्ति प्रभवन्ति च । ईश्वरस्यैव समता कृष्णस्य परमात्मनः ॥१८॥
 अहं मृत्युंजयो यस्मादसंख्यं प्राकृतं लघम् । अदृश्यं चापि पश्यामि वारं वारं पुनः पुनः ॥
 स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः । स चाऽऽत्मा सर्वजीवश्च नानारूपधरः परः ॥
 करोति सततं यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् । कालं मृत्युं स जयति जन्म रोगं जरां मयम् ॥
 स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृतो भवे । अहं कृतश्च संहर्ता वयं विपयिणी यतः ॥
 कालाग्निरुद्रं संहारे नियुज्य विपये नृप । अहं करोमि सततं तन्नामगुणकीर्तनम् ॥ ११ ॥
 तेन मृत्युंजयोऽहं च ज्ञानिनानेन निर्भयः । मृत्युर्मत्तो मयाद्याति वैनतेषादिवोरगः ॥१४॥
 श्युन्त्वा स च सर्वेशः सर्वज्ञः सर्वभाषनः । विररामाय शर्वश्च समामध्ये च नारद ॥१५॥
 राजा तद्वचनं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः । उवाच मुन्दरं देवं परं विनयपूर्वकम् ॥ १६ ॥

शुद्धचूड उवाच—

यथा यत्कथितं नाथ सर्वं सत्यं च नानृतम् । तथाऽपि किञ्चिद्यत्सत्यं श्रूयतां भविवेदनम् ॥
 ज्ञातिद्वेषे महत्पापं त्वयोत्तमधुना त्रयम् । गृहीत्वा तस्य सर्वस्वं कृतः प्रस्थापितो बलिः ॥
 मया समुद्धृतं सर्वमैश्वर्यं विक्रमेण च । सुतलाद्य समुद्धर्तुं नालं सोऽपि गदाधरः ॥१९॥
 सभ्रानृको हिरण्याक्षः कथं देवैश्च हिंसितः । शुम्भादयश्चामुरा वै कथं देवैर्निपातितः ७० ॥
 पुरा समुद्रमथने पीयूषं भाक्षितं सुरैः । हे शमानो वयं तत्र ते सर्वे फलमागिनः ॥ ७१ ॥
 श्रीराभाण्डमिदं विश्वं कृष्णस्य परमात्मनः । यदा ददाति यस्मै स तदैश्वर्यं भवेत्तदा ॥

१ क. 'त्यं याति कुङ्खामरदस्ताम् । २ क. 'दिना. कृत्वाः । ३ क. 'त दे एषं फलमागिनः ।

देवदानवयोर्वादिः शश्वजैमित्तिकः सदा । पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माकं क्रमेण च ॥
 तत्राऽऽवधोर्विरोधे च गमनं निष्कलं तव । समसंवागिनोर्वन्-वोरीश्वरस्य महात्मनः ॥
 जायते महती लज्जा स्पर्धाऽम्भामिः सहाधुना । ततोऽधिका च समरे कीर्तिहानि, पराजये
 रुह्यचूडवचः श्रुत्वा प्रहंस्याऽऽह त्रिलोचनः । यथोचितं सुमधुरमत्युग्रं दानवेश्वरम् ॥

श्रीमहादेव उवाच—

युष्मामिः सह युद्धं मे ब्रह्मवंशसमुद्भवैः । का लज्जा महती राजन्नकीर्तिर्वा पराजये ॥
 युद्धमादौ हरेरेव मधुना कैटभेन च । हिरण्यकशिपोश्चैव सह तेनाऽऽम्भना नृप ॥७८॥
 हिरण्यास्यस्य युद्धं च पुनस्तेन गदाभृता । त्रिपुरैः सह युद्धं च मया चापि पुरा कृतम्
 सर्वेश्वर्याः सर्वमातुः प्रकृत्याश्च वभूव ह । सह शुम्भादिभिः पूर्वं समरं परमाद्भुतम् ॥
 पार्षदप्रवरस्त्वं च कृष्णस्य परमात्मनः ये ये हताश्च ते दैत्या नहि केऽपि त्वया समाः ॥
 का लज्जा महती राजन्वम युद्धे त्वया सह । सुराणां शरणस्यैव प्रेषितस्य हरेरहो ॥
 देहि राज्यं च देवानां वारुण्ये किं प्रयोजनम् । युद्धं वा कुरु मत्सार्धमिति मे निश्चितं वचः
 इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च नारद । उत्तस्यौ शङ्खचूडश्च स्वामात्यैः सह सत्वरः ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृ० नारदना० तुलस्यु० शिवशङ्खचूडसंवादो नामा-
 ष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथैको नविंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

शिवं प्रणम्य शिरसा दानवेन्द्रः प्रतापवान् । समारुरोह यानं च स्वामात्यैः सह सत्वरः ॥
 यमुवुस्ते च संसुब्धा, स्कन्दशकर्यादितास्तदा । नेदुर्दुन्दुभयः स्वर्गे पुण्यवृष्टिर्बभूव ह ॥२॥
 स्कन्दः स्योवारं तर्षव समरे च भयंकरे । स्कन्दस्य समरं दृष्ट्वा महदद्भुतमुद्वगम् ॥ ३ ॥
 दानवानां क्षयकरं यथा प्राकृतिकं लभम् । राजा विमानमारुह्य शरवर्षं चकार ह ॥ ४ ॥
 नृपस्य शरवृष्टिश्च घनवृष्टिर्यथा तथा । महान्भोरान्धकारद्वयं बह्म्युत्पानं बभूव ह ॥५॥
 देवाः पशुद्वुपुदवान्ये सर्वे नन्दीश्वरादयः । एकात्री कार्तिकेयस्तु तस्मै समरमूर्धनि ॥६॥
 पर्वतानां च सर्वेणो शिल नां शशिनां तथा । शश्वजकरवृष्टिं च दुर्गातां च भयंकरीम् ॥
 नृपस्य शरवृष्ट्या च प्रचल्लः शिवनन्दनः । नीरदेन च मान्द्रेण संलज्जो मास्वरो यथा ॥
 घनः स्कन्दस्य पिच्छेदुर्द्वैतं च मयंकरम् । यमजा च रथं दिशं पिच्छेद रथघोटकान् ॥
 मयूरं नभंभीभूतं दिग्गणेन च यत् स । शक्तिं विशेषं मूर्धोभां तस्य बभूवोविभेदिनीम् ॥

मूर्छां च संप्राप्य चेतनामुपलभ्य सः । गृहीत्वाऽन्यद्ब्रह्मनिर्दिष्टं यद्दत्तं विष्णुना पुरा ॥
 रत्नैन्द्रसारखचितं यानमारुह्य चाग्निभूः । शस्त्रमस्त्रं गृहीत्वा च चकार रणमुत्तमम् ॥
 सपैश्च पर्वताश्चैव वृक्षांश्च प्रस्तरांस्तथा सर्वाश्चिच्छेदः कोपेन दिव्यास्त्रेण शिवात्मजः ॥
 आग्नेयं वारुणास्त्रेण वारयामास वै गुहः रथं धनुश्च चिच्छेद शङ्खचूडस्य लीलया ॥ १४ ॥
 सवाहं सारथिं चैव किरीटं मुकुटोज्ज्वलम् । चिक्षेप शक्तिमुल्काभां दानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥
 मूर्छां संप्राप्य राजोपलभ्य वै चेतनां पुनः आरुह्य वै यानमन्यं धनुर्जग्राह सत्वरः ॥
 चकार शरजालं च मायया मायिनां वरः । गुहं चाऽऽच्छाद्य समरे शरजालेन नारद ॥
 जग्राह शक्तिमव्यर्थां शतसूर्यसमप्रभाम् । प्रलयान्निशिखारूपां विष्णोर्वै तेजसाऽऽवृताम् ॥
 चिक्षेप तां च कोपेन महावेगेन कार्तिके । पपात शक्तिस्तद्गान्ने वहिराशिरिवोज्ज्वला ॥
 मूर्छां संप्राप्य शक्त्या च कार्तिकेयो महाबलः । कालीं गृहीत्वा तं क्रोडे निनाय शिव-
 संनिधौ ॥ २० ॥

शिवस्य दर्शनादेव जीवयामास लीलया । ददौ बलमननं च स चोत्तम्यौ प्रतापवान् ॥
 शेषः स्वसैन्यं देवांश्च प्रेरयामास सत्वरः । दानवेन्द्रैः ससैन्यैश्च युद्धारम्भो बभूव, ह ॥
 ध्यं महेन्द्रो युयुधे सार्थं च वृषपर्वणा । भास्करो युयुधे विरचितिना सह सत्वरः ॥
 र्श्मेन सह चन्द्रश्च चकार समरं परम् । कालेश्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशनः ॥
 कुबेरः कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च । भयंकरेण सृष्ट्युश्च संहारेण यमस्तथा ॥ २१ ॥
 कलविद्धेन वरुणश्चञ्चलेन समीरणः । बुधश्च घूर्णपुष्टेन रक्ताक्षेण शनैश्वरः ॥ २२ ॥
 जयन्तो रत्नसारेण वसवो वर्षसा गणैः । अश्विनौ वै दीप्तिमता धूम्रेण नलकूचरः ॥ २३ ॥
 धनुर्वरेण धर्मश्च मण्डूकाक्षेण मङ्गलः । शोभाकरेणैवेशानः पिठरेण च मन्मथः ॥ २४ ॥
 उल्कामुखेन धूम्रेण खड्गेनापि ध्वजेन च । कार्धामुखेन पिण्डेन धूम्रेण सह नन्दिना ॥
 विश्वे देवाः पलाशेन च ऽऽदित्या युयुधुः परम् । एकादश महारुद्राश्चैकादश भयंकरैः
 महामारी च युयुधे चोग्रदण्डादिभिः सह । नन्दीश्वरादयः सर्वे दानवानां गणैः सह ॥
 युयुधुश्च महायुद्धे प्रथमे च भयंकरे । वटमूले च शंभुश्च तस्थौ कारुण्य सुतेन च ॥
 सर्वे च युयुधुः सैन्यसमूहाः सततं मुने । रत्नसिंहामने रम्ये कोटिभिर्दानवैः सह ॥
 उवास शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभृपिनः । शंकरस्य च योधाश्च युद्धे सर्वे पराजिताः ॥
 देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे भीताश्च क्षतविक्षताः । चकार कोपं स्कन्दश्च देवेभ्यश्चामयं ददौ

१ क. 'स्तं चापि ज्ञानेन । २ क. कुम्भे' । ३ क. 'विद्धः करणेन चय' । ४ क. 'तृष्टेन ।
 ५ क. धुरंधरे' । ६ क. कोटामु' ।

वष्टं सुरगणानां वै वर्षयामास तेजसा । स्वयमेकश्च युयुषे दानवानां गणैः सह ॥
 अक्षौहिणीनां शतकं समरे स जघान ह । खर्परं पातयामास काली कमललोचना ॥
 पपौ रक्तं दानवानां क्रुद्धा सा शतखर्परम् । दशलक्षं गजेन्द्राणां शतलक्षं च वातिनाम् ॥
 समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । क्वम्भानां सहस्रं च ननर्त समरे मुने ॥१९॥
 स्कन्दस्य शरजालेन दानवा. क्षतविक्षताः । भीताश्च दुद्रुवु सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥
 वृषार्षा विचित्रिर्दम्भश्चापि विकङ्कनः । स्कन्देन सार्धं युयुधुस्ते च सर्वे क्रमेण च ॥
 काली जगाम समरमरसत्कार्तिकं शिवः । वीरास्तामनुजमुश्च ते च नन्दीश्वरादयः ॥
 सर्वे देवाश्च गन्धर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः । राज्यभाण्डाश्च बहुशः शतकोटिर्बलाहकाः ॥
 सा च गत्वा च संग्रामं भिहनादं चकार ह । देव्या वै सिंहनादेन प्रापुर्मूर्त्तीं च दानवाः ॥
 अष्टाष्टहासमशिवं चकार च पुनः पुनः । हृष्टा पपौ च माध्विकं ननर्त रणमूर्चनि ॥
 उग्रदंष्ट्रा चोम्रदण्डौ कौट्टरी च पपौ मधु । योगिनीनां डाकिनीनां गणा. सुरगणादयः ॥
 हृष्टा काली शङ्खचूडः शीघ्रमार्त्तिं समाययौ । दानवाश्च मयं प्राप् राना तेम्योऽभयं ददौ
 काली चिक्षेप चाऽऽग्नेयं प्रलयाम्निशिखोपमम् । राज निर्वापयामास वारुणेन स लीलया ॥
 चिक्षेप वारुणं सा च तत्तार्त्त्रं महद्भङ्गम् । गान्धर्वेण च चिच्छेद दानवेन्द्रश्च लीलया ॥
 मादेश्वरं प्रचिक्षेप काली वह्निशिखोपमम् । राजा जघान तच्छीघ्रं वैष्णवेन च लीलया ॥
 नारायणं सा देवी चिक्षेप मन्त्रपूर्वकम् । राजा ननाम तं दृष्ट्वा चावरुह रथादहो ॥
 ऊर्ध्वं जगाम तच्छुभं प्रलयाम्निशिखोपमम् । पपात शङ्खचूडश्च भक्त्या वै दण्डवद्भुवि
 ब्रह्मास्त्रं सा च चिक्षेप यत्नतो मन्त्रपूर्वकम् ॥ १२ ॥
 ब्रह्मास्त्रेण महाराजा निर्वाणं च चकार ह । चिक्षेपातीव दिव्यास्त्रं सा देवी मन्त्रपूर्वकम्
 राजा दिव्यास्त्रजालेन निर्वाणं च चकार ह । देवी चिक्षेप शक्तिं च यत्नतो योजनायताम्
 राजा तीक्ष्णास्त्रजालेन शतखण्डं चकार ह । जग्राह मन्त्रपूर्वं च देवी पाशुरतं रुपा ॥
 निक्षेप्तुं सा निपिद्धा च वाग्भूत्राशरीरिणी । मृत्यु. पाशुरते नास्ति नृस्य च महात्मनः
 यावदस्येव कण्ठेऽस्य कवचं हि हरेरिति । यावत्सतीत्वमस्तीह सत्याश्च नृपयोपितः ॥
 तावदस्य जरा मृत्युर्नास्तीति ब्रह्मणो वरः । इत्याकर्ष्य महाकाली न तच्चिक्षेप सा सती
 शतलक्षं दानवानामग्रहीच्छीलया क्रुवा । अत्तुं जगाम वेगेन शङ्खचूडं मयंकरी ॥१९॥
 दिव्यास्त्रेण सुतीक्ष्णेन वारयामास दानवः । खड्गं चिक्षेप सा देवी त्रीधमसूर्योपमं परम् ॥

१ क. 'तिर्निवृम्भय वि० । २ क. वाघभाण्डश्च बहुशः शतशो मधुवाह' । ३ क. 'व्या
 कोटरी । ४ क. 'न्त्रः प्रनापवान् । ५ क. 'स्यः शत्रुसतीर्नास्ति नृ० ।

दिग्गच्छैर्दानवेन्द्रोऽयं शतलण्डं चकार सः । पुनरतुं महादेवी वेगेन च जगाम तम् ॥
 सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्श्वषे दानवेश्वरः । निवारयास च तां सर्वसिद्धेश्वरो वरः ॥
 वेगेन मुष्टिना काली कोपयुक्ता भयंकरी । बभञ्जाप रयं तस्य चाहनरसारथिं सती ॥
 सा च शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्निशिलोपमम् । वामहस्तेन जग्राह शङ्खचूडं च लीलया ॥
 मुष्टया जघान तं देवी महाकोपेन वेगतः । बभ्राम व्यषया दैत्यः क्षणं मूर्खमिवाप ह ॥
 क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ प्रतावान् । न चक्रे बाहुयुद्धं स देव्या सह ननाम ताम् ।
 देव्याश्चास्त्रं च चिच्छेद् चाप्रहीत्स्वेन तेजसा । नास्त्रं चिक्षेप तां मक्त्या मानुबुद्ध्या च
 वैष्णवः ॥ १७ ॥

गृहीत्वा दानवं देवी भ्रामयित्वा पुनः पुनः । ऊर्ध्वं च प्रेरयामास महावेगेन क्रोपतः ॥
 ऊर्ध्वोत्पान वेगेन शङ्खचूडः पतापवान् । निपत्य च समुत्तस्थौ स नत्वा भद्रकालिकाम् ।
 रत्नेन्द्रवारखचिनं विमानाग्र्यं मनोहरम् । आरुरोह रयं हृष्टो न विश्रान्तो महारणे ॥
 सततं दानवानां च मांसं च विपुलं क्रुधा । पीत्वा भुक्त्वा भद्रकाली ययौ सा शंकरान्तिकम् ।
 उवाच रणवृत्तान्तं पौर्वापर्यं यथाक्रमम् । श्रुत्वा जहास शंभुश्च दानवानां विनाशनम् ॥
 लसं च दानवेन्द्राणामवशिष्टं रणेऽधुना । उद्वृत्तं मभूता सार्धं तदन्यं भुक्तमीश्वरम् ॥
 संग्रामे दानवेन्द्रं च हन्तुं पाशुपतेन वै । अवध्यस्तव राजेति वाग्भूवाशरीरिणी ॥
 रानेन्द्रश्च महाज्ञानी महाबलपराक्रमः । न च चिक्षेप मद्यस्त्रं चिच्छेद् मम सायकम् ॥

इति श्रीब्रह्म०महा०प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० कालीशङ्खचूडयुद्ध एकोन-

विंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

शिवस्तत्रं समाकर्ष्य तत्त्वज्ञानविशारदः । ययौ स्वयं च समरं स्वगणैः सह नारद ॥
 शङ्खचूडः शिवं दृष्ट्वा विमानादवरुद्ध च । ननाम परया मक्त्या दण्डवत्पणितो मुनि
 तं प्रणम्य च वेगेन विमानं ह्यारुरोह सः । तूर्णं चकार संनाहं घनूर्नप्राह दुर्वहम् ॥
 शिषदानयोग्युद्धं पूर्णमठं बभूव ह । न वै बभूवतुर्ज्ञेयन्तयोर्नैवपरानयो ॥ ४ ॥
 न्यस्तशस्त्राद्य भगवान्पस्तशस्त्रश्च दानवः । रयस्थः शङ्खचूडश्च वृषभ्यो वृषभपतनः ॥
 दानवानां च शतकमुद्वृत्तं च बभूव ह । रणे ये मे मृताः शंभोर्नैवियामाम तान्विमु ॥

ततो विष्णुर्महामाथो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् । आगत्य च रणस्थानमवोचद्दानवेश्वरम् ॥

वृद्धब्राह्मण उवाच—

देहि मिक्षां च राजेन्द्र मद्यं वि प्राय सांप्रतम् । त्वं सर्वसंपदां दाता यन्मे मनसि वाञ्छितम्
 निराहाराय वृद्धाय तृपितायाऽऽतुराय च । पश्चात्त्वां कथयिष्यामि पुरः सत्यं च कुर्विति ॥
 ओमित्युवाच राजेन्द्रः प्रसन्नवदनेक्षणः । कवचार्थां जनश्चाहमित्युवाच स मायया ॥
 तच्छ्रुत्वा दानवश्रेष्ठो ददौ कवचमुत्तमम् । गृह्णित्वा कवचं दिव्यं जगाम हरिरेव च ॥
 शङ्खचूडस्य रूपेण जगाम तुलसीं प्रति । गत्वा तस्यां मायया च वीर्याधानं चकार ह ॥
 अथ शंभुहरेः शूलं दानवार्थं समग्रहीत् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डशतकप्रममुज्ज्वलम् ॥
 नारायणाधिष्ठिताग्रं ब्रह्माधिष्ठितमध्यमम् । शिवाधिष्ठितमूलं च कालाधिष्ठितधारकम् ॥
 किंरिणावलिसेयुक्तं प्रलयाग्निशिखोपमम् । दुर्निवार्यं च दुर्धर्ममव्यर्थं वैरिघातकम् ॥१५॥
 तेजसा चक्रतुर्यं च सर्वशस्त्रविघातकम् । शिवकेशवयोरन्शद्दुर्बहं च भयंकरम् ॥
 धनुःसहस्रं दैव्येण विस्तृत्या शतहस्तकम् । सर्जीवं ब्रह्मरूपं च नित्यरूपमनिर्मितम् ॥
 संहर्षु सर्वावेधण्डभेकदा दैवलीडया । चित्सेप घूर्णनं कुंत्वा शङ्खचूडे च नारद ॥१८॥
 राजा चापपरित्यज्य श्रीकृष्णचरणाम्बुजम् । ध्यानं चकार भक्त्या च कृत्वा योगासनं धिया
 शूलं च भ्रमणं कृत्वा न्यपतद्दानवो हरि । चकार भस्मसात्तं च सरथं चैव लीलया ॥
 राजा धृत्वा दिवं रूपं बालकं गोपवेषकम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥२१॥
 नानारत्नसुभूष ढ्यं गोपकोटिमिरावृतम् । गोलोकादागतं यानमारुह्य तत्पुरं ययौ ॥२२॥
 गत्वा ननाम शिरसा राधामात्रवयोर्मुने । भक्त्या तच्चरणाम्मोजं रासे वृन्शवने मुने ॥
 सुदामानं तौ च दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणौ । तदा च चक्रधुः क्रोडे स्नेहेन परिसंप्लुतौ ॥
 अथ शूलश्च वेगेन प्रययौ शूलिनः करम् । शंकरस्तने शूलेन शूलपागिर्बभूव सः ॥
 स शिवस्तेन शूलेन दानवस्यास्त्रजालकम् । प्रेम्णा च प्रेरयामास लवणोदे च सांगरे ॥
 अस्थिमिः शङ्खचूडस्य शङ्खजातिर्बभूव ह । नानाप्रकाररूपा च श्रेष्ठा पूजा सुरार्चने ॥
 प्रशस्तं शङ्खतोयं च देवानां प्रीतिदं परम् । तीर्थतोयस्वरूपं च पवित्रं शंकरं विना ॥
 शङ्खशब्दो भवेद्यत्र तत्र लक्ष्मीश्च सुस्तिरा । सुस्नातः सर्वतीर्थेषु यः स्नातः शङ्खवारिणा ॥
 शङ्खे हरेरधिष्ठानं यत्र शङ्खस्ततो हरिः । तत्रैव सततं लक्ष्मीर्दूरीभूतममङ्गलम् ॥२९॥
 स्त्रीणां च शङ्खवनिभिः शूद्राणां च विशेषतः । माता रुष्टा याति लक्ष्मीः स्थलमन्य-
 तस्थलात्ततः ॥ ३० ॥

शिवश्च दानवं हत्वा शिवलोकं जगाम स । प्रहृष्टो वृषमारुह्य स्वर्गैश्च समावृत ॥
सुराः स्वविषयं प्रापुः परमानन्दसंयुताः । नेदुर्दुन्दुभयः स्वर्गे जगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥३२॥
बभूव पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि संततम् । प्रशशंसु सुरास्तं च मुनीन्द्रप्रवरादयः ॥३३॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० शङ्खचूडवधे शङ्ख-
प्रस्तावो नाम विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायणश्च भगवन्नीर्याधानं चकार ह । तुलस्या केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

नारायण उवाच—

नारायणश्च भगवन्देवानां साधनेन च । शङ्खचूडस्य रूपेण रेमे तद्रामया सह ॥ २ ॥
शङ्खचूडस्य कवचं गृहीत्वा मायया हरिः । पुनर्विधाप तद्रूपं जगाम तुलसीगृहम् ॥३॥
दुन्दुभिं वादयामास तुलसीद्वारसंनिधौ । जयशब्दरवद्वारा बोधयामास सुन्दरीम् ॥४॥
तच्छ्रुत्वा सा च साध्वी च परमानन्दसंयुता । राजमार्गगवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥५॥
ब्राह्मणैर्म्यो धनं दत्त्वा कारयामास मङ्गलम् । चन्द्रिभ्यो भिक्षुकैर्म्यश्च वाचिकैर्म्यो धनं ददौ
अवरुह्य रथाद्देवो देव्याश्च भवनं ययौ । अमूल्यरत्नसंकलत्तं सुन्दरं सुमनोहरम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्वा च पुरतः कान्तं शान्तं कन्ता मुदाऽन्विता । तत्पादं क्षालयामास ननाम च रुरोद च
रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कामुकी । ताम्बूलं च ददौ तस्मै कर्पूरादिमुवासितम् ॥
अद्य मे सफलं जन्म ह्यद्य मे सफला क्रियाः । रणागतं च प्रणेशं पश्यन्त्याश्च पुनर्गृहे ॥
सस्मिता सक्टासं च सकामा पुलकाञ्चिता । प्रपच्छ रणवृत्तान्तं कान्तं मधुरयागिरा ॥

तुलस्युवाच—

असंख्यविश्वसंहर्त्रां सार्धमाजौ तव प्रभो । कथं बभूव विजयस्तन्ने दूहि कृपानिधे ॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य कमलापतिः । शङ्खचूडस्य रूपेण तामुवाचानृतं वचः ॥१३॥

श्रीहरिरुवाच—

आवयो. समरं कान्ते पूर्णमन्दं बभूव ह । नाशो बभूव सर्वेषां दानवानां च कामिनि ॥
प्रीतिं च कारयागास ब्रह्मा च स्वयमावयोः । देवानामधिकारश्च प्रदत्तो घातुराज्ञया ॥

मयाऽऽगतं स्वभवनं शिवलोकं शिवो गतः इत्युक्त्वा जगतां नाथः शयनं च चकार ह
रेमे रमापतिस्तत्र रामया सह नारद । सा साध्वी सुखसंभोगाशुकर्षणव्यतिक्रमात् ॥
सर्वं वितर्कयामास कस्त्वमेवेत्युवाच ह ॥ १७ ॥

तुलस्युवाच—

को वा त्वं वद मायेश भुक्ताऽहं मायया तथा । दूरी कृतं मत्सतीत्वमथवा त्वां शपामहे ॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा हरिः शपमयेन च । दधार लीलया ब्रह्मस्त्वां मूर्तिं सुमनोहराम् ॥
ददर्श पुरतो देवी देवदेवं सनातनम् । नवीननीरदश्यामं शङ्काङ्कजलोचनम् ॥ २० ॥
कोटिकन्दर्पलीलामं रत्नभूषणभूषितम् । ईषद्भास्यं प्रसन्नास्यं शोभितं पीतवापसा ॥ २१ ॥
तं दृष्ट्वा कामिनी कामाऽमूर्च्छां संप्राप लीलया । पुनश्च चेतनां प्राप्य पुनः सा तमुवाच ह

तुलस्युवाच—

हे नाथ ते दया नास्ति पापाणसदृशस्य च । छलेन धर्मभङ्गेन मम स्वामी त्वया हतः ॥
पापाणसदृशस्त्वं च दयाहीनो यतः प्रभो । तस्मात्पापारूपस्त्वं भुवि देव भवाधुना ॥
ये वदन्ति दयासिन्धुं त्वां ते भ्रान्ता न संशयः । भक्तो विनाऽपराधेन परार्थे च कथं हतः
सर्वात्मा त्वं च सर्वज्ञो न जानासि परवश्याम् । अतस्त्वमेकननुपि स्वमेव विस्मरिष्यसि ॥
इत्युक्त्वा च महासाध्वी निपत्य चरणे हरेः । मृशं सरोद शोकार्ता त्रिललाप मुहुर्मुहुः ॥
तस्याश्च करुणां दृष्ट्वा करुणामयसागरः । नयेन तां बोधयितुमुवाच कमलापतिः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

तपस्त्वया कृतं साध्वि मदर्थे मारते चिरम् । त्वदर्थे शङ्खचूडश्च चकार सुचिरं तपः ॥
कृत्वा त्वां कामिनीं कामी विजहार च तत्कलात् । अधुना दातुमुचितं तवैव तपसः फलम्
इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यं देहं विधातु च । रासे मे रमया सार्धं त्वं रमासदृशी भव ॥
इयं तनुर्नदीरूपा गण्डकीति च विश्रुता । पूता सुपुण्यदा नृणां पुण्या मवत्तु भारते ॥ ३२ ॥
तव केशसमूहाश्च पुण्यवृक्षा भवन्तिवति । तुलसीकेशसंभूता तुलसीति च विश्रुता ॥ ३३ ॥
त्रिलोकेषु च पुष्पानां पत्राणां देवपूजने । प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरानने ॥ ३४ ॥
स्वर्गे मर्त्ये च पाताले वैकुण्ठे मम संनिधौ । भवन्तु तुलसीवृक्षा वराः पुष्पेषु सुन्दरि ॥
गोलोके विरजातीरे रासे वृन्दावने भुवि । भण्डीरे चभ्रकवने रम्ये चन्दनकानने ३५ ॥
माधवीकेतकीकुन्दमल्लिकामालतीवने । भवन्तु तरवस्तत्र पुष्पस्थानेषु पुण्यदाः ॥ ३७ ॥
तुलसीतरुमूले च पुण्यदेशे सुपुण्यदे । अधिष्ठानं तु तीर्थानां सर्वेषां च भविष्यति ॥ ३८ ॥
तत्रैव सर्वदेवानां समधिष्ठानमेव च । तुलसीपत्रपतनप्रायो यस्य वरानने ॥ ३९ ॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेकं समाचरेत् ॥ ४० ॥
 सुधाघटसहस्रेण या तुष्टिर्न भवेत्समा । सा च तुष्टिर्भवेन्नृणां तुलसीपत्रदानतः ॥ ४१ ॥
 गवामयुतदानेन यत्फलं लभते नरः । तुलसीपत्रदनेन तत्फलं कार्तिके सति ॥ ४२ ॥
 तुलसीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् । स मुच्यते सर्वपापाद्विष्णुलोकं स गच्छति ॥
 नित्यं यस्तुलसीतोयं भुङ्क्ते नवत्या च यो नरः । स एव जीवन्मुक्तश्च गङ्गास्नानफलं लभेत्
 नित्यं यस्तुलसीं दत्त्वा पूजयेन्मां च मानवः । लक्षाश्वमेधजं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥
 तुलसीं स्वकरे धृत्वा देहे धृत्वा च मानवः । प्राणास्त्यजति तर्पिषु विष्णुलोकं स गच्छति ॥
 तुलसीकाष्ठनिर्माणमालां गृह्णाति यो नरः । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥
 तुलसीं स्वकरे धृत्वा स्वीकारं यो न ररति । स याति कालसूत्रं च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
 करोति मिथ्या शपथं तुलस्या यो हि मानवः । स याति कुम्भीणकं च यावदिन्द्राश्चतुर्विंश
 तुलसीतोयकणिकां मृत्युकाले च यो लभेत् । रत्नयानं समारुह्य वैकुण्ठं स प्रयाति च ॥
 पूर्णिमायाम्नाथां च द्वादश्यां रविक्रमे । तैलाम्यङ्गे चान्नाते च मध्य ह्ने निशि संध्ययोः
 आशौचेऽशुचिवाले वा रात्रिचासोन्विते नराः । तुलसीं ये च च्छिन्दन्ति ते छिन्दन्ति हरेः
 शिरः ॥ ५२ ॥

त्रिरात्रं तुलसीपत्रं शुद्धं पर्युषितं सति । श्राद्धे व्रते वा दाने वा प्रतिष्ठयां सुरार्चने ॥ ५३ ॥
 भूगतं तोयपतितं यद्दत्तं विष्णवे सति । शुद्धं तु तुलसीपत्रं क्षालन दन्यकर्माणि ॥ ५४ ॥
 वृक्षाधिष्ठात्री देवी या गोलोके च निरामये । वृष्णेन सार्धं रहसि नित्यं क्रीडां करिष्यति ॥
 नद्यधिष्ठातृदेवी या मारुते च सुपुण्यदा । लवणोदस्य पत्नी च मदंशस्य भविष्यति ॥ ५५ ॥
 त्वं च स्वयं महासाधि वैकुण्ठे मम संनिधौ । रमासमा च रासे च भविष्यसि न संशयः ॥
 अहं च शैलरूपेण गण्डकीतीरसंनिधौ । अधिष्ठानं करिष्यामि मारुते तव शपनः ॥ ५६ ॥
 वज्रक्रीटाश्च धूमरो दप्पदंष्ट्राश्च तत्र वै । तच्छिलावुहरे चक्रं करिष्यान्ति मदीयकम् ॥
 एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम् । नवीननरीदश्यामं लक्ष्मीनारादणामिवम् ॥ ५७ ॥
 एकद्वारे चतुश्चक्रं नवीननरीदोपमम् । लक्ष्मीजनार्दनं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥ ५८ ॥
 द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोष्पदेन समन्वितम् । रघुनाथामिघं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥ ५९ ॥
 अतिशुद्धं द्विचक्रं च नवीनजलदप्रभम् । दधिषामनामिघं ज्ञेयं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥
 अतिशुद्धं द्विचक्रं च वनमालाविभूषितम् । विज्ञेयं श्रीधरं देवं श्रीददं गृहिणां सदा ॥ ६० ॥
 भूलं च वर्तुलाकारं रहितं वनमालया । द्विचक्रं स्फुटतरुं ज्ञेयं दामोदरामिघं

मध्यमं वर्तुलाकारं द्विचक्रं बाणविक्षतम् । रणरामाभिवं ज्ञेयं शरतूणसमन्वितम् ॥१६॥
 मध्यमं सप्तचक्रं च च्छत्रतूणसमन्वितम् । राजराजेश्वरं ज्ञेयं राजसंपत्प्रदं नृणाम् ॥१७॥
 द्विसप्तचक्रं स्थूलं च नवीनजलद्वयम् । अनन्तारुख्यं च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥१८॥
 चक्राकारं द्विचक्रं च सश्रीकं जलद्वयम् । समोप्यदं मध्यमं च विज्ञेयं मधुसूदनम् ॥
 सुदर्शनं चैकचक्रं गुष्ठचक्रं गदाधरम् । द्विचक्रं हयवक्त्राभं हयग्रीवं प्रकीर्तितम् ॥१९॥
 अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति । नरसिंहाभिवं ज्ञेयं, सद्यो वैराग्यदं नृणाम् ॥
 द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितम् । लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां सुखदं सदा ॥
 द्वादशेशे द्विचक्रं च सश्रीकं च समं स्फुटम् । वासुदेवं च विज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् ॥
 प्रद्युम्नं सूक्ष्मचक्रं च नवीननीरद्वयम् । सुविरे छिद्रवहुलं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥२०॥
 द्वे-चक्रे चैकलये च पृष्ठे यत्र तु पुष्कलम् । संकपंगं तु विज्ञेयं सुखदं गृहिणां सदा ॥
 अनिरुद्धं तु पीताभं वर्तुलं चातिशोभनम् । सुखप्रदं गृहस्थानां प्रवदान्नि मनीषिणः ॥२१॥
 शालग्रामशिला यत्र तत्र संनिहितो हारिः । तत्रैव लक्ष्मीर्वपति सर्वतीर्थसमन्विता ॥२२॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यन्ति शालग्रामशिलार्च-
 नात् ॥ २८ ॥
 छत्राकारे भवेद्राज्यं वर्तुले च महाश्रियः । दुःखं च शकटाकारे शूलमे मरणं ध्रुवम् ॥
 विकृतास्ये च दार्ढ्यं पिङ्गले हानिरेव च । लघ्वचक्रे मरेच्छाये विदीर्णे मरणं ध्रुवम् ॥
 वनं दानं प्रानेष्टा च श्राद्धं च देवपूजनम् । शालग्रामशिलायाश्चैवाधिष्ठानात्प्रशस्तकम् ॥
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । शालग्रामशिला तोषैर्योऽभिवेकं समाचरेत् ॥२३॥
 सर्वदानेषु यत्पुण्यं प्रादक्षिण्ये भुञ्जे यथा । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेष्वनशनेषु च ॥ २४ ॥
 तस्य स्पर्शं च वाञ्छन्ति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतो भवेदेव न संशयः ।
 पठे चतुर्णां वेदाना तपसां करणे सति । तत्पुण्यं लभते नूनं शालग्रामशिलार्चनात् ॥
 शालग्रामशिलातोयं नित्यं भुङ्क्ते च यो नरः । सुरोप्सितं प्रत्तदं च जन्ममृत्युजराहरम्
 तस्य स्पर्शं च वाञ्छन्ति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतोऽप्यन्ते याति
 हरेः पदम् ॥ २७ ॥
 तत्रैव हरिणा सार्धमसंख्यं प्राकृतं लभम् । पश्यत्येव हि दास्ये च निर्मुक्तो दास्यकर्मणि
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तं च दृष्ट्वा भिथा पान्ति वैनतेवमिचोरगाः ॥
 तत्पादपद्मजया सद्यः पूजा वसुंधरा । पुंसां लक्षं तत्पितृणां निगतास्तस्य जन्मनः ॥
 शालग्रामशिलातोयं मृत्युकाले च यो लभेत् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति

निर्वाणमुक्तिं लभते कर्मभोगाद्धिमुच्यते । विष्णुपादे प्रलीनश्च भविष्यति न संशयः ॥
 शालग्रामशिलां घृत्वा मिथ्यावादं वदेत्तु यः । स याति कूर्मदंष्ट्रं च यान्तै ब्रह्मगो वयः
 शालग्रामशिलां स्पृष्ट्वा स्त्रीकारं यो न पाळयेत् । स प्रयास्यासिपत्रं च लक्षमन्वन्तराधिक्म्
 तुलसीपत्रविच्छेदं शालग्रामे करोति यः । तस्य जन्मान्तरे काले स्त्रीविच्छेदो भविष्यति
 तुलसीपत्रविच्छेदं शब्दे यो हि करोति च । भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी च सप्तजन्मसु
 शालग्रामं च तुलसीं शब्दमेकत्र एव च । यो रक्षति महाज्ञानी स भवेच्छ्रीहरिप्रियः ॥
 सकृदेव हि यो यस्यां वीर्यधानं करोति यः । तद्विच्छेदे तस्य दुःखं भवेदेव परस्परम् ॥
 त्वं प्रिया शब्दचूडस्य वैकमन्तरावधि । शब्देन सार्धं स्वद्देदः केवलं दुःखदस्तव ॥
 इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च विरराम च नारद । सा च देहं परित्यज्य दिव्यरूपं दधार ह
 यथा श्रीश्च तथा सा चाप्युवास हरिवक्षसि । प्रजगाम तथा सार्धं वैकुण्ठं कृपलःपतिः ॥
 लक्ष्मी सरस्वती गङ्गा तुलसी चापि नारद । हरेः प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुरीश्वरस्य च ॥
 तद्यस्तद्देहजाता च बभूव गण्डकी नदी । हरेरंशेन शैलश्च तत्तीरे पुण्यदो नृणाम् ॥ १० ३ ॥
 कुर्वन्ति तत्र कीटाश्च शिलां बहुविधां मुने । जले पतन्ति या याश्च जलदामाश्च निश्चिन्म
 स्पलम्पाः पिङ्गला ज्ञेयाश्चोपतापाद्धरेरिति । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

तुलसी च जगत्पूज्या पूता नारायणप्रिया । तस्याः पूजविधानं च स्तोत्रं किं न श्रुतं मया ॥
 केन पूज्या स्तुता केन पुरा प्रथमतो मुने । तप पूज्या सा बभूव केन वा वद मामहो ॥

सूत उवाच—

नारदस्य वक्त्रः श्रुत्वा प्रहस्यै गरुडध्वजः । कथां कथित्तुमारेमे पुण्यरूपां पुरातनीम् ॥

नारायण उवाच—

हरिः संप्राप्य तुलसी रेमे च रमया सह । रमासमा ता सौभाग्यां चकार गौरवेण च ॥
 सेहे लक्ष्मीश्च गङ्गा च तस्याश्च नवसंगमम् । सौभाग्यं गौरवं कोपाल सेहे च सरस्वती
 सा तां नयान कच्छे मानिनी हरिमनिनी । मीढया स्थापमानाद्य साऽन्वधानं चकार ह ॥

सर्वसिद्धेश्वरी देवी ज्ञानिनी सिद्धयोगिनी । वभूवदर्शनं कौवात्सर्वत्र च हरेरहो ॥ ७ ॥
हरिर्न दृष्ट्वा तुलसीं बोधयित्वा सरस्वतीम् । तदनुज्ञां गृहीत्वा च जगाम तुलसीवनम्
तत्र गत्वा च ज्ञात्वा च तुलस्या तुलसीं सतीम् । पूजयामास ध्यात्वा तां स्तोत्रे भक्त-
चकार ह ॥ ९ ॥

लक्ष्मीं मायाकामवागीवीजपूर्वं दशाक्षरम् । वृन्दावनीतिं ज्ञेयं च वह्निजायान्तमेव च
श्रीं हीं ह्रीं ऐं वृन्दावन्यै स्वाहा ॥

अनेन कलत्ररुणा मन्त्रराजेन नारद । पूजयेच्च विधानेन सर्वांसिद्धिं लभेत् ॥ ११ ॥
घृतदीपेन धूपेन पिन्दूरचन्दनेन च । नैवेद्येन च पुष्पेण चोपहारेण नारद ॥ १२ ॥
हरिस्तोत्रेण तुष्टा सा चाऽऽविर्भूय महीरुहात् । प्रपत्ता चरणाम्भोजे जगाम शरणं शुचि-
वरं तस्यै ददौ विष्णुर्जगत्पूज्या भवेति च । अहं त्वां च धरिष्यामि स्वमूर्ध्नि वक्षसीनि-
सर्वे त्वां धारयिष्यन्ति स्वयं मूर्ध्नि सुरादयः । इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा च प्रययौ स्वालयं वि-
नारद उवाच—

किं ध्यानं स्तवनं किंवा किंवा पूजाविधिक्रमः । तुलस्याश्च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्ह-
नारायण उवाच—

अन्तर्हितायां तस्यां च गत्वा च तुलसीवनम् । हरिः संपूज्य तुष्टा च तुलसीं विरहातुर ।

श्रीभगवानुवाच—

वृन्दाख्यःश्च वृसाश्च यदैकत्र भवन्ति च । विदुर्बुधास्तेन वृन्दा मत्प्रियां तां मनाम्यहम् ॥
पुरा वभूव या देवी ह्यादौ वृन्दावने वने । तेन वृन्दावनीं रूपयात्ता सुमगां तां ॥ १९ ॥
असंख्येषु च विधेषु पूजितो या निरन्तरम् । तेन विश्वपूजिताख्यां जगत्पूज्यां म० २० ॥
असंख्यानानि च विश्वानि पवित्राणि यया सदा । तां विश्वपावनीं देवीं विरहेण स्मराम्यहम्
देवा न तुष्टाः पुण्याणां समूहेन यया विना । तां पुष्पसारां शुद्धां च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः
विधे यत्प्राप्तिमात्रेण भक्तमानन्दो भवेद्भुवम् । नन्दिनी तेन विरुपाता सा प्रीता भवि-
ता हि मे ॥ २६ ॥

यस्यां देव्यास्तुला नाम्नि विधेषु निखिलेषु च । तुलसी तेन विरुपाता तां यामि शरणं
मिषाम् ॥ २४ ॥

कृष्णजीवनरूपा या शश्वत्प्रियतमा सती । तेन कृष्णजीवनीति मम रक्षतु जीवनम् ॥
इत्येवं स्तवनं कृत्वा तत्र तस्यै रमापतिः । इदर्शं तुलसीं साक्षात्पश्ये नतां सतीम् ॥
रुद्रीभक्तिमानेन मानिनीं मानपूजिताम् । प्रियां दृष्ट्वा प्रियः शीघ्रं वासयामास वक्षसि ॥

भारत्याज्ञां गृहीत्वा च स्वालयं च ययौ हरिः । भारत्या सह तत्प्रीतिं कारयामास सत्वरम्
 वरं विष्णुर्ददौ तस्यै विश्वपूज्या मवेति च । शिरोचार्या च सर्वेषां वन्द्या मान्या ममेति च
 विष्णोर्धरेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह । सरस्वती तामाश्लिष्य वासयामास संनिधौ ॥
 लक्ष्मीर्गङ्गा सस्मिता तां समाश्लिष्य च नारद । गृहं प्रवेशयामास विनयेन सती मुदा ॥
 वृन्दां वृन्दावनीं विश्वभावनीं विश्वपूजिताम् । पुष्पसारां नन्दिनीं च तुलसीं कृष्णजीवनीम् ॥
 एतन्नामाष्टकं चैतत्स्तोत्रं नामार्घसंयुतम् । यः पठेतां च संपूज्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥
 वार्तिकीपूर्णिमायां च तुलस्या जन्म महलम् । तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा
 तस्यां यः पूजयेत्तां च भक्त्या च विश्वभावनीम् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुश्लोकं स गच्छति
 वार्तिके तुलसीपत्रं विष्णवे यो ददाति च । गवामयुतदानस्य फलमाप्नोति निश्चिनम् ॥
 अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् । बन्धुहीनो लभेद्बन्धुं स्तोत्रस्मरणमाप्रतः ॥
 रोगी प्रमुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात् । भयान्मुच्येत भीतभर्तुं पापान्मुच्येत पातकी ॥
 इत्येवं कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । तत्रैव देव जानासि काण्डशाखोक्तमेव च ॥
 यद्दक्षे पूजयेत्तां च भक्त्या चाऽऽशाहनं विना । उपचारैः षोडशभिर्घोर्न पातकनाशनम्
 तुलसीं पुष्पसारां च सतीं पूज्यां मनोहराम् । कृत्स्नपापेध्वदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमाम् ॥
 पुष्पेषु तुलनाऽऽप्यस्या नौसिद्देवीषु वा मुने । पवित्ररूपा सर्वासु तुलसी सा च कीर्तिता ॥
 शिरोभार्या च सर्वेषामीप्सितां विश्वभावनीम् । जीवन्मुक्ता मुक्तिदां च भजे तां हरिभक्तिदां
 इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेद्बुधः । उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्युपाख्यानं नाम
 द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतमिदं सुधोषणम् । यत्तु सावित्र्युपाख्यानं तन्ने स्यादथात्तमर्हसि ॥
 पुरा येन समुद्भूता सा श्रुता च श्रुतिप्रसूः । केन वा पूजिता देवी प्रथमे कैश्च वाऽपरे ॥

नारायण उवाच—

मत्तगा वेदजननी पूजिता प्रथमे मुने । द्वितीये च देवगणैस्तत्पदवाद्भिर्दुपां गणेः ॥ ३ ॥
 तथा चाश्वतिः पूर्वं पूजयामास भारते । तत्पश्चात्तपूजयामामुर्वर्गादेषत्वार एव च ॥४॥

१ य इत्यु मुच्येताऽऽप्यत्र आपदः । २ क नाति वेदेषु वा ।

२२ नारद उवाच—

को वा सोऽश्वपतिर्बलन्केन चात्तेन पूजिताः । सर्वपूज्याः च सावित्री तन्मे व्यख्यातुमर्हसि ।
नारद उवाच—

मद्रवेशो महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने । वैरिणा बलहर्ता चामित्राणा दुःखनाशन ॥१॥
आसीत्सस्य महाराज्ञी महिषी धर्मचीरिणी । मालतीति च सेऽऽख्याता यथा लक्ष्मीर्गदामृतः
सा च राज्ञी महासाध्वी चभिष्टस्योपदेशत । चकाराऽऽरायनं मकया सावित्र्याश्च नारदः
प्रत्यादेशानेसा प्राप महिषी न ददर्श ताम् ॥ गृहं जगाम सा दुःखाद्भूदयेन विदूयता
रानाताऽऽखिली दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै । सावित्र्यास्नपते भक्त्या जगाम पुष्करं तदा
तपश्चकार तत्रैव संयतेः शतवत्सरम् । न ददर्श च सावित्री प्रत्यादेशो बभूव ह ॥१॥
शुश्रावाऽऽकाशशार्ङ्गी च मृषेन्द्रश्चाशरीरिणीम् ॥ गायत्रीदशलक्षं च जपं कुर्वति नारदः
पुतस्मिन्नन्तरे तत्र प्राजगाम पराशरः । प्रणनाम नृपस्तं च मुनिर्नृपमुवाच ह ॥ -१३ ॥

पराशर उवाच—

सृष्ट्वापश्च गायत्र्या पापं दिनकृतं हरेत् । दशधा प्रजपो नृगा विवाराऽपघमेव च ॥१६॥
शतधा च अपाश्चैवं पापं मासार्जितं परम् । सहस्रधा जपश्चैव कल्पेन वत्सरार्जितम् ॥
लक्षाजन्मकृतं पापं दशलक्षं त्रिजन्मनः । सर्वजन्मकृतं पापं शतलक्षे विनश्यति ॥२॥
करोति मुक्तिं विप्रार्णा जपो दशगुणस्ततः । करं सर्पफणाकारं कृत्वा तद्वन्धमुद्रितम् ॥
आनन्मूर्धममर्चं प्रजपेत्प्राङ्मुखो द्विज । अनामिका मध्यदेशादधो वामकणेन च ॥१८॥
तर्जनीमूलपर्यन्तं जपस्यैव क्रमः करे । श्वेतपङ्कजबीजं ना एकं टिठाना च संस्कृतम् ॥
कृत्वा वा मालिका राजंजनेतीर्थे सुरालये ॥ संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रसप्तसु संयतः ॥२९॥
कृत्वा गोरोचनाक्ता च गायत्र्या स्नापयेत्तुषी । गायत्रीशतकं तस्या जपेच्च त्रिभिर्पूर्वकम् ॥
अथवा पञ्चगव्येन स्नाता माला च संस्कृता ॥ अथ गङ्गोदकेनैव स्नाता वाऽतिसंस्कृता ॥
एवंक्रमेण राजर्षे दशलक्षं जपं कुरु । सा स दृष्ट्वासि सावित्री त्रिजन्मपातकसेयात् ॥२१॥
निर्मये निर्मये त्रिसद्व्यं च करिष्यसि दिने दिने । मर्त्यं हने चापि सायाहने प्रातरेव शुचिः

सदा ॥२६॥

संध्याहीनोऽशुचिर्मित्यमर्हः, सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुने कर्म न तस्य फलभाग्यमेतत् ॥२५॥
त्रोपतिष्ठति यः, पूर्वा नोपास्ते धर्मं च पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः
यावत्तर्जनीवर्धनपर्यन्तं यस्त्रिसंधं करोति च । स च सूर्यस्यो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥

तत्पादपद्मरजसासद्यः पूता वसुंधरा । जीवन्मुक्ताः स तेजस्वी संध्यापूतोद्दिश्यो द्विजः ॥
 तीर्थानि च पवित्राणि तस्य स्पर्शनमाद्यत । ततः पापानि प्राण्येव वैजतेयाद्विवेरगाः ॥
 न गृह्णन्ति सुराः पूजा पितरः पिण्डतर्पणम् ॥ स्त्रेच्छया चरतश्चैव त्रिसंध्यरहितस्य च ॥
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसंध्यरहितो द्विजः । एकादशीविहीनश्च विपहीनो मयोरगः ॥
 हरेरनैवेद्यमोनी घावको वृषवाहकः । शूद्राक्षमोनीविप्रश्च विप० ॥ ३१ ॥
 श्रावदाही च शूद्राणा यो विप्रो वृषलीपतिः । शूद्राणा सूक्तकारश्च त्रिष० ॥ ३२ ॥
 शूद्राणा च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः । असिञ्जीवी मपीञ्जीवी विप० ॥ ३३ ॥
 यो विप्रो वीरान्नमोर्जा ऋतुस्नातान्नभोजकः । मपञ्जीवी चार्धुपिक्वो विप० ॥ ३४ ॥
 यः कन्याविक्रयी विपो यो हरेर्नामविक्रयी । यो त्रिव्याविक्रयी च मूपविप० ॥ ३५ ॥
 सूर्योदये योऽन्नमोर्जा सस्यमोर्जा च यो द्विजः । शिलापूजादिरहितो त्रिष० ॥ ३६ ॥
 इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठ, सर्वे पूजाविधिक्रमम् । जमुवाच च सावित्र्या ध्यानदिक्कर्मपीठिष्वम् ॥
 दत्त्वा सर्वे नृपेन्द्राय प्रसयोक्तृनालयं मुनिः । राजा संपूज्य सावित्रीं ददर्श त्ररमापः च ॥ ३७ ॥

नारद उवाच—

किंवा ध्यान च सावित्र्या किंवा पूजाविधानकम् । स्तोत्रं मन्त्रं च किं दत्त्वा प्रसयेत् स
 मरुत्तरः ॥ ३७ ॥

नृपः केन विधानेन संपूज्य श्रुतिमातरम् । यदं च किंवा संप्राप्य नवसोऽश्वभतिर्नृपः ॥

नारायण उवाच—

उभेष्टे शुक्लप्रयोदश्यां शुद्धे काले च संयतः । मनमेतच्चतुर्दश्यां नतीभवत्या समभुरेत् ॥
 मन्त्रं चतुर्दशाब्दं च द्विसप्तफलसंयुतम् । दत्त्वा द्विसप्तनैवेद्यं पुष्पधूपारिकं तथा ॥ ३८ ॥
 पखं यज्ञोपवीतं च भोज्यं च विधिपूर्वकम् । संस्थाप्य मन्त्रपठनं कृच्छालासमद्विषुम् ॥
 गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्य पूजोद्दिष्टं प्रतश्च यद्विहिते मुने ॥
 शृणु ध्यानं च सावित्र्याश्चोकं माल्यंदिने च यत् । स्तोत्रं पूजावितानं च मन्त्रं च सर्वकाम-
 मरुत् ॥ ३९ ॥

तसकाद्यनवर्णानां ज्वलन्ती मलत्रेजसा । श्रीपद्ममध्याह्नमर्वावण्डमहमद्यमुप्रयाम् ॥ ४० ॥
 ईष्यास्यमससास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धाशुद्धात्माना मन्त्रानुद्दिष्टास्विन् ॥
 सुखदा मुक्तिदा शान्ता वान्ता च जगतां विधेः । सर्वव्यासकृता च प्रदात्री सर्वसंयुक्ता ॥

वेदाविष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदे बीजस्वरूपा च भजे त्वां वेदमातरम् ॥
 ध्यात्वा ध्यानेन चानेन दत्त्वा पुष्पं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेद्ब्रती
 दत्त्वा षोडशोपचारैः वेदोक्तमन्त्रपूर्वकम् । संपूज्य स्तुत्वा प्रणभेदेवं देवीं विधानतः ॥ ११ ॥
 आसनं पाद्यमर्घ्यं च रत्नानीयं चानुलेपनम् । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं जटम् ।
 वसनं भूषणं माल्यं गन्धमाचमनीकम् । मनोहरं सुतरुपं च देयान्येतानि षोडशः ॥ १४ ॥
 दास्यारविकारं च हेमादिनिर्मितं च वा । देवाधारं पुण्यदं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥ १५ ॥
 तीर्थोदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत् । पूजाङ्गमूर्तं शुद्धं च मया भक्त्या नि० १६
 पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पासतान्वितम् । पुण्यदं शङ्खतोयाकं मया तुभ्यं नि० ॥ १७ ॥
 सुगन्धि धात्रीतैलं च देहसौन्दर्यकारणम् । मया निवेदितं भक्त्या स्नानीयं प्रतिगृह्यताम् ।
 मलयचलसंभूतं देहशोभाविबर्धनम् । सुगन्धयुक्तं सुखदं मया तुभ्यं नि० ॥ १९ ॥
 गन्धद्रव्योद्भवः पुण्यः प्रीतिदो दिव्यगन्धदः । मया निवेदितो भक्त्या धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम्
 जगतां दर्शनीयं च दर्शनं दीप्तिकारणम् । अन्धकारघ्नं सबीजं मया तुभ्यं नि० ॥ ११ ॥
 तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं क्षुद्रिनाशनम् । पुण्यदं स्वादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया भक्त्या नि० ॥ १३ ॥
 सुशीतलं वासितं च पिशासानाश्च कारणम् । जगतां जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यताम् ॥ १४ ॥
 देहशोभास्वरूपं च समाशोभाविबर्धनम् । कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥
 वाघनादिमिरबद्धं श्रीयुक्तं श्रीकरं सदा । सुखदं पुण्यदं चैव भूषणं प्रतिगृह्यताम् ॥ १६ ॥
 नानापुष्पलताकीर्णं बहुमासा संमन्वितम् । प्रीतिदं पुण्यदं चैव माल्यं वै प्रतिगृह्यताम् ॥ १७ ॥
 सर्वमङ्गलरूपश्च सर्वमङ्गलदो वरः । पुण्यप्रदश्च गन्धाढ्यो गन्धश्च प्रतिगृह्यताम् ॥ १८ ॥
 शुद्धं शुद्धिप्रदं चैव पुण्यदं प्रीतिदं महत् । रम्यमाचनीयं च मया दत्तं प्रगृह्यताम् ॥ १९ ॥
 रत्नसारादिनिर्माणं पुष्पचन्दनसंयुतम् । सुखदं पुण्यदं चैव सुतरुपं प्रतिगृह्यताम् ॥ २० ॥
 नानावृक्षसमुद्भूतं नानारूपसमन्वितम् । फलस्वरूपं फलदं फलं च प्रतिगृह्यताम् ॥ २१ ॥
 सिन्दूरं च वरं रम्यं मालशोभाविबर्धनम् । भूषणं भूषणानां च सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् ॥ २२ ॥
 विशुद्धमन्त्रिसंयुक्तं पुष्पसूत्रविनिर्मितम् । पवित्रं वेदमन्त्रेण यज्ञसूत्रं च गृह्यताम् ॥ २३ ॥
 द्रव्याण्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेत्सुधीः । ततः प्रणम्य विधाय ब्रतीं दद्याच्च दक्षिणाम् ॥
 सावित्रीति चतुर्थ्यन्तं षड्विंशत्यान्तमेव च । लक्ष्मीमायाकामपूर्वं मन्त्रमष्टाक्षरं विदुः ॥ २५ ॥

श्रीं ह्रीं क्लीं सावित्र्यै स्वाहा ।

माध्यंदिनोक्तं स्तोत्रं च सर्ववाञ्छफलप्रदम् । विषजीवनरूपं च निबोध कथयामि ते ॥
 ऋणो न दत्ता सावित्री गोलोके ब्रह्मणे पुगा । न याति सा तेन सा ॥ ब्रह्मलोकं तु नारदा ॥ ७७ ॥
 त्सा वृष्णाज्ञया भक्त्या पर्यष्टौद्वेदमातरम् । तदा सा परितुष्टा च ब्रह्माणं चकमे सती ॥

ब्रह्मोवाच—

नारायणस्वरूपे च नारायणि सनातनि । नारायणात्समुद्भूते प्रसन्ना भव सुन्दरि ॥ ७६ ॥
 तेज स्वरूपे परमे परमानन्दरूपिणि द्विजातीनां जातिरूपे प्रसन्ना ॥ ७७ ॥
 नित्ये नित्यप्रिये देवि नित्यानदम्बररूपिणि । सर्वमङ्गलरूपेण प्रसन्ना ॥ ७८ ॥
 सर्वम्बरूपे विप्राणां मन्त्रसारे परात्परे । मुखदे मोक्षदे देवि प्रसन्ना ॥ ७९ ॥
 विप्रपापेधमदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमे । ब्रह्मतेज प्रदे देवि प्रसन्ना ॥ ८० ॥
 कथेन मनसा वाचा यत्पापं कुरुते द्विजः । तत्ते स्मरणमात्रेण मस्मीभूतं भविष्यति । ८१ ॥
 इत्युक्त्वा जगतां धाता तत्र तस्यै च संसदि । सावित्री ब्रह्मणा सार्धं ब्रह्मलोकं जगाम सा ॥
 अग्नेन स्तवराजेन संस्तुयाश्च० तिनृपः ददर्श तां च सावित्री वरं प्राप मनोगतम् । ८२ ॥
 स्तवराजमिदं पुण्यं त्रिः संध्याया च यः पठेत् । पाठे चतुर्णां वेदानां यत्फलं तल्लभेत्सुभ्रुवम् ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्युपाख्याने तुलसीवरप्रदानः
 नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

स्तुत्वा सोऽश्वपतिस्तेन संपूज्य विधिपूर्वकम् । ददर्श तत्र तां देवीं सहस्रार्कसमप्रभाम् ॥
 उवाच सा तं राजानं प्रसन्ना सरिमता सती । यथा माता स्वपुत्रं च द्योतयन्ती दिशस्त्विषां ॥

सावित्र्युवाच—

जानामि ते महाराज यत्ते मनसि वर्तते । वाञ्छितं तव परन्थाश्च सर्वं दास्यामि निश्चितम् ॥
 साध्वी कञ्चाभिलाषं च करोति तव कामिनां । त्वं प्रार्थयन्ति पुत्रं च भविष्यति च ते क्रमात् ॥
 इत्युक्त्वा सा महादेवी ब्रह्मलोकं जगाम ह । राजा जगाम स्वगृहं तत्कन्याऽऽदौ बभूव ह ॥
 आराधनाच्च सावित्र्या बभूव कमलाकला । सावित्रीति च तन्नाम चकाराश्च० तिनृपः ॥ १ ॥

कालेन सा वर्धमाना बभूव च दिने दिने । रूपयौवनसंपन्ना शुक्ले चन्द्रकला यथा ॥ ७ ॥
 १॥ सा तर्प्यरयमापद्युमसेनात्मजं तदा । सावित्री सत्यवन्तं च नानागुणसमन्वितम् ॥ ८ ॥
 २॥ राजा तस्मै ददौ ता च रत्नभूषणम्विताम् । स च सार्धं कौतुकेन तां गृहीत्वा गृहं ययौ ॥ ९ ॥
 ३॥ स च संवत्सरेऽतीति सत्यवान् सत्यविक्रमः । जगाम फलकाष्ठार्थं प्रहर्षं पितुराज्ञया ॥ १० ॥
 जगाम तत्र सावित्री तत्पश्चाद्दैवयोगतः । निवृत्य वृषाहैवेन प्राणास्तथाज सत्यवान् ॥
 ४॥ रमस्तज्जीतपुरुषं बन्धुऽङ्गुष्ठममं मुने । गृहीत्वा गमनं चक्रे तत्रस्थान्प्रययौ स ॥ ११ ॥
 ५॥ प्रश्नान् सन्तरी दृष्ट्वा इमं संधमिनी गतिः । उवाच मधुरं सार्वी पायूनाप्रवरो मदान् ॥
 ॥ १२ ॥ उवाच -
 १॥ अहो कथासि सावित्री गृहीत्वा मानुषीं तनुम् । यदि शस्तमि कान्तेन सार्धं देहं तदात्पन
 २॥ गृहं मर्त्यो न शक्नोति गृहीत्वा पाञ्चभौतिकम् । देहं च यमलोकं च नश्वरं नश्वरं सदा ॥
 ३॥ पूर्णेश्वरं भुङ्क्ते काले क्षमवद्भारते सति । स्वकर्मफलभोगार्थं सत्यवान्गानि मद्गृहम् ॥ ११ ॥
 ४॥ कर्मणात्प्रापते जन्तुः कर्मणैव मलीयते । सुख दुःखं पयं शोकं कर्मणैव पपद्यते ॥ १० ॥
 ५॥ कर्मणोन्ना भवेज्जीवो ब्रह्मपुत्र-स्वकर्मणा । स्वकर्मणा हरेर्दासो जन्मादिरहितो भवेत् ॥ ८ ॥
 ६॥ स्वकर्मणा सर्वनिद्रिममरत्वं लभेद्भुवम् । लभेत्स्वकर्मणा विष्णोः । सांलोक्यादिचतुष्टयम् ॥
 कर्मणा ब्राह्मणत्वं च मुक्तत्वं च स्वकर्मणा । सुरत्वं मनुमत्त्वं च राजेन्द्रत्वं लभेन्नरः ॥
 कर्मणा च मुनीन्द्रत्वं तपस्वित्त्वं च कर्मणा । कर्मणा सत्रियत्वं च वैश्यत्वं च स्वकर्मणा
 कर्मणा चैव शूद्रत्वमन्यजत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा च श्लेच्छत्वं लभते नात्र संशयः ॥
 स्वकर्मणा जह्गमत्त्वं स्वावरत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा च शैलत्वं वृक्षत्वं च स्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा पशुत्वं च पक्षित्वं च स्वकर्मणा । स्वकर्मणा क्षुद्रजन्तुः कृषित्वं च स्तुकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा च सर्वत्वं जन्मवत्त्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा दाससत्त्वं क्लृप्तत्वं स्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा च सत्यत्वं कृपाण्डत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा च प्रेतत्वं वेतालत्वं स्वकर्मणा ॥
 मृतत्वं च पिशाचत्वं डाकेनीत्वं स्वकर्मणा । दैत्यत्वं दानवत्वं चाप्यसुरत्वं स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा सुपयशाऽपीव महापत्नी स्वकर्मणा । कर्मणा सुन्दरोऽरोगी महारोगी च कर्मणा ॥
 कर्मणा च्छर्हीनत्वं च विरश्च स्वकर्मणा । कर्मणा चान्धः कान्दश्च कुत्सितश्च स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा नृपकं यन्ति जीवः स्वर्गी स्वकर्मणा । कर्मणा शक्रलोकं च सूर्यलोकं स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा चन्द्रलोकं च मह्ये लोक स्वकर्मणा । कर्मणा वायुलोकं च कर्मणा वरुणस्यम् ॥

तेषां कुबेरलोकं च नरो याति स्वकर्मणा । कर्मणा ध्रुवलोकं च शिवलोकं स्वकर्मणा ॥
 याति नक्षत्रलोकं च सत्यलोकं स्वकर्मणा । जनोलोकं तपोलोकं महर्षीलोकं स्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा च पातालं ब्रह्मलोकं स्वकर्मणा । कर्मणां भारतं पुण्यं सर्वेषामिष्टितं परम् ॥
 कर्मणा याति वैकुण्ठं गोलोकं च निरोमयम् । कर्मणा चिरंजीवी च क्षणायुश्च स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा कौटिकरुपायुः क्षीणायुश्च स्वकर्मणा । जीवसंसारमात्रं पुण्यं मृत्युः स्वकर्मणा ॥
 -येवं कथितं सर्वं भैया तत्त्वं च सुन्दरि । कर्मणा ते मृतो मर्त्या गच्छेत् वत्सि यथासुखम् ॥
 इति श्रीब्रह्म० महर्षि० प्रकृति० नारदना० सावित्रीयु० सावित्रीधर्मप्रवदि
 कर्मणः सर्वहेतुत्वप्रदर्शनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

श्रीनारदोऽपि उवाच—

यस्यै वचनं श्रुत्वा सावित्री च पतिव्रता । तुष्टा च परया मन्त्रेण तमुवाच मनास्वना ॥
 सावित्र्युवाच—
 किं कर्म वा शुभं धर्मराज किं वाऽशुभं नृणाम् । कर्म निर्मूलं न स्येव केन वा साधवो जनाः ॥
 कर्मणां बीजरूपः कः को वा कर्मफलदः । किं कर्म तद्भवेत्केन को वा तद्वेदुरेव च ॥
 को वा कर्मफलं मुहुर्को वा निर्लिप्त एव च । को वा देहीकश्च देहः को वाऽत्र कर्मकारकः ।
 किं वा ज्ञानं मनो बुद्धिः के वा प्राणाः शरीरिणाम् । कोऽपीन्द्रियाणि किं तेषां लक्षणं
 देवताश्च काः ॥ १ ॥
 भोक्ता भोजयिता को वा को भोगः का च निष्कृतिः । को जीवः परमात्मा कस्तस्मिन् क्व
 स्वात्तु महंति ॥ २ ॥

यम उवाच—

वैदेन विहितं कर्म तन्नये मङ्गलं परम् । अवेदिकं तु यत्कर्म तदेवाशुं ममेव च ॥ ७ ॥
 अहेतुका विष्णुसेवा संस्वरपरहिता सवाम् । कर्मनिर्मूलनामा वै सा चैव हरिभक्तिदा ॥
 हरिभक्तो नरो यश्च स च मुक्तः श्रुतौ श्रुतम् । जन्ममृत्युनराव्याविशोकभानिविधर्मितः ॥
 मुक्तिश्च द्विविधा साधिव श्रुत्युक्ता सर्वसमया । निर्वाणपददात्री च हरिभक्तिपदा नृणाम् ॥
 हरिभक्तिरूपश्च स मुक्तिं शब्दन्ति वैष्णवाः । अन्ये निर्वाणरूपां च मुक्तिमिच्छन्ति सावयः
 धर्मज्ञो बीजरूपश्च संततं तत्फलपदः । धर्मरूपश्च भगवाञ्छ्री लृणाः प्रकृतेः परः ॥ १२ ॥

१ क. मङ्गलं । २ क. रसातलं । ३ य. "वैदिकतत्त्वप्रदम्" । ४ क. च सशुभम् । ५ क. महत् । ६ क. वेदप्रतिद्विषो धर्मः धर्मतन्महः । ७ क. "निर्मूलना च सा वै" ।

सो षि तद्धेतुरूपश्च कर्म तेन भवेत्सति । जीवः कर्मफलं भुङ्क्त आत्मा निर्लिप्त एव च
 आत्मन प्रतिबिम्बं च देही जीवः स एव च । पाञ्चभौक्तिकरूपश्च देहो नश्वर एव च
 पृथिवी वायुकाशो जलं तेजस्तथैव च । एतानि सूत्ररूपाणि सृष्टि सृष्टिविधौ हरेः ॥
 कर्मा भोक्ता च देही च स्वात्मा भोजयिता सदा । भोगो विभवभेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च
 सदसद्भेदबीजं च ज्ञानं नानाविधं भवेत् । विषयाणां विभागानां भेदांश्च च वर्णितम् ॥
 बुद्धिर्विचिन्नेनारूपा ज्ञानसंदीपनी श्रुती । वायुभेदाश्च वै प्राणा बलरूपाश्च देहिनाम् ॥
 इन्द्रियाणां वै प्रवरमीश्वराणां समूहकम् । प्रेरकं कर्मणा चैव दुर्निर्गमं च देहिनाम् ॥
 अनिरूप्यमदृश्यं च ज्ञानभेदं मनः स्मृतम् । लोचनं श्रवणं घ्राणं त्वग्निहातिकमिन्द्रियम्
 अङ्गिनामङ्गुल्यं च प्रेरकं सर्वभर्मणाम् । रिपुरूपं मित्ररूपं सुखदं दुःखदं स ॥ २१ ॥
 सूर्यो वायुश्च पृथिवी वाण्याद्या देवताः स्मृताः । प्राणदेहादिमृद्यो हि स जीवः परिकीर्तितः
 परमात्मा परं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृतेः परः । कारणं कारणानां च श्रीकृष्णो भगवान् स ॥
 इत्येवं कायेते सर्वे मया पृष्टं यथागमम् । ज्ञानिना ज्ञानरूपं च गच्छ वत्से यथासुखम् ॥

सावित्र्युवाच—

त्यक्त्वा क्व यामि कान्तं वा स्वा वा ज्ञानार्णवं बुभुम् । प्रश्नं यद्यत्करोमि त्वा तद्भवान-
 च्छुमर्हति ॥ २९ ॥

का का योनिं याति जीवः कर्मणा केन वा यम । केन वा कर्मणा स्वर्गं केन वा नरकं पितः
 केन वा कर्मणा मुक्तिः केन मक्तिर्भवेद्दरे । केन वा कर्मणा रोगी चारोगी केन कर्मणा
 केन वा दीर्घजीवी च केनारूपायुश्च कर्मणा । केन वा कर्मणा दुःखी केन वा कर्मणा सुखी
 अङ्गहीनश्च काणश्च बधिरः केन कर्मणा । अन्धो वा कृपणो वाऽपि प्रमत्तः केन कर्मणा ॥
 सिद्धोऽन्तिलुब्धकश्चौरः केन वा नरघातकः । केन सिद्धिमवाप्नोति सालोक्यादिवतुष्टयम्
 केन वा ब्रह्मणत्वं च तपस्वित्वं च केन वा । स्वर्गभोगादिकं केन वैकुण्ठं केन कर्मणा ॥
 गोलोकं केन वा ब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टं निरामयम् । नरकं वा कानेविधं किंसंख्यं नाम किं तथा
 को वा कं नरकं याति कियन्तं तेषु तिष्ठति । पापिना कर्मणा केन को वा व्याधिः प्रजायते
 यद्यदस्ति मया पृष्टं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ३४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० कर्मविपाके यमोक्त्यनन्तरं सावि-
 त्रीप्रश्नो नाम पद्यविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाप त्रिस्मयं यमः । प्रहस्य वक्तुपारेमे कर्षपाकं च जीविनाम् ॥

यम उवाच—

कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाऽधुना । ज्ञानं ते सर्वविदुषा योगिना ज्ञानिनां परम् ॥
सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्रीकला सति । प्राप्ता पुरा भूमता च तपसा तन्मया शुभे ॥
यथा श्रीः श्रीऋतेः क्रोडे भवानी च भगेरसि । यथा गधा च श्रीकृष्णे सावित्री ब्रह्मवशासि
धर्गेरसि यथा मूर्तिः शतरूपा मनौ यथा । कर्मिणे देवहूतिश्च वासिष्ठेऽरुन्धनी यथा ॥
अदिनिः कश्यपे चापि यथाऽहर्षा च गौतमे । यथा शची महेन्द्रे च यथा चन्द्रे च रोहिणी
यथा रतिः कामदेवे यथा स्वाहा हुनाशने । यथा स्वधा च पितृषु यथा संज्ञा दिवाकरे
वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दासिणा यथा । यथा धरा वराहे च देवसेना च कार्तिके ॥
सौभाग्या सुपिथा त्वं च भव सत्यवति प्रिये । इति तुभ्यं वरं दत्तमपरं च यदीप्सितम् ॥
वृणु देवि महामागे सर्वं दास्यामि निश्चितम् ॥ ९ ॥

सावित्र्युवाच—

सत्यवदौर्गसेनैव पुत्राणां शतकं मम । भविष्यति महाभाग वरमेतन्मदीप्सितम् ॥ १० ॥
मत्पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी । राजशलाभो भवस्त्वेवं वरमेवं मदीप्सितम् ॥ ११ ॥
अन्ने सत्यवता सार्धं यास्यामि हरिमान्दिरम् । समर्पिते लक्षवर्षे देहीमं मे जगत्प्रभो ॥
जीवकर्मविपाकं च श्रोतुं कौतूहलं च मे । विश्वविस्नारब्बोजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

यम उवाच—

भविष्यति महासाधिवि सर्वं मानसिकं तव । जीवकर्मविपाकं च कथयामि निशामय ॥ १४ ॥
शुभानामशुभानां च कर्मणा जन्म भारते । पुण्यक्षेत्रेऽत्र सर्वत्र नान्यत्र भुङ्गते जनाः ॥
सुरा दैत्या दानवाश्च गन्धर्वा राक्षसादयः । नराश्च कर्मजनका न सर्वे समजाविनः ॥
विशिष्टजाविनः कर्म भुङ्गते सर्वयोनिषु । शुभाशुभं च सर्वत्र स्वर्गेषु नरकेषु च ॥
विशेषतो मानवाश्च भ्रमन्ति सर्वयोनिषु । शुभाशुभं भुङ्गते च कर्म पूर्वोर्जितं परम् ॥
शुभेन कर्मणा यान्ति ते स्वर्गादिक्रमेव च । कर्मणा चाशुभेनैव भ्रमन्ति नरकेषु च ॥
वर्मानिर्भूलते मुक्तिः सा चोक्ता द्विविधा मया । निर्वाणरूपा सेवा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥
रोगी कुरुर्मेगा नीवश्चागोती शुभकर्मणा । दीर्घजीवी च क्षीगाउ सुखी दुःखी च निश्चितम् ॥

अन्यादयश्चाङ्गहीनाः कुस्तिनेन च वर्मगा । सिद्ध्यादिव मवाप्नोति सर्वेऽष्टेन कर्मण ॥
 सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । सुदुर्लभं सुमोग्यं च पुराणेषु श्रुतिष्वपि २३ ॥
 दुर्लभा मानवी जानिः सर्वजातिषु भारते । सर्वभ्यो ब्राह्मणः श्रेष्ठः प्रश त सर्वकर्मसु ॥
 विष्णुभक्तो द्विजश्चैव गरीयान्भारते ततः । निष्कामश्च सकामश्च वैष्णवो द्विविध सति
 सकामश्च प्रधानश्च निष्कामो भक्त एव च कर्मभोगो सकामश्च निष्कामो निरुपद्रवः ॥
 स याति देहं त्यक्त्वा च पदं विष्णोर्निरामयम् । पुनरागमनं नास्ति तेषां निष्कामिणां सति
 ये सेवन्ते च द्विभुजं कृष्णमात्मानमीश्वरम् । गोलोकं यान्ति ते भक्ता दिव्यरूपविधारेणः
 ये च नागार्णव भक्ताः सेवन्ते च चतुर्भुजम् । वैकुण्ठं यान्ति ते सर्वे दिव्यम् ॥ २९ ॥
 सकामिनो वैष्णवाश्च गत्वा वैकुण्ठमेव च । भारतं पुनरायान्ति तेषां जन्म द्विजातिषु ॥
 कालेन ते च निष्कामा भविष्यन्ति क्रमेण च । भक्तिं च निर्मलां बुद्धिं तेभ्यो दास्यति
 निश्चितम् ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणाद्वैष्णवादन्ये सकामाः सर्वजन्मसु । न तेषां निर्मला बुद्धिर्विष्णुभक्तिविर्मिताः ॥
 तीर्थाश्रिता द्विजा ये च तपस्यानिरताः सति । ते यान्ति ब्रह्मलोकं च पुनरा गन्ति भारतम्
 स्वधर्मनिरता विप्राः सूर्यभक्ताश्च भारते । व्रजानि सूर्यलोकं ते पुनः ॥ ३४ ॥
 स्वधर्मनिरता विप्राः शैवाः शाक्ताश्च गाणवाः । ते यान्ति शिवलोकं च पुनः ॥ ३५ ॥
 ये विप्रा अन्यदेवेष्टाः स्वधर्मनिरताः सति । ते गत्वा शक्रलोकं च पुनः ॥ ३६ ॥
 हरिभक्ताश्च निष्कामाः स्वधर्मरहिता द्विजाः । तेऽपि यान्ति हरलोकं कर्माद्भक्तिबलारहो
 स्वधर्मरहिता विप्रा देवान्यसेविनः सदा भ्रष्टाचाराश्च वामाश्च ते यान्ति नरकं ध्रुवम् ॥
 स्वधर्मनिरताश्चैवं वर्णाश्रितार एव च । भवन्त्येव शुभस्यैव कर्मणः फलभागिनः ॥ ३९ ॥
 स्वधर्मरहितास्ते च नरकं यान्ति हि ध्रुवम् । भारते च भवन्त्येव कर्मणः फल ॥ ४० ॥
 स्वधर्मनिरता विप्राः स्वधर्मनिरताय च । कर्णं ददति विषाय चन्द्रलोकं व्रजन्ति ते ॥
 वसन्ति तत्र ते साष्टि वाग्दिन्द्राश्चतुर्दश । सालंठनाया दानेन द्विगुणं फलमुच्यते ॥
 सकामा यान्ति तल्लोकं न निष्कामाश्च वैष्णवा इते प्रयान्ति विष्णुलोकं फलसंभानवर्निताः
 गन्धं च रजनं भाषी वस्त्रं सस्यं फलं जलम् । ये ददत्येव त्रिप्रेम्भस्तल्लोकं हि व्रजन्ति च
 वसन्ति ते च तल्लोकं यावन्मन्त्रनरं सति । कालं च सुचिरं वासं कुर्वन्ति तत्र ते जनाः ॥
 ये ददति सुवर्णं च गां च ताम्रादिकं सति । ते यान्ति मूर्धलोकं च शुभये ब्रह्मणाय च ॥
 वसन्ति तत्र ते लोके वर्षाणामयुतं सति । विपुलं सुचिरं वासं कुर्वन्ति च निरामयाः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्याय ।

सावित्र्युवाच—

प्रयान्ति स्वर्गमन्यं च येन येनैव कर्मणा । मानवाः पुण्यवन्तश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १-१

यम उवाच—

अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते । अन्नप्रमाणवर्षं च शकलोके महीयते ॥ २ ॥

अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । नात्र पात्रपरोक्षं स्यान्न कालनियमः क्वचित् ॥

देवैभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चाऽऽसनं यदि । महीयते वह्निलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥

यो ददाति च विप्राय दिव्यां धेनुं पयस्विनीम् । तल्लोममानवर्षं च वैकुण्ठे च महीयते ॥

चतुर्गुणं पुण्यदिने तीर्थे शतगुणं फलम् । दानं नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् ॥

गौ यो ददाति विप्राय भारते मत्स्यपूर्वकम् । वर्षाणामयुतं चैव चन्द्रलोके महीयते ॥ ७ ॥

यश्चोभयमुखीदानं करोति ब्राह्मणाय च । तल्लोममानवर्षं च वैकुण्ठे च महीयते ॥ ८ ॥

यो ददाति ब्रह्मणाय शालिग्रामं सवस्त्रकम् । महीयते स वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥ ९ ॥

यो ददाति ब्राह्मणाय च्छत्रं च सुमनोहरम् । वर्षाणामयुतं सोऽपि मोदते वरुणालये ॥

विप्राय पादुकायुग्मं यो ददाति च भारते । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥ ११ ॥

यो ददाति ब्राह्मणाय शय्यां दिव्यां मनोहराम् । महीयते चन्द्रलोके यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥

यो ददाति प्रदीपं च देवाय ब्राह्मणाय च । यावन्मन्वन्तरं सोऽपि ब्रह्मलोके महीयते ॥

संप्राप्य मानवीं योनिं चक्षुष्मांश्च भवेद्भ्रुवम् । न याति यमलोकं च तेन पुण्येन सुन्दरि ॥

करोति गजदानं च यो हि विप्राय भारते । यावदिन्द्राग्निदेवस्य लोके चार्थासने वसेत् ॥

भारते योऽश्वदानं च करोति ब्राह्मणाय च । मोदते वारुणे लोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥

प्रकृष्टां शिबिकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । महीयते विष्णुलोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥

यो ददाति च विप्राय व्यजनं श्वेतचामरम् । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥

धान्याबलं यो ददाति ब्राह्मणाय च भारते । स च धान्यप्रमाणाढ्यं विष्णुलोके महीयते

ततः स्वयोनिं संप्राप्य चिरजीवी भवेत्सुखी । दाना महीता तौ द्वौ च ध्रुवं वैकुण्ठगामिनौ

सततं श्रीहरेर्नाम भारते यो जपेन्नरः । स एव चिरजीवी च ततो मृत्युः पलायते ॥ २१ ॥

यो नरो भारते वर्षे दौलनं कारयेद्धरेः । पूर्णिमारजनीशेपे जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ २२ ॥

इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते विष्णुमन्दिरम् । निश्चितं निवसेत्तत्र शतमन्वन्तरावधि ॥

फलमुत्तरफाल्गुन्यां ततोऽपि द्विगुणं भवेत् । कल्पान्तर्जावी स भवेदिन्नाह कमलोद्भवः ॥

तिलदानं ब्राह्मणाय यः करोति च भारते । तिलप्रमाणवर्षं च मोदते विष्णुमन्दिरे ॥
ततः स्वर्गोनिं संप्राप्य चिरजीवी भवेत्सुखी ताम्रपात्रस्थदानेन द्विगुणं च फलं लभेत् ॥
सालवृक्षां च भोग्यां च सवस्त्रां सुन्दरीं प्रियाम् । यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पति-
म्रनाम् ॥ २७ ॥

महीयते चन्द्रलोके रावदिन्द्राश्चतुर्दश । तत्र स्वर्वेश्यया सार्धं मोदते च दिवानिशाम् ॥
ततो गन्धर्वलोके च वर्षाणामयुतं सति । दिवानिशां कौतुबेन चोर्वेश्या सह मोदते ॥
ततो जन्मसहस्रं च प्राप्नोति सुन्दरीं प्रियाम् । सती सौभाग्ययुक्तां च कोमलां पियवादिनीम्
ददाति सकलं वृक्षं ब्राह्मणाय च यो नरः । फलप्रमाणवर्षं च शक्रलोके महीयते ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य लभते सुतमुत्तमम् । सफलानां च वृक्षाणां सहस्रं च प्रशंसितम् ॥
केवलं फलदानं च ब्राह्मणाय ददाति यः । सुचिरं स्वर्गवासं च कृत्वा याति च भारतम् ॥
नानादण्डसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् । ददाति यश्च विषयं भारते विपुलं गृहम् ॥
कुबेरलोके वसति स च मन्वन्तरगवधिं । ततः स्वर्गोनिं संप्राप्य महांश्च धनवान्भवेत् ॥
ते जन सस्यसंयुक्तां भूमिं च रुचिगं सति । ददाति मवस्था विषयं पुण्यक्षेत्रे च वा सति
महीयते स वैकुण्ठे मन्वन्तरशतं ध्रुवम् । पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य महांश्च भूमिवान्भवेत् ॥ ३७ ॥
न स्यजति भूमिश्च जन्मनां शतकं परम् । श्रीमांश्च धनगंश्चैव पुत्रवांश्च प्रजेश्वरः ॥ ३८ ॥
सपजं च प्रकृष्टं च ग्रामं दद्याद्द्विजातये । लक्षमन्वन्तरं चैव वैकुण्ठे स महीयते ॥ ३९ ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षं लभेद्भ्रुवम् । न जहाति च तं पृथ्वीं जन्मनां लक्षमेव च ॥
सपजं सुप्रकृष्टं च पक्षसस्यसमन्वितम् । नानापुष्करिणिवृक्षं फलभोगसमन्वितम् ॥ ४१ ॥
नगरं यश्च विषयं ददाति भारते भुवि । महीयते स वैकुण्ठे दशलक्षेन्द्रकालकम् ॥ ४२ ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य राजेन्द्रो भारते भवेत् । नगराणां च नियुतं लभते नात्र संशयः ॥
यथा ते न जहान्येव जन्मनां नियुतं ध्रुवम् । परमैश्वर्यसंयुक्तां भवेदेव महीतले । ४४ ॥
नगराणां च शतकं देशं यो हि द्विजायते । सुप्रकृष्टप्रजायुक्तं ददाति भक्तिपूर्वकम् ॥ ४५ ॥
वागीन्द्रागसंयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् । महीयते स वैकुण्ठे कोटिमन्वन्तरगवधि ॥ ४६ ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् । परमैश्वर्यसंयुक्तां यथा शक्रस्तथा भुवि ॥ ४७ ॥
मही तं न जहान्येव जन्मनां कोटिमेव च । कल्पान्तजीवी स भवेद्भ्राजगजेश्वरो महान् ॥
स्वाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये । चतुर्गुणं फलं चातो भवेत्तस्य न संशयः ॥ ४९ ॥

जम्बूद्वीपं योर्ददति ब्राह्मणाद्योतिवते । फलं शतगुणं चान्ये मदेत्तस्य न संशयः ॥१०॥
 सप्तद्वीपमहीशतुः सर्वतीर्थानुमेविन । सर्वेषां तपसां कर्तुः सर्वोत्तमकारिणः ॥ ११ ॥
 सर्वदानप्रदातुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च । अग्न्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्यः हरेरहो ॥ १२ ॥
 असंख्यवर्षाणां तं पश्यन्नि वैष्णवा मति निवसन्ति हि गोलोके वैकुण्ठे वा हरेः पदे ॥
 विष्णुमन्त्रोपासकश्च विहा । मानवीं तनुम् विभर्ति दिव्यरूपं च । जन्ममृत्युनराणाम् ॥
 लब्ध्वा विष्णोश्च सारूप्यं विष्णुसैवां करोति च । सं च पश्यति गोलोके लसंखं । प्राकृत-

लयम् ॥ १६ ॥

मश्यन्ति देवाः सिद्धाश्च विश्वानि निखिलानि च । कृष्णभक्ता न नश्यन्ति जन्ममृत्युजग-
 हंराः ॥ १६ ॥

कार्तिके तु लसीटानं करोति हरये च यः । युगं पञ्चममाणं च मोदते हरिमन्दिरे ॥ १७ ॥

पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य हरिभक्तिं लभेद्ब्रह्मम् । सुखा च चिरजीवी च स भवेद्भारते भुवि
 घृतपदीपं हरये कार्तिके यो ददति च । पलपमाणं वर्षं च मोदते हरिमन्दिरे ॥ १८ ॥

पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य विष्णुभक्तिं लभेद्ब्रह्मम् । अर्हाघनाद्यः स भवेच्चक्षुष्मांश्चैव दासिमान्
 मावेयं स्नानि गङ्गायां मरणोदयं कालतः । युगपष्टिसहस्राणि मोदते हरिमन्दिरे ॥ १९ ॥

पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य विष्णुभक्तिं लभेद्ब्रह्मम् । जितेन्द्रियाणां पवरः स भवेद्भारते भुवि
 मावेयं स्नानि गङ्गायां पयागे चारुणादये । वैकुण्ठे मोदते सोऽपि लक्ष्मण्यन्तगावधि ॥

पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य विष्णुमन्त्रं लभेद्ब्रह्मम् । त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरिः पदम्
 नास्ति तत्पुनरावृत्तिर्वैकुण्ठाच्च महानले । करोति हरिदास्यं च लब्ध्वा सारूप्यमेव च ।

निच्यं स्नानं च गङ्गायां स पुनः सूर्यवद्भुवि । पदेऽपदेऽथमेवस्य लभते निश्चितं फलम् ॥
 तस्यैवा षण्दशस्रा सद्यः पूना वपुषा । मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकौ ॥

पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य तपस्वि । धरो भवेत् ॥ स्मर्तव्यनिरतः शुद्धो विद्वान् सुमितेन्द्रियः ॥
 मीनिकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भास्करे । भारते यो ददात्येव जलमेव सुवामितम् ॥ २० ॥

मोदते स च वैकुण्ठे धात्रिर्द्विधाश्चतुर्दश । पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य सुखी निष्कपटो भवेत् ॥
 वैशालि हरये भवत्यां यो ददाति च चन्दनम् । युगपष्टिसहस्राणि मोदते विष्णुमन्दिरे ॥

पुनः स्वर्गोर्नि संपाप्य रूपवांश्च सुखा भवेत् ॥ ७१ ॥
 (यज्ञसूत्रेण तत्पुण्यं लभते नत्रि संशयः । वैकुण्ठे मोदते सोऽपि कृष्णभक्तिं लभेद्ब्रह्मम्) ॥

वैशाखे सक्तुदानं च यः करोति द्विजायते । सत्कुरेणुषमाणोऽं मोदते विष्णुमन्दिरे ॥
 करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमंत्रितम् । शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
 वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावद्विन्द्राश्चतुर्दश । पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य कृष्णभक्तिं लभेद्भुवम् ॥
 इहैव भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः । मोदते शिवलोके च सप्तमन्वन्तरावधि ॥ ७६ ॥
 शिवाय शिवरात्रौ च विह्वपत्रं ददाति यः । पत्रप्रमाणं च युगं मोदते शिवमन्दिरे ॥ ७७ ॥
 पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य शिवभक्तिं लभेद्भुवम् । विद्यावान्पुत्रवाञ्छूमान्प्रजावान्भूमिमान्म-
 वेत् ॥ ७८ ॥
 त्रैत्रमासे यत्रा मात्रे शंकरं योऽर्चयेद्भवती । करोति नर्तनं भक्त्या वेत्राणां देवानि शम्भु ॥
 मासं वाऽप्यर्धमासं वा दश सप्त दिनानि वा । दिनमानं युगं सोऽपि शिवलोके मर्हायने ॥
 श्रीगमनवर्मी यो हि करोति भारते नरः सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ ८१ ॥
 पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य रामभक्तिं लभेद्भुवम् । जिनेन्द्रियाणां प्रवगे महांश्च धर्मिको भवेत्
 शार्दूपां महापूजां प्रकृतेर्यः करोति च । महिषैश्चागलैर्मपैः क्षुकूप्माण्डकैस्तथा ८३ ॥
 तैवेधैरुपहरिश्च धूमदीपादिभिस्तथा । नृत्यगीतादिभिर्वाचैर्नानाकौतुकमङ्गलैः ॥ ८४ ॥
 शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि । पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य बुद्धिं च निर्भलां लभेत्
 अत्रलां श्रितामाप्नोति पुत्रपौत्रादिवर्धिनीम् । महाप्रभावयुक्तश्च गजवृजिसमन्वितः ॥
 राजराजेश्वरः सोऽपि भवेदेव न संशयः । भाद्रशुक्लाष्टमी प्राप्य महालक्ष्मीं च योऽर्चयेत्
 नित्यं भक्त्या पलमेकं पुण्यक्षेत्रे च भारते । दत्त्वा तस्यै प्रकृतानि चोपचारानि षोडश
 वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावच्चन्द्रदिवाकरौ । पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥
 अत्रिनेर्षणिमायां च कृत्वा तु रासमण्डलम् । गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां शतकं तथा
 शिष्टायां प्रतिमायां वा श्रीकृष्णं राधया सह । भारते पूजयेदत्त्वा चोपचारानि षोडश ॥
 गोलोके च वसेत्सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः । भारतं पुनरागत्य कृष्णभक्तिं लभेद्भुवम्
 क्रमेण सुदृशं भक्तिं लब्ध्वा मन्त्रं हरेरगि । देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति तः
 तत्र कृष्णस्य साख्यं संप्राप्य पार्वदो भवेत् । पुनस्त-पतनं नास्ति जामृ-मुहरो महान्
 शुक्लं वाऽप्यथवा कृष्णं करोत्येकादशीं च यः । वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः
 भारतं पुनरागत्य हरिभक्तिं लभेद्भुवम् । पुनर्याति च वैकुण्ठं न तस्य पतनं भवेत् ॥
 भाद्रे शुक्ले च द्वादश्यां यः शकं पूजयेन्नरः । षष्टिवर्षं बहूनां शक्त्योके मर्हायने ॥ ९७ ॥

रात्रिवारेऽर्कसंक्रान्त्यां सप्तम्यां शुक्लपक्षतः । संपूज्यार्कं हविष्यान्नं च करोति च भारते ॥
 महीयते सोऽर्कलोके यावच्चन्द्रदिवाकरौ , भारतं पुनरागत्य चारोगी श्रियुतो भवेत् ॥
 ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्या सावित्रीं यो हि पूजयेत् । महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्तरावधि ॥ १०० ॥
 पुनर्भर्ही समागत्य श्रीमान्तुलविक्रमः । चिरजीवी भवेत्सोऽपि ज्ञानवानसंपदा युतः ॥ १०१ ॥
 मघस्य शुक्लपञ्चम्या पूजयेद्यः सरस्वतीम् । संयतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडश ॥
 महीयते स वैकुण्ठे यावद्ब्रह्मादिवाशिष्यम् । संपाप्य च पुनर्जन्म स मनेत्कविगण्डित ॥
 गा सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाऽददाति च नित्यं जीवनपर्यन्तं भक्तियुक्तश्च भारते ॥
 गवा लोम मागाब्दं त्रिगुणं विष्णुमन्दिरे । मोदने हरिगा सार्धं क्रीडागौतुवमङ्गलै ॥
 ततः पुनरिहाऽऽगत्य विष्णुभक्तिं लभेद्भ्रुवम् । ततः पुनरिहाऽऽगत्य राजा जेश्वरो भवेत्
 गोमाश्च पुत्रवान्निर्द्धाञ्जानवान्सर्वतः सुखी ॥ १०६ ॥
 भोजयेद्यो हि मिष्टान्नं ब्राह्मणेभ्यश्च भारते । विप्रलोमप्रमागाब्दं मोदने विष्णुमन्दिरे ॥
 ततः पुनरिहाऽऽगत्य स सुखी धनवान्भवेत् । द्विजान्सुचिरजीवी च श्रीमान्तुलविक्रम ॥
 यो भक्तिं वा ददात्येव हरेर्नामानि भारते । युगं नामप्रमाणं च विष्णुलोके महीयते ॥
 ततः पुनरिहाऽऽगत्य विष्णुभक्तिं लभेद्भ्रुवम् । यदि नारायणक्षेत्रे फले कोटिगुणं लभेत् ॥
 नाम्ना वाटिं हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् । सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवनमुक्तो भवेद्भ्रुवम् ॥
 लभते न पुनर्जन्म वैकुण्ठे स महीयते । लभेद्विष्णोश्च सारूप्यं न तस्य पतनं भवेत् ॥
 यः शिवं पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं च पारिवम् । साज्जीवनपर्यन्तं स यानि शिवमन्दिरम्
 मृदा रेणुभ्रमाणाब्दं शिखलोके महीयते । ततः पुनरिहाऽऽगत्य रामेन्द्रो भारते भवेत् ॥
 शिला च योऽर्चयेन्नित्यं शिखलानोयं च भक्षति । महीयते स वैकुण्ठे यावद्वै ब्रह्मणः शतम्
 ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं सुदुर्लभाम् । महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् ॥
 तृपासि चैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च । कृत्वा तिष्ठति वैकुण्ठे यावोर्दिन्द्राश्चतुर्दश
 ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म रामेन्द्रो भारते भवेत् । ततो मुक्तो भवेत्पश्च पुनर्जन्म न विप्रैः
 यः स्नाति सर्वतीर्थेषु भुवः कृत्वा प्रदक्षिणाम् । स च निर्वागता याति न तज्जन्म भवेद्भ्रुवि ॥
 पुण्यक्षेत्रे भारते च योऽश्वमेधं करोति च । अश्वलोमप्रमागाब्दं शकस्यार्धं सने वसेत् ॥
 चतुर्गुणं राजसूये फलमाप्नोति मानवः । नरमेधेऽश्वमेधार्धं गोमेधे च तदेव च ॥ १२० ॥
 पुत्रेष्टौ च तर्धे च सुभ्रं च लभेद्भ्रुवम् । लभते एतद्वैद्यैः च गोमेधसदृशं फलम् ॥

तेत्समानं च विप्रेष्टौ वृद्धियागे च तत्फलम् । पद्मयज्ञे तदर्धं च फलमाप्नोति मानवः ॥
विशोके च विशोकं च पद्मार्धं स्वर्गमश्नुते । विजये विजयी राजा स्वर्गं पद्मसमं लभेत् ॥
प्रानापत्ये प्रनालामो भूवृद्धिर्भूमतां भवेत् । इह राजश्रियं लब्ध्वा पद्मार्धं स्वर्गमश्नुते ॥
ऋद्धियागे महैश्वर्यं स्वर्गं पद्मममं भवेत् ॥ १२४ ॥

विष्णुयज्ञः प्रधानं च सर्वयज्ञेषु मुन्दरि ब्रह्मणा च कृतं पूर्वं महासंभारसंयुतः ॥ १२५ ॥
वभूव कलहो यत्र दक्षशं करयोः सति । शेषुश्च नन्दिनं विप्रा नन्दीं विपांश्च कौपतः ॥

यतो हेतोर्दक्षयज्ञं वपञ्ज चन्द्रशेखरः । चकार विष्णुयज्ञं च पुरा दक्षप्रजापतिः ॥ १२७ ॥
धर्मश्च कश्यपश्चैव शेषश्चापि च कर्दमः । स्वायंभुवो मनुश्चैव तत्पुत्रश्च प्रियव्रतः ॥

शिवः सनत्कुमारश्च कपिलश्च ध्रुवस्तथा । राजसूयसहस्राणां समृद्ध्या च क्रतुर्भवेत् ॥
राजसूयसहस्राणां फलमाप्नोति निश्चितम् । विष्णुयज्ञात्परो यज्ञो नास्ति वेदे फलपदः

बहुकल्पाःतनीनी च जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् । ज्ञानेन तेजसा चैव विष्णुतुल्यो भवेदिह ॥
देवानां च यथा विष्णुर्वैष्णवानां यथा शिवः । शास्त्राणां च यथा वेदा आश्रमाणां च

ब्राह्मणाः ॥ १३२ ॥
तीर्थानां च यथा गङ्गा पवित्राणां च वैष्णवाः । एकादशी व्रतानां च पुष्पाणां तुलसी यथा

नक्षत्राणां यथा चन्द्रः पक्षिणां गरुडो यथा । यथा स्त्रीणां च प्रकृतिराधारणां वसुंधरा ॥
शीघ्रगानां चेन्द्रियाणां चञ्चलानां यथा मनः । प्रजापतीनां ब्रह्मा च प्रजेशानां प्रजापतिः

वृन्दावनं वनानां च वर्षाणां भारतं यथा । श्रीपतां च यथा श्रीश्च विदुषां च सरस्वती ॥
पतिव्रतानां दुर्गा च सौभाग्यानां च राधिका । विष्णुयज्ञस्तथा वस्से यज्ञेषु च महानिति

अश्वमेधशतेनैव शक्यत्वं लभते ध्रुवम् । सहस्रेण विष्णुपदं संप्राप्य पृथुरेव च ॥ १३८ ॥
रत्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् । सर्वेषां च व्रतानां च तपसां फलमेव च ॥ १३९ ॥

पाठश्चतुर्णां वेदानां प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा । फलं बीजमिदं सर्वं मुक्तिदं कृष्णसेवनम् ॥
पुराणेषु च वेदेषु चेतिहासेषु सर्वतः । निरूपितं सारभूतं कृष्णपादान्बुजार्चनम् ॥

तेद्वर्णनं च तद्व्याख्यानं तन्नामगुणकर्तनम् । तत्स्मरणं स्मरणं चैव वन्दनं जप एव च ॥
तत्पाशेदकनैवेद्यभक्षणं नित्यमेव च । सर्वसंमतमित्येवं सर्वोत्सतमिदं सति ॥ १४३ ॥

भज कृष्णं परं ब्रह्म निर्गुणं पकृतेः परम् । गृहाण स्वामिनें वत्से सुखं गच्छ स्वमान्दिरम्
एतत्ते कथितं सर्वं विपाकं कर्मणां नृणाम् । सर्वोत्सतं सर्वमतं परं तत्स्वपदं नृणाम् ॥ १४४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० यमसावित्रीसं० शुभकर्म-
विपाककथनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

नारायण उवाच—

हरेरुत्कीर्तनं श्रुत्वा सावित्री यमवक्त्रतः । साश्रुनेत्रा सपुलका यमं पुनरुवाच सा ॥ १ ॥

सावित्र्युवाच—

हरेरुत्कीर्तनं धर्मं स्वकुलोद्धारकारणम् । श्रोतृणां चैव वक्त्रतृणा जन्ममृत्युजगहरम् ॥ २ ॥
दानानां च व्रतानां च सिद्धीनां तपसा परम् । योगानां चैव वेदानां सेवनेन कीर्तनं हरेः ॥ ३ ॥
मुक्तत्वमभरत्वं वा सर्वसिद्धित्वमेव वा । श्रीकृष्णसेवनेनैव कला नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ४ ॥
भजामि केन विधिना श्री कृष्णं प्रकृतेः परम् । मूढा मामबला तां वद वेदाविभवा ॥ ५ ॥
शुभकर्मविपाकं च श्रुतं नृणां मनोहरम् । कर्माशुभविपाकं च तन्मे व्याख्यातुमर्हामि ॥ ६ ॥
इत्युक्त्वा सा सती ब्रह्मन्भक्तिनम्रात्मकंधरा । तुष्टा च धर्मराजं च वेदोक्तेन स्तवेन च ॥ ७ ॥

सावित्र्युवाच—

तपसा धर्मवाराध्यं पुष्करे भास्करः पुरा । धर्माश्च ये सुतं प्राप धर्मराजं नमान् हम् । ८ ।
समना सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साक्षिणः । अतो यत्नाम शमनमिति तं प्रण० ॥ ९ ॥
येनान् विश्वं कृतो विश्वे सर्वेषां जीविना परम् । कर्मानुरूपकालेन तं कृतान्तं न० ॥ १० ॥
विमर्शि दण्डं दण्डत्रोय पापिना शुद्धिहेतवे । नमानि तं दण्डधर यः शान्ता सर्वकर्मणा ॥
विश्वे यः कल्पयैव सर्वयुश्चापि संततम् । अतीनं दुर्निवार्यं च तं बालप्रण० ॥ ११ ॥
तपस्वी वैष्णवो धर्मी संयमी विजितेन्द्रियः । जीविना कर्मफलदं तं यमं प्रण० ॥
स्वात्मवाराध्यं सर्वज्ञो मित्रं पुण्यवृत्ता भवेत् । पापिना क्लेशो यस्य पुत्रो मित्रो नमः ॥
यज्जन्म ब्रह्मणो वंश उवलन्तं ब्रह्मतेजसा । यो ध्यायति परं ब्रह्म ब्रह्मवंशं न० ॥ १५ ॥
इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणनाम यमं मुने । यमस्ता विष्णुभजनं कर्मणकमुवाच ह । १६ ॥
इदं यमाष्टकं नित्यं प्रातरुत्थाय य पठेत् । यमातस्य यमं नास्ति सर्वपापात्ममुच्यते ॥
महावापी यदि पठन्नित्यं मक्त्वा च नारद । यमः कर्णेति तं शुद्धं कायव्यूहेन निश्चितम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० सावित्रीकृतयमस्तोत्रं

नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

नारायण उवाच—

यमस्तस्यै विष्णुमन्त्रं दत्त्वा च विधिपूर्वकम् । कर्माशुभविपाकं च तामुवाच रवेः सुतः ॥१॥

यम उवाच—

शुभकर्माविपाकं च श्रुतं नानाविधं सति । कर्माशुभविपाकं च कथयामि निशामय । २ ॥
 नानाप्रकारं स्वर्गं च याति जीवः स कर्मणा । कुकर्मणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥३॥
 नरकाणां च कुण्डानि सन्ति नानाविधानि च । नानापुराणभेदेन नामभेदानि तानि च ॥४॥
 विस्तृतानि गभीराणि क्लेशदानि च जीविनाम् । भयंकराणि घोराणि हे वसुते कुत्सितानि ॥
 पङ्क्तिश्च कुण्डानि संयमन्यां च सन्ति च । निबोध तेषां नामानि प्रसिद्धानि श्रुतौ सति ॥
 वह्निकुण्डं तप्तकुण्डं क्षारकुण्डं भयानकम् । विट्कुण्डं मूत्रकुण्डं च श्लेष्मकुण्डं च दुःसहम् ॥
 गरकुण्डं दूषिकाकुण्डं वसाकुण्डं तथैव च । शुक्रकुण्डमसृक्कुण्डमश्रुकुण्डं च कुत्सितम् ॥
 कृण्डं गात्रमलानां च कर्णात्रिट्कुण्डमेव च । मज्जाकुण्डं मांसकुण्डं नखकुण्डं च दुस्तरम् ॥
 शोष्णं कुण्डं केशकुण्डमस्थिकुण्डं च दुःखदम् । ताम्रकुण्डं लोहकुण्डं प्रतप्तं क्लेशदं महत् ॥
 तीक्ष्णकण्टककुण्डं च विषकुण्डं च विघ्नदम् । घर्मकुण्डं तप्तकुण्डं सुराकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 पतप्तैलकुण्डं च दन्तकुण्डं च दुर्बहम् । क्लमिकुण्डं पूयकुण्डं सर्पकुण्डं दुरन्तकम् ॥११॥
 मशकुण्डं दंशकुण्डं भीमं गरलकुण्डकम् । कुण्डं च वज्रदंष्ट्राणां वृश्चिकानां च सुव्रते ॥१२॥
 शरकुण्डं शूलकुण्डं खड्गकुण्डं च भीषणम् । गोलकुण्डं नक्रकुण्डं काकुकुण्डं शुचि स्पदम् ॥
 संचालकुण्डं वाजकुण्डं बन्धकुण्डं सुदुस्तरम् । तप्तपापाणकुण्डं च तीक्ष्णपापाणकुण्डकम् ॥
 लालाकुण्डं मसीकुण्डं चूर्णकुण्डं सुदारुणम् । चक्रकुण्डं वज्रकुण्डं कर्मकुण्डं महोत्खलम् ॥
 ज्वालकुण्डं भस्मकुण्डं पृथिवीकुण्डं च सुन्दरं । तप्तसूर्यमसीपत्रं क्षुरधारं सुचीमुखम् ॥१७॥
 गोधामुखं नक्रमुखं गजदंशं च गोमुखम् । कुम्भीपाकं कालसूत्रमवटोदमस्तुदम् ॥१८॥
 पांशुभोजं पाशवेष्ट शूलपोतं प्रकम्पनम् । उल्कामुखमन्धकूपं वेधनं दण्डताडनम् ॥१९॥
 जालबन्धं देहचूर्णं दलनं शोषणं करम् । शूर्पं ज्वालामुखं जिलां धूमाब्धं नागवेष्टनम् ॥२०॥
 कुण्डान्येतानि सावित्रि पापिनां क्लेशदानि च । नियुक्तैः किंकरगणै रक्षितानि च संततम् ॥
 दण्डहस्तैः शूलहस्तैः पाशहस्तैर्भयंकरैः । शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैर्मदमत्तैश्च दारुणैः ॥२२॥
 तमोयुक्तैर्दयाहर्निर्दुर्निवार्यैश्च सर्वतः । तेजस्विभिश्च निःशङ्कैस्ताम्रपिङ्गलज्जोषणैः ॥२३॥

योग्युक्तैः सिद्धयोगैर्नानारूपधैरैर्वैः । आसन्नमृत्युभिर्दृष्टैः पापिभिः सर्वजीविभिः ॥
 स्वकर्मनिरतैः शैवैः शाक्तैः सौरेश्च गाणपैः । अदृष्टैः पुण्यकृद्भिश्च सिद्धयोगिभिरेव च ॥
 स्वधर्मनिरतैर्वाऽपि विरतैर्वा स्वतःत्रकैः । बलवद्भिश्च निःशङ्कैः स्वप्नदृष्टैश्च वैष्णवैः ॥
 एतत्ते कथितं साध्वि कुण्डसंख्यानिरूपणम् । येषां निषामो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥

इति श्रीब्रह्म० मह० नारदना० प्रकृति० सावित्र्युणहर्याने यमसात्रिसं०

नरककुण्डसंख्यानं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

यम उवाच—

हरिसेवारतः शुद्धो योगी सिद्धो व्रती सति । तपस्वी ब्रह्मचारी च न याति नरकं यतिः ॥
 कटुवाचा बान्धवांश्च खलत्वेन च यो नरः । दग्धान्करोति बलवान्बहूनि कुण्डं प्रयाति स ॥
 गात्रलोमप्रमाणाढ्यं तत्र स्थित्वा हुताशने । पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रे दग्ध स्निग्धमनि ॥
 ब्राह्मणं तृपतं तप्तं क्षुधितं गृहभागतम् । न भोजयति यो मूढस्तप्तकुण्डं प्रयाति सः ॥
 तत्र लोमप्रमाणाढ्यं स्थित्वा तत्र च दुःखितः । तप्तस्थले बहूनि कुण्डे पशू च सप्तजन्मसु
 रविवारार्कसंक्रान्त्याममायां श्राद्धवासरे । वस्त्राणां क्षारसंयोगं करोति यो हि मानवः ॥
 स याति क्षारकुण्डं च सूत्रमानाढ्यमेव च । स ब्रजेद्राजकीं योनिं सप्तजन्मसु भारते ॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेस्तु यः । यो हरेर्भारते वर्णे विद्वक्कुण्डं च प्रयाति सः ॥
 षष्टिवर्षमहस्त्राणि विद्भोजी तत्र तिष्ठति । षष्टिवर्षमहस्त्राणि विद्वक्मिश्च पुनर्भुवि ॥९॥
 परकीयतडागे च तडागं यः करोति च । उत्सृजेद्देवदोषेण सूत्रकुण्डं प्रयाति सः ॥१०॥
 तद्रेणुमानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । भारते गोत्रिका चैव स भवेत्सप्तजन्मसु ॥११॥
 एकाकी मिष्टमश्नाति श्लेष्मकुण्डं प्रयाति सः । पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥
 पूर्णमब्दशतं चैव स प्रेतो भारते भवेत् । श्लेष्मपूत्रगरं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥१३॥
 पितरं मातरं चैव गुरुं पार्था सुतं सुताम् । यो न पुष्पात्पनार्थं च गरकुण्डं प्रयाति सः ॥
 पूर्णमब्दसहस्रं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो वनेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिः १५
 दृष्ट्वाऽतिथिं वक्त्रक्षुः करोति यो हि मानवः । पितृदेवास्तस्य जलं न गृह्णन्ति च पापिनः
 यानि कानि च पापिनि ब्रह्महत्यादिकानि च । इहैव लभते चान्ते दूषिकाकुण्डम'ब्रजेत्
 पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो नरो भवेद्भूमौ दरिद्रः सप्तजन्मसु ॥१८॥

दत्त्वा द्रव्यं च त्रिप्राय चान्यन्मै दीयते यदि । स तिष्ठति वषाकुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम्
ततो भवेत्स चण्डालत्रिजन्मनि ततः शुचिः । कृक्लासो भवेत्सोऽपि भारते सप्तजन्मसु
ततो भवेन्मानवश्च दरिद्रोऽरूपायुरेव च ॥ २० ॥

पुमांश्च कामिनी वाऽपि कामिनी वा पुमानथ । यः शुक्रं पाययत्येव शुक्रकुण्डं प्रयाति सः
पूर्णमवदशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । योनिःकृमिः शताब्दं च भवेद्भूवि ततः शुचिः ॥
संताड्य च गुहं विप्रं रक्तपातं च कारयेत् । स च तिष्ठत्यस्यकुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥
ततो भवेद्भ्रूयाधजन्म सप्तजन्मसु भारते । ततः शुद्धिमवाप्नोति मानवश्च क्रमेण च ॥
अश्रु स्रवन्तं गाम्न्तं भक्तं दृष्ट्वा च गददम् । श्रीकृष्णगुणसंगतिं हसत्येव हि यो नरः ॥
स वसेदश्रुकुण्डे च तद्भोजी शतवत्सरम् । ततो भवेत्स चण्डालो त्रिजन्मनि ततः शुचिः
करोति खलना शश्वदशुद्धहृदयो नरः । कुण्डं गात्रमलानां च स च याति दशब्दकम् ॥
ततः स गार्दभीं योनिमवाप्नोति त्रिजन्मनि । त्रिजन्मनि च शार्गर्धी ततः शुद्धो भवे-
द्भ्रुवम् ॥ २८ ॥

बधिरं यो सहत्येव निन्दत्येव हि मानवः । स वसेत्कर्णाघट्टकुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥
ततो भवेत्स बधिरो दरिद्रः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मस्वङ्गहीनस्ततः शुद्धिं लभेद्भ्रुवम् ॥
लोभात्स्वपालनार्थाय जीविनं हन्ति यो नरः । मज्जाकुण्डे वसेत्सोऽपि तद्भोजी लक्षवर्षकम्
ततो भवेत्स शशको मीनश्च सप्तजन्मसु । एणादयश्च कर्मभ्यस्ततः शुद्धिं लभेद्भ्रुवम् ॥
स्वभक्त्यापालनं कृत्वा विक्रीणाति हि यो नरः । अर्थलोभान्महामूढो मांसकुण्डं प्रयाति सः
कन्यालोमप्रमाणान्दं तद्भोजी तत्र तिष्ठति । तं च कुण्डे प्रहारं च करोति यमकिकरः ॥
मांसभारं मूर्ध्नि कृत्वा रक्तधारां लिहेश्लुषा । ततो हि भारते पापी कन्याघट्टसु कृमिर्भवेत्
पाष्टिर्षसहस्राणि व्याधश्च सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुरः सप्तजन्मसु ॥ ३६ ॥
सप्तजन्मसु मण्डूवो जलौकाः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु वाक्श्च ततः शुद्धिं लभेद्भ्रुवम् ॥
मृतानामुपवासानां श्राद्धार्थिनां च संयमे । न करोति क्षौरकर्म सोऽशुचिः सर्वकर्मसु ॥
स च तिष्ठति कुण्डेषु नखादीनां च सुन्दरि । तदेव दिनमानान्दं तद्भोजी दण्डतारितः ॥
सकेशं वाग्धिवं लिङ्गं यो वाऽर्चयति भारते । स तिष्ठति केशकुण्डे मृद्रेणुमानवर्षकम् ॥
तदन्ते यावन्ती योनिं प्रयाति हरकोपतः । शताब्दाच्छुद्धिमवाप्नोति स्वकुलं लभते भ्रुवम् ॥
पितृणां यो विष्णुपदे पिण्डं नैव ददाति च । स तिष्ठत्यम्बिकुण्डे च स्वलोमान्दं महोत्सवणे
ततः स्वयोनिं संप्राप्य खड्गः सप्तसु जन्मसु । भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि दण्डतः ॥

य सेवते महामूढो गुर्विणी च स्वकामिनीम् । प्रतप्तताम्रकुण्डे च शतवर्षे स तिष्ठति ॥
 अर्धरात्रं च यो भुङ्क्ते ऋतुम्नाताम्रमेव च । लौहकुण्डे शताब्दं च स च तिष्ठति तप्तके ॥
 स वनेद्राजकीं योनिं कर्मकारी च सप्तपु । महाव्रणी दरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 यो हि धर्मात्कहस्तेन देवद्रव्यमुपसृष्टेत् शतवर्षप्रमाणं च घर्षकुण्डे स तिष्ठति ॥ ४७ ॥
 यः शूद्रेणाभ्यनुज्ञानो भुङ्क्ते शूद्रान्नमेव च । स च तप्तसुराकुण्डे शताब्दं तिष्ठति द्विनः
 ततो भवेच्छूद्रराजो ब्राह्मणः सप्तजन्मसु । शूद्रश्राद्धान्नभोजो च ततः शुद्धो भवेद्भ्रुवम् ॥
 वाग्दुष्टा वटुर्गचा च ताडयेत्स्वामिनं सदा । तीक्ष्णकण्ठककुण्डे सा तद्भोजी तत्र तिष्ठति
 ताडित यमदूतेन दण्डेन च चतुर्युगम् । तत उच्चैःश्रवाः सप्तजन्मस्वेव ततः शुचिः ॥
 विपेण जीविनं हन्ति निर्दयो यो हि पांजरः । विपकुण्डे च तद्भोजी सहस्राब्दं च तिष्ठति ॥
 ततो भवेन्नृषाती च ब्रगी स्यात्सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु कुण्ठी च ततः शुद्धो भवेद्भ्रुवम् ॥
 दण्डेन ताडयेद्यो हि वृषं च वृषव हकः । भृत्यद्वारा स्वतन्त्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
 प्रतप्तनैलकुण्डे च स तिष्ठति चतुर्युगम् । गवां लोमप्रमाणाब्दं वृषो भग्नितत्परम् ॥
 दैन्तेन हन्ति जीवं यो लौहेन बाण्डिशेन वा । दैन्तनुण्डे वसेत्सोऽपि वर्षाणामयुतं सति ॥
 ततः स्वयोनिसंप्राप्य चोदरव्याधिषंयुतः । क्लिष्टेन जन्मनैकेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 यो भुङ्क्ते च वृषो मांसं स स्वभोजी च ब्राह्मणः । हरेरनैवेद्यभोजी कृमिकुण्डं प्रयाति सः
 स्वलोममनिवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो भवेन्मूढेऽजात्रिखिजन्मनि ततः शुचिः ।
 ब्राह्मणः शूद्रराजो यः शूद्रश्राद्धान्नभोजकः । शूद्राणां शवंगही च पूषकुण्डं वनेद्भ्रुवम्
 यावल्लोमप्रमाणाब्दं यजमानस्य सुव्रते । ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ ६१ ॥
 ततो भारतमागत्य स शूद्रं सप्तजन्मसु । महाशूली दरिद्रश्च ततः शुद्धः पुनर्द्विनः ।
 लघुं क्रूरं महान्तं वा सर्पं हन्ति च यो नरः । स्वात्मलोमप्रमाणाब्दं सर्पकुण्डं प्रयाति सः ॥
 सर्पेण भक्षितः सोऽपि यमदूतेन ताडितः । वसेच्च सर्पविद्धजीवी ततः सर्पो भवेद्भ्रुवम् ॥
 ततो भवेन्मानवश्चाप्यखण्डपायुर्द्विसंयुतः । महाह्लेशेन तन्मृत्यु सर्पेण भक्षणं ध्रुवम् ॥
 विधिं प्रकरेप्य जीवंश्च शूद्रजन्तुंश्च हन्ति यः । स दंशमशके कुण्डे जन्मनादिनाब्दकम् ॥
 दिवानिशं भक्षितस्तेरनाहारश्च शब्दकृत् । चद्वहस्तपदादिश्च यमदूतेन ताडितः ॥ ६७ ॥
 ततो भवेत्शूद्रजन्तुर्जातिर्वै गवती स्मृता । ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्ततः शुचिः ॥
 यो मूढो मधु गृह्णाति हत्वा च मधुमाक्षिकाः । स एव गारले कुण्डे जीवमानदिनाब्दकम् ॥

भक्षितो गरुडर्षभो यमदूतेन ताडितः । ततो हि मसिकानातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
दण्डं करोत्यदण्डचे च विभ्रे दण्डं करोति च । स कुण्डं वज्रदंष्ट्राणां कीटानां वै प्रयाति च
तल्लोभमानवर्षं च तत्र तिष्ठन्महर्निशम् । शब्दकृद्भसितस्तैश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
अर्थलोभेन यो भूपः प्रजादण्डं करोति च । वृश्चिकानां च कुण्डेषु तल्लोभाब्दं वसेद्भ्रुवम्
ततो वृश्चिकजातिश्च सप्तजन्मसु जायते । ततो नरश्चाङ्गहीनो ऽप्यागियुक्तो भवेद्भ्रुवम् ॥
यः खादति गुरुं स्वं च धूर्णो धूर्णतया खलः । स कुण्डे वज्रदंष्ट्राणां वसेन्मन्वन्तगावधि
प्राञ्जणशस्त्रधारी यो ह्यन्वेषां धावको भवेत् । संघाहीनश्च मूढश्च हरिमक्तिविहीनक ॥
स तिष्ठति स्वलोभाब्दं कुण्डादिषु शरादिषु । विद्धः शरादिभिः शश्वत्ततः शुद्धो भवेन्नरः
कारुणारे सन्धकारे निबध्नाति प्रजाश्च यः । प्रमत्तः स्वल्पदोषेण गोशुकुण्डं प्रयाति सः
तन्कुण्डं तप्ततोषाक्तं सान्धकारं भयंकरम् । तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च कीटैश्च संयुक्तं गोलकुण्डकम् ॥
कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोभाब्दमेव च । ततो भवेन्नरीचमृत्युस्नतः शुद्धो नरो भुवि ॥
सरोवरादुचितांश्च नक्रादीन्हन्ति यः सति । नक्रफण्टकमानाब्दं नक्रकुण्डं प्रयाति सः ॥
ततो नक्रादिजातिश्च भवेन्नद्यादिषु ध्रुम् । ततः सद्यो विशुद्धो हि दण्डेनैव नरः पुनः ॥
वस्तुशोणीन्वनास्यं च यः पश्यति परस्त्रियाः । कामेन कामुको यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
स वसेत्काकुण्डे च काकैश्च क्षुण्णलोचनः । ततः स्वलोभमानाब्दं तन्ध्यास्त्रिजन्मनि
स्वर्णस्तेयी च यो मूढो भारते सुरविप्रयोः । स च संचानकुण्डं च स्वलोभाब्दं वसेद्भ्रुवम्
ताडितो यमदूतेन संचाने, क्षुण्णलोचनः । ततो भोजी च तत्रैव ततश्चान्धास्त्रिजन्मनि ॥
सप्तजन्मदरिद्रश्च महाक्रुश्च पानकी । भारते स्पर्णकारश्च स च स्वर्णवणिक्त्तनः ॥८४॥
यो भारते ताम्रनौगे लौहचौरश्च मुन्दरि । स स्वलोभप्रमाणाब्दं वज्रकुण्डं प्रयाति वै ॥
तत्रैव वज्रविड्भोजी वज्रैश्च क्षुण्णलोचनः । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
भारते देवचौरश्च देवद्रवादिहारकः । सुदुष्करे वज्रकुण्डे स्वलोभाब्दं वसेद्भ्रुवम् ॥
देहः स्यो हि तद्वज्रैरनाहारश्च शब्दकृन् । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
रौप्यवर्णांशुकानां च यश्चौरः सुरविप्रयोः । तप्तपाणकुण्डे च स्वलोभाब्दं वसेद्भ्रुवम्
त्रिजन्मनि बरुः सोऽपि श्रेयहंसास्त्रिजन्मनि । जन्नेकं शङ्कनिष्ठश्च ततोऽन्ये श्रेयतपक्षिणः
ततो रक्तविकारी च शूली वै मानवो भवेत् । सप्तजन्मसु चारुपायुस्नतः शुद्धो भवेन्नरः
रौप्यप्यकाम्यादिपात्रं च यो हरेत्सुरविप्रयोः । तीक्ष्णपाणकुण्डे च स्वलोभाब्दं वसेद्भ्रुवम्
स भवेदधनातिश्च भारते सप्तजन्मसु । ततोऽधिकाङ्गयुक्तश्च पादरोपी ततः शुचिः ॥

पुंश्चर्यज्ञं च यो भुङ्क्ते पुंश्चलीजगिषजीवनः । स्वलोममानवर्षं च लालाकुण्डे वसेद्ब्रुवम्
 ताडितो यमदूतेन तद्भोगी तत्र तिष्ठति । ततश्चक्षुःशूलरोगी ततः शुद्धः क्रमेण सः ॥
 म्लेच्छसेवी मपीजीवी यो विभो भारते भुवि । स च तप्तमयीकुण्डे स्वलोमाब्दं वसेद्ब्रुवम्
 ताडितो यमदूतेन तद्भोगी तत्र तिष्ठति । ततस्त्रिजन्मनि मवेत्कृष्णवर्णः पशुः सति ॥
 त्रिजन्मनि मवेच्छागः कृष्णसर्पस्त्रिजन्मनि । ततश्च तालवृक्षश्च ततः शुद्धो मवेन्नरः ॥
 धन्वादिमस्यं ताम्बूलं यो हरेत्सुराविप्रयोः । आसनं च तथा तदं चूर्णकुण्डं प्रयाति सः
 शताब्दं तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः । ततो मवेन्मेषजातिः कुक्कुटश्च त्रिजन्मनि ॥
 ततो मवेन्मानवश्च कसव्याधियुतो भुवि । वंशहीनो दरिद्रश्चाप्यश्रायुश्च ततः शुचिः
 चक्रं करोति विप्राणां ह्वा द्रव्यं च यो नरः । स वसेच्चक्रकुण्डे च शतं वदं दण्डाडितः
 ततो मवेन्मानवश्च तैलकारत्रिजन्मनि । वाधियुको मवेद्भोगी वंशहीनस्ततः शुचिः ॥
 बान्धवेषु च विप्रेषु कुरुते वक्रतां नरः । प्रयाति वैक्रकुण्डं च वसेत्तत्र युगं सति ॥
 ततो मवेत्स वक्र ह्यो हीनाङ्गः सप्तजन्मसु । दरिद्रो वंशहीनश्च भार्योहीनस्ततः शुचिः
 शयने कूर्ममांसं च ब्राह्मणो यो हि भजति । कूर्मकुण्डे वसेत्तोऽपि शताब्दं कूर्मभासितः
 ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मनि च सूकरः । त्रिजन्मनि बिडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥
 घृततैलादिकं चैव यो हरेत्सुराविप्रयोः । जालाकुण्डं स वै याति मत्स्यकुण्डं च पातकी
 तत्र स्थित्वा शताब्दं च स मवेत्तैलपायिकः । सप्तजन्मसु मत्स्यः स्यान्मूषकश्च ततः शुचिः
 सुगन्धि तैलं धत्री च गन्धद्रव्यं तथैव वा । भारते पुण्ड्रवर्षे च यो हरेत्सुराविप्रयोः ॥
 वसेद्दुर्गन्धकुण्डे च दुर्गन्धं च लभेत्सदा । स्वलोममानवर्षं च ततो दुर्गन्धिको भवेत् ॥
 दुर्गन्धिकः सप्तजनौ मृगनाभिस्त्रिजन्मानि । सप्तजन्म सुगन्धिश्च ततो वै मानवो भवेत् ॥
 बलेनैव खड्गत्वेन हिंसारूपेण वा सति । बली च यो हरेद्भूमिं भारते परपैतृकीम् ॥
 स वसेत्तप्तशूले च मवेत्सप्तो दिवानिशम् । तप्तनैले यथा जीवो दग्धो भ्रमति संततम्
 भस्मसाल भवत्येव मोगदेहो न नश्यति । सप्तजन्मन्तरं पापी संतप्तस्तत्र तिष्ठति ॥ १९॥
 शब्दं करोत्यनाहारो यमदूतेन ताडितः । पाष्टिवर्षं हस्त्याणि विट्कृमिर्भारते ततः ॥
 ततो मवेद्भूमिहीनो दरिद्रश्च तत्र शुचिः । ततः स्वयोनिं संपाप्य शुभकर्म भवेत्पुनः
 छिनत्ति जीविनः खड्गैर्द्वयाहीनः सुदारुणः । नरघा यो हन्ति नरमर्थलोभेन भारते ॥ १९॥
 आपिपत्रे च स वसेत्पापिन्द्रिन्द्राश्च वृद्धशः । तेषु चेद्ब्राह्मणान्हन्ति शतमन्वन्तरं तदा ॥
 छिन्नाङ्गश्च मवेत्पापी खड्गधारेण संततम् । अनाहारः शब्दकृच यमदूतेन ताडितः ॥

गण्डालः शतजन्मानि मारते सूकरो भवेत् । कुक्कुरः शतजन्मानि सगालः सप्तजन्मसु
 व्याघ्रश्च सप्तजन्मानि वृकश्चैव त्रिजन्मनि । सप्तजन्मसु गण्डी स्थानमहिपश्च त्रिजन्मनि
 ग्रामं वा नगरं वाऽपि दाहनं यः करोति च । क्षुरधारे वसेत्सोऽपि च्छिन्नाङ्गस्त्रियुगं सति
 ततः प्रेतो भवेत्सद्यो बह्वनवक्रो भ्रमेन्नहाम् । सप्तजन्मभेद्यमोजी खद्योतः सप्तजन्मसु
 ततो भवेन्महाशूली मानवः सप्तजन्मसु । सप्तजन्म गलत्कुधी ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 परकणोपजापेन परनिन्दां करोति यः । परदोषे महातोषी देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ १२६ ॥
 सूर्वामुखे स च वसेत्सूचीविद्धो युगत्रयम् । ततो भवेद्वृश्चिकश्च सर्पः स्यात्सप्तजन्मसु
 बज्रक्रीटः सप्तजनौ म मकीटस्ततः परम् । ततो भवेन्मानवश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः
 गृहिणां च गृहं भित्त्वा वस्तुस्तेयं करोति यः । गाश्च च्छागांश्च मेपांश्च याति गोधा-
 मुखं च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्र युगत्रयम् । ततो भवेत्सप्तजनौ गोजातिवर्षाधिसंयुतः
 त्रिजन्मनि मेपजातिश्छागजातिश्चिजन्मनि । ततो भवेन्मानवश्च नित्यरोगी दरिद्रकः ॥
 भार्हीहीनो बन्धुहीनः संतापी च ततः शुचिः । सामान्यद्रव्यचौरश्च याति नक्तमुखं युगम् ॥
 ततो भवेन्मानवश्च महारोगी ततः शुचिः । हन्ति गाश्च गजांश्चैव क्षुरगांश्च नरांस्तथा ॥
 स याति गजदंशं च महापापी युगत्रयम् । ताडितो यमदूतेन गजदन्तेन संततम् ॥
 स भवेद्गजजतिश्च क्षुरगश्च त्रिजन्मनि । गोजातिर्लेच्छजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 जलं पिवतीं तृपितां गां वारयति यो नरः । तच्छुश्रूषाविहीनश्च गोमुखं याति मानवः ॥
 नरकं गोमुखाकारं कृमिस्तोदकान्वितम् । तत्र तिष्ठति संतप्तो यावन्मन्वन्तरावधि ॥
 ततो नरोऽपि गोहीनो महारोगी दरिद्रकः । सप्तजन्मन्यन्त्यजातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ।
 गोहत्यां ब्रह्महत्यां च यः करोत्यतिदेशिकीम् । यो हि गच्छेदगम्यां च संध्याहीनोऽप्यदी-
 तितः ॥ १३८ ॥

प्रतिग्राही च तीर्थेषु ग्रामयाजी च देवलः शूद्राणां मूषकारश्च पमत्तो वृषलीपतिः ॥ १३९ ॥
 गोहत्यां ब्रह्महत्यां च स्त्रीहत्यां च करोति यः । मित्रहत्यां भ्रूणहत्यां महापापी च मारते ॥
 कुम्भीपाके स च वसेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ताडितो यमदूतेन दूर्गमानश्च संततम् ॥
 क्षणं पतति बहूनौ च क्षणं पतानि कण्ठके । क्षणं च तद्यतिलेषु तद्यतोऽप्यु च क्षणम् ॥
 क्षणं च तद्यथापाणे तद्यतोऽहे क्षणं ततः । गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥
 काकश्च सप्तजन्मानि सर्पः स्यात्सप्तजन्मसु । पाष्टिवर्षसहस्राणि ततो वै विदूकामिर्भवेत् ॥

१ क. संचानः शतवर्षाणि शतजन्मानि सूकरः . कुक्कुरः सप्तजन्मानि पुं . २ क. *रो-
 प्यह्गही' . ३ ख. 'ब्रूषेमा' ।
 ५

ततो भवेत्स वृषलो गलत्कुष्ठी दरिद्रकः । यक्षमस्तो वंशहीनो भार्गहीनस्तत शुचिः ॥

सावित्र्युवाच—

ब्रह्महत्या च गोहत्या विविधा वाऽऽतिदेशिकी । का वा नृणांमग्न्या वा को वा संध्यावि-
हीनकः ॥ १४६ ॥

अदीक्षितः पुमान्को वा को वा तीर्थे प्रतिग्रही । द्विजः को वा ग्रामयात्री को वा विप्रश्च देवलः
शूद्राणां सूपकारः कः प्रमत्तो वृषलीपतिः । एतेषां लक्षणं सर्वं वद वेदविदां वर ॥ १४९ ॥

यम उवाच—

श्रीकृष्णे च तदर्चयार्था मृग्मठ्यां प्रकृतौ तथा । शिवे च शिवलिङ्गे वा सूर्ये सूर्यमणौ तथा ॥
गणेशे वा तदर्चयामेवं सर्वत्र सुन्दरि । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५० ॥
स्वगुरौ स्वष्टदेवे वा जन्मदातारि मातारि । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५१ ॥
विष्णवेऽप्यन्यभक्तेषु ब्राह्मणेष्वितरेषु च । करोति समतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
यो मूढो विष्णुनैवेद्ये चान्यनैवद्यके तथा । हरेः पादोदकेऽप्यन्यदेवपादोदके तथा ॥
करोति समतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५३ ॥

सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे । सर्वाद्ये सर्वदेवानां देव्ये सर्वान्तरात्मनि ॥ १५४ ॥
माययाऽनेकरूपे वाऽप्येक एव हि निर्गुणे । करोत्यन्येन समतां ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
पितृदेवार्चनां पौर्वापरं वेदविनिर्मिताम् । यः करोति निषेधं च ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥

यः निन्दति हिंसां तन्मन्त्रापोसकं तया च विज्ञाना पवित्रं च ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
शिवं शिवस्वरूपं च कृष्णं प्राणाधिकं त्रियम् । विज्ञानं पवित्रं च ज्ञानानन्दं च ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सेव्यमीश्वरम् । ये नार्चयन्ति निन्दन्ति ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
ये विष्णुमायां निन्दन्ति विष्णुमक्तिप्रदा सतीम् । सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमातरम् ॥
सर्वदेवीस्वरूपां च सर्वाद्यां सर्ववन्दिताम् । सर्वकारणरूपां च ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
कृष्णजन्माष्टमीं रामनवमीं पुण्यदा पराम् । शिवरात्रिं तथा चैकादशीं वारं रवेस्तथा ॥
पञ्च पर्वणि पुण्यानि ये न कुर्वन्ति मानवाः । लपन्ते ब्रह्महत्यां ते चाण्डालाधिकपापिनः ॥
अम्बुवीर्यामुखनने जले शौचादिकं च ये । कुर्वन्ति भारते वर्षे ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
गुरुं च मातरं तातं साध्वीं भार्यां सुतं सुताम् । अशयान्यो न पुण्याति ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः
विवाहो यस्य न मनेष पश्यति सुतं च यः । हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः

हरैरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयेत् । पुण्यं पार्यिषत्कृत्वा वा ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
 आहारं कुर्वतीं गां च पिबन्तीं यो निवारयेत् । याति गोत्रिययोर्मध्ये गोहत्यां च लभेत्तु सः
 दण्डैर्गास्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहकः । दिने दिने गवां हत्यां लभते नात्र संशयः ॥
 ददाति गोम्य उच्छिष्टं याजयेद्वृषवाहकम् । मेजयेद्वृषवाहान्नं स गोहत्यां लभेदध्रुवम्
 वृषलीणतिं गजयेद्यो मुङ्क्तेऽन्नं तस्य यो नरः । गोहत्यां शतकं सोऽपि लभते नात्र संशयः
 पादं ददाति वह्नौ च गाश्च पादेन ताडयेत् । गृहं विशेदग्नौ ताड्यः स्नात्वा गोवधमाप्नुयात्
 यो मुङ्क्ते स्निग्धपादेन शेते मिनग्धाङ्घ्रिरेव च । सूर्योदये च द्विर्भोजी स गोहत्यां लभेदध्रुवम्
 अवीरान्नं च यो मुङ्क्ते योनिर्जानी च वै द्विजः । यस्मिन्मध्याग्निहीनश्च स गोहत्यां लभे-
 दध्रुवम् ॥ १७४ ॥

पितृश्व पर्वकाले च तिथिकाले च देवताम् । न सेवतेऽतिथिं यो हि गोहत्यां स लभेदध्रुवम् ॥
 स्वभर्तारि च कृष्णे च भेदबुद्धिं करोति यः । कटूक्त्या ताडयेत्कार्तं सा गोहत्यां लभेदध्रुवम्
 गे मार्गस्वननं कृत्वा वपते सस्यमेव च । तडागे वा तदूर्ध्वे वा स गोहत्यां लभेदध्रुवम् ॥
 प्रायश्चित्तं गोवधस्य यः करोति व्यतिक्रमम् । अर्धलोमादगाङ्गानात्प गोहत्यां लभेदध्रुवम् ॥
 राजकेदैवके यत्नाद्गो-वामी गां न पाळयेत् । दुःखं ददाति यो मूढो गोहत्यां स लभेदध्रुवम्
 प्राणिनं लङ्घयेद्यो हि देवार्चायां रतं जलम् । नैवेद्यं पुष्पमङ्गं च स गोहत्यां लभेदध्रुवम् ॥
 शश्वन्न स्तीति वादी यो मिथ्यावादी प्रतारकः । देवद्वेषी गुरुद्वेषी स गोहत्यां लभेदध्रुवम् ॥
 देवनाप्रतिमां दृष्ट्वा गुरु वा ब्राह्मणं सनि । संभ्रमान्न नमेद्यो हि स गोहत्यां लभेदध्रुवम् ॥
 न ददात्याशिष कोपात्प्रणनाय च यो द्विजः । विद्यार्थिने च विद्यां वै स गोहत्यां लभेदध्रुवम्
 गोहत्या ब्रह्महत्या च कथिता चाऽऽतिदेशिकी । यथा श्रुतं सूर्यवक्त्रार्त्तिकं मूयः श्रोतुमिच्छसि

सावित्र्युवाच —

वास्तवे चाऽऽतिदेशे च संबन्धे पापपुण्ययोः । न्यूनाधिके च को भेदस्तन्मां वधारुगतुमर्हसि

यम उवाच —

कुत्रापि वास्तवः श्रेष्ठो न्यूनोऽतिदेशिकः सदा । कुत्राऽऽतिदेशिकः श्रेष्ठो वास्तवो न्यून एव च
 कुत्र वा समता साधिव तयोर्वेदपमाणतः । करोति तत्र नाऽऽस्त्वां यो गुरुहत्यां लभेत्तु सः ॥
 पुत्र परिचिते विषे विद्यामन्त्रप्रदातरि । गुरौ पितृत्वमारोपाद्दस्तुतः श्रेष्ठ उच्यते ॥ १८८ ॥
 पित्रुः शतगुणा माता मातुः शतगुणस्त्वया । विद्यामन्त्रप्रदाना च गुरुः पूज्यः श्रुतेर्मतः ॥
 गुरुतो गुरुपत्नी च गौरवे च गरीयसी । यथेष्टं देवपत्नी च पूज्या चाभीष्टदेवता १९० ॥
 १.] शिवसमो यश्च विष्णुतुल्यपराक्रमः । राजाऽऽतिदेशिकाच्छ्रेष्ठो वास्तवो गुणलक्षतः

सर्वं गङ्गासमं तोयं सर्वे व्याससमा द्विजाः ग्रहणे सूर्यशशिनोश्चात्रैव समता तयोः ॥
 आतिदेशिकहत्याया वास्तवश्च चतुर्गुणः । समतः सर्ववेदानामित्याह कमलोद्भवः ॥
 आतिदेशिकहत्याया भेदश्च कथितः सति । या याऽगम्या नृणामेव निबोध कथयामि ते ॥
 स्वर्क्षा गम्या च सर्वेषामिति वेदे निरूपिता । अगम्या च तदन्या या चेति वेदाविदो विदुः ॥
 सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । अत्यगम्याश्च या या वै निबोध कथयामि ते ॥
 शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । अत्यगम्याऽतिनिन्द्या च लोके वेदे पतिव्रते
 शूद्रश्चेद्ब्राह्मणीं गच्छेद्ब्रह्महत्याशतं लभेत् । तत्समं ब्राह्मणीं चापि कुम्भीपाकं व्रजेद्दधुवम्
 यदि शूद्रां व्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेव सः । स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चण्डालात्सोऽवम स्मृतः
 विष्टासमश्च तर्पिण्डो मूत्रतूर्यं च तर्पणम् । तर्पितृणां सुराणां च पूजने तत्समं सति ॥
 कोटिजन्मार्जितं पुण्यं संध्यार्चातपसाऽर्जितम् द्विजस्य वृषलीभोगान्नश्चपत्येव न संशयः ॥
 ब्रह्मणश्च सुरार्थीनि विट्भोजी वृषलीपतिः । हरिवासरभोजी च कुम्भीपाकं व्रजेद्दधुवम् ॥
 गुरुपत्नीं राजपत्नीं सत्नीं तनू रं प्रसूम् । सुतां पुत्रवधूं श्वश्रूं सगर्भीं भगिनीं सति ॥
 सोदरभ्रातृजातं च मातुलानीं पितृप्रसूम् । मातुः प्रसूं तस्वसारं गर्भिणीं भ्रतृकन्यकाम् ॥
 शिष्यां च शिष्यपत्नीं च माग्निनेयस्य कामिनीम् । भ्रातुः पुत्रपियां चैवाप्यगम्यामाह पद्मजः
 एतास्वेकामनेकां वा यो व्रजेन्मानवोऽवम । स्वमातृगमी वेदेषु ब्रह्महत्याशतं लभेत् ॥
 अकर्माहेऽपि सोऽपृश्यो लोके वेदेऽतिनिन्दितः । स यति कुम्भीपाकं च महा पाणी सुदु-
 स्वरम् ॥ २०७ ॥

करोत्यशुद्धां संध्यां च संध्यां वा न करोति यः । त्रिःसंध्यां वर्जयेद्यो वा संध्याहीनश्च स द्विजः
 वैष्णवं च तथा शैवं शाक्तं सै रं च गाणयम् । योऽहंकारान्न गृह्णाति मन्त्रं सोऽर्हसितः स्मृतः
 प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम् । तत्र नारायणः स्वामी गङ्गागर्भान्तरे वरे ॥ २१० ॥
 तत्र नारायणक्षेत्रे कुस्सेत्रे हरेः पदे । वाराणस्यां बदर्यां च गङ्गासागरसंगमे ॥ २११ ॥
 पुष्करे भास्करक्षेत्रे प्रभासे रासमण्डले । हरिद्वारे च केदारि लोमे बदरिकाम्रमे ॥ २१२ ॥
 सरस्वतीनदीतीरे पुण्ये वृन्दावने वने । गोदावर्यां च कौशिक्यां त्रिवेण्यां च हिमालये ॥
 एष्वन्यत्र च यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः । स च तीर्थप्रतिग्रही कुम्भीपाकं प्रयाति च ॥
 शूद्रातिरिक्तदानी यो ग्रामयाजी च वर्तितः । तथा देवोपजीवी यो देवलः परिवर्तितः ॥
 शूद्रपाकोपजीवी यः सूपकार इति स्मृतः । संध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्तः पतितः स्मृतः ॥
 उक्तं पूर्वप्रकरणे लक्षणं वृषलीपतेः । एते महापातकिनः कुम्भीपाकं प्रयाति ते ॥ २१३ ॥
 कुण्डान्यन्यानि ते यान्नि निबोध कथयामि ते ॥ २१४ ॥

इति श्रीब्रह्म० ग्हा० प्रकृति० नारदना० सा विद्युः० यमसावित्रीसं० कर्मविपाके प वि-
नरकरूपणं शिवणशक्त्यं ब्रह्महत्यादिपदार्थपरिभाषानिरूपणं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः ।

यम उवाच—

हरिसेवां विना साधिव न लभेत्कर्मखण्डनम् । शुभकर्म स्वर्गबीजं नरकं च कुकर्मनः ॥ १॥
पुंश्चर्यन्नं च यो भुङ्क्ते वेद्यान्नं च पतिग्रते । तां व्रजेत्तु द्विजो यो हि कालसूत्रं प्रयाति सः
शतवर्षं कालसूत्रे स्थित्वा शूद्रो भवेद्भुवम् । तत्र जन्मानि रोगी च ततः शुद्धो भवेद्द्विजः
पतिव्रता चैकपत्नी द्वितीये कुलटा स्मृता । तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुंश्चली स्मृता ॥
वेद्या च पञ्चमे पष्ठे युग्मी च सप्तमेऽष्टमे । तत ऊर्ध्वं महावेश्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु ॥
यो द्विजः कुलटां गच्छेद्द्विर्षिणीं पुंश्चलीमपि । वेद्यां युग्मीं महावेश्यामवटोदं प्रयाति सः
शताब्दं कुलटागामी धृष्टागामी चतुर्गुणम् । पद्गुणं पुंश्चलीगामी वेद्यागामी गुणाष्टकम्
युग्मीगामी दशगुणं वसेत्तत्र न संशयः । महावेश्याकामुकश्च ततः शतगुणं वसेत् । ८॥
तदा हि सर्वगामी चेत्येवमाह पितामहः । तत्रैव गतनां भुङ्क्ते यमदूतेन ताडितः । ९॥
तित्तिरिः कुलटागामी धृष्टागामी च वायस । कोकिलः पुंश्चलीगामी वेद्यागामी वृकस्तथा
युग्मीगामी सूकरश्च सप्तजन्मसु भारते । महावेश्याकामुकश्च श्मशाने शाल्मलिस्तरुः ॥
यो भुङ्क्ते ज्ञानहीनश्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः । अरुतुदं स यात्येव चन्द्रमानाब्दमेव च ॥
ततो भवेन्मानवश्चाप्युदरव्याधिसंयुतः । शुल्मयुक्तश्च काणश्च दन्तहीनस्ततः शुचिः ॥
वाक्प्रदतां हि कन्यां च यश्चान्यस्मै ददाति च । स वसेत्पांशुभोगे च तद्भोजी च शत षडकम्
दत्तापहारी यः साधिव पाशवेष्टं शत षडकम् । निवसेच्छरशर्याथां यमदूतेन ताडितः ॥
न पूजयेद्यो हि भवत्या शिवलिङ्गं च पार्थिवम् । स याति शूलिनः कोपाच्छूल्योतं मुदारणम्
स्थित्वा शत षडं तत्रैव श्वापदः सप्तजन्मसु । ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्मस्त्वतः शुचिः ॥
करोति दण्डं यो विप्रे यद्भयात्कम्पते द्विजः । प्रकम्पने वसेत्सोऽपि विप्रलोमाब्दमेव च
प्रकोशवदना कोपान्नवामिनं या च पश्यति । कर्तुं किं तं च वशति याति चोत्सामुखं च सा
उरुकां ददाति वक्त्रे च सततं यमकिंकरः । दण्डेन ताडयेन्मूर्ध्नि तल्लोमाब्दप्रमाणकम् ॥
ततो भवेन्मानवी च विधवा सप्तजन्मसु । मुक्त्वा दुःखं च वैवध्यं व्याधियुक्ता ततः शुचिः

या ब्राह्मणी शूद्रभोग्या माऽभ्यर्क्ष्यं प्रयाति च । तप्तशौचोदके ध्वान्ते तदाहारा दिवानिशम्
 निवसेदतिसंनष्टा यमदूतेन ताडिता । शौचोदके निष्ठा च यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ २१ ॥
 काकी जन्मसहस्राणि शतजन्मानि सूकरी । कुक्कुठी शतजन्मानि शृगाथी सप्तजन्मसु ॥
 पागवती सप्तजनौ वाररी सप्तजन्मसु । ततो भवेत्सा चण्डाली सर्वभोग्या च भारते ॥
 ततो भवेच्च रजकी यक्ष्मप्रसा च पुंश्वली । ततः कुष्ठयुता तैलवारी शुद्धा भवेत्तत ॥
 वेद्या वसेद्वेधे च युग्मी वै दण्डताडने । जालवन्धे महावेश्या कुश्टा देहचूर्णके ॥ २० ॥
 स्वैरिणी दैलेने चैव धृष्टा वै शोणे तथा । निवसेद्यातन युक्ता यमदूतेन ताडि ॥ २१ ॥
 विष्मूत्रभक्षणं तत्र यावन्मन्वन्तरं सति । ततो भवेद्विदूकमिश्च वर्षलसं ततः शुचि ॥
 ब्रह्मणी ब्रह्मणी गच्छेत्सत्रियाग्नि क्षत्रियः । वैश्यो वैश्यां च शूद्रां च शूद्रो वाऽपि
 ब्रजेद्यदि ॥ ३० ॥

स्ववर्णपरदारी च कथं याति तथा सह । भुक्त्वा कपायनसोदं निवसेद्वादशाब्दकम् ॥
 ततो विप्रो भवेच्छुद्धश्चैवं च क्षत्रियादयः । योपितथापि शुध्यन्तित्येवमाह पित्रापहः ॥
 क्षत्रिये ब्राह्मणीं गच्छेद्द्वैशयो वऽपि पतिव्रते । मातृगामी भवेत्सोऽपि शूर्पं च नरकं ब्रजेत्
 शूर्पांशश्च कृमिभिर्वाक्षण्या सह भक्षितः । प्रतप्तमूत्रभोजी च यमदूतेन ताडित ॥
 तत्रैव यातनां भुङ्क्ते यावदिन्द्राश्चतुर्दश । सप्तजन्मसु वाराहश्लेष्माणलश्च ततः शुचि ॥
 करे धृत्वा च तुलपी प्रतिज्ञां यो न पात्रयेत् । मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स च ज्वलासुखं
 ब्रजेत् ॥ ३१ ॥

गङ्गातोयं करे धृत्वा प्रतिज्ञां यो न पात्रयेत् । शिलां च देवप्रतिमां स० ॥ ३७ ॥
 दक्ष च दक्षिणं हस्तं प्रतिज्ञां यो न पात्रयेत् । स्थित्वा देवगृहे वाऽपि स० ॥ ३८ ॥
 स्पृष्ट्वा च ब्रह्माणं गां च बहूनि त्रिप्युसमं सति । न पात्रयेत्प्रतिज्ञां च स च० ॥ ३९ ॥
 मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यो हि विश्वासघातकः । मिथ्यावाक्यप्रदश्चैव स० ॥ ४० ॥
 एते तत्र वमन्त्येव यावदिन्द्राश्चतुर्दश । यथाऽङ्गारप्रदग्धाश्च यपदूतैश्च ताडिताः ॥
 चण्डालास्तुलमीश्वरीं सप्तजन्मवनः शुचिः । स्लेच्छो गङ्गाजलस्पर्शी पञ्चजन्मस्वतः शुचिः
 शिलास्पर्शी विदूकमिश्च सप्तजन्मसु सुन्दरि । ऋचास्पर्शी ब्रणकृमिः सप्तजन्मस्वतः शुचिः
 दक्षहस्तप्रदाता च सर्पः स्यात्सप्तजन्मसु । ततो भवेद्धस्वहीनो मानवश्च ततः शुचिः ॥
 मिथ्यावादी देवगृहे देवलः सप्तजन्मसु । विप्रादिस्पर्शकारी च सोऽप्रदानी भवेद्भ्रुवम् ॥
 ततो भवन्ति मुक्तास्ते बधिगश्च त्रिजन्मसु । भार्याहीना वंशहीना बुद्धिहीनास्ततः शुचिः

मित्रद्रोही च नकुलः कृतघ्नश्चापि गण्डकः । विश्वासघाती व्याघ्रश्च सद्यः मसु भारते ॥
 मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैव भरलूकः सद्यजन्मसु पूर्वान्सप्त परान्सप्त पुरुषान्हन्ति चाऽऽत्मनः ॥
 नित्यक्रियाविहीनश्च जडत्वेन युतो द्विजः । यस्यानास्था वेदवाक्ये मन्दं हसति संततम्
 ब्रतोपवासहीनश्च सद्वाक्यपारनिन्दकः । जिह्से जिह्से वसेत्सोऽपि शताब्दं च हिमोदके
 जलजन्तुर्भेत्सोऽपि शतजन्मक्रमेण च । ततो नानाप्रकारा च मत्स्यजानिस्ततः शुचिः
 यो वा घनस्यापहारं देवब्राह्मणयोश्चरेत् । पातयित्वा स्वपुरुषान्दश पूर्वान्दशापरान् ॥
 स्वयं याति च धूमान्धं धूमध्वान्तसमन्वितम् । धूमस्त्रिंशो धूमभोजी वसेत्तत्र चतुर्युगम् ॥
 ततो मूपकजातिश्च शतजन्वानि भारते । ततो नानाविधाः पक्षिजातयः कृमिजातयः
 ततो नानाविधा वृक्षजातयश्च ततो नरः । भार्याहीनो वंशहीनः शबरो व्याधिसंयुतः
 ततो भवेत्स्वर्णकारः सुवर्णस्य षण्णिकथा । ततो यवनसेवी च ब्राह्मणो गणकस्ततः ॥
 विप्रो देवज्ञोपजीवी वैद्यजीवी चिकित्सकः । व्यापारी लोहलासादे रसादेर्विक्रयी च यः ॥
 स याति नागवेष्टं च नागैर्वेष्टित एव च । वसेत्स्वलोममानाब्दं तत्र वै नागदंशितः ॥
 ततो भवेत्स गणको वैद्यो वै सद्यजन्मसु । गोपश्च वर्मकारश्च शङ्खकारस्ततः शुचिः ॥
 प्रसिद्धानि च कुण्डानि षण्णिकानि पतिव्रते । अन्यानि चापसिद्धानि तत्र क्षुद्राणि सन्ति वै
 सन्ति पातकिनस्तेषु स्वकर्मफलभोगिनः । भ्रमन्ति तावत्संसारे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्यु० कर्मविपाके पाप्मपिनानां
 कुण्डनिर्णयो नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

सावित्र्युवाच—

धर्मराज महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । नानापुराणेतिहासपाञ्चरात्रमदर्शक ॥ १ ॥
 सर्वेषु सरभूतं यत्सर्वेषु सर्वसंमतम् । कर्मच्छेदे वाजरूपं प्रशंस्यं सुखदं नृणाम् ॥ २ ॥
 यशाप्रदं धर्मदं च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । येन याभी न ते यान्ति यातनां भवद्दुःखदाम् ॥ ३ ॥
 कुण्डानि च न पश्यन्ति तत्र नैव पतन्ति च । न भवेद्येन जन्मादि तत्कर्म नद सुवन ॥
 त्रिमाकाराणि कुण्डानि कानि तेषा मतानि च । केन रूपेण तत्रैव सदा तिष्ठन्ति पापिनः
 स्वदेहे मत्ससाञ्जते यान्ति लोकान्तरं नराः । केन देहेन वा भेगं भुञ्जते वा शुभाशुभम्
 सुचिरं क्लेशभोगेन कथं देहो न नश्यति । देहो वा किंविधो ब्रह्मन्मन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

सावित्रीवचनं श्रुत्वा धर्मराजो हरिं रमन् । कथां कथितुमारभे गुरुं नत्वा च नारद ॥

यम उवाच—

वर्ते चतुर्षु वेदेषु धर्मो वै संहितासु च । पुराणेष्वतिहासेषु पाञ्चरात्रादिकेषु च ॥

अन्येषु सर्वशास्त्रेषु वेदाङ्गेषु च सुव्रते । सर्वेष्टं सारमूतं च मङ्गलं कृष्णसेवनम् ॥ १० ॥

जन्ममृत्युजरारोगशोकसंतापतारणम् । सर्वमङ्गलरूपं च परमानन्दकारणम् ॥ ११ ॥

कारणं सर्वसिद्धीनां नरकार्णवतारणम् । भक्तिवृक्षाङ्कुरकरं कर्मवृक्षनिष्ठान्तनम् ॥ १२ ॥

गोलोकमार्गसोपानमविनाशिपदप्रदम् । सालोक्यसाष्टिसारूपसामीप्यादिपदं शुभे ॥ १३ ॥

कुण्डानि यमदूतं च यमं च यमकिंकरान् । स्वप्नेऽपि नहि पश्यन्ति सति श्रीकृष्णकिंकराः ॥

हरिं व्रतं ये कुर्वन्ति गृहिणः कर्मभोगिणः । ये ज्ञान्ति हरितीर्थे च नाशन्ति हरिवासेः ॥ १५ ॥

प्रणमन्ति हरिं नित्यं हर्षार्थां पूजयन्ति च । न यान्ति ते च घोरां च मम संयमनीं पुरीम् ॥

त्रिसंध्यपूता विप्राश्च शुद्धाचारसमन्विताः । स्वधर्मनिरताः शान्ता न यान्ति यममन्दिरम् ॥

ते स्वर्गभोगिणोऽन्ये च शुद्धा देवान्यकिंकराः । यान्त्यायान्ति च मर्त्यं च स्वर्गं च नहि

निर्वृताः । निवृत्तिं न हि लिप्सन्ति कृष्णसेवां विना नराः ॥ १८ ॥

स्वधर्मनिरताश्चापि स्वधर्मनिरतास्तथा । गच्छन्तो मर्त्यलोकं च दुर्धर्पा यमकिंकराः १९

भीताः कृष्णोपासकाश्च वै नतेयादिवोरगाः । स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छन्तं तं वदाम्यहम्

यास्यसीति च सर्वत्र हरिभक्ताश्रमं विना । कृष्णमन्त्रोपासकानां नामानि च निकृन्तनम्

करोति नखराङ्गरथा चित्रगुह्यश्च भीतयत् । मधुपर्कादिकं ब्रह्मा तेषां च कुरुते पुनः ॥

विलङ्घ्य ब्रह्मत्रेकं च गोलोके गच्छतां सताम् । दुरितानि च नश्यन्ति तेषां संस्पर्शमाश्रतः

यथा सुपञ्चलद्रव्यैः काष्ठानि च तृणानि च । प्रामेति मोहः संमोहं तांश्च दृष्ट्वाऽतिभीतवत्

कामश्च कामिनं याति लोभक्रोधौ ततः सति । मृत्युः पलायते रोगो जरा शोको भयं तथा

फालः शुभाशुभं कर्म हर्षो भोगस्तपैव च । ये ये न यान्ति यामीं च कथितास्ते मया सति

शृणु देहस्य विवृतिं कथयामि यथागमम् । पृथिवी वायुराकाशं तेजस्तोयमिति स्फुटम् ॥

देहिनां देहभ्रंजि च खट्वुः सृष्टिविधौ परम् । पृथ्वादिपञ्चमूतेश्च यो देहो निर्मितो भवेत् ॥

स कृत्रिमो नखरश्च मग्मसाश्च भवेदिह । वृद्धाङ्गुष्ठपमाणेन यो जीवः पुरपाकृतिः २५ ॥

विभर्ति सूक्ष्मदेहं च तद्रूपं भोगहेतवे । स देहो न भवेद्भस्म ज्वलद्द्रव्यौ मयाऽऽव्यये ॥ ३० ॥

जले न नष्टो देहो वा प्रहारे सुखिरं कृते । न शस्त्रे च न चास्त्रे च सुनीक्ष्णे कण्ठके तथा

तद्यद्वै तद्यलैहे तद्यथापाण एव च । प्रतप्तपतिमास्त्रेपेऽप्यत्पूर्वपतनेऽपि च ॥ ३२ ॥
 न च दग्धो न भग्नश्च भुङ्क्ते संतापमेव च । वयितं देवि वृत्तान्तं कारणं च यथागमम् ॥
 कुण्डानां लक्षणं सर्वं निबोध कथयामिऽने ॥ ३३ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्यु० द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

=====
 अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

यम उवाच—

र्षेन्द्रमण्डलाकारं सर्वकुण्डं च वर्तुलम् । अतीव निम्नं पाषाणभेदैश्च ललितं सति ॥ १ ॥
 । नधरं चाऽऽपलयं निर्मितं चेश्वरेच्छया । क्लेशदं वै पाताकिनां नानारूपं तदालयम् ॥ २ ॥
 त्वलदङ्गाररूपं च शतहस्तशिखान्वितम् । परितः क्रोशमानं च बह्निकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 इच्छब्दं प्रकुर्वद्भिः पापिभिः परिपूरितम् । रसितं मम दूतैश्च ताडितैश्चापि संततम् ॥ ४ ॥
 सप्तोऽकपूर्णा च हिंस्रजम्बुसमन्वितम् । महाघोरान्धकारं च पापिसंघेन संकुलम् ॥ ५ ॥
 मकुर्वता वाकुशब्दं प्रहारैर्घूर्णितेन च । क्रोशार्धमानं मद्दूतैस्ताडितेन च रसितम् ॥
 तप्तसारोदकैः पूर्णं नैश्च परिवोष्टितम् । संकुलं पापिभिश्च क्रोशमानं मयानरम् ॥ ७ ॥
 प्राहीति शब्दं कुर्वद्भिर्मम दूतैश्च ताडितैः । मन्त्रलङ्घिनाहारेः शुष्ककण्ठीष्ठनालुकैः ॥ ८ ॥
 विष्णुर्षरेव पूर्णं च क्रोशमानं च कुम्भितम् । अग्निदुर्गन्धिसंयुक्तं व्याप्तं पापिभिरेव च ॥
 तर्हितैर्मम दूतैश्चाप्यनोहारैरुपद्रवैः । रसिति शब्दं कुर्वद्भिस्ताडितैरेव भासितम् ॥ १० ॥
 तद्यमूपद्रवैः पूर्णं मूत्रकीटैश्च संकुलम् । युक्तं महापापिभिश्च तत्कीटैर्दीयितं सदा ॥ ११ ॥
 मद्दूतनिमानं ध्वान्नाकं शब्दशृङ्गिश्च संततम् । मद्दूतैस्ताडितैर्घोरैः शुष्ककण्ठीष्ठनालुकैः ॥
 श्रेष्मपूर्णं क्रोशमितं वेष्टिनं चेष्टितैः सदा । तद्भोगिभिः पापिभिश्च तत्कीटैर्मलितैः सदा ॥
 क्रोशार्धं गरपूर्णं च गरभोगिभिः सन्वितम् । गरकीटैर्मलितैश्च पापिभिः पूर्णमेव च ॥ १४ ॥
 ताडितैर्मम दूतैश्च शब्दशृङ्गिश्च सन्वितं । सर्वाहारैर्वज्ररुष्टैः शुष्ककण्ठीः मुदादगैः ॥
 नेत्रयोर्मलपूर्णं च क्रोशार्धं कीटमयुतम् । पापिभिः संकुलं शम्भुद्रवद्विः कटिभसिनैः ॥
 वमारभेन पूर्णं च क्रोशार्धं सुदुःसहम् । तद्भोगिभिः पापिभिर्वाप्यं दूतैश्च ताडितैः ॥
 शुष्कपूर्णं क्रोशार्धं शुष्ककीटैश्च भासितैः । प्रहसद्भिः पापिभिः शम्भुसंकुलं द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥
 दुर्गन्धिवाद्यपूर्णं च वर्षमानं गभीरकम् । तद्भोगिभिः पापिभिश्च संकुलं कटिभसिनैः ॥

पूर्णं नेत्राश्रुभिर्नृणां वाप्यर्धं पापिभिर्युतम् । ताडितैर्मम दूतैश्च तद्भक्ष्यैः कीटमसितैः ॥
 नृणां गात्रमलैः पूर्णं तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् । ताडितैर्मम दूतैश्च व्यग्रैश्च कीटमसितैः ॥
 कर्णविट्परिपूर्णं च तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् । वापीतुर्यप्रमाणं च रुद्रद्विः कीटमसितैः ।
 मज्जापूर्णं नराणां च महादुर्गन्धिसंयुतम् । महापातकिभिर्युक्तं वापीतुर्यप्रमाणकम् ॥
 परिपूर्णं स्निग्धमासैर्मम दूतैश्च ताडितैः । पापिभिः संकुलं चैव वापीमानं भयानकम् ॥
 कन्धाविक्रमिभिर्युक्तं च तद्भक्ष्यैः कीटमसितैः । ब्राहीति शब्दं कुर्वाद्भिर्घ्रासितैश्च मयानकम्
 वापीतुर्यप्रमाणं च नखादिकचतुष्टयम् । पापिभिः संकुलं शश्वन्मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 प्रतप्तान्त्रकुण्डं ताम्रपर्दुन्मुखान्वितम् । ताम्रागां प्रतिमालसैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥
 प्रत्येकं प्रतिमाश्लिष्टैरुद्रद्विः पापिभिर्युतम् । गव्युतिमानं विस्तीर्णं मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 प्रनघलोहधारं च उबलदङ्गारसंयुतम् । लौहानां प्रतिमालसैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥ २९ ॥
 प्रत्येकं सर्वसंश्लिष्टैः शश्वद्विचालितैर्भया । रक्ष रतोते शब्दं च कुर्वाद्भिर्दूतैश्च ताडितैः ॥ ३० ॥
 महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्युतिप्रमाणकम् । मयानकं ध्वान्तयुक्तं लौहकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 घर्भकुण्डं तप्तसुराकुण्डं वाप्यर्धमेव च । तद्भोजिभिः पापिभिश्च व्याप्तं मद्दूततारितैः ॥
 अथः शालमलिवृक्षस्य तीक्ष्णकण्टककुण्डकम् । लक्ष्मणैरुपमानं च क्रोशमानं च दुःखदम् ॥
 घनुर्दानैः कण्टकैश्च सुतीक्ष्णैः पारिवेष्टितम् । प्रत्येकं कण्टकैर्विद्धं महापातकिभिर्युतम् ॥
 वशाप्रान्निपतद्भिश्च मम दूतैश्च ताडितैः । जलं देहीति शब्दं च कुर्वाद्भिः शुष्कतालुकैः ॥
 महाभयातिव्यग्रैश्च दण्डसंभिनपत्नैः । प्रचलद्भिर्गोतप्तैले मीनेऽपि च ॥ ३१ ॥
 विषौघैस्तसकादीनां पूर्णं च क्रोशमानकम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 प्रतप्ततैलपूर्णं च कीटादिपरिवर्जितम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं दैवगात्रैश्च वेष्टितैः ॥
 पाकुशब्दं प्रकुर्वाद्भिश्च द्भिर्दूतैश्च ताडितैः । महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्युतिप्रमाणकम् ॥
 शश्वकुण्डं ध्वान्तयुक्तं क्रोशमानं मयानकम् । शूलकरैः सुतीक्ष्णाग्रैर्लक्ष्मणैश्च वेष्टितम् ।
 शस्त्रलक्ष्मणैश्च क्रोशतुर्यप्रमाणकम् । पापिभिर्भेद्येष्टितं च कुन्निविद्धैश्च वेष्टितम् ॥
 तडितैर्मम दूतैश्च शुष्ककण्ठोष्णालुकैः । कीटैः संपीड्यमानैश्च सर्पयानैर्भयंकरैः । ३२ ॥
 तीक्ष्णदन्तैश्च विकृतैर्व्याप्तं ध्वान्तयुतं सति । महापातकिभिर्युक्तं भीतैर्वा कीटमसितैः ॥
 रुद्रद्विः क्रोशमानं च मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ३३ ॥
 अतिदुर्गन्धिसंयुक्तं क्रोशार्धं पूयसंयुतम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ३४ ॥
 द्विगव्युतिप्रमाणं च हिमतोयप्रवृत्तम् । ताडयुक्तव्याप्तैश्च सर्पकं टिमिरागुम् ॥ ३५ ॥

वर्षवैष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः । संकुलं शब्दकृद्भिश्च मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ४९ ॥
 कुण्डत्रयं मशादीनां पूर्णं च मशकादिभिः । सर्वं क्रोशार्थमानं च महापाताकिभिर्युतम् ॥
 हस्तपादादिभिर्वेष्टैः क्षत्रैः क्षतजलोहितैः । हाहेति शब्दं कुर्वद्भिः प्रचलद्भिश्च संततम् ॥
 वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताम्बां च परिपूरितम् । वाप्यर्थं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चि रुदांशितैः ।
 कुण्डत्रयं शरादीनां तैरेव परिपूरितम् । तैर्विष्टैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्थं रक्तलोहितैः ॥ ५० ॥
 तप्तपङ्कोदकैः पूर्णं सध्वान्तं गोलकुण्डत्रयम् । कीटैः संपीड्यमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥
 वाप्यर्थं परिपूर्णं च जलस्यैर्नक्रकोटिभिः । दारुणैर्विकृताभैरभक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥ ५१ ॥
 विष्णुवृक्षेष्मभक्ष्यैश्च संयुक्तं शतकोटिभिः । काकैश्च विकृताकारैर्धनुर्लसं च पापिभिः ॥
 संचलवानजयोः कुण्डं ताम्बां च परिपूरितम् । भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च संततम् ।
 धनुःशतं वज्रयुक्तं पापिभिः संकुलं सदा । शब्दकृद्भिर्वज्रदग्धैरन्तर्ध्वान्तमयं सदा ॥ ५२ ॥
 वर्षाद्विगुणमानं च तप्तप्रस्तरनिर्मितम् । ज्वमदङ्ग'रसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतम् ॥ ५३ ॥
 क्षुरधारोपमैस्त्रीक्ष्णैः पापिभिर्युक्तं परम् । महाप तकिभिर्युक्तं क्षतं क्षतजले हितैः ॥ ५४ ॥
 दुर्गन्धिलालापूर्णां च तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् । क्रोशमानं गभीरं च मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 तप्ततोयेऽन्ननाकारैः परिपूर्णं धनुःशतम् । चलद्भिः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ५५ ॥
 पूर्णं चूर्णद्रवैः क्रोशमानं पापिभिरन्वितम् । तद्भोजिभिः प्रदग्धैश्च मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 कुण्डं कुलालचक्रार्थं धूर्णमानं च संततम् । सुतं क्षणपोडशारं च घूर्णितैः पापिभिर्युतम् ॥
 अतीव वक्रं निम्नं च द्विगव्यूतिप्रमाणकम् । कन्दराकारनिर्माणं तप्तोदकसमन्वितम् ॥ ५६ ॥
 महापाताकिभिर्युक्तं भक्षितैर्जलजन्तुभिः । प्रचलद्भिः शब्दकृद्भिर्ध्वान्तयुक्तं भयानकम् ॥
 कोटिभिर्विकृताकारैः कच्छपैश्च सुदारुणैः । जलस्यैः संयुतं तैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥
 ज्वालाकलापैस्त्रेजेभिर्निर्मितं क्रोशमानकम् । शब्दकृद्भिः पापिभिश्च चलद्भिः संयुतं सदा
 क्रोशमानं गभीरं च तप्तभस्माभिगन्वितम् । शशच्चलद्भिः संयुक्तं पापिभिर्ममभक्षितैः ॥
 तप्तपाषाणलोष्टानां समूहैः परिपूरितम् । पापिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्तं वै शुष्कतालुकैः ॥
 क्रोशमानं ध्वान्तमयं गभीरमतिदारुणैः । ताडितैर्मम दूतैश्च दग्धकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 अत्यूर्मियुक्ततोयं च प्रतप्तशरसंयुतम् । नानाप्रकारविकृतं जलजन्तुसमन्वितम् ॥ ५७ ॥
 द्विगव्यूतिप्रमाणं च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं दंशितैर्जलजन्तुभिः ॥
 चलद्भिः क्रन्दमानैश्च न पश्यद्भिः परस्परम् । उत्तप्तसूर्मिकुण्डं च कीर्तितं च भयानकम्
 असिपत्रवनम्यैवाप्युच्चैस्तालतरोरधः । क्रोशार्थमानकुण्डं च पतत्पत्रसमन्वितम् ॥ ५८ ॥

पापिनां रक्तपूर्णं च वृक्षायात्पततां परम् । परित्राहीनि शब्दं च कुर्वतामसतामपि ॥
 गभीरं ध्वान्तसंयुक्तं रक्तकटिसमन्वितम् । तदसीपत्रकुण्डं च कीर्तितं च भयानकम् ॥
 धनुःशतप्रमाणं च क्षुराकारास्त्रसंकुलम् । पापिनां रक्तपूर्णं च क्षुरधारं भयानकम् ॥
 सूचीवाद्यास्त्रसंयुक्तं पापिरक्तौघपूरितम् । पञ्चाशद्धनुरायामं क्लेशदं सूचिकामुलम् ॥
 गोधाह्वजन्तुभेदस्य मुखकृति भयानकम् । कूपरूपं गभीरं च धनुर्विशतिमानकम् ॥७७॥
 महापातकिनां चैव महाक्लेशकरं परम् । तत्क्रीटभक्षितानां च मन्त्रास्थानां च संततम् ॥
 कुण्डं नक्रमुखकारं धनुःषोडशमानकम् । गभीरं कूपरूपं च पापिष्ठैः संकुलं सदा । ७९॥
 गजेन्द्राणां समूहेन ग्राप्तं कुण्डाकृति स्थलम् । गजदन्तहतानां च पापिनां रक्तपूरितम् ॥
 तत्क्रीटभक्षितानां च दीनशब्दकृतं सदा धनुःशतप्रमाणं च कीर्तितं गजदंशनम् ॥
 धनुस्त्रिशतप्रमाणं च कुण्डं वै गोमुखाकृति । पापिनां दुःखदं चैव गोमुखं पारिकीर्तितम् ॥
 श्मिन् कालचक्रेण संततं च भयानकम् । कुम्भाकारं ध्वान्तयुक्तं द्विगन्तुप्रमाणकम् ॥
 लक्षमानवमानं च गभीरमतिविस्तृतम् । कुत्रचित्तघ्नतैलं च कुण्डाभ्यन्तरमन्तिके ॥८४॥
 कुत्रचित्तघ्नलौहादिकुण्डं ताम्रादिकं तथा । कुत्रचित्तघ्नपाणकुण्डाभ्यन्तरमन्तिके ॥८५॥
 पापिनां च प्रधानैश्च महापातकिभिर्युतम् । परस्परं न पश्यद्भिः शब्दकृद्भिश्च संततम् ॥
 ताडितैर्मम दूतैश्च दण्डैश्च मुसलैस्तथा ॥ ८७ ॥
 घूर्णमानैः पतद्भिश्च मूर्च्छितैश्च मुहुर्मुहुः । पातितैर्मम दूतैश्चाप्यत्युर्ध्वात्पतितैः क्षणम् ॥
 यावन्तः पापिनः सन्ति सर्वकुण्डेषु सुन्दरि । ततश्चतुर्गुणाः सन्ति कुम्भीपाके च दुस्तरे
 सुचिरं पतिताश्चैव भोगदेहविबर्जिताः । सर्वकुण्डप्रधानं च कुम्भीपाकं प्रकीर्तितम् ॥
 कलनिर्मितसूत्रेण निबद्धा यत्र पापिनः । उत्थापिताश्च मद्दूतैः क्षणमेव निमज्जिताः ॥
 निःश्वासवन्वाः सुचिरं कुण्डानामन्तरे तथा । अतीव क्लेशयुक्ताश्च भोगदेहा अनश्वराः ॥
 दण्डेन मुसलेनैव मम दूतैश्च ताडिताः । प्रतप्तोपयुक्तं च कालसूत्रं प्रकीर्तितम् । ९१॥
 अषटः कूपभेदश्च यत्रोदं च तदाकृति । प्रतप्तोपपूर्णं च धनुर्विशतप्रमाणकम् ॥९४॥
 ग्राप्तं महापापिभिश्च दग्धगात्रैश्च संततम् । मद्दूतैस्ताडितैः शश्वदशोदं प्रकीर्तितम् ॥
 यत्तोवरपर्शमात्रेण सर्वव्याविश्य पापिनाम् । भवेदकस्मात्पततां यत्र कुण्डे धनुःशने ॥
 सर्वे रुद्धाः पापिनश्च व्यथन्ते यत्र संततम् । हाहेति शब्दं कुर्वन्तस्तदेवाहंनुदं विदुः ॥
 तघ्नांसुमिराकर्णो ज्वलद्भिस्तु सुदग्धकैः । तद्दक्षैः पापिमियुक्तं पांसुभोजं धनुःशतम्
 पततां पापिनां यत्र भवेदेव प्रकल्पनम् । पातमात्रेण पापी वै भवेत्प्राशेन वेष्टितः ॥९९॥

क्रोशमाने च कुण्डे वै विदुस्तत्पाशवेष्टनम् । धनुर्विंशतिमानं च शूलप्रोतं प्रकीर्तितम् ॥
 पातमात्रेण पापी च शूलेन ग्रथितो भवेत् । पततां पापिनां यत्र भवेदेव प्रकम्पनम् ॥
 अतीव हिमतोये च क्रोशार्थं च प्रकम्पनम् । ददत्स्येव हिमाद्भूता यत्रोल्काः पापिनां मुखे
 धनुर्विंशतिमानं च तदुल्कामिश्रं संकुलम् । लक्षमानवमानं च गभीरं च धनुःशतम् ॥
 नानाप्रकाराग्निभिः संयुक्तं च भयानकैः । अत्यन्धकारव्याघ्रं यत्कूपाकारं च वर्तुलम् ॥
 तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं न पश्यद्भिः परस्परम् । तप्ततोयप्रदग्धैश्च चलद्भिः कीटभक्षितैः ॥
 ध्वान्तेन चक्षुषा चान्धेरन्धकूपं प्रकीर्तितम् ॥ १०९ ॥

नानाप्रकारशस्त्रौघैर्यत्र विद्धाश्च पापिनः । धनुर्विंशतिमानं च वेधनं तत्प्रकीर्तितम् ॥ ११० ॥
 दण्डेन ताडिता यत्र मम दूतैश्च पापिनः । धनु षोडशमानं च तत्कुण्डं दण्डताडनम् ॥
 निबद्धाश्च महाजालैर्यथा मीनाश्च पापिनः । धनुर्विंशतिमानं च जालबद्धं प्रकीर्तितम् ॥
 पततां पापिनां कुण्डे देहाश्चूर्णां भवन्ति च । लौहवेदिनिबद्धान्त कोटिमानवमानवम् ॥
 गभीरं ध्वान्तयुक्तं च धनुर्विंशतिमानकम् । मूर्च्छितानां जडानां तद्देहचूर्णं प्रकीर्तितम् ॥
 दलिताः पापिनो यत्र मद्दूतैर्मुसलैः सदा । धनु षोडशमानं च तत्कुण्डं दलनं स्मृतम् ॥
 पातमात्रे यत्र पापी शुष्ककण्ठीष्ठतालुकः । व लुकामु च तप्तसु धनुर्विंशतिमानकम् ॥
 शनमानवमानं च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् । जलाहारैर्विरहितं शोपणं तत्प्रकीर्तितम् ॥
 नानाचर्मकपायोदैः परिपूर्णं धनुःशतम् । शतमानवमानं च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् ॥
 दुर्गन्धिभुक्तं तद्भक्ष्यैः पापिभिः संकुलं महत् ॥ ११४ ॥

शूर्पकारमुखं कुण्डं धनुर्द्वादशमानकम् । तदलोहवालुकामि पूर्णं पातकिभिर्युतम् ॥
 अन्तर्गमिशिलानां च ज्वालाल्याघमुखं सदा । धनुर्विंशतिमानं च यस्य कुण्डस्य सुन्दरि ॥
 ज्वालामिदः प्रगात्रैश्च पापिभिर्योषमेव यत् । तन्महश्लेशदं शश्वत्कुण्डं ज्वालामुखं स्मृतम्
 पापमात्रायत्र पापी मूर्च्छितो जिह्वितो भवेत् । तद्वेष्टकाम्यन्तरितं वाप्यर्थं जिह्वकुण्डकम् ॥
 धूमान्त्राद्युक्तं च धूमान्धैः पापिभिर्युतम् । धनुःशतं श्वास्वद्वैर्धूमान्धं परिकीर्तितम् ॥
 पातमात्रायत्र पापी नागैः संवेष्टितो भवेत् । धनुःशतं नागपूर्णं नागवेष्टनकुण्डकम् ॥
 पडशीतिश्च कुण्डानि मयोक्तानि निशामय । लक्षणं चानि तेषां च किं भूय, श्रोतुमिच्छसि

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० सावित्र्युपा० यमलोकेश्वरककुण्ड-
 लक्षणप्रकरणं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

माविष्णुवाच—

हरिर्भक्तिं देहि मह्यं सारभूतां सुदुर्लभाम् । त्वत्तः सर्वं श्रुतं देव नावशिष्टोऽवरो मम ॥ १ ॥
 किञ्चित्कथय मे धर्मं श्रीकृष्णगुणकीर्तनम् । पुंसां लक्षोद्धारवाजं नरकार्णवतारकम् ॥ २ ॥
 वारणं मुक्तिवार्याणां सर्वांशुभनिवारणम् । दारणं कर्मवृक्षाणां कृतपापौघहरकम् ॥ ३ ॥
 मुक्तयः कतिधा सन्ति किं वा तासां च लक्षणम् । हरिमक्तेर्मूर्तिभेदं निपेक्षणापि लक्षणम् ॥
 तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता । किं तज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदां वरः ॥ ५ ॥
 सर्वदानं ह्यनशनं तीर्थस्नानं व्रतं तपः । अज्ञाने ज्ञानदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशम् ॥
 पितुः शतगुणा माता गौरवेणातिरिच्यते । मातुः शतगुणैः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥

यम उवाच—

पूर्वं सर्वो वरो दत्तो यस्ते मनसि वाञ्छितः । अधुना हरिभक्तिस्ते वत्से मयतु मद्भगवन् ॥
 श्रोतुमिच्छसि कस्याणि श्रीकृष्णगुणकीर्तनम् । वक्तृणां प्रशक्तीनां श्रोतृणां कुलतारकम् ॥
 शेषो वक्रपहस्तेण नहि यद्वक्तुमीश्वरः । मृग्युजयो न क्षमश्च वक्तुं पञ्चमुखेन च ॥ १० ॥
 घना चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि । ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नाञ्छं विष्णुश्च सर्ववित् ॥
 कार्तिकेयः पण्मुखेन न हि वक्तुमलं ध्रुवम् । न गणेशः समर्थश्च योगिन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥
 सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च । कलामार्गं यद्गुणानां न विदन्ति बुधाश्च ये ॥
 सरस्वती जडोभूता नाञ्छं यद्गुणवर्णने । सनत्कुमारो धर्मश्च सनकश्च सनातनः ॥ १४ ॥
 सनन्दः कपिलः सूर्यो ये चान्ये ब्रह्मणः सुताः । विचक्षणा न यद्वक्तुं के वाऽन्ये जडबुद्धयः
 न यद्वक्तुं क्षमाः सिद्धा मुनीन्द्रा योगिन्सन्था । के वाऽन्ये च वयं के वा भगवद्गुणवर्णने ॥
 ध्यायन्ति यत्पादम्भोजं ब्रह्मविष्णुशिवादयः । अतिसाध्यं स्वभक्तानां तदन्येषां सुदुर्लभम् ॥
 कश्चिद्विचित्रं द्विजानाति तद्गुणोत्कीर्तनं महत् । अतिरिक्तं विजानाति ब्रह्मा ब्रह्मविशारदः
 तनोऽतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिनां गुरुः । सर्वास्तिक्तं जानाति सर्वज्ञः शंभुरेव च ॥
 तन्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना । अतीव निजने रम्ये गोलोके रासमण्डले ॥
 तत्रैव कथितं किञ्चिद्गुणोत्कीर्तनं पुनः । धर्माय कथयामास शिवलोके शिवः स्वरम् ॥
 धर्मस्तत्कथायमास पुष्करे भास्कराय च । पिता मम यमागम्य मां प्राप तपसा सति ॥
 पूर्वं स्वयिपयं चाहं न गृह्णामि प्रयत्नतः । वैराग्ययुक्तस्तपसे गन्तुमिच्छामि सुव्रते ॥ २३ ॥

तेदा मां कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनम् । यथागमं तद्ब्रूयामि निबोधातीव दुर्गमम् ॥
 तद्गुणं स न जानाति तदन्यस्य च का कथा । यथाऽऽकाशो न जानानि स्वानामेव वरानने
 सर्वान्तरत्ना भगवान्सर्वकारणकारणम् । सर्वेश्वरश्च सर्वोऽयं सर्ववित्सर्वरूपधृक् ॥२६॥
 नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानन्दो निगकृतिः । निरङ्कुशश्च निःशङ्को निर्गुणश्च निराश्रयः
 निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः । प्रकृतिस्ताद्विकारा च प्राकृतास्ताद्विकारजाः ॥
 स्वयं पुमांश्च प्रकृतिः स्वयं च प्रकृतेः परः रूपं विधत्तेऽरूपश्च भक्तानुग्रहहेतवे ॥२७॥
 अतीव कमनीयं च सुन्दरं सुगनोहरम् । नवीननीरदश्यामं किंशोरं गोपवेषकम् ॥
 कन्दर्पकोटिल वण्यलीला वाममनोहरम् । शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोपकलोचनम् ॥
 शरत्पार्षणकोटीन्दुशोभासंशोभिताननम् । अमूल्यरत्नखचितं रत्नाभरणभूषितम् ॥३२॥
 सस्मितं शोभितं शश्वदमूल्यपीतवाससा । परब्रह्मस्वरूपं च ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥३३॥
 सुखदृश्यं च शान्तं च राधाशान्तमनन्तम् । गोपीभिर्वीक्ष्यमाणं च सस्मिताम्भिः समन्ततः
 रासमण्डलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् । वंशी कण्ठं द्विजभुजं वनमालाविभूषितम् ॥
 कौस्तुभेन मण्डिरेण सुन्दरं वक्षसोज्ज्वलम् । कुङ्कुमागरुकम्तूरीचन्दनार्चितविग्रहम् ॥
 चाहचम्पकमालाकजमालतीमाल्यमण्डितम् । चारुचम्पकशोभाडचचूडवकिमराजितम् ॥
 ध्यायन्ति चैवंभूतं वै भक्ता भक्तिपरिप्लुताः । यद्भगाज्जगतां धाना विधत्ते सृष्टिमेव च
 करोति लेखनं कर्मानुरूपं सैर्वकर्मणाम् । सपसां फलदाता च कर्मणां च यदाज्ञया ॥
 विष्णुः पाना च सर्वेषां यद्भगापाति संनतम् । कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वविश्वेषु यद्भयात्
 शिवो मृत्युञ्जयश्चैव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः । यज्ज्ञानदानात्सिद्धेशो योगीशः सर्ववित्स्वयम्
 परमानन्दयुक्तश्च भक्तिवैराग्यसंयुतः । यत्प्रसदाद्वापि वातः प्रवरः शीघ्रगामिनाम् ॥
 तपनश्च प्रतपति यद्भयात्संततं सति । यदाज्ञया वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चागति जन्तुषु ॥४४॥
 यदाज्ञया दहेद्वह्निर्जलमेव सुशीतलम् । दिशो रक्षन्ति दिक्पाला महामाता यदाज्ञया ॥
 भ्रमन्ति राशित्राणि प्रशा वै यद्भयेन च । भयात्फलन्ति वृक्षाश्च पुष्पन्त्यपि च यद्भयात्
 भयात्फलानि पक्वानि निष्फलास्तरवो भयात् । यदाज्ञया स्थलस्थाश्च न जीवन्ति जलेषु च
 तथा स्थले जलस्थाश्च न जीवन्ति यदाज्ञया । अहं नियमकर्ता च धर्माधर्मं च यद्भयात्
 कालश्च कल्पेऽसर्वं भ्रमत्येव यदाज्ञया । अकाले न हरेत्कालो मृत्युर्वै यद्भयेन च ॥४८॥
 ज्वलदग्नौ पतन्तं च गभीरे च जलार्णवे । वृक्षाप्रातीक्ष्णखड्गे च सर्पाग्निं मुखेषु च ॥
 नानाशस्त्रास्त्रविद्धं च रणेषु विपनेषु च । पुष्पचन्दनतल्पे च वःधुर्गैश्च रक्षितम् ॥५०॥

शानं तन्त्रमन्त्रैश्च काले कालो हरेद्भयात् । धत्ते वायुस्तो रराशिं तोयं कूर्मं यदाज्ञया ॥
 कूर्मोऽनन्तं स च क्षोणीं समुद्रान्ततः पर्वतान् । सर्वाश्चैव क्षमारूपो नानारूपं विभर्ति सः ॥
 यतः सर्वाणि भूतानि लीयन्तेऽन्ते च तत्र वै । इन्द्रायुश्चैव दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥
 अष्टाविंशच्छक्रगते ब्रह्मणः स्यादहर्निशम् । पृथगाऽधिके पञ्चशते सहस्रे पञ्चविंशतौ ॥
 युगे नगणां शक्रायुखं संख्याविदो विदुः । एवं त्रिंशद्दिनेर्मासो द्वाभ्यां ताम्भृत्तुः स्पृतः
 ऋतुभिः पद्भिरेवाब्दं शताब्दं ब्रह्मणो वयः । ब्रह्मणश्च निशाने वै चक्षुर्न्मालिनं हरेः ॥
 चक्षुर्न्मालिने तस्य लयं प्राकृतिकं विदुः । प्रलये प्राकृताः सर्वे देवाश्चाश्च चराचराः ॥
 लीना धारि धाना च श्रीकृष्णे नामिषड्भुजे । विष्णुः क्षीरोदशाशी च वैकुण्ठे यश्चतुर्भुजः
 विलीना वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमात्मनः । इन्द्राद्या भैरवाद्याश्च यावन्तश्च शिवानुगाः ॥
 शिवाचारं शिवे लीना ज्ञानानन्दे सनातने । ज्ञानाधिदेवः कृष्णस्य महादेवस्य चाऽत्मनः
 तस्य ज्ञाने विलीनश्च बभूवप क्षणं हरेः दुर्गायां विष्णुमाभावां विलीनाः सर्वशक्तयः ॥
 सा च कृष्णस्य बुद्धौ च बुद्धयधिष्ठातृदेवता । नारायणांशः स्कन्दश्च लीनो वससि पितृ
 तस्य च ॥ ६२ ॥
 श्रीकृष्णांशश्च तद्ब्रह्मै देवाधीशो गणेश्वरः । पद्मांशभूता पद्मायां सा राधायां च सुव्रते
 गोप्यश्चापि च तस्यां च सर्वा वै देवयोगिनः । कृष्णप्रागाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु सा स्थिता
 सावित्री च सरस्वत्यां वेदशास्त्राणि यानि च । स्थिता वागी च जिह्वायां तस्यैव परमात्मनः
 गोल्लेकस्थस्य गोपाश्च विलीनास्तस्य लोमसु । तस्य प्राणेषु च सर्वेषां प्रागा वाना हुताशनः
 जठराग्नी विलीनश्च जलं तद्रसनाप्रतः । वैष्णवाश्चरणाम्भोजे परममन्दसंयुताः ॥ ६३ ॥
 सारात्मनारतरा भक्तिरप्यीयूपपायिनः । त्रिंशत्क्षुद्रश्च महति लीनः कृष्णे महाविद्यात्
 यस्यैव लोमकूपेषु विश्वानि निजिलानि च । यस्य चक्षुर्निमेषेण महांश्च प्रलयो भवेत् ॥
 चक्षुर्न्मालिने सृष्टिर्भयैव परमात्मनः । यात्र निमेषे सृष्टिः स्यात्तावदुर्न्मालिने व्ययः ॥
 ब्रह्मणश्च शताब्देन सृष्टिस्तत्र लयः पुनः । ब्रह्मसृष्टिःत्रयाणां च संख्या नास्त्येव सुव्रते
 यथा भूजयां चैव संख्यानं च निशामय । चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वान्तगतमनः ॥
 उन्मोढने पुनः सृष्टिर्भवेदेवेश्वरेच्छया । तद्गुणोत्कीर्तनं वक्तुं ब्रह्माण्डेषु च कः क्षमः ॥
 यथा श्रुतं तातवक्रात्तथोक्तं च यथागमम् । मुक्तयश्च चतुर्वेदैर्निरुक्ताश्च चतुर्विधाः ॥
 तत्प्रधाना हरेर्भक्तिर्मुक्तयपि गरीयसी । सालोक्यदा हरेरेका चान्या सालूप्यदाऽपरा
 सामीप्यदा च निर्वाणदा श्रीचैवमिति स्मृतिः । भक्तास्ता नहि वाञ्छन्ति विना तत्से-
 वनादिकम् ॥ ७६ ॥

सिद्धत्वममरक्षं च ब्रह्मत्वं चावहेलया । जन्ममृत्युजरान्वाधिभयशोकादिलण्डनम् ७७
धारणं दिव्यरूपस्य विदुर्निर्गणमोक्षदम् । मुक्तिश्च सेवारहिता भक्तिः सेवाविवर्द्धिनी ॥
भक्तिमुक्त्वशोरयं भेदो निषेकलक्षणं शृणु विदुर्बुद्ध्या निषेकं च भोगं च कृतकर्मणाम् ॥
तत्स्वण्डनं च शुभदं परं श्रीकृष्णसेवनम् । तत्त्वज्ञानमिदं सान्निवि सारं वै लोकभेदयोः ॥
विघ्नघ्नं शुभदं चोक्तं गच्छ वत्से यथासुखम् । इत्युक्त्वा सूर्यपुत्रश्च जीवयित्वा च तत्पानिम्
तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा गमनं कर्तुमुद्यतः । दृष्ट्वा यमं च गच्छन्तं सावित्री तं प्रणम्य च ॥
रुरोद चरणे धृत्वा सद्विच्छेदोऽतिदुःखदः । सान्नित्रीरोदनं श्रुत्वा यमः सोऽयं कृपानिधिः
तामिन्दुवान स्रष्टस्वरोदीचापि नारद ॥ ८४ ॥

• यम उवाच—

लक्षवर्षं सुरसं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । अन्ते याप्यसि गोलोके श्रीकृष्णभजनं शुभे ॥
गत्वा च स्वगृहं भद्रे सान्निव्याश्च व्रतं कुरु । द्विसप्तवर्षपर्यन्तं नारीणा मोक्षसाधनम् ॥
ज्येष्ठे शुक्रचतुर्दश्या सान्निव्याश्च व्रतं कुरु । शुक्लाष्टम्या भाद्रपदे महालक्ष्म्या व्रतं तथा ॥
द्विचष्टवर्षव्रतं चेदं प्रत्येकं पक्षमेव च । करोति परया भक्त्या सा याति च हरेः पदम् ॥
प्रनिभङ्गलवारे च देवीं मङ्गलवण्डिकायाम् । प्रतिमासं शुक्लपञ्चम्या पृष्ठीं मङ्गलशायिणाम् ॥
तथा चाऽऽशुभसंक्रान्त्या मनसा सर्वसिद्धिदाम् । राधा रामे च कार्तिक्या कृष्णप्राणा-

विना त्रिधाम् ॥ ९० ॥

उपोष्य शुक्लाष्टम्या च प्रतिमासे वरप्रदाम् । विष्णुवाया भगवतीं दुर्गां दुर्गतितनाशिनीम्
प्रकृतिं जगदम्बा च पतिपुत्रवतीणु च । पतिमत्तासु शुद्धासु यन्त्रेषु प्रतिमासु च ॥
या नारी पूजयेद्भक्त्या वनमनानहेतवे । इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते श्रीहरेः पदम्
इत्युक्त्वा ता भर्मा राजो जगाम निजमन्दिरम् । गृहीत्वा स्वामिन सा च सावित्री च निजाऽयम्
सावित्री मत्स्यवन्नं च वृत्तान्नं च यथाक्रमम् । अन्याश्च कथयामास ब्रह्मवैवर्ते नारद ॥
सावित्रीननकं पुत्रान्त प्रापद्वं कवेण च । अशुरश्चसुषी राज्यं मा च पुत्रान्वरेण च ॥
लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । जगाम स्वामिना मार्गे गोलोकं सा पतिव्रता
सविद्ध्यादिदेवी या मन्त्राभिष्टा वृदेवता । सावित्री चापि वेदाना सावित्री तेन कीर्तिता
इत्येव नयित वन्म सावित्र्याह्वयानमुत्तमम् । जीवकर्मविगतं च किं पुनः शोषुभिच्छ्रमि

इति श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणे महाभारतप्रकरणे नारदनामोऽष्टमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

श्रीकृष्णस्याऽऽत्मनश्चैव निर्गुणस्य निराकृतेः । सावित्रीयमसंवादे श्रुतं सुविमलं यशः
तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं मङ्गलानां च मङ्गलम् । अधुना श्रोतुमिच्छामि लक्ष्युपाख्यानमैश्वर्यम् ॥
केनाऽऽशौ पूजिता साऽपि किंभूता केन वा पुरा । तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं वद वेदविदां वर

नारायण उवाच—

सृष्टेराशौ पुरा ब्रह्मकृष्णस्य परमात्मनः । देवी वामांशसंभूता चाऽऽसीत्सा रासमण्डले ॥
अतीव सुन्दरी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डला । यथा द्वादशवर्षीया रम्या सुन्धिरयौवना ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभा सुखदृश्या मनोहरा । शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभासंशोभितानना ॥ ६ ॥
शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभाशोभितलोचना । सा च देवी द्विधाभूता सहसैवेश्वरेच्छया ॥
समा रूपेण वर्णेन तेज ॥ वयसा त्विषा । यशसा वाससा मूर्त्या भूपणेन गुणेन च ॥
स्मिनेन वीक्षणैव वचसा गमनेन च । मनुष्येण स्वरेणैव नैयनानुनयेन च ॥ ९ ॥
तद्दामांशा मह लक्ष्मीर्दक्षिणांशा च राधिका । रावाऽऽशौ वरथावास द्विभुजं च परात्परम् ॥
महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चकमे वमनीयकम् । कृष्णस्तद्वैश्वेणैव द्विधारूपो बभूव ह ॥ ११ ॥
दक्षिणाशो वै द्विभुजा वामांशश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजाय द्विभुजो महालक्ष्मीर्ददौ पुरा ॥
लक्ष्यते दृश्यते विश्वे त्रिमधुदृष्ट्या यथाऽनिशम् । देवीषु या च महती महालक्ष्मीश्च सा स्मृता
द्विभुजो राधिकाकान्तो लक्ष्मीकान्तश्चतुर्भुजः । गोलोके द्विभुजस्तस्यौ गोपैर्गोपीभिरावृतः ॥
चतुर्भुजश्च वैकृण्ठं प्रययौ पद्मया सह । सर्वांशेन सर्वां तौ द्वौ कृष्णनारायणौ परसं ॥ १५ ॥
महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा बभूव सा । वैकृण्ठे च महालक्ष्मीः परिपूर्णतमाऽपरा ॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता । प्रेम्णा सा वै प्रधाना च सर्वासु रमणीषु च ॥
स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च शकवत्पत्स्वरूपिणी । पातालेषु च मर्त्येषु राजलक्ष्मीश्च राजसु ॥
गृहलक्ष्मीर्गृहेभ्येव गृहिणी च बलांशया । संपत्स्वरूपा गृहिणां सर्वमङ्गलप्रदला ॥ १९ ॥
गवां प्रसूः सा सुरभिर्दक्षिणा यज्ञकाविनी । क्षीरोदभिन्वुकन्था सा श्रीरूपा पाप्मिनीषु च ॥
शोभाख्या च चन्द्रे सा सूर्यमण्डलमण्डिता । विभूषणेषु रत्नेषु कल्पेषु जलनेषु च ॥ २१ ॥
नृपेषु नृराजनीषु दिव्यस्त्रीषु गृहेषु च । मर्त्यस्थेषु वस्त्रेषु स्थाने सा संस्थिते तथा ॥ २२ ॥
प्रनिगाषु च देवानां महत्तेषु टेपु च । माणिस्येषु च मुत्तमसु मास्येषु च मनोहरा ॥

१ क. "नमुत्तमसु" । २ क. "सन्तुता" । ३ क. "प्रेम्णा वातु" । ४ क. "दां मुदा" । ५ क. "पु

५ क. "पु

मणीन्द्रेषु च हागेषु क्षीरे वै चन्द्रेषु च । वृक्षशाखासु रम्यासु नभेषु वस्त्रेषु ॥२४॥
 वैकुण्ठे पूजिता साऽऽदी देवी नागायणेन च । द्वितीये ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शंकरेण च
 विष्णुना पूजिता सा च क्षीगेदे भारते मुने । स्वायंभुवेन मनुना मानन्दैश्च सर्वतः ॥२६॥
 ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सद्भिश्च गृहिभिर्भवे । गन्धर्वाश्च नागाश्च पातालेषु चापूजिता ॥
 शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे पूजा वै ब्रह्मणा कृता । भक्त्या च पक्षपथेऽन्तं त्रिषु लोकेषु नादा ॥
 चैत्रे गौपे च भाद्रे च पुष्ये मङ्गलवासरे । विष्णुना निर्मिता पूजा त्रिषु लोकेषु भक्तिनः ॥
 वर्षान्ते गौपसंक्रान्त्यां मेघमाहाद्य चाङ्गणे । मनुस्तां पूजयामास सा भूना भुवनत्रये ॥
 राता संपूजिता सा वै मङ्गलेनैव मङ्गला । वेदारेणैव नीलेन नलेन सुवधेन च ॥ ३१ ॥
 ध्रुवणौतानभादेन शक्रेण बलिना तथा । कश्यपेन च दक्षेण मनुना च विवस्वता । ३२ ॥
 विश्वनेन चन्द्रेण कुबेरेणैव वायुना । यमेन वह्निना चैव वरुणेनैव पूजिता ॥ ३३ ॥
 एवं सर्वत्र सर्वैश्च वन्दिता पूजिता सदा । सर्वैश्चर्गाधिदेवी सा सर्वं संपरस्वरूपिणी ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० लक्ष्म्युग० लक्ष्मी-
 स्वरूपपूजादिवर्णन नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच —

नारायणपिथा सा च वरा वैकुण्ठवामिनी । वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मीः सनातनी ॥
 कथं बभूव सा देवी पृथिव्या मिन्दुक्रन्धका । किं तद्व्यानं चै कवचं सर्वं पूजाविधिक्रमम्
 पुरा केन स्तुताऽऽदी सा तन्मे वगलयातुमर्हसि ॥ ३ ॥

नारायण उवाच—

पुरा दुर्वासस शापाद्भ्रष्टश्रीकः पुरंदरः । बभूव देवसंघश्च मर्त्यलोकाश्च नारद ॥ ४ ॥
 लक्ष्मीः स्वर्गादिक त्यक्त्वा रथा परमदुःखिता । गत्वा र्क्षीना च वैकुण्ठे महालक्ष्मी च नारद
 तदा शोकाद्ययुर्दवा दुःखिता ब्रह्मण सभाम् । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्वैकुण्ठमेव च । ५ ॥
 वैकुण्ठे शरणापन्ना देवा नारायणे परे । अतीव दैन्ययुक्ताश्च शुक्रकण्ठीष्ठतालुकाः ॥६॥
 तदा लक्ष्मीश्च क्लृप्ता पुरा नारायणात्तथा बभूव भिन्दुक्रन्धका सा शक्रसंपत्स्वरूपिणी ॥८॥
 तदा मथित्वा क्षीगेदे देवा दैत्यगणैः सह मंगापुश्च वरं लब्ध्वा ददृशुस्तां च तत्र हि ॥९॥

सुगर्दिभ्यो वरं दत्त्वा धनमालां च विष्णवे ददौ प्रमत्तवदना तुष्टा क्षीगेदशायिने । १० ॥
देवाश्चाप्यमुगक्रान्तां राज्यं पापुश्च तद्वारम् । तां संपूज्य च संस्तूय सर्वत्र च निरापदः ॥

नारद उवाच—

कथं शशाप दुर्वापा मुनिश्रेष्ठः पुरंदरम् । केन दोषेण वा ब्रह्मन्त्रक्षिप्तं ब्रह्मविन्दुरा ॥ ११ ॥
ममन्ते केन रूपेण जलधिन्तैः सुरादिभिः । केन स्तोत्रेण सा देवी शक्रे माक्षाद्भूष ह ॥
को वा तयोश्च संवादो ह्यभवत्तद्ब्रह्म प्रभो ॥ १४ ॥

नारायण उवाच—

मधुवानप्रमत्तश्च त्रैलोक्याधिपतिः पुरा । क्रीडां चकार रहसि रम्यया सह कामुकः ॥ १५ ॥
कृत्वा क्रीडां तथा सार्वं क मुक्त्या हृतचेतनः । तस्थौ तत्र महारण्ये कामोन्मथितमानसः ॥
कैलापशिखरं गन्तं वैकुण्ठादपि गवम् । दुर्वाससं ददर्शेन्द्रो ज्वलन्तं ब्रह्मनेजसा । १७ ॥
ग्रीष्ममशह्नमार्तण्डसहस्रप्रभमीश्वरम् । प्रतप्तकाक्षिनाभामं जटाभारमहोऽज्वलम् ॥
शुक्लवस्त्रोपवीतं च चीरं दण्डं कमण्डलुम् । महोज्ज्वलं च तिलकं चित्रं चन्द्रसंनिभम् ॥
समन्वितं शिष्यवर्गैर्वेदेदाङ्गपर्यैः । दृष्ट्वा ननाम शिरसा संभ्रमात्तं पुरंदरः । २० ॥
शिष्यवर्गं म भक्त्या वै तुष्टाव च मुदाऽन्वितः । मुनिना च सशिष्येण तस्मै दत्ताः शुभाशिपः
विष्णुदत्तं पारिजातपुष्पं च समुन्नोहरम् । मृत्युरोगजराशोकहरं भोक्तारं ददौ ॥ २२ ॥
शक्रः पुष्पं गृहीत्वा च प्रमत्तो राजसंपदा । भ्रमेण स्थापयामास तत्र वै हस्तिमस्तके ॥
हरती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च । तेजसा वयसा कान्त्या विष्णुतुल्यो बभूव सः ॥
त्यक्त्वा शक्रं मजेन्द्रश्चाप्यगच्छद्घोरकाननम् । न शशाक महेन्द्रस्तं रक्षितुं तेजसा गुणे ॥
तत्पुष्पं त्यक्तवन्तं च दृष्ट्वा शक्रं मुनीश्वरः । तं शशाप महातेजाः क्रोवसंरक्तलोचनः ॥

दुर्वासा उवाच—

अरे श्रिया प्रमत्तस्त्वं कथं मामधमन्यसे । महत्तपुष्पं गर्वेण त्यक्तवान्हस्तिमस्तके ॥ २७ ॥
विष्णोर्निवेदितं पुष्पं नैवेद्यं वा फलं जलम् । प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्यं त्यागेन ब्रह्महा जनः ॥
भ्रष्टर्थाभ्रष्टबुद्धिश्च भ्रष्टज्ञानो भवेन्नरः । यस्त्यजेद्विष्णुर्नैवेद्यं माग्नेनोपस्थितं शुभम् ॥
प्राप्तिमात्रेण यो मुहृक्ते भक्त्या विष्णुनिवेदितम् । पुंसां शतं समुद्धृत्य जीवन्मुक्तं स्वयं
भवेत् । ३० ॥

विष्णुर्नैवेद्यमोजी यो नित्यं तु प्रणमेद्धरिम् । पूजयेत्सतीति वा भक्त्या स विष्णुसदृशो भवेत्
तत्स्पर्शवायुना सद्यस्तीर्थैश्च विशुध्यति । तत्पादरजसा मूढ सद्यः पूता यमुंधरा ॥

पुंश्चल्यन्नम गिरात्रं शूद्रश्राद्धान्नमेव च । यद्धरेरनिवेद्यं च वृथामांसमभक्षकम् । ३३ ॥
 शि-लिङ्गप्रदत्तान्नं यदन्नं शूद्रयानिनाम् । चिकि-सकद्विजानां च देवनालं तथैव च ॥
 कन्धाविकारिणामन्नं यदन्नं गोनिजीविनाम् । अनुष्णान्नं पथुविनं सर्वभक्षणावशेषितम् ॥
 शूद्राग्निद्विजात्रं च वृषवाहद्विजात्रवम् । अक्षीक्षितद्विजात्रं च यदन्नं शनदाग्निनाम् ॥
 अगम्यगामिना चैव द्विजानामन्नमेव च मित्रद्रुहा कृतघ्नानामन्नं विश्वासघातिनाम् ॥
 मि-यासाक्ष्यप्रदाना च ब्राह्मणाना तथैव च । एतन्सर्वं विशुष्येत विष्णुनैवेद्यभक्षणात् ॥
 श्वपनो विष्णुसेवी च शंशाना कोटिमुद्धरेत् । हरेरभक्तो विप्रश्च स्वं च रक्षितुमक्षम ॥
 अज्ञानाद्यदि गृह्णाते विष्णोर्निर्मालयमेव च । सप्तजन्मार्जितापापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
 ज्ञा वा भवत्य च गृह्णाति विष्णोर्वैद्यमेव च । कोटिजन्मार्जितापापान्मुच्यते नात्र संशयः
 २ स्मात्संस्थापितं दुष्यं गर्वाद्देहं हस्तिमस्तके । तस्माद्युष्मान्गरित्यज्य यावु लक्ष्मीर्हरेः पदम्
 नागयणस्य भक्तोऽहं न त्रिभेमाश्वरं विधिम् । कालं मृत्युं जग वैव कानन्धानागणशमि च
 किं करिष्यति ते तावः कश्यपश्च प्रजापतिः । बृहस्पतिर्गुरुश्च न शङ्कस्य च मे हरेः
 इदं दुष्यं गम्य मूर्ध्नि तस्य वै पूजनं पुरः । मूर्ध्नि चिडत्रे शिवशिशोश्चित्स्वेदं योजयिष्यति
 इति श्रुत्वा महेन्द्रश्च श्रुत्वा तच्चरणद्वयम् । उच्चै रुरोद शोकार्तेस्तमुवाच मयाकुतः ॥

इन्द्र उवाच—

दत्तः समुचितः शापो मह्यं मत्ताय हे प्रभो । हृता स्तया चेत्संपत्तिः कियज्ज्ञानं च देहि मे
 ऐश्वर्यं विपदा बीजं प्रच्छन्नज्ञानकारणम् । मुक्तिमार्गार्गलं दादुर्चाद्धरिभक्तित्यपायकम् ॥
 जन्ममृत्युजगगोगशोर्वदु खकरं परम् । सपत्तितिविरान्धश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥
 संपन्नस्त मुष्टश्च सुरामतः मचेतनः । बान्धवैर्वेष्टितः सोऽपि बन्धुद्वेषकरो मुने ॥९०॥
 संपन्नमदप्रमत्तश्च विषयान्धश्च त्रिहृल । महाकामी साहामिकः सत्त्वमार्गं न पश्यति ॥
 द्विविधो विषयान्धश्च राजसग्तामसः स्मृतः । अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजसः स्मृतः
 शास्त्रे च द्विविधं मार्गं निर्दिष्टं मुनेपंगव । प्रवृत्तिर्बीजमेकं च निवृत्ते कारणं परम् ॥
 चगन्वि जीवेनश्चाऽऽश्रौ प्रवृत्तौ दु खवर्तमाने । स्वच्छन्दे चाप्रसन्ने च निर्धिरोपे च संततम्
 आगतमधुरे लोभाह्देषे च सुखमानिनः । परिणामोत्पत्तिर्बीजे जन्ममृत्युजराकरे । ९१ ॥
 अनेकजन्मपर्यन्तं कृत्वा च भ्रमणं मुदा । स्वकर्मविहिताया च नानांयोन्या क्रमेण च ॥
 ततः कृष्णानुग्रहाच्च मत्पद्मं लभते जनः । सहस्रेषु शतेष्वेको भवाव्ये पारकारणम् ॥
 साधु सत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेत् । तदा कगोते यत्नं च जीवी बन्धनखण्डने ॥

अनेकजन्मयोगेन तपसाऽन शनैन च । तदा लभेन्मुक्तिमार्गं निर्विघ्नं सुखदं परम् ॥१९॥
 इदं श्रुतं गुरोर्वैत्राप्रसंगावसरेण च । नाहि पृष्टरतो न्यच भवद्दुःखौघवेष्टितः ॥ १० ॥
 अधुना विधिना दत्तो विपत्तौ ज्ञानसागरः । संपद्रूपा विपदियं मम निस्तारकारिणी ॥
 ज्ञानसिन्धो दीनबन्धो मह्यं दीनाय सांप्रतम् । देहि किञ्चिज्ज्ञानसारं भवपारं दयानिधे ॥
 इन्द्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानिनां गुरुः । ज्ञानं वयितुभारेभे ह्यनिष्ट सनातनः ॥

दुर्वासा उवाच—

अहो महेन्द्र मङ्गल्यमात्मानं द्रष्टुमिच्छसि । आपानतो दुःखबीजं परिणामसुखावहम् ॥
 स्वमर्भगाननानाशपट्टिखण्डनकारणम् । दुष्पारासारदुर्वारसंसारार्णवतारकम् ॥ १९ ॥
 कर्मवृक्षाङ्कुरच्छेदकारणं सर्वतारकम् । संतोषसंततिकरं प्रवरं सर्ववर्मनाम् ॥ ११ ॥
 दानेन तपसा वाऽपि व्रतेनानशनादिना । कर्मणा स्वर्गभोगादिसुखं भवति जीविनाम् ॥
 काम्यानां वर्मणां चैव मूलं संछिद्य यत्नतः । अधुनेदं मोक्षबीजं संकल्पामःव एव च ॥
 यत्कर्म सात्त्विकं कुर्यादसंकारिपतमेव च । सर्वं वृष्णापणं कृत्वा परे ब्रह्मणि लीयते ॥
 सांभारिकाणामेतत्तु निर्वाणं मोक्षकं विदुः । नेच्छन्ति वैष्णवास्तत्तु सेवाविरहकातराः ॥
 सेवां कुर्वन्ति ते नित्यं विधागेत्तमदेहवम् । गोलोके वाऽपि वैकुण्ठे तस्यैव परमात्मनः ॥
 हरिसेवादिरूपां च मुक्तिमिच्छन्ति वैष्णवाः । जीवन्मुक्ताश्च ते शक स्कुलोद्धारकरिणः ॥
 स्मरणं कीर्तनं दिग्गोरचनं पादसेवनम् । वन्दनं स्तवनं नित्यं भक्त्या नैवेद्यभक्षणम् ॥
 चरणोदकपानं च तन्मन्त्रजपनं परम् । इदं निरतारबीजं च सर्वेषामीप्सितं भवेत् ॥
 इदं मृत्युंजयज्ञानं दत्तं मृत्युंजयेन मे । तच्छिष्योऽहं च नि शङ्कतन्प्रसानाच्च सर्वतः ॥
 स जन्मदाता स गुरुः स च बन्धुः सर्वा परः । यो ददाति हरेर्भक्तिं त्रैलोक्ये च सुदुर्लभाम्
 दर्शयेदन्वयमार्गं च विना श्रीकृष्णसेवनम् । स च तं नाशयत्येव ध्रुवं तद्ब्रह्मभगमवेत् ॥७७॥
 संततं जगतां कृष्णनाम मङ्गलकारणम् । मङ्गलं वर्धते नित्यं न भवेदायुषो व्ययः ॥
 तेभ्योऽप्यपैति काश्च मृत्युश्चरोग एव च । संतापश्चैव शोकश्च वैनतेयादिवोरगाः ॥
 कृष्णमन्त्रोपासकश्च ब्राह्मणः श्वपचोऽरि वा । ब्रह्मलोकं समुल्लङ्घ्य याति गोलोकमुत्तमम्
 ब्रह्मणा पूजितः सोऽपि मधुपर्कादिना च यः । स्तुतः सुरैश्च सिद्धैश्च परमानन्दभावनः ॥
 ज्ञानसारं तपःसारं ब्रह्मसारं परं शिवम् । शिवेनोक्तं योगसारं श्रीकृष्णपदसेवनम् ॥
 ब्रह्म दितृणपदन्तं सर्वं मित्येव स्वप्नवत् । भज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं प्रकृतेः परम् ॥
 अतीव सुखदं सारं भक्तिदं मुक्तिदं परम् । सिद्धियोगप्रदं चैव दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 योगिनामपि भिद्धानां यैर्नाम च तपःस्विनाम् । सर्वेषां कर्मभोगोस्ति न नारायणसेविविनाम् ॥

भेदेमाच्च भवेत्पापं यदुपस्पर्शमात्रतः । उबलदशौ पातितं च यथा शुष्केश्वनं तथा ॥
 ततो रोगा हि वेदन्ते पापानि च भयानि च । दूरतश्च पलायन्ते यमदूनस्तनो भयात् ॥
 तावन्निरुद्धः संसारे कारागारे विधेर्ननः । न यात्कृष्णमन्त्रं च प्राप्नोति गुरुवक्त्रतः ॥
 कृष्णकर्मोन्मोगाख्यानिगडच्छेदकारणम् । मा गजालेच्छेदकरं माय पाशनिह्वननम् ॥
 गोश्लोकगार्गसोऽनं निस्तरे वीजकारणम् । भक्त्यङ्कुरस्वरूपं च नित्यं वृद्धमनश्वरम् ॥
 सारं च सर्वतपसां योगानां सावनं तथा । सिद्धीनां वेदपठानां व्रतादीनां च निश्चिनम् ॥
 दानानां तोयस्नानानां यज्ञादीनां पुरंदर । पुंनानामुपवासानामि-वाह कभलोद्भवः ॥
 पुंसां लसं पितृणां च शतं मातामहस्य च । पूर्वं परं च तत्संख्यं पितरं मातरं गुरुम् ॥
 सहोदरं कलत्रं च बन्धुं शिष्यं च किंकरम् । समुद्धरेच्च श्वशुरं श्वश्रुञ्च च तन्सुतम् ॥
 स्वात्मानं च सतीर्थं च गुरुवर्ती गुरोः सुतम् । उद्धरेद्ब्रह्मवाम्भक्तो मन्त्रग्रहणमत्रतः ॥
 मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । तन्स्पर्शपूतस्तीर्थौ च सद्यः पूता वसुंधरा ॥
 अनेकजन्मपर्यन्तं दीप्ताहीनो भवेन्नरः । तदन्यदेवमन्त्रं च लपते पुण्यलेशतः ॥ ९७ ॥
 सघनमसु देवानां कृत्वा सेवा स्वर्कर्मतः । लभते च रवेर्मन्त्रं साक्षिगः सर्वकर्मणाम् ॥
 जन्मत्रयं भास्करं च सेवित्वा मानवः शुचिः । लभेद्गणेशमन्त्रं च सर्वानेघहरं परम् ॥
 जन्मत्रयं तं निषेव्य निर्विघ्नश्च भवेन्नरः । विघ्ने तस्य प्रसादेन दिव्यज्ञानं लभेन्नरः १०० ॥
 तदा ज्ञानप्रदीपेन समालोच्य महामतिः । अज्ञानान्धमग्नित्वा महाभाया भवेन्नरः ॥
 प्रकृतिं विष्णुभाया च दुर्गां दुर्गातिनाशिनीम् । सिद्धिदा सिद्धिहृदा च परमा सिद्धि-
 योगिनीम् ॥ १०२ ॥
 वाणीरूपा चैव यस्या च भद्रा कृष्णप्रि रात्मिकम् । नाना रूपा ता निषेव्य जन्मानां शतकं नरः
 तत्प्रसादाद्भवेज्ज्ञानी ज्ञानानन्दं तदा भवेत् । कृष्णं ज्ञानाधिदेव च महादेवं सनातनम्
 शिवं शिवस्वरूपं च शिवदं शिवकारणम् । परमानन्दरूपं च परमानन्ददायिनम् ॥
 सुखदं मोक्षदं चैव दातार सर्वनाशम् । अमरत्वद चैव दीर्घमायुषदं परम् ॥ १०६ ॥
 इन्द्रत्वं च मनुत्वं च दातुं शक्तं च लीलया । रामेन्द्रत्वमदं चैव ज्ञानदं हरिभक्तिदम् ॥
 जन्मत्रयं तमराध्य चाऽऽशुतोपप्रसादतः । सर्वदस्य प्रसादेन शंकरस्य महात्मनः ॥
 वरदस्य वरेणैव हरिभक्तिं लभेद्भुवम् । तदा तद्भक्तमसं तित्कृष्णमन्त्रं लभेद्भुवम् ॥
 निर्मलज्ञानदीपेन प्रदीपेन च तच्छशिन् । ब्रह्मादितृ तपर्यन्तं सर्वं पिठयै पश्यति ॥
 दयानिधेः प्रमदेन निर्मलज्ञानम लभेत् । वरदस्य वरेणैव हरिभक्तिं लभेद्भुवम् ॥
 तदा निवृत्तिमाप्नोति सारत्नारां रात्पराम् । यत्र देहे लभेन्मन्त्रं तद्देहावापि भारते ॥

तत्पाञ्चमोक्तिं त्वत्त्वा विभर्ति दिव्यरूपकम् । करोति दास्यं गोश्रोके वैकुण्ठे वा हरे परे
 परमानन्दसंयुक्तो मोहादिषु विवर्जितः । न विद्यते पुनर्जन्म पुनरागमन हरे । ११४ ॥
 पुनश्च न पिबेत्क्षीरं घृत्वा मातृत्वनं परम् । विष्णुमन्त्रोपासकानां गङ्गादिनीर्थसेविनाम् ॥
 स्वधर्मिणा च भिक्षुणा पुनर्जन्म न विद्यते । तीर्थे परित्यजेत्पापं क्रिया कृत्वा हरिं भजेत्
 अपं निरुक्तो वात्रा स्वधर्ममनीर्थसेविनाम् । तन्नाममन्त्रं प्रजपेत्तत्सेवादिषु तत्पर ॥
 तद्ब्रह्मोपवासरत इत्युक्तो विष्णुसेविनाम् । सदन्ने वा कदन्ने वा लोष्ट्रे वा वाद्येन तथा ॥
 समबुद्धिर्द्वयस्य शश्वत्स संन्यासीति कीर्तितः । दण्डं कण्ठच्छुं रक्तवस्त्रमात्रं च धारयेत्
 नित्यं प्रवासी नैकत्र स्या संन्यासीति० । शुद्धाचाराद्विजातं च भुङ्क्ते लोभादि वर्जितः
 किञ्च किञ्चित् यत्नेन स संन्यासीति० । न व्यापारी नाऽऽश्रयी च सर्वकर्मविवर्जितः
 ध्यायेन्नागवशं शश्वत्स संन्यासीति० । शश्वत्सोऽनी ब्रह्मचारी संभाषापरिवर्जितः ॥
 सर्वं ब्रह्मभयं पश्येत्स संन्यासीति० । सर्वत्र समबुद्धिश्च हिंसामायाविवर्जितः ॥
 क्रोधाहकाररहितः स संन्यासीति० । अथाचितोपस्थित च मिष्टामिष्टं च भुक्तवान् ॥
 न याचते भक्षणादीं स संन्यासीति० । न च पश्येन्मुखं स्त्रीणां न तिष्ठेत्तत्समीपतः ॥
 दारवीमपि योषा च न स्पृशेद्य स भिक्षुः । अथ संन्यासेना उर्म इत्याह कमलोद्भवः ॥
 विरयये चिन्ताश्च जन्म याम्य भयं भवेत् जन्मदुःखं याम्यदुःखं जीविनामतिदारणम् ॥
 सुरसूकरयोर्नां वा गर्भं दृष्ट्वा यमं सुरः । योर्नां वा क्षुद्रजन्तूनां पथं दीनां तथैव च ॥ १२८ ॥
 गर्भं स्मरन्ति सर्वे तं कर्म जन्मशतोद्भवम् । विस्मरेन्निरर्गो जीवो गर्भोऽहं विष्णुमायया ॥
 स्वदेहं पापि यत्नेन सुरो वा कीट एव वा ॥ १२९ ॥
 योनेरभ्यन्तरे शुक्रे षणिते पुरुषस्य च । शुक्रं शोणितयुक्तं च सहसा तत्क्षणं भवेत् ॥
 रक्तधिन्ये मातृसमश्चरते पित्रुणाट्टिभिः । युग्माहे च भवेत्पुत्रं कल्पका तद्विपर्यये १३ ॥
 रत्रिभौमगुरूणां च वारे चेतद्भवेत्सुतः । अयुग्माहे तद्विनरे वारे वै कल्पका भवेत् १३२ ॥
 प्रथमप्रहरे जन्म दस्य भोऽल्पायुरेव च । द्वितीये मन्थमध्ये तृतीये तत्परो भवेत् ॥ १३३ ॥
 चतुर्थे निरर्जीवी स्यात्सणानामनुरूपकः । द्रुस्त्री वाऽयं सुम्बी वाऽपि पूर्वसर्मानुरूपतः ॥
 यादृशे च क्षणे जन्म प्रपक्वमादृशे भवेत् । प्रसूतिसणचर्चो च कुर्वन्त्येव त्रिचक्षणाः १३५ ॥
 क्लृप्तं त्वेकस्मिन्नेव प्रवृद्धः स्याद्दिने दिने । सप्तमे वदराकारो मासे गण्डुमयो भवेत् ॥
 मासत्रये मासिण्डो हस्तपादादिवर्जितः । सर्वावयवसप्तको देही मासे च पञ्चमे ॥ १३७ ॥
 भवेत्तु जीवसंचारः पण्मासे सर्वतत्त्ववित् । दुःखी स्वल्पमभ्यस्योऽपि शकुन्त इव पञ्चरे ॥

मातृजगन्नापानं च भुङ्क्तेऽपेध्यस्थले स्थितः । हाहेति शब्दं कृत्वा च चिन्तयेदीश्वरं
परम् ॥ १३९ ॥
एवं च चतुरो मापान्भुक्त्वा परमयातनाम् । भेरितो वायुना काले गर्भाद्वै निर्गतो भवेत् ॥
दिग्देशकालाव्युत्पन्नो विस्मृतो विष्णुपायया । श्वाश्वद्विष्णुसंयुक्तः शिशुः स्याच्छैशवानपि
परायत्तोऽप्यक्षमश्च मशकादिनिवारणे । कीटादिभुक्तो दुःखी च रौनि तत्र पुनः पुनः ॥
स्तनान्धोऽप्यसमर्थश्च याचनां कर्तुमर्थाप्सिताम् । न त्राणी निःसरेतस्य पौगण्डावधि सु-
स्फुटा ॥ १४३ ॥

पौगण्डे याननां भुक्त्वा प्राप्नुते यौवनं पुनः । न स्मरेन्मायया देही गर्भादेर्यातनां पुनः ॥
आहारमधुनार्तश्च नानामोहादिवैष्टिनः । पुत्रं कल्पत्रयनुगं यत्नेन परिपालयेत् ॥ १४५ ॥
एवं यावत्समर्थश्च तावदेव हि पूजितः । असमर्थं च मन्वन्ते बान्धवा गौजरं यथा ॥
यदाऽतीव जरायुक्तो जडोऽतिबधिरो भवेत् । कफश्रासादियुक्तश्च परायत्तोऽतिमूढात् ॥
तदन्तरेऽनुतापं च कुरुते संततं पुनः । न सेवितं हरेस्तीर्थे सत्सङ्गश्चेति तापनः ॥
पुत्रश्च मानवीं योनिं लभामि भारते यदि । तदा तीर्थे गमिष्यामि भवे वै कृष्णामित्यहो ॥
इत्येवमादि मन्सि कुर्वन्तं तं जटं सुर । गृहानि यमदूतश्च काले पाप्मनि सरुणः ॥
स पश्येद्यमदूतं च पाशहस्तं च दण्डिनम् । अतीव कोपरक्तासं विकृताकारमुल्बगम् ॥
दुर्निवार्यमुपाश्रित्य बलिष्ठं च भयंकरम् । दुर्दृश्यं सर्वभिक्षिञ्जं मर्वादृष्टं पुरःस्थितम् ॥
दृष्ट्वा त्रान्नहृत्पीतो विष्णुभ्रं च समुत्सृजेत् । तदा पाशास्त्यजेत्स्यो देदं वै पाञ्चभौतिकम् ॥
अद्गुणमात्रं पुरुषं गृहीत्वा यमकिंकर । विन्यस्य भोगदेहे च मन्थानं प्रागेद्दूतम् ॥
जीवो गत्वा यमं पश्येत्सर्ववर्षभङ्गमेव च । रत्नसिंहासनस्थं च मन्थितं सुगिरं परम् ॥
धर्माधर्मावेचारङ्गं सर्वज्ञं सर्वतोभुक्तम् । विश्वेष्वेकाधिहारं च विशात्रा निर्मितं पुग ॥
बहूनिशुद्धाशुक्ला ॥ न रत्नभूषणभूषितम् । वेष्टिं पार्षदगर्भेर्दूर्नश्चापि त्रिहोत्रेभिः ॥
जन्तं श्रीकृष्णनाभं शुद्धस्फटिकमालया । ध्यायमानं तत्पदाब्जं पुलकद्विनविग्रहम् ॥
सगद्गदं साभ्रुनेत्रं सर्वत्र समदर्शिनम् । अतीव कमनीयं च शश्वत्सुस्तिरयौवनम् ॥ १५९ ॥
स्वतेजसाः प्रचलन्तं मुखदृश्यं विजयणम् । शरत्पार्विगचन्द्रांभ त्रिगुणपुरःस्थितम् ॥
पुण्ड्रात्मना शान्तरूपं पापिनां च भयंकरम् । तं दृष्ट्वा प्रगमेदेही महाभीतश्च निष्ठिति ॥
त्रिगुणवितारेण देया यदुचिंतं कल्पम् । शुभाशुभं च कुरुते तत्रैव स्थितन्दनः ॥ १६२ ॥
एवं तेषां गतानानि निवृत्तिर्नास्ति जीवनेनाम् । निवृत्तिहेतुरूपं च श्रीकृष्णपदमेवम् ॥

इत्येवं कथितं सर्वं वरं प्रार्थय वाञ्छितम्, सर्वं दास्यामि ते वत्स न मेऽसाध्यं च किञ्चन

महेन्द्र उवाच—

इन्द्रत्वं च गतं मद्रं किमैश्वर्यं प्रयोजनम् । कल्पवृक्ष मुनिश्रेष्ठ देहि मे परमं पदम् ॥
महेन्द्रस्य वच. श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः । तमुवाच वच. सत्यं वेदोक्तं मारमेव च ॥

दुर्वासा उवाच—

परं पदं विपायिणा महेन्द्रातिसुदुर्लभम् । मुक्तिर्युष्मद्विधानां च न लये प्राकृतेःति च ॥
आविर्भावः सृष्टिविधौ तिरोभावो लयेऽपि च । यथा ज.गरणं सुप्तिर्भव-येव क्रमेण च ॥
यथा भ्रमति कालश्च तथा विपायिणो ध्रुवम् । चक्रनेमिक्रमेणैव नित्यमेवेश्वरेच्छया ॥
पलमेकं भवेदेव यथा विपलपाटिभिः । पट्टिभिश्च पलैर्दण्डो मुहूर्तो द्विगुणात्ततः ॥
त्रिंशद्विंशश्च मुहूर्तश्च भवेदेव दिवानिशम् । दश पञ्च दिवारात्रिः पक्षमेकं विदुर्बुधाः ॥
पक्षाभ्यां शुकृकृष्णाभ्यां माम एव विधीयते । ऋद्वर्द्धाभ्यां च माताभ्यां संख्याविद्धिः

प्रकीर्तितः ॥१७२॥

ऋतुत्रयेणायनं च ताभ्यां द्वाभ्यां च वत्सरः । त्रिंशत्सहस्र विक्रैश्च त्रिचत्वारिंशलक्षकैः ॥
वत्सरैर्नरपानैश्च युगानां च चतुष्टयम् । षष्ट्यधिके पञ्चशते सहस्रे पञ्चविंशतौ ॥१७३॥
युगे नराणां शक्रायुर्भनोरायुः प्रकीर्तितम् । दिग्लक्षेन्द्रनिपातेऽष्टसहस्राधिक एव च ॥
निपातो ब्रह्मणस्तत्र भवेत्प्राकृतिको लयः । लये प्राकृतिके वत्स वृष्णस्य परमात्मनः ॥
चक्षुर्निमेपः सृष्टिश्च पुनरन्मीलने तथा । ब्रह्मसृष्टिलगानां च संख्या नास्ति श्रुतौ श्रुतम् ॥
यथा पृथिव्या रेणूनामिः सूक्ष्मे चन्द्रशेखरः । एतेषां मोक्षार्थं नास्ति कथितानि च यनि वृ ॥
सृष्टिसूक्ष्मरूपं हि चान्यद्वृणु वरं सुर । मुनीन्द्रस्य वच. श्रुत्वा देवेन्द्रो विस्मिनो मुने ॥
आत्मनः पूर्वमैश्वर्यं वरयामास तत्र वै । तत्प्राप्स्यस्यच्चिरैरेणैर्युक्त्वा स प्रययौ गृहम् ॥
इन्द्रो ललाम ज्ञानं च न संपदापदं विना ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्वासाःसुरेन्द्रसं० लक्ष्म्युवा०

इन्द्रं प्रति दुर्वासाःशापादिकथनं नाम पट्टीत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच —

हरेर्गुणं षष्ठाकर्ण्यं ज्ञानं प्राप्य पुरंदरः । किं चकार गृहं गत्वा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

श्रीकृष्णस्य गुणं श्रुत्वा नीतरामो बभूव सः । वैश्यायं वर्वगामाम तस्य ब्रह्मन्दिने दिने ॥
 मुनिस्तान्द्रुहं गत्वा स ददर्शामरावर्ताम् । दैत्यैरसुरसंबैश्च समाकीर्णा भयाकुलाम् ॥
 विपण्य बान्धवा चैव बन्धुहीना च कुत्रचित् । पितृमातृकलत्रादिविहीन मानेचञ्चलाम् ॥
 शत्रुग्रसं च दृष्ट्वा तामगद्वावपतिं प्रति शक्रो मन्डाकेनीनेरे ददर्श गुरुमश्वरम् ।
 श्यायमानं परं ब्रह्म गङ्गानोथे स्थितं परम् । सूर्याभिवंमुखं पूर्वमुखं वै विश्वनोमुखम् ॥
 साश्रुनेत्रं पुलकिनं परमानन्दसंयुतम् । वरिष्ठं च गरिष्ठं च धर्मिष्ठं चेष्टमेविनम् ॥ ७ ॥
 श्रेष्ठं च बन्धुवर्गाणामतिश्रेष्ठं च मानिताम् । ज्येष्ठं च भ्रातृवर्गाणा नेष्टं च सुरवैरिणाम् ॥
 दृष्ट्वा गुरुं जपन्तं च तत्र तस्थौ सुरेश्वरः । प्रहगन्ने गुरुं दृष्ट्वा चोत्थितं प्रणनाम सः
 प्रणम्य चरणाम्भोजे स्रोतोच्चैर्महुर्महुः । वृत्तान्तं कथयामास ब्रह्मशापादिकं तथा ॥
 पुनर्वरो मया लब्धो ज्ञानप्राप्तिं सुदुर्लभाम् । वैरिग्रन्थां स्त्रीशुपुत्रीं क्रमेणैव सुरेश्वरः ॥ ११ ॥
 शिष्टस्य वचनं श्रुत्वा सना बुद्धिमतां वरः । बृहस्पतिरुवाचेदं कोपस्तान्त्रलोचनः ॥ १२ ॥

बृहस्पतिरुवाच—

श्रुतं सर्वं सुरश्रेष्ठं पारोक्षीयचनं शृणु । न कातरौ हि नीतिज्ञो विपत्तौ म्यत्कथञ्चन ॥
 संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा नश्यन् स्वप्नरूपिणी । पूर्वस्वरुर्मायता च स्वयं कर्ता तयोर्गपि ॥
 सर्वेषां च मवत्येव शश्वज्जन्मनि जन्मनि । चक्रनेमिकर्मणैव तत्र का परिदेवना ॥ १९ ॥
 भुङ्क्ते हि स्वकृतं कर्म सर्वत्रापि च भारते । शुभाशुभं च पत्किचित्स्वकर्मफलमुत्पुमान् ॥
 नामुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
 इत्येवमुक्तं वेदे च कृष्णेन परमात्मना । सान्नि कौथुमशाखाया संशोध्य स्वमुखे ब्रह्मम् ॥
 जन्म भोगावशेषे च सर्वेषां कृतकर्मणाम् । अनुरूपं च तेषां वै भारतेऽन्यत्र चैव हि ॥
 कर्मणा ब्रह्मज्ञापं च कर्मणः च शुभाशुभम् । कर्मणा च महालक्ष्मीं लभेद्दैन्यं च कर्मणा ॥
 कोटिजन्मान्निनं कर्म जीविनामनुगच्छति । न हि त्यजेद्विना भोगात्तं छायेव पुरंदर ॥
 पालभेदे देशभेदे पात्रभेदे च कर्मणाम् न्यूनताऽधिकता वाऽपि भवेदेव हि कर्मणाम् ॥
 वस्तुभूते च वस्तुना समं पुण्यं समे दिने । दिनभेदे कोटिगुणमसंख्यं वाऽधिकं ततः ॥
 समदेशे च वस्तुना दाने पुण्यं समं वृषन् । देशभेदे कोटिगुणमसंख्यं वाऽधिकं ततः ॥
 समभेदे समं पुण्यं भूतानां कर्मणाम् । पात्रभेदे कोटिगुणमसंख्यं वाऽधिकं ततः ॥

यथा फलन्ति सस्यानि न्यूनान्यप्यधिकानि च । कर्मकाणां क्षेत्रभेदे पात्रभेदे फलं तथा ॥
सामान्यदिवसे विप्रे दानं समफलं भवेत् । अमायां रविपंकान्त्यां फलं शतगुणं भवेत् ॥
चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनन्तफलमेव च ॥ २७ ॥

ग्रहणे शशिनः कोटिगुणं च फलमेव च । सूर्यस्य ग्रहणे चापि ततो दशगुणं फलम् ॥
अक्षयाशमक्षयं चाप्यमंख्यफलमुच्यते । एवमन्यत्र पुण्याहे फलाधिक्यं भवेत्तिहा ॥ २९ ॥
यथा दाने तथा स्नाने जपे वै पुण्यकर्मम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं नगणा कर्मणा फलम् ॥ ३० ॥
सामान्यदेशे दानं च विप्रे समफलं भवेत् । तीर्थं देवगृहे चैव फलं शतगुणं स्मृतम् ॥ ३१ ॥
गङ्गाया वै कोटिगुणं क्षेत्रे नारागणेऽन्ययम् । कुरुक्षेत्रे बर्था च वाश्वा कोटिगुणं तथा ॥
यथा च वै कोटिगुणं तथा वै विष्णुमन्दिरे । केदारे वै लक्षगुणं हरिद्वारे तथा फलम् ॥ ३३ ॥
पुष्करे भास्करक्षेत्रे दशलक्षगुणं फलम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं फलाधिक्यं क्रमेण च ॥
सामान्यब्राह्मणे दानं सममेव फलं लभेत् । लक्षं त्रिसंभ्यं पूने च पण्डिते च जितेन्द्रिये ॥
विष्णुमन्त्रोपासके च बुधे कोटिगुणं फलम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं फलाधिक्यं गुणाधिके ॥
यथा दण्डेन सूत्रेण शशावेण जलेन च । कुम्भं निर्गानि चक्रेण कुम्भकारो मृदा भुवि ॥
तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च । यस्याऽऽज्ञया सृष्टिविधौ तं च नागदणं भज ॥
स विधाया विधातुश्च पातु पाता नगन्नये । सप्तु सप्तु च संहर्तुं संहर्ता कालकालक ॥
महाविपत्तौ संसारे यः स्मरेन्मधुसूदनम् । विपत्तौ तस्य संपत्तिर्भवेदित्याह शंकरः । ४० ॥
इत्येवमुक्त्वा जीवश्च समालिङ्ग्य च सुरेश्वरम् । दत्त्वा शुभाशिपं चेष्टं बोधयामास नारद ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नरदन० लक्ष्म्यु० बृहस्पतिमहेन्द्रसंवादे

कर्मफलनिरूपणं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरिं भगन्वा हरिर्ब्रह्मज्ञगाम ब्रह्मणः समाम् । बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वैः सुरगणैः सह ॥
शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवम् । प्रणेमुर्देवताः सर्वा गुरुणा सह नारद ॥ २ ॥
वृत्तान्तं कथयामास सुगचार्यो विधिं विभुम् । प्रहस्योव च तच्छ्रुत्वा महेन्द्रं कमलोद्भवम् ॥

ब्रह्मोवाच—

वत्स महंशजातोऽसि पण्डितो मे विचक्षण । बृहस्पतिश्च जित्यस्त्वं सुगणमाधिपः स्वयम् ॥

म तामहस्ते रक्षश्च विष्णुभक्तः प्रतापवान् कुलत्रयं यस्य शुद्धं कथं सोऽहं कृतो भवेत् ॥
 माता पनिघ्नता यस्य पिता शुद्धो जितेन्द्रियः मातामहो मातुलश्च कथं सोऽहं कृतो भवेत् ॥
 जन पैतृकदोषेण दोषान्मातामहस्य च गुरोर्दोषानीतिदोषैर्हार्द्वेषो भवेद्भ्रुवम् । ७ ॥
 सर्वान्तिगात्मा भगवान्सर्वदेहेष्वयग्नितः । यस्य देहात्स प्रयाति स शवस्तत्सर्षणं मवेत् ।
 मनोऽहनिन्द्रियेशश्च ज्ञानरूपो हि शंकरः अश्वः प्रकृतेर्विष्णुर्वृद्धिर्भगव इति सती ॥
 निन्द्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः आत्मनः प्रतिचित्रं च जीवो मोक्षी शरीर-
 भृत् । १० ॥

आत्मनोऽपि गते देहसर्वेषु यान्ति ससंभ्रमात् यथा नर्तने गच्छन्तं नरदेवमिवानुगाः ॥
 अहं शिवश्च शेषश्च विष्णुर्धर्मो महाविराट् । वयं यदंशा भक्ताश्च तत्पुण्यं न्यक्कृतं त्वया ॥
 शिवेन पूजितं पादपद्मं पुष्पेण येन च । तच्च दुर्वाससा दत्तं देवेनान्यकृतं मुर ॥ १३ ॥
 तत्पुष्पं मस्तके यस्य कृष्णयादावज्जगत्स्युतम् सर्वेषां वै सुराणां च तत्पूजा पुरतो भवेत् ॥
 देवेन वञ्चितस्त्वं च देवं च बध्वत्तरम् भाग्यहीनं जनं मूढं को वा रक्षिषुमिध्वरः ॥ १५ ॥
 कृष्णं न मन्यते यो हि श्रीनायं सर्ववन्दितम् । प्रयाति रुद्रा तद्दासी महालक्ष्मीर्विहाय तम् ।
 शतयज्ञेन या वृथा दीक्षितेन त्वया पुरा । सा श्रीर्गताऽधुना कोपात्कृष्णानिर्मल्यवर्जनात्
 अधुना गच्छ वैकुण्ठं मया च गुरुणा सह । निषेव्य तत्र श्रीनायं श्रियं प्राप्स्यमि तद्वरात् ॥
 इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह शशिं जगाम वैकुण्ठं यत्र श्रीशक्त्या सह ॥
 तत्र गत्वा परं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् । दृष्ट्वा तेजस्वरूपं च प्रज्वलन्तं स्वतेजसा
 मीप्समध्याह्नमार्णवशतकोटिसमप्रमम् । शान्तं चानादिमध्यान्तं लक्ष्मीकान्तमनन्तकम्
 चतुर्भुजैः शर्वदैश्च सरस्वत्या स्तुतं नतम् । मत्स्या चतुर्भुजैश्च गङ्गाया परिशेवितम् ॥
 तं प्रणेमुः सुराः सर्वे मूर्ध्ना ब्रह्मपुरोगमाः । भक्तिनम्राः साश्रुनेत्रास्तुष्टुवुः पुरपोत्तमम् ॥
 वृत्तान्तं कथयामास स्वयं ब्रह्मा कृताञ्जलिः । रुरदुर्देवताः सर्वाः स्वाधिकारच्युतःश्च ताः ॥
 स चापश्यत्सुराणां विपद्ग्रस्तं भयाकुलम् । वस्त्रभूषणशून्यं च बाहनादिविवर्जितम् ॥
 शोभाशून्यं हतश्रिकं परिवारैरनावृतम् । उवाच कातरं दृष्ट्वा विपन्नमथभजनः ॥

नारायण उवाच—

मा भैरवब्रह्मन्हे सुराश्च भयं किं वो मयि स्थिते दास्यामि लक्ष्मीमचलां परमैश्वर्यधिनीम् ॥
 किंच मद्बचनं किञ्चिच्छ्रयतां समथोचितम् । हितं सत्यं सारभूतं परिणामसुखावहम् ॥
 जनाश्चासंख्यविश्वस्था मद्भीनाश्च संततम् । यथा तथाऽहं मद्भक्तैः परार्थीनः स्वतन्त्रकः ॥
 यो यो रुष्टो हि मद्भक्ते मत्परे हि निरङ्कुशः । तद्गृहेऽहं न तिष्ठामि पञ्चथा सह निश्चितम् ॥

मन्थानं मन्दरं कृत्वा कूर्मं कृत्वा च भाजनम् । रज्जुं कृत्वा वासुकिं च मम धुञ्चैव सागरम्
धन्वन्तरिं च पीयूषमुच्चैःश्रवसमीप्सितम् । नानारत्नं हस्तिरत्नं प्रापुर्लक्ष्मी पुरातनीम् ॥
वनमालां ददौ सा च क्षीरोदशायिने मुने । सर्वेभ्यश्च रम्याय विष्णवे दैवर्वा सती ॥
देवैः स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शंकरेण च । ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मशागत्रिमाचिभाम् ॥
प्रापुर्देवाः स्वविषयं दैत्यैर्ग्रस्तं भयंकरैः । महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ॥ ६२ ॥
इत्येवं कथितं सर्वं लक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं सारमूर्तं च किं भूय श्रोतुमिच्छामि ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० लक्ष्म्युपा० समुद्रमथनं नामाष्टत्रिं-
शीऽध्यायः ॥ ३८ ॥

अभैकोनचत्वारिंशोऽध्याय ।

नारद उवाच—

हरेरुत्कीर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम् । ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रादिकं वद
हृग्निना पूजिता पूर्वं ततो ब्रह्मादिभिस्तथा । शक्रेण भ्रष्टगज्येन सार्वं सुरगणेन च ॥२॥
ध्यानेन पूजिता केन विधिना केन वा पुरा । केन स्तुता वा स्तोत्रेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्रो घृत्ना घौते च वाससी । घटं संस्थाप्य क्षीरोदे देवपट्टकं च पूजयेन्
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । एतान्भक्त्या समभ्यर्च्य पुष्पगन्धादिभिस्तथा
तत्राऽऽवाह्य महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम् । पूजा चकार देवेशो ब्रह्मणा च पुरोवसा ॥
पुरःस्थितेषु मुनिषु ब्राह्मणेषु गुरौ तथा । देवानिषु च देवेशे ज्ञानानन्दे शिवे मुने ॥७॥
पारिजातस्य पुष्पं च गृहीत्वा चन्दनोत्तमम् । ज्योत्स्ना देवी महालक्ष्मीं पूजयामास नारद
ध्यानं च सामवेदोक्तं यदुक्तं ब्रह्मणे पुरा । ध्यानेन हरिणा तेन तद्विबोध वदामि ते ॥
सहस्रदलरश्मस्य कर्णिकावासिनीं पराम् । शरत्वार्षगञ्जोटीन्दुप्रभानुष्टकरा वरम् ॥१०॥
सहस्रदलरश्मस्य कर्णिकावासिनीं पराम् । शरत्वार्षगञ्जोटीन्दुप्रभानुष्टकरा वरम् ॥
स्वतेजसा प्रज्वलन्तीं सुखददया मनोहराम् । प्रपद्यकाश्चननिभा शोभा मूर्तिमतीं सतीम्
रत्नभूषणभूषाढ्या शोभिता पीतवामसा । ईषद्भास्यमसन्नास्थां रम्या मुस्तिरयौवनाम् ॥
सर्वसंपत्प्रदात्रीं च महालक्ष्मीं भजे शुभाम् । ध्यानेनानेन तां ध्यात्वा चोपहारैः मुसंयुता ॥
संपूज्य ब्रह्मधातयेन चोपहारणि पीडश । ददौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मन्त्रपूर्वकम्

प्रशंस्यानि प्रहृष्टानि दुर्लभानि वराणि च । अमूलपरत्नलचितं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥
 आसनं च विचित्रं च महालक्ष्मिप्रगृह्यताम् ॥ १९ ॥
 शुद्धं गङ्गेदकमिदं सर्वगन्दिमतीक्षितम् । पापे मवह्निरूपं च गृह्यतां कमलाक्ष्ये ॥
 पुष्पचन्दनदूर्वादिसंयुतं जाह्नवगीजलम् । शङ्खगर्भास्वितं शुद्धं गृह्यतां पद्मवासिनि ॥
 सुगन्धियुक्तं तैलं च सुगन्धामलकीजलम् । देहसौन्दर्यवर्जितं च गृह्यतां श्रीहरिप्रिये ॥
 वृक्षनिर्घासरूपं च गन्धदग्धादिसंयुतम् । कृष्णकान्ते पवित्रो वै धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥
 मल-चलसंभूतं वृक्षसारं मनोहरम् । सुगन्धियुक्तं सुगन्धं चन्दनं देवि गृह्यताम् ॥
 जगच्चक्षुस्वरूपं च ध्वान्तप्रध्वंसकारणम् । द्वादीं शुद्धरूपं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥
 नानोपहाररूपं च न नारसप्तमन्त्रितम् । नानास्वादुकरं चैव नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥
 अन्नं ब्रह्मस्वरूपं च प्रागरक्षणकारणम् । दुष्टिदं पुष्टिदं चान्नं मधुरं प्रतिगृह्यताम् ॥
 शाल्यशतसुखं च शर्करागव्यसंयुतम् । सुस्वादु रम्यं पक्वं च परमं च प्रगृह्यताम् ॥
 शर्करागव्यपकं च सुस्वदु सुमनोहरम् । मया निवेदितं लक्ष्मि स्वस्तिकं प्रतिगृह्यताम् ॥
 नानाविवानि रम्याणि पक्वानि च फलानि तु । स्वादुरस्थानि कमले गृह्यता फलदानि च
 सुगन्धितसंभूतं सुस्वादु सुमनोहरम् । मत्स्यामृतं च गन्धं वै गृह्यतामच्युताप्रिये ॥
 सुस्वादुरससंयुक्तमिक्षुवृक्षरसोद्भवम् । अग्निपकपकं वा गुडं वै देवि गृह्यताम् ॥
 यवगोधूमसंस्थाना चूर्णरेणुसमुद्भवम् । सुपकगुडगन्धाक्तमिष्टान्नं देवि गृह्यताम् ॥
 सप्तचूर्णोद्भवं पकं स्वस्तिकादिसमन्वितम् । मया निवेदितं देवि पिष्टकं प्रतिगृह्यताम् ॥
 पार्थिव वृक्षभेदं च विविधैर्द्रव्यकारणम् । सुस्वादुरससंयुक्तमैशवं प्रतिगृह्यताम् ॥
 शीत आयुषदं चैव दाहे च सुखदं परम् । कमले गृह्यता चैदं वधजनं श्रेतचामरम् ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिमुवाचितम् । जिह्वाजाटचच्छेदकरं ताम्बूलं देवि गृह्यताम् ॥
 सुवासितं शीतलं च रिपा नानाशकारणम् । जगज्जीवनरूपं च जीवनं देवि गृह्यताम् ॥
 देहसौन्दर्यवर्जितं च सदा शोभाविबर्धनम् । कार्पासजं च कृमिजं वसनं देवि गृह्यताम् ॥
 रत्नस्वर्णनिकारं च देहसौरूपविबर्धनम् । शोभाधारं श्रीकरं च भूषणं प्रतिगृह्यताम् ॥
 न न कुसुमनिर्माणं बहुशोभाप्रदं परम् । सुरलोकाप्रियं शुद्धं मारुतं देवि प्रगृह्यताम् ॥ २० ॥
 शुद्धिः शुद्धिरूपं च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । गन्धवत्तुद्भवं रम्यं गन्धं देवि प्रगृह्यताम् ॥
 पुष्पतीर्थोदकं चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा । गृह्यता कृष्णकान्ते त्वं रम्यमात्मनीयकम् ॥
 रत्नसारैः संश्रापितं पुष्पचन्दनसंयुतम् । रत्नमूषणभूपादयं सुतरुं प्रतिगृह्यताम् ॥ ४० ॥

यद्यद्द्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यामितिदुर्लभम् । देवभूपादत्रमोग्यं च तद्द्रव्यं देवि गृह्यताम् ॥
 द्रव्याण्येतानि दत्त्वा वै मूलेन च पुरंदरः । मूलं जनाप भक्त्या च दशलक्षं विधानतः ॥
 जपेन दशलक्षेण मन्त्रसिद्धिर्बभूव ह । मन्त्रश्च ब्रह्मणा दत्तः कल्पवृक्षश्च सर्वदः ॥ ४३ ॥
 लक्ष्मीर्माया कामवाणी ततः कमलवासिनी । स्वाहान्तो वैदिको मन्त्रराजोऽयं द्वादशाक्षरः
 श्रीं ह्रीं क्लीं ऐं कमलवासिन्यै स्वाहा । कुबेरोऽनेन मन्त्रेण सर्वैश्वर्यमवाप्तवान् ॥
 राजराजेश्वरो दक्षः सावर्णिर्मनुरेव च । मङ्गलोऽनेन मन्त्रेण सप्तद्वीपवतीपतिः ॥ ४५ ॥
 प्रियव्रजोत्तानपद्मौ केदारो नृप एव च । एते च सिद्धा राजेन्द्रा मन्त्रेणानेन नारद ॥ ४६ ॥
 सिद्धे मन्त्रे महालक्ष्मीर्ददौ शक्राय दर्शनम् । रत्नेन्द्रव्यूहस्त्वचितविमानस्या वरप्रदा ॥
 सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं छादयन्ती त्रिधा च सा । श्वेतचक्रकवर्णाभा रत्नमूषणभूषिता ॥
 ह्रस्वद्व्यास्यपस्रजः स्या भक्तानुग्रहकारिका । विभ्रती रत्नमालां च कोटिचन्द्रसमप्रभा ॥
 स्रष्टा जगत्प्रसूं शान्तां तां तुष्टाव पुरंदरः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः साक्षुनेत्रः कृताञ्जलिः ॥
 ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयतः । सर्वाभीष्टभेदेनैव वैदिकेनैव तत्र च ॥ ५१ ॥

इन्द्र उवाच—

ॐ नमः कमलवासिन्यै नारायण्यै नमो नमः । कृष्णप्रियायै सारायै पद्मायै च न० ॥
 पद्मपत्रेक्षणायै च पद्मास्यायै न० । पद्मासनायै पद्मिन्यै वैष्णव्यै च न० ॥ ५३ ॥
 सर्वसंपत्स्वरूपायै सर्वदात्र्यै न० । सुखदायै मोक्षदायै सिद्धिदायै न० ॥ ५४ ॥
 हरिमक्तिप्रदात्र्यै च हर्षदात्र्यै न० । कृष्णवक्षःस्थितायै च कृष्णेशायै न० ॥ ५५ ॥
 कृष्णशोभास्वरूपायै रत्नाढ्यायै न० । संपत्त्यभिप्रातृदेव्यै महादेव्यै न० ॥ ५६ ॥
 सस्याधिष्ठातृदेव्यै च सस्यलक्ष्यै न० । नमो बुद्धिस्वरूपायै बुद्धिदायै न० ॥ ५७ ॥
 वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्लक्ष्मीः क्षीरोदसागरे । स्वर्गोलक्ष्मीर्निद्रोगेहे रामलक्ष्मीर्नृनालये ॥
 गृहलक्ष्मीश्च गृहिणां गेहे च गृहदेवता । सुरभिः सा गर्वां माता दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥
 आदितिर्देवमाता त्वं कमला कमलालये । स्वाहा त्वं च हविर्दाने कव्यदाने स्वधा स्मृता
 त्वं हि विष्णुस्वरूपा च सर्वाधारा वसुंधरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं नारायणपरायणा ॥
 क्रोधहिंसावर्जिता च वरदा च शुभानना । परमार्थप्रदा त्वं च हरिदास्यनदा परा ॥
 यया विना जगत्सर्वं भस्मीभूतमसारकम् । जीवन्मृतं च विश्वं च शत्रुहृद्यं यया विना ॥
 सर्वेषां च परा त्वं हि सर्वत्रान्धवरूपिणी । यया विना न संमाष्यो ज्ञानवैश्वानरवः सदा
 त्वया हीनो जन्मुहीनस्त्वया युक्तः सत्रान्धवः । घर्मार्थकाममोक्षाणां त्वं च कारणरूपिणी

स्तनंघयानां त्वं माता शिशूनां शैशवे यथा । तथा स्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वविश्वतः
त्यक्तस्तनो मातृहीनः स चेज्जीवति दैवतः । स्वया हीनो जनः कोऽपि न जीवत्येव
निश्चितम् ॥ ६७ ॥

सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मे प्रसन्ना मयाम्बिके । वैरिग्रस्तं च विषयं देहि मद्यं सनातनि ॥
ययं यावत्स्वया हीना बन्धुहीनश्च भिक्षुकाः । तर्षसंपद्धिहीनाश्च तावदेव हरिप्रिये ॥
राज्यं देहि श्रियं देहि बलं देहि सुरेश्वरि । कीर्तिं देहि धनं देहि पुत्रान्मद्यं च देहि वै ॥
कामं देहि मतिं देहि भोगान्देहि हरिप्रिये । ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमीप्सितम् ॥
सर्वाधिकारमेवं वै प्रभावं च प्रतापकम् । जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च ॥ ७२ ॥

इत्युक्त्वा तु महेन्द्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह । ननाम साश्रुनेत्रोऽयं मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः ॥
ब्रह्मा च शंकरश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः । सर्वे चक्रुः परीहारं सुरार्थं च पुनः पुनः ॥
देवेभ्यश्च वरं दत्त्वा पुष्पमालां मनोहराम् । केशवाय ददौ लक्ष्मीः संतुष्टा सुरसंसदि ॥
ययुर्देवाश्च संशुष्टाः स्वं स्वं स्थानं च नारद । देषी यथैः हरेः क्रांडं हृष्टा क्षीरोदशायिनः ॥
ययतस्तौ स्वस्वगृहं ब्रह्मेशानौ च नारद । दत्त्वा शुभाशेषं तौ च देवेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ॥
इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । कुत्रेतुल्यं स भवेद्वाजागनेश्वरो महान् ॥
सिद्धस्तोत्रं यदि पठेत्सोऽपि कल्पतरुर्नरः । पञ्चलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥
सिद्धस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं च संयतः । महासुखी च राजेन्द्रो भविष्यति न संशयः ॥

नारद उवाच—

पुष्यं दुर्वाससा दत्तमस्ति वै यस्य मस्तके । तस्य सर्वा पुरः पूजेत्युक्तं पूर्वं त्वया प्रभो ॥
तदेव स्थापितं पुष्पं गजेन्द्रस्यैव मस्तके । यतो जन्म गणेशस्य स च मत्तो वनं गतः ॥
मूर्ध्नि चिञ्जने गणपतेः शनेर्दृष्ट्या पुरा मुने । तत्कन्धे योजयामास हस्तिमस्तं हरिः स्वयम्
अधुनोक्तं देवषट्कं संपूज्य च पुरंदरः । पूजयामास लक्ष्मीं च क्षीरोदे च सुरैः सह ॥
अहो पुराणवक्त्राणां दुर्वाधं वचनं नृणाम् । सुव्यक्तमस्य सिद्धान्तं वद वेदविदा वर ॥

नारायण उवाच—

यदा शशाप शक्रं च दुर्वासा मुनिपुंगवः । तदा नास्त्येव तज्जन्म पूजाकाले बभूव सः ॥
सुचिरं दुःखिता देवा बभ्रुमुर्ब्रह्मशापतः । पश्चान्प्रापुश्च तां लक्ष्मीं वरेण च हरेर्मुने ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० लक्ष्म्युवा० लक्ष्मीपूजाविधानं
नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग समश्चैव त्वया प्रभो । रूपेण च गुणैश्चैव यशसा तेजसा त्विषा ॥
त्वमेव ज्ञानिनां श्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां तथा । तपस्विनां मुनीनां च परो वेदविदां तथा
महालक्ष्म्या उपाख्यानं विज्ञातं महदद्भुतम् । अन्यैर्किञ्चिदुपाख्यानं निगूढं वद सांप्रतम् ॥
अतीव गोपनीयं यदुपयुक्तं च सर्वतः । अप्रकाश्यं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतम् ॥ ३ ॥

नारायण उवाच—

नानाप्रकारगाख्यानमप्रकाश्यं पुराणतः । श्रुतौ कतिविधं गूढमास्ते ब्रह्मन्मुदुर्लभम् ॥
तेषु यत्सारमूतं च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि । तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्वक्ष्यामि तत्पुनः

नारद उवाच—

स्वाहा देवहविर्दाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु । पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥
एतासां चरितं जन्म फलं प्राधान्यमेव च । श्रोतुमिच्छामि ते वक्त्राद्ब्रुव वेदविदां वर ॥

सौविरुवाच—

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः । कथां अभितुभारेभे पुराणोक्तां पुरातनीम् ॥

नारायण उवाच—

सृष्टेः प्रथमतो देवाश्चाऽऽहारार्थं ययुः पुरा । ब्रह्मलोके ब्रह्मसभामगम्यां मुमनोहराम् ॥
गत्वा निवेदनं चक्रुर्मुने स्वाहारहेतुकम् । ब्रह्मा श्रुत्वा प्रतिज्ञाय सिषेवे श्रीहरेः पदम् ॥
यज्ञरूपो हि भगवान्कलय च बभूव सः । यज्ञे यद्यद्ब्रुविर्दानं दत्तं तेभ्यश्च वेषसा ॥
हविर्ददति विषाश्च भैक्ता च क्षत्रियादयः । सुरा नैव प्राप्नुवन्ति तद्दानं मुनिपुंगव ॥
देवा विषण्णास्ते सर्वे तत्सभां च पुनर्ययुः । गत्वा निवेदनं चक्रुर्गाहाराभावहेतुकम् ॥
ब्रह्मा श्रुत्वा तु मनसा श्रीकृष्णं शरणं ययौ । प्रकृतिं पूजयामास ध्यायन्नेव तदाज्ञया
प्रकृतिः कलया चैव सर्वशक्तिस्वरूपी । बभूव दाहिका शक्तिरग्नेः स्वाहास्वरूपिणी ॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रभान्यक्वारवारिणी । अतीव सुन्दरी रामा रमणीया मनोहरा ॥ १६ ॥
ईषदास्यप्रसन्नास्या मक्तानुग्रहकारिणी । उवाचेति विधेरग्ने पद्मयोने वरं वृणु ॥ १७ ॥
विधेस्तद्ब्रुचनं श्रुत्वा संभ्रमात्समुवाच ताम् ॥ १८ ॥

ब्रह्मोवाच—

त्वमग्नेर्दाहिकाशक्तिर्भवपत्नी च सुन्दरी । दग्धुं न शक्तः स्वहृतं हुताशश्च त्वया विना ॥

त्वन्नामोच्चार्य मन्त्रान्ते यद्दास्यति हविर्नरः । सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवन्ति सुराः सानन्दपूर्वकम् ॥
अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरूपा च गृहेश्वरी । देवानां पूजिता शश्वन्नरादीनां भवाम्बिके ॥
ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा विपण्णा बभूव ह । तमुवाच स्वयं देवी स्वाभिप्रायं स्वयंभुवम्नां
स्वाहोवाच—

अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च । ब्रह्मंस्तदन्यद्यत्किंचित्स्वप्नवद्भ्रम एव च ॥
विधाता जगतां त्वं च शंभुर्मृत्युंजयः प्रभुः । विभर्ति शेषो विश्वं च धर्मः साक्षी च देहिनाम्
सर्वाद्यपूज्यो देवानां गणेषु च गणेश्वरः । प्रकृतिः सर्वसूः सर्वे पूजिता यत्प्रसादतः ॥
ऋषयो मुनयश्चैव पूजिता यं निषेव्य च । तत्पादपद्मं ब्रह्मैक्यभावाद्द्वै चिन्तयाम्यहम् ॥
पद्मास्या पाद्ममित्युक्त्वा पद्मलामानुसारतः । जगाम तपसे पाद्वे पद्मादीशस्य पद्मजा ॥
तपस्तेपे लक्षवर्षमेकपादेन पद्मजा । तदा ददर्श श्रीकृष्णं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥२८॥
अतीव कमनीयं च रूपं दृष्ट्वा च सुन्दरी । मूर्ध्नि संपाप कामेन कामेशस्य च कामुकी ॥
विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञस्तामुवाच सः । स्वक्रोडे च समुत्थाप्य क्षीणाङ्गीं तपसा चिरम्
श्रीकृष्ण उवाच—

वाराहे च त्वमशेन मम पत्नी भविष्यसि । नाद्या नाग्नजिती कन्या कान्ते नग्नजितस्य च
अधुनाऽग्नेर्दीहिका त्वं भवपत्नी च भाविनि । मन्त्राङ्गरूपा पूता च मत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥
वह्निस्तवां भक्तिभावेन संपूज्य च गृहेश्वरीम् । रमिष्यते त्वया सार्वे रामया रमणीयया ॥
इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवो देवीमाश्वस्य नारद । तत्राऽऽजगाम संभ्रस्तो वह्निर्ब्रह्मनिदेशतः ॥
ध्यानैश्च सामवेदोक्तैर्ध्यात्वा तां जगदम्बिकाम् । संपूज्य परितुष्टाव पाणिं जग्राह मन्त्रतः
तदा दिव्यं वर्षशतं स रेमे रामया सह । अतीव निर्मले रम्ये संभोगसुखेदे सदा ॥३९॥
बभूव गर्भस्तस्याश्च हुताशस्यैव तेजसा । तद्धार च सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम् ॥
ततः सुपाव पुत्रांश्च रमणीयान्मनोहरान् । दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयान्कपेण च ॥४०॥
ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादयः । स्वाहान्तं मन्त्रमुच्चार्य हविर्ददति नित्यशः ॥
स्वाहायुक्तं च मन्त्रं च यो गृह्णाति प्रशस्तकम् । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य ब्रह्मग्रहणमात्रतः ॥
विषहिनो यथा सर्पो वेदहीनो यथा द्विजः । पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो यथा नरः ॥
फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निन्दितः । स्वाहाहीनस्तथा मन्त्रो न द्रुतं फलदायकः
परितुष्टा द्विजाः सर्वे देवाः संप्रापुराहुतिम् । स्वाहान्तेनैव मन्त्रेण सफलं सर्वकर्म च ॥
इत्येवं वर्णितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।
नारद उवाच—

स्वाहापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वर । संपूज्य वह्निस्तुष्टाव येन तां वद मे प्रभो ॥

नारायण उवाच—

ध्यानं च सामवेदोक्तं स्तोत्रं पूजाविधानकम् । वदामि श्रूयतां ब्रह्मन्सावधानं निशामय ॥
सर्वशङ्कारम्भकाले शालग्रामे घटेऽथवा । स्वाहां संपूज्य यत्नेन यज्ञं कुर्यात्फलाप्तये ॥४७॥
स्वाहां मन्त्राङ्गभूतां च मन्त्रसिद्धिस्वरूपिणीम् । सिद्धां च सिद्धिदां नृणां कर्मणां फलदां मुने
इति ध्यात्वा च मूलेन दत्त्वा पाद्यादिकं नरः , सर्वसिद्धिं लभेत्स्तुत्वा मूलं स्तोत्रं मुने शृणु
ॐ ह्रीं श्रीं वह्निनायायै देव्यै स्वाहेत्यनेन च यः पूजयेच्च तां देवीं सर्वेष्टं लभते ध्रुवम् ॥

बह्निरुवाच—

स्वाहाऽऽद्या प्रकृतेरंशा मन्त्रतन्त्राङ्गरूपिणी । मन्त्राणां फलदात्री च धात्री च जगतां सती ॥
सिद्धिस्वरूपा सिद्धा च सिद्धिदा सर्वदा नृणाम् । हुताश्रदाहिकाशक्तिस्तत्प्राणाधिकरूपिणी
संसारसाररूपा च घोरसंसारतारिणी । देवजीवनरूपा च देवपोषणकारिणी ॥ १३ ॥
पोडशैतानि नामानि यः पठेद्भक्तिसंयुतः । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य चेह लोके परत्र च ॥ १४ ॥
नाङ्गहीनो भवेत्तस्य सर्वकर्मसु शोभनम् । अपुत्रो लभते पुत्रमभायो लभते प्रियाम् ॥ १५ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० स्वाहोपा० स्वाहाजन्मादिकपनं

नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकनत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि स्वधोपाख्यानमुत्तमम् । पितृणां वै तृप्तिकरं श्राद्धानां फलवर्धनम् ॥
सष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगतां विधिः । चतुरो वै मूर्तिमतर्खाश्च तेजस्वरूपिणः ॥ २ ॥
सप्त दृष्ट्वा पितृगणान्सिद्धिरूपान्मनोहरान् । आहारं ससृजे तेषां श्राद्धतर्पणपूर्वकम् ॥ ३ ॥
स्नानं तर्पणपर्यन्तं श्राद्धान्तं देवपूजनम् । आह्निकं च त्रिसंध्यान्तं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतम्
नित्यं न कुर्वाद्यौ विपश्चिसंधयं श्राद्धतर्पणम् । नलिं वेदध्वनिं सोऽपि विपहीनो यथोरगः ॥
हरिसेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभुक् । जन्मान्तं सूतकं तस्य न कर्माहं स नारद ॥ ६ ॥
ब्रह्मा श्राद्धादिकं सृष्ट्वा जगाम पितृहेतवे । न प्राप्नुवन्ति पितरो ददति ब्राह्मणादयः ॥ ७ ॥
सर्वे प्रजग्मुः क्षुधिता विपण्णा ब्रह्मणः सभाम् । सर्वे निवेदनं चक्रुस्तमेव जगतां विधिम् ॥ ८ ॥
ब्रह्मा च मानसीं कन्धां ससृजे तां मनोहराम् । रूपयौवनसंयुतां शरच्चन्द्रसमप्रमाम् ॥ ९ ॥
विद्यावतीं गुणवतीमपि रूपवतीं सतीम् । श्वेनचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ १० ॥

विशुद्धां प्रकृतेरंशां सरितां वरदां शुभाम् । स्वभामिधानां सुदतीं लक्ष्मीं लक्षणसंयुताम् ॥
 शनपद्मपदन्यस्तपादपद्मं च विभ्रतीम् । पत्नीं पितृणां पद्मास्थां पद्मजां पद्मलोचनाम् ॥
 पितृभ्यस्तां ददौ कन्यां तुष्टेभ्यस्तुष्टेरूपिणीम् । ब्राह्मणानां चोपदेशं चक्रे वै गोपनीयकम् ॥
 स्वघान्तं मन्त्रमुच्चार्य पितृभ्यो देहि चेति च । क्रमेण तेन विप्राश्च पित्रे दानं ददुः पुरा ॥
 स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा वरा । सर्वत्र दासिणा शस्ता हतो यज्ञस्त्वदक्षिणः ॥
 पितरो देवता विप्रा मुनयो मानवास्तथा । पूजां चक्रुः स्वधां शान्तां तुष्टाव परमादरम् ॥
 देवादयश्च संवृष्टाः पारिपूर्णमनोरथाः । विप्रादयश्च पितरः स्वधादेवीं वरेण च ॥ १७ ॥
 इत्येषं कायितं सर्वं स्वधोपाख्यानमुत्तमम् । सर्वेषां वै शृष्टिकरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारद उवाच—

स्वधापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने । श्रोतुमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

तद्व्यानं स्वयनं ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसंमतम् । सर्वं जानासि यक्ष्ये वै ज्ञातुमिच्छसि वृद्धये ॥
 शरत्कृष्णप्रयोदशां गघायां श्राद्धवामरे । स्वधां संपूज्य यत्नेन ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥
 स्वधां नाम्यर्च्य यो विपः श्राद्धं कुर्यादहंमतिः । न भवेत्फलभावस्तत्वं श्राद्धतर्पणयोस्तथा
 ब्रह्मणो मानसी कन्यां शश्वत्सुस्त्रिपर्यैवनाम् । पूज्यां पितृणां देवानां श्राद्धानां फलशं मने
 इति ध्यात्वा घटे रम्ये शालग्रामेऽथवा शुभे । दद्यात्पाद्यादिकं तस्यै मूलेनेति श्रुतौ श्रुतम् ॥
 ओं ह्रीं श्रीं ह्रीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामनुम् । समुत्चार्य च संपूज्य स्तुत्वा तां प्रणमेद्-
 द्विजः ॥ २१ ॥

स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद । सर्वथाच्छा प्रदं नृणां ब्रह्मणा पत्कृतं पुरा ॥ २१ ॥

ब्रह्मोवाच—

स्वधोत्चारणमात्रेण तीर्थध्यायी भवेत्तरः । मुच्यते सर्वथापेभ्यो वाजपेयकृष्टं लभेत् ॥ २७ ॥
 स्वधा स्वधा स्वधोऽथेवं यदि वारप्रयं समेत् । श्राद्धस्य फलमाप्नोति वैश्वेद्य तर्पणस्य च ॥
 श्राद्धकाले स्वधोऽत्रोत्रं यः शृणोति समाहितः । लभेत्पुत्रान्पुत्रानां च पुण्यमेव न संशयः ॥
 स्वधा स्वधा स्वधोऽथेवं त्रिसंयं यः पठेत्तरः । त्रिधां त्रिधां स लभेत्साधुं पुत्रं गुणान्वितम् ।
 पितृणां प.ण.तु.न्या एवं द्विजर्मापनरूपिणी । श्राद्धपिष्टानृषीं च श्राद्धादीनां फलप्रदा ॥
 यदिर्दन्वनमो मन्त्र विनृणां तुष्टेरेवै । संप्रीत्ये द्विजातीनां शृष्टिणां वैद्विहते ॥ २९ ॥
 निर्यानिरयस्वस्वामि गुणस्वामि मुमो । आपिर्भाग्निरोभाः सः सृष्टी च प्रत्ये तव ॥

ॐ स्वस्ति च नमः स्वाहा स्वधा त्वं दक्षिणा तथा । निरूपिताश्चतुर्वेदे षट् प्रशस्ताश्च कर्म-
णाम् ॥ ३४ ॥

पुराऽऽसीस्त्वं स्वधागोपी गोलोके राधिकासखी । धृता स्वोरसि कृष्णेन यतस्तेन स्वधा स्मृता
ध्वस्ता त्वं राधिकाशापाद्गोलोकाद्दिश्वमागता । कृष्णाश्लिष्टा तथा दृष्टा पुरा वृन्दावने वने ॥
कृष्णालिङ्गनपुण्येन भूता मे मानसी सुता । अतृप्ता सुरते तेन चतुर्णां स्वामिनां प्रिया ॥
स्वाहा सा सुन्दरी गोपी पुराऽऽसीद्राधिकासखी । रतौ स्वयं कृष्णमाह तेन स्वाहा प्रकी-
र्तिता ॥ ३८ ॥

कृष्णेन सार्धं सुचिरं वसन्ते रासमण्डले । प्रमत्ता सुरते श्लिष्टा दृष्टा सा राधया पुरा ॥
तस्याः शापेन सा ध्वस्ता गोलोकाद्दिश्वमागता । कृष्णालिङ्गनपुण्येन समभूद्ब्रह्मनिकाभिनी
पवित्ररूपा परमा देवाद्यैर्वन्दिता नृभिः । यन्नामोच्चारणेनैव नरो मुच्येत पातकात् ॥ ४१ ॥
या सुशिलाभिधा गोपी पुराऽऽसीद्राधिकासखी । उवास दक्षिणे क्रोडे कृष्णस्य च महात्मनः
प्रध्वस्ता सा च तच्छापाद्गोलोकाद्दिश्वमागता । कृष्णालिङ्गनपुण्येन सा बभूव च दक्षिणा ॥
सा प्रेयसी रतौ दत्ता प्रशस्ता सर्वकर्मसु उवास दक्षिणे मर्तुर्दक्षिणा तेन कीर्तिता ॥ ४४ ॥
गोप्यो बभूवुस्तित्तो वै स्वधा स्वाहा च दक्षिणा । धर्मिणां कर्मपूर्णार्थं पुरा चैवधरेच्छया ॥
इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा ब्रह्मलोके च संसिद्धिः । तस्यै च सहसा सद्यः स्वधा साऽऽविर्बभूव ह
तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम् । तां संश्राप्य ययुस्ते च पितरश्च प्रहर्षिताः ॥
स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः स स्नातः सर्वनीर्येषु वेदपाठफलं लभेत् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० स्वधोपा० स्वधोत्पत्तितत्पूजादिकं
नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

उक्तं स्वाहास्वधारूपानं प्रशस्तं मधुरं परम् । वक्ष्यामि दक्षिणारूपानं सावधानं निशामय ॥
गोपी सुशीला गोलोके पुराऽऽसीदत्रेयसी हरेः । राधाप्रधाना सधोत्री धन्या मान्या मनोहरा ॥
अतीव सुन्दरी रामा सुभगा सुदती सती ॥ २ ॥

विद्यावती गुणवती सती रूपवती तथा । कलावती कोमलाङ्गी कान्ता कमललोचना ॥ ३ ॥
सुश्रोणी सुस्वनी श्यामा न्यमोघपरिमण्डला । ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नालंकारभूषिता ॥

श्वेतचम्पकवर्णायां विम्बोष्ठी मृगलोचना । कामशास्त्रमुनिष्णाता कामिनी कलहंसगा ॥
 मावांनुरक्ता भावज्ञा कृष्णस्य प्रियमामिनी । रसज्ञा रासिका रासे रासेशस्य रसोत्सुका
 उवास दक्षिणे क्रोडे राधायाः पुरतः पुरा । संवभूवाऽऽनम्रमुखो भयेन मधुसूदनः ॥ ७ ॥
 दृष्ट्वा राधां च पुरतो गोपीनां प्रवरां पराम् । मानिनीं रक्तवदनां रक्तवङ्कजलोचनाम् ॥
 कोपेन कम्पिताङ्गीं च कोपनां कोपदर्शनाम् । कोपेन निष्ठुरं वस्तुमुद्यतां स्फुरिताधराम् ॥
 आगच्छन्तीं च वेगेन विज्ञाय तदनन्तरम् । विरोधभीतो भगवानन्तर्धानं जगाम सः ॥
 पलायन्तं च तं शान्तं सत्त्वाधारं सुत्रिग्रहम् । विलोक्य कम्पिता गोपी सुशीलाऽन्तर्दधौ मिया
 विलोक्य संकटं तत्र गोपीनां लक्षकोटयः । बद्धाङ्गलिपुटा भीता भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥
 रक्ष रक्षेत्युक्तशक्त्यो हे देवीति पुनः पुनः । ययुर्भयेन शरणं तस्याश्चरणपङ्कजे ॥ ११ ॥
 त्रिलक्षकोटयो गोपाः सुदामादय एव च । युयुर्भयेन शरणं तत्पादाब्जे च नारद ॥
 पलायन्तं च कान्तं वै विज्ञाय परमेश्वरी । पलायन्तीं सहचरीं सुशीलां च शशाप सा ॥
 अद्यप्रभृति गोलोकं सा चेदायाति गोपिका । सद्यो गमनमात्रेण भस्मसाच्च भविष्यति ॥
 इत्येवमुक्त्वा तत्रैव देवदेवीश्वरी रूप । रासेश्वरी रासमध्ये रासेशं चाऽऽनुहाव ह ॥
 नाऽऽलोक्य पुरतः कृष्णं राधा विरहकातरा । युगकोटिसमं मेने क्षणं भेदेन सुवता ॥
 हे कृष्ण हे प्राणनाथाऽऽगच्छ प्राणाधिकमिय । प्राणाधिष्ठ तृदेवेह प्राणा यानि त्वया विना
 स्त्रीगर्भः पतिसौभाग्याद्वर्धने च दिने दिने । सुखी चेद्विभवो यस्मात्तं भजेद्धर्मतः सदा ॥
 पतिर्बन्धुः कुलस्त्रीणामधिदेवः सदागतिः । परं संपत्स्वरूपश्च सुखरूपश्च मूर्तिपान् ॥
 धर्मदः सुखदः शश्वत्प्रीतिदः शान्तिदः सदा । संमानदो मानदश्च मान्यो वै मानमण्डनः
 सारात्सारतमः स्वाभी बन्धुनां बन्धुवर्धनः । न च भर्तृसमो बन्धुः सर्वबन्धुषु दृश्यते ॥
 भरणादेव भर्ताऽयं पाळनात्पानिरुच्यते । शरीरेशाश्च स स्वामी कामदः कान्त एव च
 बन्धुश्च सुखबन्वाच्च प्रीतिदानात्प्रियः परः । ऐश्वर्यदानादीशश्च प्राणेशात्प्राणनाथकः ॥
 रतिदानाच्च रमणः प्रियो नास्ति प्रियात्परः । पुत्रस्तु स्वामिनः शुक्राब्जायते तेन स
 प्रियः ॥ २६ ॥
 शतपुत्रात्परः स्वाभी कुलमानां प्रियः सदा । असत्कुलप्रसूता या कान्तं विज्ञातुमक्षमा ॥
 ध्यानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् । प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि वै ॥
 सर्वाण्येव मनादीनि मृदादानानि यानि च । उपेयानि पुण्यानि पापवन्त्यानि च विधत्तः
 गुरुसेवा विप्रसेवा देवसेवादिकं च यत् । स्वामिनः पादसेनाथः कलां नार्हन्ति पोटशीम्

गुरुविपेष्टदेवेषु सर्वेभ्यश्च पतिर्गुरुः । विद्यादाता यथा पुंसां कुलानां तथा प्रियः ॥ ३१ ॥
 गोपी त्रिलक्षकोटीनां गोपानां च तथैव च, ब्रह्माण्डानामसंख्यानां तत्रस्थानां तथैव च ॥
 रमादिगोपकान्तानामश्वरी यत्प्रसादतः । अहं न जाने तं कान्तं स्त्रीस्वभावो दुरत्ययः
 इत्युक्त्वा राविका कृष्णं तत्र दध्यौ सुभक्तितः । आरात्सं ॥ प तं तेन विनहार च तत्र वै
 अथ सा दक्षिणा देवी ध्वस्ता गोलोकनो मुने । सुचिरं च तपस्तप्त्वा विवेश कमलातनौ ॥
 अथ देवादयः सर्वे यज्ञं कृत्वा सुदुष्करम् । न लभन्ते फलं तेषां विषण्णाः प्रययुर्विधिम्
 विधिर्निवेदनं श्रुत्वा देवादीनां जगत्प्रतिः, दध्यौ सुचिन्तितो भक्त्या तत्प्रत्यादेशमाप सः
 नारायणश्च भगवान्महालक्ष्म्याश्च देहतः । मर्त्यलक्ष्मीं विनिष्कृष्य ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ ॥
 ब्रह्मा ददौ तां यज्ञाय पूर्णार्थं कर्मणां सताम् । यज्ञः संपूज्य विधिवत्तां तुष्टाव रमां मुदा ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णामां चन्द्रकोटिसमप्रभाम् । अतीव कमनीयां च सुन्दरीं सुमनोहराम् ॥ ४० ॥
 कमलास्यां कोमलाङ्गीं कमलावतलोचनाम् । कमलासनसंपूज्यां कमलाङ्गसमुद्भवां ॥
 वह्निशुद्धांशुकाधानां विन्वोर्णीं सुदतीं सतीम् । विभ्रतीं कवरीभारं माळतीमारुच्यभूपितम्
 र्श्वद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । सुवेपाढ्या च सुस्नातां मुनिमानसपोहिनीम् ॥
 कस्तूरीबिन्दुभिः सार्धं चन्दनैश्च सुगन्धिभिः । सिन्दूरबिन्दुनाऽत्यन्तं मरतकाधःस्थलो-
 ज्ज्वलम् ॥ ४४ ॥

सुप्रशस्नचित्वाढ्यां बृहच्छ्लोणिपयोधराम् । कामदेवाधाररूपा कामवाणप्रपीडिताम् ॥
 तां दृष्ट्वा रमणीयां च यज्ञो मूर्च्छामवाप ह । पत्नीं तामेव जग्राह विधिवोधिभारगतः ॥
 दिव्यं वर्षशतं चैव तां गृहीत्वाऽथ निर्जने । यज्ञो रेमे मुदा युक्तो रामया रमया सह ॥
 गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम् । ततः सुपात्र पुत्रं च फलं चै सर्वकर्मणाम् ॥
 कर्मणां फलेदाता च दक्षिणा कर्मणां सताम् । परिपूर्णे कर्मणि च तत्पुत्रः फलदायकः ॥
 यज्ञो दक्षिणया सार्धं पुत्रेण च फलेन च, कर्मणां फलदाता चेत्येवं वेदविदो विदुः ॥
 यज्ञश्च दक्षिणा प्राप्य पुत्रं च फलदायकम् । फलं ददौ च सर्वेभ्यः कर्मठेभ्यो यदा मुने
 तदा देवादयस्तुष्टाः परिपूर्णमनोरथाः । स्वस्थानं प्रययुः सर्वे धर्मवक्त्रादिदं श्रुतम् ॥
 कृत्वा कर्म च कर्ता तु तूर्णं दद्याच्च दक्षिणाम् । तत्सर्णं फलमाप्नोति वेदैरुक्तमिदं मुने ॥
 कर्ता कर्माणि पूर्णेऽपि तत्क्षणाद्यदि दक्षिणाम् । न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च देवेनाज्ञानतोऽथवा
 मुहूर्ते सगतीते च द्विगुणा सा भवेद्भ्रुवम् । एकरात्रे व्यतीते तु भवेदसगुणा च सा ॥
 त्रिरात्रे वै दशगुणा सप्ताहे द्विगुणा ततः ॥ ५६ ॥

मासे लक्षगुणा प्रोक्ता ब्राह्मणानां च वर्धते । संवत्सरे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा भवेत्
 कर्म तद्यजमानानां सर्वं वै निष्फलं भवेत् । स च ब्रह्मस्वापहारी न कर्माहोऽशुचिर्नरः ॥
 दरिद्रो व्याधियुक्तश्च तेन पापेन पातकी । तद्गृहाद्याति लक्ष्मीश्च शापं दत्त्वा सुदारुणम्
 पितरो नैव गृह्णन्ति तद्दत्तं श्राद्धतर्पणम् । एवं सुराश्च तत्पूजां तद्दत्तां पात्रकाहुनिम् ॥
 दाता ददाति नो दानं गृहीता तन्न याचते । उभौ तौ नरकं यातश्छन्नरज्जुर्यथा घटः ॥
 नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितारं च दक्षिणाम् । भवेद्ब्रह्मस्वापहारी कुम्भीपाकं त्रजेद्भुवम् ॥
 वर्षलक्षं वसेत्त्रयमदूतेन ताडितः । ततो भवेत्स चण्डालो व्याधियुक्तो दरिद्रकः ॥
 पातयेत्पुरुषान्सप्त पूर्वान्त्रै पूर्वजन्मनः । इत्येवं कथितं विप्र किं भूयाः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारद उवाच—

यत्कर्म दक्षिणाहीनं को मुहुक्ते तत्फलं मुने । पूजाविधिं दक्षिणायाः पुरा यज्ञकृतं वद ॥

नारायण उवाच—

कर्मणोऽदक्षिणस्यैव कुत एव फलं मुने । सदक्षिणे कर्मणि च फलमेव प्रवर्धते ॥१६॥
 या या कर्मणि सामग्री बलिर्मुहुक्ते च तां मुने । बलये तत्प्रदत्तं च वामनेन पुरा मुने ॥
 अश्रोत्रियं श्राद्धवस्तु चाश्राद्धं दानमेव च । वृषलोपनिवेशाणां पूजाद्रव्यादिकं च यत् न
 ऋत्विजा न कृतं यज्ञमशुभेः पूजनं च यत् । गुरावमक्तस्य कर्म बलिर्मुहुक्ते न संशयः ॥
 दक्षिणायाश्च यद्दद्यानं स्तोत्रं पूजाविधिक्रमम् । तत्सर्वं काण्यशास्त्रोक्तं प्रवक्ष्यामि निशम्य
 पुरा संप्राप्य तां यज्ञाः कर्मदक्षां च दक्षिणाम् । मुमोह तस्या रूपेण तुष्टुवे कामकातरः ॥

यज्ञ उवाच—

पुरा गोलोकगोपी त्वं गोपीनां प्रवरा परा । राधासमा तत्सखी च श्रीकृष्णप्रेमसी प्रिये ॥
 कार्तिके पूर्णिमायां तु रासे राधामहोत्सवे । आविर्भूता दक्षिणांशास्कृष्टस्यातो हि दक्षिणा
 पुरा त्वं च सुशीलाख्या शीलेन सुशुभेन च । कृष्णदक्षांशवामाच्च राव शावाच दक्षिणा
 गोलोकास्त्वं परिधरस्ता मम भग्यादुपस्थिता । कृपा कुरु त्रमेवाद्य स्व भिनं कुरु मां प्रिये
 कर्तृणां कर्मणां देवी त्वमेव फलदा मदा । त्वया विना च सर्वेषां सर्वं वर्मं च निष्फलम् ॥
 फलशास्त्राविहीनश्च यथा वृक्षो महीतले । त्वया विना तथा कर्म कर्तृणां च न शोभते ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिग्पालादय एव च । कर्मगद्य फलं दातुं न शक्ताश्च त्वया विना
 कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वरः । यज्ञरूपी विष्णुरहं त्वमेवां साररूपिणी ॥
 फलदाता परं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृते परः । स्वयं कृष्णश्च भगवान्न च शक्तस्त्वया विना
 त्वमेव शक्तिः कान्ते मे गदरज्जन्मनि जन्मनि । सर्वकर्मणि शक्तोऽहं त्वया सह वरानने

इत्युक्त्वा तत्पुररतस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवकः । तृष्टा बभूव सा देवी भेजे तं कमलाकला
इदं च दक्षिणास्तोत्रं यज्ञकाले च यः पठेत् । फलं च सर्वयज्ञानां लभते नात्र संशयः
राजसूये वाजपेये गोमेधे नरमेधके । अश्वमेधे लाङ्गले च विष्णुयज्ञे यथास्करे ॥८४॥
घनदं भूमिदे फाल्गौ पुत्रेष्टौ गजमेधके । लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे पैटलव्याधिखण्डने ॥८५॥
शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शक्रयज्ञे च वै-धके । इष्टौ वरुणयागे च कन्दुके वैरिमर्दने ॥ ८६ ॥
शुचिथागे धर्मयागे रेषने पापमोचने । बन्धने कर्मयागे च मणियागे सुभद्रके ॥ ८७ ॥
एतेषां च समारम्भ इदं स्तोत्रं च यः पठेत् । निर्विघ्नेन च तत्कर्म साङ्गं भवति निश्चितम्
इति स्तोत्रं च कथितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । शालग्रामे घटे वाऽपि दक्षिणां पूजयेत्सुधीः॥
लक्ष्मीदक्षाशसंभूतां दक्षिणां कमलाकलाम् । सर्वकर्मसु दक्षां च फलाः सर्वकर्मणाम् ॥
विष्णोः शक्तिस्वरूपां च पूजितां वन्दितां गुणाम् । शुद्धिदां शुद्धिरूपां च सुशिलां शुभदां
भजे ॥ ९१ ।

ध्यात्वाऽनेनैव वरदां सुधीर्मूलेन पूजयेत् । दत्त्वा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेन च नारद ॥
ॐ श्रीं ह्रीं ह्रीं दक्षिणायै स्वाहेति च त्रिचक्षणः । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणां सर्वपूजिताम्
इत्येवं कथितं सर्वं दक्षिणारूथानमुत्तमम् । सुखदं प्रीतिदं चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥
इदं च दक्षिणारूथानं यः शृणोति समाहितः । अङ्गहीनं च तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि॥
अदुष्टो लभते पुत्रं निश्चितं च गुणान्वितम् । भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशिलां सुन्दरीं पराम्
वरारोहां पुत्रवतीं विनीतां प्रियव दिनीम् । पतिव्रतां सुव्रतां च शुद्धां च कुलजां वराम्॥
विद्याहीनो लभेद्विद्या घनहीनो धनं लभेत् । भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत्पजाः॥
संकटे बन्धुविच्छेदे विपत्तौ बन्धने तथा । मासमेकपिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दक्षिणोपा० दक्षिणोत्पत्ति-

तत्पूजादिविधानं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

अनेकासां च देवीनां श्रुतमारूथानमुत्तमम् । अन्यासां चरितं ब्रह्मवद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

सर्वासां चरितं विप्र वेदेष्वस्ति पृथक्पृथक् । पूर्वोक्तानां च देवीनां त्वं कासां श्रोतुमिच्छसि

नारद उवाच—

पृष्ठी मङ्गलचण्डी च मनसा प्रकृते. कला । उत्पत्तिमासां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्पतः

नारायण उवाच—

पष्ठांशा प्रकृतेर्या च सा च पृष्ठी प्रकीर्तिता । बालकाधिष्ठातृदेवी विष्णुमाया च बालदा ॥
मातृकासु च विख्याता देवसेनाभिधा च सा । प्राणाधिकप्रिया साध्वी स्कन्दभार्या च सुव्रता
आयुःप्रदा च बालानां धात्री रक्षणकारिणी । सततं शिशुपार्श्वस्था योगाद्वै सिद्धियोगिनी
तस्याः पूजाविधौ ब्रह्मन्नितिहासविधिं शृणु । यच्छ्रुतं धर्ममुखतो सुखदं पुत्रदं परम् ॥ ७ ॥
राजा प्रियव्रतश्चासीत्स्वायंभुवमनोः सुतः । योगीन्द्रो नोद्वेहेद्भार्या तपस्यासु रतः सदा ॥
ब्रह्माज्ञया च यस्नेन कृतदारो बभूव सः । मुचिरं कृतदारश्च न लेभे तनयं मुने ॥ ९ ॥
पुत्रेष्टियज्ञं तं चापि कारयामास कश्यपः । मालिन्यै तस्य कान्तायै मुनिर्धन्यचरुं ददौ ॥
भुक्त्वा चरुं च तस्याश्च सद्यो गर्भो बभूव ह । दधार तं च सा देवी दैवं द्वादशवत्सरम् ॥
ततः सुपाव सा ब्रह्मन्कुमारं वनकप्रभम् । सर्वावयवसंपन्नं मृतमुत्तारलोचनम् ॥ १२ ॥
तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वा नार्थो वै बान्धवस्त्रियः । मूर्खामवाप तन्माता पुत्रशोकेन सुव्रता ॥
श्मशानं च ययौ राजा गृहीत्वा बालकं मुने । रुरोद तत्र कान्तारे पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि ॥
नोत्सृज्य बालकं राजा प्राणास्त्यक्तुं समुद्यतः । ज्ञानयोगं विसम्भार पुत्रशोकास्तुदारुणात्
एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं च ददर्श ह । शुद्धस्फटिकसंकाशं गणिराजविराजितम् ॥ १६ ॥
तेजसा ज्वलितं शश्वच्छोभितं शौमवाससा । नानाचित्रविचित्राढ्यं पुष्पमालाविराजितम्
ददर्श तत्र देवीं च कमनीयां मनोहराम् । श्वेतचम्पकवर्णां रम्यसुस्थिरयौवनाम् ॥ १८ ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । कृष्णमयीं योगसिद्धां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥ १९ ॥
दृष्ट्वा तां पुरतो राजा तुष्टाव परमादरात् । चकार पूजनं तस्या विहाय भुवि बालकम् ॥
पप्रच्छ राजा तां दृष्ट्वा ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् । तेजसा ज्वलितां शान्तां कान्तां स्कन्दस्य
नारद ॥ २१ ॥

प्रियव्रत उवाच—

का त्वं सुशोभने कान्ते कस्य कान्ताऽसि सुव्रते । कस्य कन्या वरारोहे धन्या मान्या च
योषिताम् ॥ २२ ॥

नृपेन्द्रस्य वचः श्रुत्वा जगन्मङ्गलदायिनी । उवाच देवसेना सा देवरक्षणकारिणी ॥२५॥
देवानां वैतयैभोतानां पुरा सेना बभूव सा । जयं ददौ च तेभ्यश्च देवसेना न तेन सा ॥

देवसेनोवाच—

ब्रह्मणो मानसी कन्या देवसेनाऽहमीश्वरी । सृष्ट्वा मां मनसो धाता ददौ स्कन्दाय भूमिप ।
मातृकासु च विख्याता स्कन्दसेना च सुवता । विश्वे पृष्ठीति विख्याता पष्ठांशा प्रकृतेर्यतः
पुत्रदाऽहमपुत्राय प्रियस्त्रीदा प्रियाय च । धनदा च दरिद्रेभ्यः कर्तृभ्यः शुभकर्मदा ॥
सुखं दुःखं भयं शोकं हर्षं मङ्गलमेव च । संपत्तिश्च विपत्तिश्च सर्वं भवति कर्मणा ॥
कर्मणा बहुपुत्रां च वंशहीनश्च कर्मणा । कर्मणा च दरिद्रश्च धनाढ्यश्च स्वकर्मणा ॥
कर्मणा रूपवांश्चैव रोगां शश्वत्स्वकर्मणा ॥ २९ ॥

कर्मणा मृतपुत्रश्च कर्मणा चिरजीविनः । कर्मणा गुणवन्तश्च कर्मणा चाङ्गहीनकाः ॥
तस्मात्कर्म परं राजन्सर्वेभ्यश्च श्रुती श्रुतम् । कर्मरूपी च भगवांस्तद्द्वारा फलदो हरिः ॥
इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालकं मुने । महाज्ञानेन सहसा ज्विगामास लीलया ॥
राजा ददर्श तं बालं सग्मितं कनकपमम् । देवसेना च पश्यन्तं नृपमम्बरमेव च ॥३१॥
गृहीत्वा बालकं देवी गगनं गन्तुमुद्यता । पुनस्तुष्टाव तां राजा शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥
नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह । उवाच तं नृपं ब्रह्मन्वेदोक्तं कर्मनिर्मितम् ॥

देवसेनोवाच—

त्रिषु लोकेषु राजा त्वं स्वायंभुवमनोः सुतः । मम पूजां च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु
तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपद्मं मनोहरम् । सुवतं नाम विख्यातं गुणवन्तं सुपण्डितम् ॥
जन्तिसम्परं च योगीन्द्रं नारायणपरायणम् । शतशतुकरं श्रेष्ठं क्षत्रिगणां च वन्दितम् ॥
मत्तमःतद्गलक्षणां धृतवन्तं बलं शुभम् । धन्विनं गुणिनं शुद्धं विदुषां प्रियमेव च ॥
योगिनं ज्ञानिनं चैव सिद्धरूपं तपस्विनम् । यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसंपदाम् ॥
इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तद्बालकं ददौ । राजा च तं स्वीं चकार तत्पुनार्थं च सुव्रतः
जगाम देवी स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै शुभं वरम् । आजगाम महाराज, स्वगृहं हृष्टमानसः ॥
आगत्य कथयामास वृत्तान्तं पुत्रहेतुकम् । तुष्टा बभूवुः संतुष्टा नरा नार्यश्च नारदा ॥४२॥
मङ्गलं कारयामास सर्वत्र सुतेहेतुकम् । देवी च पुनर्यामाव ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥४३॥
राजा च प्रतिमासेषु श्लोकपठ्यां महोत्सवम् , पठ्या देव्याश्च यत्नेन कारयामास सर्वतः ॥
बालानां स्तिकागारे पठ्याहे यत्नपूर्वकम् । तापूजा कारयामास चैकविंशतिवासरे ॥४५॥

वालानां शुभकार्ये च शुभाब्जप्राशने तथा । सर्वत्र वर्षयामास स्वयमेव नकार ह ॥
 ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशामय । दन्द्भुतं धर्मवक्त्रेण कौधुमोक्तं च मुन्नत
 शालग्रामे घटे वाऽथ घटपूलेऽथवा मुने भिरुपां पुत्तलिकां कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः ॥
 पठंशां प्रकृतेः शुद्धां सुप्रतिष्ठां च सुव्रताम् । सुपुत्रदां च शुभदां दयारूपां जगत्प्रसूमां
 श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् । पवित्ररूपां परमां देवसेनां परां मजे ॥ १० ॥
 इति ध्यात्वा स्वीशरसि पुष्पं दद्याद् विचक्षणः । पुनर्ध्यात्वा च मूलेन पूजयेत्सुव्रतां सतींम्
 पाद्याध्याचमनीश्वैश्च मन्वधूपप्रदीपकैः । नैवेद्यैर्विधियैश्चापि फलेन च शुभेन च ॥ १२ ॥
 मूलमो ह्रीं पठ्येदेवै स्वाहेति विधिपूर्वकम् । अष्टाक्षरं महामन्त्रं यथाशक्ति जपेन्नरः ॥
 ततः भुत्वा च प्रणमेद्भक्तियुक्तः समाहितः । स्तोत्रं च सामवेदोक्तं धनपुत्रफलप्रदम् ॥
 अष्टाक्षरं महामन्त्रं दक्षधा यो जपेन्मुने । स पुत्रं लभते नूनमित्याह वमलोद्भवः ॥ ११ ॥
 स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ सर्वेषां च शुभावहम् । वाञ्छाप्रदं च सर्वेषां गूढं वेदे च नारद ॥

प्रियव्रत उवाच—

नमो देव्यै महादेव्यै सिद्धयै शान्त्यै नमो नमः । शुभायै देवसेनायै पृथ्वीदेव्यै न० ॥
 वरदायै पुत्रदायै धनदायै न० । सुखदायै मोक्षदायै पृथ्वीदेव्यै न० ॥ १८ ॥
 शक्तेः पृथ्वीशरूपायै सिद्धायै च न० । मायायै सिद्धयोगिन्यै पृथ्वीदेव्यै न० ॥ १९ ॥
 पारायै पारदायै च पृथ्वीदेव्यै न० । सारायै सारदायै च पारायै सर्वकर्मणाम् ॥ २० ॥
 बालाधिष्ठान्तृदेव्यै च पृथ्वीदेव्यै न० । कल्याणदायै कल्याण्यै फलदायै च कर्मणाम् ॥ २० ॥
 प्रत्यक्षायै च भक्तानां पृथ्वीदेव्यै न० ॥ २२ ॥
 पूज्यायै स्वन्दकान्तायै सर्वेषां सर्वकर्मसु । देवरक्षणवारिण्यै पृथ्वीदेव्यै न० ॥ २३ ॥
 शुद्धसत्त्वस्वरूपायै वन्दितायै नृणां सदा । हिंसाक्रोधैर्विजितायै पृथ्वीदेव्यै न० ॥ २४ ॥
 धनं देहि प्रियां देहि पुत्रं देहि सुरेश्वरि । धर्मं देहि यशो देहि पृथ्वीदेव्यै न० ॥ २५ ॥
 भूमिं देहि द्रजां देहि देहि विनां सुपूजिते । कल्याणं च जयं देहि पृथ्वीदेव्यै न० ॥
 इति देवीं च संस्तुय लेभे पुत्रं प्रियव्रतः । यशस्विनं च राजेन्द्रं पृथ्वीदेवीप्रसादतः ॥
 पृथ्वीस्तोत्रमिदं ब्रह्मन्व्यः शृणोति च वत्सरम् । अपुत्रो लभते पुत्रं वरं मुचिरजीविनम् ॥
 वर्षमेकं च या भक्त्या संयत्तेदं शृणोति च । सर्वपापाद्विनिर्मुक्ता महात्मन्या प्रमूयते ॥
 वीरपुत्रं च गुणिनं विभावन्तं यशस्विनम् । मुचिरायुष्मन्तमेव पृथ्वीमातृप्रसादतः ॥ ३० ॥
 काक्यन्त्या च या नारी मृतापत्या च या भवेत् । वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं पृथ्वीदेवीप० ॥

रोगयुक्ते च बाले च गिता माता शृणोति च । मासं च मुच्यते बालः पृष्ठीदेवीप्र० ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० पृष्ठद्युपा० पृष्ठीदेव्युत्पत्ति-
सत्पूजास्तोत्रादिकथनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

=====

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

नारायण उवाच—

कथितं पृष्ठद्युपालयानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । देवी मङ्गलचण्डी या तदास्थानं निधामय
तस्याः पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्राच्च यच्छ्रुतम् । श्रुतिसमतमेवेष्टं सर्वेषां विदुषामपि ॥
चण्डी या वर्तते चण्डी नामती शत्रुमण्डले । मङ्गलेषु च या दक्षा मङ्गला सैव चण्डिका
दुर्गायां विद्यते चण्डी मङ्गलोऽपि महीपुतः । मङ्गलाऽभीष्टदेवी या सा स्यान्मङ्गल-
चण्डिका ॥ ४ ॥

मङ्गलो मनुवंशश्च सप्तद्वीपावनीपतिः । तस्य पूज्याऽभीष्टदेवी तेन मङ्गलचण्डिका ॥
मूर्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरिश्वरी । कृपारूपाऽतिप्रत्यक्षा योपितामिष्टदेवता ॥
प्रथमे पूजिता सा च शंकरेण पुरा परा । त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना भेरितेन च ॥
ब्रह्मन्त्रस्रोपदेशेन दुर्गाप्रस्थे च संकटे । आकाशात्मतिते याने रुपा दैत्येन पानिते ॥
ब्रह्मविष्णुमदिष्टश्च दुर्गा तुष्टाव शंकरः । सा च मङ्गलचण्डीयमभवद्द्रवभेदतः ॥ ९ ॥
उवाच पुरतः शंभोर्भयं नास्तीति ते प्रभो । भगवान्द्रुपरूपश्च सर्वेशश्च बभूव ह ॥
युद्धशक्तिरवरूपाऽहं भविष्यामि तद्गच्छता । मयाऽऽत्मना च हरिणा सहायेन वृषध्वन
जहि दैत्यं च देवेश सुराणां पदवातकम् ॥ ११ ॥

इत्युक्त्वाऽन्तर्हिता देवी शंभोः शक्तिर्बभूव सा । विष्णुदत्तेन शस्त्रेण जयान तमुपावतिः
मुनीन्द्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षयः । तुष्टवुः शंकरं देवा भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ १३ ॥
सद्यः शिगसि शंभोश्च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । ब्रह्मा विष्णुश्च संतुष्टो ददौ तस्मै शुभाशिपम्
ब्रह्मविष्णुमदिष्टश्च सुक्रीतः शंकरः शुभिः । पूजयामास तां शक्तिं देवीं मङ्गलचण्डिकाम्
पादाभ्यां च मनीषैश्च बलिभिर्विधैरिरे । पुष्पचन्दनैर्नैर्वाभैर्वत्सा नानाविधैर्धुने ॥ १६ ॥
छागैर्मेघैश्च महिषैर्गण्डैर्वावाविधैर्वैरैः । वस्त्राढंकारमाल्यैश्च पायसैः पिष्टकैरपि ॥ १७ ॥
मुष्णामिश्च मुष्णामिश्च पक्कैर्नावाविधैः कलैः । संगीतैर्नर्तनैर्वाद्यैरुत्सवैः कृप्याकीर्तनैः ॥
ध्यात्वा माध्यादिनोक्तेन ध्यानेन विधिपूर्वकम् । ददौ द्रव्याणि मूलेन मन्त्रेणैव च नारद ॥

ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं सर्वपूज्ये देवि मङ्गलचण्डिके । ऐं कूं फूं स्वाहेत्येवं चाप्येकविंश-
क्षणे मनुः ॥ २० ॥

पूज्यः कल्पतरुश्चैव भक्तानां सर्वकामदः । दशलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ २१ ॥
मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स विष्णुः सर्वकामदः । ध्यानं च श्रूयतां ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसंमतम् ॥
देवीं षोडशवर्षीयां रम्यां सुस्वियरथैवनाम् । सर्वरूपगुणाढ्यां च कोमलाङ्गीं मनोहराम् ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभां चन्द्रकोटिममप्रभाम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥
विभ्रनीं कवरीभारं मल्लिकामाल्यभूषिताम् । त्रिभ्रवीं सुदतीं शुद्धां शरत्पद्मनिभाननाम् ॥
ईषद्धास्यपसनास्यां मुनीलोत्पललोचनाम् । जगद्धात्रीं च दार्त्रीं च सर्वेभ्यः सर्वसंपदाम्
संसारसागरे घोरे तपोरूपां वरां भजे ॥ २७ ॥

देव्याश्च ध्यानमित्येवं स्तवनं श्रूयतां मुने । प्रयतः संकटप्रन्तो येन तुष्टाव शंकरः ॥

शंकर उवाच—

रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मङ्गलचण्डिके । संहर्त्रिं विपदां राशेर्हर्षमङ्गलकारिके ॥ २९ ॥
हर्षमङ्गलदसे च हर्षमङ्गलचण्डिके । शुभे मङ्गलदसे च शुभमङ्गलचण्डिके ॥ ३० ॥
मङ्गले मङ्गलार्हे च सर्वमङ्गलमङ्गले । सता मङ्गलदे देवि सर्वेषां मङ्गलाभये ॥ ३१ ॥
पूज्या मङ्गलवारे च मङ्गलभीष्टदेवते । पूज्ये मङ्गलमूपस्य मनुवंशस्य संततम् ॥ ३२ ॥
मङ्गलाधिष्ठातृदेवि मङ्गलानां च मङ्गले । संसारमङ्गलाधारे मोक्षमङ्गलदायिनि ॥ ३३ ॥
सारे च मङ्गलाधारे पारे त्वं सर्वकर्मणाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूज्ये त्वं मङ्गलप्रदे ॥ ३४ ॥
स्तोत्रेणानेन शंभुश्च स्तुत्वा मङ्गलचण्डिकाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूजां कृत्वा गताः शिवः
देव्याश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । तन्मङ्गलं भवेच्छश्वत्त भवेत्तदमङ्गलम् ॥
प्रथमे पूजिता देवी शंभुना सर्वमङ्गला । द्वितीये पूजिता देवी मङ्गलेन ग्रहेण च ॥ ३७ ॥
तृतीये पूजिता भैद्रा मङ्गलेन नृपेण च । चतुर्थे मङ्गले वारे सुन्दरामिश्र पूजिता ॥
पञ्चमे मङ्गलाङ्गैर्नरेभ्यो मङ्गलचण्डिका ॥ ३८ ॥
पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशैः प्रीतिमा सदा । ततः सर्वत्र संपूज्या सा बभूव सुरेश्वरी ॥ ३९ ॥
देवादिभिश्च मुनिभिर्मनुभिर्मानवैर्मुने । देव्यश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः ॥ ४० ॥
तन्मङ्गलं भवेच्छश्वत्त भवेत्तदमङ्गलम् । वर्धन्ते तत्पुत्रगौत्रा मङ्गलं च दिने दिने ॥ ४१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० मङ्गलचण्डिकोपा० तत्स्तोत्रादिकथनं
नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

उक्तं द्वयोरुपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । श्रूयतां मनसाख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्रतः ॥ १ ॥
कन्या भगवती सा च कश्यपस्य च मानसी । तेनेयं मनसादेवी मनसा या च दीव्यति ॥
मनसा ध्यायते या वा परमात्मानमीश्वरम् । तेन सा मनसादेवी योगेनैतेन दीव्यति ॥
आत्मारामा च सा देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी । त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः
जरत्कारु शरीरं च दृष्ट्वा थां क्षणमीश्वरः । गोपीपातिर्नाम चक्रे जरत्काररिति प्रभुः
वाञ्छितं च ददौ तस्यै कृपया च कृपानिधिः । पूजां च कारयामास चकार च पुनः स्वयम्
स्वर्गं च नागलोके च पृथिव्यां ब्रह्मलोकतः । मृशं जगत्सु गौरी सा सुन्दरी च मनोहरा ॥
जगद्गौरीति विख्याता तेन सा पूजिता सती ॥ ७ ॥

शिवशिष्या च सा देवी तेन शैवीति कीर्तिता । विष्णुभक्ताऽतीव रम्या वैष्णवी तेन नारद
नागानां प्राणरक्षित्री जनमेजययज्ञके । नागेश्वरीति विख्याता सा नागभगिनी तथा ॥ ९ ॥
विषं संहर्तुमीशा सा तेन सा विषहारिणी । सिद्धं योगं हरत्प्राप तेनासौ सिद्धयोगिनी ॥
महाज्ञानं च गोप्यं च मृतसंजीविनी पराम् । महाज्ञानयुतां तां च प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
आस्तीकस्य मुनीन्द्रस्य माता सा वै तपस्विनः । आस्तीकमाता विद्ययाता जरत्काररिति
सृता ॥ १२ ॥

पिया मुनेर्जरत्कारोर्मुनीन्द्रस्य महात्मनः । योगिनो विश्वपूष्यस्य जरत्कारोः पिया ततः
ॐ नमो मनसायै ।

जरत्कारुर्जगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी । वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागेश्वरी तथा ॥
जरत्कारुप्रियाऽऽस्तीकमाता विषहरीति च । महाज्ञानयुता चैव सा देवी विश्वपूजिता ॥
द्वाद्दशैतानि नामानि पूजाकाले च यः पठेत् । तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च
नागभोद्रे च शयने नागग्रस्ते च मन्दिरे । नागसते नागदुर्गे नागबोष्टितविग्रहे ॥ १८ ॥
इदं स्तोत्रं पठित्वा तु मुच्यते नात्र संशयः । नित्यं पठेद्यस्तं दृष्ट्वा नागवर्गः पलायते ॥
दशलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् । स्तोत्रं सिद्धं भवेद्यस्य स विषं भोक्तुमीश्वरः ॥
नागौघं भूयणं कृत्वा स भवेन्नागवाहनः । नागासनो नागतल्पो महासिद्धो मवेन्नरः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० मनसोपा० मनसास्तोत्रादिकथनं
नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

अथ पट्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

पूजाविधानं स्तोत्रं च श्रूयतां मुनिपुंगव । ध्यानं च सामवेदोक्तं देवीपूजाविधानकम् ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां न गयज्ञोपवीतिनीम् ॥ २ ॥
 महाज्ञानयुता चैव प्रवरां ज्ञानिनां सताम् । सिद्धाधिष्ठातृदेवीं च सिद्धां सिद्धिपदां भजे ॥
 इति ध्यात्वा च तां देवीं मूलेनैव प्रपूजयेत् । नैवेद्यैर्विधैर्दीपैः पुष्पैर्घृषानुलेपनैः ॥ ४ ॥
 मूलमन्त्रश्च वेदोक्तो भक्तानां वाञ्छितप्रदः । मूलकल्पतरुर्नाम प्रसिद्धो द्वादशाक्षरः ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ऐं मनसादेव्यै स्वाहेति कीर्तितः । पञ्चलक्षणो नैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम्
 मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धो जगतीतले । सुधासमं त्रिपं तस्य घन्वन्तारिसमो भवेत् ॥
 ब्रह्मन्नापाढसंक्रान्त्यां गुडाशाखासु यत्नतः । आवाह्य देवीं मासान्तं पूजयेद्यो हि भक्तितः
 पञ्चम्यां मनसाख्यायां देव्यै दद्याच्च यो बलिम् । धनवान्पुत्रवाश्चैव कीर्तिमान्स भवेद्भुवम्
 पूजाविधानं कथितं तदःख्यानं निशामय । कथयामि महामागं चच्छुभं धर्मवक्ततः ॥
 पुरा नागमयाक्रान्ता बभूवुर्मानवा भुवि । यान्नास्तादन्ति नागाश्च न ते जीवन्ति नारद
 मन्त्राश्च ससृजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणाऽर्पितः । वेदवीजनुसारेण चोपदेशेन वेधसः ॥
 मन्त्राधिष्ठातृदेवीं तां मनसां ससृजे ततः । तस्मा मनसा तेन मनसा सा बभूव ह ॥
 कुमारी सा च संभूय चागमच्छंकरालयम् । भक्त्या संपूज्य कैलासे वृष्टुवे चन्द्रशेखरम्
 दिव्यं वर्षसहस्रं च तं भिषेवे मुनेः सुता । आशुतोषो महेशश्च तां च वृष्टो बभूव ह ॥
 महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठश्रमस सप्त च । कृष्णमन्त्रं कल्पतरुं ददावद्दशाक्षरं मुने ॥
 लक्ष्मी माया कामबीजं डेन्तं कृष्णपदं तथा ॥ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं कृष्णाय ॥
 त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं पूजनक्रमम् ॥ १७ ॥
 स्तवनं सर्वपूज्यं च ध्यानं भुवनपावनम् । पुरश्चर्याकर्म चापि वेदोक्तं सर्वसमतम् ॥
 प्राप्य मृत्युंजयाज्ञानं परं मृत्युंजयं सती । जगाम तपसे साध्वी पुंकरं शंकराज्ञया ॥
 त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः । सिद्धा बभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभुम्
 वृष्टा कृशाङ्गी बालां च कृपया च कृपानिधिः । पूजां च कारयामास चकार च हरिः स्वयम्
 वरं च प्रददौ तस्यै पूजिता त्वं भवे भव । वरं दत्त्वा च कल्याण्यै सद्यश्चान्तर्दधे विभुः
 प्रथमे पूजिता सा च कृष्णेन परमात्मना । द्वितीये शंकरेणैव कश्यपेन सुरेण च ॥ २३ ॥

मनुना मुनिना चैव ह्यहिना मानवादिना । बभूव पूजिता सा च त्रिपु लोकेषु सुव्रता ॥
 जरत्कारुमुनीन्द्राय कश्यपस्तां ददौ पुरा । अयाचितो मुनिश्रेष्ठो जग्राह ब्रह्मणाज्ञया ॥
 कृत्वोद्वाहं महायोगी विश्रान्तस्तपसा चिरम् । सुध्याप देव्या जघने वटमूले च पुष्करे ॥
 निद्रां जगाम स मुनिः स्मृत्वा निद्रेशमीश्वरम् । जगामास्तं दिनकरः सायंकाल उपस्थितः
 संचिन्त्य मनसा तत्र मनसा च पतिव्रता । धर्मलोपभयेनैव चकाराऽऽलोचनं सती ॥
 अकृत्वा पश्चिमां संख्यां नित्यां चैव द्विजन्मनाम् । ब्रह्महत्यादिकं पापं लपिष्यति पतिर्मम
 नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यश्च पश्चिमाम् । स सर्वदाऽऽशुचिर्नित्यं ब्रह्महत्यादिकं लभेत्
 वेदोक्तमिति संचिन्त्य बोधयामास तं मुनिम् । स च बुध्वा मुनिश्रेष्ठस्तां चुकोप भृशं मुनिः

जरत्कारुरुवाच—

कथं मे सुव्रते साध्वि निद्राभङ्गः कृतस्त्वया । व्यर्थं व्रतादिकं तस्या या भर्तृश्रापकारिणी
 तपश्चानशनं चैव व्रतं दानादिकं च यत् । भर्तुरप्रियवरिण्याः सर्वं भवति निष्फलम् ॥
 यया पतिः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तथा । पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूर्ध्वं हरिः स्वयम्
 सर्वदानं सर्वयज्ञं सर्वतीर्थानिपेवणम् । सर्वं तपो व्रतं सर्वमुपवासादिकं च यत् ॥ ३५ ॥
 सर्वधर्मश्च सत्यं च सर्वदेवप्रपूजनम् । तत्सर्वं स्वामिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 सुपुण्ये भारते वर्षे पतिसेवां करोति या । वैकुण्ठं स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मर्णः शतम्
 विप्रियं कुरुते भर्तुर्विप्रियं वदति प्रियम् । असत्कुलप्रजाता या तत्फलं श्रूयतां सति ॥
 कुम्भीपाकं व्रजेत्सा च गवच्चन्द्रदिवाकरी । ततो भवति चाण्डाली पतिपुत्रविनिर्मिता ॥
 इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताधरः । चक्रम्पे मनसा साध्वी भयेनोवाच तं पतिम्
 मनसोवाच—

संख्यालोपभयेनैव निद्राभङ्गः कृतस्तव । कुरु शान्तिं महाभाग दुष्टाया मम सुव्रत ॥
 शृङ्गाराहारनिद्राणां यश्च भङ्गं करोति च । स व्रजेत्कालसूत्रं च स्वामिनश्च विशेषतः ॥
 इत्युक्त्वा मनसादेवी स्वामिनश्चरणाम्बुजे । पणत भक्त्या मीता च ररोद च पुनः पुनः
 कुपितं च मुनिं दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शच्छमुद्यतम् । तत्राऽऽजगाम भगवन्संध्यया सह नारद ॥
 तत्राऽऽगत्य मुनिश्रेष्ठमवोचद्भास्करः स्वयम् । विनयेन विनीतश्च तथा सह यथोचितम् ॥

श्रीसूर्य उवाच—

सूर्यास्तसमयं दृष्ट्वा धर्मलोपभयेन च । त्वां बोधयामास विप्र नाहमस्तं गतस्तदा ॥४६॥
 क्षमस्य भगवन्नरत्नमां शप्तुं नोचितं मुने । ब्राह्मणानां च हृदयं नवनीतसमं सदा ॥४७॥

तेषां क्षणार्धं क्रोधश्चेत्ततो भस्म भवेज्जगत् । पुनः स्रष्टुं द्विजः शक्तो न तेजस्वी द्विजात्परः
 ब्रह्मणो वंशसंभूतः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा । श्रीकृष्णं भावयेन्नित्यं ब्रह्मज्योति - सनातनम् ॥
 सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा द्विजस्तुष्टो बभूव ह । सूर्यो जगाम स्वस्थानं गृह्णित्वा ब्राह्मणाशिषम्
 तत्याज मनसां विप्रः प्रतिज्ञापालनाय च । रुदतीं शोकयुक्तां च हृदयेन विदूयता ॥११॥
 सा सस्मार गुरुं शंभुमिष्टदेवं हरिं विधिम् । कश्यपं जन्मदातारं विपत्तौ भयकश्चिता ॥
 तत्राऽऽजगाम भगवान्गोपीशः शंभुरेव च । विधिश्च कश्यपश्चैव मनसापरिचिन्तितः ॥
 विप्रो दृष्ट्वाऽभीष्टदेवं निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ब्रह्माव परया भक्त्या प्रणनाम मुहुर्मुहुः ॥
 नमश्चकार शंभुं च ब्रह्माणं कश्यपं तथा । कथमागमनं देवा इति प्रश्नं चकार सः ॥
 ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा सहसा समयोचितम् । तमुवाच नमस्कृत्य हृषीकेशपदाम्बुजम् ॥

ब्रह्मोवाच—

यदि त्यक्ता धर्मपत्नी धर्मिष्ठा मनसा सती । कुरुष्वास्यां सुतोत्पत्तिं धर्मसंस्थापनाय वै ॥
 यतिर्वा ब्रह्मचारी वा भिक्षुर्वनचरोऽपि वा । जायायां च सुतोत्पत्तिं कृत्वा पश्चाद्भवेन्मुनिः
 अकृत्वा तु सुतोत्पत्तिं विरागी यस्त्यजेत्प्रियाम् । खलेत्तपस्तत्पुण्यं च चालिन्शां च यथा
 जलम् ॥-१२॥

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा जरत्कार्मुर्नीश्वरः । चक्रे तत्रामिसंस्पर्शी योगाद्वै मन्त्रपूर्वकम् ॥
 तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा ययुर्देवा मुदाऽन्विताः । मुदाऽन्विता च मनसा जरत्कार्मुदाऽन्वितः
 मुनेः करस्पर्शमात्रात्सद्यो गर्भो बभूव ह । मनसाया मुनिश्रेष्ठ मुनिश्रेष्ठ उवाच ताम् ॥

जरत्कारुवाच—

गर्भेणानेन मनसे तव पुत्रो भविष्यति । जितेन्द्रियाणां प्रवरो धर्मिष्ठो वैष्णवाग्रणीः ॥
 तेजस्वी च तपस्वी च यशस्वी च गुणान्वितः । वरो वेदविदां चैव योगिनां ज्ञानिनां तथा ॥
 स च पुत्रो विष्णुभक्तो धार्मिकः कुलमुद्धरेत् । नृत्पन्ति पितरः सर्वे जन्ममात्रेण वै मुदा ॥
 पतिव्रता सुशीला या सा प्रिया प्रियवादिनी । धर्मिष्ठा पुत्रमाता च कुलजा कुलपालिका ॥
 हरिभक्तिप्रदो बन्धुस्तदिष्टं यत्सुखपदम् । यो बन्धच्छित्तस च पिता हरेर्वर्त्मपदर्शकः ॥
 सा गर्भधारिणी या च गर्भवासविमोचिनी । दयारूपा च भगिनी यमभीनिविमोचिनी ॥
 विष्णुमन्त्रप्रदाता च स गुरुर्विष्णुभक्तिदः । गुरुश्च ज्ञानदाता च तज्ज्ञानं कृष्णभावनम् ॥
 आब्रह्मस्तन्पर्यन्तं यतो विश्वं चराचरम् । धारिभूतं तिरोभूतं किं वा ज्ञानं तदन्वितः ॥
 वेदजं योगजं यद्यत्तत्सारं हरिसेवनम् । तत्त्वानां सारभूतं च हरेरन्वद्विडम्बनम् ॥

दत्तं ज्ञानं मया तुभ्यं स स्वामी, ज्ञानशो हि यः । ज्ञानात्प्रमुच्यते बन्धात्स रिपुर्यो हि बन्धवः
विष्णुभाक्तियुते ज्ञानं न ददाति हि योगतः । स विप्रः शिष्यघाती च यतो बन्धात्त मोचयेत्
जननीगर्भजा-क्लेशाद्यमनादनजात्तथा । न मोचयेद्यः स कथं गुरुस्तातो हि बान्धवः ॥
परमानन्दरूपं च कृष्णमर्गमनश्चरम् । न दर्शयेद्यः स कथं कीदृशो बाधो नृणाम् ॥
भक्तमाद्वि परं ब्रह्माच्युतं-कृष्णं च निर्गुणम् । निर्मूलं च पुराकर्म भवेद्यत्सेवया ध्रुवम् ॥
मया छलेन त्वं त्यक्त्वा दोषं मे सम्प्रयाति यः । क्षमायुतानां सा-वीनां सत्त्वात्क्रोधो न विद्ये
पुष्करे तपसे यामि गच्छ देवि यथासुखम् । श्रीकृष्णचरणाम्भोजे ध्यानविच्छेदकातरः
धनादिषु ह्यियं प्रीतिः प्रवृत्तिपथगामिनाम् । श्रीकृष्णचरणाम्भोजे निःस्पृहाणां मनोरथाः
जरत्कारुवचः श्रुत्वा मनसा शोककातरा । सा साश्रुमेत्रा वितयादुवाच प्राणवल्लभम् ॥

मनसोवाच—

दोषेणाहं त्वया त्यक्त्वा निद्रामङ्गेन ते प्रभो । यत्र स्मरामि त्वां बन्धो तत्र मामागमिष्यसि ॥
बन्धुभेदः क्लेशतमः पुत्रभेदस्ततः परः । प्राणेशभेदः प्राणानां विच्छेदा-सर्वतः परः ॥
पतिः पतिव्रतानां च शतपुत्राधिकः प्रियः । सर्वस्माच्च प्रियः स्त्रीणां प्रियस्तेनोच्यते बुधैः ॥
पुत्रे यथैकदुःखाणां वैष्णवानां यथा हरौ । नेत्रे यथैकनेत्राणां तृपितानां यथा जले ॥
क्षुधितानां-यथाऽन्ने च कामुकानां यथा स्त्रियाम् । यथा परस्वे चौराणां यथा जारे
कुयोपिताम् ॥ ८४ ॥

विदुषां च यथा शाल्मे वाणिज्ये वणिजां यथा । तथा शश्वग्मनः कान्ते साध्वीनां
योपितां प्रभो ॥ ८५ ॥

हृत्युक्त्वा मनसादेवी पणत स्वामिनः पदे । क्षणं चकार क्रोडे तां कृपया च कृपानिधिः
नेत्रोदकेन मनसां स्त्रापयामास तां मुनिः । साऽश्रुणा च मुने क्रोडं सिपेवे भेदकातरा ॥
तदा ज्ञानेन तौ द्वौ च विशोकौ च बभूवतुः । स्मारंस्मारं पदाम्भोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥
जगाम तपसे विप्रः सकान्तां सुप्रबो-य च । जगाम मनसा शंभोः कैलासं मन्दिरं गुरोः
पार्वती बोधयामास मनसां शोककार्शिताम् शिवश्चातीव ज्ञानेन शिवेन च शिवालये
सुप्रशस्ते दिने साध्वी सुपुत्रे मङ्गले क्षणे । नागयणांशं पुत्रं च ज्ञानिनां योगिनां गुरुम्
गर्भस्थितो महाज्ञानं श्रुत्वा शंकरववत्रतः । स बभूव महायोगी योगिनां ज्ञानिनां गुरुः ॥
आतकं कारयामास वाचयामास मङ्गलम् । वेदांश्च पाठयामास शिवाय च शिवः शिशोः
मैगिरस्तनत्रिकोटिं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिवः । पार्वती च गवां लक्षं रत्नानि विविधानि च

शंभुश्च चतुरो वेदान्वेदाङ्गानितरांगतथा । बालकं पाठयामास ज्ञानं मृद्युंजये परम् ॥
 भक्तिरास्ते स्वकान्ते चार्भाष्टे देवे हरौ गुरौ । यस्यास्तेन च तत्पुत्रो बभूवास्तीक एव च
 जगाम तपसे विष्णोः पुष्करं शंकराज्ञया । संप्राप्य च महामन्त्रं तपश्च परमात्मनः ॥
 दिव्यं वर्षात्रिलक्षं च तपस्तप्त्वा तपोधनः । आजगाम महायोगी नमस्कृत् शिवं प्रसूम्
 शंकरं च नमस्कृत्य पुरः कृत्वा च बालकम् । सा चाऽऽजगाम मनसा कश्यपस्याऽऽश्रमं पितुः
 तां सपुत्रां सुतां दृष्ट्वा मुदं प्राप प्रजापतिः । शतलक्षं च रत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुने
 ब्राह्मणः नमोजयामास त्वसंख्याञ्छ्रेयसे शिशोः , अदितिश्च दितिश्चान्या मुदं पापुः परं तथा
 सा सपुत्रा च सुचिरं तस्थौ तातालये तदा । तदीयं पुनराख्यानं वक्ष्ये त्वं तान्निशामय ॥
 अथाभिमन्युतनये ब्रह्मशापः परीक्षिते । बभूव सहसा ब्रह्मन्दैवदोषेण कर्मणा ॥
 सप्ताहे समतीते तु तक्षकस्त्वां च दद्वक्ष्यति । शशाप शृङ्गी कौशिकया जलं संस्पृश्य चेति सः ॥
 राजा श्रुत्वा तत्प्रवृत्तिं गङ्गाद्वारं जगाम सः । तत्र तस्थौ च सप्ताहं शुश्रुवे धर्मसंहिताम्
 सप्ताहे समतीते तु गच्छन्तं तक्षकं पथि । धन्वन्तरिर्मोचयिद्मपश्यद्भन्तुको नृपम् ॥
 तयोर्विभूव संवादः सुप्रीतिश्च परस्परम् । धन्वन्तरेर्मणिं श्रेष्ठं तक्षकः स्वेच्छया ददौ ॥
 स ययौतं गृह्णित्वा तु तुष्टः संहृष्टमानसः । तक्षको भक्षयामास नृपं मध्वकसंथितम् ॥
 राजा जगाम वै कुण्ठं रमारंभारं हरिं गुरुम् । संस्कारं कारयामास पितुर्वै जनमेजयः ॥
 राजा चकार यज्ञं च सर्वसन्नाभिधं मुने । प्राणांस्तत्प्राज सर्वाणां समूहो ब्रह्मतेजसा ॥
 स तक्षकश्च भौतश्च महेन्द्रं शरणं ययौ । सेन्द्रं च तक्षकं हन्तुं विप्रवर्गः समुद्यतः १११
 अथ देवाश्च मुनयश्चाऽऽययुर्मनसान्तिकम् । तां तुष्टाव महेन्द्रश्च समक्षं भयवातरः ॥
 तत आस्तीक आगत्य मातुर्यज्ञमथाऽऽज्ञया । महेन्द्रतक्षप्राणान्ययाचे भूमिपं वरम् ॥
 ददौ वरं नृपश्रेष्ठः कृपया ब्राह्मणाज्ञया । यज्ञं समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणां च ददौ मुदा ॥
 विप्राश्च मुनयो देवा गत्वा च मनसान्तिकम् । मनसां पूजयामासुस्तुष्टुवृश्च पृथक्पृथक् ॥
 शक्रः संभृतसंभारो भक्तियुक्तः सदा शुचिः । मनसां पूजयामास तुष्टाव परमादरात् ॥
 उपचारैः षोडशभिर्त्रिंशं दत्त्वा भियं तदा । प्रददौ परितुष्टश्च ब्रह्मन्विप्रसुराज्ञया ॥ ११७ ॥
 संपूज्य मनसादेवीं प्रथयुः स्वालयं च ते । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारदं उवाच—

केन स्तोत्रेण तुष्टाव महेन्द्रो मनसां सतीम् । पूजाविधिं क्रमं तस्याः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः

नारायण उवाच—

सुस्नातः शुचिराचान्तो धृत्वा धैते च वासता । रत्नसिंहासने देवीं वासयामास भक्तितः

स्वर्गगङ्गाजलेनैव रत्नकुम्भस्थितेन च । स्नापयामास मनसां महेन्द्रो वेदमन्त्रतः ॥ १२ ॥
 वाससी वासयामास वह्निशुद्धे मनोरमे । सर्वोक्ते चन्दने लिप्त्वा वाद्यार्थं मक्तिसंयुतः ॥
 गणेशं च दिनेशं च वह्निं त्रिष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्याऽऽदौ देवपट्टकं पूजयावास तं
 सतीम् ॥ १२ ॥

ॐ ह्रीं श्रींमनसादेव्यै स्वाहेत्येवं च मन्त्रतः । दशाक्षरेण मन्त्रेण ददौ सर्वान्यथोचितम् ॥
 उपचारान्योऽशकान्भक्तितो दुर्लभान्हरिः । पूजयामास भक्त्या च ब्रह्मणा प्रेरितो मुदा
 वाद्यं नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै । बभूव पुष्पवृष्टिश्च नभसो मनसोपरि ॥ १२६ ॥
 देव विपाज्ञया तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया । तुष्टाव साश्रुनेत्रश्च पुलकाधितविग्रहः ॥ १२७ ॥
 महेन्द्र उवाच—

देवि त्वां स्तोतुमिच्छामि साध्वीनां पवरां पराम् । परात्परां च परमां नहि स्तोतुं क्षमोऽ-
 धुना ॥ १२८ ॥

स्तोत्राणां लक्षणं वेदे स्वभावाख्यायतः परम् । न क्षमः प्रकृतिं वक्तुं गुणानां तव सुव्रते ॥
 शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं कोर्षहिंसाविवर्जिता । न च शप्तो मुनिस्तेन त्यक्त्या च त्वया यतः ॥
 त्वं मया पूजिता साध्वी जननी च यथाऽदिनिः । दयारूपा च भगिनी क्षमारूपा यथा प्रसूः
 त्वया मे रक्षिताः प्राणाः पुत्रदाराः सुरेश्वरि । अहं करोमि त्वां पूज्यां मम प्रीतिश्च वर्धते
 नित्यं यद्यपि पूज्या त्वं मवेऽत्र जगदम्बिके । तथाऽपि तव पूजां वै वर्धयामि पुनः पुनः ॥
 ये त्वाभाषादसंक्रान्त्यां पूजयिष्यन्ति मक्तितः । पञ्चम्यां मनसारूपायां मासान्ते वा दिने दिने
 पुत्रपौत्रादयस्तेषां वर्धन्ते च धनानि च । यशास्विनः कीर्तिमन्तो विद्यावन्तो गुणान्विताः ॥
 ये त्वां न पूजयिष्यन्ति निन्दत्यज्ञानतो जनाः । लक्ष्मीहीना भविष्यन्ति तेषां नागमयं सदा
 त्वं स्वर्गलक्ष्मीः स्वर्गे च धैकुण्ठे कमलाकला । नारायणांशो भगवाञ्जस्कारुर्मुनीश्वरः ॥
 तपसा तेजसा त्वां च मनसा ससृजे पिता । अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसाभिधा ॥
 मनसा देवि त्नुं शका चाऽऽत्मना सिद्धयोगिनी । तेन त्वं मनसादेवी पूजिता वन्दिता मवे ॥
 यां भक्त्या मनसा देवाः पूजयन्त्यनिशं भृशम् । तेन त्वां मनसादेवीं प्रवृद्धन्ति पुराविद्ः
 सत्त्वरूपा च देवी त्वं शश्वत्सत्त्वनिषेवया । यो हि यद्भावयेन्नित्यं शतं प्राप्नोति तत्समम् ॥
 इन्द्रश्च मनसां स्तुत्वा गृहीत्वा भगिनीं च ताम् । निर्जेगाम स्वभवनं भूपाशसपरिच्छद्राम् ॥
 पुत्रेण सार्यसा देवी चिरं तस्यै पितुर्गृहे । धातृभिः पूजिता शश्वन्तान्वा वन्द्या च सर्वतः ॥
 गोश्लोकःसुरभी मसंस्तत्राऽऽगत्य सुसूनिताम् । तां आपयित्वा क्षीरेण पूजयामास सादरम्

ज्ञानस्य कथयामास स्वरूपं सर्वदुर्लभम् । तदा देवैः पूजिता सा स्वर्गलोकं पुनर्ययौ ॥
इदं स्तोत्रं पुण्यवीजं तां संपूज्य च यः पठेत् । तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च
विषं भवेत्सुघातुख्यं सिद्धस्तोत्रं यदा पठेत् । पञ्चलसजनेनैव सिद्धस्तोत्रो नवेन्नरः ॥
सर्पशायी भवेत्सोऽपि निश्चितं सर्पवाहनः ॥ १४८ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० मनसोपा० तदुत्पत्तिपूजास्तो-
त्रादिकथनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

=====
अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

का वा सा सुरभी देवी गोलोकादागता च या । तज्जन्मचरितं ब्रह्मब्रूतोमिच्छामि तत्त्वतः

नारायण उवाच—

गवामधिष्ठातृदेवी गवामाद्या गवां प्रसूः । गवां प्रधाना सुरभी गोलोके च समुद्भवा ॥
सर्वादिक्षुष्टेः कथनं कथयामि निशामय । बभूव येन तज्जन्म पुरा वृन्दावने वने ॥ ३ ॥
एकदा राधिकानाथो राधया सह कौतुकात् । गोपाङ्गनापरिवृतः पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥
सहसा तत्र रहासि विजहार च कौतुकात् । बभूव क्षीरपानेच्छा तदा स्वेच्छापरस्य च ॥
ससृजे सुरभी देवो लीलया वामशर्धनः । वत्सपुक्तां दुग्धवतीं वत्सनां च मनोरमाम् ॥
दृष्ट्वा सवत्सां सुरभीं रत्नभाण्डे दुदोहसः । क्षीरं सुधातिरिक्तं च जन्ममृत्युमराहरम् ॥
तदुष्णं च पयः स्वाद्दु पपौ गोपीवतिः स्वयम् । सरो बभूव पयसा भाण्डविक्षेप्तनेन च ॥
दैर्घ्यं च विस्तृते चैव परितः शतयोजनम् । गोलोकेषु प्रतिद्वंद्वं तद्रम्यं क्षीरसरोवरम् ॥
गोपिकानां च रावायाः क्रीडापापी बभूव सा । रत्नेन रचिता तूर्णं भूता वापीश्वरेच्छया ॥
बभूवुः कामधेनूना सहसा लक्षकोटयः । तातल्यो हि सवत्साश्च सुरभीलोमकूपतः ॥ ११ ॥
तासां पुत्राश्च पौत्राश्च संवभूवुरसंरूपकजाः । कथिता च गवां सृष्टिस्थया संपूरितं जगत् ॥
पूजां चकार भगवान्पुरम्वाश्च पुरा मुने । ततो बभूव तत्पूजा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥
दीवान्विता परदिने श्रीकृष्णस्याऽऽज्ञया भवे । बभूव सुरभीपूजा धर्मवक्त्रादिति श्रुतम् ॥
ध्यानं स्तोत्रं मूलमन्त्रं यद्यत्पूजाविधिक्रमम् । वेदोक्तं च महामाग निबोध कथयामि ते ॥
ॐ सुरभ्यं नम इति मन्त्रस्तरथाः षट्सरः । सिद्धो लसजनेनैव भक्तनां कल्पवादपः ॥

स्थितं ध्यानं यजुर्वेदे पूजनं सर्वसंपत्तम् । ऋद्धिदां वृद्धिदां चैव मुक्तिदां सर्वकामदाम् ॥
 लक्ष्मीस्वरूपां परमां राधासहचरिं पराम् । गवामधिष्ठातृदेवीं गवामाद्यां गवां प्रसूम् ॥
 पवित्ररूपां पूज्यां च भक्तानां सर्वकामदाम् । यथा पूतं सर्वविश्वं तां देवीं सुरभीं भजे ॥
 घटे वा वेनुशिरसि श्वन्वस्तम्भे गवां च वा । शालग्रामे जलेऽग्नौ वा सुरभीं पूजयेद्विजः ॥
 दीपान्विता परदिने पूर्वाह्णे मक्संयुतः । यः पूजयेच्च सुरभीं स च पूज्यो भवेद्भुवि ॥
 एकदा त्रिपु लोकेषु वाराहे विष्णुमायया । क्षीरं जहार सहसा चिन्तिताश्च सुरादयः
 ते गत्वा ब्रह्मणो लोहं ब्रह्माणं तुष्टुवुस्तदा । तदाज्ञया च सुरभीं तुष्टुवे पाकशासनः ॥

महेन्द्र उवाच—

नमो देव्यै महोदेव्यै सुरभ्यै च नमो नमः । गवां बीजस्वरूपायै नमस्ते जगद्गविके ॥
 नमो राधापियायै च पद्मांशायै न० । नमः, कृष्णपियायै च गवां मात्रे न० ॥२५॥
 कल्पवृक्षस्वरूपायै प्रदात्र्यै सर्वसंपदाम् । श्रीशायै धनदायै च बुद्धिदायै न० ॥२६॥
 शुभदायै प्रसन्नायै गोपदायै न० । यशोदायै सौख्यदायै धर्मदायै न० ॥ २७ ॥
 स्तोत्रश्रवणमात्रेण वृष्टा हृष्टा जगत्प्रसूः । आविर्भवून् तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥२८॥
 महेन्द्राय वरं दत्त्वा वाञ्छितं सर्वदुर्लभम् । जगाम सा च गोलोकं ययुर्देवादयो गृहम् ॥
 बभूव विश्वं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद । दुग्धाद्द्यूतं ततो यज्ञस्ततः प्रीतिः सुरस्य च
 इदं स्तोत्रं महापुण्यं मक्तिपुस्त्ययः पठेत् । स गोमान्धनत्राश्चै । कीर्तिमान्पुण्यवान्भवेत् ॥
 सुस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । इह लोके सुखं मुक्त्वा पात्यन्ते कृष्णमन्दिरम् ॥
 सुचिरं निःसेतत्र कुरुते कृष्णसेवनम् । न पुनर्भवनं तस्य ब्रह्मपुत्र भवे भवेत् ॥३३॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सुरभ्युपा० तदुत्पत्तितत्पूजादिकथनं
 नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अथ छत्रत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच

नारायण महाभाग नारायणपरायण । नारायणांश भगवन्ब्रूहि नारायणीं कथाम् ॥
 श्रुतं सुरभ्युपाख्यानमतीव सुमनोहरम् । गोप्यं सर्वपुराणेषु पुराविद्धिः प्रशंसितम् ॥
 अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिकारख्यानमुत्तमम् । तदुत्पत्तिं च तद्वचनं स्तोत्रं क्वचमुत्तमम्

नारायण उवाच—

पुरा कैलासशिखरे भगवन्तं सनातनम् । सिद्धेशं सिद्धिद्वंद्वं सर्वस्वरूपं शंकरं परम् ॥
प्रफुल्लवदनं प्रीतं सस्मितं मुनिभिः स्तुतम् । कुमाराय प्ररोचन्तं कृष्णस्य परमात्मनः ॥
रातोत्सवराख्यानं रासमण्डलवर्णनम् ॥ १ ॥

तदाख्यानावसाने च प्रस्तावावसरे सती । पप्रच्छ पार्वती स्फ्रीता सस्मिता प्राणवल्लभम् ॥
स्तवनं कुर्वती भीता प्राणेशेन प्रसादिता । प्रोवाच तं महादेवं महादेवी सुरेश्वरी ॥ ७ ॥

पार्वत्युवाच—

अपूर्वं राधिकारूपानं पुराणेषु सुदुर्लभम् । आगमं निखिलं नाय श्रुतं सर्वमनुत्तमम् ॥
पाञ्चरात्रादिकं नीतिशास्त्रं योगं च योगिनाम् । सिद्धानां सिद्धिशास्त्रं च नानातन्त्रं मनोहरम्
भक्तानां भक्तिशास्त्रं च कृष्णस्य परमात्मनः । देवीनामपि सर्वासां चरितं त्वन्मुस्ताम्बुजात्
अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिकारूपानमुत्तमम् । श्रुतां श्रुतं प्रशस्तं च रावायाश्च समासतः ॥
त्वन्मुस्तात्वाग्बशाखाया न्यासेनोक्तं वदधुना । आगमारूपानकाले च भवता स्वीकृतं पुरा
महेश्वरव्याहृतिश्च विद्यया मवितुमर्हति । तदुत्पत्तिं च तद्भयानं नाम्नो महात्मशुभ्रमुत्तमम् ॥
पूजाविधानं चरितं स्तोत्रं कवचमुत्तमम् । आराधनविधानं च पूजापद्धतिमीप्सिताम् ॥
साप्ततं ब्रूहि भगवन्मा भक्तां भक्तवत्सल । कथं न कथितं पूर्वमागमारूपानकालतः ॥
पार्वतीवचनं श्रुत्वा नम्रववत्रो बभूव सः । पञ्चवक्त्रश्च भगवाञ्जुष्कण्ठोष्ठतालुकः ॥
स्वसत्यमद्गभीतश्च मौनीभूय विचिन्त्यन् । सरमार कृष्णं ध्यामेनागीष्टदेवं रूपानिधिम्
तदनु ज्ञानं संभाष्य स्वार्धाङ्गा तामुवाच सः ॥ १८ ॥

महादेव उवाच—

निषिद्धोऽहं भगवता कृष्णेन परमात्मना । आगमारम्भसमये राख्यानप्रसङ्गतः ॥
मद्वर्धाङ्गस्वरूपा त्वं न मद्विवा स्वरूपतः । अतोऽनुज्ञा ददौ कृष्णः मद्यं वक्तुं महेश्वरि-
मदिष्टदेवकान्ताया रावायाश्चरितं सति । अतीव गोपनीयं च सुखदं कृष्णभक्तिदम् ॥
जानामि तदहं दुर्गे सर्वं पूर्वापर वरम् । यज्जानामि रहस्यं च न तद्भसा फणीश्वरः ॥
न तत्सन्तुमारश्च न च धर्मः सनातनः । न देवेन्द्रो मुनिन्द्राश्च सिद्धेन्द्राः सिद्धयुग्वाः
मत्तो बलवती त्वं च प्राणास्त्वक्तुं समुद्यता । अतस्त्वा गोपनीयं च कथयामि सुरेश्वरि ॥
शृणु दुर्गे प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । चरितं राधिकानाश्च दुर्लभं च सुपुण्यदम् ॥
पुरा वृन्दावने रम्ये गोलोके रासमण्डले । शतशृङ्गैकदेशे च मालतीमल्लिकावने ॥२९॥

रत्नसिंहासने रम्ये तस्यौ तत्र जगत्पतिः । स्वेच्छामयश्च भगवान्बभूव रमणोत्सुकः ॥
रिरंसोस्तस्य जगतां पत्युस्तन्मल्लिकावने । इच्छया च भवेत्सर्वं तस्य स्वेच्छामयस्य च
एतस्मिन्नन्तरे दुर्गे द्विधारूपो बभूव सः । दक्षिणाङ्गं च श्रीकृष्णो वामार्धाङ्गं च राघिका
बभूव रमणी रम्या रासेशा रमणोत्सुका । अमूल्यरत्नाभरणा रत्नसिंहासनस्थिता ॥
बह्निशुद्धांशुकाधाना कोटिपूर्णशशिप्रभा । तप्तकाञ्चनवर्णाभा रागिता च स्वतेजसा ॥
सस्मिता सुदती शुद्धा शरत्पद्मनिभानना । विभ्रती क्वरी रम्यां मालतीमाल्यमण्डिताम्
रत्नमालां च दधती ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् । मुक्ताहारेण शुभ्रेण गङ्गाधारानिभेन च ॥
संयुक्तं वर्तुलोत्तुङ्गं सुमेरुगिरिसंनिभम् । कठिनं सुन्दरं दृश्यं कस्तूरीपत्रचिह्नितम् ॥
माङ्गल्यं मङ्गलार्हं च स्तनयुग्मं च विभ्रती । नितम्बधोणिभारार्ता नवयौवनसुन्दरी ॥
कामातुरां सरिमतां तां ददर्श रसिकेश्वरः । दृष्ट्वा कान्तां जगत्कान्तो बभूव रमणोत्सुकः
दृष्ट्वा रिरंसुं कान्तं च सा दधार हरेः पुरः । तेन राधा समाख्याता पुराविद्धिर्महेश्वरी ॥
राधा भजति तं कृष्णं स च तां च परस्परम् । उभयोः सर्वसाम्यं च सदा सन्तो वदन्ति च
भवन्तं धौवनं रासे स्मरत्यालिङ्गनं जपन् । तेन जल्पति संकेतं तत्र राधां स ईश्वरः ॥
राशब्दोच्चारणाद्भक्तो रानि मुक्तिं सुदुर्लभाम् । धाशब्दोच्चारणाद्दुर्गे धावत्येव हरेः पदम्
कृष्णवामांशसंभूता राधा रासेश्वरी पुरा । तस्याश्चांशांशकलया बभूवुर्देवयोपितः ॥४१॥
रा इत्यादानवचनो धा च निर्वाणवाचकः । ततोऽवामोति मुक्तिं च तेन राधा प्रकीर्तिता
बभूव गोर्षसंधश्च राधाया लोमकूपतः । श्रीकृष्णलोमकूपेभ्यो बभूवुः सर्वबल्लवाः ॥४३॥
राधावामांशभागेन महालक्ष्मिर्बभूव सा । तस्याधिष्ठातृदेवी सा गृहलक्ष्मिर्बभूव सा ॥
चतुर्भुजस्य सा पत्नी देवी वैकुण्ठवासिनी । तदंशा सिन्धुकन्या च श्वेतद्वीपनिवासिनी ॥
क्षीरोदशापिनः पत्नी विष्णोर्वैपायेणः शिवे । तदंशा सा स्वर्गलक्ष्मीः शक्रसंपत्पदायिनी ॥
तदंशा रामलक्ष्मीश्च रामसंपत्पदायिनी ॥ ४५ ॥
तदंशा मर्त्यलक्ष्मीश्च गृहिणां च गृहे गृहे । दीपाधिष्ठातृदेवी च सा चैव गृहदेवता ॥
स्वयं राधा कृष्णपत्नी कृष्णवक्षःस्थालस्थिता । प्राणाधिष्ठातृदेवी च तस्यैव परमात्मनः ॥
आश्रयस्तम्बपर्वतं सर्वं मिथ्यैव पार्थिवे । मज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं त्रिगुणात्परम् ॥
परं प्रधानं परमं परमात्मानमश्वरम् । सर्वाद्यं सर्वपूज्यं च निरीहं प्रकृतेः परम् ॥४९॥
स्वेच्छामयं नित्यरूपं मत्तानुग्रहविग्रहम् । तद्विज्ञानां च देवानां प्राकृतं रूपमेव च ॥

१ क. रमणी कर्तुमिच्छामि उद्गम्य सुरेश्वरी । २ क. धारयामास सा रत्नाऽऽलिङ्गने
द्वारा । ३ । १ क. एस्ताधि ।

तस्य प्राणाधिका राधा बहुसौभाग्यसंयुता । महाविष्णोः प्रसूः सा च मूलप्रकृतिगैश्वरी ॥
 मानिनी राधिका सन्तः सैवन्ते नित्यशः सदा । सुलभं यत्पदाम्भोजं ब्रह्मादीनां सुदुर्लभम्
 स्वप्ने राधापदाम्भोजं नहि पश्यन्ति बल्लवाः । स्वयं देवी हरः क्रौञ्चे छायारूपेण कामिनी
 स च द्वादशगोपानां रायणः प्रवरः प्रिये । श्रीकृष्णांशश्च भगवान्विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥१४॥
 सुदामशापात्सा देवी गोलोकादागता महीम् । वृषभानुगृहे जाता तन्माता च कलावती ॥१५॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० राधोपा० राधोत्पत्तिकथनं ;

नामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥:४८॥

अपैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

कथं सुदामशापं च सा च देवी ललामे ह । कथं शशाप मृत्यो हि स्वामीष्टदेवकामिनीम् ॥१॥

महादेवउवाचाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । गोप्यं सर्वपुराणेषु शुभदं भक्तिमुक्तिदम् ॥२॥
 एकदा राधिकेशश्च गोलोके रासमण्डले । शतशृङ्गाख्यगिर्येकदेशे वृन्दावने वने ॥ ३ ॥
 गृहीत्वा विरजां गोपीं सुभागां राधिकासमाम् । क्रीडां चकार भगवान्त्नभूषणभूषितः ॥
 रत्नप्रदीपसंयुक्ते रत्ननिर्माणमण्डपे । अमूल्यरत्नखचितमञ्चेके पुष्पतरुके ॥ ५ ॥
 कस्तूरीकुशुमारक्ते सुचन्दनसुधूपिते । सुगन्धिमालतीमालासमूहपरिमण्डिते ॥ ६ ॥
 सुरतादिरतिर्नास्ति दम्पती रतिपण्डितौ । तौ द्वौ परस्परसक्तौ सुखसंभोगतन्द्रितौ ॥७॥
 मन्वन्तराणां लक्षश्च कालः परिमितो गतः । गोलोकस्य स्वरूपकाले जन्मादिरहितस्य च ॥
 दूत्यक्षतस्रो ज्ञात्वाऽथ जगदुस्तां तु राधिकाम् । ध्रुत्वा परमरुष्टा सा तत्याज हरिमीश्वरी
 प्रभोषिता च स्तिभिः षोपरक्तास्वलोचना । विहाय रत्नालंकारं वद्विशुद्धांशुके शुभे ॥१॥
 श्रीराषभं च सद्रत्नमूल्यदर्पणमुज्ज्वलम् । निर्माणमाप्त सती सिन्दूरं विभ्रपत्रकम् ॥
 प्रसास्य तोयाञ्जलिभिर्मुखरागमल्लतम् । विसक्तवचनीमारा मुक्तकेशी प्रवृत्तिता ॥ १२ ॥
 शूलवस्त्रपीधाना रूक्षा वेपादिवर्जिता । ययौ यानान्तिकं तूर्णं पिथार्थमिर्निवारिता ॥
 आनुहाय सस्तीसंघं रोषविस्फुरिताधरा । शश्वत्कम्पान्विताद्गी सा गोपीभिः परिवारिता ॥
 तामिर्भक्षया नतामिथ्य कानशमिथ्य संस्तुता । अरुगोह रयं दिव्यममूल्यं रत्ननिर्मलम् ॥१॥

दशयोजनविस्तीर्णं दैव्यं तच्छतयोजनम् । सहस्रचक्रयुक्तं च नानाचित्रसमान्वितम् ॥
 नानाविचित्रवसनैः सूक्ष्मैः क्षौमैर्विराजितम् । अमूल्यरत्ननिर्माणदर्पणैः पारशोभितम् ॥
 मणीन्द्रजालमालाभैः पुष्पमालासहस्रकैः । सद्भ्रतनकलशैर्युक्तं रम्यैर्मन्दिरकोटिभिः ॥ १७ ॥
 [त्रिलक्षकोटिभिः सार्धं गोपीभिश्च प्रियालिभिः । ययौ रथेन तेनैव सुमनोमालिना प्रिये ॥
 श्रुत्वा कोलाहलं गोपः सुदामा कृष्णपार्षदः । कृष्णं कृत्वा सावधानं गोपैः सार्धं पलायितः ॥
 भयेन कृष्णः संव्रस्तो विहाय विरजां सतीम् । स्वप्रेममग्नः कृष्णोऽपि तिरोधानं चकार सः ॥
 सा सती समयं ज्ञात्वा विचार्य स्वहृदि क्रुधा । राधाप्रकोपभीता च प्राणांस्तत्याज तत्क्षणम्
 विरजालिगणारतत्र भयविह्वलकातराः । प्रययुः शरणं सार्धं विरजां तत्क्षणं भिया ॥ २२ ॥
 गोलोके सा सरिद्रूपा जाता वै शैलकन्यके । कोटियोजनविस्तीर्णा दैव्यं शतगुणा तथा २३ ॥
 गोलोकं वेष्टयामास पारिवेव मनोहरा । बभूवुः क्षुद्रनद्यश्च तदाऽन्या गोप्य एव च ॥ २४ ॥
 [सर्वा नद्यस्तदंशाश्च प्रतिविशेषु सुन्दरि । इमे सप्त समुद्राश्च विरजानन्दना भुवि ॥ २५ ॥
 अथाऽऽगत्य महाभागा राधा रासेश्वरी परा । न दृष्ट्वा विरजां कृष्णं स्वगृहं च पुनर्ययौ ॥
 जगाम कृष्णस्तां राधां गोपालैरष्टभिः सह । गोपीभिर्द्वारियुक्ताभिर्वारितोऽपि पुनः पुनः ॥
 दृष्ट्वा कृष्णं च सा देवी भर्त्सयामास तं तदा । सुदामा भर्त्सयामास तां तथा कृष्णसंनिधौ ॥
 क्रुद्धा शशाप सा देवी सुदामानं सुरेश्वरी । गच्छ त्वमासुरीं गीर्णं गच्छ दूरमतो द्रुतम् ॥
 शशाप तां सुदामा च त्वमितो गच्छ भारतम् । भव गोपी गोपकन्या मुख्याभिः स्वाभिरेव च
 तत्र ते कृष्णविच्छेदो भविष्यति शतं समाः । तत्र भारवतरणं भगवांश्च कारिष्यति ॥ ३० ॥
 इति शप्त्वा सुदामाऽसौ प्रणम्य जननीं हरिम् । साश्रुनेत्रो मोहयुक्तस्ततो गन्तुं समुद्यतः ॥
 राधा जगाम तत्पश्चात्साश्रुनेत्राऽतिविह्वला । वत्स क यासीत्युच्चचार्यं पुत्रविच्छेदकातरा ॥
 कृष्णस्तां बोधयामास विद्यया च कृपानिधिः । शीघ्रं संप्राप्त्यासि सुतं मा रुदस्त्वं वरानने ॥
 स चासुरः शङ्खचूडो बभूव तुलसीपतिः । मच्छूलभिक्षायेन गोलोकं वै जगाम सः ॥ ३४ ॥
 राधा जगाम वाराहे गोकुलं भारतं सती । वृषभानोश्च वैश्यस्य सा च कन्या बभूव ह ॥ ३५ ॥
 [अयोनिसंभवा देवी वायुगर्भा वलावती । सृष्टुवे मायया वायुं सा तत्राऽऽविर्बभूव ह ॥ ३६ ॥
 अतीते द्वादशाब्दे तु दृष्ट्वा तां नवयौवनाम् । सार्धं रायणवैश्येन तत्संबन्धं चकार सः ॥ ३७ ॥
 छायां संस्थाप्य तद्वेहे साऽन्तर्धानमवाप ह । बभूव तस्य वैश्यस्य विवाहश्छायया सह ॥
 गते चतुर्दशाब्दे तु वं समीतेऽष्टलेन च । जगाम गोकुलं वृष्णः शिशुरूर्ध्वं जगत्पतिः ॥
 कृष्णमातुर्थशोदाया रायणस्तत्सहोदरः । गोलोके गोपकृष्णांशः संवन्धात्कृष्णमातुलः ॥
 कृष्णेन सह राधायाः पुण्ये वृन्दावने वने । विवाहं कारयामास विधिना जगतां विधिः ॥

स्वप्ने राधापदाम्भोजं नहि पश्यन्ति बल्लवाः । स्वयं राधा हरेः क्रोडि छाया शयणमन्दिरे ॥
 पट्टिपसहस्राणि तपस्तेपे पुरा विधिः । राधिकाचरणाम्भोजदर्शनार्थं च पुष्करे ॥४३॥
 मारावतरणे भूमेर्भारते नन्दगोकुले । ददर्श तत्रदाम्भोजं तपसस्तत्फलैः च ॥ ४४ ॥
 किञ्चित्कालं स वै कृष्णः दुण्ये वृन्दावने धने । रेमे गोलोकनाथश्च राधया सह भारते ॥
 ततः सुदामशापेन विच्छेदश्च बभूव ह । तत्र मारावतरणं भूमेः कृष्णश्चकार सः ॥४५॥
 क्षताब्दे समतीते तु तीर्थयात्राप्रसङ्गतः । ददर्श कृष्णं सा राधा स च तां च परस्परम् ॥
 ततो जगाम गोलोकं राधया सह तत्त्वचित् । कलावती यशोदा च पर्यागाद्राधया सह ॥
 वृषभानुश्च नन्दश्च ययौ गोलोकमुत्तमम् । सर्वे गोपाश्च गोप्यश्च ययुस्ता याः समागताः ४९
 छायागोपाश्च गोप्यश्च प्रापुर्मुक्तिं च संनिधौ । रेमिरे ताश्च तत्रैव सार्धं कृष्णेन पार्वति ९०
 पट्टिंशच्छस्रकौटचश्च गोप्यो गोपाश्च तत्समाः । गोलोकं प्रययुर्मुक्ताः सार्धं कृष्णेन राधया
 द्रोणः प्रजापतिर्नन्दो यशोदा तत्पिशा घरा । संप्राप पूर्वतपसा परमात्मानमीश्वरम् ॥
 वसुदेवः कश्यपश्च देवकी चादितिः सती । देवमाता देवपिता प्रतिकल्पे स्वभावतः ॥
 पितृणां मानसी वन्या राधामाता कलावती । वसुदामाऽपि गोलोकाद्ब्रूवमानुः समाययौ
 इत्येवं कथितं दुर्गे राधिकाख्यानमुत्तमम् । संपत्करं पापहरं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥ ९९ ॥
 श्रीकृष्णश्च द्विधारूपो द्विभुजश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम्
 चतुर्भुजस्य पत्नी च महालक्ष्मीः सरस्वती । गङ्गा च तुलसी चैव देव्यो नारायणप्रियाः
 श्रीकृष्णपत्नी सा राधा तदर्धाङ्गसमुद्भवा । तेजसा ययसा साध्वी रूपेण च गुणेन च ॥
 आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं वदेद्बुधः । व्यतिक्रमे ब्रह्महत्यां लभते नात्र संशयः ॥
 कार्तिके पूर्णिमायां च गोलोके रासमण्डले । चकार पूजां राधायास्तत्संबन्धिमहोत्सवम् ॥
 सद्गतेर्गुटिकायाश्च कृत्वा तत्कवचं हरिः । दधार कण्ठे माहौ च दक्षिणे सह गोपकैः ॥
 कृत्वा ध्यानं च पूजां च स्तोत्रमंतधकार सः । राधाचर्चितताम्बुलं चखाद मधुसूदनः ॥
 राधा पूज्या च कृष्णस्य तत्पूज्यो मगवान्प्रभुः । परस्पराभीष्टदेव भेदकृत्तरकं प्रमेत् ॥
 द्वितीये पूजिता सा च धर्मेण ब्रह्मणा मया । अनन्तवासुकिर्म्यां च रविणा शशिना पुरा ॥
 महेन्द्रेण च रुद्रैश्च मनुना मानवेन च । सुरेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सर्वविधैश्च पूजिता ॥६९॥
 तृतीये पूजिता सा च सप्तदीपधरेण च । भारते च सुयज्ञेन पुत्रैर्मित्रैर्मुदाऽऽन्वितैः ॥
 ब्राह्मणेनापिशष्ठेन देवदोषेण भूमता । व्याधिप्रग्तेन एस्तेन दुःखिना च विदूयता ९७ ॥
 संप्राप राजवं भट्टश्रीः स च राधाधरेण च । स्तोत्रेण ब्रह्मदत्तेन रत्न्या च परमेश्वरीम् ॥

अभेद्यं कवचं तस्याः कण्ठे ब्रह्मै दधार सः । ध्यात्वा चकार पूजां च पुष्करे शतवत्सरान्
अन्ते जगाम गोलोकं रत्नयानेन भूमिः । इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरिसं० राधोपा० राधाया
सुदामशापादिकथनं नामैकोनश्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १० ॥

पार्वत्युवाच—

को वा सुयज्ञो नृपतिः कुत्र वंशे बभूव सः । कथं विप्रामिशसश्च कथं संप्राप राधिकाम् ॥
सर्वात्मनश्च कृष्णस्य पत्नीं श्रीकृष्णपूजिताम् । कथं विष्णुत्रधारी च सिषेवे परमेश्वरीम् ॥
पट्टिर्षपमहस्त्राणि तपस्तेपे पुरा विधिः । यत्पादात्मोजरेणूनां लब्धये पुष्करे विभुः ॥३॥
कथं ददर्श तां देवीं महालक्ष्मीं पुरा सतीम् । दुर्दर्शामपि युष्माकं दृश्या साऽभूत्कथं नृणाम्
कथं त्रिजगतां धाना तस्मै तत्कवचं ददौ । ध्यानं पूजाविधिं स्तोत्रं तन्मे वंयाख्यातुमर्हसि

महादेव उवाच—

स्वायंभुवो मनुर्देवि मनुनामादिरेव च । ब्रह्मात्मजस्तपस्वी च शतरूपापतिः प्रभुः ॥ १ ॥
उत्तानपादस्तत्पुत्रस्तत्पुत्रो ध्रुव एव च । ध्रुवस्य कीर्तिर्विख्याता त्रैलोक्ये शैलकन्यके ॥७॥
उत्कलस्तस्य पुत्रश्च नारायणपरायणः । सहस्रं राजसूयानां पुष्करे स चकार ह ॥ ८ ॥
सर्वाणि रत्नपात्राणि ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा । अमूल्यरत्नराशीना सहस्रं तेजसाऽऽवृतम् ॥
ब्राह्मणेभ्यो ददौ राजा यज्ञान्ते सुमहोत्सवे ॥ ५ ॥
दृष्ट्वा तच्छोभनं यज्ञं विधाता जगतां प्रिये । सुयज्ञं नाम नृपतिं चकार सुरसंसदि ॥ १० ॥
स च राजा सुयज्ञश्च मनुवंशसमुद्भवः । अन्नदाता रत्नदाता दाता वै सर्वसंपदाम् ॥ ११ ॥
दशलक्षं गवां चैव रत्नशृङ्ग परिच्छदम् । नित्यं ददौ स विभ्रेभ्यो मुदा युक्तः सदसिणम् ॥
गवां द्वादशलक्षानां ददौ नित्यं मुदाऽन्वितः । सुप्रकानि च मांसानि ब्राह्मणेभ्यश्च पार्वति
षट्कोटीर्ब्राह्मिणानां च भोजयामास नित्यशः । चोप्यैश्वर्यैर्लक्षपैरैरतितृप्तं दिने दिने ॥
विप्रलक्षं सूपकारं भोजयामास तत्परम् । पूर्णमन्नं च सूपाकं सगन्धं मांसवर्जितम् ॥ १५ ॥
विप्रा भोजनकाले च मनुवंशसमुद्भवम् । न ह्युष्टुवुः सुयज्ञं च तुष्टुवुस्तापितृश्च ते ॥ १६ ॥
दिने सुयज्ञयज्ञान्ते षट्त्रिंशल्लक्षकोटयः । चक्रुः सुभोजनं विभ्राश्चातितृष्ठाश्च सुन्दरि ॥
गृहीतानि च रत्नानि स्वगृहं वोढुमत्समाः । वृषलेभ्यो ददुः किञ्चित्किञ्चित्पथि च तत्पुजुः

विषाणां भोजनान्ने च विषान्येभ्यो ददौ नृपः । तथाऽप्युर्वरितं तत्र चान्नराशिसहस्रकम्
 कृत्वा यज्ञं महाबाहुः समुत्तस स्वसंमदि । रत्नेन्द्रसारसंकलसचन्द्रकोटिसमन्विते २०
 रत्नसिंहापने रम्ये पट्टवस्त्रैः सुसंस्कृते । चन्दनादिसुसंसृष्टे रम्ये चन्दनपल्लवैः ॥ २१ ॥
 शाङ्गायुक्तैः पूर्णकुम्भै रम्भावृक्षैश्च शोभिते । चन्दनागुरुकस्तूरीनसिन्दूरसंस्कृते ॥ २२ ॥
 वसुधामवचन्द्रेन्द्ररुद्रादित्यसमन्विते । मुनिनारदमन्वादिब्रह्माविष्णुशिवाऽन्विते ॥ २३ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र विम एकः समाययौ । रूढो मलिनवामाश्च शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥
 रत्नसिंहासनस्यं च मारुचचन्दनचर्चितम् । राजानमाशिषं चक्रे सस्मितः संपुटाञ्जलिः ॥
 प्रणनाम नृपस्तं च नोत्तस्थौ किञ्चिदेव हि । सभासदश्च नौत्तशुर्जहसुः स्वरूपमेव च ॥
 मुनिभ्योऽपि च देवेभ्यो नमस्कृत्य द्विजोत्तमः । शशाप नृपतिं क्रोधात्तत्रातिष्ठन्निरङ्कुशः
 गच्छ दूरमतो राज्ञश्चाङ्गश्रीर्भव पामर । भवाचिरं गलत्कुधी बुद्धिहीनोऽप्युपद्रुतः ॥
 इत्युक्त्वा कम्पितः क्रोधात्सभास्याञ्छुमुद्यतः । ये तत्र जहसुः सर्वे समुत्तस्थुः समासदः
 सर्वे चक्रुः प्रणामं ते क्रोधं तत्याज वाडवः ॥ ३० ॥
 प्रणम्याऽऽगत्य राजा तं रुरोद् भयकातरः । निःससार सभामभ्याद्बुदयेन विदूयता ॥
 ब्राह्मणो गूढरूपी च प्रज्वलन्वस्त्रतेजसा । तत्पश्चान्मुनयः सर्वे प्रययुर्भयकातराः ॥ ३२ ॥
 हे विम तिष्ठ तिष्ठेति समुच्चार्य पुनः पुनः । पुलहश्च पुलस्त्यश्च प्रचेता भृगुराह्विराः ॥
 मरीचिः कश्यपश्चैव वसिष्ठः क्रतुरेव च । शुक्रो बृहस्पतिश्चैव दुर्वासा लोमशस्तथा ॥
 गौतमश्च कणादश्च कण्वः कात्यायनः कठः । पाणिनिर्जालिश्चैव ऋष्यशृङ्गो विभाण्डकः
 तैत्तिरिश्वाऽऽप्याग्निशलिर्मार्कण्डेयो महातपाः । सनकश्च सनन्दश्च वोढुः पैलः सनातनः
 सनत्कुमारो, भगवान्नरनारायणावृषी । पराशरो जरत्कारुः संवर्नः करमस्तथा ॥ ३७ ॥
 भरद्वाजश्च वाल्मीकिरौर्वश्च च्यवनस्तथा । अगस्त्योऽत्रिरुच्यश्च संकर्ताऽऽस्तीक आसुरिः
 शिलाहिल्लिश्चैव शाकलयः शाकटायनः । गर्गो वत्सः पञ्चशिक्षो जमदग्निश्च देवलः
 जैगीषव्यो वामदवो वाल्खिल्ययादयस्तथा । शक्तिर्दक्षः कर्दमश्च प्रसन्नः कपिलस्तथा ॥
 विश्वामित्रश्च कौत्सश्चाप्युचीकोऽप्यघमर्षणः । एते चान्ये च मुनयः पितरोऽग्निर्होरीप्रिया
 त्रिवाला देवताः सर्वा विषं पश्चात्समाययुः । ब्राह्मणं बोधयामासुर्वासयामासुरीश्वरि ॥
 समुच्युस्तं क्रमेणैव नीतिं नीतिविशारदाः ॥ ४३ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राघोपा० सुयज्ञोपाख्यानं
 नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

अथैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

किमुचुर्ब्राह्मणं ब्रह्मन्ब्राह्मणा ब्रह्मणः सुताः । नीतिज्ञा नीतिवचनं तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥

महादेव उवाच—

संतोष्य तं ब्राह्मणं च स्तवेन विनयेन च । क्रमेण वक्तुमारम्भे मुनिसंघो वरातने ॥ ९ ॥

सनत्कुमार उवाच—

त्वत्पश्चादागता लक्ष्मीः कीर्तिः सत्त्वं यशस्तथा । सुशीलं ज्ञ महैश्वर्यं पितरोऽग्निः सुरास्तथा

आगता नृपगेहेभ्यः कृत्वा भ्रष्टश्रियं नृपम् । भव तुष्टो द्विजश्रेष्ठ चाऽऽशुतोपश्च वाडवः ॥

ब्राह्मणानां तु हृदयं कोमलं नवनीतवत् । शुद्धं मुनिर्मलं चैव मार्जितं तपसा मुने ॥१॥

क्षमस्वाऽऽगच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम् । आशिषं कुरु तस्मै त्वं पवित्रपदरेणुना ॥

भृगुरुवाच—

अतिपिर्यस्य भद्राशो गृहात्प्रतिनिवर्तते । पितरस्तस्य देवाश्च वह्निश्चैवं तथैव च ॥७॥

निराशाः प्रतिगच्छन्ति चातिथेरप्रतिग्रहात् । क्षमस्वाऽऽगच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम्

स्त्रीशैर्गोशैः कृतशैश्च ब्रह्मशैर्गुरुतल्पगैः । तुल्यदोषो भवत्येतैर्यस्यातिपिरनर्चितः ॥ ९ ॥

पुलस्त्य उवाच—

पश्यति-ये वक्रदृष्ट्या चातिथिं गृहमागतम् । दत्त्वा स्वपापं तस्मै तत्पुण्यमादाय गच्छति

क्षमस्व नृपदोषं च गच्छ वत्स यथासुखम् । राजा स्वकर्मदोषेण नोत्तस्यौ तत्क्षमा कुरु ॥

पुङ्गव उवाच—

राजश्रिया विद्यया वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते । विप्रस्त्रिसंध्यहीनो यः श्रीहीनः सत्रियो

भवेत् ॥ १२ ॥

एकादशीविहीनश्च विष्णुनैवेद्यवञ्चितः । क्षमस्वाऽऽगच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम् ॥

क्रतुरुवाच—

ब्राह्मणः क्षत्रियो वाऽपि वैश्यो वा शूद्र एव च । दीक्षाहीनो भवेत्सोऽपि ब्राह्मणं योऽ-

वमन्यते ॥ १४ ॥

धनहीनः पुत्रहीनो मार्याहीनो भवेद्भ्रुवम् । क्षमस्वाऽऽगच्छ भगवच्छुद्धं कुरु नृपालयम् ॥

अङ्गिरा उवाच—

ज्ञानवान्ब्राह्मणो भूत्वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते । वृषवाहो भवेत्सोऽपि भारते सप्तन्मसु ॥

मरीचिरुवाच—

पुण्यक्षेत्रे भारते च देवं च ब्राह्मणं गुरुम् । विष्णुमक्तिविहीनश्च स भवेद्योऽवमन्यते ॥

कश्यप उवाच—

वैष्णवं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यो हसत्यवप्रन्यते । विष्णुमन्त्राविहीनश्च तत्पूजाविरतो भवेत् ॥

मचेता उवाच—

अतिथिं ब्राह्मणं दृष्ट्वा नाम्युत्थानं करोति यः । पितृमातृभाक्किर्हीनः स भवेद्भारते भुवि ॥
प्राप्नोति कौञ्जरीं योनिं स मूढः सप्तजन्मसु । शशिनं गच्छ द्विजश्रेष्ठ राज्ञे देक्षाशिषः शुभाः

दुर्वासा उवाच—

गुरुं वा ब्राह्मणं वाऽपि देवताप्रतिमामपि । दृष्ट्वा शशिनं न प्रणमेत्सं भवेत्सूकरो भुवि ॥
मिथ्यासासी च भवति तथा विश्वासघातकः । क्षमस्व सर्वमस्माकमातिथ्यग्रहणं कुरु ॥

राजोवाच—

छलेन कथितो भ्रमो युष्माभिर्मुनिपुंगवैः । सर्वं कृत्वा च विस्पष्टं मां मूढं बोधयन्त्वहो ॥
स्त्रीघ्नगोघ्नकृतघ्नानां गुरुस्त्रीगामिनां तथा । ब्रह्मघ्नानां च को दोषो ब्रूत मा योगिना वराः ॥

वसिष्ठ उवाच—

कामतो गोवधे राजन्वर्ष तीर्थे भ्रमेत्तरः । यवयावकभोजी च करेण च जलं पिबेत् ॥
तदा धेनुशतं दिव्यं ब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणम् । दत्त्वा मुञ्चति पापाच्च भोजयित्वा शतं द्विजान्
प्रायश्चित्ते तु वै चीर्णे सर्वपापात् मुच्यते । पापावशोपाद्भवति दुःखी चाण्डाल एव च ॥
आतिदेशिकहत्यायां तदर्थं फलमश्नुते । प्रायश्चित्तानुकल्पेन सर्वपापात् मुच्यते ॥२८॥

शुक उवाच—

गोहत्याद्विगुणं पापं स्त्रीहत्यायां भवेद्दधुवम् । पाट्टिवर्षसहस्राणि कालसूत्रे वसेद्दधुवम् ॥
ततो भवेन्महापापी सूकरः सप्तजन्मसु । ततो भवति सर्पश्च सप्तजन्मन्यतः शुचिः ॥

वृहस्पतिरुवाच—

स्त्रीहत्याद्विगुणं पापं ब्रह्महत्याकृतो भवेत् । लशवर्षे महाघोरे कुम्भीपाके वसेद्दधुवम् ॥
ततो भवेन्महापापी विष्ठाकीटः शताब्दकम् । ततो भवति सर्पश्च सप्तजन्मन्यतः शुचिः

गौतम उवाच—

दोषः कृतघ्ने राजेन्द्र ब्रह्महत्याचतुर्गुणः । निष्कृतिर्नास्ति वेदोका कृतघ्नानां च निश्चितम्

राजोवाच—

लक्षणं च कृतघ्नानां यद् वेदाविदां वर । कृतघ्नः कातिघा प्रोक्तं केषु को दोष एव च ॥

ऋष्यशृङ्ग उवाच—

कृतघ्नाः षोडशविधाः सामवेदे निरूपिताः । सर्वैः प्रत्येकदोषेण प्रत्येकं फलमश्नुते ॥
कृते सत्ये च पुण्ये च स्वधर्मं सपत्तिं स्थिते । प्रतिज्ञायां च दाने च स्वगोष्ठीपरिपालने ॥

गुरुकृत्ये देवकृत्ये काम्यकृत्ये द्विजार्चने । नित्यकृत्ये च विश्वासे परधर्मप्रदानयोः ॥
एतान्यो हन्ति पापिष्ठः स कृतघ्न इति स्मृतः । एतेषां सन्ति लोकाश्च तज्जन्म भिन्नयोनिषु ॥
यान्याश्च नरकांस्ते च यान्ति राजेन्द्र पापिनः । ते ते च नरकाः सन्ति यमलोके सुनिश्चितम्

सुपन्न उवाच—

के किं कृत्वा कृतघ्नाश्च कान्कान्गच्छन्ति रौरवान् । प्रत्येकं श्रोतुमिच्छामि वक्तुमर्हसि
मे प्रभो ॥ ४० ॥

कात्यायन उवाच—

कृत्वा शपथरूपं च सत्यं हन्ति न पालयेत् । स कृतघ्नः कालमूत्रे वसेदेव चतुर्युगम् ॥
सप्तजन्मसु काकश्च सप्तजन्मसु पेशकः । ततः शूद्रो महाव्याधिः सप्तजन्मस्वतः शुचिः ॥

सनन्दन उवाच—

पुण्यं कृत्वा वदत्येव कीर्तिवर्धनहेतुना । स कृतघ्नस्तप्तसूर्मी वसत्येव युगत्रयम् ॥
पञ्चजन्मसु मण्डूकस्त्रिपु जन्मसु कर्कटः । तदा मूको महाव्याधिर्दिरिद्रश्च ततः शुचिः ॥

सर्नातन उवाच—

स्वधर्मं हन्ति यो विप्रः संध्यात्रयविवर्जितः । अतर्पयश्च यत्स्नाति विष्णुनैवेद्यवर्जितः ॥
विष्णुपूजाविष्णुभक्तिविष्णुमन्त्रविहीनकः । एकादशीविहीनः श्रीकृष्णजन्मदिने तथा ॥
शिवरात्रौ च यो मुहुक्ते श्रीरामनवमीदिने । पितृकृत्यादिहीनो यः स कृतघ्न इति स्मृतः ॥
कुम्भीपाके वसत्येव सार्यदिन्द्राश्चतुर्दश । ततश्चाण्डालतां याति सप्तजन्मसु निश्चितम् ॥
शतजन्मनि गृध्रश्च शतजन्मनि सूकरः । ततो भवेद्ब्राह्मणश्च शूद्राणां सूपकारकः ॥ ४९ ॥
ततो भवेज्जन्मसप्त द्राह्मणो वृषवाहकः । शूद्राणां शवदाही च भवेत्सप्तसु जन्मसु ॥
द्विजो भूत्वां सप्तजनौ भारते वृषलीपतिः । भुक्त्वा स्वभोगलेशं च भ्रमित्वा याति रौरवम् ॥
पुनः पुनः पापयोनिं नरकं च पुनः पुनः । ततो भवेद्दर्दमश्च मार्जारः पञ्चजन्मसु ॥ ५२ ॥
पञ्चजन्मसु मण्डूको भवेच्छुद्धस्ततः क्रमात् ॥ ५३ ॥

सुपन्न उवाच—

शूद्राणां सूपकरणे शूद्राणां शवदाहने । शूद्रान्नभोगने वाऽपि शूद्रस्त्रीगमनेऽपि च ॥
ब्राह्मणानां च को दोषो वृषाणा वाहने तथा । एतान्सर्वान्समालोच्य ब्रूहि मां निश्चितं मुने

पराशर उवाच—

शूद्राणां सूपकारश्च यो विप्रो ज्ञानदुर्बलः । असिपत्रे वसत्येव युगानामेकैसप्ततिः ॥ ५५ ॥

ततो भवेद्गर्दमश्च मूषकः सप्तजन्मसु । तैलकीटः सप्तजन्मस्वतः शुद्धो भवेन्नरः ॥ १७ ॥

अरत्कारुवाच—

‘मृत्युद्वारा’ स्वयं वाऽपि यो विप्रो वृषवाहकः । स कृतज्ञ इति ख्यातः प्रसिद्धो भरते नृप ॥

‘ब्रह्माहत्यासमं पापं तन्नित्यं वृष ताडने । वृषपृष्ठे भारदानात्पापं तद्द्विगुणं भवेत् ॥ ५९ ॥

‘सूर्योत्पत्ते वाहयेद्यः’ क्षुधितं तृषितं वृषम् । ब्रह्माहत्याशतं पापं लभते नात्र संशयः ॥ ६० ॥

‘अर्जं विष्टा’ जलं मूत्रं विप्राणां वृषवाहिनाम् । पितरो नैव गृह्णन्ति तेषां श्राद्धं च तर्पणम्

देवता त्रिहि गृह्णन्ति तेषां पुष्पं फलं जलम् । ददाति यदि दन्मेने विपाताय प्रकल्पते ॥

‘यो मुहुक्ते कामतोऽन्नं च ब्राह्मणो वृषवाहिनाम् । नाधिकारो भवेत्तेषां पितृदेवार्चने नृप ॥

‘लालाकुण्डे वसत्येव यावच्चन्द्रदिवाकरौ । विष्टा भक्ष्यं मूत्रजलं तत्र तस्य भवेद्द्रुवम् ॥

‘त्रिसंध्यं ताडयेत् च शूलेन यमकिंकरः । उरुकां ददाति मुखतः सूच्या कृन्तति संततम्

पट्टिर्षसहस्राणि विष्टायां च कृमिर्भवेत् । ततः काकः पञ्चजन्मस्वयैवं वक एव च ॥

पञ्चजन्मसु गृध्रश्च शृगालः सप्तजन्मसु । ततो दरिद्रः शूद्रश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः ॥

भरद्वाज उवाच—

‘शूद्राणां शवदाही यः स कृतघ्न इति स्मृतः । वयःप्रमाणां राजेन्द्र ब्रह्माहत्यां छेमेद्द्रुवम् ॥

‘तत्तुल्ययोनिभ्रमणात्तत्तुल्यनरकाच्छुचिः ॥ ६७ ॥

‘यो दोषो ब्राह्मणानां च शूद्राणां शवदाहने । तावदेव भवेद्दोषः शूद्राश्चाद्ब्रह्मणो जने ॥

विभाण्डक उवाच—

‘पितृश्राद्धे च शूद्राणां मुहुक्ते यो ब्राह्मणोऽपमः । सुरापीती ब्रह्मघाती पितृदेवार्चनाद्ब्रहिः

मार्कण्डेय उवाच—

‘यो दोषो ब्राह्मणानां च शूद्रस्त्रीगमने नृप । अहं वक्ष्यामि वेदोक्तं सावधानं निशामय ॥

‘कृतघ्नानां प्रधानश्च यो विप्रो वृषलीपतिः । कृमिदंष्ट्रे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥

‘कृमिपक्ष्यो भवेद्दोषो विद्वश्च यमकिंकरैः । प्रतिमाषां सप्तलीक्षामोऽप्यपति नित्यशः ॥

‘ततश्च पुंश्चलीवीनौ कृमिर्भवति निश्चितम् । एवं वर्षसहस्रं च ततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥

सुप्रभ उवाच—

‘अन्येषां च कृतघ्नानां यद् कर्मफलं मुने । श्लाघ्यो मे ब्रह्मशापश्च कस्य संपत्तिनाऽऽपश्यम् ॥

‘धन्वोऽहं कृत्स्नोऽहं सकलं जीवनं मम । व्यागवारस्य पतो भुक्त्वा मद्देहे मुनयः सुराः

इति श्रीमन्न० महा० प्रकृति० नारदना० नृपमुनिसं० राषोपा० कर्मविवाकी

नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ११॥

अथ द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

। पार्वत्युवाच—

। अन्येषां च कृतज्ञानां यद्यत्कर्मफलं प्रभो । तेषां किमुत्तुर्मुनयो मेदेवेदाङ्गपरगाः ॥१॥

। भिहेश्वर उवाच—

प्रश्नं कुर्वति राजेन्द्रे सर्वेषु मुनिषु प्रिये । तत्र प्रवक्तुमारमे ऋषिर्नारायणो महान् ॥२॥

नारायण उवाच—

। 'स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु' यः । स कृतघ्न इति ज्ञेयः फलं शृणु च भूमिषु ।
। यावन्तो रेणवः सिक्ता विप्राणां नेत्रविंदुभिः । तावद्दर्पसहस्रं च शूलपाते स तिष्ठति ॥
। तस्यङ्गारं च तद्भक्ष्यं पानं वै तस्यभ्रकम् । तस्यङ्गारे च शयनं ताडितो यमकिंकरैः ॥
। तदन्ते च महापापी विद्ययां जायते कृमिः । पाटिर्षसहस्राणि देवमानेन भारते ॥१॥
। ततो भवेद्भूमिहीनः प्रजाहीनश्च मानवः । द्रोरिद्रः कृपणो रोगी शूद्रो निन्ध्यस्ततः शुचिः

। नारद उवाच—

। हन्ति यः परकीर्तिं च स्वकीर्तिं वा नराधमः । स कृतघ्न इति ख्यातस्तत्फलं च निशामय ॥
। अन्यकूपे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । कीर्तैर्नकुलगृध्रैश्च भक्षितः सततं नृप ॥ २ ॥
। तस्यक्षारोदकं पापी नित्यं पिबति वै ततः । ससजन्मस्वतः सर्पः काकः पश्वस्वतः शुचिः ॥

। देवल उवाच—

। ब्रह्मस्वं वा गुरुस्वं वा देवस्वं वाऽपि यो हरेत् । स कृतघ्न इति ज्ञेयो महापापी च भारते ॥
। अंबटोदे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततो भवेत्सुरापी स ततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥

। जैगीपण्य उवाच—

। पितृमातृगुरुंश्चापि मक्तिहीनो न पालयेत् । वाचाऽपि ताडयेत्तांश्च स कृतघ्न इति स्मृतः ॥
। वाचा च ताडयेन्नित्यं स्वामिनं कुलटा च या । सा कृतघ्नीति विरुधाता भारते पापिनी वरा ॥
। वह्निकुण्डं महाघोरं तौ प्रयातः सुनिश्चितम् । तत्र वह्नौ वसत्येव यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥
। ततो भवेज्जलौकाश्च ससजन्मस्वतः शुचिः ॥ १५ ॥

। धाल्मीकिरुवाच—

। यथा तरुषु वृक्षत्वं सर्वत्र न महाति च । तथा कृतघ्नता राजन्सर्वपापेषु वर्तते ॥ १६ ॥
। मिथ्यासाक्ष्यं यो धर्दोति कामात्क्रोधात्तथा मयात् । समायां पाक्षिकं वंक्ति स कृतघ्न इति
स्मृतः ॥ १७ ॥

पुण्यमात्रं चापि राजन्यो हन्ति स कृतघ्नकः । सर्वत्रापि च सर्वेषां पुण्यहानौ कृतघ्नता ॥
 मिथ्यासाक्ष्यं पाक्षिकं वा मारते वक्ति यो नृप । यावदिन्द्रसहस्रं च सर्पकुण्डे वसेद्बधुवम् ॥
 संततं वैष्टितः सर्पैर्भीतो वै मक्षितस्तथा । मुद्गुक्ते च सर्पविष्मूर्धं यमदूतेन ताडितः ॥२०॥
 कृकलासो भवेत्तत्र मारते सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु मण्डूकः पितृभिः सप्तभिः सह ॥ २१ ॥
 ततो भवेद्द्वै वृक्षश्च महारण्ये तु शास्मलिः । ततो भवेन्नरो मूकस्ततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥
 आस्तीक उवाच—

गुर्वङ्गनानां गमने मातृगामी भवेन्नरः । नराणां मातृगमने प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ २३ ॥
 भारते च नृपश्रेष्ठ यो दोषो मातृगामिनाम् । ब्राह्मणीगमने चैव शूद्राणां तावदेव हि ॥
 ब्राह्मण्यास्तावदेव स्याद्दोषः शूद्रेण मैथुने । कन्यानां पुत्रपत्नीनां स्वश्रूणां गमने तथा ॥
 सगर्भभ्रातृपत्नीनां भगिनीनां तथैव च । दोषं वक्ष्यामि राजेन्द्र यदाह कमलोद्भवः ॥
 यः करोति महापापी चैताभिः सह मैथुनम् । जीवन्मृतो भवेत्सोऽपि चण्डालोऽस्पृश्य एव च
 नाधिकारो भवेत्तस्य सूर्यमण्डलदर्शने । शालग्रामं तज्जलं च तुलस्याश्च दलं जलम् ॥२८॥
 सर्वतीर्थजलं चैव विप्रपादोदकं तथा । स्पृष्टुं च नैव शक्नोति विद्वत्तुल्यः पातकी नरः ॥
 देवं गुरुं ब्राह्मणं च नमस्कृतुं न चार्हति । विष्ठाधिकं तदन्नं च जलं मूत्राधिकं तथा ॥
 देवताः पितरो विप्रा नैव गृह्णन्ति मारते । भवेत्तदङ्गवातेन तीर्थमङ्गारवाहनम् ॥३१॥
 सप्तपत्रं ह्यपवसेद्देवस्पर्शात्तथा द्विजः । भाराक्रान्ता च पृथिवी तद्भारं वोढुमक्षमा ॥
 तत्पापात्पतितो देशः कन्याविक्रयिणो यथा । तत्स्पर्शाच्च तदाद्यापाच्छयनाश्रयभोजनात्
 नृणां च तत्सप्तं पापं भवत्येव न संशयः । कुम्भीपाके वस्तेत्सोऽपि यावद्द्वै ब्रह्मणः शतम्
 दिवानिशं भ्रमेत्तत्र चक्रावर्तं निरन्तरम् । दग्धो वाऽग्निशिखाभिश्च यमदूतैश्च ताडितः ॥
 एवं नित्यं महापापी मुद्गुक्ते निरययातनाम् । विष्ठाहारश्च सर्वत्र कुम्भीपाकेऽप्य पातितः
 गते प्राकृतिके घोरे महति प्रलये तथा । पुनः सृष्टेः समारम्भे तद्विघ्नो वा भवेत्पुनः ॥
 (पट्टिर्षसहस्राणि कृमिश्च पुंश्चलीभगे । पट्टिर्षसहस्राणि विष्ठाया च कृमिर्भवेत्) ॥
 ततो भवति चण्डालो भार्याहीनो नपुंसकः । (सप्तजन्म गलत्कुण्ठी चाण्डालोऽस्पृश्य एव च
 ततस्तीर्थे भवेद्बधुवः क्षुधितः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु सर्पश्च भार्याहीनो नपुंसकः) ॥
 सप्तजन्मसु शूद्रश्च गलत्कुण्ठी नपुंसकः । ततो भवेद्ब्राह्मणश्चाप्यन्धः कुण्ठी नपुंसकः ॥
 लब्ध्वैवं सप्त जन्मानि महापापी भवेच्छुचिः ॥ ४० ॥

मुनय ऊचुः—

इत्येवं कथितं सर्वमस्माभिर्धो यथागमम् । एभिस्तुल्यो भवेद्दोषोऽप्यतिथिनां पराभवे ॥

प्रणामं कुरु विप्रेन्द्रं गृहं प्रापय निश्चितम् । संपूज्य ब्राह्मणं यत्नाद्गृहीत्वा ब्राह्मणाशिषम्
 धनं गच्छ महाराज तपस्यां कुरु सत्वरम् । ब्रह्मशापैर्विनिर्मुक्तः पुनरेवाऽऽगामिष्यासि ।
 इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे ययुस्तूर्णै स्वमन्दिरम् । सुराश्चापि च राजानो बन्धुवर्गाश्च पार्वति
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राधोपा० सुयज्ञोपा० कर्म-
 विपाको नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

गतेषु मुनिसंघेषु श्रुत्वा कर्मफलं नृणाम् । किं चकार नृपश्रेष्ठो ब्रह्मशापेन विह्वलः ॥
 अतिथिर्ब्राह्मणो वाऽपि किं चकार तदा प्रभो । जगाम नृपगेहं वा न वा तद्वक्तुमर्हसि ॥

महेश्वर उवाच—

गतेषु मुनिसंघेषु चिन्ताग्रस्तो नराधिपः । प्रेरितश्च वासिष्ठेन धर्मिष्ठेन पुरोधसा ॥३॥
 पपात दण्डवद्भूमौ पादयोर्ब्राह्मणस्य च । त्यक्त्वा मन्युं द्विजश्रेष्ठो वदौ तस्मै शुभाशिषम्
 सस्मितं ब्राह्मणं दृष्ट्वा त्यक्तमन्युं कृपामयम् । उवाच नृपतिश्रेष्ठः साश्रुनेत्रः कृताञ्जलिः

राजोवाच—

कुत्र वंशे भवाञ्जातः किं नाम भवतः प्रभो । किं नाम वा पितुर्वृद्धि क वासः कथमागतः ॥
 विप्ररूपी स्वयं विष्णुर्गूढः कपटमानुषः । साक्षात्स मूर्तिमानग्निः प्रज्वलन्नहातेजसा ॥
 को वा गुरुस्ते भगवन्निष्टदेवश्च भारते । तव वेप, कथमयं ज्ञानपूर्णस्य सांप्रतम् ॥
 गृहाण राज्यं निखिलमैश्वर्यं कोशमेव च । स्वभृत्यं कुरु मे पुत्रं मा च दासीं स्त्रियं मुने
 सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपा वसुंधराम् । अष्टादशोपद्वीपाढ्या सशैलवनशोभिताम् ॥
 मया भृत्येन शाधि त्वं राजेन्द्रो भव भारते । रत्नेन्द्रसारस्वचिते तिष्ठ सिंहासने वरे ॥
 नृपस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः । उवाच परमं तत्त्वमज्ञातं सर्वदुर्लभम् ॥१२॥

अतिथिरुवाच—

मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तत्पुत्रः कश्यपः स्वयम् । कश्यपस्य सुताः सर्वे प्राप्ता देवत्वमीप्सितम्
 तेषु त्वष्टा महाज्ञानी चकार परमं तपः । दिव्यं वर्षसहस्रं च पुष्करे दुष्करं तपः ॥१४॥
 स्तिपेवे ब्राह्मणार्थं च देवदेवं हरिं परम् । नारायणाद्वरं प्रापविप्रं तेजास्विनं सुतम् ॥१५॥
 जतो बभूव तेजस्वी विध्वरूपस्तपोधनः । पुरोधसं चकारेन्द्रो वाक्पती तं कृष्ण गते ॥

मातामहेभ्यो दैत्येभ्यो दत्तवन्तं घृताहुतिम् । चिच्छेद तं शुनासीरो ब्राह्मणं मातुराज्ञया ।
 विश्वरूपस्य तनयो विरूपो मत्पिता नृप । अहं च सुतपा नाम विरागी काश्यपो द्विजः ॥
 महादेवो मम गुरुर्विद्याज्ञानमनुपदः । अमीष्टदेवः सर्वात्मा श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ १९ ॥
 तच्चिन्तयामि पादाब्जं न मे बाळ्याऽस्ति संपदि । सालोक्यसाष्टिसारूप्यसामीप्यं राधिकापतेः
 तेन दत्तं न गृह्णामि विना तत्सेवनं शुभम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा मन्येऽहं जलविन्दुवत् ॥ २० ॥
 भक्तिव्यवहितं मिथ्याभ्रमेव तु नश्वरम् । इन्द्रत्वं वा मनुत्वं वा सौरत्वं वा नराधिप ॥
 म मन्ये जलरेखेति नृपत्वं केन गण्यते ॥ २१ ॥

श्रुत्वा सुयज्ञ यज्ञे ते मुनीनां गमनं नृप । लालसां विष्णुभक्तिं ते संप्रापयितुमागतः ॥ २२ ॥
 केवलानुगृहीतस्त्वं नहि शोभो मयाऽबुना । समुद्धृतश्च पतितो घोरे निम्ने भवार्जवे ॥ २३ ॥
 नह्यमयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिन्नमयाः । ते पुनन्त्युरुकालेन कृष्णभक्ताश्च दर्शनात् ॥
 राजनिर्गम्यतां मेहादेहि राज्यं सुताय च । पुत्रे न्यस्य मियां साध्वीं गच्छ वत्स वनं द्रुतम्
 ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव भूमिषु । श्रीकृष्णं भज राधेशं परमात्मानमीश्वरम् ॥
 ध्यानसाध्यं दुराराध्यं ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः । आविर्भूतैस्तिरोभूतैः प्राकृतैः प्रकृतेः परम्
 ब्रह्मा स्रष्टा हरिः पाता हरः संहारकारकः । दिक्पालाश्च दिगीशाश्च भ्रमन्त्येवास्य मायया
 यदाज्ञया वाति वायुः सूर्यो दिनपतिः सदा । निशापतिः शशी शश्वत्सस्यसुस्त्रिगताकरः
 कालेन मृत्युः सर्वेषां सर्वविघ्नेषु वै भवेत् । काले वर्षति शकश्च दहत्यग्निश्च कालतः ॥
 भीतवद्विश्वशास्ता च प्रजासंयमनो यमः । कालः संहरते काले काले सृजति पाति च ॥
 स्वदेशे वै समुद्रश्च स्वदेशे वै वसुंधरा । स्वदेशे पर्वताश्चैव स्वाः पातालाः स्वदेशतः ॥
 स्वर्लोकः सप्त राजेन्द्र सप्तद्वीपा वसुंधरा । शैलसागरसंयुक्ताः पातालाः सप्त पैव हि ॥
 ब्रह्माण्डमेभिर्लोकैश्च डिम्बाकारं जलप्लुतम् । सन्त्येव प्रतिविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुशिवादयः
 सुरा नराश्च नागाश्च गन्धर्वा राक्षसादयः । आपातालाद्ब्रह्मलोकपर्यन्तं डिम्बरूपकम् ॥
 इदमेव तु विध्यण्डमुत्तमं कृत्रिमं नृप । नाभिपद्मे विराहविष्णोः क्षुद्रस्य जलशालिनः ॥
 स्थितं यथा पद्मनिर्गमं कर्णिकायां च पङ्कजे । एवं सोऽपि शयानः स्याज्जलतल्पे सुविच्छ्रुते ॥
 ध्यायत्येव महायोगी प्राकृतः प्रकृतेः परम् । कालभीतश्च कालेशं कृष्णमात्मानमीश्वरम्
 महाविष्णोर्लोकं साधारः सोऽस्ति विस्तृते । कूपेषु खोप्ता प्रत्येकमेवं विश्वानि सन्ति वै
 महाविष्णोर्गात्रिलोकां ब्रह्माण्डानां च भूमिषु । संख्यां कर्तुं न शक्नोति कृष्णोऽप्यन्यस्य वा
 कथा ॥ ४१ ॥

महाविष्णुः प्राकृतिकः सोऽपि डिम्बोद्भवः सदा । भवेत्कृष्णेच्छया डिम्बः प्रकृतेर्गर्भसंभवः
सर्वाधारो महान्विष्णुः कालभीतः स शङ्कितः । कालेशं ध्यायति स्वैरं कृष्णमात्मानमीश्वरम्
एवं च सर्वविश्वस्था ब्रह्मविष्णुशिवादयः । महान्विराट् क्षुद्रविराट् सर्वे प्राकृतिकाः सदा ॥
सां सर्वबीजरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी । काले लीना च कालेशे कृष्णे तं ध्यायति स्म सा ॥
एवं सर्वे कालभीताः प्रकृतिः प्राकृतास्तथा । आविर्भूतास्तिरोभूताः कालेन परमात्मनि ॥
इत्येवं कथितं सर्वं महाज्ञानं सुदुर्लभम् । शिवेन गुरुणा दत्तं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसिं० राधोपा० सुयज्ञोपा०
सुयज्ञं प्रत्यतिथ्युपदेशो नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

राजोवाच—

कुत्राऽऽधारो महाविष्णोः सर्वाधारस्य तस्य च । कालभीतस्य कतिचित्कालमायुर्मुनीश्वर ॥
क्षुद्रस्य कतिचित्कालं ब्रह्मणः प्रकृतेस्तथा । मनोरिन्द्रस्य चन्द्रस्य सूर्यस्याऽऽयुस्तथैव च
अन्येषां वै जनानां च प्राकृतानां परं वयः । वेदोक्तं सुविचार्य च वद वेदविदां वर ॥
विश्वानामूर्ध्वभागे च कः स्याद्वा लोक एव सः । कथयस्व महामाग संदेहच्छेदनं कुरु
मुनिरुवाच—

गोलोको नृप विश्वानां विस्तृतश्च नभःसमः । तथा नित्यं डिम्बरूपः श्रीकृष्णेच्छासमुद्भवः
जलेन परिपूर्णश्च कृष्णस्य मुखबिन्दुना । सष्ट्युन्मुखस्याऽऽदिसर्गे परिश्रान्तस्य खेलतः
प्रकृत्या सह युक्तस्य कलया निजया नृप । तत्राऽऽधारो महाविष्णोर्विश्वधारस्य विस्तृतः
प्रकृतेर्गर्भसंभूतडिम्बोद्भूतस्य भूमिप । सुविस्तृते जलाधारे शयानश्च महाविराट् ॥
राधेश्वरस्य कृष्णस्य षोडशांशः प्रकीर्तितः । दूर्वादलश्यामरूपः सस्मितश्च चतुर्भुजः ॥
यनमालाधरः श्रीमान्शोभितः पीतघासता । ऊर्ध्वं नभसि तद्विष्णोर्नित्यवैकुण्ठ एव च
आत्माकाशसंभो नित्यो विस्तृतश्चन्द्रबिम्बवत् । ईश्वरेच्छासमुद्भूतो निर्लेक्यश्च निराश्रयः
आकाशवत्सुविस्तारो रत्नौधैश्च विनिर्मितः । तत्र नारायणः श्रीमान्धनमाली चतुर्भुजः
लक्ष्मीसस्वनीगङ्गातुलसीपतिरीश्वरः । सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥ १३ ॥
सर्वेशः सर्वभिद्येशो भक्तानुग्रहविग्रहः । श्रीकृष्णश्च द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥

१ क. 'शे प्रायते ध्यायते सदा ।

चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् । ऊर्ध्वं वैकुण्ठलोकाच्च पश्चात्कोटियोजनात् ॥
 गोलोको वर्तुलाकारो वरिष्ठः सर्वलोफतः । अमूल्यरत्नस्वचित्तैर्मन्दिरैश्च विभूषितः ॥ १६ ॥
 रत्नेन्द्रसारस्वचित्तैः स्तम्भसोपानचित्रितैः । मणान्द्रद्वर्षणासक्तैः कपाटैः कश्शोज्ज्वलैः ॥
 नानाचित्रविचित्रैश्च शिबिरैश्च विराजितः । कोटियोजनविस्तीर्णो दैर्घ्येण शतगुणस्तथा ॥
 विरजासरिदाकीर्णः शतशृङ्गैः सुवेष्टितः । सरिदधर्ममाणेन दैर्घ्येण च ततेन च ॥ १८ ॥
 शैलार्धपरिमाणेन युक्तो वृन्दावनेन च । तदधर्मानविलसद्भद्रासमण्डलपण्डितः ॥ १९ ॥
 सरिच्छैलवनादीना मध्ये गोलोके एव च । यथा पङ्कजमध्ये च कर्णिका सुमनोहरा ॥
 तत्र गोगोपगोपीभिर्गोपीशो रासमण्डले । रासेश्वर्या राधिक्रिया संयुक्तः संततं नृप ॥
 द्विभुजो मुरलीहस्तः शिशुर्गोपालरूपधृत् । वन्देहिशुद्धांशुकावानो रत्नभूषणभूषितः २२
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गो रत्नमाल विराजितः । रत्नासिंहासतस्थश्च रत्नच्छत्रेण शोभितः ॥
 तथा स प्रियगोपालैः सेवितः श्वेतघामरैः । भूषिताभिश्च गोपीमिमालाचन्दनचर्चितः ॥
 सस्मितः सकटाक्षाम्भिः सुषेपाभिश्च वीक्षितः । कथितो लोकविस्तारो यथाशक्ति यथागमम्
 यथाश्रुतं शंभुवक्त्रात्कालमानं निशामय । पात्रं पट्पलसंभूतं गभीरं चतुरङ्गुलम् ॥ २१ ॥
 स्वर्णमापकृतच्छिद्रं दण्डैश्च चतुरङ्गुलैः । यावज्जलच्छ्लुतं पात्रं तत्कालं दण्डमेव च ॥
 दण्डद्वयं मुहूर्तं च यामस्तस्य चतुष्टयम् । वासरश्चाष्टभिर्धामैः पक्षस्तैर्दशपञ्चभिः ॥
 मासो द्वाभ्यां च पक्ष्याभ्यां वर्षं द्वादशमासकैः । मासेन वै नराणां च पितृणां तद्वहनिशम् ॥
 कृष्णपक्षे दिने प्रोक्तं शुक्ले रात्रिः प्रकीर्तिता । वत्सरेण नराणां च देवानां च दिवानिशम् ॥
 अयनं ह्युत्तरमहो रात्रिर्वै दक्षिणायनम् । युगकर्मानुरूपं च नरादीनां यथो नृप ॥ २३ ॥
 प्रकृतेः प्राकृतानां च ब्रह्मादीनां निशामय । कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥
 दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैः सावधानं निशामय । चत्वारि त्रीणि च द्व्येकं सहस्राणि कृतादिकम्
 तेषां च संध्यासंध्याशौ द्वे सहस्रे प्रकीर्तिते । त्रिचत्वारिंशद्वैल्लक्षैः सविंशतिसहस्रकैः ३६
 चतुर्युगं परिमितं नरमानकमेण च । लक्षैश्च सप्तदशभिः साष्टविंशतिसहस्रकैः ॥ ३७ ॥
 कृतं युगं नृमानेन संख्याविद्धिः प्रकीर्तितम् ॥ ३८ ॥
 सहस्रैः घण्टावतिभिर्लक्षैर्द्वादशभिः सह । त्रेतायुगं परिमितं कालविद्धिः प्रकीर्तितम् ॥ ३९ ॥
 अष्टलक्षैः सह मितं चतुःषष्टिसहस्रकम् । परिमाणं द्वापरस्य संख्याविद्धिरितारितम् ॥
 सद्वात्रिंशत्सहस्रैश्च चतुर्लक्षैश्च वत्सरे । नृमानाद्दे कलियुगं विदुः कालविदो बुधाः ॥
 यथा सप्त च वारा वै तिपयः षोडश स्मृताः । दिवारार्यश्च पक्षौ द्वौ मासो वर्षं च निर्मितम्
 यथा भ्रमति तन्मकमेवमेव चतुर्युगम् । यथा युगातिं राजेन्द्र तथा भवन्तराणि च ॥

मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । एवं क्रमाद्भ्रमन्त्येव मनवंश्च चतुर्दश ॥
 पञ्चविंशतिसाहस्रं पृथग्यन्तशतपञ्चकम् । नरमानयुगं चैव परं मन्वन्तरं स्मृतम् ॥
 आद्यो न च मनूनां च धर्मिष्ठानां नराधिप । यच्छ्रुतं शिववक्त्रेण तस्त्वं मत्तो निशामय ॥
 आद्यो मनुर्ब्रह्मपुत्रः शतरूपा पतिव्रता । धर्मिष्ठानां वरिष्ठश्च गरिष्ठो मनुषु प्रभुः ॥
 स्वायंभुवः शंभुशिष्यो विष्णुव्रतपरायणः । जीवन्मुक्तो महाज्ञानी भवतः प्रापितामहः ॥
 राजसूर्यसहस्रं च चक्रे वै नर्मदातटे । त्रिलक्षमश्वमेधं च त्रिलक्षं नरमेधकम् ॥ ४७ ॥
 गोमेधं च चतुर्लक्षं विधिवन्महदद्भुतम् । ब्राह्मणानां त्रिकोट्यंश्च भोजयामास नित्यशः ॥
 पञ्चलक्षगवां मांसैः सुपक्वैस्तसस्कृतैः । चव्यैश्चाप्येलेह्यपैर्यामिष्टद्रव्यैः सुदुर्लभैः ॥ ४९ ॥
 अमृत्युपरजैलक्षं च देशकौटिसुवर्णकम् । स्वर्णशृङ्गयुतं दिव्यं गवां लक्षं सुपूजितम् ॥ ५० ॥
 धनहिशुद्धानि वस्त्राणि मणीन्द्राणां च लक्षकम् । भूमिं च सर्वसत्यादिभ्यो गजेन्द्राणां च
 लक्षकम् ॥
 त्रिलक्षमश्वरत्नं च शतकुम्भविभूषितम् । सहस्ररथरत्नं च शिविकालक्षमेव च ॥ ५१ ॥
 त्रिकोटिस्वर्णपात्रं च सान्नं सजलमीप्सितम् । त्रिकोटिस्वर्णभूषाश्च कर्पूरादिमुवांसितम् ॥
 ताम्बूलं सुविचित्रं च त्रिकोटिस्वर्णतल्पकम् । रत्नेन्द्रैश्चाचितैर्मन्त्रैश्चैतैश्चैश्चक्रे मणा ॥ ५२ ॥
 धनहिशुद्धांशुकैश्चैश्चै राजितं गौर्यंजालकैः । नित्यं ददौ ब्राह्मणेभ्यो विष्णुपतिभ्यो शिवाज्ञया
 संप्राप्य शंकराज्ज्ञानं कृष्णमन्त्रं सुदुर्लभम् । संप्राप्य कृष्णदास्यं च गौरीकं वै जगाम सः ॥
 दृष्ट्वा मुक्तं स्वपुत्रं च प्रहृष्टोऽभूत्प्रजापतिः । दृष्ट्वा च शंकरं तृष्टः ससृजेऽन्यं मनुं विधिः ॥
 यतः स्वयंभुपुत्रोऽयमंतः स्वायंभुवो मनुः । स्वरोचिषी मनुश्चैव द्वितीयो बहूनिनन्दनः ॥
 राजा वेदान्यो धर्मिष्ठः स्वायंभुवसमो महान् । प्रियव्रतसुतावन्यौ द्वौ मनुं धर्मिणां वरौ ॥
 तौ तृतीयौ चतुर्थौ च वैष्णवौ तापसात्तमौ । तौ च शंकरशिष्यौ च कृष्णमाक्तिपरायणौ ॥
 धर्मिष्ठानां वरिष्ठश्च रैवतः पञ्चमो मनुः । पृथश्च चाक्षुषो ज्ञेयो विष्णुमाक्तिपरायणः ॥ ५० ॥
 धौद्धदेवः सूर्यसुतो वैष्णवः सप्तमो मनुः । सावर्णिः सूर्यतनयो वैष्णवो मनुर्दशमः ॥
 नवमो दक्षसावर्णिर्विष्णुमतपरायणः । दशमो ब्रह्मसावर्णिर्ब्रह्मज्ञानविशारदः ॥ ६२ ॥
 ततश्च धर्मसावर्णिर्मनुरेकादशः स्मृतः । धर्मिष्ठश्च वरिष्ठश्च वैष्णवमततत्परः ॥ ६६ ॥
 ज्ञानी च रुद्रसावर्णिर्मनुश्च द्वादशः स्मृतः । धर्मिणा देवसावर्णिर्मनुरेवं त्रयोदशः ॥ ६७ ॥
 चतुर्दशो महाज्ञानी चन्द्रसावर्णिरिव च । यावदायुर्मनूनां स्यादिन्द्राणां ताषदेव हि ॥ ६९ ॥
 चतुर्दशेन्द्रावाच्छतं ब्रह्मणो दिनमुच्यते । तावती ब्रह्मणो रात्रिः सा च ब्राह्मी निशा नृप ॥

कालरात्रिश्च सा ज्ञेया वेदेषु परिकीर्तिता ब्रह्मणो वासरे राजन्सुद्रकल्पः प्रकीर्तितः ॥
सप्तकल्पे चिरंजीवी मार्कण्डेयो महातपाः । ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका दग्धाश्च तत्र वै ॥
उत्थितेनैव सहसा संकर्षणमुखाग्निना । चन्द्रार्कब्रह्मपुत्राश्च ब्रह्मलोकं गता ध्रुवम् ॥
ब्रह्मरात्रिव्यतीते तु पुनश्च ससृजे विधिः । तस्यां ब्रह्मनिशायां च क्षुद्रः प्रलय उच्यते ॥
देवाश्च मनवश्चैव तत्र दग्धा नरादयः । एवं त्रिंशद्दिवारात्रैर्ब्रह्मणो मास एव च ॥७१॥
वर्षं द्वादशमासैश्च ब्रह्मसंनन्धि चैव हि । एवं पञ्चदशाब्दे तु गते च ब्रह्मणो नृप ॥
दैनंदिनस्तु प्रलयो वेदेषु परिकीर्तितः ॥ ७२ ॥

गोहरात्रिश्च सा प्रोक्ता वेदविद्भिः पुरातनैः । तत्र सर्वे प्रणष्टाः स्युश्चन्द्रार्कादिदिगन्धिराः ॥
आदित्या वसवो रुद्रा मनवो मानवादयः । ऋषयो मुनयश्चैव गन्धर्वा राक्षसादयः ॥
मार्कण्डेयो लोमशश्च पेचकश्चिरजीविनः । इन्द्रह्युन्नश्च नृपतिश्चाकूपारश्च कच्छपः ॥७५॥
नाडीजड्धो ब्रह्मश्चैव सर्वे नष्टाश्च तत्र वै । ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका नागालयास्तथा ॥
ब्रह्मलोकं ययुः सर्वे ब्रह्मपुत्रादयस्तथा । गते दैनंदिने ब्रह्मा लोकांश्च ससृजे पुनः ॥ ७७ ॥
एवं शताब्दपर्यन्तं परमायुः प्रजापतेः । ब्रह्मणश्च निपाते च महाकल्पो भवेन्नृप ॥
प्रकीर्तिता महारात्रिः सैव चेह पुरातनैः । ब्रह्मणश्च निपाते च ब्रह्माण्डौघो जलप्लुतः ॥
वेदमाता च सावित्री वेदा धर्मादयस्तथा । सर्वे प्रणष्टा मृत्युश्च प्रकृतिं च शिवं विना ॥
नारायणे प्रलीनाश्च विश्वस्था वैष्णवास्तथा । कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वरुद्रगणैः सह ॥
मृत्युंजये महादेवे प्रलीनः स तमोगुणः । ब्रह्मणश्च विपातेन निमेघः प्रकृतेर्भवेत् ॥
नारायणस्य शंभोश्च महाविष्णोश्च निश्चितम् । निमेपान्ते पुनः सृष्टिर्भवेत्कृष्णेच्छया नृप
कृष्णो निमेघरहितो निर्गुणः प्रकृतेः परः । सगुणानां निमेघश्च कालसंख्यावयोमितः ॥
निर्गुणस्य च नित्यस्य चाऽऽद्यन्तरहितस्य च । निमेपाणां सहस्रेण प्रकृतेर्दण्ड उच्यते ॥
पष्टिदण्डात्मकस्तस्य वासरश्च प्रकीर्तितः । त्रिंशद्वात्रिद्विनैर्मासो वर्षं द्वादशमासकैः ॥
एवं गते शताब्दे च श्रीकृष्णे प्रकृतेर्लयः । प्रकृत्यां च प्रलीनायां श्रीकृष्णे प्राकृतो लयः
सर्वान्संहृत्य सा चैका महाविष्णोः प्रसूश्च या । कृष्णवक्षसि लीना च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
सन्तो वदन्ति तां दुर्गा विष्णुमायां सनातनीम् । सर्वशक्तिस्वरूपां च परां नारायणीं सतीम्
बुद्ध्याधिष्ठातृदेवीं च कृष्णस्य त्रिगुणात्मिकाम् । यन्मायामोहिताश्चैव ब्रह्मविष्णुशिवादयः
वैष्णवास्तां महालक्ष्मीं परां राधां वदन्ति ते । यदर्धाङ्गा-महालक्ष्मीः प्रिया नारायणस्य च
प्राणाधिष्ठातृदेवी च प्रेम्णा प्राणाधिकां वराम् । स्थिरप्रेममयी शक्तिं निर्गुणां निर्गुणस्य च ॥

सुतपुत्र उवाच—

‘अथ मे सफलं जन्म जीवनं सार्थकं मम । शापो मे वररूपश्चाप्यभवेद्भक्तिर्वारणम् ॥
 सुदुर्लभा हरेर्भक्तिः सर्वभङ्गलमङ्गला । न तरयाश्च सम विप्र वेदोक्त भक्तिपञ्चकम् ॥
 यथा भक्तिर्मम भवेच्छ्रीकृष्णे परमात्मनि । सुदुर्लभा च सर्वेषां तत्कुर्व्व महामुने ॥
 महद्भयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामया । ते पुनन्त्युरुर्क लेन कृष्णमक्ताश्च दर्शनात्
 सर्वेषामाश्रमाणां च द्विजातेर्जातिरुत्तमा । स्वधर्मनिरतश्चैव तेषु श्रेष्ठश्च भारते ॥ १२२ ॥
 कृष्णमन्त्रोपासकश्च कृष्णभक्तिपरायणः । नित्यं नैवेद्यभोजी च ततः श्रेष्ठो महाञ्छुचिः
 त्वा वैष्णवं द्विजश्रेष्ठ महाज्ञानार्णव परम् । संप्राप्य शिवाशयं च कं यामि शरणं मुने
 क्षुण्णाः हं गलःकुष्ठी तव शाप न्महामुने । कथं तवस्यामश्नुचिर्नाधिकारी करोमि च ॥

सुतपुत्र उवाच—

हरिभक्तिपदाश्री सा विष्णुमाशा सनातनी । सा च याननुगृह्णाति तेभ्यो भक्तिं दर्शति च
 याश्च माया मोहयति तेभ्यस्ता न ददाति च । करोति वञ्चनां तेषा नश्वरेण धनेन च ॥
 कृष्णमममयी शक्तिं प्राणाधिष्ठातृदेवताम् । भज राधा निर्मुणा तां प्रदात्री सर्वसंपदाम्
 शीघ्र यास्यसि गोलोक तदनुग्रहसेवया । या सेविता श्रीकृष्णेन सर्वाराधयेन पूजिता ॥
 ध्यानसाध्यं दुराराध्यं मक्ता ससेव्य निर्गुणम् । सुचिरेण च गोलोकं प्रयान्ति बहुजन्मत-
 कृष्णामयी च ससेव्य भक्ता यान्त्यचिरेण वै । सा प्रसूश्च महाविष्णो सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥
 विप्रपादोदकं भुङ्क्व वर्षं च संयत शुचि । कामदेवस्वरूपश्च रोगहीनो भविष्यसि ॥
 विप्रपादोदकं क्लिप्ता यावत्तिष्ठति मेदिनी । तावत्पुष्करपत्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥
 गृधिन्वा यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे । सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च ॥
 विप्रपादोदकं चैव पापव्याधिविनाशनम् । सर्वतीर्थोदकसम भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् . ॥
 विप्रो मानवरूपी च देवदेवो जनार्दन । विप्रेण दत्त द्रव्यं च भुङ्गते सर्वदेवता . ॥
 इत्येहंभुक्त्वा विप्रश्च गृहीत्वा तस्य पूजनम् । जगाम गृहमित्युक्त्वा त्वायास्ये वत्स-
 रान्तरे ॥ १२७ ॥

‘मर्कत्या च बुभुजे राजा विप्रपादोक्तं शिवे । विप्राश्च पूजयामास भोजयामास वत्सरम्
 सेवत्सरे व्यतीते तु निर्मुक्तो व्याधिता नृपः । आजगाम मुनिश्रेष्ठ सुतपुत्र कश्यपाप्रणीः
 राधापूजाविधानं च स्तोत्रं च कथय मनुम् । ध्यानं च सामवेदोक्तं ददौ तस्मै नृपाय स

राजनिर्गम्यतां शीघ्रमित्युक्त्वा तपसे मुनिः । जगाम स्वालयाद्दुर्गं निर्जगाम त्वरन्वृषः
 रुद्रदुर्बन्धवाः सर्वे त्रिरात्रं शोकमूर्छिताः । भार्याश्च तत्पुत्रः प्राणान्पुत्रो राजा बभूव ह
 सुयज्ञः, पुष्करं गत्वा, चक्रे वै दुष्करं तपः । दिव्यं वर्षशतं राजा जनाप परमं मनुम्
 तदा, ददर्श गगने, रथस्था परमेश्वराम् । स तद्दर्शनमात्रेण निष्पापश्च बभूव ह ॥
 तस्याज मानुषं देहं दिव्या मूर्तिं, दधार ह । सा देवी तेन यानेन रत्नेन्द्रेनिमितेन च ॥
 नृपं नत्वा ध, गोलोकं तत्र चैवा ययौ तदा । राजा ददर्श गोलोकं नद्या विरजयाऽऽवृतम्
 वेष्टितं, पर्वतेनैव शतशृङ्गेण चारुणा । श्रद्धिन्दावनसंयुक्तं रासमण्डलमण्डितम् ॥१४७॥
 गोगोपगोपीनिकरैः शोभितं पारिसेवितैः । रत्नेन्द्रसारस्वचितैर्मन्दिरैः सुमनोहरैः ॥
 नानाचित्रविचित्रैश्च, राजितं, पारिशोभितम् । सप्तत्रिंशद्विराकीडैः करुपवृक्षसमन्वितैः ॥
 पारिजातद्रुमाकीर्णैर्वेष्टितं, कामधेनुभिः । आकाशवन्सुविस्तीर्णं वर्तुळं, चन्द्रबिम्बवत् ॥
 अत्यूर्ध्वसपि, वैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनम् । शून्ये स्थितं, निराधारं, ध्रुवमेवेश्वरेच्छया ॥
 आत्माक्षुशासमं निहयमस्माकं च सुदुर्लभम् । अहं नारायणोऽनङ्गो ब्रह्मा विष्णुर्महान्विराट्
 धर्मक्षुद्रविराट्संघो गङ्गा लक्ष्मी, सरस्वती । त्वं विष्णुमाया सावित्री तुलसी च गणेश्वरः ॥
 सनत्कुमारः स्कन्दश्च नरनारायणावृषी । कपिलो दक्षिणा यज्ञो ब्रह्मपुत्राश्च योगिनः
 पवनो वरुणश्चन्द्रः सूर्यो रुद्रो हुताशनः । कृष्णमन्त्रोपासकाश्च भारतस्थाश्च वैष्णवाः
 एभिर्दृष्टश्च गोलोको नान्यैर्दृष्टः कदाचन । निरामये च तत्रैव रत्नसिंहासने स्थितम् ॥
 रत्नमालाकिरीटैश्च मूपितं रत्नभूषणैः । सुनिर्मलैः पीतवस्त्रैर्वह्निशुद्धैर्विराजितम् ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं किशोरं गोपरुपिणम् । नवीनतीरदश्यामं श्वेतपङ्कजलोचनम् ॥
 शरत्पार्षणचन्द्रास्यभीषद्दास्यं मनोहरम् । द्विभुजं मुलीहस्तं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
 स्वेच्छामयं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ध्यानसाध्यं दुराराध्यमस्माकं च सुदुर्लभम्
 प्रियैर्द्वादशगोपालैः सेवितं श्वेतचामरैः । वीक्षितं गोविकाटुन्दैः सस्मितैः सुमनोहरैः ॥
 पण्डितैः कामवाणैश्च शश्वत्सुभिवरयोधनैः । वह्निशुद्धाशुकापानै रत्नभूषणभूषितैः ॥
 रासमण्डलमध्यस्थं श्रीकृष्णं च परात्परम् । ददर्श राजा तत्रैव राधया दर्शितं तदा ॥
 स्तुतं चतुर्भिवेदैश्च मूर्तिमद्भिर्मनोहरैः । रागिणीना च रागाणामतीव सुमनोहरम् ॥
 श्रुतवन्तं च संगीतं यन्त्रवक्त्रोत्थितं शिथे । नित्यया च सनातन्या प्रकृत्या च सह त्यया
 शश्वत्पूजितपादाब्जमखण्डतुलसीदलैः । वस्तूरीकुट्टुमाक्षैश्च गन्धचन्दचर्चितैः ॥१५६॥
 दुर्वाभिरसतामिश्च पारिजातमसूनकैः । निर्मलैर्विरजातोयैर्दत्ताध्यैरतिशोभितम् ॥१५७॥
 सुपसन्ने स्वतन्त्रं च सर्वकारणकारणम् । सर्वेषां चान्तरात्मानं सर्वेशं सर्वजीवनम् ॥

सर्वोधारं परं पूज्यं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । सर्वसंपत्स्वरूपं च दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 सर्वमङ्गलरूपं च सर्वमङ्गलकारणम् । सर्वमङ्गलदं सर्वमङ्गलानां च मङ्गलम् ॥१७०॥
 तं दृष्ट्वा नृपतिस्त्रस्तो ह्यवरुह्य रथात्वरन् । साश्रुनेत्रः पुलकितो मूर्ध्ना स प्रणम्य च
 परमात्मा ददौ तस्मै स्वदास्यं च शुभाशिपम् । स्वभक्तिं निश्चलां सत्यामस्माकं च सुदुर्लभाम्
 राधाऽवरुह्य स्वरथात्कृष्णवक्षस्युवास सा । गोपीभिः सुप्रियाभिश्च सेविता श्वेतचामरीः
 संभाषिता श्रीकृष्णेन सस्मितेन च पूजिता । समुत्थितेन सहसा भक्त्या वै संभ्रमेण च
 आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं च माधवम् । प्रवदानि च वेदेषु वेदविद्भिः पुरातनैः ॥
 विपर्ययं ये वदन्ति ये निन्दन्ति जगत्प्रसूम् । कृष्णप्राणाधिकानां प्रेममयीं शक्तिं च राधिकाम्
 ते पश्यन्ते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ । भवन्ति स्त्रीपुत्रहीना रोगिणः शतजन्मसु ॥१७१॥
 इत्येवं कथितं दुर्गे राधिकारूपाय नमस्तमम् । सा त्वं सती भगवती वैष्णवी च सनातनी ॥
 नारायणी विष्णुमाया मूलप्रकृतिरीश्वरी । मायया मां पृच्छसि त्वं सर्वज्ञा सर्वरूपिणी ॥
 स्त्रीजातिपद्मिदेवी च परा जातिस्मरा वरा । कथितं राधिकारूपानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राधारूपा० सुय-
 ज्ञारूपा० सुयज्ञगोलोकगमनं नाम चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====
 अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

पार्वत्युवाच—

श्रीकृष्णस्य स्थिते मन्त्रे चान्येषामीश्वरस्य वः । कथं जग्राह राधाया मन्त्रं वै वैष्णवो नृपः
 किं विधानं च किं ध्यानं किं स्तोत्रं कथञ्च न किम् । कं मन्त्रं च ददौ राज्ञे ता पूजापद्धतिं वद
 महेश्वर उवाच—

हे विप्रकं भजानीति प्रशं कुर्वति राजनि । शीघ्रं प्राप्नोमि गोलोकं कस्याऽऽराधनतो मुने ॥
 इत्युक्तवन्तं राजेन्द्रमुखा च ब्राह्मणोत्तम । तत्तेवथा च तल्लोकं प्राप्स्यसे बहुजन्मतः ॥
 तत्प्राणाधिष्ठातृदेवी मज राधां परात्पराम् । कृपामयीप्रसादेन शीघ्रं प्राप्नोषि तत्पदम्
 इत्युक्त्वा राधिकामन्त्रं ददौ तस्मै पट्टसरम् । ॐ राधेति चतुर्थ्यन्तं वद्विजायान्तमेव च
 प्रणायामं भूतशुद्धिं मन्त्रन्यासं तथैव च । कराङ्गन्यासमेव च ध्यानं सर्वसुदुर्लभम् ॥ ७ ॥
 स्तोत्रं च कथञ्च सं च शिक्षयामास भक्तिनः । राजा तेन क्रमेणैव जगत्प परमं मनुम् ॥

ध्यातं च सामिमेदोक्तं मङ्गलानां च मङ्गलम् । कृष्णस्तां पूजयामास पुरा ध्यानेन येन ॥
 श्वेतवस्त्रकवर्णानां कोटिचन्द्रसमप्रभाम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पङ्कजलोचनाम् ॥
 सुश्रोणीं सुनितम्बां च पकत्रिम्बाधरां वराम् । मुक्तापङ्क्तिप्रतिनिविद्यन्तपङ्क्तिमनोहराम् ॥
 ईषदास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकारिकाम् । यद्विशुद्धांशुकाधानां रत्नमालाविभूषिताम् ॥
 रत्नकेयूरवलयं वस्त्रमञ्जीररञ्जिताम् । रत्नकुण्डलयुग्मेन विभिन्नेण विराजिताम् ॥ १९ ॥
 सूर्यप्रभाप्रतिकृतिगण्डस्रलविराजिताम् । अमूर्यरत्नखचितम्रैवेधकविभूषिताम् ॥ १९ ॥
 सद्रत्नसारखचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलाम् । रत्नाङ्गुलीयसंयुक्तां रत्नपञ्चकशोभिताम् ॥ १९ ॥
 निम्नतीक्ष्णचरीमारं मालतीमाल्यशोभिताम् । रूपाधिष्ठानतृदेवीं च मत्तवारणगामिनीम् ॥
 गोपीमित्रां सुमियामिश्रसेवितां श्वेतचामरैः । कस्तूरीबिन्दुभिः सार्धमधश्चन्द्रबिन्दुना ॥
 सिन्दूरबिन्दुना चारुसीमन्ताघस्थलोज्ज्वलाम् । नित्यं सुसुमिता मन्त्र्या कृष्णोपरमात्मना ॥
 कृष्णसोमाग्यसंयुक्ता कृष्णप्राणात्रिकावराम् । कृष्णप्राणाग्निदेवीं च निर्गुणां च परात्पराम् ॥
 मृदुविष्णुविधार्थीं च प्रदार्थीं सर्वसंपदाम् । कृष्णमक्तिप्रदा शान्तां मूलप्रकृतिम्रीश्वरीम् ॥
 त्रैलोक्यीं विष्णुमायां च कृष्णप्रेममयीं शुभाम् । रासमण्डलमध्यस्थां रत्नसिंहासनास्थिताम् ॥
 रासे रासेश्वरयुतां राधा रासेश्वरीं भजे ॥ १९ ॥

ध्यात्वा पुष्पं मूर्ध्नि दत्त्वा पुनर्ध्यायेज्जगत्प्रभुम् । दद्यात्पुष्पं पुनर्ध्यात्वा चोपचाराणि षोडश
 आसनेष्वसने माद्यमर्थं गम्भानुलेपनम् । धूपं दीपं सुपुष्पं च स्नानीयं रत्नमूषणम् ॥ २१ ॥
 नानाप्रकारनैवेद्यं स्तम्बूलं सासितं जलम् । मधुपर्कं स्नतरूपमुपचाराणि फेडनम् ॥ २२ ॥
 प्रत्येकं वेदमन्त्रेण दत्तं मन्त्र्या च भूमता । मन्त्राश्च श्रूयता दुर्गे चैदोक्तान्सर्वसंमताम् ॥
 रत्नसारविकारं च निर्मितं विश्वकर्मेणा । त्रंसिंहासने रत्नं रात्रे पूनामुभूद्यताम् ॥
 अमूर्यरत्नखचितममूर्यं सूक्ष्ममेव च । महानिशुद्धं निर्मलं च वसनं देवि गृह्यताम् ॥
 सद्रत्नसाम्याश्च सर्वतीर्थोदकशुभम् । पादप्रक्षालनार्थं च रात्रे पाद्यं च मृ० ॥ २३ ॥
 शशिणावशुद्धं सद्वापुष्पचन्दनम् । मृतं युक्तं तीर्थतीर्थे राधेऽर्थं प्रतिमृ० ॥ २७ ॥
 पार्थिवद्रव्यसम्भूतमतीव सुरभीकृतम् । मङ्गलाहं पवित्रं च राधे गन्धं गृहाण मे ॥ २८ ॥
 श्रीखण्डधूर्णसुद्धिगन्धं कस्तूरीकुङ्कुमान्त्रितम् । सुगन्धयुक्तं देवेशि गृह्यतामनुलेपनम् ॥
 वृक्षनिर्धनसंयुक्तं पार्थिवद्रव्यसंयुतम् । अग्निखण्डशिखानातं धूपं देवि गृहाण मे ॥ ३० ॥
 अन्धकारे भयहरममूर्यमणिशोभितम् । रत्नपदीपं शोभादयं गृहाण परमेस्वरि ॥ ३१ ॥

पारिजातप्रसूनं च गन्धचन्दनचर्चितम् । अतीव शोभनं रम्यं गृह्यतां परमेश्वरि ॥ ३२ ॥
 सुगन्धामलकीचूर्णं सुस्निग्धं सुमनोहरम् । विष्णुतैलसमायुक्तं स्नानीयं देवि गृह्यताम् ॥
 । अमूल्यरत्नखचितं केयूरवलयदिकम् । शश्वत्सुशोभन राधे गृह्यतां भूपणं मम ॥ ३३ ॥
 कालदेशोद्भवं पक्कफलं वै लड्डुकादिकम् । परमान्नं च मिष्टान्नं नैवेद्यं देवि गृ० ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिमुवासितम् । सर्वभोगाधिकं स्वादु ताम्बूलं देवि गृ० ॥
 भक्षणं रत्नपात्ररथं सुम्बादु सुमनोहरम् । मथा निवेदितं भक्त्या गृह्यतां परमेश्वरि ॥
 । रत्नेन्द्रसारखचितं वह्निगुह्यं शुक्लान्वितम् । पुष्पचन्दनचर्चादयं पर्यङ्कं देवि गृ० ॥
 एवं संपूज्य देवीं तां दद्यात्पुष्पाञ्जलिप्रथम् । यत्नेन पूजयेद्देवीं नायिकाश्च व्रते व्रती ॥
 प्रागादिक्रमयोगेन दक्षिणावर्ततः प्रिये । भक्त्या पञ्चोपचारेण सुभियाः परिचारिकोः ॥
 । मालावतीं पूर्वकोणे वह्निकोणे च माधवीम् । दक्षिणे रत्नमालां च सुशीलां नैर्ऋते सतीम् ॥
 पश्चिमे वै शशिकलां पारिजातां च मारुते । पद्मावतीमुतरे चापेशान्यां सुन्दरीं तथा ॥
 शृङ्गिकामालतीपद्ममाला दद्याद्व्रते व्रती । परीहारं च कुरुते सामवेदोक्तमेव च । ३४ ॥
 त्वं देवि जगतां माता विष्णुभागा सनातनी । कृष्णप्राणाधिदेवी च कृष्णप्राणाधिका शुभा
 कृष्णप्रेममयी शक्तिः कृष्णे सौभाग्यरूपिणी । कृष्णभक्तिप्रदे राधे नमस्ते मङ्गलप्रदे ॥
 । अथ मे सफलं जन्म जीवनं सार्थकं मम । पूजिताऽसि मया सा च या श्रीकृष्णेन पूजिता
 । कृष्णवक्षसि या राधा सर्वसौभाग्यसंयुता । रासे रासेश्वरीरूपा वृन्दा वृन्दावने वने । ॥
 कृष्णप्रिया च गोलोके तुलसीकानने तुला । चम्पावती कृष्णसङ्गे क्रीडा चम्पककानने ॥
 चन्द्रावली चन्द्रवने शतशृङ्गे सतीति च । विरजादर्षहन्त्री च विरजातटकानने ॥
 पद्मावती पद्मवने कृष्णा कृष्णसरोवरे । मद्रा कुञ्जकुटीरे च काम्या वै काम्यके वने ॥
 वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्वाणी नारायणोऽसि । क्षीरोद्रे सिन्धुकन्या च मत्से लक्ष्मीर्हरिप्रिया
 सर्वभोगे स्वर्गलक्ष्मीर्देवदुःखविनाशिनी । सनातनी विष्णुभाया दुर्गा शंकरवक्षसि १२ ॥
 सावित्री वेदमाता च कलया ब्रह्मवक्षसि । कलया धर्मपत्नी त्वं नरनारायणपमोः ॥ १३ ॥
 कलया तुलसी त्वं च गङ्गा भुवनपावनी । लोमकूपोद्भवा गोप्यः कलांशा रोहिणी रतिः
 कलाकलांशरूपा च शतरूपा शची दितिः । आदितिर्देवमाता च त्वत्कलांशा हरिप्रिया ॥
 देव्यश्च मुनिपत्न्यश्च त्वत्कलाकलया शुभे । कृष्णभक्तिं कृष्णदास्यं देहि मे कृष्णपूजिते
 एवं कृत्वा परीहारं स्तुत्वा च कवचं पठेत् । पुरा कृतं स्तोत्रमेतद्भक्तिदास्यमपदं शुभम्
 एवं नित्यं पूजयेद्यो विष्णुतुल्यः स मारुते जीवन्मुक्तश्च पूतश्च गोलोकं याति निश्चितम् ॥

कार्तिके पूर्णिमायां च राधां यः पूजयेच्छिवे । एवं क्रमेण प्रत्यब्दं राजसूयफलं लभेत् ॥
 प्रमैश्वर्ययुक्तः स्यादिहं श्लोके स पुण्यवान् । सर्वपापाद्भिर्निर्मुक्तो यात्यन्ते विष्णुमन्दिरम्
 आदावेवं क्रमेणैव रासे वृन्दावने वने । स्तुता सा पूजिता राधा श्रीकृष्णेन पुरा सती
 संपूजिता द्वितीये च वाशा, त्वेयंक्रमेण च । त्वद्वरेण च संप्राप्य विधाता वेदमातरम् ॥
 नागयणो महालक्ष्मीं प्राप संपूज्य मारतीम् । गङ्गां च तुलसीं चैव परां भुवनपावनीम्
 विष्णुः शीरोदंशायी च प्राप सिन्धुमुतां तथा । मृतायां दत्तकन्यायां मया कृष्णाज्ञया पुरा
 त्वमेव दुर्गां संप्राप्ता पूजिता पुष्करे च सा । अदितिं कश्यपः प्राप चन्द्रः संप्राप रोहिणीम्
 कामो रतिं च संप्राप घर्मो मूर्तिं पतिव्रताम् । देवाश्च मुनयश्चैव यां संपूज्य पतिव्रताम् ॥
 संप्राप्तुर्यद्वरेणैव धर्मकामार्थमोक्षकम् । एवं पूजाविधानं च कथितं च स्तवं शृणु ॥ ६७ ॥

महेश्वर उवाच—

एकदा मानिनी राधा बभूवागोचरा प्रभोः । संसक्तस्य तुलस्यां च गोप्यां च तुलसीवने
 सा संहृत्य स्वमूर्तींश्च कलाः सर्वाश्च लीलया । सर्वे बभूवुर्देवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 भ्रष्टैश्चर्याश्च नि श्रौका भार्याहीना ह्युपद्रुताः । ते च सर्वे समालोक्य श्राकृष्णं शरणं ययुः
 तेषां स्तोत्रेण संतुष्टः स्नात्वा संपूज्य तां शुचिः । तुष्टाव परमात्मा स सर्वेषां राधिकां
 सतीम् ॥ ७१ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

एवमेव प्रियोऽहं ते प्रमोदश्चैव ते मयि । सुन्यक्तपथ कापट्यवचनं ते वरानने ॥ ७२ ॥
 हे कृष्ण त्वं मम प्राणा जीवात्मेति च संततम् । यदून्निहित्यं प्रेम्णा त्वं संप्रितं तत्कुतो
 गतम् ॥ ७३ ॥

तस्मात्सर्वमलीकं ते वचनं जगदम्बिके । सुरचारं च हृदयं स्त्रीजातीनां च सर्वतः ७४ ॥
 अस्मकं वचनं सत्यं यद्ब्रवीमि च तद्गृह्यम् । पञ्चप्राणाधिदेवी त्वं राधा प्राणाधिकेति मे
 शक्तो न रसितुं त्वां च शान्तिं प्राणाश्रयया विना । विनाऽधिष्ठातृदेवी च को वा कुत्र
 च जीवति ॥ ७५ ॥

महाविष्णोश्च माता त्वं मूलप्रकृतिरीश्वरी । सगुणा त्वं च कलया निर्गुणा स्वयमेव तु ॥
 उयोतीरूपा निराकारा भक्तानुग्रहविग्रहा । भक्तानां रुचिवैचिःशक्तानामूर्तीश्च विभ्रती ॥
 महालक्ष्मीश्च वैकुण्ठे भारती च गिरां प्रभुः । पुण्यक्षेत्रे मारने च सती त्वं पार्वती तपोः ॥
 तुलसी पुण्यरूपा च गङ्गा भुवनपावनी । ब्रह्मलोके च सावित्री कलया त्वं वधुधरा ॥
 गोलोके राधिका त्वं च सर्वगोवालकेश्वरी । त्वया विनाऽहं निर्मातो ब्रह्माक्षः सर्वकर्मसु ॥

शिव. शक्तस्त्वया शक्त्या शक्ताकारस्त्वया विना । वेदकर्ता स्वयं त्वया वैत्रमात्रा त्वया सह
 मारायेणस्त्वयो लक्ष्म्या जगत्पीता जगत्पति । फलं ददाति यज्ञश्च त्वया दक्षिणयासह
 विभर्ति सृष्टिं शेषश्चात्मा कृत्वा सस्तके भुवम् । विभर्ति गङ्गारूपां त्वां मूर्धिनः गङ्गावरः शक्तिः
 शक्तिमच्च जगत्सर्वं शवरूपं त्वया विना । वक्ता सर्वस्त्वया वाण्या, मृतो मूकस्त्वया विना
 यथा मृदाषट् कर्तुं कुलांशुः शक्तिमान्सदा । सृष्टिं स्रष्टुं तथाऽहं च प्रकृत्या च त्वया सह
 त्वया विना जडश्चाहं सर्वत्र च न शक्तिमान् । सर्वशक्तिस्वरूपा त्वं त्वमागच्छ
 ममन्तिकम् ॥ ८७ ॥

प्रहृतौ त्वं दाहिका शक्तिर्तामि दत्कस्त्वया विना । शोभास्वरूपा चन्द्रे त्वं त्वां विना त-
 स सुन्दरः ॥ ८८ ॥
 प्रमारूपा हि सूर्ये त्वं त्वां विना न स भावमान् । न कामः कामिनीबन्धुस्त्वया रत्या
 विना प्रिये ॥ ८९ ॥

इत्येवं स्तवनं कृत्वा त्वात्समाप जगत्प्रभु । देवात्मसुः सश्रीकाः सभार्याः शक्तिसंयुताः ॥
 सुश्रीक च जगत्सर्वं समभूच्छैलकल्पके । गोपीपूर्णश्च गोलोको ह्यभवत्तत्पसादतः ॥ ९१ ॥
 राजा जगत्स गोलोकसिति स्तुत्वा हरिप्रियाम् । श्रीकृष्णेन कृतं स्तोत्रं सधायान् पठेन्नरः
 कृष्णमक्तिं च तदास्यं समाप्नोति न संशयः । श्रीविच्छेदे यः शृणोति मासमेकमिदं शुचिः
 अचिरालभते मार्या सुशीला सुन्दरी सतीम् । मार्याहीनो भाग्यहीनो वर्षमेकं शृणोति यः
 अचिरालभते मार्या सुशीला सुन्दरी सतीम् । पुरा मया च त्वं प्राप्ता स्तोत्रेणानेन पार्श्वेति
 मृताया दसकन्यायामाज्ञया परमात्मनः । स्तोत्रेणानेन संप्राप्ता सवित्री ब्रह्मणा पुरा ॥
 पुरा दुर्वाससः शापान्नि श्रीके देवतागणे । स्तोत्रेणानेन देवैस्तैः संप्राप्ता श्री सुदुर्लभा ॥
 शृणोति वर्षमेकं च पुत्रार्थं लभते सुतम् । महाव्याधी रोगमुक्तो मवेत्स्तोत्रप्रसादतः ॥
 धर्मार्थं पूर्णमायां तु तां संपूज्य पठेत्तु यः । अत्रलाश्रियमाप्नोति रात्रिसूयफलं लभेत् ॥
 नारी शृणोति चेतोत्रं स्वामिसौभाग्यसयुता । भक्त्या यः शृणोति स्तोत्रं बन्धनान्मुच्यते
 ध्रुवम् ॥ १०० ॥

निष्कं पठति यो भक्त्या सधा संपूज्य भक्तिः । स प्रयाति च गोलोकं निर्मुक्तो
 भवन्धनात् ॥ १०१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरस० शाधिकोपा० राधापूजास्तो- ॥

त्रादिकथनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ षट्षष्ट्याशक्तमोऽध्यायः ।

पार्षत्युवाच—

पूजाविधानं स्तोत्रं च श्रुतमत्यद्भुतं मया । अधुना कवचं ब्रूहे श्रोष्यामि त्वत्प्रसादात् ॥

महेश्वर उवाच—

शृणु वक्ष्यामि हे दुर्गे कवचं परमाद्भुतम् । पुरा मह्यं निगदितं गोलोकेश्वरमात्मना ॥
अतिगुह्यं परं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहम् । यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा संप्राप्तो वेदमातरम् ॥

यद्धृत्वाऽहं तव स्वामी सर्वमाता सुरेश्वरी । नारायणश्च यद्धृत्वा महालक्ष्मीमिवामसः ॥
यद्धृत्वा परमात्मा च निर्गुणः प्रकृतेः परः । बभूवाश्चकिमान्कृष्णः सृष्टिं कर्तुं पुरां विष्णुः ॥
विष्णुः पातां च यद्धृत्वा संप्राप्तः सिन्धुकन्यकाम् । शेषो विभर्ति ब्रह्माण्डं मूर्ध्नि संप्रपद्यतः ॥
प्रत्येकं लोमरूपेषु ब्रह्माण्डानि महान्विराट् । विभर्ति धारणाद्यस्य सर्वाकारो बभूव सः ॥

यद्धारणाच्च पठनाद्घर्मैः साक्षी च सर्वतः । यद्धारणात्कृत्स्नेरश्च घनाद्यस्य च भारते ॥
इन्द्रः सुराणामीशश्च पठनाद्धारणाद्धिभुः । नृपाणां मतुरीशश्च पठनाद्धारणात्प्रभुः ॥

श्रीर्मांश्वन्दश्च यद्धृत्वा राजसूयं चकार सः । स्वयं सूर्ध्वैलोकेशः पठनाद्धारणाद्धारिः ॥
यद्धृत्वा पठनाद्भिर्जगत्पूतं करोति च । यद्धृत्वा वाति वातोऽयं पुनाति सुवनत्रयम् ॥

यद्धृत्वा च स्वतन्त्रो हि सृष्ट्युश्चरति जन्तुषु । त्रिःसप्तत्वं निःसत्त्वां चकार च प्रमुन्वरोम् ॥
जामदग्न्यश्च रामश्च पठनाद्धारणात्प्रभुः । ययौ समुद्रे यद्धृत्वा राजसूयं चकार सः ॥

ययौ समुद्रे यद्धृत्वा पठनात्कुम्भसंभवः ॥ १३ ॥
सनत्कुमारो भगवान्यद्धृत्वा ज्ञानिनां गुरुः । जीवन्मुक्तौ च सिद्धौ च नरनारायणामृषी ॥

यद्धृत्वा पठनात्सिद्धो वासिष्ठो ब्रह्मपुत्रकः । सिद्धेशः कपिलोऽस्माद्यस्माद्भूतः प्रज्यपतिः ॥
यस्माद्भृगुश्च मां द्वेष्टि कर्मः शेषं विभर्ति च । सर्वाधारो यतो बाहुर्वह्णः पवने यतः ॥
ईशानो दिवपतिश्चैव यमः शास्ता यतः शिवे । कालः बालाशिरुद्रश्च संहर्तुं जगतां यतः ॥

यद्धृत्वा गौतमः सिद्धः कश्यपश्च प्रजापतिः । वसुदेवभुतां प्राप चैकशिषेण तु तत्कल्याणम् ॥
पुरां स्वजायाविच्छेदे दुर्वासा मुनिपुंगवः । संप्राप रामः सति च रावणेन हर्ता पुराः ॥

पुरां नलंश्च संप्राप दयमन्तां यतः सतीम् । शङ्खचूडो महावीरो दैत्यानामीधरो यतः ॥
ययौ महति मां दुर्गे यतो हि गरुडो हरिम् । एवं संप्रापुः सन्निद्धिं सिद्धाश्च मुनयः सुराः ॥

यद्धृत्वा च महालक्ष्मीं प्रदात्री सर्वसंपदाय् । सरस्वती सतां श्रेष्ठा यतः कीटावधी रविः ॥
सावित्री वेदमाता च यतः निदिमयाप्नुवान् । सिन्धुर्गण मर्त्येऽक्षमीर्द्वयो विष्णुमहापसा ॥
यद्धृत्वा तुलसीं पूता गङ्गा मुनवान्नी । यद्धृत्वा सर्वसत्यादया सर्वाधारा यमुं वरा ॥ २४ ॥

यद्धृत्वा मनसा देवी सिद्धा वै विश्वपूजिता । यद्धृत्वा देवमाता च विष्णुं पुत्रमवाप सा ॥
 पतिव्रता च यद्धृत्वा लोपामुद्राऽप्यरुन्धगी । लेभे च कपिलं पुत्रं देवहूती यतः सती ॥
 प्रियव्रतोत्तानपादौ सुतौ प्राप च तत्प्रभूः । त्वन्माता चापि संप्राप त्वां देवी गिरिजां यतः
 एवं सर्वे सिद्धगणाः सर्वैश्वर्यमवाप्नुयुः । श्रीजगन्मङ्गलस्यास्य कवचस्य प्रनाथनिः ॥
 ऋषिद्वन्द्वोऽस्य गायत्री देवी रामेश्वरी स्वयम् । श्रीकृष्णभक्तिसंपातौ विनियोगः प्रकी-
 र्तिताः ॥ २९ ॥

शिष्याय कृष्णभक्त्याय ब्राह्मणाय प्रकाशयेत् । शठाय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयान्
 राज्यं देयं शिरो देयं न देयं कवचं पिये । कण्ठे धृतमिदं भक्त्या कृष्णेन परमात्मना ॥
 मया द्रष्टं च गोलोके ब्रह्मणा विष्णुना पुरा । ॐ राधेति चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च ।
 कृष्णेनोपासितो मन्त्रः कल्पवृक्षः शिरोऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं राधिकां केन्तं वह्निजायान्तमेव च
 कपालं नेत्रयुग्मं च श्रोत्रयुग्मं सदाऽवतु । ॐ ऐं ह्रीं श्रीं राधिकायै वह्निजायान्तमेव च
 मस्तकं केशसंघांश्च मन्त्रराजः सदाऽवतु । ॐ रां राधां चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च
 सर्वसिद्धिप्रदः पातु कपोलं नापिकां मुसलम् । ह्रीं ह्रीं कृष्णप्रियां केन्तं कण्ठं पातु नमोऽ-
 न्तकम् ॥ ३१ ॥

ॐ रां राधेश्वरीं केन्तं कन्धं पातु नमोऽन्तकम् । ॐ रां रासविलासिन्यै स्वाहा पृष्ठं
 सदाऽवतु ॥ ३७ ॥

वृन्दावनविलासिन्यै स्वाहा वक्षः सदाऽवतु । तुलसीवनवाभिन्ध्यै स्वाहा पातु नितम्बकम्
 कृष्णप्राणाधिकां केन्तं स्वाहान्तं प्रणवादिकम् । पादयुग्मं च सर्वाङ्गं संततं पातु सर्वतः
 प्राच्यां रस्तु सा राधा वह्नौ कृष्णाप्रियाऽवतु । दशे रामेश्वरी पातु गोपीशा नेत्रैस्तेऽवतु
 पश्चिमे निर्गुणा पातु वायव्ये कृष्णपूजिता । उत्तरे संततं पातु मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
 सर्वेश्वरी सदैशान्शं पातु मां सर्वपूजिता । जले स्थले चान्तरिक्षे स्वप्ने जागरणे तथा ॥
 महाविष्णोश्च अननी सर्वतः पातु संततम् । कवचं कथितं दुर्गे श्रीजगन्मङ्गलं परम् ॥
 यस्मै कस्मै न दातव्यं गुह्याद्गुह्यतरं परम् । तव स्नेहान्मयाऽऽरूपाय प्रवक्तव्यं न कस्याचित्
 गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालंकारचन्दनैः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ धृत्वा विष्णुसमो भवेत्
 महोत्सवविशेषे च पर्वोच्चिति सुकीर्तिता । तस्याभिदेवो या सा च पार्वती पारिकीर्तिता ॥
 पर्वतस्य सुता देवी साऽऽविर्भूता च पर्वते । पर्वताधिष्ठातृदेवी पार्वती तेन कीर्तिता ॥
 सर्वकाले सना प्रोक्तो विस्तृते च तर्नाति च । सर्वत्र सर्वकाले च विद्यमाना सनातनी ॥

अथ सप्तम्याशक्तनोऽध्यायः।

नारद-उवाच—

सर्वाह्वयानं श्रुतं ब्रह्मलताव परमाद्भुतम् । अथुना श्रोतुमिच्छामि दुर्गोपरह्वयानमुत्तमम्
दुर्गो नारायणोशाना विष्णुमाया शिवा सती । नित्या सत्या भगवती शर्वाणी सर्वमङ्गला
अम्बिका वैष्णवी गौरी पार्वती च सनातनी । नामानि कौथुमोक्तानि सर्वेषां शुभदानि च
अर्पे षोडशनाम्नां च सर्वेषां पित्तं वरम् । गृहि वेदविदां श्रेष्ठ वेदोक्तं सर्वसंततम्
केन वा पूजिता साऽऽदौ द्वितीये केन वा पुरा । तृतीये वा चतुर्थे वा केन सर्वत्र पूजिता ॥

नारायण उवाच—

सर्वे षोडशनाम्नां च विष्णुर्वेदे चकार सः । ज्ञात्वा पुनः पृच्छसि त्वं कथयामि यथागमम् ॥
'दुर्गो दैत्ये महाविघ्ने मन्मथे च कर्मणि । शोके दुःखे च नरके यमवष्टे च जन्मनि' ॥
'महाभयेऽतिरोगे चाप्याशङ्गे हन्तृवाचकः । एतान्हन्त्येष वा देवी सा दुर्गा पारिकीर्तिता
यशसा तेजसा रूपैर्नारायणसमा गुणैः । शक्तिर्नारायणस्येयं तेन नारायणी स्मृता ॥
'ईशानः सर्वसिद्धघर्षे चाशङ्गे दातृवाचकः । सर्वभिक्षिप्रदात्री वा साऽपीशाना प्रकीर्तिता
'सृष्टा माया' पुरा सृष्टे विष्णुना परमात्मना । मोहिनें मायया विध्वं विष्णुमाया प्रकीर्तिता ॥
'शिवे कस्याणरूपा च शिवदा च शिवप्रिया । प्रिये दातारि चाऽऽद्यद्यो शिवा तेन प्रकीर्तिता

महोत्सवविशेषे च पर्योन्नति सुकीर्तिता । तस्याधिदेवी या सा च पार्वती परिकीर्तिता ॥
 पर्वतस्य सुता देवी साऽऽविर्भूता च पर्वते । पर्वताधिष्ठातृदेवी पार्वती तेन कीर्तिता ॥
 सर्वकाले सना प्रोक्तो विस्तृते च तनीति च । सर्वत्र सर्वकाले च विद्यमानो सनातनी ॥
 अर्थे षोडशानाम्नां च कीर्तितश्च महामुने । यथागमं त्वं वेदोक्तोपाख्यानं च निशमय ॥
 प्रथमे पूजिता सा च कृष्णेन परमात्मना । वृन्दावने च सृष्ट्यादौ गोलोके रासमण्डले ॥
 मयुकैटमभीतेन ब्रह्मणा सा द्वितीयतः । त्रिपुरप्रेरितेनैव तृतीये त्रिपुरारिणा ॥ ३० ॥
 भ्रष्टश्रिया महेन्द्रेण शापाद्दुर्वाससः पुरा । चतुर्थे पूजिता देवी भक्त्या भगवती सती
 तदा मुनीन्द्रैः सिद्धेन्द्रैर्देवैश्च मुनिपुंगवैः । पूजिता सर्वविशेषु समभूत्सर्वतः सदा ॥
 तेन तु सर्वदेवानां साऽऽविर्भूता पुरा मुने । सर्वे देवा ददुस्तस्यै शस्त्राण्यामरणानि च
 दुर्गादयश्च दैत्याश्च निहिता दुर्गया तथा । दत्तं स्वराज्यं देवेभ्यो वरं च यदभीक्षितम् ॥
 कल्पान्तरे पूजिता सा सुरयेन महात्मना । राज्ञा च मेघशिप्येण मृन्मटयां च सारिचटे ॥
 मेघादिभिश्च महिषैः कृष्णसारैश्च गण्डकैः । छागैरिक्षुमुकूप्माण्डैः पक्षिभिर्बलिभिर्विने ॥
 वेदोक्तश्चैव दस्वैवमुपचारास्तु षोडश । ध्यात्वा च कवचं धृत्वा संपूज्य च विधानतः ॥
 राजा कृत्वा परीहारं वरं प्राप यथोप्सितम् । मुक्तिं संपाद्य वैश्यश्च संपूज्य च सारिचटे ॥
 तुष्टाव राजा वैश्यश्च साश्रुनेत्रः कृताञ्जलिः । ससर्ज मृन्मयीं ता वै गर्भरे निर्मले जले ॥
 मृन्मयीं तामदृष्ट्वा च जलघोता नगाधिपः । स्रोद च तदा वैश्यस्ततः स्थानान्तरं ययौ ॥
 स्वैवत्वा देहं च वैश्यस्तु पुष्करे दुष्करे तपः । कृत्वा जगाम गोलोके दुर्गादेवीवरेण सः ॥
 राजा ययौ स्वराज्यं च पूज्यो निष्कण्ठकं बली । भोगं च मुभुजे भूयः पाट्यैर्भस्त्रहस्तकर्मिणा
 मार्या स्वराज्यं संन्यस्य पुत्रे वै कालयोगतः । मनुर्बभूव सावर्णिस्तपत्वा वै पुष्करे तपः ॥
 इत्येवं कथितं वत्स समासेन यथागमम् । दुर्गायान मुनिधेष्ठ किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० मनसोपा० दुर्गोपा० दुर्गादिनावतपुत्रेण
 स्यादिकथनं नाम सप्तषष्ठाशतमोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अथाष्टषष्ठाशतमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कस्य वंशोऽस्यो राजा सुरपो धर्मिणा वरः । कः संतोषं वै ज्ञानं मेघमो ज्ञानिनां वशीरु
 कस्य वंशोऽस्यो ब्रह्मण्नेवतो मुनिमत्स्य । मभूत्सुत्र सत्रादौ नृस्य मुनिना सह ॥२॥
 सारुपं मभूत्सुत्रास्य वा प्रभो नृपवैश्ययो । व्यासेन श्रोतुमिच्छामि यद् वैदव्यिशा वर ॥

नारायण उवाच—

अग्निश्च ब्रह्मणः पुत्रं तस्य पुत्रो निशाकरः । स च कृत्वा राजसूयं द्विजराजो बभूव ह
गुरुपत्न्यां च तारायां तस्याभूच्च बुधः सुतः । विषुपुत्रस्तु चैत्रश्च तत्पुत्रः सुरयः स्मृतः
। नारद उवाच—

गुरुपत्न्यां च ताराया समभूत्तसुतः कथम् । अहो व्यतिक्रमं ब्रूहि देशस्य च महामुने
नारायण उवाच—

संपन्मत्तो महाकामी ददर्श जाह्नवीतटे । तारा सुरगुरोः पत्नी धर्मिष्ठा च पतिव्रताम् ॥
सुभ्राता सुन्दरी रम्या पीनोन्नतपयोधराम् । सुश्रोणी सुनितम्बाद्या मध्यक्षीणा मनोहराम् ॥
सुदती कोमलाङ्गी च नवयौवनसयुताम् । सूक्ष्मवस्त्रपरीधाना रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ९ ॥
कस्तूरीबिन्दुना साधेमधश्चन्दनाबिन्दुना । सिन्दूरबिन्दुना चारुफालमध्यस्थलाज्ज्वलाम्
धायुनाऽधोवस्त्रहीना सकामा रक्तलोचनाम् । शरत्पार्ष्णिकचन्द्रास्यां पंकविम्बाधरा वराम् ॥
सुस्मिता नम्रवक्त्रा च लज्जया चन्द्रदर्शनात् । गच्छन्ती स्वगृहं हृषान्मत्तवारणगामिनीम्
ता दृष्ट्वा मन्मथाक्रान्तश्चन्द्रो लज्जा जहामुने । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः सर्कामस्तामुवाच सः
चन्द्र उवाच—

योपच्छिद्ये क्षणं तिष्ठ वरिष्ठे रसिकायु च । मुविदग्धे विदग्धो मनो हरति सिततम् ॥
निपेय्य प्रकृतिं जन्मसहस्रं कामसंगरे । तपःफलं त्वां प्राप बृहच्छोणी बृहस्पतिः
अहो तपस्विना साधेमाविदग्धेन वर्षसा । योजिता त्वं रसवती शश्वस्वामापुरा वरा ॥
किं वा मुखं च निज्ञातमाविदग्धे पुसमागमे । विदग्धाया विदग्धेन संगमः सुखिसंगरः १७
कामिनं कामिनी त्वं च दग्धाऽसि व्यथेमोक्षारि । कर्मणा वाऽऽस्मिदोपादा को जानाति
ममः स्त्रियाः ॥ १८ ॥

दिने दिने वृषा याति दुर्लभं नवयौवनम् । नवीनयौवनस्थाया वृद्धेन स्वामिना तव ॥
शश्वत्पस्यायुक्षश्च कृष्णमात्मान्मोक्षितम् । स्वप्ने जागरणे वाऽपि ध्यायन्नास्ते बृहस्पतिः
सर्वकामरसज्ञा त्वं निष्कामं कामीप्सितम् । ध्यायन्ती कामुकी शश्वच्चूना शृङ्गारमात्मनि
अन्यश्च स्वप्ननः कामो भिन्नं त्वद्भर्तुरीप्सितम् । पयोश्च भिन्नौ विषयौ का प्रीतिः संगमे तयोः
वसन्ती पुष्पतरुषु च गन्धचन्दनधारिणी । मोदस्व मां गृहीत्वा त्वं वसन्ते मावयौवने
सुगन्ध्यत्कुलकुसुमे निर्जने चन्दने वने । मेवती युवती भागवती तत्रैव मोदताम् ॥
चन्दने चम्पकवने शीतचम्पकवायुना । रम्ये चम्पकनल्ले च श्रीङ्गा-कुरु मया सह ॥
रम्याया मलयद्रोण्या मन्दचन्दनवायुना । रामे रम मया सार्वभौगव निर्जने वने ॥
स्वर्णरेखातडवने नर्मदीपुल्लिने शुभे । सुगणा घामिर्नैस्त्वानि रतिं कुरु मया सह ॥

इत्युक्त्वा मदनोन्मत्तो मदनाधिकसुन्दरः । पपात क्षरणे देव्या मन्द्रो मन्दाकिनीतटे ॥
त्रिरुद्धमार्गा खन्द्रेण शुष्ककण्ठीष्ठतालुका । अभीतोवाच कोपेन रक्तपङ्कजलोचना ॥

तारोवाच--

धिक् त्वां खन्द तृणं मन्ये परस्त्रीलम्पटं शठम् । अप्रेरभात्यात्वं पुत्रो व्यर्थं ते जन्म जीवनम्
अरे कृत्वा राजसूयमात्मानं मग्नसे बली । ब्रह्मूय मुण्यं ते व्यर्थं विप्रस्त्रीषु च युग्मनः
यस्य चित्तं परस्त्रीषु सौऽशुचिः सर्वकर्मसु । न कर्मफलमात्रपापी निन्द्यां विश्लेषु सर्वतः
सतीत्वं मे नाशयसि चक्षमग्रस्तो भविष्यसि । आयुच्छिन्नो निपतनं प्राप्नोतीति श्रुतौ श्रुतम्
दुष्टानां दर्महा कृष्णो दर्षं ते निहनिष्यति । त्यज मां मातरं ब्रह्म सत्यं ते शं भविष्यति
इत्युक्त्वा तारका साक्षी रुरोद च मुहुर्मुहुः । चकार साक्षिणं धर्मं सूर्यं वायुं हुताशनम्
ब्रह्माणं परमात्मानमाकाशं पवनं ध्रुवम् । दिनं रात्रिं च संध्यां च सर्वं सुरैर्गणं मुने ॥
तारकाप्रचनं श्रुत्वा नमीतः स झुकोप ह । करे धृत्वा रथे तूर्णं स्थापयामास सुन्दरीम्
इयं च चालयामास प्रनोयार्थं मनोहरम् । मनोहरां गृहीत्वा तां स ख रेमे मनोहरः ॥
विष्णुन्दके सुरवने खन्दते पुष्पभद्रके । मुद्गकरे ख नदीतीरे पुष्पवते पुष्पकाजने ॥ ३७ ॥
सुगन्धिपुष्पतरये च पुष्पचन्दनवायुना । निर्जने मलयद्रोण्यां क्षिप्रचन्दनचर्चिते ॥ ३८ ॥
शैले शैले नदे मद्यां शृङ्गारं कुर्वतोस्तपोः । गतं वर्षशीतं हर्षान्महूर्तमिव नारद ॥ ३९ ॥
ब्रह्मूय शरणापन्नो भीतो दैत्येषु चन्द्रमाः । तेजस्विनि तथा शुक्रो तेषां च बलिर्न पुत्रो
अग्रथं च द्वौ तस्मै कृपया भूयुन्मत्तः । गुरुं जहास देशानां स्वविपक्षं बृहस्पतिम् ॥
सामायां जहमुर्हृष्टा बलिनो दितिनन्दनाः । अग्रथं च ददुस्तस्मै भीताश्च च कलञ्जिने ॥
सतीसंतीतवध्वंसेन पापिष्ठे खन्दमुण्डले । बभूव शशाङ्गं च कलञ्जं निर्मले मलय ॥
सुखाच्च सं महासीतं शुक्रो वेदविदां वरः । हितं प्रथ्यं वेदशुक्तं परिणामसुखावहम् ॥

शुक्र इवाच--

स्वप्ने ब्रह्मणः पीत्रोऽप्यवेर्भुगवत्तः सुतः । हृतीतं कर्म ते पुत्र जीवन्मम अशस्करम् ॥
राजसूयस्य मुक्ते निर्मले क्वीर्तमुण्डले । सुधाराशौ सुराग्निन्दुरूपमङ्गुषाङ्गीतम् ॥
त्यज द्वेषगुणैः अज्ञीं प्रसृष्टिं महासतोम । धर्मिष्ठस्य वृरिष्ठस्य नामप्रानां गृहस्पतेः ॥
सोमोः सुराणां गीनास्य गुरुपुत्रस्य वेधसः । प्रौढस्याऽऽक्षिरस्यो मित्यं प्रवक्तो मङ्गतेजसा
सायोरपि गुणा ब्राह्म्या होषा ब्राह्म्या गुरोरपि । इति मद्दंशानाजज्ञानं स्वप्नं च मत्तुपपि ॥
स ब्राह्मर्षे सुरगुरुः पुरो इति तिहाकर । तथाऽपि सहनारुणानं शर्मितं धर्षसंसादि ॥

। यत्र लोकोश्च धर्मिष्ठास्तत्र धर्मः सनातनः । यतो धर्मस्ततः कृष्णो यतः कृष्णस्ततो जयः ॥
 । तौरेकं पञ्च च व्याघ्रीं सिंही सप्त प्रसूयते । हिंसकाः प्रलयं यान्ति धर्मो रक्षति धार्मिकम् ॥
 । देवाश्च गुरवो विषाः शक्ता यद्यपि राक्षितुम् । तथाऽपि नाहि रक्षन्ति धर्मघ्नं पापिनं जनम् ॥
 । कुलटाविप्रपरनीनां गमने सुराविप्रयोः । ब्रह्महत्यापोडशांशपातकं च भवेद्द्रुधुवम् ॥१४॥
 । तासामुपास्थितानां च गमने तच्चतुर्थकम् । त्यागे धर्मो नास्ति पापमित्याह कमलोद्भवः
 । विप्रपत्नीसतीनां च गमनं वै मलेन चैत् । ब्रह्महत्याशतं पापं भवेदेव श्रुतौ श्रुतम् ॥
 । धर्मं चर महाभाग ब्राह्मणीं त्यज सांपतम् । ऊरवाऽनुतापं पापाच्च निवृत्तिस्तु महाफला ॥
 । उपपद्येन च ते पापं दूरीभूतं भवेन्ननु । शरणागतमीतस्य मयि देवस्य धर्मतः ॥१७॥
 । शस्त्रहीनं च भीतं च दीनं च शरणार्थिनम् । यो न रक्षत्यधर्मिष्ठः कुम्भीपाके वसेद्द्रुधुवम् ॥
 । रामसूयशतानां च राक्षिता लभते फलम् । परमेश्वरयुक्तश्च धर्मेण स भवेदिह ॥१९॥
 । इत्युक्त्वा वै दैत्यगुरुः स्वर्गो मन्दाकिनीतटे । स्नात्वा तं स्नापयामास विष्णुपूजां चकार सः
 । विष्णुपादाब्जजातेन तत्रैवेद्यं शुभप्रदम् । गङ्गोदकेन पुण्येन भोजयामास चन्द्रकम् ॥
 । ऋद्धे कृत्वा तु त्रं सीतं लज्जितं पापकर्मणा । कुशहस्तस्तमित्यूचे स्मरंस्मारं हरिं मुने ॥
 । शुक्र उवाच—
 । यद्यस्ति मे तपः सत्यं सत्यं पूजाफलं हरेः । सत्यं व्रतफलं चैव सत्यं सत्यवचःफलम् ॥
 । त्रिपिधानफलं सत्यं सत्यं दानफलं यदि । उपवासफलं सत्यं पापान्मुक्तो भवान्भवेत् ॥
 । विप्रं त्रिसंध्यहीनं च विष्णुपूजाविहीनकम् । तदाप्नोतु महाघोरं चन्द्रपापं सुदारुणम् ॥
 । स्वमार्यावधनं कृत्वा यः प्रयाति परस्त्रियम् । स यातु नरकं घोरं चन्द्रपापेन पातकी ॥
 । वाप्रा वा ताडयेत्कान्तं दुःशीला दुर्मुखा च या । सा युगं चन्द्रपापेन यातु लालामुलं ध्रुवम्
 । अनैवेद्यं वृषालं च यद्यं मुहूर्त्के हरेर्द्विजः । स यातु कालसूत्रं च चन्द्रपापाच्चतुर्थ्युगम् ॥
 । अम्बुर्धृत्वा भूखननं यः करोति नराधमः । चन्द्रपापाद्युगशतं कालसूत्रं स गच्छतु ॥६९॥
 । स्वकान्तं वधयित्वा च या याति परपूरुषम् । सा यातु वह्निकुण्डं च चन्द्रपापाच्चतुर्थ्युगम्
 । कीर्तिं करोति रजसा परकीर्तिं विलुप्य च । स युगं चन्द्रपापेन कुम्भीपाकं च गच्छतु ॥
 । पितरं मातरं भार्थी यो न दुष्णाति पातकी । स्वगुरुं चन्द्रपापेन यातु चण्डालतो ध्रुवम् ॥
 । कुलटाजमवीरालमृतुघ्नातालमेव च । योऽश्नाति चन्द्रपापं च यातु तं पापिनं ध्रुवम् ॥
 । स यातु तेन पापेन कुम्भीपाकं चतुर्थ्युगम् । तस्मादुत्तार्य चाण्डालीं योनिमाप्नोति पातकी ॥
 । दिवसे शो भ्रांयधर्मं महापापी करोति च । यो गच्छेत्कामतः कामी गुर्विणी वा रजस्वलाम्

तं यातु चन्द्रपापं च महाघोरं च पापिनम् । स यातु तेन पापेन कालसूत्रं चतुर्युगम् ॥७१॥
 मुखं श्रोणीं स्ननं योनिं यः पश्यति परिक्षियाः । कामतः कामदग्धश्च यातु तं चन्द्रकल्मषम्
 स यातु छालामक्ष्यं च चन्द्रपापांचतुर्युगम् । तस्मादुत्तीर्य भवतु चाण्डालोऽन्वो नमुंसकः ॥
 कुहूपूर्णेन्दुसंक्रान्तिचतुर्दश्याष्टमीषु च । मांसं मसूरं लकुचं यश्च भुङ्क्ते हरेर्दिने । ७२ ॥
 कुरुते ग्राम्यधर्मं च यातु तं चन्द्रकिस्त्रियम् । चतुर्युगं कालसूत्रं तेन पापेन गच्छतु ॥
 तस्मादुत्तीर्य चाण्डालीं योनिमाप्नोतु पातकी । सप्तजन्म महारोगी दरिद्रः कुब्जं मूयन् ॥
 एकोदश्यां च यो भुङ्क्ते कृष्णजन्माष्टमीदिने । शिवंरात्रौ महापापी यातु तं चन्द्रपातकम्
 स यातु कुम्भीपाकं च यावदिन्द्राश्चतुर्दश । तेन पापेन चाऽऽप्नोतु चाण्डालीं योनिमेव च
 ताम्रस्यं दुग्धमाध्वीकमुच्छिष्टं घृतमेव च । नारिकेलोदकं कांस्ये दुग्धं सलवणं तथा ॥
 पीतशेषनलं चैव मुक्तशेषं तथौदनम् । अंसकृच्चौदनं भुङ्क्ते सूर्ये नास्तंगते द्विजः ॥
 तं यातु चन्द्रपापं च दुर्निवारं च दारुणम् । स यातु तेन पापेन चान्धकूपं चतुर्युगम् ॥
 स्वकन्याविक्रयी विप्रो देवलो वृषवाहकः । शूद्राणां शवदाही च तेषां वै सूपकारकः
 अध्वर्युगुरुघ्नाती च विष्णुवैष्णवनिन्दकः । तं यातु चन्द्रपापं च दारुणं पापिनं भृशम्
 स यातु तस्मात्पापाच्च तप्तमूर्त्तिं च पातकी । शश्वद्गधो भवतु स यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 तस्मादुत्तीर्य चाण्डालीं योनिमाप्नोतु पातकी । सप्तजन्मसु चाण्डालो वृषभः पञ्चजन्मसु
 गर्दभो जन्मशतकं सूकरः सप्तजन्मसु । तीर्थध्वाङ्क्षः सप्तसु वै विट्कृमिः पञ्चजन्मसु
 जलौको जन्मशतकं शुचिर्भवतु तत्परम् ॥ ९१ ॥
 वृथामांसं च यो भुङ्क्ते स्वार्थं पाकान्नमेव च । तददत्तं महापापी प्राप्नुयाच्चन्द्रपातकम् ॥
 स यातु चन्द्रपापेन चासिपशुं चतुर्युगम् । ततो भवतु सर्पश्च पशुः स्यात्सप्तजन्मसु ॥
 विप्रो वार्धुपिको यो हि योनिजीवी चिकित्सकः । हरेर्नाम्नां च विक्रेता यश्च वा स्वाङ्गविक्रयी
 स्वधर्मकथकश्चैव यश्च स्वात्मप्रशंसकः । मपीनीवी धावकश्च कुलटापोप्य एव च ॥
 तं यातु चन्द्रपापं च चन्द्रो भवतु विज्वरः । न यातु तेन पापेन शूलमोतं सुदारुणम् ॥
 तत्र विद्धो भवतु स यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततो दरिद्रो रोगी च दीक्षाहीनो नरः पशुः ॥
 छालामांसरसानां च तिलानां लवणस्य च । अश्वानां चैव लोहानां त्रिक्रेता नरयातकः ॥
 विपः कुलालः चौरश्च यातु तं चन्द्रपातकम् । स यातु तेन पापेन हुरधारं सुदुःसहम् ॥
 तत्र च्छिन्नो भवतु स यावदिन्द्रसहस्रकम् । तस्मादुत्तीर्य स भवेत्क्षालः सप्तजन्मसु ॥
 सप्तजन्मसु मार्जारी महिषो जन्मपद्यकम् । सप्तजन्मसु मरुलूकः कुनकुरः सप्तजन्मसु ॥

सिन्धुश्च जन्मशतकं, कर्कटी जन्मपञ्चकम् । गोधिका जन्मशतकं गर्दभं: सप्तजन्मसु ॥
 सप्तजन्मसु मण्डूकस्ततः स्यान्मानवोऽधमः । चर्मकारश्च रजकस्तैलकारश्च वर्धकः ॥
 नाविकः शक्जीवी च व्याधश्च स्वर्णकारकः । कुम्भकारो लोहकारस्ततः सन्नरत्नो द्विजः
 इति चन्द्रं शुचिं कृत्वा समुवाच स तारकाम् । त्यक्त्वा चन्द्रं महासाधिव गच्छ कृन्तु-
 मिति द्विजः ॥ १०५ ॥
 प्रायश्चित्तं विना पूवा स्वमेवं शुद्धमानसा । अकामाया बलिष्ठेन न स्त्री जारेण दुष्प्रति-
 क्रमेणमुक्त्वा शुकश्च चन्द्रं वा तारकां सतीम् । सस्मितां सस्मितं तैव चकार च शुभासिद्ध-
 इति श्रीसहस्रं सहस्रं प्रकृतिं नारदनां दुर्गोमां ताराचन्द्रयोर्दोषनिवृत्तिहारणं
 नामाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अथैकोनपष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच-

बृहस्पतिः किं चकार तारकाहरणान्तरे । कथं संप्राप तां साध्वीं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि
 नारायण उवाच-
 हृदना विलासं ताराया स्नान्वाध्यापि गुरुः स्वयम् । प्रथमापथामास शिष्यमन्त्रेणात्रै च
 जानूहवीम् ॥ २ ॥
 शिष्यो गत्वा च तद्वृत्तं ज्ञात्वा वै लोकवव्रततः । रुदञ्जुवाच स्वगुरुं तारकाहरणं मुने ॥
 श्रुत्वा सुरगुरुवीती शशिना च मियां हताम् । मुहूर्ती प्राप मूर्छी च ततः संप्राप्य चेतनाम्
 'रुोवीधीः सशिष्यश्च हृदयेन विदूयता । शोकेन लज्जयाऽऽविष्टो विललाप मुहुर्मुहुः ॥
 उवाच शिष्यान्संनोध्य नीतिं च श्रुतिसंमताम् । साश्रुनेत्रः साश्रुनेत्राच्छोकार्तः शोककार्शितान्

बृहस्पतिरुवाच-

हे भस्सा! तेन द्रष्टोऽहं न ज्ञाने कार्शं परम् । तु खं घर्मेविरुद्धो यः स प्राप्नोति न संशयः ॥
 मन्त्रनास्ति क्षती मार्गो गृहेषु प्रियत्रादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ज्ञया गृहम्
 मन्त्रान्मुच्यते इतिता हता यस्य न लक्षणा । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ ९ ॥
 सुखीला मुन्दरी भार्या मता यस्य गृहादहो । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ १० ॥
 द्वैवेवाप्यस्य यस्य पत्निसाप्या पतिप्रता । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ ११ ॥

१ क. आशुभ जन्मशतकं कर्कटी । २ क. "गृह्य प्र" । ३ क. विप्रो । ४ क. अथ
 तयाऽरण्यं पृष्टात् ।

यस्य माता गृहे नास्ति गृहिणी वा सुशासिता । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ ११ ॥
 प्रियाहीनं गृहं यस्य पूर्णं द्रविणवन्धुभिः । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ १२ ॥
 भार्याशून्या वनसमा, सभार्याश्च गृहा गृहाः । गृहिणी च गृहं प्रोक्तं न गृहं गृहमुच्यते ॥
 अशुचिः स्त्रीविहीनश्च दैवेऽपि च कर्मणि । यदहना कुरुते कर्म न तस्य फलमाप्नुयेत् ॥
 दाहिकाशक्तिहीनश्च यथा मन्दोऽहुताशनः । प्रमाहीनो यथा सूर्यः सोमाहीनो यथा दासी ।
 शक्तिहीनो यथा जीवो यथा चाऽऽत्मा तनुं विना । विनाऽऽर्षीरं यथाऽऽधेयो यथेशः ।
 प्रकृतिं विना ॥ १७ ॥

न च शक्तो यथा यज्ञः फलदां दक्षिणां विना । कर्मणां च फलं वातुं सामग्रीं मूलमेव च
 विना स्वर्णं स्वर्णकारो यथाऽशक्तः स्वकर्मणि । यथाऽशक्तः कुलालश्च मृत्तिकां च विना द्विजाः
 तथा गृही न शक्तश्च संततं सर्वकर्मणि । गृहाधिष्ठानृदेधो च स्वशक्तिगृहिणीं विना वा
 भार्यामूलः क्रियाः सर्वा भार्यामूला गृहास्तथा । भार्यामूलं सुखं सर्वं गृहस्थानां गृहे सदा
 भार्यामूलः सदा हर्षो भार्यामूलं च महत्तमम् । भार्यामूलश्च संसारो भार्यामूलं च सौख्यमन्वशा
 यथा रथश्च रथिनां गृहिणां च तथा गृहम् । सांगणिसु यथा तेषां गृहिणां च तथा प्रियाः ॥
 सर्वरत्नप्रधानं च स्त्रीरत्नं दुष्कृताश्चि । गृहीता सा गृहस्थेनैवेत्याह कमलोद्भवः ॥ १५ ॥
 यथा जलं विना यद्यं पत्रं शोभां विना यथा । तथैव मुंसां सर्वगृहं गृहिणां गृहिणीं विना
 इयिकमुक्त्वा स गुरुः अविशेष गृहं सुहृः । गृहं द्वंद्विनिःसंसारं सुयो मूयः शुचाऽम्बितः
 मुहुर्मुहुश्च सती च चेतनां संनवाप सः । सुषोऽसुषोःरुरोदोषैः रिमारंस्मारं प्रियगुणात् ॥
 अपान्तरे महिज्ञानी ज्ञानिभिश्च प्रबोधितः । सच्चिद्व्येर्मुनिनिष्ठाभ्यैः पुरंदरगृहं व्यो ॥
 स गुरुः पूजितस्तेन चाऽऽतिथ्येन महत्प्रता । समुवाच स्ववृत्तान्तं हृदि धारयमिनाविषम्
 गृहस्थतिवचाः श्रुत्वा रक्तपङ्कनञ्जोषनः । समुवाच भरेऽदश कोवप्रस्फुरिताधरः ॥ १६ ॥

भरेन्द्र उवाच—

दूतानां च सहरं च चारं कर्मणि महत्तमम् । अमीव निपुणं दत्तं तत्र प्रमात्तिनिमित्तकम् ॥
 यथास्ति पातकी चन्द्रे मन्माया तारवा मह । गच्छामि तत्र संनदाः सर्वद्वेषणीः परह
 स्थन निन्ना महाभाग सर्वभद्रं भविष्यति । भद्रवीनं दुर्गनिदं जस्य संतपत्रिषु द्विमा ॥
 इत्युक्त्वा च पुंनासीरो दूतानां च सहरकम् । पुनं प्रस्थापयामासं तत्कर्मनिपुणं मुने ॥
 ते दूता वै सर्वशतं वपुर्निर्गमयेव च । सुहृर्जुषं च विदशेभु आमेवा दाकपापयुः ॥

चन्द्रं च शुक्रं भवने तं प्रपन्नं च विज्वरम् । दृष्ट्वा सतारकं भौतं कथयामासुरिश्वरम् ॥
इति श्रुत्वा शुनासीरो नतवत्को बृहस्पतिम् । उवाच शोकसंतप्तो हृदयेन विदूयता ॥

। महेंद्र उवाच—

शृणु नांयं प्रवक्ष्यामि परिणामिसुखावहम् । भयं त्यज महाभाग सर्वं मद्रं भविष्यति ॥
त्वया नहि जितः शुक्रो न मया दितिनन्दनः । एतदालोच्य चन्द्रश्च जगाम शरणं कविम् ॥
गच्छ शीघ्रं ब्रह्मलोकमस्माभिः सार्वमेव च । ब्रह्मणा सह यास्यामः कैलौसे शंकरं वधम् ?
इत्युक्त्वा तु महेंद्रश्च संतप्तो गुरुणा सह । जगाम ब्रह्मलोकं च सुखदृश्यं निरामयम्
तत्र दृष्ट्वा च ब्रह्माणं ननाम गुरुणा सह । प्रोवाचे सर्ववृत्तान्तं देवानामीश्वरं परम् ॥
महेंद्रेवचनं श्रुत्वा हसित्वा क्रमलोद्भवः । हितं तर्ह्यं नीतिसारमुवाच विनयान्वितः ॥

। ब्रह्मोवाच—

यो ददाति परस्मै च दुःखमेव च सर्वतः । तस्मै ददाति दुःखं च शास्ता कृष्णः सनातनः
अहं सद्यः च मृष्टेश्च पाता विष्णुः सनातनः । यथा रुद्रश्च संहर्ता ददाति च शिवं शिवः
निरन्तरं सर्वसाक्षी धर्मो वै सर्वकारणम् । सर्वे देवा विषयिणः कृष्णाज्ञापरिपालकाः ॥
बृहस्पतिरुत्तमश्च संवत्स्रश्च जिनेन्द्रियः । त्रयश्चाङ्गिरसः पुत्रा वेदवेदाङ्गपारगाः ॥
संवर्ताय कनिष्ठाय न च किंचिद्ददौ गुरुः । स बभूव तारुणी च कृष्णं धंशयति चेश्वरम् ॥
मध्यमस्योत्तमस्य सर्ता भार्गो न गुर्विणीम् । महार कामतस्तां च भ्रातृजायामकामुकाम्
यो हरेद्भ्रातृजायां च कामी वामादकामुकाम् । ब्रह्मदस्यासहस्रं च लभते नात्र संशयः ॥
सुपाति कुम्भीपाकं च यावच्चन्द्रदिवाकरौ । भ्रातृजाया राहारी च मातृगाथी भवेन्नरः ॥
सप्तमाद्वितीर्य पापी च विष्टायां जायते क्रामिः । वर्षकोटिसहस्राणि तत्र स्थित्वा च पातकी
ततो भवेन्महापापी वर्षकोटिसहस्रकम् । पुंश्चलीयोनिर्गते च कृमिश्चैव पुरंदर ॥९३॥
गृध्रकोटिसहस्राणि शनजन्मानि कुक्कुरः । भ्रातृजायापहरणाच्छतजन्मानि सूकरः ९४
ददाति यो न दायं च बलिष्ठो दुर्बलाय च । स याति कुम्भीपाकं च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
माऽमुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
जगद्गुरोः शिवस्यापि गुरुपुत्रो बृहस्पतिः । ज्ञातं करोतु वृत्तान्तमीश्वरं बलिनां वरम् ॥९५॥
सर्वे समूहा देवानां सनद्धाश्च सवाहनाः । मध्यस्था मुनयश्चैव सन्तु वै नर्मदातटे ॥९६॥
पश्चादहं च यास्यामि पुण्यं तं नर्मदातटम् । गुरुस्तद्गुरुपुत्रोऽपि शीघ्रं यातु शिवालयम् ॥

महेन्द्र उवाच—

कथं वा वेदकर्तुश्च सिद्धानां योगिनां गुरोः । मृत्युंजयस्य शंभोश्च गुरुपुत्रो बृहस्पतिः
आङ्गिरास्तेव पुत्रश्च तत्पुत्रश्च बृहस्पतिः । त्वत्तो ज्ञानी महादेवः कथं शिष्यो गुरोः पितुः

ब्रह्मोवाच—

कथेयमतिगुप्तं च पुराणेषु पुरंदर । इमां पुराप्रवृत्तिं च कथयामि निशामय ॥ १२ ॥
मृतवत्सा कर्मदोषाद्भार्या चाङ्गिरसः पुरा । व्रतं चकार मद्वाक्यात्कृष्णस्य परमात्मनः ॥
व्रतं पुंसवनं नाप वर्षमेकं चकार सा । सन्त्कुमारो भगवान्कारयाम स तां व्रतम् ॥
तदाऽऽगत्य च गोलोकात्परमात्मा कृपामयः । स्वेच्छामयं परं ब्रह्म भक्तानुग्रहविग्रहः ॥
सुभ्रूनां च सलक्ष्मीकां तामुवाच कृपानिधिः । प्रणतां साश्रुनेत्रां च विनीतां च तथा स्तुतः

श्रीकृष्ण उवाच—

गृहाणेदं व्रतफलं मम तेजःसमन्वितम् । भुङ्क्ष्व मद्वरतः पुत्रो भविष्यति मर्दशतः ॥
पनिर्गुरुश्च देवानां महतां ज्ञानिनां वरः । पुत्रस्ते भविता साधिव मद्वरेण बृहस्पतिः ॥
मद्वरेण भवेद्यो हि स च मद्वरपुत्रकः । त्वद्भर्ते मम पुत्रोऽयं चिरजीवी भविष्यति ॥
वरजो वीर्यजश्चैव क्षेत्रजः पालकस्तथा । विद्यामन्त्रसुतौ चैव गृहीतः सप्तमः सुतः ॥ ७० ॥
इत्युक्त्वा राविकानाथः स्वलोकं च जगाम सः । श्रीकृष्णवरपुत्रोऽयं ज्ञानी सुरगुरुः स्वयम्
मृत्युंजयं महाज्ञानं शिवाय प्रददौ पुरा । दिव्यं वर्षत्रिलक्षं च तपश्चक्रे हिमालये ॥
स्वयोगं ज्ञानमखिलं तेजःस्वात्मसमं परम् । स्वशक्तिं विष्णुमायां च स्वांशं वै वाहनं वृषम्
स्वशूलं च स्वकवचं स्वसन्त्रं द्वादश क्षरम् । कृपामयः स्तुतस्तेन श्रीकृष्णश्च परात्परः ॥
शिवलोके शिवा सा च विष्णुमाया शिवप्रिया । शक्तिर्नारायणभ्येयं तेन नारायणी मृता ॥
तेजःसु स ईदवानां साऽऽविर्भूता मनातनी । जघान दैव्यनिकरं देवेभ्यः प्रददौ वदम् ॥ ७१ ॥
कल्पान्ते ऽसकन्था च सा मूलमकृतिः सती । पितृवृक्षे तनुं त्यक्त्वा योगाद्वै भिद्धयोगिनी
बभूव शैलकन्या सा साध्वी वै भर्तृनिन्दया । कालेन कृष्णतपसा शंकरं प्राप शंकरा ॥
श्रीकृष्णो हि गुरुः शंभाः परमात्मा परात्परः । कृष्णस्य वरपुत्रोऽयं स्वयमेव बृहस्पतिः ॥
अतो हेनेः सुरगुरुर्गुरुपुत्रः शिवस्य च । इत्येवं कथितं सर्वमतिगुह्यं पुरातनम् । ८९ ॥
इति प्रधानसम्बन्धः श्रुतश्च कथितो मया । पारम्परिकमन्त्रं च कथयामि निशामय ॥
दुर्वाणा गहडश्चैव शंकांशः प्रतापवान् । शिष्यो चाङ्गिरसस्तौ द्वौ गुरुपुत्रोऽप्यथा ततः ॥

प्राणाधिकायां सत्यां च मृतायां दक्षशापतः । स्वज्ञानं स्वं च भगवान्विसस्मार स्वमोहतः
स्मरणं वारयामाव कृष्णेन प्रेरितोऽङ्गिराः । अतो हेतोर्गुरुंश्चैत्रं मत्सुतः स्याच्छिवस्य सः
शीघ्रं गच्छत् कैलासं स्वयमेव बृहस्पतिः । त्वं गच्छ तत्र संनद्धः सदेवो नर्मदातटम् ॥
इत्युक्त्वा जगतां धात्रा विरराम च नारद । गुरुर्धर्यौ च कैलसं महेन्द्रो नर्मदातटम् ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० बृहस्पतेः कैलासगमनं
नामैकोनपष्टितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ पष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । निषीतं च सुधारुयानं त्वन्मुखेन्दुविनिःसृतम् ॥ १ ॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि किमुवाच बृहस्पतिः । शिवं च गत्वा कैलासं दातारं सर्वसंपदाम्
जगत्कर्ता विधाता च किंवा तं प्रत्युवाच सः । एतत्सर्वं समालोच्य वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

शीघ्रं गत्वा च कैलासं भ्रष्टश्रीः शंकरं गुरुः । प्रणम्य तस्थौ पुरतो लज्जामलिनविग्रहः ॥
दृष्ट्वा गुरुमुतं शंभुस्वदतिष्ठत्कुशासनात् । आलिङ्गनं ददौ तस्मै शीघ्रं माङ्गलिकाशिपः ॥
स्वासने वासयित्वा वै पप्रच्छ कुशलं वचः । उवाच मधुरं वाक्यं मीतं तं लज्जितं शिवः ॥

शंकर उवाच—

कथमेवंविधगत्वं च दुःखो मलिनविग्रहः । साश्रुनेत्रो लज्जितश्च भ्रातस्तत्कारणं वद ॥
किंवा तपस्या हीना ते संध्या हीनाऽथवा मुने । किंवा श्रीकृष्णसेवा सा विहीना देवदोषतः
किंवा गुरौ भक्तिहीनोऽभीष्टदेवेऽथवा हरौ । किंवा न रासितुं शक्तः प्रपन्नं शरणागतम् ॥
किंवाऽतिथिस्ते विमुक्तः किंवा पेप्सा बुभुक्षिताः किंवा स्वतःप्रा खी वा ते किंवा पुत्रोऽव-
चस्करः ॥ १० ॥

मुशासितो न शिष्यो वा किं भृत्याश्चोत्तरपदाः । किंवा ते विमुक्ता लक्ष्मीः किंवा रुष्टो गुरुस्तत्र
गरिष्ठश्च गरिष्ठश्च शश्यासंतुष्टमानसः । गुरुस्तत्र वसिष्ठश्च प्रेष्टः श्रेष्टः सतापहो ॥ ११ ॥
किंवा रष्टोऽभीष्टदेवः किंवा रष्टाश्च वाच्यवाः । किंवा रष्टा देवैर्गवाश्च किंवा ते प्रपन्नो रिपुः ॥
किंवा ते बन्धुनिच्छेदो विग्रहो बलिना सह । किंवा पदं परमन्तं किंवा बन्धुघ्नं च वा ॥
केन ते वा कृता निन्दा लोभो पापिभिर्मुने । केन वा त्वं पारित्यक्तो बान्धवेन प्रियेण वा

धनुस्तपक्तस्त्वया किंवा वैराग्येण क्रुधाऽथवा । किंवा तीर्थे नहि स्नातं न दत्तं पुण्यवासरे ॥
 गुरुनिन्दा व-धुनिन्दा खलवक्त्राच्छ्रुताऽथवा । गुरुनिन्दा हि साधूनां मरणादातिरिच्यते ॥
 असद्वैशंपयानां खलानां निन्दनं तथा । दैःशील्यमेवममतां शश्वलारकिणामिह' ॥
 परप्रशंसकाः सन्तः पुण्यव-तो हि भारते । शश्वन्मङ्गलयुक्तश्च राजन्तेऽमलमानसाः ॥
 पुत्रे यशसि तोये च समुद्रे च पराक्रमे । ऐश्वर्ये वा प्रतापे च प्रजाभूमिघनेषु च ॥२०॥
 वचनेषु च बुद्धौ च स्वभावे च चरित्रतः । आचारे व्यवहारे च ज्ञायते हृदयं नृणाम् ॥
 यादृग्येषां च हृदयं तादृक्तेषां च मङ्गलम् । यादृग्गेषां पूर्वपुण्यं तादृक्तेषां च मानमम् ॥
 ह्ययुवत्वा च महादेवो विरराम स्वर्तसादि । तमुवाच महावक्त्रा स्वयमेव बृहस्पतिः ॥

बृहस्पतिरुवाच—

अकथ्यमेव वृत्तान्तं कथयामि किमीश्वर । लोकाः कर्मवशा नित्यं नानाजन्मसु यत्कृतम् ॥
 स्वकर्मणां फलं मुढक्ते ज-तुर्जन्मनि जन्मनि । नहि नष्टं च तत्कर्म विना मोगाच्च भारते
 सुखं दुःखं भयं शोकौ नराणां यत्कृतं प्रभो । केचिद्वदन्ति हि भवेत्स्वकृतेन च कर्मणा
 केचिद्वदन्ति दैवेन स्वभावेनेति केचन । त्रिविधा गतयो ह्यस्य वेदवेदाङ्गपारग ॥ २७ ॥
 स्वयं च कर्मजनकः कर्म वै दैवकारणम् । स्वभावो जायते नृणां स्वात्मनः पूर्वकर्मणः ॥
 स्वकर्मणा च सर्वेषां जन्तूनां प्रतिजन्मनि । सुखं दुःखं भयं शोकः स्वात्मनश्च प्रजायते ॥
 स्वकर्मफलमोक्ता च जीवो हि सगुणः सदा । आत्मा भोजयिता साक्षी निर्गुणः प्रकृतेः परः
 स एवाऽऽत्मा सर्वस्यैवः सर्वेषां च फलप्रदः । स वै सृजति दैवं च स्वभावं कर्म चैव हि
 कर्मणा च नृणां लज्जा प्रशंसा च प्रफुल्लता । लज्जावीजं च वृत्तान्तं तथाऽपि कथयामि ते
 इत्युवत्वा सर्ववृत्तान्तमवोचत् बृहस्पतिः । श्रुत्वा बभूव नम्रास्यो गौरीशो लज्जया तदा ॥
 जपमाला कराङ्गुला कोपाग्निष्टस्य शूलिनः । बभूव सद्यः कम्पश्च रक्तपङ्कजलोचने ॥
 संहर्षुरीशो रुद्रस्य विष्णोः पाद्भुः सखा शिवः । स्रष्टुः स्तुत्यश्च मान्यश्च स्वात्मनः परमा गतिः
 निर्गुणस्य च कृष्णस्य प्रकृतीशस्य नारद । कोपात्प्रवक्तुमारोभे शुक्लकण्ठोष्ठनालुकः ॥

शिव उवाच—

शिवमस्तु च साधूनां वैष्णवानां सनामिह । अवेष्णयानामसनामाशिवं च पदे पदे ॥१७॥
 ददाति वैष्णवेभ्यश्च यो दुःखं मुस्तिपत्नो जनः । श्रीहृष्णमनस्य संहर्ता विष्णमनस्य पदे पदे
 अवैष्णवानां हृदयं नहि शुद्धं सदा मलम् । श्रीहृष्णमनस्स्पर्शं मनोर्नैर्भयकारणम् ॥
 भिद्यते हृदयप्रग्निशिख्यन्ते सर्वसंशयाः । विष्णुन्त्रोपासनया क्षीयते कर्म तन्मृणाम् ॥
 अहो श्रीकृष्णदासानां कः स्वभावः मुनिर्मलः । ह्यनमार्थं मूर्च्छितश्च न शशाप रिर्यं गुरुः ॥

गुरुर्यस्य वगिष्टश्च क्रोधहीनश्च धार्मिकः । शतपुत्रस्यन्यप्येनं न शशाप रिपुं मुनिः ॥
 निःश्वासाद्वै सुरगुरोर्भ्रातुर्मम बृहस्पतेः । भस्मीभूतो तिमिपेण शतचन्द्रो भवेद्द्रुवम् ॥
 तथाऽपि तं नो शशाप धर्मभङ्गभयेन च । तपस्या हीयते शष्पुः कोपागिष्टस्य नित्यशः
 अहो ह्यत्रैरसप्तपुत्रः परस्त्रीलुब्धकः शठः । तपस्विनो वैष्णवस्य ब्रह्मपुत्रस्य धीमतः ॥
 धर्मिष्ठा ब्रह्मणः पुत्रा वैष्णवा ब्राह्मणास्तथा । केचिद्देवा द्विजा दैत्याः पौत्राश्च त्रिविधा मताः
 ये सार्विकवा ब्राह्मणास्ते देवा राजसिकास्तथा । दैत्यास्तामसिका रौद्रा बलिष्ठाश्चोद्धताःसदा
 स्वधर्मनिरता विप्रा नारायणपरायणाः । शैवाः शाक्ताश्च ते देवा दैत्याः पूजाविवर्जिताः
 मुमुक्षवो विष्णुभक्ता ब्राह्मणा दास्यलिप्सवः । ऐश्वर्यलिप्सवो देवाश्चासुरास्तामसास्तथा
 ब्राह्मणानां स्वधर्मश्च कृष्णस्यर्चनमीप्सितम् । निष्कामानां निर्गुणस्य परस्य मङ्गतेरपि
 ये ब्राह्मणा वैष्णवाश्च स्वतन्त्राः परमं पदम् । यान्यन्योपासकाश्चान्यैः सार्धं च प्राकृते लये
 वर्णानां ब्राह्मणाः श्रेष्ठाः साधवो वैष्णवा यदि । विष्णुमन्त्रविहीनेभ्यो द्विजेभ्यः श्वपचो वरः
 पारिपका विपका वा वैष्णवाः साधवश्च ते । सततं याति तांश्चैव विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ॥
 यथा वह्नौ शुष्कतृणं भस्मीभूतं भवेत्सदा । तथा पापं वैष्णवेषु तेजस्विषु हुताशनात् ॥
 गुरुवज्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रवेक्ष्यति । तं वैष्णवं महापूतं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 पुंसां शतं वितृणानं च शतं मातामहस्य च । स्वसोदरांश्च जननमुद्धरन्त्येव वैष्णवाः ॥
 गयार्थं पिण्डदानेन पिण्डदाः पिण्डभोजिनः । समुद्धरन्ति पुंसां च वैष्णवाश्च शतं शतम् ॥
 मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । यमस्तस्मान्महाभीतो वैनतेयादिवोरगः ॥ १८ ॥
 पुनन्त्येव हि तीर्थानि गङ्गादिनि च भारते । कृष्णमन्त्रो रासकाश्च स्पर्शमात्रेण वाक्पते ॥
 पापानि पापिनां तीर्थे यावन्ति प्रभवन्ति च । नश्यन्ति तानि सर्वाणि वैष्णवस्पर्शमात्रतः ॥
 कृष्णमन्त्रोपासकानां रजसा पादपद्मयोः । सद्यो मुक्ताः पातकेभ्यः कृत्स्ना पूता वसुंधरा
 धायुश्च पवनो वह्निः सूर्यः सर्वे पुनाति च । एते पूता वैष्णवानां स्पर्शमात्रेण लीलया
 अहं ब्रह्मा च शेषश्च दमः सासी च कर्मणाम् । एते ह्यष्टाश्च वाञ्छन्ति वैष्णवानो
 समागमम् ॥ १३ ॥

फलं कर्मानुरूपेण सर्वेषां भारते भवेत् । न भवेत्तद्वैष्णवे च स्विज्ञवान्ये यथाऽङ्कुरम्
 हन्ति तेषां कर्म पूर्वं भक्त्याना भक्तवत्सलः । कृपया स्वपदं तेभ्यो ददात्येव कृपानिविः
 तेजस्विनां च प्रवरं वैष्णवं भृगुनन्दनम् । स चन्द्रो दुर्बलो मीतः शुक्रं च शरणं ययौ

मुदर्शनो बलिष्ठं च शुक्रं जेतुं न शक्तिमान् । तथाऽपि चोद्धरिष्यामि तारां मन्त्रेण यद्गुरोः ।
 भज सत्यं परं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् । सुप्रसन्ने भगवति पत्नीं प्राप्स्यसि लीलया
 मन्त्रं तस्य प्रदास्यामि भ्रातः कल्पतरुं परम् । कोटिजन्माघनिधनं च सर्वमङ्गलकारणम्
 ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं नक्षरं जलविन्दुवत् । शरणं याहि गोविन्दं परमात्मानमीश्वरम् ॥
 तावद्भवेच्छा भोगेच्छा स्त्रीसुखेच्छा नृणामिह । यावद्गुरुमुखाभोजान्नं प्राप्नोति मनुं हरेः
 संप्राप्य दुर्लभं मन्त्रं वितृष्णो हि भवेन्नरः । इन्द्रत्वममरत्वं च नहि वाञ्छन्ति वैष्णवाः ॥
 नहि वाञ्छन्ति मोक्षं च दास्यभक्तिं विना हरेः । भक्तिनिर्मथनं भक्तो मोक्षं नो वाञ्छति प्रभोः
 ज्ञानं मृत्युं जयत्वं च सर्वसिद्धिं तदीप्सितम् । वाक्सिद्धिं चैव धातृत्वं भक्तानां नहि वाञ्छितम्
 भक्तिं विहाय कृष्णस्य विषयं यो हि वाञ्छति । विषमसि सुधां त्यक्त्वा वञ्चितो
 विष्णुमायया ॥ ७४ ॥

अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च धर्मोऽनन्तश्च कश्यपः । कपिलश्च कुमारश्च नरनारायणावृषी ॥
 स्वायंभुवो मनुश्चैव प्रह्लादश्च पराशरः । भृगुः शुक्रश्च दुर्वासा वसिष्ठः क्रतुरङ्गिराः ॥
 बलिश्च बालखिल्याश्च वरुणश्च हुताशनः । वायुः सूर्यश्च गरुडो दक्षो गणपतिः स्वयम् ॥
 एते परा भक्तवराः कृष्णस्य परमात्मनः । ये च तस्य कलाः श्रेष्ठास्ते तद्भक्तिपरायणाः ॥
 इत्युक्त्वा शंकरस्तस्मै ददौ कल्पतरुं मनुम् । लक्ष्मीमायाकामबीजं देन्तं कृष्णपदं मुने ॥
 परं पूजाविधानं च स्तोत्रं च कवचं तथा । तम्पुरश्चरणं ध्यानं शुद्धे मन्दाकिनीतटे ॥
 गुरुः संप्राप्य तं मन्त्रं शंकराच्च जगद्गुरोः । वितृष्णो हि भवाब्धौ च बभूव तमुवाच ह ॥

बृहस्पतिरुवाच—

आज्ञां कुरु जगन्नाथ यामि तप्तुं हरेस्तपः । तारा तिष्ठतु तत्रैव न तथा मे प्रयोजनम् ॥
 पश्यामि विषतुल्यं च सर्वं नश्वरमीश्वर । श्रीकृष्णं शरणं यामि सत्यं नित्यं च निर्गुणम् ॥

महादेव उवाच—

परमस्तां स्त्रियं त्यक्त्वा न प्रशंस्यं तपो मुने । संभावितस्य दुश्चर्चा मरणादतिरिच्यते ॥
 पुरो गच्छ महाभाग तमेतं नर्मदातटम् । यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्राहं यामि सत्वरम् ॥
 शिवस्य वचनं श्रुत्वा यथौ सुरगुरुः स्वयम् । आययौ च महाभागः शंकरो नर्मदातटम् ॥
 सगणं शंकरं दृष्ट्वा प्रसन्नवदनक्षणम् । प्रणेमुर्द्वेषताः सर्वा मनवो मुनयस्तथा ॥ ८८ ॥
 ननाम शंभुः शिरसा विष्णुं च कमलोद्भवम् । ददद्वस्तौ महेशाय प्रेम्णाऽऽलिङ्गनमासनम्
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र पागमच्च बृहस्पतिः । प्रणनाम महादेवं विष्णुं च कमलोद्भवम् ॥

सूर्यं धर्ममनन्तं च नरं मां च मुनीश्वरान् । स्वगुरुं पितरं भक्त्या चावसत्तत्र संसदि ॥
संचिन्त्य मनसा युक्तिमूचे तत्र च संसदि । स्वयं विष्णुश्च भगवान्ब्रह्माणं चन्द्रशेखरम् ॥

विष्णुरुवाच—

युवां च मुनयश्चैव समुद्रपुलिनं द्रुतम् । शुक्रं कविं च मध्यस्थं प्रस्थापयितुमर्हथ ॥ ९३ ॥
विग्रहेणैव विषमं भविष्यति न संशयः । मदाशिषा सुरगुरुस्तारां प्राप्स्यति निश्चितम् ॥
सुरैः स्तुतश्च संतुष्टः शुक्राचार्यो भविष्यति । सुरैः शुक्रो हि न जितः कृष्णचक्रेण रक्षितः
युवाम्नां प्रार्थ्यमानोऽहं युवयोः स्तवनेन च । श्वेतद्वीपादागतोऽस्मि पणितुष्टः स्तवेन च ।
शुक्राश्रमसमीपं तु सर्वा गच्छन्तु देवताः । रिपुर्बलिष्ठः स्तत्रेण वशाभूत इति श्रुतिः ॥
इत्युक्त्वा जगतां नापस्तत्रैवान्तरधीयत । स्तुतो ब्रह्मादिर्भेदेवैः प्रणतैः पण्डितैः ॥
गते च जगतां नाथे श्वेतद्वीपं च नारद । चिन्तितश्च सुगः सर्वे विषण्णमनसस्तथा ॥
मुनीन्देवांश्च संबोध्य ब्रह्मा वै तत्र संसदि । उवाच नीतिसारं तत्संमतं शंकरस्य सः ॥

ब्रह्मोवाच—

मम शंभोश्च धर्मस्य विष्णोर्वां सर्वसाक्षिणः । अस्माकं च समः स्नेहो दैत्ये देवे च पुत्रकाः
दैत्यानां च गुरुं शुक्रं प्रपन्नश्च निशाकरः । न जितश्च सुरैः शुक्रः पूजितो दितिनन्दनैः
ताराहेतोरहं यामि शुक्रस्य भवनं सुराः । सर्वे समुद्रपुलिनं यान्तु विष्णोर्निवेशतः ॥
इत्युक्त्वा जगतां घाता चागमच्छुक्रसंनिधिम् । प्रयुर्देवता विप्राः समुद्रपुलिनं मुने ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० श्रीकृष्णोपदिष्टतारोद्धरणोपाय-
ज्ञानं नाम पण्डितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

अथैकपण्डितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच

ततः परं किं रहस्यं बभूवापुरदेवयोः । श्रोतुमिच्छामि भगवन्परं कौतूहलं मम ॥ २ ॥

नारायण उवाच—

ब्रह्मा जगाम निलयं शुक्रस्य च महात्मनः । नानादैत्यगणाकर्णि रत्नमण्डपभूषितम् ॥
पद्माशक्तोदिभिः शिष्यैः परीतं ब्रह्मवादिभिः । सद्यभिः परिव्रामिश्च षोष्टिनं दुर्गमेव च ॥
रक्षितं रक्षकगणैर्दैत्यैश्च शतकोदिभिः । पद्मरागैर्विरचिनैः प्रावारैः परिशोभनम् ॥
ददर्श जगतां घाता समायां भृगुनन्दनम् । स्तुतं मुनिगणैर्दैत्यै रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ १ ॥

सांपतं शृणु मे धर्मवज्रःऽऽगमनकारणम् । प्रेषितस्य सुराणां च विश्वसंहर्तुरेव च ॥
 शिवस्य गुरुपुत्रस्य साध्वी तारां बृहस्पतेः । अपहृत्य निशानायस्तैवैव शरणागतः ॥
 शंभुधर्मश्च सूर्यश्च शक्रोऽनन्तश्च पुत्रक । आदित्या वसवो रुद्रा दिक्पात्राश्च दिर्गेश्वराः
 युद्धायाऽऽयान्ति संनद्धास्तिस्रः कोट्यश्च देवताः । नागाः किंपुरुषाश्चैव यक्षराक्षसगुह्यकाः
 भूताः प्रेताः पिशाचाश्च कूपमाण्डा ब्रह्मराक्षसाः । किराताश्चैव गन्धर्वाः समुद्रपुल्लिनेऽधुना
 तारकामयसंप्राप्ते मध्यस्योऽहं सुतैः सह । वेहि तारां रणं किंवा त्यज चन्द्रं च कामिनम्

शुक्र उवाच—

भागच्छन्तु सुराः सर्वे संनद्धा रणदुर्भेदाः । योत्स्ये विना महेशं च सर्वेषां च गुरुं परम्

दैत्या ऊचुः—

उभयेषां गुरुः शंभुर्मान्यो वन्द्यश्च सर्वदा । धर्मश्च साक्षी सर्वेषां त्वमेव च पितामह ॥
 अन्यांश्च तृणतुल्यंश्च नाहि मन्यामहे वयम् । आगच्छन्तु च योत्स्यामो व्रज ब्रूहि जगद्गुरो ॥
 कृपया गुरुपुत्रस्य यद्यायाति महेश्वरः । आग्नेवाहं प्रयोक्ष्यामः पश्चात् योत्स्यामहे प्रभो ॥

ब्रह्मोवाच—

कालाग्निरुद्रः संहर्ता विश्वस्य बलिनां वरः । हे वत्सास्तेन सार्धं च को वा युद्धं करिष्यति ॥
 भद्रकाली जगन्माता खड्गखर्परधारिणी । तथा दुर्धर्षया सार्धं को वा युद्धं करिष्यति ॥
 सा सहस्रभुजा देवी मुण्डमालाविभूषणा । योजनायतवक्त्रा च दशयोजनविस्तृता ॥
 सप्ततालप्रमाणःश्च यस्या दन्ता मयानकाः । क्रोशमणजिह्वा च महालौला भयंकरी ॥
 अतीव रौद्राः संनद्धा भीमाः शंकरकिंकराः । अनिभीमा भैरवाश्च नन्दी चरणकर्कशः ॥
 शिवस्य पार्षदाः सर्वे महाबलपराक्रमाः । वीरभद्रादयः शूराः कोटिसूर्यसमप्रभाः ॥ ४९ ॥
 सहस्रमूर्धनः शेषस्य फणामण्डलभूषणम् । विश्वं सर्पपतुल्यं च को वा योद्धा च तत्समः ॥
 कालाग्निरुद्रः संहर्ता यस्य शंभोश्च किंकराः । शूलिनस्त्रिपुरघ्नस्य ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥
 यस्य पाशुपताखेण दुर्निवार्येण पुत्रकाः । भस्मीभूतं भवेद्विश्वं दैत्यानां पश्च का कथा ॥
 यस्य शूलेन मिनश्च शङ्खचूडः प्रतापवान् । सुशामा पार्षदवरः कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 त्रिकोटिसूर्यसदृशस्तेजस्वी परमाद्भुतः । राधाकवचकण्ठश्च सर्वदैत्यजनेश्वरः ॥ ५० ॥
 मधुकेटमयोर्हन्ता हिरण्यकशिपोश्च यः । स च विष्णुः समायाति श्वेतद्वीपात्स्वयं प्रभुः ॥
 इत्युक्त्वा जगतां घाता विरराम च संसदि । महस्योवाच दैतेयो दानवानामधीश्वरः ॥

महाद् उवाच—

ममस्तुभ्यं जगद्धातः सर्वेषां प्राक्तनेश्वर । सर्वपूज्य सर्वनाथ किं वक्ष्यामि तवाप्रतः ॥

हिरण्यकशिपोर्हन्ता, मधुकैटभयोश्च यः । सा कला यस्य कृष्णस्य परिपूर्णतमस्य च ॥१४॥
 सर्वान्तरात्मनस्तस्य चक्रं नाम सुदर्शनम् । अस्माकं लोकमस्मांश्च शश्वद्रक्षयति दुःसहम् ॥
 ततो, न बलवाञ्छुर्भुर्न च पाशुपतं विधे । न च काली न शेषश्च न च रुद्रादयः सुराः ॥
 यस्य लोमसु विश्वानि निखिलानि जगत्पते । सर्वाधारस्य च विभोः स्थूलास्थूलतरस्य च
 षोडशांशो भगवतः स चैव हि महान्निराट् । अनन्तो न हि तत्स्थूलो न काली न बृहस्पतिः
 आराच्छन्तु सुराः सर्वे युद्धं कुर्वन्तु सांप्रतम् । न विभेति शैरेभ्यश्च, न च पाशुपताद्वरात्
 नमस्तुभ्यं भगवते शिवाय शिवरूपिणे । नमोऽनन्ताय साधुभ्यो वैष्णवेभ्यः प्रजापते ॥
 श्रीकृष्णस्य प्रसादेन निर्भयोऽहं निरामयः । न मे स्वात्मबलं ब्रह्मंस्तद्बलं यदभोर्वलम् ॥
 स्वपापेन मृतस्तातो-पुरा वै विष्णुनिन्दया । निर्भन्वाच्छहूचूडश्च दर्पाच्च मधुकैटभौ ॥
 त्रिपुरः किं करोऽस्माकं वीरत्वेन न गणयते । तथाऽपि प्रेरितस्तेन सरथश्च महेश्वरः ॥
 इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठो विरराम च संसदि । उवाच जगतां घाता-पुनरेव च नारद ॥१५॥

ब्रह्मोवाच—

विनाशकारणं युद्धमुभयोर्द्वैत्यदेवयोः । सुप्रीत्याचरणं वत्स सर्वमहलकारणम् ॥१६॥
 तारां भिक्षां देहि मह्यं भिक्षुभ्यश्च वेषसे । विमुखे भिक्षुके रानन्गृहस्यः सर्वपापभाक् ॥

सनत्कुमार उवाच—

स्वकीर्तिं रक्ष राजेन्द्र सिंहस्त्वं सुरदैत्ययोः । यस्य भिक्षुर्जगद्धाता तस्य कीर्तेश्च का कथा

सनातन उवाच—

न नितस्त्वं सुरेन्द्रैश्च ब्रह्मेशानपुरोगमैः । रक्षितः कृष्णचक्रेण वैष्णवः पुण्यवाञ्छुचिः ॥

सनन्दन उवाच—

यस्येष्टदेवः सर्वात्मा श्रीकृष्णः प्रकृतोः परः । गुरुश्च वैष्णवः शुक्रः स च केन नितो महान्

सनक उवाच—

पुण्यवाञ्छु जितः केन नितः पापी स्वातकैः । पुण्यदीपो न निर्वाति पावण्डेनैव वायुना ॥

ऋषय ऊचुः—

देहि तारां महाभग चन्द्रं पागाधिकं गुणैः । स्वकीर्तिं रक्ष सुचिरं प्रार्थयामः पुनः पुनः ॥

महाद् उवाच—

द्विषते मङ्गधरे सासात्वहि भूयो विरानते । कर्तारं ब्रूहि मन्त्रायं गुरुं शुकं सतां वरम् ॥

शिष्याणाम् विषये च स धूना गुरुरश्वरः । गुरोः समर्पितं पूजैर्ष्वथैर्षु मुनिश्वरे ॥७३॥

वयं भृत्याश्च पोष्याश्च स्वगुरोः परिचारकाः । ते च शिष्याः कुशलिनो गुर्वाज्ञां पालयन्ति ये
 प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा चकार प्रार्थना काविव् । ददौ शुक्रश्च तारा ता चन्द्रं च मलिन मुने ॥
 दत्त्वा तारां विष्णुं शुक्रं प्रणनाम विधेः पदे । नमस्कृत्य मुनिभ्यश्च प्रणतः स्वपुरं ययौ ॥
 प्रह्लादः सगणो भवत्वा नमस्कृत्य विधेः पदे । प्रत्येकं वै मुनिगणान्प्रणतः स्वगृहं ययौ ॥
 ब्रह्मा ददर्श तारां च प्रणतां स्वपदे सतीम् । लज्जया नम्रवक्रां च रुदतीं गुर्विणीं मुने ॥
 चन्द्रं च प्रणतं घाता क्रौडे संस्थाप्य मायया । उवाच मलिनां तारां कातरौ च कृपामयः ॥
 तारे त्यज मयं मतो भयं किं ते मयि स्थिते । सौभाग्ययुक्ता स्वपतौ भविष्यासि वरेण मे ॥
 दुर्बला बलिना ग्रस्ता निष्कामा न च्युता भवेत् । प्रायश्चित्तेन शुद्धा सा न ह्यी जारेण
 दुष्यति ॥ ८१ ॥

सकामा कामतो जारं भजते स्वसुखेन च । प्रायश्चित्तात् शुद्धा सा स्वामिना परिवर्जिता ॥
 कुम्पीपाके पच्यते सा यावच्चन्द्रदिवा करौ । अन्नं विष्टा जलं मूत्रं स्पर्शनं सर्वपापदम् ॥
 पापीयस्याश्च तस्याश्च साधुभिः परिवर्जितम् ॥ ८३ ॥

कस्य गर्भे वद शुभे गच्छ वस्ते गुरोर्गृहम् । त्यज लज्जां महाभागे सर्वं च प्राक्तनाद्भवेत् ॥
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तंमुवाच सती तदा । चन्द्रस्य गर्भे हे तात त्रिमर्षेण स्वकर्मणा ॥
 सर्वे मे साक्षिणः सन्ति दुर्बलायाः प्रजारते । यदा जग्राह चन्द्रो मां दयाहीनश्च दुर्मतिः ॥
 इत्युक्त्वा तारकादेवी सुपाव कनकप्रभम् । कुमारं सुन्दरं तत्र ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥
 गृहीत्वा तनयं चन्द्रो नत्वा ब्रह्मणमीश्वरम् । जगाम स स्वभवनं ब्रह्मा सिन्धुतटं ययौ ॥
 साध्वी तारां च गुरवे देवेभ्योऽप्यभयं ददौ । आशिषं शंभुर्गर्भाम्हा दत्त्वा लोकं ययौ विधिः
 देवा ययुः स्वभवनं स्वगृहं च बृहस्पतिः । भावानुरक्तवनितां प्राप्य संहृष्टमानसः ॥ ९० ॥
 तारकागर्भसंभूतः स एव च बुधः स्वयम् । तेजस्वी सद्ग्रहो ब्रह्मश्चन्द्रस्य तनयो महान्
 स एव नन्दनवने चित्रां संप्राप्य निर्जने । धृताच्या गर्भसंभूता कुबेरस्य च रेतसा ॥ ९२ ॥
 हृष्ट्या च निर्जने रम्यां कन्यां कपलछोचनाम् । अनीध यौवनस्थां च बाला पौडशवार्धिकाम्
 गान्धर्वेण विवाहेन ता जग्राह विधोः सुतः ॥ ९४ ॥

तस्यामथायं रहसि वीर्याधानं चकार सः । वभूव राजा चित्रायां चैत्रो वै मण्डलेश्वरः ॥
 सद्यदीपावती पृथ्वी शास्ति वै धार्मिकी बली । शनं नद्यो घृतानां च दध्ना नद्यः शतानि च
 शतानि नद्यो दुग्धानां मधुनद्यश्च पौडश । दश नद्यश्च तैलानां शर्करालक्षराशयः ॥
 मिष्टानानां स्वस्तिकानां लक्षराशयश्च नित्यशः । पञ्चकोटिगवां मांसं सापूपं स्वक्षमेव च ॥
 एतेषां च नदी राशीमुज्जते द्वावपणा मुने र्गवां लक्षं च रत्नानां मणीनां दशमेव च ॥

शतलक्षं सुवर्णानां लक्षं वै सूक्ष्मवाससाम् । रत्नानां भूषणं पाशमतीव सुमनोहरम् ॥
 ददौ द्विजातये राजा नित्यं वै जीवितावधि । तस्य वैत्रस्य पुत्रश्च राजाऽधिरथ एव च ॥
 तस्य पुत्रश्च सुरथश्चक्रवर्ती बृहच्छूवाः । महाज्ञानं च संप्राप्य मेधमो मुनिसत्तमात् ॥
 भेजे पुरा विष्णुमायां पुण्यक्षेत्रे च भारते । शरत्काले महापूजा चकार स सरित्तटे ॥
 वैश्येन सार्धं स महाज्ञानिनां मुनिसत्तम । राजा कलिङ्गदेशस्य विराथश्च विशां वरः ॥
 तस्य पुत्रो महायोगी द्रुमिणो ज्ञानिनां वरः । द्रुमिणो वैष्णवः प्राज्ञः दुष्करे दुष्करं तपः ॥
 कृत्वा समार्धिं संपाप ज्ञानिनां वैष्णवाग्रणीः । पुत्रैर्दारैर्निरस्तश्च धनलोभाद्दुरात्माभिः ॥
 स च कोटिसुवर्णं च नित्यं दत्त्वा जलं पपौ । मुक्तिं संपाप संश्लेष्य विष्णुमायां सनातनीम् ॥
 राजा लेभे मनुष्यं च राज्यं निष्कण्टकं मुने । उवाच मधुरं वाक्यं घाता त्रिजगतां पतिः ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० गुरोस्ताराप्राप्ति-
 बुधोत्पत्त्यादिवर्णनं नामैकपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

अथ द्विपष्ठितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कथं राजा महाज्ञानं संप्राप्य मुनिसत्तमात् । वैश्यो मुक्तिं मेव तस्य तन्मे ववाख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

भुवस्य पौश्रो बलवान्निद्रस्तक्लनः दनः । स्वायंभुवमनोर्वैश्यः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 अक्षौहिणीनां शतकं गृहीत्वा सैन्यमेव च । कौलां च वेष्टयामास मुरथरथमहाभतेः ॥
 युद्धं बभूव नियतं पूर्णमब्दं च नारद । चिरंजीवी वैष्णवश्च जिगाय सुरगं नृपः ॥४॥
 एकाकी सुरथो भीतो नन्दिना च बहिष्कृतः । निराया हयमारुह्य जगाम गहन वनम् ॥
 ददर्श तत्र वैश्यं च पुष्पभद्रानदीतटे । तयोर्वभूव संप्रीतिः कृतमान्ययोगोर्मुने ॥ ९ ॥
 वैश्येन सार्धं नृपतिरगच्छन्मेघसाश्रमम् । पुष्करं दुष्करं पुण्यक्षेत्रं वै भारते सुताम् ॥
 ददर्श तत्र नृपतिर्मुनीन्द्रं तीमतेजसम् । शिष्येभ्यश्च प्रबोचन्तं ब्रह्मतत्त्वं सुदुर्लभम् ॥
 राजा ननाप वैश्यश्च शिरसा मुनिपुंगवम् । मुनिस्त्वौ पूजयामास ददौ ताम्सां शुभाशिपम् ॥
 प्रथं चकार कुशल जातिनाम पृथक्पृथक् । ददौ प्रत्युत्तरं राजा क्रमेण मुनिपुंगवम् ॥

सुरथ उवाच—

राजाऽहं सुरथो ब्रह्मैश्वर्यवंशसमुद्भवः । बहिष्कृतः स्वराज्याच्च नन्दिना बलिनाऽप्युना ॥

'कमुपायं करिष्यामि कथं राज्यं भवेन्नमं ।' तन्मा ब्रूहि महाभाग त्वामिव शरणान्तमः ॥
 'अयं वैश्यः' समाधिश्च स्वगृहाच्च बहिष्कृतः । पुत्रैः कलत्रैर्दिवेन धनलोभेना धार्मिकः ॥
 'ब्राह्मणाय' ददौ नित्यं रत्नकोटिं दिने दिने । निषिध्यमानः पुत्रैश्च कलत्रैर्बान्धवैरयम् ॥
 'कोपी' भिराकृतस्तैश्च पुनरप्यपितः शुचा । अयं गृहं च न ययौ विरक्तो ज्ञानवाञ्छुचिः ॥
 'पुत्राश्च' पितृशोकेन गृहं त्यक्त्वा यं युवनेम् । दत्त्वा धनानि विप्रैश्चो विरक्ताः सर्वकर्मसु ॥
 'सुदुर्लभं' हरेर्दास्यं वैश्यस्यास्यं च वाञ्छितम् । कथं प्राप्नोति निष्कामस्तन्मे व्याख्यातु-
 'मर्हसि' ॥ १७ ॥

धेष्वा उवाच—

'करोति' भाष्येया छेन्न विष्णुमायां दुरत्यया । निर्गुणस्य च कृष्णस्य त्रिगुणा विश्वमाज्ञया ॥
 कृपां करोति येषां सां धर्मिणां च कृपामयी । तेभ्यो ददाति कृपया कृष्णभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥
 येषां मायाविनां माया न करोति कृपां नृप । मायया तास्त्रिवधेनाति मोहजालेन दुर्गतान् ॥
 मन्त्रे नित्यसंसारे भ्रामयेद्द्वरा सदा । कुर्वती नित्यबुद्धिं च बिहाय परमेश्वरम् ॥
 देवमन्यं निषेवन्ते तन्मन्त्रं च जवन्ति च । मिथ्या किञ्चिन्निमित्तं च कृत्वा मनसि लोमतः ॥
 सप्तजन्मसु संसेव्य देवताश्च हरेः कलाः । तदा प्रकृत्याः कृपया सेवन्ते प्रकृतिं सदा ॥
 'सप्तजन्मसु संसेव्य' विष्णुमायां कृपामयीम् । शिषे भक्तिं लभन्ते ते ज्ञानानन्दे सनातने ॥
 ज्ञानाधिष्ठातृदेवं च हरेः संसेव्य शंकरम् । अचिराद्विष्णुभक्तिं च प्राप्नुवन्ति महेश्वरात् ॥
 'सेवन्ते' सगुणं संखं विष्णुं विधायिणं तदा । सत्त्वज्ञानाच्च परयन्ति ज्ञानं वै निर्मलं नराः ॥
 'निषेव्य' सगुणं विष्णुं सास्त्रिकां वैष्णवा नराः । लभन्ते निर्गुणे भक्तिं श्रीकृष्णे प्रकृतेः परे ॥
 'गृह्णन्ति' सन्तस्तद्भक्ता मन्त्रं तस्य निरामयम् । निषेव्य निर्गुणं देवं तेऽप्यन्ति च निर्गुणाः ॥
 'असंख्यब्रह्मणां' पातं ते च पश्यन्ति वैष्णवाः । दास्यं कुर्वन्ति सततं गोलोके च निरामये ॥
 'कृष्णभक्तात्कृष्णमन्त्रं' यो गृह्णाति नरोत्तमः । पुरुषाणां सहस्रं च स्वपितृणां समुद्वरेत् ॥
 'सातोमहानो' साहस्रमुद्वरेन्मातरं तथा । दास्यदिकं समुद्वृत्य गोलोकं स प्रयाति च ॥
 'अर्वाणवे' महायोरे कर्णधारस्वरूपिणी । दानान्यारयते नित्यं कृष्णभक्त्या च नौकया ॥
 'स्वकर्मचन्वनं' छेत्तु वैष्णवानां च वैष्णवी । तीक्ष्णशस्त्रस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 'विशेनिका' चाऽऽवरणी शक्तेः शक्तिर्द्विधा नृप । पूर्वं ददाति भक्ताय चेतसाम परारपता ॥
 सत्यस्वरूपः श्रीकृष्णस्तमातरं च नधरम् । बुद्धिर्विवेकिकेत्येवं वैष्णवानां सतामपि ॥
 नित्यरूपा भवेयं धरिति चाऽऽवरणी च धीः । अवैष्णवानामसतां कर्ममोगमुजामहो ॥
 अहं मचेतसः पुत्रः पौत्रश्च ब्रह्मणो नृप । ममापि कृष्णमात्मानं ज्ञानं संपाद्य शंकरात् ॥

गच्छ राजन्नदीतीरं भज दुर्गां सनातनीम् । बुद्धिमावरणीं तुभ्यं देवी दास्यति कामिने ॥
 निष्कामाय च वैश्याय वैष्णवाय च वैष्णवी । बुद्धिं विवेचिकां शुद्धां दास्यत्येव कृपामयी
 इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो ददौ ताम्यां कृपानिधिः । पूजाविधानं दुर्गायाः स्तोत्रं च कवचं मनुम्
 वैश्यो मुक्तिं च संप्राप तां निषेव्य कृपामयीम् । राजा राज्यं मनुत्वं च परमैश्वर्यमीप्सितम् ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं दुर्गोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छति ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० सुरथमेभःसं० सुरथवैश्यो-
 रभिलषितसिद्धिर्नाम द्विपष्टितमोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ त्रिपष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग वद वेदविदां वर । राजा केन प्रकारेण सिषेवे प्रकृतिं पराम् ॥ १ ॥
 सर्वाधिर्नाम वैश्यो वा निष्कामं निर्गुणं विभुम् । मेजे केन प्रकारेण प्रकृतेरुपदेशतः ॥
 किं वा पूजाविधानं च ध्यानं वा मनुमेव च । किं स्तोत्रं कवचं किं वा ददौ राज्ञे महामुनिः
 वैश्याय प्रकृतिस्तस्मै किं वा ज्ञानं ददौ परम् । साक्षाद्भूव तपसा केन वा प्रकृतिस्तयोः ॥
 ज्ञानं संप्राप्य वैश्यश्च किं पदं प्राप दुर्लभम् । गतिर्विभूव राज्ञश्च का वा तां च शृणोम्यहम् ॥

नारायण उवाच—

राजा वैश्यश्च संप्राप्य मन्त्रं वै मेघसो मुनेः । स्तोत्रं च कवचं देव्या ध्यानं चैव पुरंस्कियाम्
 जनाप परमं मन्त्रं राजा वैश्यश्च पुष्करे । ज्ञात्वा त्रिकालं वर्षं च ततः सिद्धो बभूव सः
 साक्षाद्भूव तत्रैव मूलप्रकृतिगोचरी । राज्ञे ददौ राज्यवरं मनुत्वं वाञ्छितं सुखम् ॥
 ज्ञानं निगूढं वैश्याय ददौ चातिमुदुर्लभम् । यद्दत्तं शूलिने पूर्वं कृष्णेन परमात्मना ॥ ८ ॥
 निराहारमतिक्लिष्टं दृष्ट्वा वैश्यं कृपामयी । रुरोद कृत्वा क्रोडे तमचेष्टं श्वातवर्जितम् ॥
 चेतनां कुरु भो वत्सत्युच्चार्य च पुनः पुनः । चेतनां च ददौ तस्मै स्वयं चैतन्यरूपिणी
 संप्राप्य चेतनां वैश्यो रुरोद प्रकृतेः पुरः । तमुवाच प्रसन्नाऽसौ कृपयाऽतिकृपामयी ॥

प्रकृतिरुवाच—

वरं वृणुष्व हे वत्स यत्ते मनसि वर्तते । ब्रह्मत्वमपरत्वं वा ततो वाऽतिमुदुर्लभम् ॥ १ ॥
 इन्द्रत्वं वा मनुत्वं वा सर्वसिद्धत्वमेव च । वुच्छं तुभ्यं न दास्यामि नश्वरं बालकञ्चनम्

वैश्य उवाच—

ब्रह्मद्वयममरत्वं वा मातर्मे नहि याञ्छितम् । ततोऽतिदुर्लभं किंवा न जाने तदभाषितम् ॥
त्वय्येव शरणागतो देहि यद्वाञ्छितं तव । अनश्वरं सर्वसारं वरं मे दातुमर्हसि ॥११॥

प्रकृतिरुवाच—

अदेयं नास्ति मे तुभ्यं दास्यामि मम वाञ्छितम् । यतो यास्पसि गोलोकं पदमेव सुदुर्लभम्
सर्वसारं च यज्ज्ञानं सुरर्षाणां सुदुर्लभम् । तद्ब्रह्मतां महाभाग गच्छ वत्स हरेः पदम् ॥
स्मरणं वन्दनं ध्यानमर्वनं गुणकीर्तनम् । श्रवणं भावनं सेवा कृष्णे सर्वनिवेदनम् ॥
एतदेव वैष्णवानां नवधाभक्तिलक्षणम् । जन्ममृत्युजरारव्याधियमताडनखण्डनम् ॥
आगुर्हरति लोकानां रविरेव हि संततम् । नवधाभक्तिहीनानामसतां पापिनामपि ॥
भक्त स्तद्व्रतचित्ताश्च वैष्णवाश्चिरजीविनः । जीवन्मुक्ताश्च निष्पापा जन्मादिपरिवर्जिताः ॥
शिवः शेषश्च धर्मश्च ब्रह्मा विष्णुर्महान्विराट् । सनत्कुमार. कपिलः सनकश्च सनन्दनः ॥
बौद्धः पञ्चशिखो दक्षो नारदश्च सनातनः । भृगुर्मरीचिर्दुर्वासाः कश्यपः पुलहोऽङ्गिराः ॥
मेधावी लोमश. शुक्रो वसिष्ठः क्रतुरेव च । बृहस्पतिः कर्दमश्च शक्तिरत्रिः पराशरः ॥
मार्कण्डेयो बलिश्चैव प्रह्लादश्च गणेश्वरः । यम सूर्यश्च वरुणो वायुश्चन्द्रो हुताशनः ॥
अकूपर उलूकश्च नाडीजड्यश्च वायुजः । नरनारायणौ कूर्म इन्द्रद्युम्नो विभीषणः ॥
नवधाभक्तियुक्ताश्च कृष्णस्य परमात्मनः । एते महान्नो धर्मिष्ठा भक्तानां प्रवरास्तथा ॥
ये तद्भक्तास्ते तदंशा जीवन्मुक्ताश्च संततम् । पापापहारास्तीर्थानां पृषिव्याश्च विशां पते ॥
ऊर्ध्वं च सप्त स्वर्गाश्च सप्तद्वीपा वसुंधरा । अधः सप्त च पाताला एतद्ब्रह्माण्डमेव च ॥
एवंविधाना विश्वाना संख्या नास्त्येव पुत्रक । एवं च प्रतिविश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
देवा देवर्षयश्चैव मनवो मानवादयः । सर्वाश्रमाश्च सर्वत्र सन्ति ब्रह्माश्च मायया ॥१२॥
महाविष्णोर्लोकूपे सन्ति विश्वानि यस्य च । स षोडशाशः कृष्णस्य चाऽऽत्मनश्च महान्वि-

राट् ॥ ११ ॥

भज सत्यं परं ब्रह्म नित्यं निर्गुणमच्युतम् । प्रकृतेः परमीशानं कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥
निरीहं च निराकारं निर्विकारं निरञ्जनम् । निष्कामं निर्विरोधं च नित्यानन्दं सनातनम्
स्वेच्छामयं सर्वरूप भक्तानुग्रहविग्रहम् । तेजःस्वरूपं परम दातारं सर्वसपदाम् ॥
ध्यानासाध्यं दुराराध्यं शिवादीना च योगिनाम् । सर्वेश्वरं सर्वपूज्यं सर्वेषा सर्वकामदम् ॥
सर्वाधारं च सर्वज्ञं सर्वानन्दकरं परम् । सर्वधर्मपद सर्वं सर्वज्ञं प्राणरूपिणम् ॥ १८ ॥
सर्वधर्मस्वरूपं च सर्वकारणकारणम् । सुखदं मोक्षदं सारं पररूपं च भक्तिदम् ॥१९॥

दास्यदं धर्मदं चैव सर्वसिद्धिप्रदं सताम् । सर्वं तदतिरिक्तं च नश्वरं कृत्रिमं सदा ॥४०॥
 परात्परतरं शुद्धं परिपूर्णतमं शिवम् । यथासुखं गच्छ वत्स भगवन्तमधोक्षजम् ॥४१॥
 कृष्णेतिह्यक्षरं मन्त्रं गृहीत्वा कृष्णदास्यदम् । पुष्करं दुष्करं गत्वा दशलक्षमिमं जप ॥
 दशलक्षजपेनैव मन्त्रमिद्धिर्भजेत्तव । इत्युक्त्वा सा भगवती तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४३ ॥
 वैश्यो नत्वा च तां भक्त्या आगतपुष्करं मुने । पुष्करे दुस्तरं तप्त्वा स लेभे कृष्णमीश्वरम्
 भगवत्याः प्रसादेन कृष्णदासो बभूव सः ॥ ४४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० सुरपसमाधिषेधःसं०
 प्रकृतिवैश्वसंवाद्कथनं नाम त्रिषष्टिमोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुःषष्टिमोऽध्यायः

नारायण उवाच—

राजा येन क्रमेणैव भजे तां प्रकृतिं पराम् । तच्छ्रूयतां महाभाग वेदोक्तं क्रमेव च ॥
 स्नात्वाऽऽचम्य महाराजः कृत्वा न्यासत्रयं तदा । स्वकराङ्गाङ्गमन्त्राणां मृतशुद्धिं चकार सः
 प्राणायामं ततः कृत्वा कृत्वा च स्वाङ्गशोधनम् । ध्यात्वा देवीं च मुन्मथ्यां चकाराऽऽवाहनं
 तदा ॥ ३ ॥
 पुनर्ध्यात्वा च भक्त्या च पूजयामास भक्तितः । देव्याश्च दक्षिणे भागे संथाप्य कमलालयाम्
 संपूज्य भक्तिभावेन भक्त्या परधार्मिकः । देवपट्कं समावाह्य देव्याश्च पुरतो घटे ॥ ५ ॥
 भक्त्या च पूजयामास विधिपूर्व च नारद । गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम्
 देवपट्कं च संपूज्य नमस्कृत्य विचक्षणः । तदा ध्यायेन्महादेवीं ध्यानेनानेन भक्तितः ॥७॥
 ध्यानं च सामवेदोक्तं परं कल्पतरुं मुने । ध्यायेन्नित्यं महादेवीं मूलप्रकृतिरीश्वरीम् ॥८॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनां पूज्यां वन्द्या सनातनीम् । नारायणीं विष्णुमायां वैष्णवीं विष्णुभक्ति-
 दाम् ॥ ९ ॥
 सर्वस्वरूपां सर्वेशां सर्वाधारा परात्पराम् । सर्वविद्यासर्वमन्त्रसर्वशक्तिस्वरूपिणीम् ॥
 सगुणां निर्गुणां सत्यां वरा स्वेच्छामयीं सतीम् । महाविष्णोश्च जननीं कृष्णस्यार्धाङ्गसंभवाम्
 कृष्णभियां कृष्णशक्तिं कृष्णबुद्ध्याधिदेवताम् । कृष्णस्तुता कृष्णपूज्यां कृष्णवन्द्यां कृष्ण-
 मयीम् ॥ १२ ॥
 सप्तकाञ्चनदण्डीभां कोटिसूर्यसमप्रभाम् । ईषद्भाग्यमसनास्यां भक्तानुमहकारिकाम् ॥ १३ ॥
 दुर्गां शतभुजां देवीं महद्दुर्गनिनाशिनीम् । त्रिलोचनभियां सार्वीं त्रिगुणां च त्रिलोचनम्

स्वागतं भगवत्यम्ब शिवलोकाच्छिवप्रिये । प्रसादं कुरु मां भद्रे भद्रकालि नमोऽस्तु ते ॥
घन्योऽहं कृतकृत्योऽहं सफलं जीवनं मम । आगताऽसि यतो दुर्गे माहेश्वरि मदालयम् ॥
अद्य मे सफलं जन्म सार्धकं जीवनं मम । पूजयामि यतो दुर्गा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
भारते भवतीं पूज्यां दुर्गा यः पूजयेद्बुधः । सोऽन्ते याति च गोलोकं परमैश्वर्यवानिह ॥
कृत्वा च वैष्णवीपूजां विष्णुलोकं व्रजेत्सुधीः । माहेश्वरी च संपूज्य शिवलोकं च गच्छति
सात्त्विकी राजसी चैव त्रिधा पूजा च तोमसी । भगवत्याश्च वेदोक्ता चोत्तमा मध्यमाऽवमा
सात्त्विकी वैष्णवानां च शाक्तादीनां च राजसी । अदक्षितानामसतामन्येषां तामसी स्मृता
जीवहत्याविहीना या वरा पूजा तु वैष्णवी । वैष्णवा यान्ति गोलोकं वैष्णवीबलिदानतः ॥
माहेश्वरी राजसी च बलिदानसमन्विता । शाक्तादयो राजसाश्च कैलासं यान्ति तेषां तथा ॥
किरातास्त्रिदिवं यान्ति तांभस्या पूजया तयां । त्वमेव जगतां माता चतुर्वर्गफलेप्रदा ॥
सर्वशक्तिस्वरूपा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ४९ ॥

जन्ममृत्युजराव्याधिहरा त्वं च परात्परा । सुखदा मोक्षदा भद्रा कृष्णभक्तिपदा सदा ॥
नारायणि महामाथे दुर्गे दुर्गतिनाशिनि । दुर्गेतिस्मृतिमात्रेण याति दुर्गं नृणामिह ॥
इति कृत्वा परीहारं देव्यां वामे च सार्धकैः । त्रिपद्या उपरिधात्तु शङ्खं संस्थापयेत्तु सः ॥
तत्र दत्त्वा जलं पूर्णं दूर्वां पुष्पं च चन्द्रनम् । धृत्वा दक्षिणहस्तेन मन्त्रमेवं पठेन्नरः ॥
पुण्यस्त्वं शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानां च मङ्गलम् । प्रभूतः शङ्खचूडात्वं पुराकरूपे पवित्रकः
ततोऽर्ध्यात्रं संस्थाप्य विधिनाऽनेन पाण्डितः । दत्त्वा संपूजयेद्देवीमुक्त्वा (राणि षोडश ॥
त्रिकोणमण्डलं कृत्वा सजलेन कुशेन च । कूर्मं शेषं धरित्रीं च पूजयेत्तत्र धार्मिकः ॥
त्रिपदीं स्थापयेत्तत्र त्रिपद्यां शङ्खमेव च । शङ्खे त्रिभागतोयं च दत्त्वा संपूजयेत्ततः ॥
गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिन्धु कावेरि चन्द्रभागे च कौशिकि ॥
स्वर्गरेखे वनखले पारिमद्रे च गण्डाकि । श्वेतगङ्गे चन्द्ररेखे पम्पे चम्पे च गोमति ॥ ५९ ॥
पद्मावति त्रिपर्णाशे विपाशे विरजे प्रभे । शतहरे चेलगङ्गे जलेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ॥
वह्निं सूर्यं च चन्द्रं च विष्णुं च वह्णं शिवम् । पूजयेत्तत्र तोये च तुलस्या चन्द्रनेन च ॥
नैषेद्यानि च सर्वाणि प्रोक्षयेत्तज्जलेन च । प्रत्येकं वै ततो दद्यादुपचारांश्च षोडश ॥
आसनं वसनं पाद्यं स्नानीयमनुलेपनम् । मधुपर्कं गन्धमर्घ्यं पुष्पं नैवेद्यमीप्सितम् ॥ ६३ ॥
पुनराचमनीयं च ताम्बूलं रत्नभूषणम् । धूपं प्रदीपं तर्पणं चेत्युपचारास्तु षोडश ॥ ६४ ॥
अमूल्यरत्नसंवल्लप्तं नानाचित्रविराजितम् । वरं सिंहासनश्रेष्ठं गृह्यतां शंकरप्रिये ॥ ६५ ॥
अनन्तसूत्रप्रभवमीश्वरेच्छाविनिर्मितम् । उवलदग्निविशुद्धं च वसनं गूढतां शिवे ॥ ६६ ॥

अमूल्यरत्नपात्रस्थं निर्मलं जाह्नवजलम् । पादप्रक्षालनार्थाय दुर्गे देवि प्रगृह्यताम् ॥
 सुगन्धामलकीलिग्धद्रवमेतत्सुदुर्लभम् । सुपकं विष्णुतैलं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥ ६८ ॥
 कस्तूरीकुङ्कुमाकं च सुगन्धिद्रुतचन्दनम् । सुवासितं जगन्मातृगृह्यताममुलेपनम् ॥ ६९ ॥
 माध्वीकं रत्नपात्रस्थं सुपवित्रं सुमङ्गलम् । मधुपर्कं महादेवि गृह्यतां प्रीतिपूर्वकम् ॥
 सुगन्धमूलचूर्णं च सुगन्धद्रव्यसंयुतम् । सुपवित्रं मङ्गलं ह्यै देवि गन्धं गृहाण मे । ७१ ॥
 पवित्रं शङ्खपात्रस्थं दूर्वापुष्पाक्षतान्वितम् । स्वर्गमन्दाकिनीतोयमर्थं चण्डि गृहाण मे
 सुगन्धिपुष्पश्रेष्ठं च पारिजाततरुद्रवम् । नानापुष्पादिमारुचानि गृह्यतां जगदम्बिके ॥
 दिव्यं सिद्धाक्षमौमानं पिष्टकं पायसादिकम् । मिष्टान्नं लड्डुकफलं नैवेद्यं गृह्यतां शिवे
 सुवासितं शीततोयं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् । मया निवेदितं भक्त्या गृह्यतां शैलकन्यके ॥
 गुवाकपर्णचूर्णं च कर्पूरादिसुवासितम् । सर्वभोगवरं रम्यं ताम्बूलं देवि गृह्यताम् ॥ ७६ ॥
 अमूल्यरत्नसारैश्च खचितं नेश्वरेच्छया । सर्वाङ्गशोभनकरं भूषणं देवि गृह्यताम् । ७७ ॥
 तरुनिर्यासचूर्णं च गन्धवस्तुसमन्वितम् । हुताशनशिखाशुद्धं धूपं च देवि गृह्यताम् ॥
 दिव्यरत्नविशेषं च सान्द्रध्वान्तनिधारकम् । सुपवित्रं प्रदीपं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥
 रत्नसारगणाकीर्णं दिव्यं पर्यङ्कमुत्तमम् । सूक्ष्मवस्त्रैश्च संस्यूतं देवि तरुणं प्रगृह्यताम् ॥
 एवं संपूज्य तां दुर्गां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं मुने । ततोऽष्टनायिकादेवीर्यत्नतः परिपूजयेत् ॥
 उग्रचण्डां प्रचण्डां च चण्डोभां चण्डनायिकाम् । अतिचण्डां च चामुण्डां चण्डां
 चण्डवतीं तथा ॥ ८२ ॥
 पद्मे चाष्टदले चैताः प्रागादिक्रमतरुथा । पद्मोपचारैः संपूज्य भैरवान्मन्त्र्यदेशतः ॥ ८३ ॥
 आदौ महाभैरवं च तथा संहारभैरवम् । असिताङ्गं भैरवं च रुरुभैरवमेव च ॥ ८४ ॥
 कालभैरवमप्येवं क्रोधभैरवमेव च । ताम्रचूडं चन्द्रचूडमन्ते वै भैरवद्वयम् ॥ ८५ ॥
 एतान्संपूज्य मध्ये वै नवशक्तीश्च पूजयेत् । तत्र पद्मे चाष्टदले मध्ये वै भक्तिपूर्वकम् ॥
 ब्रह्माणी वैष्णवी चैव शैत्री माहेश्वरी तथा । नारसिंही च वाराहीभिन्द्राणी कार्तिकी तथा
 सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रधानां सर्वमङ्गलाम् । नवशक्तीश्च संपूज्य घटे देवांश्च पूजयेत् ॥
 शंकरं कार्तिकेयं च सूर्यं सोमं हुताशनम् । वायुं च वरुणं चैव देव्याश्चेटीं बटुं तथा ॥
 चतुःषष्टिं योगिनीनां संपूज्य विविपूर्वकम् । यथाशक्ति बलिं दत्त्वा करोति स्तवनं बुधः
 धवचं च गले धत्वा पठित्वा भक्तिपूर्वकम् । ततः कृत्वा परीहारं नमस्कुर्वाद्द्विचक्षणः ॥
 बलिदानविधानं च श्रूयतां मुनिस्ततम । मापातिं महिषं छागं दद्यान्मेपादिकं शुभम् ॥

सहस्रवर्षं सुप्रीता दुर्गा मायातिदानतः । महिषाच्छतवर्षं च दशवर्षं च च्छगलात् ॥
 वर्षं मेघेण कूर्माण्डैः पक्षिभिर्हरिणैस्तथा । दशवर्षं कृष्णसारैः सहस्राब्दं च गण्डकैः ॥
 कृत्रिमैः पिष्टनिर्माणैः षण्मासं पशुभिस्तथा । मासं सुंपकादिकलैरक्षतैरिति नारद ॥
 युवकं व्याविहीनं च सशृङ्गं लक्षणान्वितम् । विशुद्धमाविकाराङ्गं सुवर्णं पुष्टमेव च ॥
 शिशुना बलिना दातुर्हन्ति पुत्रं च चण्डिका । वृद्धेन वै गुरुजनं कुशेनापिष्टबान्धवान् ॥
 धनं चैवाधिकाङ्गेन हीनाङ्गेन प्रजास्तथा । कामिनीं शृङ्गमङ्गेन काणेन भ्रातरं तथा ॥
 घुटिकेन भवेन्मृत्युर्विघ्नं स्याच्चित्रमस्तकैः । हन्ति मित्रं ताम्रघृष्टैर्भ्रष्टश्रीः पुच्छहीनतः ॥
 मायातीनां स्वरूपं च श्रूयतां मुनिसत्तम । वक्ष्याम्यधर्ववेदोक्तं फलहानिर्व्यतिक्रमे ॥
 पितृमातृविहीनं च युवकं व्याधिवर्जितम् । विवाहितं दीक्षितं च परदारविहीनकम् ॥
 अजारजं विशुद्धं च सच्छूद्रपरिपोषितम् । तद्वन्धुम्यो धनं दत्त्वा क्रीतं मृत्यातिरेकतः ॥
 स्नापयित्वा च तं कर्ता पूजयेद्ब्रह्मचन्दनैः । माल्यैर्धूपैश्च सिन्दूरैर्दधिगोरोचनादिभिः ॥
 तं च वर्षं भ्रामयित्वा मृत्युद्वारेण यत्नतः । वर्षान्ते च समुत्सृज्य दुर्गायै तं निवेदयेत् ॥
 अष्टमीनवमीसंधौ दद्यान्मायातिमेव च । इत्येवं कथितं सर्वं बलिदानं प्रसङ्गतः ॥ १०६ ॥
 बलिं दत्त्वा च स्तुत्वा च धृत्वा च कवचं बुधः । प्रणम्य दण्डवद्भूमौ दद्याद्विप्राय
 दक्षिणाम् ॥ १०६ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० पूजाविधिवलिपशुलक्षणाविशेषो
 नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच —

श्रुतं सर्वं महाभाग सुधारसपरं वरम् । स्तोत्रं च कवचं पूजाफलं कलं वद प्रभो ॥

नारायण उवाच—

आर्द्रायां बोधयेद्देवीं मूलेनैव प्रवेशयेत् । उत्तरेणार्चयित्वा तां ध्वषणायां विसर्जयेत् ॥

आर्द्रायुक्तनवम्यां तु कृत्वा देव्याश्च भेषनम् । पूजायाः शनवार्पिक्याः फलप्राप्तेति मानवः

मूलायां तु प्रवेशे च नरमेघफलं लभेत् । उत्तरे पूजनं कृत्वा यानपेयफलं लभेत् ॥

कृत्वा विसर्जनं देव्याः ध्वषणायां च मानवः । लक्ष्मीं च पुत्रपौत्रांश्च लभते नात्र संशयः

भुवः षडक्षिणापुष्यं पूजायां लभते नरः । नक्षत्रयोगाभावे तु पार्वत्याश्चैव नारद ॥

सर्व्वा बोधनं कृत्वा पक्षं संपूज्य मानवः । अश्वमेधफलावाप्त्यै दशम्यां च विसर्जयेत् ॥
 सप्तम्यां पूजनं कृत्वा बलिं दद्याद्विचक्षणः । अष्टम्यां पूजनं शस्तं बलिदानविवर्जितम् ॥
 अष्टम्या बलिदानेन विपत्तिर्जायते नृणाम् । दद्याद्विचक्षणो भक्त्या नवम्यां विधिवद्बलिम्
 बलिदानेन विरेन्द्र दुर्गाप्रतिभवेष्टुणाम् । हिंसानन्यं न पापं च लभते यज्ञकर्मणि ॥१०॥
 उःसर्गकर्ता दाता च च्छेत्ता पोष्टा च रक्षकः । अग्ने पश्चान्निबुद्धा च सुष्टेतेऽवधकारिणः ॥
 योऽयं हन्ति स तं हन्ति नेति वेदोक्तमेव च । कुर्वन्ति वैष्णवीं पूजां वैष्णवास्तेन हेतुना ॥
 एवं संपूज्य सुरयः पूर्णं वर्षं च भक्तितः । क्वचं च गले बध्वा तुष्टान परमेश्वराम् ॥१३॥
 स्तोत्रेण परितुष्टा सा तस्य साक्षाद्भूष ह । स ददर्श पुरो देवीं श्रीम्सूर्यसमप्रभाम् ॥
 तेजस्वरूपा परमां सगुणां निर्गुणां वराम् । इष्ट्वा ता कमतीया च तेजोमण्डलमध्यतः ॥
 स्वेच्छामयीं कृपारूपां भक्तानुग्रहकारिणीम् पुनस्तुष्टान् राजेन्द्रो भक्तिमन्मन्त्रमकंधरः ॥
 सत्वेन परितुष्टा सा सस्मिता ज्येष्ठपूर्वकम् । उवाच सत्वं राजेन्द्रं कृपया जगदम्बिकाः ॥

प्रकृतिरवाच—

साक्षात्संप्राप्य मां राजन्वृणोपि विभवं यस्मिन् । ददामि तुभ्यं विभवं सांपतं वाञ्छितं तव ॥
 निर्जित्य सर्वाल्लङ्घ्यंश्च लब्ध्वा राज्यमवष्टकम् । मन्त्रिण्यसि महाराज सावर्णिमनुरष्टमः ॥
 दास्यामि तुभ्यं ज्ञानं च पारिणामे नराधिप । भक्तिं दास्यं च परमे श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥
 वृणोति विभवं यो हि साक्षान्मा प्राप्य म-दभीः । मायया बध्दितः सोऽपि विधमत्सप्रसृतं त्यजन्
 ब्रह्मादिस्तन्वपर्यन्तं सर्वं नश्वरमेव च । नित्यं सत्वं परं ब्रह्म कृष्णं निर्गुणमेव च ॥२२॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनामहमाद्या परात्परा । सगुणा निर्गुणा चापि वरा स्वेच्छामयी सदा ॥
 नित्यानित्या सर्वरूपा सर्वकारणकारणम् । बीजरूपा च सर्वेषां मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥२४॥
 पुण्ये वृन्दावने रम्ये गोलोके रासमण्डले । राधा प्राणाधिकाऽहं च कृष्णस्य परमात्मनः
 अहं दुर्गा विष्णुमाया बुद्ध्याधिष्ठातृदेवता । अहं लक्ष्मीश्च वैकुण्ठे स्वयं देवी सरस्वती ॥
 सावित्री वेदमाताऽहं ब्रह्मणी ब्रह्मलोकतः । अहं गङ्गा च तुलसी सर्वाधारा वसुंधरा ॥
 नानाविधाऽहं कल्पया मायया सर्वयोपेतः । सा हं वृष्णेन संसृष्टा नृप भूभङ्गलीलाया ॥
 भूभङ्गलीलाया सृष्टेः येन पुंसां महान्विराट् । योम्ना कृपेण विधानि यस्य ज्ञानि हि नित्यशः
 असंख्यानि च तान्येव वृषिमाणि च मायया । अनित्ये नित्यबुद्धिं च सर्वं कुर्वन्ति संततम्
 सप्तसगरसंयुक्ता सप्तद्वीपा वसुंधरा । तदथ, सप्त, पातालः स्वर्लोकश्चैव सप्त, च ॥
 एवं विश्वं बहुविधं ब्रह्माण्डं ब्रह्मणा कृतम् । प्रत्येकं सर्वविषयदेः ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥

सर्वेषामीश्वरः कृष्ण इति ज्ञानं परात्परम् । वेदानां च व्रतानां च तीर्थानां तपसां तथा ॥
 देवानां चैव पुण्यानां सारः कृष्ण इति स्मृतः । तद्भक्तिहीनो यो मूढः स च जीवन्मृतौ ध्रुवम्
 पवित्राणि च तीर्थानि तद्भक्तस्पर्शवायुना । तन्मन्त्रोपासकश्चैव जीवन्मुक्त इति स्मृतः ॥
 मन्त्रग्रहणमात्रेण नरो नारायणो भवेत् । विना जपेन तपसा विना तीर्थेन पूजया ॥
 मातामहानां शतकं पितॄणां च सहस्रकम् । पुंसामेवं समुद्धृत्य गोलोकं च स गच्छति ॥
 इदं ज्ञानं सारभूतं कथितं ते नराधिप मन्वन्तरान्ते भोगान्ते भक्तिं दास्यामि ते हरौ ॥
 मांऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृत्वा कर्म शुभाशुभम् ॥
 अहं यमनुगृह्णामि तस्मै दास्यामि निर्मलाम् । विश्वलां सुदृढां भक्तिं श्रीकृष्णो परमात्मनि ॥
 करोमि वधनां यं यं तेभ्यो दास्यामि संपदम् । प्रातः स्वप्नस्वरूपां च मिरयेति भ्रमस्वप्नविर्णाभ्
 इति ते कथितं ज्ञानं गच्छ वत्स यथासुखम् । इत्युक्त्वा च महादेवो तत्रैवान्तर्धीयत ॥ ४९ ॥
 रात्रा संप्राप्य राज्यं च नत्वा ता प्रथयौ गृहम् । इति ते कथितं वत्स दुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥

* इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० दुर्गामुरथसं०
 ज्ञानकथनं नाम पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

श्रुतं सर्वं नावशिष्टं किञ्चिदेव हि निश्चितम् । प्रकृतेः कवचं स्तोत्रं ब्रूहि मे मुनिसत्तम ॥ १ ॥

नारायण उवाच—

पुरा स्तुता सा गोलोके कृष्णेन परमात्मना । संपूज्य मधुमासे च संप्रीते रासमण्डले ॥ २ ॥
 मधुजैटमयोर्बुद्धे द्वितीये विष्णुना पुरा । तत्रैव काले सा दुर्गा ब्रह्मणा प्राणसंकेते ॥ ३ ॥
 चतुर्थे संस्तुता देवी भक्त्या च त्रिपुरारिणा । पुरा त्रिपुरयुद्धे च महाघोरतरे मुने ॥ ४ ॥
 पञ्चमे संस्तुता देवी वृत्रामुरवधे तथा । शक्रेण सर्वदेवैश्च धोरे च प्राणसंकेते ॥ ५ ॥
 तदा मुनीन्द्रैर्धनुर्भिर्मानवैः सुरथादिभिः । संस्तुता पूजिता सा च कल्पे कल्पे परार्णवा ॥ ६ ॥
 स्तोत्रं च ध्रुयता ब्रह्मन्सर्वविघ्नविनाशकम् । सुखदं मोक्षदं सारं भवसंतारकारणम् ॥ ७ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

त्वमेव सर्वनिननी मूलप्रकृतिरीश्वरी । त्वमेवाऽऽद्या सृष्टिविधौ स्वेच्छया त्रिगुणात्मिका ॥
 कार्यार्थे सगुणा त्वं च वस्तुतो निर्गुणा स्वयम् । परब्रह्मस्वरूपा त्वं सत्या नित्या सनातनी ॥

तेजःस्वरूपा परमा मकानुग्रहविग्रहा । सर्वस्वरूपा सर्वेशा सर्वाधारा परात्परा ॥९॥
 सर्वबीजस्वरूपा च सर्वपूज्या निराश्रया । सर्वज्ञा सर्वतोभद्रा सर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १० ॥
 सर्वबुद्धिस्वरूपा च सर्वशक्तिस्वरूपिणी । सर्वज्ञानप्रदा देवी सर्वज्ञा सर्वमाविनी ॥ ११ ॥
 त्वं स्वाहा देवदाने च पितृदाने स्वधा स्वयम् । दक्षिणा सर्वदाने च सर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥
 निद्रा त्वं च दया त्वं च तृष्णा त्वं चाऽऽत्मनः प्रिया । क्षुत्क्षान्तिः शान्तिरीशा च
 कान्तिस्तुष्टिश्च शाश्वती ॥ १३ ॥

श्रद्धा पुष्टिश्च तन्द्रा च लज्जा शोभा प्रमा तथा । सतां संपत्स्वरूपा श्रीर्विपत्तिरसतामिह
 प्रीतिरूपा पुण्यवतां पापिनां कष्टहाङ्कुरा । शश्वत्त्रर्ममयी शक्तिः सर्वदा सर्वजीविनाम्
 देवेभ्यः स्वपदं दात्री धातृधात्री कृपामयी । हिताय सर्वदेवानां सर्वासुरविनाशिनी ॥
 योगनिद्रा योगरूपा योगदात्री च योगिनाम् । सिद्धिस्वरूपा सिद्धानां सिद्धिदा सिद्ध-
 योगिनी ॥ १७ ॥

माहेश्वरी च ब्रह्मणी विष्णुमाया च वैष्णवी । भद्रदा भद्रवाली च सर्वलोकभयंकारी ॥
 ग्रामे ग्रामे ग्रामदेवी गृहदेवी गृहे गृहे । सतां कीर्तिः प्रतिष्ठा च निन्दा स्वमसतां सदा ॥
 महायुद्धे मह मारी दुष्टसंहाररूपिणी । रक्षास्वरूपा शिष्टानां मातेव हितकारिणी ॥
 वन्द्या पूज्या स्तुता त्वं च ब्रह्मादीनां च सर्वदा । ब्राह्मण्यरूपा विप्राणां तपस्या च
 तपस्विनाम् ॥ २१ ॥

विद्या विद्यावतां त्वं च बुद्धिर्बुद्धिमतां सताम् । मेधा स्मृतिस्वरूपा च प्रतिभा प्रति-
 भावताम् ॥ २२ ॥

राज्ञां प्रतापरूपा च विशां वाणिज्यरूपिणी । सृष्टौ सृष्टिस्वरूपा त्वं रक्षारूपा च पालने ॥
 तथाऽन्ते त्वं महामारी विश्वे विश्वैश्च पूजिते । कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्च मोहिनी
 दुरत्यया मे माया त्वं यथा संमोहितं जगत् । यथा मुग्धो हि विद्वांश्च मोक्षमार्गं न पश्यति ॥
 इत्यात्मना कृतं स्तोत्रं दुर्गाया दुर्गनाशनम् । पूजाकाले पठेद्यो हि सिद्धिर्भवति वाञ्छिता
 वन्द्या च काकवन्द्या च मृतवत्सा च दुर्भगा । श्रुत्वा स्तोत्रं वर्षमेकं सुपुत्रं लभते ध्रुवम्
 कारागारे महाघोरे यो वद्धो दृढवन्धने । श्रुत्वा स्तोत्रं मासमेकं वन्द्यान्मुच्यते ध्रुवम् ॥
 यक्षमग्रस्तो गलङ्कुष्ठी महाशूली महाज्वरी । श्रुत्वा स्तोत्रं वर्षमेकं सद्यो रोगात्प्रमुच्यते ॥
 पुत्रभेदे प्रजामेदे पत्नीभेदे च दुर्गतः । श्रुत्वा स्तोत्रं मासमेकं लभते नात्र संशयः ॥
 राजद्वारे श्मशाने च महारण्ये रणस्थले । हिस्रजन्तुमधीपे च श्रुत्वा स्तोत्रं प्रमुच्यते

गृहदाहे च दावाग्नौ दस्युसैन्यसमन्विते । स्तोत्रश्रवणमात्रेण लभते नात्र संशयः ॥
महादरिद्रो मूर्खश्च वर्षं स्तोत्रं पठेत्तु यः । विद्यावान्वनवांश्चैव स भवेन्नाप्र संशयः ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० दुर्गास्तोत्रं नाम
पट्टपष्ठितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ सप्तपष्ठितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वज्ञानविशारद । ब्रह्माण्डमोहनं नाम प्रकृतेः कवचं वद ॥ १ ॥

नारायण उवाच—

शृणु वक्ष्यामि हे वत्स कवचं च सुदुर्लभम् । श्रीकृष्णेनैव कथितं कृपया ब्रह्मणे पुरा ॥
ब्रह्मणा कथितं पूर्वं धर्माय जाह्नवीतटे । धर्मेण दत्तं मद्यं च कृपया पुष्करे पुरा ॥
त्रिपुरारिश्च यद्भूत्वा जघान त्रिपुरं पुरा । मुमोच धाता यद्भूत्वा मधुकैटभयोर्भयम् ॥
जघान रक्तवीर्यं तं यद्भूत्वा भद्रकालिका । यद्भूत्वा तु महेन्द्रश्च संप्राप कमलालयाम् ॥
यद्भूत्वा च महाकालश्चिजीवी च धार्मिकः । यद्भूत्वा च महाज्ञानी नन्दी सानन्दपूर्वकम् ॥
यद्भूत्वा च महायोद्धा रामः शत्रुभयंकरः । यद्भूत्वा शिवतुर्यश्च दुर्वासा ज्ञानिनां वरः ॥
ॐ दुर्गेति चतुर्थ्यन्तः स्वाहान्तो मे शिरोऽवतु । मन्त्रः षडक्षरोऽयं च भक्तानां कल्प-

पादपः ॥ ७ ॥

विचारो नास्ति वेदेषु ब्रह्मणेऽस्य मनोमुने । मन्त्रब्रह्मणमात्रेण विष्णुतुर्यो भवेन्नरः ॥
यम वक्त्रं सदा पातु चो दुर्गायै नमोन्ततः । ॐ दुर्गे रक्षयति च कण्ठं पातु सदा मयं ॥
ॐ ह्रीं श्रीमिति मन्त्रोऽयं स्कन्धं पातु निरन्तरम् । ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीमिति पृष्ठं पातु मे

सर्वतः सदा ॥ १० ॥

ह्रीं मे वक्षस्थलं पातु हस्तं श्रीमिति संततम् । ॐ श्रीं ह्रीं ह्रीं पातु सर्वाङ्गं स्वमे

जागरणे तथा ॥ ११ ॥

प्राच्यां मां प्रकृतिः पातुः पातु वह्नौ च जण्डिका । दक्षिणे भद्रकाली च नैर्ऋत्यां च

महेश्वरी ॥ १२ ॥

वारुण्यां पातु वाराही वायव्यां सर्वभङ्गला । उत्तरे वैष्णवी पातु तथैशान्यां शिवाग्रिया
जले स्थले चान्तरिक्षे पातु गा अगश्चिका । इति ते कथितं वत्स कवचं च सुदुर्लभं

यस्मै कर्मै न दातव्यं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् । गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्ब्रह्मालंकारचन्दनैः
 कवचं धारयेद्यस्तु सोऽपि विष्णुर्न संशयः । स्नाने च सर्वतीर्थानां शोधिव्याश्रय प्रदक्षिणे
 यत्फलं लभते लोकान्तदेतद्धारणान्मुने । पञ्चलसजपेनैव सिद्धमेतद्भवेद्गुणम् ॥ १७ ॥
 लोके च सिद्धकवचं नास्त्रं विध्यति संकटे । न तस्य मृत्युर्भवति जले वह्नौ विषे ज्वरे ॥
 भीवन्मुक्तो भवेत्सोऽपि सर्वसिद्धेश्वरेश्वरः । यदि स्यात्सिद्धकवचो विष्णुतुल्यो भवेद्गुणम् ॥
 कथितं प्रकृतेः खण्डं सुधाखण्डात्परं मुने । या चैव मूलप्रकृतिर्यस्याः पुत्रो गणेश्वरः ॥
 कृत्वा कृष्णमतं सा च लेभे गणपतिं सुतम् । स्वांशेन कृष्णो भगवान्बभूव च गणेश्वरः
 श्रुत्वा च प्रकृतेः खण्डं सुश्राव्यं च सुधोषणम् । भोजयित्वा च दध्पत्रं तस्मै दद्याच्च काञ्चनम्
 सवत्सां सुरभिं रम्यां दद्याद्भक्तिपूर्वकम् । वासोलंकाररत्नैश्च तोषयेद्वाचकं मुने ॥
 पुष्पाङ्गलंकारवसनैरुपहारगणैस्तथा । पुस्तकं पूजयेद्देवं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ २९ ॥
 एवं कृत्वा यः शृणोति तस्य विष्णुः प्रसीदति । वर्धने पुत्रपौत्रादिर्यशस्वी तत्प्रसादतः ॥
 लक्ष्मीर्वसति तद्देहे क्षान्ते गोलोकमाप्नुयात् । लभेत्कृष्णस्य दास्यं स भक्तिं कृष्णे सुनिश्चलाम्

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० ब्रह्माण्डमोहन-
 कवचं नाम सप्तपद्यितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

समाप्तमिदं श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणस्य द्वितीयं प्रकृतिखण्डम् ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

श्रीमद्ब्रह्मपावनमुनिप्रणीतं—

ह्रिवैवर्तपुराणम् ।

तत्र तृतीयं गणपतिखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥

नारद उवाच—

श्रुतं प्रकृतिखण्डं तदमृताण्यमुत्तमम् । सर्वोत्कृष्टमभीष्टं च मूढानां ज्ञानवर्धनम् ॥ २ ॥
अधुना श्रीगणेशस्य खण्डं श्रोतुमिहाऽऽगतः । तज्जन्मचरितं नृणां सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥
कथं जज्ञे सुरश्रेष्ठः पार्वत्या उदरे शुभे । देवी केन प्रकारेण चालभत्तादृशं सुतम् ॥ ३ ॥
स चांशः कस्य देवस्य कथं जन्म ललामसः । अयोनिंसंभवः किंवा किंवाऽमौ योनिंसंभवः
किंवा तद्ब्रह्म तेजो वा किं यानं च पराक्रमः । का तपस्या च किं ज्ञानं किं वा तन्निर्मलं यशः
कथं तस्य पुरः पूजा विश्वेषु निखिलेषु च । स्थिते नारायणे शंभौ जगदीशे च चातरि ॥
पुराणेषु निगूढं च तज्जन्म परिकीर्तितम् । कथं वा गजवत्क्रोऽपमेकदन्तो महोदरः ॥
एतत्सर्वं समाचक्ष्व श्रोतुं कौतूहलं मम । सुविस्तीर्णं महाभाग तदतीव मनोहरम् ॥ ९ ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । पापसंतापहरणं सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ १० ॥
सर्वमङ्गलदं सारं सर्वश्रुतिमनोहरम् । सुखदं मोक्षबीजं च पापमूलनिकृन्तनम् ॥ ११ ॥
दैत्यादितानां देवानां तेजोराशिसमुद्भवा । देवी संहृत्य दैत्यौघान्दक्षकनशा बभूव ह ॥
सा च नाम्ना सती देवी स्वामिनो निन्दया पुरा । देहं संत्यज्य योगेन जाता शैलप्रियोदरे
शंकराय ददौ तां च पार्वतीं पर्वतो मुदा । तां गृहीत्वा महादेवो जगाम विजनं वनम् ॥
शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् । स रेमे नर्मदातीरे पुष्पोद्याने तया सह ॥
सहस्रवर्षपर्यन्तं देवमानेन नारद । तयोर्विभूव शृङ्गारो विपरीतादिको महान् ॥ १६ ॥

१ क. "वा श्रोतुमिच्छामि गणेशं खण्डमीश्वर । त" । २ २ क कर्म ।

दुर्गाङ्गस्पर्शमात्रेण मदनाम्मुच्छितः शिवः । मूर्च्छिता सा शिवस्पर्शाद्बन्धुधे न दिवानिशम्
 हंसकारण्डवाकीर्णं पुंस्कोकिलंरुताकुले । नानापुष्पविकोसादचे भ्रमरध्वनिगुञ्जिते ॥
 सुगन्धिकुसुमाश्लेषिवायुना सुरभीकृते । अतीव सुखदे रम्ये सर्वजन्तुविवर्जिते ॥१९॥
 दृष्ट्वा तयोस्तच्छृङ्गारं चिन्तां प्रापुः सुराः पराम् । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्नारायणान्ति
 कम् ॥ २० ॥

तं नत्वा कथयामास ब्रह्मा वृत्तान्तमीप्सितम् । संतरुदेवताः सर्वाश्चिप्रचालिका यथा ॥

ब्रह्मोवाच—

सहस्रवर्षपर्यन्तं दैवमानेन शंकरः । रतौ रतश्च निश्चेष्टो न योगी विरराम ह ॥ २२ ॥
 मैथुनस्य विरामे च दम्पत्योर्जगदीश्वरः । किंमूतं भविताऽपत्यं ततः कथितुमर्हसि ॥ २३ ॥

श्रीभगवानुवाच—

चिन्ता नास्ति जगद्धातः सर्वं भद्रं भविष्यति । माये ये शरणापतास्तेपां दुःखं कुतोऽविधे
 येनोपायेन तद्वीथिं भूमौ पतति निश्चितम् । तं कुर्वन् प्रयत्नेन सार्धं देवगणैश्च ॥
 यदा च शंभोर्ज्ञेयिः तस्पर्शस्या उदरे पतेत् । ततोऽपत्यं च सविता सुरासुरविमर्दकम् ॥
 ततः शक्रादयः सर्वे सुरा नारायणाक्षया । प्रययुर्नर्मदातीरं ययौ ब्रह्मा निजालयम् ॥
 तत्रैव पर्वतद्रोणबिहिर्देशे सुराः पराः । विष्णोव्रटनाः सर्वे बभूवुर्भयकातराः । २४ ॥
 शक्रः कुबेरमवदत्कुबेरो वरुणं तथा । समीरणं च त्रुणो यमं चैव समीरणः । २५ ॥
 हुताशतं यमुक्षेव भास्करं च हुताशतम् । चन्द्रं तथा भास्करश्च र्वाशानं चन्द्र एव च ॥
 एवं देवाः प्रेरयन्ति देवाश्च रतिमङ्गले । हरशृङ्गारभङ्गं च कुर्विस्सुवस्ता मरुपरम् ॥
 द्वारि स्थितो वक्रशिखाः शक्रः प्राह महेश्वरम् ॥ २६ ॥

इन्द्र उवाच—

किं करोषि महादेव योगीश्वर ममोऽस्तु ते । जगदशि-जगद्धीन भक्तानां मयमङ्गलम् ॥
 हरिर्जगामेत्युक्त्वा तमाजगाम च भास्करः । उवाच भीतो द्वारस्थो भयार्तो वक्रचक्षुषा ।
 सूर्य उवाच—

किं करोषि महादेव जगतां परिपालक । सुरश्रेष्ठ महाप्राज्ञ पार्वतीश नमोऽस्तु ते ॥
 इत्येवमुक्त्वा श्रीसूर्यः स जगाम भयात्ततः । आजगाम तथा चन्द्र अबोधदशकंधरः ॥
 चन्द्र उवाच—

किं करोषि मिलोकेश शिष्योऽप्यन ममोऽस्तु ते । रत्नात्माराज स्वयंपूर्णं पुष्पश्रवणकीर्तनम् ॥

इत्येवमुक्त्वा भीतश्च विरराम निशापतिः । समीरिणोऽपि द्वारस्थः संवीक्ष्योवाच सादरम् ॥

पवन उवाच—

किं करीषि जंगेनाथ जगद्धन्धो नमोऽस्तु ते । धर्मार्थकाममोक्षाणां बीजरूपसनातन ॥
इत्येषं स्तवनं श्रुत्वा योगज्ञानविशरद- । त्यक्तुक्तमो न तत्याज शृङ्गारं पार्वतीमयात् ॥
दृष्ट्वा सुरान्भयार्ताश्च पुनः स्तोत्रं समुद्यतान् । विजहौ सुखसंभोगकण्ठलज्जां च पार्वतीम् ॥
उत्तिष्ठतो महेशस्य त्रीसल्लज्जायुतस्य च । भूमौ पपात तद्वीर्यं तितः स्कन्दो विभूव-ह ॥
यश्चात्तां कथयिष्यामि कथामातिमनोहराम् । स्कन्दजन्मप्रसङ्गे च सांप्रतं वाञ्छितं शृणु ॥

इति श्रिब्रह्म-महा- गेणपति- नारदना- धर्ममोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

स्थक्त्वा रतिमहादेवो ददर्श पुरतः सुरान् । पलायध्वमिति प्राह कृपया पार्वतीमयात् ॥
देवाः पलायिता भीताः पार्वतीदापहेतुना । सर्वैर्ब्रह्माण्डसंहर्ता चक्रेभ्यः पार्वतीमयात् ॥
सिंहादुत्पायसा दुर्गा न च दृष्ट्वा पुर सुरान् । समुत्थितं कोपवह्निं स्तम्भयामास देहतः
अक्षप्रभृति ते देवा व्यर्थधीर्या भवन्तिवति । शशापै दिवो तां देवान्तिरुष्टा च भूव-ह ॥
तत शिवः शिवां दृष्ट्वा क्रोधसंरक्तलोचनाम् । रुदती नम्रवदनां लिखन्ती धरणीतिलम् ॥
शिवसंस्तान्दु खितां दृष्ट्वा क्रोधसंरक्तलोचनाम् । हस्तेन गृहीत्वा देवेशो वांसयामास वक्षसि
अतीव भीतः संप्रस्त उवाच मधुरं वचः ॥ ७ ॥

शंकर उवाच—

कथं रुष्टा गिरिश्रेष्ठकन्ये घन्ये मनोहरे । मम सौभाग्यरूपे च प्राणाधिष्ठातृदेवते ॥ ८ ॥
किं तेऽमीष्टं करिष्यामि वद मां अगदम्बिके । ब्रह्माण्डसंधे निखिले किमसाध्यमिहाऽऽवयोः
अहो निरपराधं मां प्रसन्ना भवसुन्दरि । देवादज्ञातदोषस्य शान्तिं मे कर्तुमर्हसि ॥ १० ॥
त्वया युक्तः शिषोऽहं च सर्वेषां शिवदायकः । त्वया विना ह्यश्वरश्च शयतुल्योऽशिवः सदा
प्रकृतिस्त्वं च बुद्धिस्त्वं चोक्तिस्त्वं च समा दया । तुष्टिस्त्वं च तथा पुष्टिः शान्तिस्त्वं
क्षान्तिरेव च ॥ १२ ॥

क्षुरवं छाया तथा निद्रा तन्द्रा श्रद्धा सुरेश्वरि । सर्वाधारस्वरूपा त्वं सर्ववीजस्वरूपिणी
स्मिन्पूर्वं वद वच- सांप्रतं सरसं शिवे । त्वत्कोपविपसंदग्वं द्रुतं जीवय मा मृतम् ॥ १४ ॥

शंकरस्य वचः श्रुत्वा क्षमायुक्ता च पार्वती । उवाच मधुरं देवी हृदयेन विदूयता ॥१५॥

पार्वत्युवाच—

किं त्वाऽहं कथयिष्यामि सर्वज्ञं सर्वरूपिणम् । स्वात्मारामं पूर्णकामं सर्वदेहेष्ववस्थितम्
 कामिनी मानसं काममप्रज्ञं स्वामिनं वदेत् । सर्वेषां हृदयज्ञं च हृदीष्टं कथयामि किम् ॥
 सुगोप्यं सर्वनारीणां लज्जाजननकारणम् । अकथयामपि सर्वासां महेश कथयामि ते ॥१८॥
 सुखेषु मध्ये स्त्रीणां च विभवेषु सुरेश्वर । सत्पुंसा सह संपोगो निर्जनेषु परं सुखम् ॥
 तद्भङ्गेन च यद्दुःखं तत्समं नास्ति च स्त्रियाः। कान्तानां कान्तविच्छेदशोकः परमदारुणः
 कृष्णपक्षे यथा चन्द्रः क्षीयमाणो दिने दिने, तथा कान्तं विना कान्ता स्त्रीणां कान्त क्षणे क्षणे
 विन्ता ऽवरश्च सर्वेषामुपतापश्च वाससाम् । साध्वीनां कान्तविच्छेदस्तुरगानां च यैधुनम् ॥
 रतिभङ्गो दुःखमेकं द्वितीयं वीर्यपातनम् । दुःखातिरोकि दुःखं च तृतीयमनपत्यता ॥
 त्रैलोक्यकान्तं कान्तं त्वां लब्ध्वाऽपि न च मे सुतः, या स्त्री पुत्रविहीना च जीवनं तन्निरर्थकम्
 जन्मान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवम् । सद्देशजातपुत्रश्च परब्रह्म सुखप्रदः ॥ २५ ॥
 सुपुत्रः स्वामिनोऽशश्च स्वामितुल्यसुखप्रदः । कुपुत्रश्च कुलाङ्गारो मनस्तापाय केवलम् ॥
 स्वामी स्वांशेन स्वस्त्रीणां गर्भे जन्म लभेद्ब्रह्मवम् । साध्वी स्त्री मातृवृक्ष्या च सततं हित-
 कारिणी ॥ २७ ॥

असाध्वी वैरितुल्या च शश्वत्संतापदायिनी । मुखदुष्टा योनिदुष्टा चाभाध्वीति त्रिधा स्मृता
 कमुपायं करिष्यामि वद योगेश्वरेश्वर । उपायसिन्धो तपसा सर्वेषां च फलप्रद ॥२९॥
 इत्युक्त्वा पार्वतीदेशी नम्रवत्का बभूव ह । प्रहस्य शंकरो देवो बोधयामासं पार्वतीम् ॥
 सुपुत्रबीजं सुखदं तापनाशनकारणम् । मितं स्निग्धं सुरुचिरं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥३१॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

महादेव उवाच—

शृणु पार्वति वक्ष्यामि तव मद्रं भविष्यति । उपायतः कार्यसिद्धिर्भवत्येव जगत्रये ॥
 सर्ववाञ्छितसिद्धेस्तु बीजरूपं सुमङ्गलम् ; मनसः प्रीतिजननमुपायं कथयामि ते ॥२॥
 हरेराराधनं कृत्वा व्रतं कुरु वरानने । व्रतं च पुण्यकं नाम वर्षमेकं करिष्यामि ॥ ३ ॥
 महाकठोरबीजं च वाञ्छाकृत्परतरुं परम् । सुखदं पुण्यदं सारं पुत्रदं सर्वसौख्यदम् ॥४॥

मदीनां च यथा गङ्गा देवानां च हरिर्यथा । वैष्णवानां यथाऽहं च देवीनां त्वं यथा प्रिये
वैर्णानां च यथा विप्रस्तीर्थानां पुष्करं यथा । पुष्पाणां पारिजातं च पत्राणां तुलसीं यथा
यथा पुण्यप्रदानां च तिथिरेकादशी स्मृता । रविवारश्च वाराणां यथा पुण्यप्रदः शिवे
भासानां मार्गशीर्षश्चाप्यृतूनां माघवो यथा । संवत्सरो वत्सराणां गुमानां च कृतं यथा
विद्याप्रदश्च पूज्यानां गुरूणां जननी यथा । साध्वी पत्नी यथाऽऽप्तानां शिष्यस्तानां मनो
यथा ॥ ८ ॥

यथा घनानां रत्नं च भ्रियाणां च यथा पतिः । यथा पुत्रश्च बन्धूनां वृक्षाणां कल्पपादपः ॥
फलानां वै चूतफलं वर्षाणां भारतं यथा । वृन्दावनं वनानां च शतरूपा च योषिताम्
यथा काशी पुरीणां च सूर्यस्तेजस्विनां यथा । यथा शशी खगानां च सुन्दराणां च मन्मथः
शास्त्राणां च यथा वेदाः सिद्धानां कपिलो यथा । हनुमानवानराणां च क्षेत्राणां ब्राह्मणाननम्
यशोदानां यथा विद्या कविता च मनोहरा । औकाशी व्यापकानां च ह्यङ्गानां लोचने यथा
विभवानां हरिकथा सुखानां हरिचिन्तनम् । स्पर्शानां पुत्रसंस्पर्शो हिंसाणां च यथा खलः
पापानां च यथा मिथ्या पापिनां पुंश्चली यथा । पुण्यानां च यथा सत्यं तपसां हरिसे-
वनम् ॥ १९ ॥

यथा घृतं च गव्यानां यथा ब्रह्मा तपस्विनाम् । अमृतं भक्ष्यवस्तूनां सत्पानां धान्यकं यथा
पुण्यदानां यथा तोयं शुद्धानां च हुताशनः । सुवर्णं तैजसानां च मिष्टानां प्रियभाषणम्
गरुडः पक्षिणां चैव हस्तिनामिन्द्रवाहनम् । योगिनां च कुमारश्च देवर्षीणां च नारदः
गन्धर्वाणां चित्ररथो जीवो बुद्धिमतां यथा । सुकवीनां यथा शुक्रः काव्यानां च पुराणकम्
ह्योर्तैस्वतां समुद्रश्च यथा पृथ्वी क्षमावताम् । लाभानां च यथा मुक्तिर्हरिभक्तिश्च संपदाम्
पवित्राणां वैष्णवाश्च वर्णानां प्रणवो यथा । विष्णुमन्त्रश्च मन्त्राणां बीजानां प्रकृतिर्यथा ॥
विदुषां च यथा वाणी गायत्री छन्दसां यथा । यथा कुबेरो यक्षाणां सर्पाणां वासुकिर्यथा
यथा पिता ते शैलानां गवां च सुरारिर्यथा । वेदानां सामवेदश्च तृणानां च यथा कुशः ॥
सुखदानां यथा लक्ष्मीर्मनो वै शीघ्रगामिनाम् । अक्षराणामकारश्च यथा तातो हितपिणाम्
शालग्रामश्च मूर्तीनां पर्शूनां विष्णुपञ्जरः । चतुष्पदानां पद्यास्यो मानवो जीविनां यथा ॥
यथा स्वान्तं चेन्द्रियाणां मन्दाग्निश्च रुजां यथा । बलिनां च यथा शक्तिरहं शक्तिमतां यथा
महान्विराट् च शूलानां सुहृणां परमाणुकः । यथेन्द्र आदितेयानां दैत्यानां च वासिर्यथा

१ क. आभ्रमाणां यथा गिङ्गास्ती* । २ ए. यथेन्द्रः गुणदानां च । ३ क. आत्मा
कालो म्यां ।

स्थयादधीचिर्दानुर्णां प्रह्लादश्चैव साधुषु । ब्रह्माखं च यथाऽस्त्राणां चक्राणां च । सुदर्शनम्
 मृगां राजारामचन्द्रो-बन्विनां लक्ष्मणो यथा । सर्वाधार सर्वस्यैव सर्वबीजं च सर्वदः
 सर्वसारो यथाऽकृष्णो व्रतानां पुण्यकं यथा ॥ २९ ॥

अतं कुरुमहामागे त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । सर्वश्रेष्ठश्च पुत्रस्ते व्रतादेव भविष्यति ॥ ३० ॥
 व्रताराध्यश्च वैकृष्णः सर्वेषां वाञ्छितप्रद । जनो यत्सेवनान्मुक्तः पितृभि कोटिभि सह
 हरिम-त्रं गृहीत्वा च हरिसेवा करोति यः । मारते जन्म सफलं स्वा-मनः स करोति च
 सुदूत्य कोटिपुरुषान्वैकुण्ठं याति निश्चितम् । श्रीकृष्णपार्षदो मूत्वा सुखं तत्रैव मोदते
 सहोदेरान्त्वमृत्याश्च स्वबन्धून्सहचारिणः । स्वस्त्रियश्च समुदूत्य भक्तो याति हरेः पदम् ॥
 तस्माद्गृहाण गिरिजे-हरेर्मन्त्रं सुदुर्लभम् । जप मन्त्रं व्रते तत्र पितृणां मुक्तिररिणम् ॥
 इत्युषस्वाशं करो-देवो गत्वा गिरिजया सह । शशिं च नाह्वयतीरं हरेर्मन्त्रं मनोहरम् ॥
 तस्यैद्दी च-संप्रीत्या क्वचं स्तोत्रसंयुतम् । पूजाविधाननियमं कथयामास तां मुने ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

१ नारायण सवाच—

श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गाःसंहृष्टमानसा । सर्वं व्रतविधानं च संप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच—

सर्वं व्रतविधानं मा वद वेदविदा-वर । हे नाथ कण्ठासिन्धो वनिबन्धो परीत्यर ॥ २ ॥

कामि व्रतोपयुक्तानि द्रव्याणि च फलानि च । समयं नियमं भक्ष्यं विधानं तत्फलं प्रभो ॥

वेष्टि भक्षं विनीताभै नियुक्तं सप्तपुरोहितम् । पुष्पोपहारान्विषांश्च द्रव्याहरणकिंकरान् ॥

अन्यानि चोपयुक्तानि मयाऽज्ञातानि यानि च । संनिधोजय तत्सर्वं स्त्रीणा स्वामी च ॥

सर्वदः ॥ ५ ॥

सिता कौमारकाले च सदा पालनकारक । मर्ता मध्ये सुत, शेषे त्रिषाऽवस्था सुयोपिताम्

लातोऽशोकः-प्राणतुष्ट्यां दत्त्वा सत्स्वामिने मुताम् । स्वामी निवृत्तिमाप्नोति संवत्स्य स्वसुते

प्रियाम् ॥ ७ ॥

चन्द्रप्रयुता या स्त्री सा च भाग्यवती परा । किञ्चिद्विहीना मन्था च सर्वहीनाऽधमा भुवि

एतेषां च समीपस्था प्रशंसा सा जगत्रये । निन्दिताऽन्वेषु संन्यग्ता सर्वमेतच्छ्रुतौ श्रुतम्

सर्वोत्तमा मगपास्त्यं च सर्वसास्त्री च सर्ववित् । देहि मद्यं पुत्रवरं स्वात्मनिर्घृतिहेतुकम् ॥

यथाऽदधीचिर्दातृणां प्रह्लादश्चैव साधुषु । ब्रह्मास्त्रं च यथाऽस्त्राणां चक्राणां च । सुदर्शनम्
जृणां सजा रामचन्द्रो च च्चिनां लक्ष्मणो यथा । सर्वाधारः सर्वसेव्यः सर्वविजं च सर्वदः
सर्वसारो यथाऽकृष्णो व्रतानां पुण्यकं यथा ॥ २९ ॥

मत्तं कुरु महाभागो त्रिपु लोकेषु दुर्लभम् । सर्वश्रेष्ठश्च पुत्रस्ते व्रतादेव भविष्यति ॥ ३० ॥
मथाराध्यश्च वै कृष्णः सर्वेषां वाञ्छितप्रदः । जनो यत्सेवनान्मुक्तः पितृभिः कोटिभिः सह
हरिभ्यः श्रं गृहीत्वा च हरिसेवां करोति यः । भारते जन्म सफलं स्वाः मनः स करोति च
ऽऽख्यस्य कोटिपुरुषान्वैकुण्ठं याति निश्चितम् । श्रीकृष्णपार्षदो भूत्वा सुखं तत्रैव मोदते
सहोदरान्स्वभृत्याश्च स्वबन्धून्सहचारिणः । स्त्रियश्च समुद्रतम्य भक्तो याति हरेः पदम् ॥
तस्माद्गुहाण गिरिजे हरेर्मन्त्रं सुदुर्लभम् । जप मन्त्रं व्रते तत्र पितृणां मुक्तिकारणम् ॥
इत्युचत्वाशं करो देवो गत्वा गिरिजया सह । शशिं च जाह्नवीतीरं हरेर्मन्त्रं मनोहरम् ॥
अस्यैऽदौ च संश्रीत्या कथंच स्तोत्रसंयुतम् । पूजाविधाननियमं कथयामास तां मुने ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

१ नारायण खवाच—

श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गासंहृद्यमानसा । सर्वं व्रतविधानं च संप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ १ ॥

पार्षदस्युवाच—

सर्वं व्रतविधानं मां वद जेदविदां चर । हे नाथ कङ्कासिन्धो दीनबन्धो परीत्पर ॥ २ ॥
कामि व्रतोपयुक्तानि द्विध्याणि च फलानि च । समपं नियमं मक्ष्यं विधानं तत्फलं प्रभो ॥
देहि मद्यं विनीतायै नियुक्तं सप्तपुरोहितम् ॥ पुण्योपहारान्विर्भाश्च द्रव्याहरणार्किकरान् ॥
अन्यानि चोपयुक्तानि मयाऽज्ञातानि यानि च । संनियोजय तत्सर्वं स्त्रीणां स्वामी च ॥
सर्वदः ॥ १ ॥ १ ॥

पिता कौमारकाले च सदा पालनकारकः । भर्ता मध्ये सुतः शेषे त्रिषाऽवस्था सुयोगपिताम्
तातोऽशोकः प्राणतुल्यां दत्त्वा सत्स्वामिने मुताम् । स्वामी निवृत्तिमाप्नोति संन्यस्य स्वसुते
प्रियाम् ॥ ७ ॥

बन्धुप्रययुता मा स्त्री सा च माग्यवती परा । किञ्चिद्विहीना मध्या च सर्वहीनाऽधमा मुवि
एतेषां च सर्गापस्था मशस्या सा जगत्रये । निन्दिताऽन्वेषु संन्यस्ता सर्वमेतच्छ्रुतौ श्रुतम्
सर्वोत्मा भगवांस्त्वं च सर्वसाक्षी च सर्ववित् । देहि मद्यं पुत्रवरं स्वात्मनिर्वृतिहेतुकम् ॥

वन्युकपुष्पलक्षं च देयं राधेश्वराय च । सौम्यौष्ठाधरयोश्चैवं वर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३६ ॥
 मुक्ताफलानां लक्षं च दन्तसौन्दर्यहेतवे । देयं गोलोकनाथाय शैलजे भक्तिपूर्वकम् ॥
 रत्नगोन्दुकलक्षं च गण्डसौन्दर्यहेतवे । महेश्वराय दातव्यं व्रते शैलेन्द्रकन्यके ॥ ३७ ॥
 रत्नपाशकलक्षं च देयं ब्रह्मेश्वराय च । ओष्ठाधःस्थलरूपाय व्रती प्राणेशि भक्तिः ॥
 कर्णभूषणलक्षं च रत्नसारविनिर्मितम् । देयं सर्वेश्वरायैव कर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३९ ॥
 माध्वीककलशानां च लक्षं रत्नविनिर्मितम् । देयं विश्वेश्वरायैव स्वरसौन्दर्यहेतवे ॥
 सुधापूर्णं च कुम्भानां सहस्रं रत्ननिर्मितम् । देयं कृष्णाय देवेशि वाक्पसौन्दर्यहेतवे ॥
 रत्नप्रदीपलक्षं च गोपवेपविषाधिने । देयं किशोरवेपाय द्वाष्टिसौन्दर्यहेतवे ॥ ४२ ॥
 धत्तूरकुसुमाकारं रत्नपात्रसहस्रकम् । देयं गोरक्षकायैव गलसौन्दर्यहेतवे ॥ ४३ ॥
 सद्रत्नसाररचितं पद्मनालसहस्रकम् । देयं चण्डकपालाय बाहुसौन्दर्यहेतवे ॥ ४४ ॥
 लक्षं च रक्तपद्मानां करसौन्दर्यहेतवे । देयं गोपाङ्गनेशाय नारायणि हरिव्रते ॥ ४५ ॥
 अङ्गुलीयकलक्षं च रत्नसारविनिर्मितम् । अङ्गुलीनां च रूपार्थं देयं देवेश्वराय च ॥
 मणीन्द्रसारलक्षं च श्वेतवर्णं मनोहरम् । देयं मुनीन्द्रनाथाय नखसौन्दर्यहेतवे ॥ ४७ ॥
 सद्रत्नसारहाराणां लक्षं चातिमनोहरम् । देयं मदनभोहाय वक्षःसौन्दर्यहेतवे ॥ ४८ ॥
 सुपक्षश्रीफलानां च लक्षं च सुमनोहरम् । देयं सिद्धेन्द्रनाथाय स्तनसौन्दर्यहेतवे ॥
 सद्रत्नवर्तुलाकारपत्रलक्षं मनोहरम् । देयं पद्मालयेशाय देहसौन्दर्यहेतवे ॥ ५० ॥
 सद्रत्नसाररचितं नामीनां च सहस्रकम् । प्रदेयं पद्मनाभाय नाभिसौन्दर्यहेतवे ॥
 सद्रत्नसाररचितं रथचक्रसहस्रकम् । नितम्बसौन्दर्यार्थं च देयं वै चक्रपाणये ॥
 सुवर्णरिम्मास्तम्नानां लक्षं च सुमनोहरम् । प्रदेयं श्रीनिवासाय श्रोणिषौन्दर्यहेतवे ॥
 शतपत्रस्थलाढानां लक्षमम्लानमैसतम् । प्रदेयं पद्मनेत्राय पादसौन्दर्यहेतवे ॥ ५४ ॥
 सुवर्णरचितानां च खड्गनानां सहस्रकम् । गतिसौन्दर्यहेत्यर्थं देयं लक्ष्मीश्वराय च ॥
 राजहंससहस्रं च गजेन्द्राणां सहस्रकम् । सुवर्णरचितं देयं हरये गतिहेतवे ॥ ५३ ॥
 सुवर्णच्छत्रलक्षं च देयं नारायणाय च । विचित्रं रत्नसारेण मूर्धसौन्दर्यहेतवे ॥ ५७ ॥
 मालतीनां च कुसुममक्षतं लक्ष्मीश्वरि । देयं वृन्दावनेशाय हास्यसौन्दर्यहेतवे ॥ ५८ ॥
 अमूर्यरत्नलक्षं च देयं नारायणाय वै । सुव्रते व्रतपूर्णार्थं शीलसौन्दर्यहेतवे ॥ ५९ ॥
 स्वच्छस्फटिकसंकाशं मणिन्द्रश्रेष्ठलक्षकम् । देयं मुनीन्द्रनाथाय मनःसौन्दर्यहेतवे ॥ ६० ॥

प्रवालसारसंकाशं मणिसारसहस्रकम् । देयं कृष्णाय भक्त्या च पियरागविवृद्धये ॥
 माणिक्यसारलक्षं च देयं कृष्णाय यत्नतः । जन्मनः कोटिपर्यन्तं स्वामिसौभाग्यहेतवे ॥
 कूपमाण्डं नारिकेलं च जम्बीरं श्रीफलं तथा । फलान्पेतानि देयानि हरये पुत्रहेतवे ॥
 रत्नेन्द्रसारलक्षं च देयं कृष्णाय यत्नतः । असंख्यजन्मपर्यन्तं स्वामिनो धनवृद्धये ॥
 वाद्यं नानाप्रकारं च कांस्यतालादिकं परम् । व्रते संपत्तिवृद्धयर्थं श्रीहरिं श्रावयेद्व्रती ॥
 पायसं पिष्टकं सर्पिः शर्कराक्तं मनोहरम् । प्रदेयं हरये भक्त्या स्वामिनो भोगवृद्धये ॥
 सुगन्धिपुष्पमालानां लक्षमशतमीप्सितम् । प्रदेयं हरये भक्त्या हरिभक्तिविवृद्धये ॥६७॥
 नैवेद्यानि च देयानि स्वादूनि मधुराणि च । श्रीकृष्णपीतिप्राप्त्यर्थं दुर्गे नानाविधानि च
 नानाविधानि पुष्पाणि तुलसीसंयुतानि च । श्रीकृष्णप्रीयये भक्त्या व्रते देयानि सुव्रते ॥
 ज्ञानानां सहस्रं च प्रत्यहं भोजयेद्ब्रवी । स्वात्मनः सत्यवृद्धयर्थं व्रते जन्मनि जन्मनि ॥
 पुष्पाञ्जलिशतं देयं नित्यं पूर्णं च पूजये । प्रणामशतकं देवि कर्तव्यं भक्तिवृद्धये ॥
 मण्यसांश्च हविष्यालं मासान्घ्र फलादिकम् । हविः पक्षं जलं पक्षं व्रते भोजे च सुव्रते ॥
 रत्नमदीशतकं वह्निं दद्याद्दिवानेशम् । रात्रौ कुशासनं कृत्वा नित्यं जागरणं व्रते ॥
 ज्ञानवृद्धेर्जागरणे सुबुद्धिर्मूलभोजने । लोभमोहकामक्रोधभयशोकविवादकम् ॥ ७२ ॥
 स्मरणं कीर्तनं कौञ्जिकं प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् । संकल्पोऽध्यवसायश्च क्रिया निर्वृत्तिरित्यपि ॥
 विविधं मैथुनं त्याज्यं व्रतिना व्रतशुद्धये । कलहश्च परित्याज्यो व्रते क्रीडाविवृद्धये ॥
 संपूर्णं च व्रते देवि प्रतिष्ठा तदनन्तरम् । त्रिशतं वै षष्ट्यधिकं रज्जुकं वस्त्रसंयुतम् ॥
 समोदयं श्लोपवीतं च श्लोपहारं ददात्वयम् । त्रिशतं वै षष्ट्यधिकसहस्रं विप्रभोजनम् ॥
 त्रिशतं वै षष्ट्यधिकं सहस्रं तिलहोमकम् । त्रिशतं वै षष्ट्यधिकं सहस्रं स्वर्गमेव च ॥
 देया व्रतसमाहौ च दक्षिणा विधिवोधिता । अन्यां समाप्तिदिवसे कथयिष्यामि दक्षिणाम्
 एतद्ब्रूतकालं देवि ददा भक्तिर्हरो भवेत् । हरितुल्यो भवेत्पुत्रो विद्वयातो भुवनत्रये ॥
 सौन्दर्यं स्वामिसौभाग्यमैश्वर्यं विपुलं धनम् । सर्वकामिच्छितसिद्धीनां धामं जन्मनि जन्मनि ॥
 इत्येवं कथितं देवि व्रतं कुरु महेश्वर । पुत्रस्ते भविता साध्वीत्युत्तया स विरराप ह ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० पुण्यकव्रतविधानं नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गां संहृष्टमानसा । पुनः प्रपच्छ वान्तं सा दिग्घ्नां व्रतकथां शुभाम् ॥

पार्वतिसुवाच—

किमद्भुतं व्रतं नाथ विधानं फलमस्य च । अभिक्तां तत्कथां ब्रूहि व्रतं केन प्रकाशितम् ॥

महादेव उवाच—

शतरूपा मनोः पत्नी पुत्रदुःखेन दुःखिना । ब्रह्मणः स्थानमागत्य सा ब्रह्माणमुवाच ह ।

शनरूपीवाच—

ब्रह्मन्केन प्रकारेण बन्ध्यायाश्च सुतो भवेत् । तन्मे ब्रूहि जगद्वातः सृष्टिकारणकारण ॥

तज्जन्म निष्कलं ब्रह्मनैश्वर्यं धनमेव च । किञ्चिन्न शोभते गेहे विना पुत्रेण पुत्रिणाम् ॥

तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मान्तरसुखावहम् । सुखदो मोसदः प्रीतिदा । पुत्रश्च पुत्रिणाम् ॥

पुत्री पुत्रमुखं दृष्ट्वा चाश्वमेधशतोद्भवम् । फलं पुनामनरकप्रागहेतुं लभेद्भुवम् ॥ ७ ॥

पुत्रोत्पत्तेरुपायं वै वद मां तापसंयुताम् । तदा मद्रं न चेद्भर्त्रा सह यास्यामि काननम् ॥

गृहाण राज्यपैश्वर्यं धनं पृथ्वीं प्रजवहाम् । किमेतेनाऽवयोस त विनां पुत्रैरपुत्रिणो ॥

अपुत्रिणो मुखं द्रष्टुं विद्वान्ने तसहतेऽशिवम् । मुखं दर्शयितुं लज्जां समवाप्नोत्यपुत्रकः ॥

अथवा गरलं मुक्त्वा प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् । अपुत्र्यौत्रशिखं गृहं स्थातृर्नविहीनकम् ॥

रुस्येवमुक्त्वा सा साक्षाद्ब्रह्मणोऽग्रे ररीर ह । कृपानिधिश्च तां दृष्ट्वा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु व-से प्रवक्ष्यामि पुत्रोपायं सुखावहम् । सर्वैश्वर्यादिर्वाञ्छं च सर्ववाञ्छाप्रदं शुभम् ।

भावशुक्लप्रयोदर्शां व्रतमेतत्सुपुण्यकम् । कर्तव्यं शुद्धकाले च कृष्णमाराध्य सर्वदम् ॥

संवत्सरं च कर्तव्यं सर्वविघ्नविनाशनम् । द्रव्याणि वैदूरुक्तानि व्रते देयानि सुव्रते ॥

व्रतं च काण्वशालोक्तं सर्ववाञ्छितसिद्धिवम् । कृत्वा पुत्रं लभ शुभे विष्णुतुरपपराकपम्

ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा कृत्वा व्रतमुत्तमम् । प्रियव्रतोत्तानपादौ लेभे पुत्री मनोहरौ ।

व्रतं कृत्वा देवहूनिर्लेभे भिद्वैश्वर्यं सुतम् । नागायणाद्यं कपिलं पुण्यकं सिद्धिदं शुभम् ॥

अस्त्वर्थादं कृत्वा तु लेभे शक्तिमुतं शुभा । शक्तिकान्ता व्रतं कृत्वा सुतं लेभे पराशाम् ॥

आदितिश्च व्रतं कृत्वा लेभे वापनकं सुतम् । शची नवव्रतं पुत्रं च लेभे कृत्वा देवीश्वरी ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गां संहृष्टमानसा । पुनः प्रपच्छ ५ न्तं सा दिग्वां व्रतकथां शुभाम् ॥

पार्वत्युवाच—

किमद्भुतं व्रतं नाग विधानं फलमस्य च । अपिकां तत्कथां ब्रूहि व्रतं केन प्रकाशितम् ॥

महादेव उवाच—

शतरूपा मनोः पत्नी पुत्रदु खेन दु खिना । ब्रह्मणः स्थानमागत्य सा ब्रह्माणमुवाच ह ।

शनरूपोवाच—

ब्रह्मन्केन प्रकारेण बन्ध्यायाश्च सुतो भवेत् । तन्मे ब्रूहि जगद्वातः सृष्टिकारणकारण ॥

तज्जन्म निष्फलं ब्रह्मक्षैश्वर्यं धनमेव च । किञ्चित् शोभते गेहे विना पुत्रेण पुत्रिणाम् ॥

तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मान्तरसुखावहम् । सुखदो मोसदः प्रीतिदा । पुत्रश्च पुत्रिणाम् ॥

पुत्री पुत्रमुखं दृष्ट्वा चाश्वमेधशतोद्भवम् । फलं पुंनाभनरकप्रागहेतुं लभेद्भुवम् ॥ ७ ॥

पुत्रोत्पत्तेरुपायं वै वद मां तापसंयुताम् । तदा मद्रं न चेद्भर्त्रा सह यास्यामि काननम् ॥

गृहाण राज्यमैश्वर्यं धनं पृथ्वीं प्रजावहाम् । किमेतेना ऽवगोस् । त विनां पुत्रैरपुत्रिणो ॥

अपुत्रिणो मुखं द्रष्टुं विद्वान्ने रसहतेऽशिवम् । मुखं दर्शयितुं लज्जां समवाप्नोत्यपुत्रकः ॥

अपवा गरलं मुक्त्वा प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् । अपुत्रपौत्रशिवे गृहं स्यात्सर्वविहीनकम् ॥

रस्येवमुक्त्वा सा साक्षाद्ब्रह्मणीऽग्रे स्मरेद् ह । कृपानिधिश्च तां दृष्ट्वा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु व-से प्रवक्ष्यामि पुत्रोपायं सुखावहम् । सर्वैश्वर्यादिर्धानं च सर्ववाञ्छाप्रदं शुभम् ।

मावशुक्लत्रयोदश्यां व्रतमेतत्सुपुण्यकम् । कर्तव्यं शुद्धकाले च कृष्णमाराध्य सर्वदम् ॥

संवत्सरं च कर्तव्यं सर्वविघ्नविनाशनम् । द्रव्याणि वैदेरुक्तानि व्रते देयानि सुव्रते ॥

व्रतं च काण्वशाखोर्कं सर्ववाञ्छितसिद्धिवम् । कृत्वा पुत्रं लभ शुभे विष्णुत्वरुपराक्रमम्

ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा कृत्वा भ-मुत्तमम् । प्रियव्रतोत्तानयादौ लेभे पुत्रौ मनोहरौ ।

व्रतं कृत्वा देवहूनिर्लेभे सिद्धेश्वरं सुतम् । नागपणाशं कपिलं पुण्यकं सिद्धिदं शुभम् ॥

अस्वर्नादं कृत्वा तु लेभे शक्तिमुतं शुभा । शक्तिकान्ता धनं कृत्वा सुतं लेभे, पराशरम् ॥

आदितिश्च व्रतं कृत्वा लेभे वापनकं सुतम् । शची जवन्नं पुत्रं च लेभे कृषिदर्मेश्वरो ॥

उच्चानपादपत्नीदं कृत्वा ऐमे ध्रुं सुतम् । कुबेरजाया कृत्वेदं ऐमे च नलम्बाम् ॥
 सूर्यपत्नीं मनुं ऐमे ठत्वेदं मन्मुत्तमम् । अग्निपत्नीं सुतं चन्द्रं ऐमे ठत्वेदमुत्तमम् ॥
 ऐमे चाङ्गिरसः पत्नीं ठत्वेदं मन्मुत्तमम् । नृदम्पतिं सुगुहं पुत्रमश्व प्रभावनः ॥
 भृगोर्भार्या मत्तं कृत्वा ऐमे देव्यगुहं सुतम् । शुक्रं नागवर्मां च सर्वेभस्विनीं तसम् ॥
 इत्येवं कथितं देवि मत्तानां मन्मुत्तमम् । त्वेवं कुरु चर्यागि हिनाउदमुने नृपे ॥
 सायं राजेन्द्रपत्नीनां देवीनां च सुखबहुम् । मन्मेवन्महासाधि साध्विनां प्रागतः विश्वम् ॥
 मन्स्यास्य प्रभावेण सयं गोपङ्गनेधः । ईधः सर्वभूतानां तत्र पुत्रो भविष्यति ॥
 इत्युक्त्वा संहरस्तत्र विराम च नारद । मत्तं चकार सा देवी नदृष्टा चंष्टराज्या ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं किं भूवः श्रोतुमिच्छसि । सुखदं मेःसदं तारं मन्मेवमनिवारणम् ॥

इति श्रीविष्णु • महा • गणपतिः • नारदना • पुण्यना • छपनं

नाम पद्यतोऽष्टाधः ॥ १ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

ब्रह्मा जगाम हृष्टश्च ब्रह्मलोकात्सभार्यकः । अतिश्रस्तो हि भगवानाजगाम सुरेश्वरः ॥
 विष्णुः क्षीरोदशायी च सलक्ष्मीकश्चतुर्भुजः । भगवाज्जगतां शताशास्ता भर्ता संपार्षदः
 घनमालाधरः श्यामो भूषितो रत्नभूषणैः । तथा- संभृतसंभारो रत्नयानेन नारद ॥
 सनकश्च सनन्दश्च कपिलश्च सनातनः । आसुरिश्च ऋषुर्हंसो वोढुः पञ्चाशिखाःरुगिः ॥
 यतिश्च सुमतिश्चैव वासिष्ठश्च सहानुगः । पुलहश्च पुलत्यश्चाप्यग्निश्च भृगुराङ्गिरः ॥
 अर्गस्त्यश्च प्रचेताश्च दुर्वासाश्च्यवनस्तथा । मरीचिः कश्यपः कण्वो जरत्कारुश्च गौतमः
 वृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्तः सौपरिस्तथा । जाबालिर्जमदग्निश्च जैर्गीपथ्यश्च देवल ॥ १७ ॥
 गोकर्मुक्षो वक्ररयः पारिभद्रः पराशरः विश्वामित्रो वामदेव ऋष्यशृङ्गो विमाण्डकः ॥
 मार्कण्डेयो मृकण्डुश्च पुष्करो लोमशस्तथा । कौत्सो वत्सश्च दक्षश्च वौलाग्निरघमर्षणः ॥
 षात्यायनः कणादश्च पाणिनिः शाकटायनः । शङ्कुरापिशलिश्चैव शाकल्य शङ्ख एव च
 एते चान्ये च बहवः साशेष्या मुनयो मुने । आषा च धर्मपुत्रौ च नरनारायणौ समौ
 दिवपालाश्च तथा देवा यक्षगन्धर्वाकिन्नराः । आजग्मुः पर्वता सर्वे सगणाः पार्वतीव्रते
 हिमालयः शैलराजः सापत्यश्च सभार्यकः । सगण सानुगश्चैव रत्नभूषणभूषितः ॥
 तथा संभृतसंभारो नानाद्रव्यसमान्वितः । मणिमणिकयरत्नानि व्रते योग्यानि यानि च
 नानाप्रकारवस्तूनि जगत्या दुर्लभानि च । लक्षं च गजरत्नानामश्वरत्नं त्रिलक्षकम् ॥
 दशलक्षं गवा रत्नं शतलक्षं सुवर्णकम् । रुचकाना हीरकाणा स्पर्शाना च तथैव च ॥
 मुक्ताना च चतुर्लक्षं कौस्तुभाना सहस्रकम् । सुस्वाद्युनानाद्रव्याणा लक्षभाराणि कौतुकी
 अनन्तरत्नप्रभव आजगाम सुताव्रते ॥ २७ ॥

त्राक्षणा मनवः सिद्धा नागा विद्याधरास्तथा । सन्यासिनो भिक्षुकाश्च बन्दिनः पार्वतीव्रते
 विद्याधरी नर्तकी च नर्तकाप्सरसा गणा । नानाविधा वाद्यमाण्डा आजग्मु शिवमन्दिरम्
 वैलासराजमार्गी च चन्दनेन सुसंस्कृतम् । आम्नपल्लवसूत्राढ्यं कदलीस्तम्भशोभितम् ॥
 दूर्वाचान्यफलैः पर्णलाजपुष्पैर्विभूषितम् । निर्मित पद्मरागेण ददृशुस्ते गणा मुदा ॥
 उच्चैःसिंहासनेष्वेते पूजिताः शक्रेण च । कैत्रासवाप्तिनः सर्वे परमानन्दसयुताः ॥
 दानाध्यक्षः शुनाशीरः कुबेरः कौशरक्षकः । आदेष्टा च स्वयं सूर्यः परिवेष्टा जलाधिपः
 दध्ना नद्यः सहस्राणि दुग्धाना च तथैव च । सहस्राणि घृताना च गुडाना च शतानि च
 माध्वीकाना सहस्राणि तैलाना च शतानि च । लसाणि चैव तक्राणा बभूवुः पार्वतीव्रते ॥
 पीयूषाणा च कुम्भानि शतलक्षाणि नारद । मिष्टानाना शर्कराणा बभूवुर्लक्षराशयः ॥
 यवगोधूमचूर्णाना घृताक्षाना च नारद ॥ ३६ ॥

स्वग्निकानां च पूषानां बभूवुर्लक्षराशयः । गुडसंस्कृतलाजाना बभूवुः कोटिराद्ययः ॥
 शालानां ध्रुवमना च राशीना दशकोटयः । वरतण्डुलराशीनां मुने संख्या न विद्यते ॥
 स्वर्णरौप्यप्रवालाना मणीना च महामुने बभूवु पर्वतास्तत्र कैलासे पार्वतीव्रते ॥ ३९ ॥
 पाशसं पिष्टकं चैव शाक्यन्नं सुमनोहरम् । चमार लक्ष्मीः पाकं च व्यञ्जनं घृतसंस्कृतम्
 धुमुने देवार्पिणौ, शिवो नारायणेन च । बभूवुर्लक्ष्मिश्चाश्च पारिवेपणकारवा । ॥ ४१ ॥
 ताम्बूलं च ददौ तेभ्यः कर्पूरादिमुवाप्तिवम् । रत्नसिंहासनस्येभ्यो विप्रलक्ष्मः सुदक्षकाः ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च त्रिपुणं क्षीरोदशायिनम् । सेव्यमानं पार्यदेश्य सरिमनैः श्वेतचामरैः ॥
 ऋषिभिः स्तूयमानं च सिद्धैर्देवगणैस्तथा । विद्याधरीणां नृत्यानि पश्यन्तं समितं मुदा ।
 गन्धर्वाणां च संगीतं श्रुतवन्तं मनोहरम् । पप्रच्छ शक्रो ब्रह्मन्ब्रह्मेशं प्रीतिपूर्वकम् ॥
 ब्रह्मगा प्रेरितो युक्तं व्रतं कर्तव्यमीप्सितम् । देवार्पिणपूर्यां । सभाया संपुटाञ्जलिः ॥

महादेव उवाच--

मदीयं वचनं नाग श्रीनिवास शृणु प्रभो । तपःस्वरूप तपसां कर्मणा च फलप्रद ॥४७॥
 ब्रह्मना जपयज्ञाना पूजाना सर्वपूजिन । सर्वेषा बीजरूपेण वाञ्छाकरूपतरो हरे ॥४८॥
 सपुण्यकव्रतं कर्तुं ब्रह्मन्निच्छति पार्वती । पुत्रार्थिना सा शोकार्ता हृदयेन विदूयता ॥
 रतिभङ्गे कृते देवैर्व्यर्थावर्गशुचाऽर्दिता । प्रबोधिता मया साध्वी विविधैर्वचनामृतैः ॥
 सत्पुत्रं स्वामिसौभाग्यं सुव्रता याचते व्रते । ताम्या विना न संतुष्टा स्वप्राणान्त्वक्कुमिच्छति
 पुरा त्यक्त्वा स्वदेहं च पितृयज्ञे च मानिनी । मन्त्रिन्दया हिमन्तरे पुनर्नम ललाभ सा ॥
 सर्वं जानामि वृत्तान्तं सर्वज्ञं त्वा वदामि किम् । काऽऽज्ञा ता वद तच्चज्ञ परिणामशुभदाम्
 दुर्निवार्यश्च सर्वेश स्त्रीस्वभावश्च चाग्ल । दुःस्थायं योगिभि सिद्धैरस्माभिश्च तपस्विभिः
 जितेन्द्रियैर्जितक्रोधैः स्त्रीरूपं मोहकारणम् । सर्वमायाकरणं च कामवर्धनकारणम् ॥
 ब्रह्मास्त्रं काभदेवस्य दुर्भेद्यं जयकारणम् । सुनिर्मितं च विधिना सर्वाद्यं विधिपूर्वकम् ॥
 मोक्षद्वारकपाटं च हरिभक्तिनिरोधनम् । संसारबन्धनस्तम्भरज्जुरूपमकृन्तनम् ॥ ५७ ॥
 वैराग्यनाशबीजं च शश्वद्रागविवर्धनम् । पत्नं साहसानां च दोगाणामालयं सदा ॥५८॥
 अप्रत्ययाना क्षेत्रं च स्वयं कषटमूर्तिमत् । अहंकाराश्रयं शश्वद्विपकुम्भ सुधामुखम् ॥
 सर्वैरसाध्यमानं च दुराराध्यं च सर्वदा । स्वकार्यसाध्याचाराद्यं क्लहाङ्कुरकारणम् ॥
 सर्वं निवेदितं नाथ कर्तव्यं वक्तुमर्हसि । कार्यं सर्वं परामर्शे परिणामसुखावहम् ॥५९॥

द्वैपावनमुनिप्रणीतं-

नारायण उवाच —

इत्येवमुक्त्वा भगवानिरीक्ष्य ब्रह्मणो मुखम् । विरराम सभामध्ये स्तुत्वा च कमलापतिम् ।
शंकरस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः । हितं च नीतिवचनं पक्वमुपचक्रमे ६३ ।

विष्णुरुवाच—

सुपुण्यकव्रतं सारं सतीसंतानहेतवे । स्वामिसौभाग्यवीजं च पत्नी ते कर्तुमिच्छति ॥ ६४ ॥
सर्वासाध्यं दुराराध्यं सर्वकामफलप्रदम् । सुखदं सुखसारं च मोक्षदं पार्वतीश्वरः ॥ ६५ ॥
सर्वेश्वरो व्रतपरो व्रताराध्यो गुणात्परः । गोलोकनाथो भगवान्पूर्णब्रह्म सत्तानन ॥ ६६ ॥
आत्मा साक्षिस्वरूपश्च ज्योतीरूपः सनातनः । निराश्रयश्च निर्लिप्तो निरुपाधिर्विगमयः
भक्तप्राणश्च भक्तेशो भक्तानुग्रहकारकः । दुराराध्यो हि योऽन्येषां भक्तानामातिमाधकः
भक्त्यधीनो हि भगवान्सर्वासिद्धो हि निष्कलः । ते यस्य च कलः पुंषो ब्रह्मविष्णुपहेश्वराः
महान्विराडचंद्रशश्च निर्लिप्तः प्रकृतेः परः । अध्येयो निग्रहश्चोग्रो भक्तानुग्रहविग्रहः ॥
उग्रप्रहो ग्रहाणां च ग्रहनिग्रहकारकः । त्रिकोटिनग्नमैध्ये च न साध्यो भवता विना ॥
लब्ध्वा हि भारते जन्म हरिभक्तिं लभेन्नरः । सेवनं क्षुद्रदेवानां कृत्वा सप्तसु जन्मसु ॥
सूर्यमन्त्रमवाप्नोति केवलं स तदाशिवा ॥ ७१ ॥

सूर्यमन्त्रं समाराध्य त्रिषु जन्मसु भारते प्राप्नोति शैवं मन्त्रं च सर्वदं मानवो मुदा ॥ ७
संसेव्य परया भक्त्या त्वामेवं सप्तजन्मसु । प्राप्नोति मायामन्त्रं च त्वत्पदाङ्गनप्रसादतः
शनजन्मसु चाऽऽराध्य मायां नारायणीं पगम् । नारायणकलां सेव्यां समवाप्नोति मानवः
कलां निषेव्य वर्षेऽत्र पुण्यक्षेत्रे सुदुर्लभे । कृष्णभक्तिमवाप्नोति भक्तसंसर्गहैतुकीम् ॥
संप्राप्य भक्तिं निष्कां भ्रामंभ्रामं च भारते । प्राप्नोति पारिषकां च भक्तिं भक्तनिषेवया
तदा भक्तप्रसादेन देवानामाशिवा शिव । श्रीकृष्णमन्त्रं प्राप्नोति निर्वाणफलदं परम् ॥
कृष्णव्रतं कृष्णमन्त्रं सर्वकामफलप्रदम् । कृष्णतुल्यो भवेद्भक्तश्चिरं कृष्णनिषेवया ॥
महति प्रलये पातः सर्वेषां वै सुनिश्चितम् । न पातः कृष्णभक्तानां साधूनामविनाशिनाम्
अविनाशिनि गोलोके मे दन्ते कृष्णकिंकराः । हसन्ति ते सुनिश्चिन्ता देवान्ब्रह्मादिका ङ्घ्रिव
त्वं संहर्ता च सर्वेषां न भक्तानां महेश्वर । माया मोहयते सर्वान्भक्तान् कृपया मम ॥
माया नागवशी माता सर्वेषां कृष्णभक्तिदा । न कृष्णभक्तिं प्राप्नोति विना माथानिषेवणम्
सा च नारायणी माया मूलप्रकृतिरीश्वरी । कृष्णपिया कृष्णभक्ता कृष्णतुल्याऽविनाशिनी
सा च तेजःस्वरूपा च स्वेच्छाविग्रहपारिणी । आविर्भूना च देवानां तेजसाऽनुरनिग्रहे ॥

निहत्य दैत्यसंघांश्च दक्षपत्न्यां च भारते । ललाभ दक्षतपसा जन्म चानेकजन्मनः ॥
 त्यक्त्वा देहं पितृर्भूते सा सती तव निन्दया । जगाम देवी गोलोकं कृष्णशक्तिः सनातनी
 गृहीत्वा त्रिमहं तस्या गुणरूपाश्रयं परम् । भ्रामंभ्रामं भारते त्वं विषण्णोऽभूः पुरा हरा ॥
 प्रबोधितो मया त्वं च श्रीशैलेषु सरित्ते । ललाभ जन्म सा शैलकान्तायामचिरेण च ॥
 करोतु पुण्यकं साध्वी सुमता सुव्रतं शिवा । राजसूयसहस्राणां पुण्यं शंकर पुण्यके ॥
 राजसूयसहस्राणां व्रते यत्र धनव्ययः । न साध्यं सर्वसाध्वीनां व्रतमेतन्निलोचन ॥९०॥
 स्वयं गोलोकनाथश्च पुण्यकस्य प्रभावतः । पार्वतीगर्भजातश्च तव पुत्रो भविष्यति ॥
 स्वयं देवगणानां स यस्मादीशः कृपानिधिः । गणेश इति विख्यातो भविष्यति जगन्नथे ॥
 यस्य स्मरणमात्रेण विघ्ननाशो भवेद्द्रुवम् । जगतां हेतुनाऽनेन विघ्ननिघ्नानिधो विभुः ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि यस्माद्देयानि पुण्यके । भुक्त्वा लम्बोदरत्वं च तेन लम्बोदरः स्मृतः
 शनिदृष्ट्या शिरश्छेदाद्भजवचनेन योजितः । गजाननः शिशुस्तेन सर्वेषां सर्वसिद्धिदः ॥
 दन्तमङ्गः परशुना पशुगमस्य वै यतः । हेतुना तेन विख्यातश्चैकदन्तामिधः शिशुः ॥
 पूज्यश्च सर्वदेवानामस्माकं जगतां विभुः । सर्वांगे पूजनं तस्य भविता मद्वरेण वै ॥९७॥
 पूजास्तु सर्वदेवानामग्रे संपूज्य तं जनः । पूजाफलमवाप्नोति निर्विघ्नेन वृषाऽन्यथा ॥९८॥
 गणेशं च दिनेशं च विष्णुं शंभुं हुताशनम् । दुर्गमिगन्तंनिषेव्य पूजयेद्देवतान्तरम् ॥
 गणेशपूजने विघ्नं निर्मूलं जगतां भवेत् । निर्वाधिः सूर्यपूजायां शुचिः श्रीविष्णुपूजने ॥
 मोक्षश्च पापनाशश्च यशश्चैश्वर्यमुत्तमम् । तत्त्वज्ञानं सुतत्त्वानां वीजं शंकरपूजनात् ॥
 सुमुद्धिसुखीसद्भूमिपस्पूजाबन्धुकारणम् । मिवने संगतुनाऽनीव ज्ञानमृत्युं लभेन्नरः १०१
 स्वबुद्धिशुद्धिजननं कीर्तितं बहूनिपूजनम् । विधिसंस्कृतवह्नेस्तु पूजातो ज्ञानतो मृतिः ॥
 दाना भोक्ता च भवति शंकराग्निनिषेवणात् । हरिभक्तिर्दं चैव परं दुर्गाचनं शिवम् ॥
 विपरीतं त्रिजगतामेतेषां पूजनं विना । एवं क्रमो महादेव कल्पे कल्पेऽस्ति निश्चितम् ॥
 एते शश्वद्विद्यमाना नित्याः दृष्टिपगयणाः । आभिर्भावितरोभावी चैनेषामश्वरेच्छया ॥
 इत्युक्त्वा श्रीहरिस्त्वन्न विरराम समातले । प्रहृष्टा देवता विप्राः पार्वत्या सह शंकरः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० पुण्यकव्रताज्ञामहणं

नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरेराज्ञां समादाय हरः संहृष्टमानसः । उवाच पार्वतीं प्रीत्या हरिसंलापमङ्गलम् ॥ १ ॥
 शिवाज्ञां च समादाय शिवा संहृष्टमानसा । वाद्यं च वादयामास मङ्गलं मङ्गलमते ॥ २ ॥
 सुघ्राता सुदती शुद्धा विभ्रती धीतवासती । संस्थाप्य रत्नकलशं शुक्रधान्योपरि स्थिरम्
 आन्नखल्वसंयुक्तं फलाक्षतसुशोभितम् । चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितम् ॥ ४ ॥
 रत्नासनस्था रत्नाढ्या रत्नोद्भवसुता सती । रत्नसिंहासनस्थांश्च संपूज्य मुनिपुंगवान् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च संपूज्य सुपुरोहितम् । चन्दनागुरुकस्तूरीरत्नभूषणभूषितम् ॥ ६ ॥
 संस्थाप्य पुरतो भक्त्या दिक्कालरत्नभूषितान् । देवान्नांश्च नागांश्च समर्च्य विविधोपधिम्
 समर्च्य परया भक्त्या ब्रह्मनिष्णुमहेश्वरान् । चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितान् ॥
 षड्विंशद्वैः सुवस्त्रैश्च सद्रत्नैर्भूषणैस्त्रया । पूजाख्यैश्च विविधैः पूजिता-पुण्यके मुने ॥
 समारोमे व्रतं देवी स्वस्तित्वाचनपूर्वकम् । अवाह्याभीष्टदेवं तं श्रीकृष्णं मङ्गले घटे ॥ १० ॥
 भक्त्या ददौ क्रमेणैव चोपचास्तु षोडश । यानि व्रते त्रिषेधानि देवानि विविधानि च
 प्रददौ तानि सर्वाणि पत्न्यैकं फलदानि च । व्रतोक्तमुत्तारं च दुर्लभं भुवनत्रये ॥ १२ ॥
 तच्च सर्वं ददौ भक्त्या सुव्रते सुव्रता सती । दत्त्वा द्रव्याणि सर्वाणि वेदमन्त्रैश्च सा सती
 होमं च कारयामास त्रिलोकं तिलसर्पिषा । ब्राह्मणान्मीजयामास पूजयित्वाऽतिथीस्त्रयम् ॥
 भोजयामास सा देवी सुव्रते सुव्रता सती । प्रत्यहं सविधानं च चक्रे सा पूर्णवस्तरम्
 समाभ्रिदिवसे, विप्रस्तामुवाच पुरोहितः । सुव्रते सुव्रते मङ्गलं देहि त्वं पतिवस्तिणाम् ॥
 इति तद्ब्रह्मं श्रुत्वा विलप्य सुरसंसदि । मूर्ध्नि प्राप महामाया पायागोहितचेतसा ॥
 तां च त्रे मूर्च्छिता दृष्ट्वा प्रहस्य मुनिपुंगवाः । शंकरं प्रेषयामासुर्ब्रह्मा विष्णुश्च नारदा ॥
 संप्रार्थितः समाभ्रिद्विः शिवा बोधयितुं तदा । शिवः समुत्थं चक्रे प्रवक्तुं वदता वरः

। महादेव उवाच—

उत्तिष्ठ भद्रे मद्रं ते भविष्यति न संशयः । साव्रतं चेतनं कृत्वा मदीयं वचनं शृणु ॥
 शिवः शिवां वामित्युक्त्वा शुष्ककण्ठौष्ठतालुहाम् । वशसि स्थापयामास कारयामास चेत-
 नाम् ॥ २० ॥

हिनं सत्यं मितं सर्वं परिणामसुखावहम् । यज्ञशंकरं च फलदं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २१ ॥
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यद्वेदेन निरूपितम् । सर्वसंमतमिष्टं च धर्मार्थं धर्मसंसदि ॥ २२ ॥
 सर्वेषां कर्मणा देवि सारभूता च दक्षिणा । यशोदा फलदा नित्यं धर्मिष्ठे धर्मकर्मणि ॥
 देवं वा त्रेतुकं वाऽपि नित्यं नैमित्तिकं प्रिये । यत्कर्म दक्षिणाहीनं तत्सर्वं निष्कलं भवेत्

दाना च कर्मणा तेन कालसूत्रं ब्रजेद्भ्रुवम् । देहान्ते दैन्यमाप्नोति शत्रुणा परिपण्डितः
दक्षिणां विप्रमुद्दिश्य तत्कालं तु न दीयते । तन्मुहूर्ते व्यतीते तु दक्षिणा द्विगुणा भवेत्
चतुर्गुणा दिनातीति पक्षे शत्रुगुणा भवेत् । मासे पञ्चशतत्रया स्यात्तन्नामे तच्चतुर्गुणा ॥
संवत्सरे व्यतीते तु कर्म तन्निष्फलं भवेत् । दाता च नरकं याति यावद्दर्पसहस्रकर्म ॥
पुत्रपौत्रधनेश्वर्यं क्षयमाप्नोति पातकान् । धर्मो नष्टो भवेत्तस्य धर्महीने च कर्मणि ॥

विष्णुरुवाच—

रक्षस्व धर्मं धर्मिष्ठे धर्मज्ञे धर्मकर्माणे । सर्वेषां च भवेद्रक्षा स्वधर्मपारिपालने ॥ २९ ॥

ब्रह्मोवाच—

यश्च केन निमित्तेन न धर्मं परिरक्षति । धर्मो नष्टे च धर्मज्ञे तस्य कर्ता विनश्यति ॥

धर्म उवाच—

मां रक्षं यत्नतः साधि प्रदाय परिदक्षिणाम् । मयि स्थिते महासाधि सर्वं भद्रं भविष्यति

देवा ऊचुः—

धर्मं रक्ष महासाधि कुरु पूर्णं त्रयं सति । वयं तव व्रते पूर्णं कुर्मस्त्वां पूर्णमानसाम् ॥

मुनय ऊचुः—

कृत्वा साधि पूर्णहोमं देहि विप्राय दक्षिणाम् । स्थितेष्वस्मां सुभुवि ते किमेभद्रं भविष्यति

सनत्कुमार उवाच—

शिवे शिवं देहिं मह्यं न चेद्भद्रफलं त्यज । सुचिरं संचितस्यापि स्वात्मनश्चेपसः फलम्

कर्मण्यदक्षिणे साधि यागस्याहं तु तः फलम् । प्राप्तयामि यजमानस्य संपूर्णं कर्मणः फलम्

पार्वत्युवाच—

किं कर्मणा मे देवेशाः किं मे दक्षिणया मुने किं पुत्रेण च धर्मेण यत्र भर्ता च दक्षिणा

वृक्षार्चने फलं किं वै यदि भूमिर्न चाच्छ्रियते । गते च कारणे कार्यं कुतः सस्यं कुतः फलम्

प्राणास्त्यक्ताः स्वेच्छया चेद्देहैः स्थार्तिकं प्रयोजनम् । दृष्टिशक्तिवहीनेन चक्षुषा किं प्रयो-

जनम् ॥ ३८ ॥

शतपुत्रसमः स्वामी साध्वीनां च सुरेश्वराः । यदि भर्ता व्रते देयं किं व्रतेन मुनेन वा

भर्तुरंशश्च तनयः केवलं भर्तृमूलकः । यत्र मूलं भवेद्भ्रष्टं तद्वाणिजं च निष्फलम् ॥

विष्णुरुवाच—

पुत्रादपि परः स्वामी धर्मश्च स्वामिनः परः । नष्टे धर्मे च धर्मिष्ठे स्वामिना किं सुतेन वा

१ क. 'यदाते शुभे । २ क. 'स्य सर्वे वि' । ३ ख. 'धर्मज्ञे कि' ।

ब्रह्मोवाच—

स्वामिनश्च परो धर्मो धर्मासत्यं च सुव्रते । सत्यं संकल्पितं कर्म न तु भ्रष्टं कुरु व्रतम् ॥

पार्वत्युवाच—

निरूपितश्च वेदेषु स्वशब्दो धनवाचकः । तद्यस्यास्तीति स स्वामी वेदज्ञ शृणु मद्बचः
तस्य दाता सदा स्वामी न च स्वं स्वामितां लभेत् । अहोऽव्यवस्था भवतां वेदज्ञानामबोधतः

धर्म उवाच—

पत्नीं विनाऽन्यं स साधिवि स्वामिनं दातुमक्षमा । दम्पती ध्रुवमेतान्नौ द्वयोर्दाने द्वौ समौ

पार्वत्युवाच—

पिता ददाति जामात्रे स च मृच्छति तत्सुताम् । न श्रुतं विपरीतं च श्रुतौ श्रुतिपरायणाः ॥

देवा ऊचुः—

बुद्धिस्वरूपा त्वं दुर्गे बुद्धिमन्तो वयं त्वया । वेदज्ञे वेदवादेषु के वा त्वां जेतुमीश्वराः ॥
निरूपिता पुण्यके तु व्रते स्वामी च दक्षिणा श्रुतौ श्रुतो यः स धर्मो विपरीतो ह्यधर्मकः

पार्वत्युवाच—

केवलं वेदमाश्रित्य कः करोति विनिर्णयम् । बलवौलौकिको वेशल्लोकाचारं च कस्त्यजेत्
वेदे प्रकृतिपुंसोश्च गरीयान्पुरुषो ध्रुवम् । निबोधत सुराः प्राज्ञा वलाऽहं कथयामि किम्

बृहस्पतिरुवाच—

न पुमांसं विना सृष्टिर्न सात्विकं प्रकृतिं विना । श्रीकृष्णश्च द्वयोः स्रष्टा समौ प्रकृतिपूरुषौ
पार्वत्युवाच—

सैर्निल्लघा च यः कृष्णः सोऽश्वेन सगुणः पुमन् । पुमान्गरीया-प्रकृतेस्तथैव न ततश्च सा
एतन्मिन्नन्तरे देवा मुनयस्तत्र संसादि । रत्नेन्द्रधारगणितभाकाशे दृढशू रम् ॥ १३ ॥

पार्षदैः संरिवृत्तं सर्वै इयामैश्चतुर्भुजैः । वनमालागरिवृत्तै रत्नभूषणभूषितैः ॥ १४ ॥
अवहृष्ट तैतो यानादाजगाम सभातलम् । तुष्टुवुस्तं सुरेन्द्रास्ते देवं वैकुण्ठवापिनम् ॥

शङ्खचक्रगणपद्मधर्मीशं चतुर्भुजम् । लक्ष्मिसरस्वतीकान्तं शान्तं तं सुमनोह्रम् ॥
सुखदृश्यमभक्तानमदृश्यं कोटिजन्मभिः । कोटिकन्दर्पलावण्यं कोटिचन्द्रसमप्रभम् ॥

अमूर्ध्यरत्नरचितचाऽभूषणभूषितम् । सेव्यं ब्रह्मादिदेवैश्च सेवकैः सततं स्तुतम् ॥
तद्भासा संपरिच्छिन्नैर्वेष्टितं च सुरर्षिभिः । वामयामासुस्तं ते च रत्नसिंहासने वरे ॥

तं प्रणेमुश्च शिरसा ब्रह्मशक्तिशिवादयः । संपुटाञ्जलयः सर्वे पुलकाङ्गाश्रुलोचनाः ॥
सस्मितस्तांश्च पप्रच्छ सर्वं मधुरा गिरा । प्रबोधितः सुबोधतः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥११॥

नारायण उवाच—

सह बुद्ध्या बुद्धिमन्तो न वक्तुमर्हन्ति सुराः । सर्वे शक्त्या यया विश्वे शक्तिपन्तो हि
जीविनः ॥ १२ ॥

ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं प्राकृतिकं जगत् । सत्यं सत्यं विन मां च मया शक्तिः प्रकाशिता
आविर्भूना च सा मत्तः सृष्टौ देवी मद्विच्छया । तिरोहिता च साऽशेषे सृष्टिसंहरणे माये
प्रकृतिः सृष्टिकर्त्री च सर्वेषां जननी परा । मम तुल्या च मन्माया तेन नागयणी स्मृता
सुचिरं तपसा तप्तं शंभुना ध्यायता च माम् । तेन तस्मै मया दत्ता तपसां फलरूपिणी
प्रतं च लोकशिक्षार्थमस्या न स्वार्थमेव च । स्वयं ब्रानां तपसां फलदात्री जगत्प्रथे ॥
मायया मोहिताः सर्वे किमस्या वास्तवं ज्ञानम् । साध्यमस्या ज्ञानफलं कल्पे कल्पे पुन पुनः
सुरेश्वरा मदंशाश्च ब्रह्मशक्तिमहेश्वराः । कलाः कलाशरूपाश्च जीविनश्च सुरादयः ॥
मृदा विना घटं कर्तुं कुलालश्च यथाऽक्षयः । विना स्वर्णं स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमक्षयः
विना शक्त्या तथाऽहं च सृष्टिं कर्तुमक्षयः । शक्तिप्रधाना सृष्टिश्च सर्वदर्शनसंमता ॥
अहमा मा हि निर्लिप्तोऽदृश्यः साक्षी च देहिन्म् । देहाः प्राकृतिकः सर्वे नद्यः शान्धौ-
तिवाः ॥ ७२ ॥

अहं नित्यः शरीरो च भानुविग्रहो ग्रहः । सर्वावाग सा प्रकृतिः सर्वात्माऽहं जगत्सु च ॥
अहमात्मा मनो ब्रह्मा ज्ञानरूपो महेश्वरः । पञ्चप्राणाः स्वयं त्रिष्णुर्बुद्धिः प्रकृतिरीधरी ॥
मेधानिद्रादयश्चैताः सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः । सा च शैलेन्द्रकन्येया त्विति वेदे निरूपितम् ॥
अहं गोलोकनाथश्च वैकुण्ठेशः सनातनः । गोर्गोपेः परिवृत्तश्चैव द्विभुजः स्वयम् ॥
चतुर्भुजोऽत्र देवेशो लक्ष्मणः पार्षदैर्बुधः ॥ ७३ ॥

ऊर्ध्वं परश्च वैकुण्ठात्पश्चादशक्तोऽटियोजनान् । ममाऽऽश्रयश्च गोलोको यत्राहं गोपि पावतिः
मत्त राधयः स द्विभुजः स च तत्फलदायकः । यद्रूपं त्रि-तयेषो हि तद्य तत्फलदायकः
प्रतं पूर्णं कुह शिवे शिवं दत्त्वा च दक्षिणाम् । पुनः समुभितं मूर्च्यं दत्त्वा नाथं प्रहार्थवसि
विष्णुदेहा यथा गात्रो विष्णुदेहस्तथा शिवः । द्विभाय दत्त्वा मे मूल्यं गृहाय स्वामिनं शुभे
यज्ञपरनी यथा दातुं क्षमः स्वामी सदैव तु । तथा सा स्वामिनं दातुमर्हतीति ध्युनेर्भक्तम् ॥
इत्युक्त्वा सप्तभाग-ये तथैवान्तराश्रयिन । दशास्ते सा च संदृष्टा दक्षिणां दातुमुद्यता ॥

कृत्वा शिवा पूर्णहोमं सा शिवं दक्षिणां ददौ । स्वस्त्ययुवता च जग्राह कुमारो देवसंसदि ॥
उवाच दुर्गा संव्रस्ता शुष्ककण्ठीष्ठनालुका । कृताञ्जलिपुत्रा विप्रं हृदयेन विदूयता ॥८४॥

पार्वत्युवाच—

गोमूर्ख्यं मत्प्रतिसमितिं वेदे निरूपितम् । गवां लक्षं प्रयच्छामि देहि मत्स्वामिनं द्विज ॥
तदा दास्यामि विप्रेश्यो दानानि विविधानि च । आत्महीनो हि देहश्च कर्म किं कर्तुमीश्वरः

सनत्कुमार उवाच—

गवां लक्षेण मे देवि विप्रस्य किं प्रयोजनम् । दत्तस्यामह्यरत्नस्य गवां प्रत्यर्पणेन च ॥
स्वस्य स्वस्य स्वयं दाता लोकः सर्वो जगद्भ्ये । कर्तुरेवेत्सितं कर्म मवेदिकं वा परेच्छया ॥
दिगम्बरं पुरः कृत्वा भ्रमिष्यामि जगद्भ्रयम् । बालकानां बालिकानां समूहमितकारणम् ॥
इत्युक्त्वा ब्रह्मणः पुत्रो गृहीत्वा शंकरं मुने । संनिधौ वासयामास तेजस्वी देवसंसदि ॥
दृष्ट्वा शिवं गृह्यमाणं कुमारेण च पार्वती । समुद्यता तनुं त्यक्तुं शुष्ककण्ठीष्ठनालुका ॥९१॥
विचिन्त्य मनसा साध्वीत्येवमेव दुरत्ययम् । न दृष्टोऽभोष्टदेवश्च न च प्राप्तं फलं व्रते ॥
एतस्मिन्नन्तरे देवाः पार्वतीसहितस्तदा । सद्यो ददृशुराकाशे तेजसां निकरं परम् ९३॥
कोटिसूर्यप्रभोर्ध्वं च प्रज्वलन्तं दिशो दश । कैलासशैलं पुरतः सर्वदेवादिभिर्युग्म् ॥९४॥
सर्वाश्रयं गणाच्छन्नं विस्तीर्णं मण्डलं कृतिम् । तच्च दृष्ट्वा भगवतस्तुष्टुवुस्ते क्रमेण च ।

विष्णुरुवाच—

ब्रह्माण्डानि च सर्वाणि यल्लोमविवरेषु च । सोऽयं ते षोडशांशश्चु के वयं यो महाविराट् ॥

ब्रह्मोवाच—

वेदोपयुक्तं दृश्यं यत्प्रत्यक्षं द्रष्टुमीश्वर । स्तोतुं तद्वर्णितुमहं शक्तः किं स्तौमि तत्परः ॥

महादेव उवाच—

ज्ञानाधिष्ठातृदेवोऽहं स्तौमि ज्ञानारं च किम् । सर्वांनिर्वचनीयं तं त्वां च स्वेच्छामयं विभुम्

धर्म उवाच—

अदृश्यमवतारेषु यद्दृश्यं सर्वजन्तुभिः । किं स्तौमि तेनोरूपं तद्भक्तानुमहविग्रहम् । ॥

देवा ऊचु—

के वयं त्वत्कलांशश्च किं वा त्वां स्तोतुमीश्वराः । स्तोतुं न शक्ता वेदा यं न च शक्ता

सरस्वती ॥ १०० ॥

मदनप ऊचुः—

वेदान्तविद्वा विद्वांसो वयं किं वेदकारणम् । स्तोत्रमीशा न वाणी च त्वां वाङ्मनसयोः
परम् ॥ १०१ ॥

सरस्वत्युवाच—

वाग्धिष्ठातृदेवी मां वदन्ते वेदवादिनः । किञ्चिन्न शक्ता त्वां स्तोत्रमहो वाङ्मनसोः परम्

सावित्र्युवाच—

वेदप्रसूरहं नाथ सृष्टा त्वत्कलया पुरा । किं स्तौमि स्त्रीस्वभावेन सर्वकारणकारणम् ॥

लक्ष्मीरुवाच—

त्वदंशविष्णुनान्ताऽहं जगत्पोषणकारिणी । किं स्तौमि त्वत्कलासृष्टा जगतां बीजकारणम्

हिमालय उवाच—

हसन्ति सन्तो मां नाथ कर्मणा स्थावरं परम् । स्तोत्रं समुद्यतं क्षुद्रः किं स्तौमि स्तोत्रमसमः

क्रमेण सर्वे तं स्तुत्वा देवा विररमुमुने । देव्यश्च मुनयः सर्वे पार्वती स्तोत्रमुद्यता ॥

धौतवस्त्रा जटाभारं विभ्रती, सुव्रता व्रते । प्रेरिता परमात्मानं व्रताराध्यं शिवेन च ॥

ज्वलदग्निशिखारूपा तेजोमूर्तिमती सती । तपसां फलदा माता जगतां सर्वकर्मणाम् ॥

पार्वत्युवाच—

कृष्ण जानामि मां भद्र नाहं त्वां ज्ञातुमीश्वरी । के वा जानन्ति वेदज्ञा वेदा वा वेद-

कारकाः ॥ १०९ ॥

त्वदंशास्त्वां न जानन्ति कथं ज्ञास्यन्ति ते कलाः । त्वं चापि तत्त्वं जानासि किमन्ये

ज्ञातुमीश्वराः ॥ ११० ॥

सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमोऽव्यक्तः स्थूलात्स्थूलतमो महान् । विश्वस्त्वं विश्वरूपश्च विश्वविजं

सनातनः ॥ १११ ॥

कार्यं त्वं कारणं त्वं च कारणानां च कारणम् । तेजःस्वरूपो भगवान्निर्विकारो निराश्रयः

निर्लिप्तो निर्गुणः साक्षी स्वात्मारामः परात्परः । प्रकृतीशो विराड्बीजं विराड्रूपस्त्व-

मेव च ॥ ११३ ॥

सगुणस्त्वं प्राकृतिकः कलया सृष्टिहेतवे । प्रकृतिस्त्वं पुर्मास्त्वं च त्वदन्यो न कश्चिद्वैत्

जीवस्त्वं साक्षिणो भोगी स्वात्मनः प्रतिबिम्बकम् । कर्म त्वं कर्मबीजं त्वं कर्मणः फलदायकः

ध्यायन्ति योगिनस्तेजस्तदीयमशरीरि यत् । केचिच्चतुर्भुजं शान्तं लक्ष्मीकान्तं मनोहरम्

वैष्णवाश्चैव साकारं कर्मनीयं मनोहरम् । शङ्खचक्रगदापद्मधरं परिताम्बरं परम् ॥ १७ ॥

त्रिभुजं कर्मनीयं च किशोरं श्यामसुन्दरम् । शान्तं गोपाङ्गनाकान्तं रम्यभूषणभूषितम् ॥

एवं तेजस्विनं भक्ताः सेवन्ते संनतं मुखा । ध्यायन्ति योगिनो यत्तत्कुतस्तेजस्विनं विना ।
 तत्तेजो विभ्रतां देव देवानां तेजसा पुरा । आविर्भूताऽसुराणां च वधाय ब्रह्मणा स्तुता ॥
 नित्या तेनःस्वरूपाऽहं धृत्वा वै विग्रहं विभो , स्त्रीरूपं कमनीयं च विधाय समुपस्थिता
 माधया तव मायाऽहं मोहयित्वाऽसुरान्पुरा । निहत्य सर्वाञ्छैलेन्द्रमगमं तं हिमालयम् ।
 ततोऽहं संस्तुता देवैस्तारकाक्षेण पीडितैः , अभवं दक्षजायायां शिवस्त्री पूर्वजन्मनि ॥
 त्यक्त्वा देहं दक्षयज्ञे शिवाऽहं शिवनिन्दया । अभवं शैलजायायां शैलाधीशस्य कर्मणा
 अनेकतपसा प्राप्तः शिवश्चात्रापि जन्मनि । पाणिं जग्राह मे योगी प्राणितो ब्रह्मणा विभुः ॥
 शृङ्गारजं च तत्तेजो नालभं देवमाधया । स्तोमि त्वामेव तेनेश पुत्रदुःखेन दुःखिना ॥
 व्रते भवद्विधं पुत्रं लब्धुमिच्छामि सांप्रतम् । देवेन विहिता वेदे साङ्गे स्वस्वामिदत्तिणा ॥
 श्रुत्वा सर्वं कृपासिन्धो कृपा मे वर्तुमर्हसि । इत्युक्त्वा पार्वती तत्र विरर म च नारद ॥
 भारते पार्वतीस्तोत्रं य.शृणोति सुसंयतः । सत्पुत्रं लभते नूनं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥
 संवत्सरं हविष्वाशी हरिमन्दर्च्यं भक्तिनः । सुपुण्यकव्रतफलं लभते नात्र संशयः ॥
 कृष्णस्तोत्रमिदं ब्रह्मन्सर्वसंपत्तिवर्धनम् । सुखदं मोक्षदं सारं स्वामिसौभाग्यवर्धनम् ॥
 सर्वसौन्दर्यबीजं च यशोराशिविवर्धनम् । हरिभक्तिभदं तत्त्वज्ञानबुद्धिसुखभदम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० पुण्यकव्रते पतिदाने

पार्वतीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथाष्टमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

पार्वत्याः स्तवनं श्रुत्वा श्रीकृष्णः करुणानिधिः । स्वरूपं दर्शयामास सर्वादृश्यं सुदुर्लभम्
 स्तुत्वा देवीं ध्यानपरा कृष्णसंलक्ष्मणसा । ददर्श तेजसां मध्ये स्वरूपं सर्वमोहनम् ॥
 सद्रत्नसाररचिते हीरकेण परिष्कृते । युक्ते माणिक्यमालाम्बि रत्नपूर्णं मनोरमे ॥ ३ ॥
 पतिशुकं वह्निशुद्धं वरं वंशकरं परम् । वनमालागलं श्यामं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ४ ॥
 किशोरवयसं चित्रवेषं वै चन्दनाङ्कितम् । चारुस्मितास्यमालिङ्गं तच्छारदेन्दुविनिन्दकम् ॥
 मालतीमाल्यसंयुक्तं केकिपिच्छावचूडकम् । गोपाङ्गनापरिवृतं राधावक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥
 कीटिकन्दर्पलावण्यललाधाममनोहरम् । अतीव हृष्टं सर्वेष्टं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा रूपं रूपवती पुत्रं तदनु रूपकम् । मनसा वरयामास वरं संपाप्य तत्क्षणम् ॥८॥
 वरं दत्त्वा वरेश्चतु यच्चमनसि वाञ्छितम् । दत्त्वाऽभीष्टं सुरेभ्यश्च तत्तेजोऽन्तरधीयत
 कुमारं बोधयित्वा तु देवा देव्यै दिगम्बरम् ददुर्निरुपमं तत्र प्रहृष्टायै कृपान्विताः ॥
 ब्राह्मणेभ्यो ददौ दुर्गा रत्नानि विविधानि च सुवर्गानि च भिक्षुभ्यो वन्दिभ्यो विश्व-
 वन्दिता ॥ ११ ॥

ब्राह्मणान्भोजयामास देवान्यै पर्वतास्तथा । शंकरं पूजयायास चोपहारैरनुत्तमैः ॥१२॥
 दुःसुभिं ब्राह्मणमास कारयामास मङ्गलम् । संगीतं गाययामास हरिसंबन्धि सुन्दरम् ॥
 धृतं समाप्य सादुर्गा दत्त्वा दानानि सस्मिता । सर्वाश्च भोजयित्वा तु बुभुजे स्वामिना सह
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् । क्रमात्प्रदाय सर्वेभ्यो बुभुजे तेन कौतुकान् ॥
 पयःफेननिभां शृङ्गां रम्यां सद्रत्नमञ्चके । पुष्पचन्दनसंयुक्तां कस्तूरीकुक्कुमान्विताम् ॥
 रहसि-
 कौशिकी-
 सार्धि सुष्वाप परमेश्वरी ॥ १६ ॥

कैलासे-
 दशो च रम्ये चन्दनकानने । सुगन्धिकुसुमाद्येन वायुना सुरभीकृते ॥१७॥
 भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंश्चोकिलहताश्रये । व्यहारीत्सा सुरभिक्षा तत्र तेन सहाम्बिका ॥
 रेतःगतनकाले च स विष्णुर्विष्णुमायया । विधाय विपरूपं तदाजगाम रतेर्गृहम् ॥१९॥
 जटावन्तं विनःतैलं कुचैलं भिक्षुकं मुने । अतीव शुक्रदशनं तृष्णया पारिषीडितम् ॥२०॥
 अतीव कृशगात्रं च विभ्रतिलकमुज्ज्वलम् । बहुकाकुस्वरं दीनं दैन्यात्कुतिसतमूर्तिमतम् ॥
 आजुहाव महादेवमतिवृद्धोऽज्ञयाचकः । दण्डावलम्बनं कृत्वा रतिद्वारेऽतिदुर्बलः ॥

ब्राह्मण उवाच—

किं कैरोपि महादेव रक्ष मां शरणागतम् । सधराप्रव्रतेऽतीते पारणाकाङ्क्षिणं सुखं ॥
 किं कैरोपि महादेव हे तात करुणानिधे । पश्य वृद्धं जराग्रस्तं तृपया परिषीडिन् ॥
 मातरुत्तिष्ठ मेऽन्नं त्वं प्रयच्छाद्य शिवं जलम् । अनन्तारलोद्धवजे रक्ष मां शरण्यम् ॥
 मातर्मातर्जगन्मातरोहि नाहं जगद्धहिः । सीशामि तृपया कृपास्त्रियतामकल्पयि ॥
 इति काकुस्वरं श्रुत्वा शिवस्त्योत्तिष्ठतो मुने । पयात शीघ्रं शृङ्गार्थं न कोपेऽहमेतदा
 उत्तरायौ पार्वती अस्ता सूक्ष्मवस्त्रं पिधाय च । ध्यानमाप वैरेदीं पार्वती सह वंकरः ॥
 ददर्श ब्राह्मणं दीनं जरया परिषीडितम् । वृद्धं कृतेऽन्नं च शिवं दृष्टवान्मतम् ॥
 तपस्विनमशान्तं च शुष्कचण्ठीष्ठताडुम् । दुर्जनं नानास्तनान्नं तत्र तपोः ॥
 श्रुत्वा तद्वचनं तत्र नीलकण्ठः मुनीनाम् । उद्वेगव्यङ्गिं च कृत्वा प्रहस्य च ॥

शंकर उवाच—

गृहे ते कुत्र विप्रैर्षे वद वेदादिदां वर । किं नाम भवतः क्षिप्रं ज्ञातुमिच्छामि सांपतम् ॥

। पार्श्वस्युवाच—

आगतोऽसि कुतो विप मम भाग्यादुपस्थितः । अद्य मे सफलं जन्म ब्राह्मणो मदगृहेऽतिथिः
अतिथिः पूजितो येन त्रिजगतेन पूजितम् । तत्रैवाधिष्ठिता देवा ब्राह्मणा गुरवो द्विज ॥
तीर्थान्श्रुतिथिपारेषु शश्वत्तिष्ठन्ति निश्चितम् । तत्पार्ष्णीततो येन मिश्रितानि लभेद्गृही ॥
स स्यात् सर्वतीर्थेषु सर्वपद्मेषु दीक्षितः । अतिथिः पूजितो येन स्वात्मशक्त्या यथोचितम्
महादिनानि सर्वाणि कृतानि तेन भूतये । अतिथिः पूजितो येन भारते भक्तिपूर्वकम् ॥
नानाप्रकारपुण्यानि वेदोक्तानि च यानि वै । तानि वैऽनिषेसेवावाः कलां नार्हेत्तः पौडशीम्
अपूजितोऽतिथिर्येन भवनाद्विनिवर्तते । पितृदेवाग्रयः पश्चाद्गुरवो यान् यपूजिताः ॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च तानि सर्वाणि लभते नाम्बधर्शात्पितृ-
पित्तम् ॥ ४० ॥

ब्राह्मण उवाच—

जानासि वेदान्वेदज्ञे वेदोक्तं कुरु पूजनम् । क्षुत्तृड्भ्यां पीडितो मातृवचनं च क्षुत्तोऽश्रुतम् ॥
व्याधियुक्तो निराहारो यदा वाऽनश्नन्नवती । मनोरथेनोपहारं भोक्तुमिच्छति मानवः ॥

पार्श्वस्युवाच—

भोक्तुमिच्छसि किं विप्रत्रैलोक्ये यत्सुदुर्लभम् । दास्यामि भोक्तुं स्वामय मज्जन्य सकलं
कुरु ॥ ४१ ॥

। ब्राह्मण उवाच—

धने सुव्रतयाः सर्वमुपहारं समाहृतम् । नानाविधं मिष्टमिष्टं मोक्तुं श्रुत्वा सपापतः ॥
सुमते तव पुत्रोऽहंप्रे मां पूजयिष्यसि । दत्त्वा मिष्टानि वस्तूनि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च ॥
ताताः पञ्चविधा प्रोक्ता मातरौ त्रिविधाः स्मृताः पुत्रः पञ्चविधः साध्विः ऋषितो वेदादिभिः
विद्याः साताऽनदाता च मयज्जाता च जन्मदः । कन्यादाता च वेदोक्तो नराणां पितरः स्मृतोः
गुरुपत्नी गर्भवात्री स्तनदात्री पितुः स्वसा । स्वसा मातुः सपत्नी च पुत्रभार्याऽन्न दायिका
भृत्यः शिष्यश्च पोष्यश्च वीर्यजः शरणागतः । धर्मपुत्रश्च चक्रवर्ती वीर्यजो धर्मभागिनि ॥
क्षुत्तृड्भ्यां पीडितो मातृवृद्धोऽहं शरणागतः । सापतं तव वन्द्याया अनाथः पुत्र एव च ॥
पिष्टकं परमाणं च सुपकानि कलानि च । नानाविधानि पिष्टानि कालदेशोद्भवानि च ॥

-पकाञ्च स्वतिकं क्षीरमिक्षुमिक्षुविकारजम् । घृतं दधि च शाल्यन्नं घृतपकं च व्यञ्जनम् ॥
लड्डुकानि तिलानां च मिष्टान्नैः सगुडानि च । ममाज्ञातानि वस्तूनि सुधया तुल्यतानि च
ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिमुवासितम् । जलं सुनिर्मलं स्वादु द्रव्यशयैतानि वापिनम् ॥
द्रव्याणि यानि भुक्त्वा मे चारु लम्बोदरं भवेत् । अनन्तरत्नोद्भवने तानि मह्यं प्रदास्यपि ॥
स्वामी ते त्रिजगत्कर्ता प्रदाता सर्वसपदाम् । महालक्ष्मीस्वरूपा त्वं सर्वैश्वर्यागामिनी ॥
रत्नसिंहासनं रम्यममूर्त्यं रत्नभूषणम् । वह्निशुद्धाशुकं चारु प्रदास्यसि सुदुर्लभम् ॥
सुदुर्लभं हरेर्मन्त्रं हरी भक्तिं दृढां सति । हरिप्रिया हरेः शक्तिस्त्वपैव सर्वदा स्थिता ॥
ज्ञानं मृत्युञ्जयं नाम दत्तशक्तिं सुखप्रदाम् । सर्वसिद्धिं च किं मातरदेयं त्वमुनाप च ॥
मनः सुनिर्मलं कृत्वा धर्मं तपसि संततम् । श्रेष्ठे सर्वं करिष्यामि न काये जन्महेतुके ॥
स्वामाङ्कुरुते कर्म कर्षणो भोग एव च । भेगौ शुभाशुभौ ज्ञेयौ तौ हेतु सुखदुःखयोः ॥
^{सुखं} कस्माद्भवति सुखं वा जगदम्बिके । सर्वं स्वकर्मणो भोगस्तेन तद्विरतो बुधः ॥
कर्मनिमूलयन्त्येव सन्तो हि सततं मुदा । हरिभवनबुद्ध्या तत्तपसा भक्तसङ्गतः ॥
इन्द्रियद्रव्यसंयोगसुखं विध्वंसनाशयि । हरिसंलापरूपं च सुख तन्सर्वकालिकम् ॥
हरिस्मरणशीलानां नाऽऽयुर्भानि सन्ति । न तेषामीश्वरः काले न च मृत्युञ्जयो ध्रुवम्
चिरं जीवन्ति ते भक्ता भारते चिरजीविनः । सर्वसिद्धिं च विज्ञाय स्वच्छन्दं सर्वगामिनः ॥
जातिस्मरा हरेर्भक्ता जानते कोटिजन्ममः । कथयन्ति कथा जन्म लभन्ते स्वेच्छा वा मुदा ॥
परं पुरुषि ते पूतास्तीर्थानि स्वीयलीलाया । पुण्यक्षेत्रेऽत्र सेवायै परार्थं च भ्रमन्ति ते ॥
वैष्णवानां पदस्पर्शात्मघः पूता वसुंधरा । कालं गोदोहमात्रं तु तीर्थे यत्र वसन्ति ते ॥
गुरोरास्याद्विष्णुमन्त्रं श्रुतौ यस्य प्रविशति । तं वैष्णवं तीर्थपूतं प्रथदन्ति पुराविदः ॥
पुरुषाणां शतं पूर्वमुद्धरन्ति शतं परम् । लीलायां भारते भक्त्या सोदरान्मातरं तथा ॥
मातामहानां पुरुषन्दश पूर्वान्दशापरान् । मृतुः प्रसूमुद्धरन्ति दारुणाद्यमताडनात् ॥
भक्तदर्शनमश्लेषं मानवाः प्राप्नुवन्ति ये । ते स्नाताः सर्वतीर्थेषु सर्वपक्षेषु वीक्षिताः ॥
न लिप्ताः पातकैर्भक्ताः संवतं हरिमानसाः । यथाऽऽयः सर्वभक्ष्या यथा द्रव्येषु वापयः ॥
त्रिकोटिजन्मनामन्ते प्राप्नोति जन्म मानवम् । प्राप्नोति भक्तसङ्गं स भानुपे कोटिजन्मतः ॥
भक्तपङ्कजवेद्भक्तेरङ्कुरो जीविन सति । अभक्तदर्शनादेव स च प्राप्नोति शुष्कतम् ॥
पुनः प्रफुल्लतां याति वैष्णवालापमात्रतः । अङ्कुरश्च विनाशी च वर्धते प्रतिजन्मनि ॥
तत्तरोर्वर्धमानस्य हरिदास्यं फलं सति । परिणामे भक्तिशक्ते पार्यदश्च भवेद्धरेः ॥७८॥
महति प्रलये नाशो न भवेत्तस्य निश्चितम् । सर्वसृष्टेश्च संहारे ब्रह्मलोकस्य वेद्यसः ॥

-तस्मान्नारायणे भक्तिं देहि मादम्बिके सदा । न भवेद्विष्णुभक्तिश्च विष्णुभाये त्वया विना
तद्व्रतं लोकशिक्षार्थं तत्तपस्तप पूजनम् । सर्वेषां फलदात्री त्वं नित्यरूपा सनातनी ॥
गणेशरूपः श्रीकृष्णः कल्पे कल्पे तवऽऽमनः । त्वत्क्रोडमागतः क्षिप्रमित्युक्त्वाऽन्त-
रधीयत । ८२ ॥

कृत्वाऽन्तर्धानमीशश्च व लरूपं विधाय सः । जगाम पार्वतीत्वरुपं मन्दिराम्बन्तरस्थितम् ॥
तत्त्वसो शिववर्षिं च मिश्रितः स बभूव ह । ददर्श मेहशित्तरं प्रसूते बलको यथा ॥
शुद्धचमकवर्णामः कोटिचन्द्रसमप्रभः । सुखदृश्यः सर्वजनैश्चक्षुराश्मिन्वर्षकः ॥८५॥
अतीव सुन्दरतनुः कामदेवविमोहनः । मुखं निरुपमं विभ्रच्छारेन्दुविनिन्दकम् ॥
सुन्दरे लोचने विभ्रच्चरुपमनिनिन्दके । ओष्ठाद्यगुटं विभ्रत्कविम्बाविनिन्दकम् ॥
कपलं च कण्ठं च परमं सुमनोहरम् । मासामं रचिरं विभ्रदीन्द्रसञ्जुविनिन्दकम् ॥
त्रैलोक्ये वै निरुपमं सर्वाङ्गं विभ्रदुत्तमम् . शयानः शयने रम्ये प्रेरयन्हातपातीर्त्वि
इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशल० नारदना० गणेशोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

=====
अथ नवमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हृषी तिरोहिते शर्वाणी दुर्गा शंकरस्तदा । ब्राह्मणान्निषणं कृत्वा यन्मम परितो मुने ॥

पार्वत्युवाच --

अथे विप्रेन्द्रातिवृद्ध क गतोऽसि क्षुवातुगः । हे ताव दर्शनं देहि प्राणान्वै रक्ष मे विभो
शिव शीघ्रं समुत्तिष्ठ ब्राह्मणान्निषणं कुरु । क्षणमुन्मनसोरेष मः प्रत्यक्षमावधोः ॥
अगृहीत्वा गृहान्पूजां गृहिणोऽतिपिरीश्वर । यदि याति क्षुधाश्च तस्य किं जीवनं वृथा
पितरस्तन्न गृह्णन्ति पिण्डदानं च तर्पणम् । तस्याऽऽहुतिं न गृह्णाति बहूनिः पुष्पं जलं सुराः
हृष्यं पुष्पं जलं द्रव्यमशुचेश्च सुगणमम् । अमेध्यसदृशः पिण्डः स्पर्शनं पुण्यनाशनम् ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र वाग्भूवाशरिणी कैवल्ययुक्ता सा दुर्गा तां श्वाव शुनाऽऽबुरा ॥
शान्ता भव जगन्मातः स्तसुतं पश्य मन्दिरे । कृष्णं गोलोकनाथं तं परिपूर्णतमं परम् ॥
सुपु यकत्रततरोः फलरूपं सनातनम् । पत्तेजो योगिनः शश्वद्धथाः तित संततं मुना ॥
ध्यायन्ति वैष्णवा देवा ब्रह्मविष्णुशिवाद्यः ; यस्य पूजयस्य सर्वाद्ये कल्पे कल्पे च पूजनम्
यस्य स्मरणमात्रेण सर्वविभो विनश्यति । पुण्यराक्षिष्वरूपं च स्वमुतं पश्य मन्दिरे ॥

करुणे करुणे ध्यायसि यं ज्योतीरूपं सनातनम् । पश्य त्वं मुक्तिदं पुत्रं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
तव वाञ्छापूर्णवीर्यं तपःकल्पतरो । फलम् । सुन्दरं ससुतं पश्य कोटिकन्दर्पनिन्दकम् ॥
नायं विप्रः क्षुधार्तश्च विदुषी जनार्दनः । किं विज्ञापं कुरुते क वा वृद्धः क चातिथिः
सरस्वती त्वेवमुक्त्वा विरराम च नारद ॥ १४ ॥

श्रुत्वा क्षुवाऽऽवाशवाणीं जगाम स्वालयं सती । ददर्श बालं पर्यङ्के शयानं सग्मितं मुदा ॥
पश्यन् गेहशिखरं शतचन्द्रममप्रभम् । स्वप्रभापटलेनैव द्योतयन्तं महीतलम् ॥ १५ ॥
कुर्वन्तं भ्रमणं तरुणे पश्यन् स्वच्छया मुदा । उभेति शब्दं कुर्वन्तं रुदन्तं तं स्नन धिनम् ॥
दृष्ट्वा तदद्भुतं रूपं व्रता शंकरसंनिधिम् । गत्वा सोवाच गिरिशं सर्वमङ्गलमङ्गला ॥

पार्वत्युवाच -

गृहमागच्छ सर्वेश तपसां फलदायकम् । करुणे करुणे ध्यायसि यं तं पश्याऽऽपत्य मन्दिरे !
शाश्वं पुंसुमुखं पश्य पुण्यवं जे महोत्सवम् । पुनागनरकत्राणं कारणं भवतारणम् ॥
ज्ञानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीप्तम् । पुंसं दर्शनस्यास्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥
सर्वदानेन यापुण्यं क्षमापदास्त्रिणतश्च यत् । पुत्रदर्शनपुण्यस्य कलां ० ॥ ११ ॥
सर्वैस्तपोभिर्यत्पुण्यं यदेवानशनैर्व्रतैः । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्य कलां ० ॥ १२ ॥
यद्विप्रभोजनैः पुण्यं यदेव सुरसेवनैः । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्य कलां ० ॥ १३ ॥
पार्वत्या वचनं श्रुत्वा शिवः संहृष्टमानसः । आजगाम स्वभवनं सिपं वै कान्तया सह ॥
ददर्श तरुणे स्वसुतं तसकाञ्चनसंनिभम् । हृदयस्थं च यद्रूपं तदेवात्रिमनोहरम् ॥ १४ ॥
दुर्गा तरुणात्समादाय कृत्वा वक्षसि तं सुतम् । चुचुम्वाऽऽनन्दजलधौ निमग्ना सेन्युवाच तम्
संप्राप्याम्लयरत्नं त्वां पूर्णमेव सनातनम् । यथा मनो दग्द्रिम्य सहसा प्राप्य सद्भ्रमम् ॥
कान्ते मुचिरमायाते प्रोषिते गेषिनो यथा । भानसं परिपूर्णं च बभूव च तथा मम ॥ २८ ॥
मुचिरं गन्मान्तमेकपुत्रा यथा सुतम् । दृष्ट्वा तुष्टा यथा वत्स तथाऽहमपि सांपतम् ॥
सद्भ्रमं मुचिरं भ्रष्टं प्राप्य हृष्टो यथा जनः । अनारुष्टौ सुवृष्टिं च संप्राप्याहं तथा सुतम् ॥
यथा मुचिगन्धनां स्थितानां च निराश्रये । चक्षुः मुनिर्मलं प्राप्य मनः पूर्णं तगैव मे ॥
दुस्तरे सागरे धेरे पातितस्य च संकटे । अनौकस्य प्राप्य नौकां मनः पूर्णं तथा मम ॥
तृणया शुष्ककण्ठानां मुचिराच्च सुशीतलम् । सुवासितं जलं प्राप्य मनः ० ॥ ३३ ॥
दाग्न्यपत्नितानां च स्थितानां च निराश्रये । निशिमाश्रयं प्राप्य मनः ७ ॥ ३४ ॥
चिरं बुभुसितानां च व्रतोपोषणकारिणाम् । सदन्नं पुरतो दृष्ट्वा मनः ० ॥ ३५ ॥
इत्युक्त्वा पार्वती तत्र प्रोडे कृत्वा स्वबालकम् । प्रीत्या स्तनं ददौ तस्मै परमानन्दमानसा

ऋडे चकार मगवान्बालकं हृष्टमानसः । चुचु'ध गण्डे वेदोक्तं युयुने चाऽऽशिष्यं मुदा ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिल० नारदना० बालगणेशदर्शनं
नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

ती दम्पती बाहोर्गत्वा पुत्रमङ्गलहेतवे । विविधानि च रत्नानि द्विजेभ्यो ददतुर्मुदा ॥
बन्दिभ्यो भिक्षुकैभ्यश्च दानानि विविधानि च । नानाविधानि वाद्यानि वादयामास शंकरः
हिमालयश्च रत्नानां ददौ लक्षं द्विजातये । सहस्रं च गजेन्द्रागामश्वानां च त्रिलक्षकम् ॥
दशलक्षं गवां चैव पञ्चलक्षं सुवर्णकम् । मुक्तामाणिक्यरत्नानि मणिश्रेष्ठानि यानि च ॥
अन्यान्यपि च दानानि वस्त्राण्यामरणानि च । सर्वाण्यमूल्यरत्नानि क्षीरोदोत्पात्तिकानि च
ब्राह्मणेभ्यो ददौ विष्णुः कौस्तुभं कौतुकान्वितः । ब्रह्मा विशिष्टदानानि विषाणां बाञ्छितानि
च । सुदुर्लभानि सृष्टौ च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ १ ॥

धर्मः मूर्खश्च शक्रश्च देवाश्च मुनयस्तथा । गन्धर्वाः पर्वता देव्यो ददुर्दानं क्रमेण च ॥७॥
तापसानां सहस्राणि रक्षकानां शतानि च । शतानि गन्धसाराणां मणीन्द्राणां च नारद
माणिक्यानां सहस्राणि रत्नानां च शतानि च । शतानि कौस्तुभानां च हीरवाणां शतानि च
हरिद्वर्णमणीन्द्राणां सहस्राणि मुदाऽन्विताः ॥ ९ ॥

गवां रत्नानि लक्षाणि गजरत्नसहस्रकम् । अमूल्यान्यश्वरत्नानि श्वेतवर्णानि कौतुकात् ॥
शतलक्षं सुवर्णानां वह्निशुद्धांशुकानि च । ब्राह्मणेभ्यो ददौ ब्रह्मा तत्र क्षीरोदधिर्मुदा ॥
हारं चामूल्यरत्नानां त्रिपु लोकेषु दुर्लभम् । अतीव निर्मलं सारं सूर्यभानुविन्दकम् ॥
परिष्कृतं च माणिक्यैर्हीरकैश्च विराजितम् । रम्यं कौस्तुभमध्यस्थं ददौ देवी सरस्वती ॥
त्रैलोक्यसारं हारं च सद्रत्नगणनिर्मितम् । भूषणानि च सर्वाणि सावित्री च ददौ मुदा ॥
लक्षं सुवर्णलेष्टानां धनानि विविधानि च । शतान्यमूल्यरत्नानां कुबेरश्च ददौ मुदा ॥ १५ ॥
दानानि दत्त्वा विभ्रेभ्यस्ते सर्वे ददृशुः शिशुम् । परमानन्दसंयुक्ताः शिषुषुस्तत्रैव मुने ॥
भारं पौदुमशक्तश्च ब्राह्मणा बन्दिनस्तथा । स्थायंस्थायं च गच्छन्तो धनानि पापि कातराः
कथयन्ति कथाः सर्वे विश्रान्ताः पूर्वदायिनाम् । वृद्धाः शृण्वन्ति मुदिता युवानो भिक्षुवा मुने
विष्णुः प्रमुदितस्तत्र वादयामास दुन्दुभिम् । संगीतं गापथामास कारयामास नर्तनम् ॥
वेदाश्च पाठयामास पुराणानि च नारद । मुनीन्द्रानान्यामास पूजयामास तान्मुदा ॥ १९ ॥

दिपं दापयामास कारयामास मङ्गलम् । सार्धं देवैश्च देवीभिर्ददौ तस्मै शुभपञ्चपः ॥

विष्णु उवाच—

शेधेन तुल्यं ज्ञानं ते परमायुश्च बालक । पराक्रमे मया तुल्यः सर्वसिद्धीश्वरो भव ॥ २१ ॥

ब्रह्मोवाच—

शशा ते जगत्पूर्णं सर्वभूज्यो भवाचिरम् । सर्वेषां पुरतः पूजा भवत्वत्सिद्धिदुर्लभा ॥ २२ ॥

धर्म उवाच—

मया तुल्यः सुवर्मिष्ठो भवान्भवतु दुर्लभः । सर्वज्ञश्च दयायुक्तो हरिभक्तो हरैः समः ॥

महादेव उवाच—

दाता भव मया तुल्यो हरिभक्तश्च बुद्धिमान् । विद्याया-पुण्यवाङ्मनो दान्तश्च प्राणवृत्तम् ॥

। / लक्ष्मी उवाच—

मम स्थितिश्च गेहे ते देहे भवतु शश्वती । पतिव्रता मया तुलया शान्ता कान्ता मनोहरा ॥

सरस्वतु उवाच—

मया तुलया सुकविता धारणाशक्तिरिव च । स्मृतिर्विवेचनाशक्तिर्भवत्पतिव्रता मुन ॥ २९ ॥

सावित्र्युवाच—

यस्माहं वेदजननी वेदज्ञानी भवाचिरम् । मन्मन्त्रनवशीलश्च प्रवरो वेदवादिनाम् ॥ ३० ॥

हिमालय उवाच—

श्रीकृष्णे ते मतिः शश्वत्किर्भवतु शश्वती । श्रीकृष्णतुल्यो गुणवान्भव कृष्णपरायणः ॥

येनकोवाच—

समुद्रतुल्यो गाम्भीर्ये कामतुल्यश्च रूपवान् । धीयुक्तः श्रितिसमो धर्म भवसमो भव ॥ ३१ ॥

वसुंधरोवाच—

समाधीतो मया तुल्यः शरव्यः सर्वैस्त्वयान् । निर्निष्ठो विज्ञानिप्रथमश्च यम शुभाग्रयः

पार्श्वीयुवाच—

ताततुल्यो महायोगी निदः सिद्धिप्रदः शुभः । सृष्ट्युत्पत्तय भवतान्तर एतन्निश्चारदः ॥

कृपयो मुनयः सिद्धा सर्वे सुप्रसूतसिपः । वासना चन्दनश्री युतुतुः सर्वमङ्गलम् ॥

सर्वे ते कल्पिते वास सर्वमङ्गलमङ्गलम् । गनेशानन्द रूपं सर्वविजयिनामङ्गलम् ॥ ३३ ॥

इमं सुमङ्गलावाचं वः सुमेनि सुसंदाः । सर्वमङ्गलमेतुः स सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ३४ ॥

अवुधो समे उपमासो समो यन्त्र । कृपको समे समं कृपयन्त्रमङ्गलम् ॥ ३५ ॥

भार्गीर्गो समो भार्गी समो यन्त्र । कृपको समे समं कृपयन्त्रमङ्गलम् ॥ ३६ ॥

ध्रष्टपुत्रं नष्टधनं प्रोषितं च प्रियं लभेत् । शोकान्निष्टः सदाऽऽनन्दं लभते नात्र संशयः ॥
 यत्पुण्यं लभते मर्त्यो गणेशाख्यानकश्रुतौ । तत्फलं लभते नूनमध्यायश्रवणं न्युने ।
 अयं च मङ्गलायायो यस्य गेहे च तिष्ठति । सदा मङ्गलसंयुक्तः स भवेत्त्रात्र संशयः ॥३९॥
 यात्राकाले च पुण्या हे यः शृणोति समाहितः, सर्वाभाष्टं स लभते श्रीगणेशप्रसादतः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० गणेशोद्भवपङ्कलं
 नाम दशमोऽध्यायः । १० ॥

अथैकादशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरिस्तामाश्रियं कृत्वा रत्नसिंहासने वरे । देवैश्च मुनिभिः सार्धमवसत्त्र संसदि ॥ १ ॥
 वसिष्णे शंकरस्तस्य वामे ब्रह्मा प्रजापतिः । पुरतो जगतां साक्षी धर्मो धर्मवतां वरः ॥२॥
 तथा धर्मसमीपे च सूर्यः शक्रः कलनिधिः । देवाश्च मुनयो ब्रह्मन्पु. शैलाः सुवासने ॥
 ननर्त नर्तकश्रेणी जगुर्गन्धर्वकिंनराः । श्रुतिसारं श्रुतिसुखं तुष्टुवुः श्रुतयो हरिम् ॥४॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र द्रष्टुं शंकरनन्दनम् । आजगाम महायोगी सूर्यपुत्रः शनैश्चरः ॥ ५ ॥
 अत्यन्तनम्रवदन ईषन्मुद्रितलोचनं । अन्तर्बहिः स्मरन्कृष्णं कृष्णैः स्तनमानसः ॥६॥
 तपःफलाग्नी तेजस्वी ज्वलद्गिशिखोपमः । अतीर सुन्दरः श्यामः पीताम्बरधरो वरः ॥
 प्रणम्य विष्णुं ब्रह्माणं शिवं धर्मं रविं सुरान् । मुनीन्द्रान्बालकं द्रष्टुं जगाम तदनुज्ञया ॥
 प्रधानद्वारमासा शिशुस्तुल्यपराक्रमम् । द्वास्थं वै शूलहस्तं च विशालाक्षमुवाच ह ॥

शनैश्चर उवाच—

शिवाज्ञया शिशुं द्रष्टुं यामि शंकरकिंकर । विष्णुप्रमुखदेवाना मुनीनामनुगेषतः ॥१०॥
 आज्ञां देहि च मां गन्तुं पार्वतसंनिधिं नुन । पुनर्गामि शिशुं दृष्ट्वा विषयासक्तमानसः ॥

विशालाक्ष उवाच—

आज्ञावहो न देवानां नाहं शंकरकिंकरः । मार्गं दातुं न शक्तोऽहं विना मनमजुराज्ञया
 इत्युक्त्वाऽभ्यन्तरम्येस्य प्रेरितः स शिवाज्ञया । ददौ मार्गं ग्रहेशाय विशालाक्षो मुदा ततः
 शनिरभ्यन्तरं गत्वा चानमन्नत्र रंधरः । रत्नसिंहासनस्थां च पार्वतीं सस्मितां मुदा ॥
 सखिभिः पद्मभिः शश्वत्सेविता श्वेतचामरैः । सखिदत्तं च ताम्बूलमुभुज्य मुवा सितम् ॥

वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् । पश्यन्तीं नर्तकीनृत्यं पुंशं धृत्वा च वसन्ति ॥
नतं सूर्यसुतं दृष्ट्वा दुर्गा ममाप्य सत्वरम् । शुभाशिरं ददौ तस्मै पृष्ट्वा तन्मङ्गलं शुभम् ॥

पार्वत्युवाच—

कथमानन्नववस्त्वं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम् । किं न पश्यसि मां साधो बालकं वा प्रहेश्वर

शनिरुवाच—

सर्वे स्वकर्मणा साञ्चि भुञ्जते तपसः फलम् । शुभाशुभं च यत्कर्म कोटिकल्पैर्न लुप्यते
कर्मणा जायते जन्तुर्ब्रह्मोन्द्रार्गममन्दिरे । कर्मणा नरगेहेषु पश्चादिषु च कर्मणा ॥२०॥
कर्मणा नरकं याति वैकुण्ठं याति कर्मणा । स्वकर्मणा च राजेन्द्रो भृत्यश्चापि स्वकर्मणा
कर्मणा मुन्दरः शश्वद्रचाधियुक्तः स्वकर्मणा । कर्मणा विपथी मातार्नेलितश्च स्वकर्मणा
कर्मणा घनवाँछे को दैन्ययुक्तः स्वकर्मणा । कर्मणा सत्कुटुम्बो च कर्मणा बन्धुकण्टकः ॥
सुभार्यश्च सुपुत्रश्च सुखी शश्वरस्वकर्मणा । अपुत्रकश्च कुलीको निखीकश्च स्वकर्मणा ॥
इनिहासं चा तिमोप्यं शृणु शंकरवल्लभे । अकथ्यं जननीपार्श्वे लज्जाजननकारणम् ॥२१॥
आवाल्यात्कृष्णमक्तोऽहं कृष्ण-यानैकमानसः । तपस्यासु रतः शश्वद्विषयेऽपि रतः सदा
पिता ददौ विवाहे तु कन्या चित्ररथस्य च । अतितेजस्विनी शश्वतपस्थासु रता सती ॥
एकदा सा स्वतुलनाता सुखेवं खं विधाय च । रत्नालंकारसंयुक्त मुनिमानसमोहिनी ॥
हरेः पादं ध्यायमानं मीं मां पश्येत्युवाच ह । मत्समीपं समागत्य सस्मिन्ना लोललोचना
शरप मामपश्यन्तमृतुनाशाच्च केपतः । बालशान्तिविहीनं च ध्यानसंलग्नमानसम् ॥३०॥
न दृष्टाऽहं स्वया येन न कृतं ह्यतुरक्षणम् । स्वया दृष्टं च यद्वस्तु मूढ सर्वं विनश्यति ॥
अहं च विरतो ध्यानासोपथंस्ता तदा सतीम् । शपं मोक्तुं न शक्ता सा पश्चात्तापमवाप ह
तेन मातर्न पश्यामि किञ्चिद्वस्तु स्वचक्षुषा । ततैः प्रकृतिवज्रास्यः प्राणिहिंसाभयाद्दहम्
शनैश्चरवचः श्रुत्वा चाहस-पार्वती मुने । उषैः पञ्चहसुः सर्वा नर्तकी किंनरीगणाः ॥३४॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० शनिपार्वतीसं० शनेरघोदृष्टौ

करणवचनं । मैसाशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

दुर्गा तद्वचनं श्रुत्वा सप्तमार-हरिमीश्वरम् । ईश्वरेच्छावशीभूतं जगदेवेत्युवाच ह ॥ १ ॥
 सा च देवी दैववशा शानिं प्रोवाच कौतुकान् । पश्य गां तच्छिःशुभिति निपेकः केन वार्यते
 पार्वत्या वचनं श्रुत्वा शनिर्भने हृदा स्वयम् । पश्यामि किं न पश्यामि पार्वतीसुतमित्यहो
 यदि बालो मया दृष्टस्तस्य विघ्नो भवेद्भ्रुवम् । अन्यथा सुप्रशस्तं च पुरतः स्वात्मरक्षणम् ॥
 इत्येवमुक्त्वा धर्मिष्ठो धर्मं कृत्वा तु साक्षिणम् बालं द्रष्टुं गन्धक्रेन तु तन्मातरं २ निः ॥
 विषण्मानसः पूर्वं शुष्ककण्ठौष्ठनालुकः । सवच्छोचनकोणेन ददर्श च शिशोर्मुलम् ॥ ६ ॥
 शनैश्च दृष्टिमात्रेण चिच्छिदे मस्तकं मुने । चक्षुर्निमीलयामास तस्यौ नम्रावनः शनिः ॥ ७ ॥
 तस्यौ च पार्वतीकोडे तत्सर्वाङ्गं सखे हितम् । निवेश मस्तकं कृष्णे गन्वा गे लोकमीप्सितम्
 मूच्छां संपार सा देवी विलप्य च मृशं मुहुः । मृतेव च धृयिण्यां तु कृत्वा पक्षि बालकम् ॥
 तस्मिन्स्ते सुरः पर्वे चित्रपुत्रलिका यथा । देव्यश्च शैला गन्धर्वाः सर्वे वैल सगप्तिनः ॥
 तान्सर्वान्मूर्च्छितामृष्टैवाऽऽरुह्य गरुडं हरिः । जगाम पुष्पभद्रां स चोत्तरस्तां शिशि स्थिताम्
 पुष्पभद्र-नदीतीरे ह्यपश्यत्कामने स्थितम् । गजेन्द्रं निद्रितं तत्र शयानं हस्तिनीयुतम् ॥
 तथोदकिञ्चरसं रम्यं मूर्च्छितं सुरतथमान् । पारितः शवकान्कृत्वा परमानन्दमानसम् ॥
 शीघ्रं सुदर्शनेनैव निच्छिदे तच्छिरो मुदा । स्थायामास गरुडे रुधिराक्तं मनोह्रम् ॥ १३ ॥
 गजच्छिन्नाङ्गाक्षिपात्रप्रवोचं प्राप्य हस्तिनी । शवकान्बोधयामा चोत्तरस्तां तदा ।
 रुरोद शवकैः सार्धं सा विलप्य शुवाऽऽतुरा । तुष्टाव कमल कान्तं शान्तं सस्मितमीश्वरम्
 शङ्ख-भ्रमराभ्रधरं पीताम्बरं परम् । गरुडस्य जगत्कान्तं भ्रामयन्तं सुदर्शनम् ॥ १७ ॥
 निपेकं खण्डितुं शक्तं निपेकजननं विभुम् । निपेकभोगसातारं भोगनिस्ताकारणम् ॥
 ममुस्तस्तवनात्तुष्टस्तस्यै विप्रवरं ददौ । मुण्डात्तुण्डं पृथक्कृत्य युयुनेऽग्नस्य च ॥
 जीवयामास तं तत्र ब्रह्मज्ञानेन सर्ववित् । सर्वाङ्गे योजयामास गजस्य चरणाम्बुजम् ॥
 तं जीवाऽऽकलयपर्यन्तं परिवारैः समं गज । इत्युक्त्वा च मनोपायी कैलासं ह्याजगाम सः
 आहृत्य पार्वतीहस्ताद्बालं कृत्वा स्ववक्षसि । रुचिरं तच्छिरः सम्प्रयोजयामास बालके
 ब्रह्मस्वरूपो भगवान्ब्रह्मज्ञानेन लीलया । जीवयामास तं शीघ्रं हुंकारोच्चारणेन च ॥
 पार्वतीं बोधयित्वा तु कृत्वा कोडे च तं शिशुम् । बोधयामास तां कृष्ण अध्यात्मिकनि-
 बोधनैः ॥ २३ ॥

चिष्णुरुधाच--

ब्रह्मादिकीटपर्यन्तं फलं भुङ्क्ते स्वकर्मणः । जगदब्रह्मिस्वरूपाऽसि त्वं न जानामि किं शिवे

यम उवाच—

प्रदाय स्वयमाज्ञां च शशापेयं स्वयं कथम् । वयं शपामः कोऽधर्मो जिघांसोश्च विहितने ॥

ब्रह्मोवाच—

शशाप पार्वतीं दृष्ट्वा स्त्रीस्वभावाच्च चापलात् । सर्वेषां वचनेनैव क्षन्तुमर्हन्तु साधवः ॥ १ ॥

दुर्गे दत्त्वा स्वमाज्ञां च पुत्रदर्शनहेतवे । कथं शपसि निर्दोषमनिरिधिं त्वद्गृहागतम् ॥

इत्युक्त्वा शनिमादाय बोधयित्वा च पार्वतीम् । तां तं समर्पणं चक्रे शापमोचनहेतवे ॥

चमूव पार्वतीं दृष्ट्वा ब्रह्मणो वचनान्मुने । शान्ता बभूवुस्ते तत्र दिनेशयमकश्यपाः ॥ १४ ॥

उवाच पार्वती तत्र संतुष्टा तं शनैश्चरम् । प्रसादिता शिवेनैव ब्रह्मणा परितेविता ॥

पार्वत्युवाच—

प्रहराजो भव शने मद्वरेण हरिप्रियः । चिरजीवी च योगीन्द्रो हरिभक्तश्च का विपत् ॥

अद्यप्रमृतिं निर्विघ्ना ह्यसौ भक्तिर्दृष्ट्वाऽस्तु ते । शापोऽमोघस्ततो मेऽद्य निश्चित्स्त्वज्जो भविष्यतिः

इत्युक्त्वा पार्वतीं दृष्ट्वा बालं धृत्वा च वक्षसि । उवाच योषितां मध्ये तस्मै दत्त्वा

सुभाशिपः ॥ १८ ॥

शनिर्जगाम देवानासपीपं हृष्टमानसः । प्रणम्य भवत्या तां ब्रह्मन्नम्बिकाजगदम्बिकाम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्त्र० नारदना० शनिकृतगणेशदर्शनतज्जानगणेशशिरः

पतनविष्णुकृतगणेशशिरोमोजनशनिशापादिकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

=====

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

अथ विष्णु शुभे काले देवेश्च मुनिभिः सह । पूजयामास तं बालमुपहारैरनुत्तमैः ॥ १ ॥

सर्वभ्रै तथ पूजा च मया दत्ता सुगोत्तम । सर्वपूज्यश्च योगीन्द्रो भव वत्सेत्युवाच तम् ॥

वनमाला ददौ तस्मै ब्रह्मज्ञानं च मुक्तिदम् । सर्वसिद्धिं प्रदायैव चकाराऽऽत्मसमं हरिः ॥

ददौ द्रव्याणि चारुणि चोपचाराश्च षोडश । नौगाभिः स्तवनं चक्रे मुनिभिश्च समं सुरैः ॥

विज्ञेशश्च गणेशश्च हेरम्बश्च गजाननः । लम्बोदरश्चैकदन्तः शूर्पकर्णो विनायकः ॥ १ ॥

एतान्वष्टौ च नामानि सर्वसिद्धिप्रदानि च । आशीषं दापयामास चाऽऽनयामास

तान्मुनीन् ॥ ६ ॥

सिद्धासनं ददौ धर्मस्तस्मै ब्रह्मा कमण्डलुम् । शंकरो योगशृङ्गं च तत्त्वज्ञानं सुदुर्लभम् ॥
 रत्नसिंहासने शक्रः सूर्यश्च मणिकुण्डले । मणित्रयमालां चन्द्रश्च कुबेरश्च त्रिरीटिकम् ॥
 षष्ठीशुद्धं च वसने ददौ तस्मै हुनाशनः । रत्नचक्रं च वरुणो वायु रत्नाकुलीयकम् ॥
 क्षीरोशेखरमद्रत्नरत्नितं बलयं वरम् । मञ्जीरं चापि केयूरं ददौ पद्मालया मुने ॥१०॥
 कण्ठभूषां च सावित्री भारती शाङ्गमुज्ज्वलम् । क्रमेण सर्वदेवाश्च देव्यश्च यौतकं ददु ॥
 मुनयः पर्वताश्चैव रत्नानि विविधानि च । वसुधया ददौ तस्मै वाहनाय च मूपकम् ॥
 ऋणेण देवा देव्यश्च मुनयः पर्वतादयः । गन्धर्वाः किलरा यक्षा मनवो मानवःस्तथा ।
 नानाविधानि द्रव्याणि त्वादूनि मथुराणि च । पूजां चक्रुश्च ते सर्वे क्रमाद्धि भक्तिपूर्वकम् ॥
 पार्वती नगर्वा माता ह्येवाननसरोत्तमा । रत्नसिंहासने पुत्रं वासवामास नारद ॥११॥
 सर्वतोर्षोदके रत्नकण्ठशार्ङ्गिनैस्तु तैः । स्नापयामास वेदोक्तमन्त्रेण मुनिभिः सह ॥
 अग्निशुद्धे च वसने ददौ तस्मै सती मुदा । गोदारव्युदकेः पाद्यमर्घ्यं गङ्गोदकेन च ॥

ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं गणेशाय ब्रह्मरूपाय चारवे । सर्वसिद्धिप्रदेशाय विज्ञेशाय नमो नमः ॥
 इत्यनेनैव मन्त्रेण दत्त्वा ब्रह्म्याणि मक्षितः । सर्वे प्रमुदितास्तत्र ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 द्वात्रिंशदक्षरो माळामन्त्रोऽयं सर्वकामदः । धर्मार्थकाममोक्षाणां फलदः सर्वसिद्धिदः ॥
 पञ्चदशजपेनैव मन्त्रसिद्धिस्तु मन्त्रिणः । मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स च विष्णुश्च भारते ॥
 विघ्नानि च पलायन्ते तन्नामस्मरणेन च । महावाग्मी महासिद्धिः सर्वसिद्धिसमन्वितः ॥
 वावपतिर्गुरुतां याति तस्य साक्षात्सुनिश्चितम् । महाकवीन्द्रो गुणवान्विदुषां च गुरोर्गुरुः ॥
 संपूज्यानेन मन्त्रेण देवा आनदसंप्लुताः । नानाविधानि वाद्यानि वादयामासुरुत्सवे ॥ ३८ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयामासुः कारयामासुरुत्सवम् । ददुर्दानानि तेभ्यश्च वन्दिभ्यश्च विशेषतः ॥

नारायण उवाच—

अथ विष्णुः सभामध्ये तं संपूज्य गणेश्वरम् । तुष्टाव परया भक्त्या सर्वविघ्नविनाशकम् ॥
 विष्णुरुवाच—

ईश त्वां स्तोतुमिच्छामि ब्रह्मज्योतिः सनातम् । नैव वर्णयितुं शक्तेः स्म्यनुरूपमनीहकम् ॥
 प्रवरं सर्वदेवानां सिद्धानां योगिनां गुरुम् । सर्वस्वरूपं सर्वेशं ज्ञानराशिस्वरूपिणम् ॥
 अव्यक्तमक्षरं नित्यं सत्यमात्मस्वरूपिणम् । वायुतुर्यं च निर्लिप्तं चाक्षतं सर्वसाक्षिणम् ॥
 संसारार्णवपारे ज्व मायापोते सुदुर्लभे । कर्णधारस्वरूपं च भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ४४ ॥
 वरं वरेण्यं वरदं वरदानामपीश्वरम् । सिद्धं सिद्धिस्वरूपं च सिद्धिदं सिद्धिसाधनम् ॥
 ध्यानातिरिक्तं ध्येयं च ध्यानासाध्यं च धार्मिकम् । धर्मस्वरूपं धर्मज्ञं धर्माधर्मफलप्रदम्
 वीजं संसारवृक्षाणामङ्कुरं च तदाश्रयम् । स्त्रीपुंनपुंसकानां च रूपमेतदतीन्द्रियम् ॥
 सर्वाद्यमप्रपूज्यं च सर्वपूज्यं गुणार्णवम् । स्वेच्छया सगुणं ब्रह्म निर्गुणं स्वेच्छया पुनः ॥
 स्वप्नं प्रकृतिरूपं च प्राकृतं प्रकृतेः परम् । त्वां स्तोतुमक्षमोऽनन्तः सहस्रवदनैरपि ॥
 न क्षमः पद्मवक्त्रश्च न क्षमश्चतुराननः । सरस्वती न शक्ता च न शक्तेऽहं तव स्तुतौ ॥
 न शक्ताश्च चतुर्वेदाः के वा ते वेदवादिनः ॥ ५० ॥

इत्थेवं स्तवनं कृत्वा मुनीश्वरसंसदि । सुरेशश्च सुरैः सार्धं विरराम रमापतिः ॥ ५१ ॥
 इदं विष्णुकृतं स्तोत्रं गणेशस्य च यः पठेत् । सायं प्रातश्च मध्याह्ने भक्तियुक्तः समाहितः
 तद्विघ्ननाशं कुरुते विज्ञेशः सततं मुने । अर्घते सर्वकल्याणं कल्याणजनकः सदा ॥ ५३ ॥
 यात्राकाले पठित्वा यो याति तद्भक्तिपूर्वकम् । तस्य सर्वाभाष्टसिद्धिर्भवत्येव न संशयः ॥
 तेन दृष्टं च दुःखघ्नं सुखघ्नमुपनायते । कदाऽपि न भवेत्तस्य महर्षिणा च दारुणा ॥

भवेद्विनाशः शत्रूणां बन्धूनां च विवर्धनम् । शश्वद्विघ्नविनाशश्च शश्वत्सम्यग्विवर्धनम् ॥
 स्थिरा भवेद्गृहे लक्ष्मीः पुत्रपौत्रविवर्धनम् । सवैश्वर्यमिह प्राप्य ह्यन्ते विष्णुपदं लभेत् ॥
 फले चापि च वीर्यना यज्ञानां यद्भवेद्भ्रुवम् । महतां सर्वदानानां तद्गणेशप्रसादतः ॥

नारद उवाच—

श्रुतं स्तोत्रं गणेशस्य पूजनं च मनोहरम् । कवचं श्रोतुमिच्छ मि सांप्रतं भवनारणम् ॥

नारायण उवाच—

पूजायां सुनिवृत्ताया सभामध्ये शनैश्चरः । उवाच विष्णुं सर्वेषां तारकं जगतां गुरुम् ॥

शनैश्चर उवाच—

सर्वदुःखविनाशाय पापप्रशमनाय च । कवचं विघ्ननिघ्नस्य वद वेदविदां वर ॥ ११॥

यस्य नो विवादश्च शक्यता वै मायया सह । तद्विघ्नप्रशमार्थं च कवचं धारयाम्यहम् ॥

विष्णुरुवाच—

विनायकस्य कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । सुगोप्यं च पुराणेषु दुर्लभं चाऽऽगमेषु च ॥

उक्तं कौथुमशाखायां सामवेदे मनोहरम् । कवचं विघ्ननाथस्य सर्वविघ्नहरं परम् ॥

राज्यं देयं शिरो देयं प्राणा देयाश्च सूर्यज । एवंभूतं च कवचं न देयं प्राणसंकटे ॥

आविर्भावस्तिरोभावः स्वेच्छया यस्य मायया । नित्योऽयमेकदन्तश्च कवचं चास्य वत्सकं

पूजाऽस्य नित्या स्तोत्रं च कल्पे कल्पेऽस्ति संततम् । अस्य वै जन्मनः पूर्वं मुनयश्च

सिपेविरे ॥ १७ ॥

यथा मद्वतारेषु जन्म विप्रहधारणम् । तथा गणेश्वरस्थापि जन्म शैलसुतोदरे ॥ १८ ॥

यद्भूत्वा मुनयः सर्वे जीवन्मुक्ताश्च भारते । निःशङ्काश्च सुराः सर्वे शत्रुपक्षविमर्दकाः ॥

कवचं विघ्नता मृत्युर्न भिया याति संनिधिम् । नाऽऽद्युर्व्यथो न शुभं च ब्रह्माण्डे न पराजयः

दशलक्षजपेनैव सिद्धं च कवचं भवेत् । यो भवेत्सिद्धकवचो मृत्युं जेतुं स च क्षमः ॥

सुसिद्धकवचो वाग्मी चिरंजीवी महीतले । सर्वत्र विजयी पूज्यो भवेद्ब्रह्मणमात्रतः ॥

मालामन्त्रमिमं पुण्यं कवचं मङ्गलं शुभम् । विघ्नतां सर्वपापानि प्रणश्यन्ति सुनिश्चितम्

भूतप्रेतपिशाचाश्च कूडमाण्डा ब्रह्मराक्षसाः । डाकिनीयोगिनीयक्षवेताला भैरवादयः ॥

वालग्रहा ग्रहाश्चैव क्षेत्रपालादपन्तथा । वर्मणः शब्दमात्रेण पलायन्ते च भीरवः ॥

आघयो व्याधयश्चैव शोकाश्चैव भयावहाः । न यान्ति संनिधिं तेषां गरुडस्य यथोरगाः

अजवे गुरुमन्त्राय स्वाशेषाय प्रकाशयेत् । खलाय परशिव्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात्
 संसारमोहनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । अक्षिपिदुन्दुश्च गायत्री देवो लम्बोदरः स्वम् ॥
 धर्मार्थकाममोक्षेषु त्रिनियोगः प्रकीर्तितः । सर्वेषां कवचानां च सारभूमिदं मुने ॥७९॥
 ॐ गं हुं श्री गणेशाय स्वाहा मे पातु मस्तकम् । द्वात्रिंशदक्षरो मन्त्रो लज्जदं मे सदाऽवतु
 ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं गंभिने वै सततं पातु लोचनम् । तारकां पातु विघ्नेश सततं धरणीगले
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीमिति परं संततं पातु नासिकाम् । ॐ गौं ग शूर्पकर्णाय-स्वाहा पात्वधरं मम
 दन्तांश्च तालुकां जिह्वां पातु मे षोडशाक्षरः । ॐ लं श्री लम्बोदरायेति स्वाहा गण्डं
 सदाऽवतु ॥ ८१ ॥

ॐ ह्रीं ह्रीं विघ्ननाशाय स्वाहा कर्णं सदाऽवतु । ॐ श्रीं गं गजाननायेति स्वाहा स्कन्धं
 सदाऽवतु ॥ ८२ ॥

ॐ ह्रीं विनायकायेति स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं ह्रीमिति कङ्कालं पातु वसःस्थलं परम्
 करौ पादौ सदा पातु सर्वाङ्गं विघ्ननाशकम् । प्राच्यां लम्बोदरः पतु चाऽऽश्लेषां विघ्न-
 नायकः ॥ ८४ ॥

दक्षिणे पातु विघ्नेशो नैर्ऋत्यां तु गजाननः । पश्चिमे पार्वतीपुत्रो वायव्यां शंकरात्मजः ।
 कृष्णस्यांशश्चोत्तरे च परिपूर्णतमस्य च । ऐशान्यानेरुदन्तश्च हेरम्बः पतु चोर्ध्वतः ॥
 अधो गणाधिपः पातु सर्वपूज्यश्च सर्वतः । स्वप्ने जागरणे चैव पातु मां योगिनां गुरुः ॥
 इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रौषधिग्रहम् । संसारमोहनं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥८८॥
 श्रीकृष्णेन पुरा दत्तं गोलोके रासमण्डले । वृन्दावने विनीताय मह्यं दिनकरात्मज ॥
 मया दत्तं च तुम्यं च यस्मै कस्मै न दास्याति । परं वरं सर्वपूज्यं सर्वसंकटनारणम् ॥
 गुरुमन्त्रार्थं विधिवत्कवचं धारयेत्तु यः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ सोऽपि त्रिष्णुर्न संशयः
 अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च । प्रहेन्द्र कवचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा गौ मजेच्छंकरात्मजम् । शतलक्षप्रणमोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः
 दत्त्वेदं सूर्यपुत्राय विरराम सुरेश्वरः । परमानन्दसंगुक्ता देवास्तस्थुः समीपतः । ९४॥

इति श्रीऋक्ष० महा० गणपतिस्त० नारदना० गणेशपूजास्तवकवचकथनं नाम
 त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

नारायण उवाच—

देवास्तस्यां समाया ते सर्वे संहृष्टमानसाः । गन्धर्वा मुनयः शैलाः पश्यन्तः सुमहोत्सवम् ॥
एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा स्मेराननसरोरुहा । उवाच विष्णुं प्रणता देवेशं तत्र संसादि ॥२॥

पार्वत्युवाच—

त्वं पाता सर्वजगतां नाथ नाहं जगद्बहिः । कथं मत्स्वामिनो वीर्यममोघं रक्षितं प्रभो ॥
रतिमङ्गे कृते देवैर्ब्रह्मणा प्रेरितैस्त्वया । मूमौ निपतितं वीर्यं केन देवेन वै हृतम् ॥ ४ ॥
सर्वे देवास्त्वत्पुरतस्तदन्विष्यन्तु सादरम् । अराजकं कथं युक्तं तिष्ठति त्वयि राजनि ॥
पार्वतीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः । उवाच देववर्गे च मुनिवर्गे च तिष्ठति ॥ ६ ॥

विष्णुरुवाच—

देवाः शृणुत मद्वाक्यं पार्वतीवचनं श्रुतम् । शिवस्यामोघवीर्यं यत्तत्पुरा केन निर्हृतम् ॥
समामानयत सिंप्रं न चेद्दण्डमिहार्हथ । स किंराजा न शास्ता यः प्रजावाप्यश्च पाक्षिकः
विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा समालोच्य परस्परम् । ऊचुः सर्वे शिवावाक्यैस्त्रासिताः पुरतो हरेः

ब्रह्मोवाच—

तद्वीर्यं निर्हृतं येन पुण्यभूमौ च भारते । स वाञ्छितो भवत्वत्र पुण्याहे पुण्यकर्माणि ॥

महादेव उवाच

तद्वीर्यं निर्हृतं येन पुण्यभूमौ च भारते । स वाञ्छितो भवत्वत्र सेवने पूजने तव ॥ ११ ॥

पद्म उवाच—

स वाञ्छितो भवत्वत्र शरणागतरक्षणो । एकादशीप्रते चैव तद्वीर्यं येन निर्हृतम् ॥ १२ ॥

इन्द्र उवाच—

तद्वीर्यं निर्हृतं येन पापिना पापमोचने । भवत्वत्र यशो लुप्तं तत्पुण्यं कर्म संततम् ॥ १३ ॥

शरुण उवाच

महापद्म स्त्री न-मे वंशं स्यात्प्रारते हरे । शूद्रयानरुपान्वाश्च गर्भे तद्येन निर्हृतम् ॥

कुबेर उवाच—

न्यासहारो स भानु विद्यामन्त्रश्च मित्रहा । सत्यघ्नश्च कृतघ्नश्च तद्वीर्यं येन निर्हृतम् ॥

ईशान उवाच—

परद्रव्यरक्षारी य म मवत्पत्र भारते । नरघानी गुरुद्रोही तद्वीर्यं येन निर्हृतम् ॥ १५ ॥

रुद्रा ऊचुः—

ते मिथ्यावादेनः सन्तु भारते पारदारिकाः । गुरुनिन्दारताः शब्दतद्वीर्यं यैश्च निर्हृतम् ॥

कामदेव उवाच—

कृत्वा प्रतिज्ञा यो मूढो न संपाठयते भ्रमात् । भाजनं तस्य पापस्य स मवेद्येन तद्धृतम्
स्वर्वेयावूचतुः—

मातुः विशुर्गुतेश्चैव स्त्रीपुत्राणां च पोषणे भवेता वञ्चितौ तौ च याम्या वीर्यं च तद्धृतम्
सर्वे देवा ऊचुः—

मिथ्यासाक्ष्यप्रदातारो भवन्त्वत्र च मारते । अपुत्रिणो दरिद्राश्च यैश्च वीर्यं हि तद्धृतम्
देवपरम्य ऊचुः—

ता निन्दन्तु स्वमतीरं गच्छन्तु परपूरुषम् । सन्तु बुद्धिविहीनाश्च पाभिर्वीर्यं हि तद्धृतम् ॥

देवानां वचनं श्रुत्वा देवीनां च हरिः स्वयम् । कर्मणा साक्षिणं धर्मसुर्यं चन्द्रं हुताशनम् ॥

पवनं पृथिवीं तोयं संध्ये रात्रिर्दिवं मुने । उवाच जगता कर्ता पाता शास्ता जगत्रये ॥२३॥

विष्णुरुवाच—

देवैर्न निर्हृतं वीर्यं तदेतत्केन निर्हृतम् । तदमोघं भगवतो महेशस्य जगद्गुरोः ॥ २४ ॥

युयं च साक्षिणो विश्वे सतत सर्वकर्मणाम् । युष्माभिर्निर्हृतं किंवा किं भूतं वक्तुमर्हथ ॥

ईश्वरस्य वचनं श्रुत्वा समाया कामिताश्च ते । परस्परं समालोच्य रूपेणोचुः पुरो हरेः ॥

१) धर्म उवाच—

रतेः सत्ततो वीर्यं पपान वसुधातले । मया ज्ञातममोघं तच्छंकरस्य प्रकोपतः ॥२७॥

सितिरुवाच—

वीर्यं बोद्धुमशक्ताऽहं तद्वहनौ न्यसिपं पुरा । अतीव दुर्बलं ब्रह्मन्बला क्षन्तुमर्हसि ॥२८॥

२) अग्निरुवाच—

वीर्यं बोद्धुमशक्तेऽहं न्यसिपं शरकानने । दुर्बलस्य जगन्नाथ किं यशः किं च पौरुषम् ॥

३) वायुरुवाच—

शरेषु पतितं वीर्यं सद्यो बालो बभूव ह । अतीव सुन्दरो विष्णो स्वर्णरेखानदीतटे ॥

सूर्य उवाच—

रुद्रन्तं बालकं दृष्ट्वाऽगममस्ताचल प्रति । प्रेरितः कालचक्रेण निशि सस्थातुमसमः ॥

चन्द्र उवाच—

रुद्रन्तं बालकं प्राप्य गृहीत्वा वृत्तिकागण । जगाम स्थालयं विष्णो गच्छ-बदरिकाश्रमात्

ब्रह्मवैवर्तपुराणम्—

अनुं हृदन्तमान्तीय स्तनं दत्त्वा स्तनार्थिने । वर्षयामासुरीशस्य ते ताः सूर्याधिकपथम् ॥

संध्ये ऊचतुः—

अयुना कृत्तिकानां च पण्णां तत्पौष्यपुत्रकः । तन्नाम चक्रुस्ताः प्रेम्णा कार्तिकेय इति स्वदम्

रात्रिरुवाच—

न चक्रुर्लंकं तश्च लोचननामगोचरम् । प्रागेभ्योऽपि प्रेमपार्त्रं यः पोष्टा तस्य पुत्रकः ॥

दिनमुवाच—

यानि यानि च वस्तुनि त्रेले क्वे दुर्लभानि च । प्रशंसितानि स्वादूनि भोजयामासुरेषु तम् ॥

तेषां नद्वचने श्रुत्वा संतुष्टो मधुमदनः । ते सर्वे हरिमित्पूचुः समायां हृष्टमानसाः ॥ ३७ ॥

पुत्रस्य वार्तां संप्राप्य पार्वती हृष्टमानसा । कोटिरत्नानि विप्रेभ्यो ददौ बहुधनानि च ॥

ददौ सर्वाणि विप्रेभ्यो वाप्रांसि विविधानि च ॥ ३८ ॥

लक्ष्मीः सरस्वती मेना सा वित्री सर्वयोपिनः । विष्णुश्च सर्वदेवाश्च ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धनम् ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणे महाभागणेशखण्डे नारदनाम कार्तिकेयजन्मकथनं नाम

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पद्मेशोऽध्यायः ।

वत्स सै-या-यसंख्यानि वेष्टयामासुरालयम् । न जानीमो वयं कस्य करालोनि च बालक

कार्तिकेय उवाच—

भयं लज्जत कल्याण्यो भयं किं वो भयि स्थिते दुर्नेवार्यः कर्मणाको मातरः केन वार्यते ॥
प्रतस्मिन्नरे तत्रोःसेनानोर्नन्दिकेश्वरः । पुरतः कार्तिकेयस्य तिष्ठन्तापामुवाच ह ॥

नन्दिकेश्वर उवाच—

भ्रातः प्रवृत्तिं धृष्णं मे मालुश्चापि शुभाहम् । प्रेषितस्य सुरेन्द्रस्य संहर्तुं शंकरस्य च
कैलासे सर्वदेवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः । सभाया ते वसन्तश्च गणेशोऽसवमङ्गले ॥
शैलेन्द्रवन्द्यं तं विष्णुं जगता परिपल्वम् । सर्वेभ्य कथयामास त्वान्नेपणकारणम् ॥
पप्रच्छ देव त्रिष्णुस्तान्कमेणाऽऽवासिहेभवे । प्रत्युत्तरं ददुस्तेऽहं प्रत्येकं च यथोचितम् ॥
व्यत्र कृत्तिकास्थाने कथयामासुराहम् ॥ सर्वे धर्मादगो देवा धर्माधर्मस्य साक्षिणः ॥
या वभूव रह फ्रीडा पार्वतीशिवयोःपुरा । ह्यस्य च सुरैः शंभोर्वार्य-भूमौ पपात ह ॥
भूमिस्तदक्षिपद्बहूनाः वह्निश्च शरवान्ने । ततो लब्धः कृत्तिकाभिरमुभिर्गच्छ सापतम् ॥
तवाभिषेकं विष्णुश्च करिष्यति सुरैः सह । शस्त्रं लब्ध्वाऽखिलं देव तारकं संहनिष्यधि
पुत्रस्त्वं विद्यप्यं हर्तुस्त्वा गोप्तुं न क्षमा इमः । नाग्निं गोप्तुं यथाशक्तः शुक्रवृक्षः स्वके टरे
दीप्तिभासवं च विश्वेषु तासां गेहे न शोभेति । यथा पतन्मह कूपे त्रिगराजो न राजते ॥
करोषि जगदालोकं नाच्छत्रोऽस्यङ्गतेजसा । यथा सूर्यः कराच्छत्रो न भवेत्पूरुषस्य च ॥
विष्णुस्त्वं च जगद्भ्यापी नाऽऽसां गणतोऽसि शोभत । यथा न त्रेपा व्याप्यं च तत्सर्वं

व्यापकं नभः ॥ २ १ ॥

भोगीन्द्रो नागुल्लिखन्वं भोगी च परिपोषणे । नैव लिखो यथाऽऽत्मा च कर्मभोगेषु जीविनाम्
विश्वावारस्त्वमीशश्च नामृते संभगे स्थितिः । सागरस्य यथा नद्या सरिताभाश्चरस्य च ॥
नाहि सर्वधरावासाः संभवेत्कृत्तिकास्थाने । गरुडस्य यथा वासः क्षुद्रे च चटकीदरे ॥
त्वां च देवा न जानन्ति भक्तानुग्रहविग्रहम् । गुणानां तेजसा राशिं यथाऽऽमानमयांगिनः ॥
त्वामनिर्वर्तनीयं च कथं जानन्ति कृत्तिकाः । यथा पद्म हरेर्भक्तिमभक्ता मूढचेसः ॥
आतरेयं न ज नन्ति ते तं कुर्वन्नादादरम् । नाऽऽद्विषन्ते यथा भेवास्त्वे हावातं च पङ्कजम्

कार्तिकेय उवाच—

भ्रातः सर्वे विजानामि ज्ञानं त्रैकालिकं च यत् । ज्ञानी त्वं वा प्रशंसते ते यतो मृत्युं-

जयाश्रितः ॥ २८ ॥

कर्मणा जन्म येषां वा यासु यासु च यो नेषु । तासु ते निर्द्विनि भ्रतर्नाऽऽप्नुवन्नि च
 संतनम् २३ ॥
 येऽयत्र सन्ति सन्नो वा मूढा वाऽकर्मभोगतः । ते पितं बहु मन्यन्ते मोहिता विष्णुमायया
 सांप्रतं जगता माता विष्णुमाया सनातनी सर्वाद्या सर्वरूपा च सर्वदा सर्वमङ्गला ॥
 शैलेन्द्रप्रनीतर्भे सा चालभजन्म भारते- दारुणं च तपस्तपत्वा संयाप्यच्छंकरं पतिम् ॥
 ब्रह्मादितृणवर्धनं सर्वं मिथैव क्रावेमम् । सर्वं कृष्णोद्भवः काले विष्णोनास्तत्र केवदम् ॥
 कल्पे कल्पे जगन्माता माता मे भविष्यति । यजन्मपयथा बद्धो नित्यः सृष्टिं भावहम्
 प्रकृतेऽद्भवाः सर्वा नमस्याः सर्वभोषिणः । कश्चिदंशाः फलाः कश्चि कलांशाश्चोक्त्याश्च ॥
 कृत्तिका ज्ञानवत्यश्च योगिन्यः प्रकृतेः कला । इत्येनाऽऽभिर्भित्तोऽहमुपचारेण संततम्
 तासामह प्रोप्यपुत्रो मन्वाः पोषणादिभिः । तस्याश्च भक्तैः पुत्रो जतस्व स्व मिरीर्यतः ॥
 न गर्भजोऽहं शैलेन्द्रकन्याया तत्तिकेश्वर । सा च मे गर्भजो माताऽथेमा सर्वसंभवाः ॥
 स्तनदाङ्गि गर्भवाती भक्ष्यदात्री गुरुप्रिया । अर्भ एदेवपत्नी च पितुः पत्नी च कन्यका ॥
 समर्कन्या भिनी पुत्रवन्ती प्रियाप्रभुः । मातुर्माता पितुर्माता सोदरस्य प्रिया तया ॥
 मातुः पितुश्च भगिनी म तुलाती तथैव च । जनानां वेदविद्वि- मानरः पौडश स्मृता ॥
 इमाश्च सर्वसिद्धिज्ञा परमैश्वर्यसंयुता । न क्षुद्रा ब्रह्मण कन्शास्त्रिषु लोकेषु पूजिता ॥
 विष्णुना प्रेरितस्त्वं च शंभोः पुत्रसमो महान् । गच्छ यामि त्वया सार्धं द्रक्ष्यामि मुग्संचयम्

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारादना० नन्दिकार्तिकेयसंभादो नाम
 पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

=====
 अथ पौडशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

इत्येवमुक्त्वा तं शीघ्रं बोधयित्वा च कृत्तिकाः । उवाच नीतियुक्तं च वचनं शंकरात्मनः ॥
 कार्तिकेयः उवाच—
 दास्यामि शंकररूपानं द्रक्ष्यामि सुरसंचयम् । मानरं त्र्युवर्गाश्चाप्याऽऽज्ञा मे दत्त मातरः ॥
 देव धीनं जगत्सर्वं जन्म कर्म शुभाशुभम् । संयोगश्च वियोश्च ज च दैवात्परंबलम् ॥
 कृष्णावचं च तद्देवं स च दैवात्परस्तः । भजन्ति सततं सन्तः परमात्मनमीश्वरम् ॥
 देवं वर्षयितुं शक्तः क्षयं कर्तुं स्वलीलाया । न देवबद्धतद्भक्तश्चाविनाशीनि निर्गयः ॥

तस्माद्भजत गोविन्दं मोहं त्यजत दुःखदम् . सुखदं मोक्षदं सारं जन्ममृत्युपयापहम् ॥
परमानन्दजनकं मोहजालनिकृन्तनम् । शश्वद्भजन्ति यत्सर्वे ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
कोऽहं मवाब्धौ युष्माकं का वा यूयं ममाश्विकाः । तत्कर्मलोतसां सर्वं पुञ्जीभूतं च
फेनवत् ॥ ८ ॥

संश्लेषं वा विभोगं वा सर्वमाश्वरचिन्तया । ब्रह्माण्डमीश्वरार्थिनं न स्वतन्त्रं विद्वर्तुषाः ॥
जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यं च जगन्नयम् । मायामनित्ये कुर्वन्ति मायया मूढचेतसः ॥
सन्तस्तत्र न लिप्यन्ते वायुवत्कृष्णचेतसः । तस्मान्मोहं परित्यज्य चाऽऽज्ञाधिं दत्त मातरः
इत्येवमुक्त्वा ता, नत्वा सार्धं शंकरपार्षदैः । यात्रां चकार भगवान्मनसा श्रीहरिं मरन् ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र ददर्श रथमुत्तमम् । विश्वकर्मकृतं रथं हारिकेण विराजितम् ॥
सद्गजसाररचितं मागिक्येन विराजितम् । पारिजातप्रसूनानां मालाजालैश्च शोभितम् ।
मणीन्द्रदर्पणैः श्वेतचामरैरतिदीपितम् । क्रीडार्हमान्दरैरभ्यैश्वितैश्चित्रितं वरम् ॥
शतचक्रं सुविस्तीर्णं मनोयायि मनोहरम् । प्रस्थापितं च पार्वत्या वोष्टेनं पार्षदैर्वरैः ॥
तमारुहन्तं यानं ता हृदये न विदूयता । सहसा चेतनां प्राप्य मुक्तकेशयः शुचाऽऽतुराः
दृष्ट्वा च स्वपुरः स्वन्दं स्तम्भिताश्चातिशोकतः । उन्मत्ता इव तत्रैव वक्तुमारेभिरे मिया

कृत्तिका ऊचुः—

किं कुर्मः क्व च यास्यामो वयं वत्स त्वदाश्रयाः । विहायास्मान्क यासि त्वं नायं धर्म
स्ववाधुना ॥ १९ ॥

स्नेहेन वर्धितोऽस्माभिः पुत्रोऽस्माकं स्वधर्मतः । नायं धर्मो मातृशर्माननुरक्तः सुतस्थमेत्
इत्युक्त्वा कृत्तिकाः सर्वाः कृत्वा वक्षामि तं सुतम् पुनर्मूर्छापवापुस्ताः सुगविच्छेदशरं-
णम् ॥ २१ ॥

कुमारो बोधयित्वा ता अध्यात्मवचनेन वै । तामिश्व पार्षदैः सार्धमारुरोह रथं मुने ॥
पूर्णकुम्भं द्विनं वेदगां शुक्लपान्थानि दर्पणम् दध्यागयं मधु लज्जांश्च पुष्पं दुर्वाक्षतान्ति-
तान् ॥ २३ ॥

वृषं गजेन्द्रं सुरगं ज्वलदग्निं सुवर्णकम् । पणं च पारिपक्वानि फलानि विविधानि च ॥ २४ ॥
पनिपुत्रवतीं नारीं प्रदीपं मणिमुत्तमम् । मुक्तां प्रसूनमालां च सशोमांसं च चन्दनम् ॥
दःशैथानि वस्तूनि मङ्गलानि पुरो मुने । शृगालं नकुलं कुम्भं शवं वापे शुभावहम् ॥
राजहंसं मयूरं च लज्जानं च शुक्रं विक्रम् । पारावतं शङ्खचिह्नं चक्रवार्कं च मङ्गलम् ॥
कृष्णसारं च सुरभिं चमरीं श्वेतचामरम् । धेनुं च वत्ससंमुक्ता पताकाः दक्षिणे शुभाम् ॥

नानाप्रकारवाद्यं चाप्यश्रौषीन्पङ्कलध्वनिम् । मनोहरं च संगीतं घण्टाशङ्खध्वनिं तथा ॥
 दृष्ट्वा श्रुत्वा मद्गलं स ह्यगमत्तातमन्दिरम् । क्षणेनाऽऽनन्दयुक्तश्च मनोवायिरथेन च ॥
 कुमारः प्राप्य कैत्रायं न्यग्रोधासयमूलके । क्षणं तन्मथौ कृत्तिकाभिः पार्षदप्रवरैः सह ॥
 पार्वती मद्गलं कृत्वा राजमार्गं मनोहरम् । पद्मरामैरिन्द्रनीलैः संस्कृतं पारिता पुरम् ॥
 रम्भान्त्स्मसमूहैश्च पट्टसूत्रांशुकैस्तथा । श्रीलण्डणल्लवैर्युक्तं पूर्णकुम्भैः सुशोभितम् ॥
 पूर्णकुम्भनलै र्य'सं सित्तं च'दनवारिभिः । असंख्यरत्नदीपैश्च मणिराजैर्विराजितम् ॥
 नटनर्तकवेश्मनामुत्सवैः संकुलं सदा । बन्दिभिर्विप्रवर्गैश्च दूर्वापुष्पकरैर्युतम् ॥ ३९ ॥
 पतिपुत्रवर्नामिश्रसा-र्वाभिश्च सन्वितम् । लक्ष्मीं सरस्वतीं गङ्गां सावित्रीं तुलसीं रातिम् ॥
 अरुन्धतीमहृदयां च दिितिं तारां मनोरमम् । अदिितिं शतरूपां च शचीं संध्यां च
 रोहिणीम् ॥ ३७ ॥

अनसूयां तथा स्नाहं संज्ञां वरुणवामिनीम् । आकूतिं च प्रसूतिं च देवहूतिं च मेनकाम् ॥
 तामेकपाटलामेकपर्णां मैनाकवामिनीम् ; वसुंधरां च मनसां पुरस्कृत्य समाययौ ॥३९॥
 रम्भान् लोत्तमा मेना घृताची मोहिनी शुभा , उर्वशी रत्नमाला च मुशीश ललिता कला-
 कदम्बपाला सुरसा वनमाला च सुन्दरी । एताश्चान्याश्च बहवो विप्रेन्द्राप्सरसां गणाः ॥
 संगीतनर्तनपराः सस्मिता वेपसंयुता । करतालकराः सर्वा जम्बुगानन्दपूर्वकम् ॥४२॥
 देवाश्च मुनयः शैला गन्धर्वाः किन्नरास्तथा । सर्वे ययुः प्रमुदिताः कुपारस्यानुवर्ता ॥
 नानाप्रकारवाद्यैश्च रुद्रैर्वा पार्षदैः सह । भैरवैः क्षेत्रपालैश्च ययौ सार्धं महेश्वरः ॥४४॥
 अथ शक्तिवरो हृष्टो दृष्ट्वाऽ'रात्पार्वतीं तदा । अवरुह्य रथात्सूर्णं शिरसा प्रणनाम ह ।
 तं पद्माभमुखं देवीगणं च मुनिशामिनी । शिवं च परया भक्त्या सर्वान्तंभाष्य यत्नतः ॥
 कार्तिकेयं शिवा दृष्ट्वा क्रोडे कृत्वा चुचुम्ब च । शंकरश्च सुराः शैला देव्यो वै शैल्योषितः
 पार्षदी मुखा देवस्तथा देवश्च शंकरः । शैलाश्च मुनयः सर्वे ददृभुत्सुं शुभाशिवः ॥
 कुमारः सगणैः सार्धमागत्य च शिवालयम् । ददर्श तं सभामध्ये विष्णुं क्षीरोदशायितम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् । धर्मवशेन्द्रचन्द्रार्कवह्निवास्वादिभिर्युतम् ९० ।
 ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् । स्तुतं मुनीन्द्रैर्देवेन्द्रैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥
 तं दृष्ट्वा जगतां नाथं भक्तिनम्रात्मकंवरः । पुलकान्वितसर्वाङ्गः शिरसा प्रणाम ह ॥
 विधिं धर्मं च देवांश्च मुनिन्द्रांश्च मुदाऽनितान् । प्रणनाम पृथक्त्वं प्राप तेभ्यः शुभाशिवः

पृथक्संभाष्य सर्वाश्चाप्युगास कनकासने । ददौ जनानि विभेद्यः पार्वत्या सह शंकरः ॥

इति श्रीब्रह्मसंहितायाः महाप्रणवो गणपतिस्तोत्रं नारायणं कार्तिकेयगणपतौ नाम

षोडशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

====

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

=====

नारायणोवाच —

अथ विष्णुर्जगत्कारतो ह्यष्टः कृत्वा शुभेक्षणम् । रत्नसिंहासने रम्ये वापयामास प्रभुस्वम्
नाज्जातिधानि याद्यानि कास्यतःलादिमानि च, नानाविधानि यन्त्राणि वादयामास कौटु-
कात् ॥ २ ॥

वेदमन्त्राणामेकैश्च सर्वतीर्थोदपूर्वकैः । सदत्नकुम्भशतकैः स्नापयामास तं मुदा ॥ ३ ॥

सद्गन्धसारस्वपितं किरीटं मङ्गलाङ्गदे । अमूल्यरत्नलज्जितभूषणानि बहूनि च ॥ ४ ॥

षड्भूतिशुद्धशुके दिव्ये क्षीरोदारवसंभवम् । कौस्तुभं वनमाला च तस्मै चक्र ददौ मुदा ॥

ब्रह्मा ददौ यज्ञसूत्रं वेदा वै वेदमातरम् । संध्यामन्त्रं कृष्णमन्त्रं स्तोत्रं च कवचं हरेः ॥

कमण्डलुं च ब्रह्मास्त्रं विद्या वै वैरमार्दिनीम् । धर्मो धर्ममतिं दिव्य सर्वजं वै दयां ददौ ॥

परं श्रुत्युनयं ज्ञानं सर्वशास्त्राबोधनम् । शब्दभूषणपदं तत्त्वज्ञानं च सुपनोहरम् ॥ ८ ॥

योगतत्त्वं सिद्धितत्त्वं ब्रह्मज्ञानं सुदुर्लभम् । शूलं पिनाकं परशुं शक्तिं पाशुपतं धनुः ॥

संहरणस्त्रविनोषं तत्संहारं ददौ शिवः । धेतच्छत्र रत्नमाला ददौ तस्मै जलेश्वरः ॥

गजेन्द्रं च हथेन्द्रं च सुधाकुम्भं सुधानिधिः । मनोवायिरथं मूर्ध्नि संनाहं च मनोरमम् ॥

यमदण्डं यमशैव महाशक्तिं हुताशनः । नानाशस्त्राण्युगाद्यानि सर्वे देवा ददुर्मुदा ॥

कामशस्त्रं ज्वाभदेवो ददौ तस्मै मुदाऽन्वितः । क्षीरोदोऽपूरु रत्नानि विशिष्टैः रत्ननूतुरैः ॥

सार्धैः सिद्धिविद्या च सर्वाङ्गा कौतुभाद्ददुः । हिमालयो मयूर च वाहना च मूकूटम् ॥

लक्ष्मीश्च त्रैलोक्यं भारती हासुतमम् । पार्वती सन्मिता हृष्टा परमानन्दमानसा ॥ १३ ॥

महात्रिया सुशीला च निद्या मेवा दया स्थितिम् । बुद्धिं सुनिर्मला शान्तिं तृष्टिं पुष्टिं ह्यमा

धृतिम् ॥ १६ ॥

सुदृढा च हरी भक्तिं हरिदाम्यं ददौ मुदा । प्रजापतिर्देवसेना रत्नभूषणभूषिताम् ॥

सुत्रिनीर्तुं सुशीला च सुन्दरी सुमनोहरम् । ददौ तस्मै वेदमन्त्रैर्विवाहविधिना स्वयम्

था बटनि महापृष्ठी पाण्डिता शिशुपात्रिकां । अभिपिच्य कुपारं च सर्वे देवा ययुर्गृहम्

मुनयश्चैव गन्धर्वाः प्रणम्य जगदधिगन्तुः । नागपथं च ब्रह्माण धर्मं तृष्ट्वा शंकरः ॥

मणनाम हरिं तातं धर्ममालिङ्ग्य नारद । प्रीत्या ययौ च शैलेन्द्रः सगणः शंकरार्चितः
 ये ये तत्राऽऽगताः सर्वे ययुरानन्दपूर्वकम् । परमानन्दसंयुक्तो देव्या सह महेश्वरः ॥
 कालान्तरे च तान्सर्वान्पुनरानीय शंकरः । पुष्टिं ददौ विवाहेन गणेशाय महात्मने ॥
 सुताभ्यां सगौः सार्धं पार्वती हृष्टमानसा सिधेवे स्वामिनः पादपद्मं सार्धं सर्वकामदम्
 इत्येवं कथितं सर्वं कुमारस्थाभिषेचनम् । विवाहः पूजनं तस्य गणेशस्य विवाहकम् ॥
 पार्वतीपुत्रलाभश्च देवानां च समागमः । काले मनसि वाञ्छाऽस्ति किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० कुमारगणेशविवाहकुमाराभिषेक-

कथनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

=====

अथाष्टादशोऽध्यायः ।

=====

नारद उवाच—

नारायण महाभाग वेदवैशङ्गपारग । पृच्छामि त्वामहं किञ्चिदतिसेवेहवाच्यतः ॥१॥
 सुतस्य त्रिदशेशस्य शंकरस्य महात्मनः । विद्वन्निद्वस्य यद्विद्वन्मीश्वरस्य कथं प्रभो ॥
 पार्विपूर्णतमः श्रीमान्परमात्मा परात्परः । गोलोकनाथः स्वशेन पार्वतीतनयः स्वयम् ।
 अहो भगवन्सस्य मस्तकच्छेदनं विभो । ग्रहदृष्ट्या ग्रहेशस्य कथं मे वक्तुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

सावधानं शृणु ब्रह्मत्रिनिहापं पुरातनम् । विघ्नेशस्य बभूवेदं विघ्नं येन च नारद ॥
 एकदा शंकरः सूर्यं जघान परमक्रुधा । सुमालिहन्तारं शूलेन भक्तवत्सलः ॥६॥
 श्रीसूर्योऽप्योद्यशूलेनाशनितुल्येन तेजसा । जहौ स चेतना सद्यो रथाच्च निपपात हः ॥
 ददर्श कश्यपः पुत्रं मृतमुत्तानलोचनम् । कृत्वा वक्षामि तं शोकाद्विललापः भृशं मुहुः ॥
 हाहाकारं सुराश्चक्रुर्विलेपुर्भयकातराः । अन्वीभूतं जगत्सर्वं बभूव तमसाऽऽवृतम् ॥
 निष्पन्नं तनयं दृष्ट्वा आशपत्कश्यपः शिरम् । तपस्वी ब्रह्मणः पौत्रः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा
 मत्पुत्रस्य यथा वक्षश्छिन्नं शूलेन तेऽय वै । त्वत्पुत्रस्य शिरश्छिन्नं भविष्यति न संशयः
 शिवश्च गलितक्रोः क्षणेनैवाऽऽशुतोपकः । ब्रह्मज्ञानेन तं सूर्यं जीवयामास तत्तणात् ॥
 ब्रह्मविष्णुमद्देशानामंशश्च त्रिगुणात्मकः । सूर्यश्च चेतना प्राप्य समुत्तस्थौ पितुः पुरः
 ननाम पितरं भक्त्या शंकरं भक्तवत्सलम् । विज्ञाय शंभोः शापं च कश्यपं स चुकोप ह
 विपथान्नैव जग्राह कोपेनैवमुवाच ह । विपथश्च परित्यज्य भजे श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥

सर्वं तुच्छमनित्यं च नश्वरं चेश्वरं विना । विहाय मङ्गलं सत्त्वं विद्वान्नेच्छेदमङ्गलम् ॥
 देवैश्च पेरितो ब्रह्मा समागत्य ससंभ्रमः । बोधयित्वा रुविं तत्र युयोज विपश्येऽपजः ॥
 तस्मै दत्त्वाऽऽशेषः शंभुर्व्रजा च स्वालयं मुदा । जगाम कश्यपश्चैव स्वराशिं रविरेव च
 अथ माञ्जी सुमाली च व्याधिमस्तौ बभूवतुः । श्वित्रौ गलितसर्वाङ्गौ शक्तिहीनौ हतप्रभौ ।
 तावुवाच स्वयं ब्रह्मा युवां च भजता रविम् । सूर्यकोपेन गलिनी युवानेवं हतप्रभौ ॥
 सूर्यस्य कवचं स्तोत्रं सर्वं पूजाविधिं विधिः । जगाम कथयित्वा तौ ब्रह्मलोकं सनतनः ॥
 ततस्तौ पुष्करं गत्वा सिपेवाते रविं मुने । स्नात्वा त्रिकालं भक्त्या च जग्मतौ मन्त्रमुत्तमम्
 ततः सूर्यद्वरं प्राप्य निजरूपौ बभूवतुः । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० विघ्नेशविघ्नकथनं

नामाष्टादशमोऽध्यायः ॥ १८ ॥

=====
 अथैकोनविंशोऽध्यायः ।
 ————

नारद उवाच—

किं स्तोत्रं कवचं नाथ ब्रह्मणा लोकराक्षिणा । दानवाभ्यां पुरा दत्तं सूर्यस्य परमात्मनः ॥
 किं वा पूजाविधामं वा कं मन्त्रं व्याधिनाशनम् । सर्वं चास्य महाभाग तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि

सूत उवाच—

नारदस्य उच्यते श्रुत्वा भगवान्करुणानिधिः । स्तोत्रं च कवचं मन्त्रमूत्रे तत्पूजनक्रमम् ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि सूर्यपूज विधेः क्रमम् । स्तोत्रं च कवचं सर्वं पापव्याधिविमोक्षकम् ॥
 सुमालिमाळिनौ वैत्यौ वा व्याधिमस्तौ बभूवतुः । विधिं सस्मरतुः स्तोतुं शिवमन्त्रपदायकम् ॥
 ब्रह्मा गत्वा च वैकुण्ठं पप्रच्छ कमलापतिम् । शिवं तत्रैव संपश्यन्प्रसन्नं हरिसंनिवौ ॥

ब्रह्मोवाच—

सुमालिमाळिनौ वैत्यौ व्याधिमस्तौ बभूवतुः । क उपायो वद हरे तयोर्व्याधिविनाशने ॥

विष्णुरुवाच—

कृत्वा सूर्यस्य सेवां च पुष्करे पूर्णवत्सरम् । व्याधिहन्तुर्मर्दशस्य तौ च मुक्तौ भविष्यतः

शंकर उवाच—

सूर्यस्तोत्रं च कवचं मन्त्रं कल्पतरुं परम् । देहि ताभ्यां जगत्कान्त व्याधिहन्तुर्महात्मनः ॥
 आवां संपत्प्रदातारौ सर्वदाता हरिः श्वयम् । व्याधिहन्ता दिनकरो यस्य यो विषयो विधे

तयोऽनुपतिं प्राप्य यथौ दैत्यगृहं विधिः । तदा प्रणम्य तं दृष्ट्वा तस्मै ददपुरासनम् ॥
तावुवाच स्वयं ब्रह्मा रोगग्रस्तौ दयानिधिः । स्तब्धावाहाररहितौ पूषदुर्गन्वसंयुतौ ॥

ब्रह्मोवाच--

गृहीत्वा कवचं स्तोत्रं मन्त्रं पूजाविधिकमम् । गत्वा हि पुष्करं वत्सौ भजयः प्रणतौ रविम् ॥

तावूचतुः--

भजावः केन विधिना केन मन्त्रेण वा विधे । किं स्तोत्रं कवचं किं वा तदावाभ्यां वदाधुना

ब्रह्मोवाच--

कृत्वा त्रिकालं स्नानं च मन्त्रेणानेन भास्करम् । संसेव्य भास्करं भक्त्या नरिञ्जौ च भविष्यथ
ॐ ह्रीं नमो भगवते सूर्याय परमात्मने । स्वाहात्यनेन मन्त्रेण सावधानं दिवाकरम् ॥ ११ ॥
संपूज्य दत्त्वा भक्त्या वै चोपहारांस्तु षोडश । एवं संवत्सरं यावदध्रुवं मुक्तौ भविष्यथः ॥
अपूर्वं कवचं तस्य युवाभ्यां प्रददाम्यहम् । यदत्तं गुरुणा पूर्वमिन्द्राय प्रीतिपूर्वकम् ॥ १८ ॥
तत्सहस्रभगाङ्गाय शपेन गौतमस्य च । अहल्याहरणेनैव पापयुक्ताय संकटे ॥ १९ ॥

बृहस्पतिश्वाच--

इन्द्र शृणु प्रवक्ष्यामि कवचं परमाद्भुतम् । यदपृत्वा मुनयः पूता जीवन्मुक्ताश्च भवन्ते ॥
कवचं विभ्रतो व्याधिर्न भियाऽऽयाति संज्ञिधिम् । यथा दृष्ट्वा वैनतेयं पलायन्ते भुङ्गमाः
शुद्धाय गुरुभक्ताय रवशिष्याय प्रकाशयेत् । खत्राय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युपवान्पुयात्
जगद्विलक्षणस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवो दिनकरः स्वयम् ॥
व्याधिपणारो सौन्दर्ये विनिर्गोम, प्रकीर्तितः । सद्यो रोगहरं सारं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीं सूर्याय स्वाहा मे पातु मस्तकम् । अष्टादशाक्षरो मन्त्रः कपालं मे सदाऽवतु
ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीं सूर्याय स्वाहा मे पातु नासिकाम् । चक्षुर्मे पातु सूर्यश्च तारकां च विकर्तनः
भा करो मेऽधरं पातु दन्ता दिनकरः सदा । प्रचण्डः पातु गण्डं मे मार्गण्डः कर्णमेव च
मिहिरश्च सदा रक्त्वे जङ्घे पूषा सदाऽवतु ॥ २६ ॥
वसः पातु रविः शश्वलाभिं सूर्यः स्वयं सदा । कङ्कालं मे सदा पातु सर्वदेवनमस्कृतः ॥
कौ पातु सदा ब्रध्नः पातु पादौ प्रभाकरः । विभाकरो मे सर्वाङ्गं पातु संततमश्वरः ॥
इति ते कथितं वत्स कवचं सुमनोहरम् । जगद्विलक्षणं नाम त्रिजगत्सु सुदुर्लभम् ॥ २९ ॥
पुरा दत्तं च मनवे पुलस्त्येन तु पुष्करे । मया दत्तं च तुभ्यं तद्यस्मै कर्मै न देहि भोः
व्याधितो मुच्यसे त्वं च कवचस्य प्रसादतः । भवानगोमी श्रीनाश्च भविष्यति न संशयः ॥

लक्षवर्षहविष्येण यत्फलं लभते नरः । तत्फलं लभते नूनं कवचस्यास्य धारणात् ॥ ३३ ॥
इदं कवचमज्ञात्वा यो मूढो भास्करं यजेत् । दशलक्षपन्नसोऽपि मन्त्रसिद्धिर्न ज्ञायते ॥

ब्रह्मोवाच—

धृत्वेदं कवचं वत्सैः कृत्वा च स्तवनं रवेः । युवां वशाद्विविदिर्मुक्तो निश्चितं तु भविष्यति ॥
स्तवनं सामवेदोक्तं सूर्यस्य व्याधिमोचनम् । सर्वपापहरं सरं घनारोग्यकरं परम् ॥

ब्रह्मोवाच—

तं ब्रह्म परमं धाम ज्योतीरूपं सनातनम् । त्सापहं स्तोतुमिच्छामि भक्तानुग्रहकारकम् ॥
वैश्वदेवलेचनं लोकनाथं पापविमोचनम् । तपसां फलदातारं दुःखदं पापिनां सदा ॥
कर्मानुरूपफलदं वर्मवीनं दधानिधिम् । वर्मरूपं किं त्वरूपमरूपं वर्मवर्जितम् ॥ ३४ ॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानामंशं च त्रिगुणात्मकम् । व्याधिदं व्याधिहन्तारं शोकमोहभयापहम् ॥
सुखं मोक्षदं सारं भक्तिदं सर्वकामदम् ॥ ३५ ॥

सर्वेश्वरं सर्वरूपं सप्तसिधं सर्वकर्मणाम् । प्रत्यक्षं सर्वलोकानामप्रत्यक्षं मनोहरम् ॥ ४० ॥
शश्वद्रमहरं पद्माद्रसदं सर्वसिद्धिदम् । सिद्धिस्वरूपं सिद्धेशं सिद्धानां परमं गुरुम् ।
स्तवराजमिदं भोक्तुं गुह्याद्गुह्यतरं परम् । विनश्यं यः पठेन्नित्यं व्याधिभ्यः संप्रपुच्यते
आन्ध्यं कुष्ठं च दारिद्र्यं रोगः शोको भयं कालः चरुप नश्यति विश्वेश श्रीपूर्णकृपया धुम्
महाकुष्ठो व गलितो नसुर्हानो मह्यग्रो ॥ यक्षनग्रतोः महाशुली नानाव्याधियुतेऽपि वा
मासं कृत्वा हविष्ठात्रं ध्रुवाऽग्रे मुच्यते धुम् । ज्ञानं च सर्वतीर्थानां लभने नात्र संशयः
पुष्करं गच्छतं शीघ्रं भास्करं भजतं सुतौ । इत्येवमुक्त्वा स विधिर्नगान स्वालयं मुदा ॥
तौ निषेवदिने तं तं नीरुनौ संजम्बुतुः । इत्येवं कथितं वत्ससिंभूः श्रोतुमिच्छसि ॥
सर्वविघ्नहरं सां गिद्धेशं विघ्ननाशनम् । स्तोत्रेणानेन तं तुस्वाऽमुच्यते नात्र संशयः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिल० नरदना० विघ्नकारणकथनं नमै-

कोननिशब्धायः ॥ ३५ ॥

====

अथ त्रिशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

हरेशंशसमुत्पन्नो हरितुख्यो भगवतिः ॥ तेजसा विक्रमेणैव मत्प्रभं श्रोतुमर्हसि ॥ १ ॥
विघ्ननिघ्नय यदिमे ध्रुवं नत्वा मात्स्यम् । तद्विघ्नकारिणं यैव शिष्यराण्यत्रकृतः ॥ २ ॥
अपुनः श्रोतुमिच्छामि मात्स्यपदेहभजनम् । त्रैलोक्यनाथतपये गनास्पणोननार्थकम् ॥

स्थितेऽन्येषु बहुषु जन्तुष्वनभुनः पते । सुप्राणिनां सुरूपेषु नानारूपेषु रूपिणाः ॥

नारायण उवाच—

गनास्यभोजनायाश्च कारणं शृणु नारद । गोप्यं सर्वपुराणेषु वेदेषु च सुदुर्लभम् ॥९॥

तारणं सर्वदुःखानां कारणं सर्वसंपदाम् । हारणं विपदां चैव रहस्यं पापमोचनम् ॥१॥

महालक्ष्म्याश्च चरितं सर्वमद्भुतमद्भुतम् । सुखदं मोक्षदं चैव चतुर्वर्गफलपदम् ॥ ७ ॥

शृणु तात प्रवक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् । रहस्यं पाद्मकल्पस्य पुरा तानमुखच्छ्रुतम् ॥

एकदैवमहेन्द्रश्च पुष्पमद्रां नदीं ययौ । महासंपन्नमदोन्मत्तः कर्मा राजश्रियाऽन्वितः ॥

तत्तीरेऽतिरहःस्थाने पुष्पोद्याने मनोहरे । अतीव दुर्गमंऽरण्ये सर्वजन्तुविवर्जिते ॥ १० ॥

भ्रमरध्वनिसंगुक्तं पुंकोकिलरुतश्रवे । सुगन्धन्वपुष्पसंश्लिष्टवायुना सुरभीकृते ॥ ११ ॥

ददर्शा रम्यां तत्रैव चन्द्रलोकत्समागताम् । सुरतश्रमविश्रान्तिकामुकीं कामकामुकीम् ॥

इच्छन्तोमीप्सितां क्रीडां गच्छन्तीं मदनाश्रमम् । एकाकिनीमुन्मत्तस्कां मन्मथोद्गतमानसाम्

सुश्रोणीं सुदतीं श्यामां विम्बापरसरोहहाम् । बृहन्नितम्बभारार्तां मत्तवारणगामिनीम् ॥

सस्मितास्यशरच्चन्द्रां सुवटाक्षं च विभ्रतीम् । विभ्रतीं कर्वाी रम्यां मालतीमालयशोभिताम्

वद्विशुद्धांशुकधरां रत्नभूषणभूषिनाम् । कस्तूरीविन्दुना सार्धं सिन्दूरं विभ्रतीं मुदा ॥

नीलोत्पलदलश्यामरुज्जलोज्ज्वललोचनाम् । मणिकुण्डलयुग्मादशगण्डस्थलविराजिताम्

अत्युन्नतं मुकाठिनं पञ्चराजिविराजितम् । सुखदं रसिकानां च स्तनयुग्मं च विभ्रतीम् ॥

सर्वसौभाग्यवेपाढ्या सुभगां सुरतोमुत्वाम् । पाणाधिकीं च देवानां स्वच्छां स्वच्छन्दगा-

मिनीम् ॥ १९ ॥

धरामप्सरसां रम्यामतीव स्थिरयौवनाम् । गुणरूपवतीं शान्तां मुनिपानसमोहिनीम् ॥

दृष्ट्वा तामतिवेपाढ्या तत्कटाक्षेण पीडितः । इन्द्रोऽतीन्द्रियचापख्यात्प्रवक्तुमुपचक्रामे ॥

इन्द्र उवाच—

क गच्छसि वरारोहे क गताऽसि मनोहरे । मया दृष्टा हि सुचिरात्कल्याणे सुभगेऽयुना

तव न्वेकेण कर्ताऽहं श्रुत्वा वाचिकवचनतः । त्वप्यासक्तमनाश्चास्मि नान्या वै गणयामे च

सुवर्गापतजलार्थी यः किमिच्छेत्पङ्किलं जलम् । पङ्कं नेच्छेच्चन्द्रनार्थी पङ्काजार्थी न चोत्पलम्

सुधार्थी न सुरामिच्छेद्दुग्धार्थी नाऽऽविलं जलम् । सुगन्धपुष्पशायी यो ह्यत्रतरां न

चेच्छति । २९ ॥

स्वर्गां च नरकं नेच्छेत्सुभोगी दुष्टभोजनम् । पाण्डितैः सह संवामी नेच्छेत्स्त्रीसंनिधिं नरः ॥

विहाय रत्नाभरणं क्रोऽपीच्छेत्सोहभूषणम् ॥ २९ ॥

स्वां नऽऽश्लिष्य महाविज्ञां को मूढो गन्तुमिच्छति । विहाय गङ्गां को विज्ञो न शीमन्त्यां च
वाञ्छति ॥ २७ ॥

इन्द्रियैश्चेन्द्रियरतिं वर्षयन्तीं पदे पदे । वरं प्रार्थयित्वाश्च पाणिनश्च सुखार्थिनः ॥ २८ ॥
इत्येवमुक्त्वा मघवानवरुह गजेश्वरात् । कामयुक्तश्च पुरतस्तस्यौ तस्याश्च नारद ॥ २९ ॥
श्रुत्वा तद्वचनं रम्भा महाशृंगारोलुपा जहासऽऽनन्नवदना पुलकाञ्चितविग्रहा । ३० ॥
स्मेराननकटाक्षेण स्तनोर्वोर्दर्शनेन च । नैर्मोक्तिगर्भवाक्येन चाहरत्तस्य चेतनाम् ॥ ३१ ॥
मितं सारं सुमधुरं सुस्निग्धं कोमलं प्रियम् । पुरुषायत्तबीजं च प्रवक्तुमुपचक्रमे । ३२ ॥

रम्भोवाच—

यास्यामि वाञ्छितं यत्र प्रश्नेन तव किं फलम् । नाहं संतोषजननी धूर्तानां दुष्टभिन्नता ॥
यथा मधुकरो लोभात्सर्वपुष्पासवं लभेत् । स्वाद्गु यत्रातिरिक्तं स तत्र तिष्ठति संततम्
तथैव कामुकी लोके भ्रमेद्भ्रमरवत्तदा । चाक्षर्यात्स हि काक्षेव वायुद्भ्रसमाहरेत् ॥
सुपुमानङ्गवत्स्त्रीणां यथा शरत्ताश्च शालिषु । कामुकी काकवच्छोलः फलं भुक्त्वा ॥
प्रयाति च ॥ ३६ ॥

स्वकार्यमुद्धरेद्यावत्तावद्वासप्रयोननम् । स्थितिः कार्यानुरोधेन यथा काष्ठे हुताशनः ॥
यावत्तद्भागं तोयानि तावदाशंसि तेषु च । शोषारम्भे च तोयानि(नां) यान्ति स्थानान्तरं पुनः
त्वं देवानामाश्वरोऽसि कामिनीनां च वाञ्छितः । पुष्पांसं रसिकं शब्दद्वन्द्वच्छन्ति रसिकाः
सुखात् ॥ ३९ ॥

युवानं रसिकं शान्तं सुखेपं मुन्दरं पियम् । गुणिनं धानिनं स्वच्छं कान्तमिच्छति कामिनी ॥
दुःशीलं रोगिणं वृद्धं रतिशक्तविगोमितम् । अशतारमाविद्धं च नैव वाञ्छन्ति शोषितम् ॥
का मूढा न च वाञ्छन्ति त्वामेवं गुणसागरम् । तवाऽऽज्ञाकारिणीं दासीं गृह्णाणात्र
यथा मुञ्चम् ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वा सस्मित्वा सा च तं पयौ वरुचसुषा । कामाग्निदग्धा विगल्लज्जा तस्यै समीपतः
ज्ञात्वा भावं स्मरार्तायाः स्मरशास्त्रविशारदः । गृहीत्वा तां पुष्पतले विनहार तथा सह ॥
धुचुम्ब रहसि प्रौढां नशां च सुभगां पराम् । पक्षिन्वाधरीष्ठीं च मुदस्या चुम्बिनस्तया ॥
नानाप्रकारशृङ्गारा न्विपरीतादिकान्मुने । पदारयामां तत्रैव शृङ्गारो मूर्तमानिव ॥
तो कामाहृतषिषौ नो वुचुषाने दिवानिशम् । अन्योऽन्यगतचित्तौ च कामार्तां ज्ञानवर्धितौ
स च गृह्णात्येते ऋद्धां तथा सह सुरेश्वरः । यथै नटविहारार्थं पुष्पमदानशीलम् ॥

स चकार जलक्रीडां तथा सह मुदा क्षणम् । जलास्पले स्थलाक्षौये विजहार पुनः पुनः
एतस्मिन्नन्तरे तेन वर्त्मना मुनिपुंगव । सशिष्यो याति दुर्वासा वैकुण्ठाच्छंकरालयम् ॥
तं च दृष्ट्वा मुनीन्द्रं च देवेन्द्रः स्तब्धमानसः । ननामाऽऽगत्य सहसा ददौ तस्मै स चाऽश्लेषः
पारिजातप्रसूनं यद्दत्तं नारायणेन वै । तच्च दत्तं महेन्द्राय मुनीन्द्रेण महात्मना ॥१२॥
दत्त्वा पुष्पं महाभागस्तमुवाच कृपानिधिः । माहात्म्यं तस्य यत्किञ्चिदपूर्वं मुनिसन्मः ॥

दुर्वासा उवाच—

सर्वविघ्नहरं पुष्पं नारायणनिवेदितम् । मूर्ध्निदं यस्य देवेन्द्र जयस्तस्यैव सर्वतः ॥ १४ ॥
पुरः पूजा च सर्वेषां देवानामग्रणीर्भवेत् । तच्छायेव महालक्ष्मर्निं जहानि कदाऽपि तम् ॥
ज्ञानेन तेजसा बुद्ध्या विक्रमेण बलेन च । सर्वदेवाधिकः श्रीमान्हरितुल्यपराक्रमः ॥
भक्त्या मूर्ध्नि न गृह्णाति योऽहंकारेण पामरः । नैवेद्यं च हरेरेव स भ्रष्टश्रीः स्वजानिभिः
इत्युक्त्वा शंकरांशश्च ह्यगमच्छंकरालयम् । तत्स रम्भान्तिके तिष्ठच्छिषेप गजमस्तके ॥
तेन भ्रष्टश्रियं दृष्ट्वा सा जगाम सुरालयम् । पुंश्चली योग्यमिच्छन्ती नापरं चञ्चलाऽधमा
देवगणं परित्यज्य गजराजो महाबली । प्रविवेश महारण्यं तं निक्षिप्य स्वतेजसा ॥१०॥
तत्रैव करिणीं प्राप्य मत्तः संव्रमुजे बलात् । साऽतो बभूव वशमा योपिजातिः सुखार्थिनी
तयोर्बभूवापत्यानां निवहस्तत्र कानने । हरिस्तन्मस्तकं छित्त्वा योजयामे स बलके ॥
इत्येवं कथितं वत्स किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । गजान्ययोजनायाश्च कारणं पापनाशनम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणपतेर्गजास्ययोनना०

हेतुकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथैकविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ते देवा ब्रह्मशोभेन निःश्रीकाः केन वा प्रभो , बभूवुस्तद्ब्रह्मस्यं च गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥
कथं वा प्रापुरेते तां कपर्लां जगतां प्रभूम् । किं चकार महेन्द्रश्च तद्भवः नक्तुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

गजेन्द्रेण पराभूतो रम्भया च सुमन्दीभिः । भ्रष्टश्रीर्दैन्ययुक्तश्च स जगाममरावतीम् ॥
तां ददर्श निरानन्दो निरानन्दां पुरीं मुने । दैन्यग्रस्तां बन्धुहिनां वारिवर्गीः समाकुलाम् ॥
इति श्रुत्वा दूनमुखाज्जगाम गुरुमन्दिरम् । तेन देवगणैः सार्धं जगाम ब्रह्मणः सभाम् ॥
गत्वा ननमत्तं शक्रः सुरैः सार्धं तथा गुरुः । तुष्टाव वेदेवावयुश्च स्तोत्रेणापि च संयतुः ॥

प्रवृत्तिः कथयामास वाक्पतितं प्रजापतिम् । श्रुत्वा ब्रह्मा नम्रान्त्रं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

ब्रह्मोवाच—

मत्प्रभौत्रोऽसि देवेन्द्र शश्वद्राजश्रिया ज्वलन् । लक्ष्मीसमः शचीमर्ता परस्त्रीलोलुपः सदा
गौतमस्यामिशोपेन भगाङ्ग. सुरसंसारि । पुनर्लज्जाविहीनस्त्वं परस्त्रीरितिलोलुपः ॥ ९ ॥

यः परस्त्रीषु निरतस्तस्य श्रुत्वा कुतो यशः । स च निन्द्यः पापयुकः शश्वत्सर्वलभासु च
नैवेद्यं श्रीहरेरेव दत्तं दुर्वाससा च ते । गजमूर्धनि त्वया न्यस्तं रम्भयाऽऽह चेतसा ॥

कसा रम्भा सर्वभोग्या काधुनां त्वं श्रिया हतः । सर्वसौख्यपदात्री त्वा गता त्यक्त्वा
क्षणेन सा ॥ १२ ॥

वेश्या सश्रीकमिच्छन्ती निःश्रीकं न च चञ्चला । नवं नवं प्रार्थयन्ती परिनिन्द्य पुरा नमम् ॥

यद्भक्तं तद्भक्तं वत्स निष्पन्नं न निवर्तने । भज नारायणं भक्त्या पद्मया. प्राप्तिहेतवे ॥

इत्युक्त्वा तं जगत्ल्लष्टा स्तोत्रं च कवचं ददौ । नारायणस्य मन्त्रं च नारायणपरायणः ॥

स तैः सार्धं च गुरुणा ह्यजपन्मन्त्रमीप्सितम् । गृहीत्वा कवचं तेन पर्यष्टौ पुष्करे हरिम् ॥

वर्षमेकं निराहारो भारते पुण्यदे शुभे । सिधेवे कमलाकननं कमलापाप्तिहेतवे ॥ १३ ॥

अ विभूय हरिस्तस्मै वाञ्छितं च वरं ददौ । लक्ष्मीस्तोत्रं च कवचं परमैश्वर्यवर्धनम् ॥

दत्त्वा जगाम पैकुण्ठमिन्द्रः क्षीगेदमेव च । गृहीत्वा कवचं स्तुत्वा प्राप पद्मालया मुने ॥

सुरेश्वरोऽरिं जित्वा वै द्वालभचामरावतीम् । प्रत्येकं च सुराः सर्वे स्वालयं प्रापुरीप्सितम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्त्र० नारदना० शकलक्ष्मीपाप्तिर्नामैक-

विंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

आविभूय हरिस्तस्मै किं स्तोत्रं कवचं ददौ । महालक्ष्म्याश्च लक्ष्मीशस्तन्मे ब्रूहि तपोवन ॥

नारायण उवाच—

पुष्करे च तपस्तप्त्वा निरराम सुरेश्वरः । आविर्भूय तत्रैव क्लिष्टं दृष्ट्वा हरिः स्वयम् ॥

तमुवाच हृषीकेशो वरं वृणु यथेप्सितम् । स च वदे वरं लक्ष्मीशस्तस्मै ददौ मुदा ॥

वरं दत्त्वा हृषीकेशः प्रवक्तुमुपचक्रमे । हितं सत्यं च सारं च परिणाममुखावहम् ॥

पधुमूदन उवाच—

गृह्णाण कवचं शक्र सर्वदुःखविनाशनम् । परमैश्वर्यजनकं सर्वशत्रुविमर्दनम् ॥ १ ॥

त्रिस्रणे च पुरा दत्तं विष्टपे च जलप्लुने , यद्भृत्वा जगतां श्रेष्ठः सर्वैश्वर्यमुतो विधिः ॥
 बभूवुर्मनवः सर्वे सर्वैश्वर्ययुता यतः । सर्वैश्वर्यपदस्यास्य कवचस्य ऋषिर्निधिः ॥७॥
 पङ्क्तिश्छन्दश्च सा देवी स्वयं पद्मालया वरा । सिद्धैश्वर्यमुखेणैव विनियोगः प्रकीर्तितः
 यद्भृत्वा कवचं लोकः सर्वत्राग्नेजयी भवेत् , मस्तकं पातु मे पद्मा कण्ठं पातु हरिमिया ॥
 नासिकां पातु मे लक्ष्मीः कमला पातु लोचने । केशान्केशवकान्ता च कपालं कमलालया ॥
 जगत्प्रसूर्गाण्डयुग्मं स्कन्धं संपत्प्रदा सदा । ॐ श्रीं कमलवा सिन्धै स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं पद्मालयायै स्वाहा वक्ष सदाऽवतु । पातु श्रीर्मम कङ्कालं बाहुयुग्मं च तेऽनमः ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं लक्ष्म्यै नमः पादौ पातु मे संततं चिरम् । ॐ ह्रीं श्रीं नमः पद्मामै स्वाहा मातु
 निःश्वसम् ॥ १२ ॥

ॐ श्रीं महालक्ष्म्यै स्वाहा सर्वाङ्गं पातु मे पदा । ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं महालक्ष्म्यै स्वाहा ङ्मां
 पातु सर्वतः ॥ १३ ॥

इति ते कथितं वत्स सर्वसंपत्करं परम् , सर्वैश्वर्यपदं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥ १४ ॥
 गुरुमन्त्रं च त्रिषवत्कवचं धारयेत्तु यः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ स सर्वविजयी भवेत् १५
 महालक्ष्मीर्गृहं तस्य न जहाति कदाचन । तस्य च्छायेव सततं सा च जन्मानि जन्मनि ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा भजेत्लक्ष्मीं स मन्त्रधीः । शतलक्षमजापेऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥

नारायण उवाच—

दस्या तस्मै च कवचं मन्त्रं वै षोडशक्षरम् । संतुष्टश्च जगन्नाथो जगतां हितकारणम् ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं नमो महालक्ष्म्यै स्वाहा । ददौ तस्मै च कृपया चेन्द्राय च महामुने ॥
 ध्यानं च सामवेदोक्तं गोपनीयं मुदुर्लभम् । सिद्धैर्षुनन्दैर्दुष्प्राप्यं ध्रुवं सिद्धिपदं शुभम् ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभिं शतचन्द्रसमप्रभाम् । वह्निशुद्धां शुक्लायानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥
 ईषद्भ्रास्यप्रसन्नाभ्यां भक्तानुग्रहकारिकांम् । कस्तूरीविन्दुमन्त्रस्यं सिन्दूरं भूषणं तथा ॥
 अमूल्यरत्नगञ्चितकुण्डलैर्ज्ज्वलभूषणम् । विम्रती कवरीभारं मालतीमारुच्यशोभितम् ॥
 सहस्रदलपद्मभ्यां स्वस्थां च सुमनोहराम् । शान्ता च श्रीहरेः कान्तां तां भजेज्जगतां प्रसूत्
 ध्यानेनानेन देवेन्द्र ध्यात्वा लक्ष्मीं मनोहराम् । भक्त्या संपूज्य तस्यै च चौपचारांस्तु षोडश
 स्तुत्वाऽनेन स्तवैरेव वक्ष्यमाणेन वासव । नत्वा वरं गृहीत्वा च लामिष्यासि च निर्दृनिम् ।
 स्तवने शृणु देवेन्द्र महालक्ष्म्याः सुखप्रदम् । कथयामि सुगोप्यं च त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥

नारायण उवाच—

देवि त्वां स्तोतुमिच्छामि न क्षमाः स्तोतुमीश्वराः । बुद्धेरगोचरां सूक्ष्मां तेजोरूपां सनातनीम्
अत्यनिर्वचनीयां च को वा निर्वक्तुमीश्वरः ॥ २७ ॥

स्वेच्छामयीं निराकारां भक्तानुग्रहाविग्रहाम् । स्तौमि बाहूमनसोः पारां किंवाऽहं जगदम्बिके
परां चतुर्णां वेदानां पार्वीजं भवार्णवे । सर्वसस्याधिदेवीं च सर्वात्तामपि संपदाम् ॥ २९ ॥

दौगिनां चैव योगानां ज्ञानानां ज्ञानिनां तथा । वेदानां वै वेदविदां जननीं वर्णयामि किम्
यथा विना जगत्सर्वमबीजं निष्कलं ध्रुवम् । यथा स्तनंधयानां च विना मात्रा सुखं भवेत्

प्रसीद जगतां माता रसात्मानतिकातरान् । वयं त्वच्चरणाम्भोजे प्रपन्नाः शरणं गताः ॥
नमः शक्तिस्वरूपायै जगन्मात्रे नमो नमः । ज्ञानदायै बुद्धिदायै सर्वदायै न० ॥ ३३ ॥

हरिभक्तिप्रदायिन्यै मुक्तिदायै न० । सर्वज्ञायै सर्वदायै महालक्ष्म्यै न० ॥ ३४ ॥
कुपुत्राः कुत्रचित्सन्ति न कुत्रापि कुमारः । कुत्र माता पुत्रदोषं तं विहाय च गच्छति ॥

स्तनंधपेभ्य इव मे हे मातर्देहि दर्शनम् । कृपां कुरु कृपासिन्धो त्वमस्मान्भक्तवासले ॥
इत्येवं कथितं वत्स पद्मायाश्च शुभावहम् । सुखदं मोक्षदं सारं शुभदं संपदः प्रदम् ॥

इदं स्तोत्रं महापुण्यं पूजकाले च यः पठेत् । महालक्ष्मीर्गृहं तस्य न जहाति कदाचन ॥
इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तं च तत्रैवान्तरधीयत । देवो जगाम क्षीरोदं सुरैः सार्थं तदात्तथा

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० लक्ष्मीस्तवकवचपूजाकथनं
नाम द्वविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

इन्द्रश्च गुरुणा सार्थं सुरैः संहृष्टमानसः । जगाम शीघ्रं पद्मायै तीरं क्षीं (पयोनिधेः) ॥
कवचं च गले बद्ध्वा सद्गुरुगुटिकान्वितम् । मनसा स्तवनं दिवं स्मारंस्मारं पुनः पुनः

ते सर्वे भक्तियुक्ताश्च तुष्टुवुः कमलालयाम् । साश्रुनेत्राश्च दीनाश्च भक्तिनम्रा मकं वराः
सा तेषां स्तवनं श्रुत्वा सद्यः साक्षाद्भव ह । सहस्रदलपद्मस्था शशचन्द्रसमप्रभा ॥

जगद्व्याप्तं सुप्रभया जगन्मात्रा यथा मुने । तानुवाच जगद्धात्री हिनं सारं यथोचितम् ॥

१ क. क्षमः स्तोतुमिच्छामी । २ क. सर्वसस्या । ३ क. गोपीनां चैव गोपानां ज्ञां ।
४ क. भवस्तु ।

महालक्ष्मीरुवाच —

वत्सा नेच्छामि वो गेहान्गन्तुं नैवं क्षमाऽपुनः । ब्रह्मन्दृष्ट्वा ब्रह्मश पा द्वेमेमि ब्रह्मशपतः ॥
 प्राणा मे ब्राह्मणाः सर्वे शश्वत्पुत्राभिकं प्रियाः । विरदत्तं च यद्विचिदुपजन्तव्यं सदैव च
 विप्रा ब्रुवन्तु मां तुष्टा वास्याभिः पादाज्ञया । न मे पूजां ध्रुवं कर्तुं क्षमास्ते च तपोस्वितः—
 गुरुभिर्ब्राह्मणैर्देवैर्भिक्षुभिर्वैष्णवैस्तथा । यद्ब्रह्मव्यं भवेद्देवाचेः शंभाः सन्ति तैः सदा ॥८॥
 नारायणश्च भगवान्निभेति ब्रह्मशपतः । सर्वबीजं च भगवान्सर्वेशश्च सनातनः ॥९॥
 एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मब्राह्मणा दृष्टमानसाः । आजन्मः सस्मिताः सर्वे ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा
 अङ्गिराश्च प्रचेताश्च क्रतुश्च सृगुरेव च । पुलहश्च पुलस्त्यश्च मरीचिश्चात्रेरेव च ॥
 रुनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो भगवान्तासाञ्चारायणात्मकः ॥
 कपिलश्चासुरिश्चैव वोढुः पञ्चाशिलस्तथा । दुर्वाभाः कश्यपोऽगस्त्यो गौतमः कण्व एव च—
 और्वः कात्यायनश्चैव कणादः पाणिनिस्तथा । मार्कण्डेयो लोमशश्च तसिष्ठो भगवान्स्वयम्—
 ब्राह्मणा विविधैर्ब्रह्मैः पूजयामासुरीश्वरीम् । देवाश्चारण्यनैवेद्यैरुपहारैः भक्तितः ॥ १९ ॥
 स्तुत्वा मुनिन्द्रास्तां मक्त्वा चक्रुः गाराधनं मुदा । आगच्छ देवभवनं मर्त्यं च जगदम्बिके ॥
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा तानुवाच जगत्प्रसूः । परितुष्टा गामुक्ती च निर्भया ब्राह्मणाज्ञया ॥

महालक्ष्मीरुवाच—

गृहान्यास्यामि देवानां युष्माकं चाऽऽज्ञया द्विजाः । येषां गेहं न गच्छामि शृणुध्वं भारतेषु च
 स्थिरा युष्यथतां गेहे सुनीनिवथयेदिनाम् । गृहस्थानां नृपाणां वा पुत्रवत्पालयामि तान्
 यं यं रुष्टो गुरुर्देवो माता तातश्च वन्धवः ॥ अतिथिः पितृभ्योऽप्यथ यामि तस्य न मन्दिरम्
 मिथ्यावादी च यः शर्धदन्ध्यायी च यः सदा । सत्त्वहीनश्च दुःशीलो न गेहं तस्य याम्यहम्
 सत्त्वहीनः स्थाप्यहारी मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः । विश्वासन्नः कृतघ्नो यो यामि ॥ २२ ॥
 चिन्ताग्रतो भयग्रस्तः शत्रुग्रस्तोऽतिपातकी । ऋणग्रस्तोऽतिक्रुपणो न गेहं यामि पापिनाम्
 दीशहीनश्च शोकतो मन्दधीः स्त्रीजिनः सदा । न याम्यपि कदा गेहं पुंश्चर्याः पतिपुत्रयोः
 पुंश्चर्यन्नमवीरान्नं यो भुङ्क्ते कामतः सदा । शूद्रालभोजी तश्चाजी तद्वेहं नैव याम्यहम् ॥
 यो दुर्वाक्कलहादिष्टः कलिः शश्वथदालये । स्त्री प्रधाना गृहे यस्य यामि ॥ २५ ॥
 यत्र नास्ति हरेः पूजा तदीयगुणकीर्तनम् । नेत्सुकस्तत्प्रशंसायां यामि ॥ २६ ॥
 कर्णोन्नयेदविकेता नरघाती च हिंसकः । नरकागारसदृश यामि ॥ २७ ॥

१ ख. यद्यभाष्यं । २ क. 'मुनन्दनः । ३ क. 'श्रद्धास्तीतिषाचकः सदा । ४ क. 'न्यासने' ।

मातरं पितरं भार्यां गुरुपत्नीं गुरोः सुताम् । अनाथां भगिनीं वन्यामनन्याश्चैव न्ववान् ॥
 कार्पण्याद्यो न पुण्यानि संचयं कुरुते सदा । तद्देहांतरकागारान्यामि तान्न मुनीश्वराः ॥ २९ ॥
 दशनं वसनं यस्य समलं रूक्षमस्तक्रम् । विकृतौ ग्रासहासौ च यामि ० ॥ ३० ॥
 मूर्धं पुरीषमुत्सृज्य यस्तत्पश्यति मन्दधीः । यः शेते स्निग्धवादेन यामि ० ॥ ३१ ॥
 अधीतपादशायी यो नम्र, शेतेऽतिनिद्रितः । संघाशायी दिवाशायी यामि ० ॥ ३२ ॥
 मूर्ध्नि तैलं पुरो दत्त्वा योऽन्यदङ्गमुपसृशेत् । ददाति पश्चाद्वात्रे वा यामि ० ॥ ३३ ॥
 दत्त्वा तैलं मूर्ध्नि गात्रे विष्णुमूर्धं यः समुत्सृजेत् । प्रणभेदाहरेःपुष्पं य नि ० ॥ ३४ ॥
 तृणं चिडनात्ति नखैरेखैःपिण्डिलेन्महीम् । गात्रे पादे मलो यस्य यामि ० ॥ ३५ ॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मदूतिं सुरस्य च । यो हरेज्जानंशीलश्च यामि ० ॥ ३६ ॥
 यत्कर्म दक्षिणाहीनं कुरुते मूढधीः शठः । स पापी पुण्यहीनश्च यामि ० ॥ ३७ ॥
 मन्त्रविद्योपजीवी च ग्रामपानी चिकित्सकः । सूपकृद्देवलश्चैव यामि ० ॥ ३८ ॥
 विवाहं धर्मकार्यं वा यो निहन्ति च कोपतः । दिवा मैथुनकारी यो यामि ० ॥ ३९ ॥
 इत्युक्त्वा सा महालक्ष्मीरन्तर्धानं जगाम ह । ददौ दृष्टिं च देवानां गृहे मर्त्ये च नारदा ॥
 तां प्रणम्य सुराः सर्वे मुनयश्च मुदाऽन्विताः । प्रणम्युः स्वालयं शीघ्रं शत्रुत्यक्तं सुहृद्युतम्
 नेदुर्दुन्दुमयः स्वर्गे बभूवुः पुष्पवृष्टयः । प्रापुर्देवाः स्वराज्यं च विश्वला कपलां मुने ॥ ४२ ॥
 इत्येवं कथितं वत्स लक्ष्मीचरितमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं पुनः श्रोतुमिच्छसि ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्त० नारदना० गणपतेर्गनास्यत्कारणलक्ष्मी-
 ब्राह्मणविरोधादिलक्ष्मीचरित्रकथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग हरेरंशसमुद्भव । सर्वं धृतं त्वत्प्रसादाद्गणेशचरितं श्रुत्वा ॥ १ ॥
 दन्तद्वययुतं षवधं गनरानप्ये वालके । निष्णुना योजितं ब्रह्मलेकदन्तः कर्णं शिशुः ॥
 कुनो गतोऽप्य दनोऽन्यस्तद्भवान्क्वभर्हति । सर्वेश्वरस्त्वं सर्वज्ञः कृशवान्भक्तवत्सलः

सूत उवाच—

नारदस्य वचः श्रुत्वा भवाननसरोरुहः । एकदन्तस्य चरितं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ४ ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् । एकदन्तस्य चरितं सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥१॥
 एकदा कर्तवीर्यश्च जगाम मृगयां मुने । मृगाजिह्वस्य बहुलान्पारिश्रान्तो बभूव सः ॥
 निशामुखे दिनेऽतीते तत्र तस्थौ वने नृपः । जमदग्न्याश्रमाम्याशे चोपोष्णानीकसंयुतः
 प्राप्तः सगोचरे राजा स्नातः शुचिरलंकृतः । दत्तात्रेयेण दत्तं च ह्यनपद्म कितो मनुम् ॥
 मुनिर्ददर्श राजानं शुष्ककण्ठौष्ठनालुकम् । प्रीत्याऽऽदरेण मृदुलं पप्रच्छ कुशलं मुनिः ॥
 नम संभ्रमाद्राजा मुनिं सूर्यसमप्रभम् । स च तस्मै ददौ प्रीत्या प्रणताय शुभाशिरः ॥
 वृत्तान्तं कथयामास राजा चानशनादिकम् । संभ्रमेणैव मुनिना प्रसन्नो राजा निमन्त्रितः
 विज्ञाप्य तं मुनिश्रेष्ठः प्रययौ स्वालयं मुदा । एतद्वृत्तं कामधेनुं कथयामास भानवत् ॥
 उवाच सा मुनिं भीतं भयं किं ते मयि स्थिते । जगद्भोजयितुं शक्तस्त्वं मया को नृगो मुने
 राजभोजनयोग्यार्हं यद्यद्द्रव्यं प्रयाचसे । सर्वं तुभ्यं प्रदास्येऽपि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥
 सौवर्गानि च रौप्याणि पात्राणि विविधानि च । भोजनाहर्ण्यसंख्यानि पाकपात्राणि यानि च
 शुद्धरत्नविकाराणि पानपात्राणि यानि च । पात्राणि स्वादुपूर्णानि प्रददौ मुनये च सा
 नानाविधानि स्वादूनि परिपक्वफलानि च । पनसाम्रश्रीफलानि नारिकेलिकादिनि च ॥
 राशीभूतान्द्रव्यसंख्यानि स्वादुलब्धकराशयः । यवगोधूमचूर्णानां भक्ष्याणि विविधानि च ॥
 पुष्पानानां पर्वान्श्व परमानस्य कन्दरान् । दुग्धानां च घृतानां च नदीर्दधानां ददौ मुदा
 शर्कराणां तथा राशिं मोदकानां च पर्वतान् । पृथुकानां सुशालिनां पर्वतान्द्रवदौ मुदा ॥
 ताम्बूलं च ददौ पूर्णं कर्पूरं दिसुवासेतम् । नृयोर्मयं कौतुकञ्च सुन्दरं वस्त्रभूषणम् ॥
 मुनिः संभृतसंभारो दत्त्वा द्रव्यं मनोहरम् । भोजयामास राजानं ससैन्यमपि लीळया ॥
 यद्यत्सुदुर्लभं पश्य परिपूर्णं नृपेश्वर । जगाम विभ्रमं राजा दृष्ट्वा पात्राण्युवाच ह ॥

राजोवाच—

द्रव्याण्येतानि सचिव दुर्लभान्पश्रुतानि च । ममासाध्यानि सहसा कऽऽगतान्यवलोक्य
 नृपाज्ञया च सचिवः सर्वं दृष्ट्वा मुनेर्गृहम् । राजानं कथयामास वृत्तान्तं महदद्भुतम् ॥

सचिव उवाच—

दृष्टं सर्वं महाराननिबन्धे मुनिमन्दिनम् । बहूनि कुण्डं यज्ञकाष्ठकुशदुष्पफलान्वितम् ॥

कृष्णचर्मस्रुवस्तुम्भिः शिष्यसंघैश्च संकुलम् । तैसाचारसस्यादिसर्वसंपद्विर्जितम् ॥

पुसचर्मपरीधाना दृष्टाः सर्वे जटाधराः । गृहैर्दशे दृष्टा सा वपिलैका मनोहरा ॥

चार्वङ्गी चन्द्रवर्णाभारक्तमङ्गललोचना ॥ २८ ॥

- उवलन्ती तेजसा तत्र पूर्णचन्द्रसमपभा । सर्वसंपद्गुणाधारा साक्षादिव हरिप्रिया ॥२९॥
- इत्येवं बोधितो राजा दुर्बुद्धिः सत्निवाङ्गया । मुनिं शयन्ने तां धेनुं निबद्धः कालपाशातः
- किं वा पुण्यं च वा बुद्धिः कः कालः सर्वतो बली ॥ पुण्यवान्बुद्धिमान्दैवाद्भान्द्रोऽया-
चत द्विजम् ॥ ३१ ॥
- पुण्यः प्रजायते कर्म पुण्यरूपं च भारते । पापाप्रजायते कर्म पापरूपं भयावहम् ॥ ३२ ॥
- पुण्याङ्कत्वा स्वर्गभोगं जन्म पुण्यस्थले नृणाम् । पापाङ्कत्वा च तरकं कुत्सिते जन्म
र्जविजाम् ॥ ३३ ॥
- जीविनां निष्कृतिर्नास्ति स्थिते कर्मणि नारद । तेन कुर्वन्ति सन्तश्च संततं कर्मणः क्षयम्
- सा विद्या तत्तपो ज्ञानं सगुरु स च बान्धवः । सा माता स पिता पुत्रात्तत्सथं वारयेत्तु यः
- जीविनां दास्यो रोगः कर्ममेव शुभं शुभः । भक्तिवैद्यस्तं निहन्ति कृष्णमतिरसायनात्
- माया ददाति तां भक्तिं प्रनिजन्मने सेविता । परितृष्टा जगद्धात्री भक्तेभ्यो बुद्धिवायिनी
- परा परमभक्त्या माया यस्मै ददाति च । मायां तस्मै मोहयितुं न शिवेकं कदाचन ॥
- मायाविमोहितो राजा मुनिमानीय चरन्तः । उवाच विनयाद्भक्त्या कृत्वाजलिपुटो मुदा
राजोवाच—
- देहि मिक्षां कल्पवरो कामधेनुं त्रः कामदाम् । मह्यं भक्त्याय भक्तेश भक्तानुग्रहकारक ॥
- युष्मद्विधानां दातृणावदेयं प्राप्तिं भारते । दधोचिर्देवनाम्पश्च ददौ स्यास्य पुरा श्रुतम्
- धूमङ्गलीलामात्रेण तपोराशे तपोवन । समूहं कामधेनुनां लष्टुं शक्तोऽसिः भारते ॥
- मुनिरुवाच—
- अहो व्यतिक्रमं राजन्वर्षापिः शठ वक्षक । दानं दास्यामि विमोऽहं क्षत्रियार्यं कथं नृप
- कृष्णेन दत्ता गोलोके ब्रह्मणे परमात्मना । कामधेनुरिदं यज्ञे न देया प्राणतः प्रिया ॥
- ब्रह्मणा भृगवे दत्ता प्रियपुत्राय भूमिप । मह्यं दत्ता च भृगुणा कपिला पैतृकी मम ॥ ४१ ॥
- गोलोकजा कामधेनुर्दुर्लभा मुवनत्रये । लीलाभा-त्कथमहं कपिला लष्टुमीश्वरः ॥ ४२ ॥
- नाहं रे ह्यलिको मूढ इत्या नोत्थापितोऽबुधः । सणेन भस्मसात्कर्तुं क्षमोऽहमतिथिं विना
- गृहं ऋद्धं गृहं गच्छ मे कोपं नैव वर्षय । पुत्रद्वारादिकं पश्य दैववाधितं भामर ॥ ४३ ॥
- मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा चुक्रोप स नराधिरः । नत्वा मुनिं सैन्यमध्यं प्रययौ त्रिषिबाधितः ॥
- गत्वा सैन्यसकाशं स कोपप्रस्फुरितावरः । किंकरस्त्रेयथाभासं वेनुमानयितुं बलात् ॥
- कपिलासंनिधिं गत्वा हरोद मुनिपुंगवः । कथभासासं वृत्तान्तं शोकैर्न हृतचेतनः ॥ ४४ ॥

रुदन्तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा सुगभिस्तमुवाच ह । साक्षालक्ष्मीस्वरूपा सा मत्कानुग्रहकारिणी ॥

सुरभिरुवाच—

इन्द्रो वा हालिको वाऽपि वस्तु स्वं दातुमीधरः । शास्ता पाळयेता दाता स्ववस्तुनां च संततम् ॥ ९३ ॥

स्वेच्छया चेष्वेन्द्राय मां ददासि तपोधन । तेन सार्धं गमिष्यामि स्वेच्छया च तत्राऽऽज्ञया
अथवा न ददासि त्वं न गमिष्यामि ते गृहात् । मत्तो दत्तेन सैन्येन दूरी कुरु नृपं द्विषम्
कथं रोदिषि-सर्वज्ञ प्रायामोहितचेतनः । संयोगश्च वियोगश्च कालसाध्यो न चाऽऽत्मनः
त्वं एव कौ मे त्रवाहं का संबन्धः कालयोजितः । यावदेव हि संबन्धो ममत्वं तावदेव हि
मनो जानानि दृढव्यमास्मीयं चेति केवलम् । दुःखं च तस्य विच्छेदाभावत्पत्वं च तत्र वै
ह्ययुक्त्वा कामधेनुश्च सुषाव विविधानि च । शस्त्राण्यस्त्राणि सैन्यानि सूर्यनुच्यप्रभाणि च
निर्गताः कलिावनत्रास्त्रिकोटचः खड्गधारिणाम् । विनिःसृता नासिकायाः शूलिनः
शस्त्रकोटयः ॥ ९० ॥

विनिःसृता लोचनाभ्यां शतकोटियनुर्भराः । कपालान्निःसृता वीगास्त्रिकोट्यो द्रुण्डवा-
रिणाम् ॥ ९१ ॥

पक्षःस्थलान्निःसृताश्च त्रिकोटचः शक्तिधारिणाम् । शतकोट्यो गदाहस्ताः पृष्ठदेशादि-
निर्गताः ॥ ९२ ॥

विनिःसृताः पादतलाद्वायभाण्डाः सहस्रशः । जह्वादेशान्निःसृताश्च त्रिकोटचो राजपुत्रकाः

विनिर्गता गुह्यदेशास्त्रिकोटिलेच्छजातयः । दत्त्वा सैन्यानि कपिला मुनये चाभयं ददौ ॥

युद्धं कुर्वन्तु सैन्यानि त्वं न याहीन्युवाच ह । मुनिः संभृतसंभरिर्हर्षयुक्तो तभूव ह ॥

नृपेण प्रेरितो भृत्यो नृपं सर्वमुवाच ह । कपिलासैन्यवृत्तान्तमाभ्यवर्गपराजयम् ॥ ९६ ॥

वच्छ्रुत्वा नृपशार्दूलस्ततः कातरमानसः । दूतान्तर्षेप्य सैन्यानि चाऽऽजहार ह्रवदेशतः

इति धीमता० महा० गणपतिख० नारदना० एकदन्तवहेतुप्रश्नप्रसङ्गे जमदग्नि-

वार्त्तवर्षियुद्धारम्भवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरिं स्मरन्कर्तवीर्यो हृदयेन विदूयता , दूतं प्रस्थापयामास कुपितो मुनिसंनिधिम् ॥१॥

युद्धं देहि मुनिघेष्ठ किं भवेत् च पाञ्चिनाम् * दत्तं भृत्यायानियमे सुविचार्य यथोचितम्

दूतस्य स्वयं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगव । हितं सत्यं नीतिसारं सर्वं दूतमुवाच ह ॥ ३ ॥

मुनिरुवाच—

दृष्टो नृपो निराधारः स्मार्न्तो मया गृहम् । विविधं च यथाशक्त्या भोजितश्च यथो-
चिन्म ॥ ४ ॥

कर्षिलां याचते राजा मम पाणाधिकं बलात् । तां दातुमसमो दूत युद्धं दास्यामि निश्चिन्म
मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा दूतः सर्वमुवाच ह । नृपेन्द्रं च सभामध्ये संनाहैः संशुतं भिगा ॥ ६ ॥

मुनिश्च कपिलमाह सांप्रतं किं करोम्यहम् । कर्णधारं विना नौवा तथा सैन्यं विना मया
कपिला च ददौ तस्मै शस्त्राणि विविधानि च । युद्धशास्त्रोपदेशं च संधानं धीपयोगिकम्
जपो भवसु ते विप्र युद्धे जेष्यसि निश्चितम् । तव मृत्युर्न भविता सत्यमयं विना मुने ॥
नृपेण सार्धं ते युद्धमयुक्तं ब्राह्मणस्य च । दत्तज्ञेयस्य शिष्येण वार्यं वै शक्तिधारिणा
हरयुक्त्वा कपिला ब्रह्मन्विरराम मनसिनी ॥ १० ॥

मुनिर्भनस्वा सैन्यं च सज्जीकृत्य ततो मुने । गृहीत्वा सर्वसैन्यं च स जगाम रणान्तरम् ॥
राजा जगाम युद्धाय तनाम मुनिपुंगवम् । उभयोः सैन्ययोर्युद्धं बभूव बहुदुष्करम् ॥

राजसैन्यं जितं सर्वं कपिलासेनया बलात् । विविधं च रथं राज्ञो बभूवे लीड्या रणे ॥

धनुश्चिच्छेद संनाहं सा सेना वापिली मुदा । नृपेन्द्रः कापिलेयानि जेतुं सैन्यं निचाक्षयः
सैन्यान्वितं शय्यवृष्ट्या न्यस्तशय्यं चकार सा । शय्यवृष्ट्या शय्यवृष्ट्या राजा मूर्धामवाप ह
त्रिचिच्छिद्यं बलं राज्ञः विविधैश्च पञ्च पितम् । मुनिन्द्रो मूर्च्छितं दृष्ट्वा नृपेन्द्रमतिथिं मुने
कृपानिधिश्च कृपया तत्सैन्यं संनहार च । गत्वा सैन्यं विशिनं च कपिलायां च कृत्रिमम् ॥

नृपाय मुनिना शीघ्रं दत्ताशरणेणतः । आशीर्वाहं प्रदत्तं च जयोऽस्त्विति कृपालुना ॥
अमण्डलुमलं प्रोक्ष्य नीवयामास नं नृपम् । सराना चेतनां प्राप्य समुत्थाय रणान्तरात्

मूर्ध्ना ननम भवस्था च मुनिश्रेष्ठं कृतकालिः । मुनिः शुभाशिष्यं दत्त्वा रानानं त्वालि-
लिङ्ग सः ॥ १९ ॥

पुनस्तं श्रापयित्वा च भोजयामास पत्नयः । नवनीतं हि हृदयं ज्ञाक्षणात् नु संततम् ॥
अन्वेया सुरभाराभममाध्यं दारुणं सदा । उवाच तं मुनिश्रेष्ठो गृहं गच्छतभराशिव ॥

राजोवाच—

रथं देहि मदावाहो येनूं किं मयेदिवनाम् ॥ २२ ॥

हिनि ध्यात्तल० महा० गणपति० नरदना० नवशक्तिरार्थदीर्घानुनमुद्र-
वर्जनं नाम चण्डिकाशुभायः ।

अथ षड्विंशोऽध्यायः

नारायण उवाच—

हरिं स्मरन्मुनिश्रेष्ठो वाक्यं श्रुत्वा च भूमतः । हितं सत्यं नीतिसारं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १ ॥

मुनिरुवाच—

गृहं गच्छ महाभाग रक्ष धर्मं सनातनम् । सर्वसंपत्तिस्थरा शश्वत्स्थिते धर्मे मुनिश्चिनम् ॥
 त्वां च दृष्ट्वा निराहारं समानीय गृहं नृप , तव पूजामकरवं यथाशक्ति विधानतः ॥ ३ ॥
 सांप्रतं मूर्छितं दृष्ट्वा पादरेणुं शुभाशिषम् । अर्द्धं चेतयां चक्रे वक्तुमेवोचितं न च ॥
 नृपस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य मुनिपुंगवम् । स्थमन्यं त्वारुगोहं युद्धं देहीत्युवाच ह ॥ ५ ॥
 मुनिः कृत्वा च संनाहं तं योद्धुमुपचक्रमे । राजा तं युयुधे तत्र कोपेन ह्यनचेतनः ॥
 कपिलदत्तः स्त्रेण न्यस्तशस्त्रं चकरं तम् । कपिलादत्तया शक्त्या पुनर्मूढः स तत्र च ॥
 पुनश्च चेतनां प्राप्य राजा राजीवलोचनः । मुनिना युयुधे तत्र कोपेन पुनरेव च ॥
 आग्नेयं योजयामास समरे नृपपुंगवः । मुनिर्निर्वापयामास वाहणेन च लीलया ॥ ९ ॥
 नृपेन्द्रो वारुणास्त्रं च चिक्षेप समरे मुनौ । वायव्यास्त्रेण स मुनिः शमयामास लीलया ॥
 वायव्यास्त्रं नृपश्रेष्ठश्चिक्षेप समरे तदा । गान्धर्वेण मुनिश्रेष्ठः शमयामास तत्क्षणम् ॥
 नागास्त्रं च नृपश्रेष्ठश्चिक्षेप रणमूर्धनि । गारुडेन मुनिश्रेष्ठो निनघान क्षणान्मुने ॥
 मरिश्चरं महास्त्रं च शतसूर्यसमप्रभम् । चिक्षेप नृपतिश्रेष्ठो द्योतयन्तं दिशो दश ॥ १३ ॥
 वैष्णवास्त्रेण दिव्येन त्रिलोकव्यापकेन च । मुनिर्निर्वापामास बहुयत्नेन नारद ॥ १४ ॥
 मुनिर्नागयणास्त्रं च चिक्षेपे मन्त्रपूर्वकम् । शस्त्रं त्यक्त्वा महागानो नमाम शरणं ययौ ॥
 ऊर्ध्वं च भ्रमणं कृत्वा क्षणं दक्षिणा दिशो दश । प्रलयाग्निं तत्र स्वयमन्तरधीयत ॥
 जृम्भणास्त्रं च स मुनिश्चिक्षेप रणमूर्धनि । निद्रां प्राप्तेन राजा सुप्त्वा च मृतो यथा ॥
 दृष्ट्वा नृपं निद्रितं तं चार्धचन्द्रेण तत्क्षणम् । चिच्छेद सारथिं थानं धनुर्वाणं मुनिस्तदा ॥
 मुकुटं च क्षुरभेण च्छेदं संनाहमेव च । अस्त्रं तूणं वाजिगणं विविधे च भूमतः ॥ १९ ॥
 मुनि-तप्तनिवान्तरवाहणेन लीलया । निवध्य रथापयामास प्रहस्य समरस्थले ॥ २० ॥
 मुनिस्तं बोधयामास सुबन्त्रेणैव लीडया । निव द्रसर्वामात्यानां दर्शयामास भूमिमम् ॥
 दर्शयित्वा नृपं तांश्च बोधयामास तत्क्षणम् । नृपेन्द्रमाशिषं कृत्वा गृहं गच्छेत्पुवाच ह ॥
 राजा कोपात्समुत्थाय शूलमुद्यम्य यत्नतः चिक्षेप तं मुनिश्रेष्ठं मुनिः शक्त्या जवान तम् ॥
 एतस्मिन्नन्तरे वत्सा समागत्य रणस्थलम् । सुप्रीतिं जनयामास सुनीत्या च परस्परम् ॥

मुनिर्नेन म ब्रह्माणं तुष्टान च रणस्पले । राजा नत्वा विधिं चर्षिं स्वपुरं प्रययौ तदा ॥
 मुनिर्ययौ स्वाश्रमं च स्वलोकं कमलोद्भव । इत्येवं कथितं किंचिदपरं कथयामि ते ॥
) इति श्रीबिह्ल० महा० गणपतिख० नारदना० जमदशिकार्तवीर्ययुद्धेऽपशमवर्णनं
 नाम पञ्चविंशोऽध्यायः । २१ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

नारायेण उवाच—

हरिं स्मृत्वा गृह्णन् राजा विस्मृतयाननः । आजगाम महारण्ये जमदग्न्याश्रम पुन ॥
 रथानां च चतुर्लक्षं रथिना दशलक्षकम् । अश्वेन्द्राणां गजेन्द्राणां पदातीनामसंख्यकम् ॥
 राजेन्द्राणां सहस्रं च महाबलपराक्रमम् । महासप्तद्विशुक्तं च त्रैलोक्यं जेतुमीश्वरः ॥
 सर्वतो वेष्टय मास जमदग्न्याश्रमं मुने । रथस्थो वर्मयुक्तश्च कार्त्तवीर्यार्जुनः स्वयम् ॥
 सैन्यशब्दैर्वायशब्दैर्मेहाकोलाहलैर्मुने । जमदग्न्याश्रमस्याश्च मूर्च्छमापुर्भयेन च ॥ १ ॥
 कुटीं प्रविश्य बभ्रवान्गृहीत्वा कपिला शुभाम् । पुरं गन्तुं मनश्चक्रे दुर्बुद्धिरसदाशयः ॥
 समुत्सृष्टौ मुनिश्रेष्ठो गृहीत्वा सशरं धनुः । एवाकी मुक्त्वात्रश्च धेनुं नत्वा हरिं स्मरन् ॥
 आश्रमस्थाज्जनान्सर्वान् मादवांस्य च यततः । आजगाम रणस्थानं निःशङ्को नृपतेः पुरः ॥
 निर्भये शरजालं न च मुनिर्मन्त्रपूर्वकम् । आच्छादयत्स्वाश्रमं तैर्मानवं वर्मणा यथा ॥
 अपरं शरजालं च निर्भये मुनिपुंगवः । तैरेवाऽऽवरणं चक्रे सर्वसैन्यं यथ क्रयम् ॥
 मुनिना शरजालेन सर्वसैन्यं समावृतम् । तानि सर्वाणि गुप्तानि यथा पत्राणि पञ्जरे ॥
 राजा दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठमवरुह्य रथात्पुरः । सार्धं नृपेन्द्रैर्भक्त्या च प्रणनाम कृताञ्जलिः ॥
 नत्वाऽऽरुहो ह यानं स मुनेः प्राप्य शुभाशियः । आरुह्य च नृपश्रेष्ठः स्वयानं दृष्टवानसः ॥
 नृपैः सार्धं नृपश्रेष्ठश्चित्तेप मुनिपुंगवे । अखं शखं गदा शक्तिं नवान् क्रीडया मुनिः ॥ २ ॥
 मुनिश्चित्तेप दिव्यास्त्रं चिच्छिन्दे लीलया नृपः । शूलं चित्तेन नृपतिस्तं नवान् तदा मुनिः ॥
 अपरं शरजालं च निर्भये मुनिपुंगवः । शस्त्रौघैर्दूर्निर्गम्यैश्च खण्डं खण्डं चकार सः ॥
 निबद्धाः शरजालेन न च शक्ताः पत्राणितुम् । जृम्भगाद्ये ग मुनिना ते च सर्वे विजृम्भिताः ॥
 हस्तधरपदादनि साहितं सर्वसैन्यकम् । राजनेन्द्रिभं दृष्ट्वा न नवान् मुनिश्वरः ॥
 गृहीत्वा कपिला हृष्टो रुदन् शोकमुत्थिताम् । बेधयित्वा पुरं कृत्वा स्वाश्रमं गन्तुमुद्यतः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे राजा चेतना प्राप्य नारद । निवारयामास मुनिं गृहीत्वा सशरं धनुः ॥
 नगाप कपिला प्रस्ता स्वस्थानं च रणाजिरान् । मुनिश्च तस्यै निःशङ्को गृहीत्वा सशरं धनुः

ब्रह्म खं च नृश्रेष्ठः स चित्तेश मुनौ तदा । ब्रह्मास्त्रेण मुनीन्द्रस्य सद्यो निर्वाणतां गतम् ॥
 दिव्यास्त्रेण मुनिश्रेष्ठे नृपस्य सशरं धनुः । रथं च सारथिं चैव चिच्छिदे वर्म दुर्वहम् ॥ २१ ॥
 अथ राजा महाक्रुद्धो ददर्श स्वसमीपतः । दत्तेन दत्ता शक्तिं तामेकपुरुषवर्तिनीम् ॥
 जग्राह नन्वा दत्तं तं स नत्वा शक्तिमुखिणाम् । चूर्णयामास तत्रैव शतसूर्यसमप्रभम् ॥
 यत्तेजः सर्वदेवानां तेजो नारायणस्य च । शंभोश्च ब्रह्मणश्चैव मायायश्चैव नारद ॥
 तत्रैवाऽऽगम्यामास स योगी मन्त्रपूर्वकम् । तेजसा द्योत्ययामास गगनं च दिशो दश ॥
 दृष्ट्वा क्षिपन्तीं तां देवा ह्राहाकारेण चुक्रुशुः । आकाशस्याश्च समरं पश्यन्तो दुःखिता हृदा
 चित्तेश तां चूर्णयित्वा कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् । सद्यः पयान सा शक्तिर्वलन्ती मुनिवक्षसि ॥
 विदार्योगे मुनेः शक्तिर्जगाम हरिर्हनिषिम् । दत्ताय हरिणा दत्ता शस्त्रास्त्रनिधेय तदा ॥
 मूर्च्छी संप्राप्य स मुनिः प्राणांस्त्यत्याज तत्क्षणम् । तेजोऽम्बरे भ्रामित्वा च ब्रह्मलोकं जगाम ह
 शुद्धे मुनिं मृतं दृष्ट्वा रुरोद कपिला मुहुः । हे तात तातेत्युच्चार्य गोबोकं सा जगाम ह ॥
 सर्वं सा कथयामास गोबोके कृष्णमीश्वरम् । रत्नैर्निर्हासनस्यं तं गोपैर्गोपीभिरावृतम् ॥
 शुष्मेन ब्रह्मणे दत्ता ब्रह्मणा भृगवे पुरा । सा प्रीत्या पुष्करे ब्रह्मन्मृगणा जमेदशयो ॥ ३३ ॥
 नन्वा चं वामधेनूनां समूहं सा जगाम ह । तदश्रुत्विन्दुना मर्त्ये रत्नसंघो बभूव ह ॥ ३४ ॥
 अथ राजा तं निहत्य बोधयित्वा स्वसैन्यकम् । प्रायश्चित्तं विनिर्वर्त्य जगाम स्वपुरं मुदा ॥
 प्राणनार्थं मृते श्रुत्वा जगाम रेणुका सती । मुनिं वक्षसि संस्थाप्य क्षणं मूर्त्तौपवाप सो ॥
 ततः सा चैतनां प्राप्य न रुरोद पतिव्रता । एहि वत्स भृगो राम राम रामेत्युवाच ह ॥
 आजगाम भृगुस्तूर्णं क्षणाद्वै पुष्करादहो । ननाम मातरं भक्त्या मनोयायी च योगवि ॥
 दृष्ट्वा रामो मृतं तातं शोकाती जननीं सतीम् । आकर्ण्य रणवृत्तन्तं प्रयान्तीं कारिणां श्रुत्वा
 विह्वलाप भृशं तत्र हे तान जननीति च । चितां चकार योगीन्द्रश्चन्दैराग्यसंयुताम् ॥
 रेणुका राममादाय तूर्णं कृत्वा स्ववक्षसि । चुचुम्ब गण्डे शिरसि रुरोशेचैर्भृशं मुने ॥ ४१ ॥
 राम राम महाबाहो क यामि त्वां विहाय च । वत्स वत्सेति कृत्वैवं विह्वलाप भृशं मुहुः
 मत्प्राणाधिक हे वत्स मदीयं वचनं शृणु । पित्रेः शेषकृपां कृत्वा याया युद्धं न पुत्रक ॥
 गृहे तिष्ठ सुखं वत्स तपस्यां कुरु शाश्वतीम् । समरं नैव सुखं दारुणैः क्षत्रियैः सह ॥
 मातुर्वचनमश्रुत्वा प्रतिज्ञां तां चकार ह । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भृगं करिष्यामि भ्रुवं महीम्
 कार्तवीर्यं हनिष्यामि लीलया क्षत्रियाधमम् । पितृंश्च तर्पयिष्यामि क्षत्रियसततैस्तथा ॥
 इत्युदीर्य पुरो मातुर्विह्वलाप मुहुर्महुः । हिलं तथ्यं नीतिसारं बोधयामास मातरम् - ॥

१ 'सा दत्तेनैव वृषाय सा ३ कः शुभाम्' २ '३ रं ते नैव शुभं वा' ।

राम उवाच—

पितुः शासनहन्तारं पितुर्वधविधायकम् । यो न हन्ति महाभूदो रौरवं स ब्रजेद्ध्रुवम् ॥
 अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः । क्षेत्रदारापहागी च पितृबन्धुविहिंसकः ॥४९॥
 सततं मन्दकारी च निन्दक कट्टजरूपकः । एकादशैते पापिष्ठा वधर्हा वेदसंमताः ॥
 द्विजानां द्रणिणादानं स्थानान्निर्वासनं सति । वपनं ताडनं चैव वधमाहुर्मनीषिणः ॥
 एतस्मिन्नगरे तत्र चाऽऽजगाम भृगु स्वयम् । अतित्रस्तो मनस्यै च हृदयेन विदूयता ॥
 दृष्ट्वा तं रेणुकाराभौ विनतौ सत्रभूवतुः । स तावुवाच वेदोक्तं परलोकहिताय च ॥

भृगु उवाच—

मद्वंशजातो ज्ञानी त्वं कथं विलपसे सुत । जलबुद्बुदवत्सर्वसंसारे च चराचरम् ॥५०॥
 सत्यसारं सत्यव्रजं कृष्णं चिन्तय पुत्रक । यद्गतं तद्गतं व स गतं नैवाऽगमिष्यामि ॥
 यद्भवेत्तद्भवत्येव भविता यद्भविष्यति । पूर्वमिदं स्वीयकर्मफलं केन निवार्यते ॥५१॥
 भूतं भव्यं भविष्यं च यत्कृष्णेन निरूपितम् । निरूपितं यत्तत्कर्म केन वत्स निवार्यते
 मायवीजं मयिनां च शरीरं पाञ्चभौतिकम् । संकेतपूर्वकं नाम प्रातःस्वप्नसंभवं सुत ॥
 क्षुधा निद्रा दया शान्तिः क्षमा कान्त्यादयस्तथा । यन्ति प्राणा मनो ज्ञानं प्रयाते परमं त्वनि
 बुद्धिश्च शक्तयः सर्वा राजेन्द्रमित्रिकिकाः । सर्वे तमनुगच्छन्ति तं कृष्णं भजयन्तः ॥
 के वा केषां च पितरः के वा केषां सुता सुत । कर्मोर्मिभरिताः सर्वे भवाब्धी दुस्तरे परम् ॥
 ज्ञानिनो मा रुन्त्येव मा रोरीः पुत्र साप्रतम् । रोदनाध्रुमपतनानृतां नरकं ध्रुवम् ॥
 संकेताख्योच्चारणेन यद्गुदन्ति च वाग्धवाः । शतवर्षं रात्रिवा त प्राप्नुवन्ति न निश्चितम्
 पार्थिवानां च शुचिर्वा गृह्यारथस्तिरवचदिकम् । तोषातं च तथा तोषं शून्याशं गगनं तथा ॥
 वयंशं च तथा वयुस्तेजस्तेनाशकं तथा । सर्वे विलीनः सर्वेषु को वाऽऽशाम्यति रोदनात्
 नामश्रुतिपदा, कर्मकथाप्रावशेषितः । वेदोक्तं चैव यत्कर्म कुरु तत्पारलौकिकम् ॥५२॥
 स च बन्धुः सुपुत्रश्च परलोकहिताय यः । भृगोस्तद्वचनं श्रुत्वा शोकं तत्याज तत्क्षणम् ॥
 रेणुका च महासाध्वी तं ववतुमुपचरमे ॥ ५८ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्त० नारदना० जमदग्निसेहा० परशुराम विज्ञादि-
 वर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

रेणुकोवाच—

ब्रह्मल्लनुगमिष्यामि प्राणनाथस्य साप्रतम् । ऋतोश्चतुर्थदिवसे मृतोऽयं चाद्य मानदः ॥
कर्तव्या का व्यवस्थाऽत्र वद वेदविदा वर । त्वमागतो मे सहसा पुण्येन कविजन्मनम् ॥

भृगुरुवाच—

अहो पुण्यवतो मर्तुरनुगच्छ महामनि । चतुर्थदिवसं शुद्धं स्वामिनः सर्वकर्मसु ॥ १ ॥
शुद्धा मर्तुश्चतुर्थेऽहनि न शुद्धा दैवपित्रयो । दैवे कर्मणि पित्रो च पञ्चमेऽहनि विशुध्यति ॥
व्य लप्र ही यथा व्यालं बिभ्रादुद्धृते बलात् । तद्वत्स्वामिनमादाय साध्वी स्वर्गं प्रयाति च ॥
मोदते स्वामिना सार्धं यावदिन्द्राश्चतुर्दश । अत ऊर्ध्वं कर्मभोगं भुङ्क्वन् स ष्चि शुभाशुभम् ॥
स पुत्रो भक्तिदाता यः सा च स्त्री गऽनुगच्छति । स बन्धुर्दानदाता यः स शिष्यो गुरुपंचयेत् ॥
सोऽभीष्टदेवो यो रक्षेत्स रात्रा णलयेत्प्रजाः । स च स्वामी पित्रा धर्ममतिं दातुमिहेश्वरः ॥
स गुरुधर्मदाता यो हरिभक्तिप्रदायकः । एते पशंस्या वेदेषु पुराणेषु च निश्चितम् ॥९॥

रेणुकोवाच—

गन्तुं स्वस्वामिना । तीर्थे का शक्ता भारते मुने । का वाऽप्यशक्ता नारीषु तन्मे ब्रूहि तपोधना ॥

भृगुरुवाच—

बाळापत्याश्च गर्भिण्यो ह्यष्टकृतवस्तथा । रजस्वला च कुलटा गलिना णधिभयुता ॥ १० ॥
पतिसेव विहीना या ह्यभक्ता वटुभाषिणी । एता गच्छन्ति चेद्देवान् कान्तं णप्नुवन्ति ताः
संस्कृताग्निं पुरो दत्त्वा चितासु शयितं पतिम् । कान्तास्तमनुगच्छन्ति कान्ताश्चेत्प्राप्नुवन्ति
ताः ॥ १३ ॥

अनुगच्छन्ति याः कान्तं तमेव प्राप्नुवन्ति ताः । सार्धं कृत्वा पुण्यभोगं दिवि जन्मानि जन्मानि
इयं ते कथिता सांख्य व्यवस्था गृहिणा ध्रुवम् । तीर्थे ज्ञानमृताना च वैष्णव्यानां गर्भिण्युणा
या साध्वी वैष्णवं कान्तं यत्र यऽनुगच्छति । प्रयाति स्वामिना सार्धं वैकुण्ठे हरिसंनिधिम्
विशेषे नास्ति भक्तानां तीर्थे गऽन्यत्र नारद । मरणेन फलं तुर्यं मुक्तानां वृष्णभाषिणाम्
तथोः पातो नास्ति तस्मान्महानि प्रलये सति । नारायणं तं भजेत् पुमास्त्री कमलालयम् ॥
तीर्थे ज्ञानमृतश्चापि वैकुण्ठं याति निश्चिनम् । सभार्यो मोदते तत्र य वद्वै ब्रह्मणः शनम् ॥
इत्युक्त्वा रेणुकां तत्र जापदम्यमुन च ह । वेदोक्तं वचनं सैर् स भृगु सपयोचितम् ॥

एहि वत्स महाभाग त्यज शोकममङ्गलम् । उत्तानं कुरु तातं च दक्षिणाशिरसं भृगो ॥
 वस्त्रं यज्ञोपवीतं च नूतनं परिधारय । अनश्रुनयनो भूत्वा संतिष्ठन्दक्षिणामुखः ॥१२॥
 अरणीभंगशस्त्रं च गृहाण प्रीतिपूर्वकम् । पृथिव्यां यानि तीर्थानि सर्वेषां स्मरणं कुरु ॥
 गयादीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः शिलोच्चयाः । कुरुक्षेत्रं च गङ्गां च यमुनां च सरिद्वराम्
 कौशिकीं चन्द्रभागां च सर्वेष्वपप्रणाशिनीम् । गण्डकीमथ काशीं च पनशां सरयूं तथा ॥
 पुष्पमद्रां च मद्रां च नर्मदां च सरस्वतीम् । गोदावरीं च कावेरीं स्वर्णरेखां च दुष्कराम् ॥
 रैवतं च वराहं च श्रीशैलं गन्धमादनम् । हिमालयं च वैलासं मुमहं रत्ननर्वतम् ॥
 वाराणसीं प्रयागं च पुण्यं वृन्दावनं वनम् । हरिद्वारं च नदरीं स्मारंस्मारं पुनः पुनः
 चन्द्रनागुरुकस्तूरीसुगन्धिकुमुमं तथा । प्रदाय वाससाऽऽच्छाद्य स्थापयैनं चितोपारि ॥
 कर्णासिनासिकास्ये त्वं शलाकां च हिर मयीम् । कृत्वा निर्मन्यनं तात विभ्रेभ्यो देहि सादरम्
 सतिलं ताम्रपात्रं च धेनुं च रजतं तथा । सदसिणं सुवर्णं च दत्त्वाऽग्निं देह्यकातरः ॥ ३१ ॥
 ॐ कृत्वा दुष्कृतं कर्म जानता वाऽप्यजानता । मृत्युकालवशं प्राप्य नरं पञ्चत्वमागतम्
 धर्माधर्मसमायुक्तं लोभमोहसमावृतम् । दह सर्वाणि गात्राणि दिव्यांलोकान्स गच्छतु ॥
 इमं मन्त्रं पठित्वा तु तातं कृत्वा प्रदसिणम् । मन्त्रेणानेन देह्यग्निं जनकाय हरिं स्मरन् ।
 ॐ अस्म-कुले त्वं जातोऽसि त्वदीयो जायतां पुनः । असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति वद
 सांस्तम् ॥ ३१ ॥

अग्निं देहि शिरःस्थाने हे भृगो भ्रातृभिः सह । तद्यकार भृगुः सर्वं सगोत्रैराज्ञया भृगोः ॥
 अथ पुत्रं-रेणुना सा कृत्वा तत्र स्ववसति । उवाच किञ्चिद्वचनं परिणामसुखावहम् ॥
 अविरोधो भवाद्यौ च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । विरोधो न शब्दजं च सर्वोपद्रवकारणम् ॥ ३८ ॥
 अकर्तव्यो निरोधो वै दाहगैः सत्रियैः सह । प्रतिज्ञा चैवा कर्तव्या मदीयं वचनं शृणु ॥
 आलोच्य ब्रह्मणा सार्धं भृगुणा दिव्यमन्त्रिणा । यथोचितं च कर्तव्यं सद्भिरःलोचनं शुभम्
 इत्युक्त्वा तं परित्यज्य वान्तं कृत्वा स्ववसति । सा सुप्त्वा पितावां च पश्यन्ती तं हरि-
 स्थितिः ॥ ४१ ॥

वह्निं ददौ पितावां च स रामो भ्रातृभिः सह । भ्रातृभिः विवृष्टिष्वैश्च सार्धे सपिललाप च
 राम रामेति गमेति यावत्समुभार्ये सा सति । पुरस्ताञ्जामदभ्यस्य भामीभूता नभूव सा ॥
 भर्तृनाम समाचार्ये तथाऽनन्तुर्हरेश्चराः । रथस्थाः दयावर्णाश्च सर्वे धारुवतुर्मुनाः ॥
 शङ्खचक्रादाः श्रेय रिणो वनमाटिनः । सिग्दिन. कुण्डलिनः पीनशोशोपवांसस ॥ ४५ ॥
 स्ये कृत्वा रेणुना तां गत्वा ते ब्रह्मणः पश्यन् । प्रमदसि समाशय धनन्तुर्हरिसंनिधिया ॥

तौ दम्पती च वैकुण्ठे तस्यतुर्हरिसंनिधौ । कृत्वा दास्यं हरेः शश्वत्सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥
 अथ रामो ब्राह्मणैश्च भृगुणा सह नारद । पित्रोः शेषकिर्यां कृत्वा ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ।
 गोभूहिरण्यवासांसि दिव्यशय्यां मनोरमाम् । सुवर्णाधारसाहितां जलमन्त्रं च चन्दनम् ।
 रत्नदीपं रौप्यशैलं सुवर्णासनमुत्तमम् । सुवर्णासांसहितं ताम्बूलं च सुवासितम् ॥
 छत्रं च पादुके चैव फलं गहनं मनोहरम् । फलं मूलं दिकं चैव मिष्टान्नं च मनोरमम् ॥
 ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा ब्रह्मलोकं जगाम स ॥ ११ ॥

ददर्श ब्रह्मलोकं स शानकुम्भविनिर्मितम् । स्वर्णपाकारसंयुक्तं स्वर्णतम्बैर्विमृषितम् ॥
 ददर्श तत्र ब्रह्माणं ज्वलन्तं ब्रह्मनेजसा । रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ १२ ॥
 सिद्धेन्द्रैश्च मुनिन्द्रैश्च ऋषीन्द्रैः परिवेष्टितम् । विद्याधरीणां नृत्यं च पश्यन्तं सस्मितं मुदा
 संगीतमुपशृण्वन्तं गीयमानं च गायकैः चन्दनाग्ररुक्मत्पूरीकुङ्कुमेन विगजितम् ।
 तपसां फलदातारं दातारं सर्वपदाम् । धातारं सर्वजगतां कर्नारं चेश्वरं परम् ॥ १३ ॥
 परिपूर्णतमं ब्रह्म जघन्तं कृष्णमीश्वरम् । गुह्ययोगं प्रवोचन्तं पृच्छन्तं शिष्यमण्डलम् ॥
 दृष्ट्वा तमव्ययं भक्त्या प्रणनाम भृगुः पुरः । उच्चैश्च रोदनं कृत्वा स्ववृत्तान्तमुवाच ह

भृगुरुवाच—

ब्रह्मंस्त्वद्वंशजोऽहं जमदग्निमुतो विधे । गितावहस्त्वमस्माकं सर्वज्ञं कथयामि किम् ॥
 मृगयामागतं भूपं पिता मे चापवासेनम् । पारणां कारयामास कपिलादत्तवस्तुभिः ॥
 स राजा कपिलं लोभात्कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् । धातयामास मत्तातमित्युक्त्वाचै हरौद साः
 निहृद्य चाप्यं स पुनरुवाच करुणानिधिम् । माता मेऽनुगता साध्वी मां विहाय जगद्गुरो
 अधुनाऽहमनाथश्च त्वं मे माता पिता गुरुः । कर्ता षालयिता दाता पाहि मां शरणागतम्
 आगतोऽहं तव सभा प्रमातुर्भातुराज्ञया । उपायेन जगन्नाथ महैरिहननं कुरु ॥ १४ ॥
 स राजा स च धर्मिष्ठः स दय लुब्धश्शंकरः । स पूज्यः स म्भिरश्रीश्च यो दीनं परिपालयेत्
 धनिर्दानौ समं दृष्ट्वा य प्रजा न च षालयेत् । तैर्देहाद्याति रष्टा श्रीः स भवेद्भ्रष्टगण्यकः
 श्रुत्वा निषवटोर्वाक्यं करुणासागगे विधिः । दत्त्वा शुभाशिषं तस्मै वासयामास वक्षसि
 श्रुत्वा भृगोः प्रतिज्ञां च विस्मितश्चतुर्गणनः । अतीव दुष्करां चोरां बहुजीवविधातिनिम्
 कर्मणा तद्भवेत्सर्वामिति कृत्वा तु मानसे । उवाच जामदग्न्यं तं परिणामसुखावहम् ॥

ब्रह्मोवाच—

प्रतिज्ञा दुष्करा वत्स बहुजीवविधानिनी । सृष्टिभेषा भगवतः संभवेदश्वरोच्छ्रया ॥ १० ॥

सृष्टिः सृष्टा मया पुत्र क्लेशेनैवेश्वराश्रया । सृष्टिलुप्तौ प्रतिज्ञा ते दारुणाऽकरुणा परा ॥ ७१ ॥
 त्रिःसप्तवृत्त्वो निर्भूपां कर्तुमिच्छसि मेदिनीम् । एकक्षत्रियदोषेण तज्जातिं हन्मुमिच्छसि
 ब्रह्मक्षत्रियचित्कद्रैर्नित्या सृष्टिश्चतुर्विधैः । आविर्भूना तिरोमूता हरेरेव पुनः पुन ॥ ७२ ॥
 अन्वया त्वत्प्रतिज्ञा च भवितो षक्तनेन ते । ब्रह्मायासेन ते वार्त्तसिद्धिर्भवितुमर्हति ॥ ७३ ॥
 शिवलोकं गच्छ वरस शंकरं शरणं व्रज । पृथिव्यां बहवो भूपाः सन्ति शंकरकिंकराः ॥ ७४ ॥
 विनाऽऽज्ञया महेशाय को वा तान्हन्मीश्वरः । विभ्रतः कवचं दिवं शक्तेर्यं शंकरस्य च ॥
 उपयं कुरु यत्नेन जद्वजं शुभावहम् । उपायतः समारब्धाः सर्वे निध्यन्त्युत्क्रमाः ॥
 श्रीकृष्णमन्त्रकवचग्रहणं कुरु शंकरान् । दुर्लभं वैष्णवं तेजः शैवं शाक्तं विजेत्यति ॥ ७५ ॥
 गुरुस्ते जगतां नाथः शिवो नमनि जन्मनि । मन्त्रो मत्तो न युक्तस्ते यो युक्तः स भवेद्विधिः
 कर्मणा लभ्यते मन्त्रः कर्मणा लभ्यते गुरुः । निरेकाल्प्यते मन्त्रः कान्ता कान्तो गुरुस्तथा
 स्वयमेवोपतिष्ठन्ते ये देवां तेषु ते ध्रुवम् ॥ ८० ॥

त्रैलोक्यविजयं नाम गृहीत्वा कवचं वरम् । त्रिःसप्तवृत्त्वो निर्भूपां करिष्ये महीं भृगो ॥
 दिव्यं पाशुपतं तुभ्यं दास्यामि शंकरः । तेन दत्तेन शस्त्रेण क्षत्रसंघं विजेत्सि ॥ ८१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्तो० नारदना० भृगुर्वैखलोक्तगमने ब्रह्मो-

क्तोपायवर्णनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा प्रणम्य च जगद्गुरुम् । स्फीतस्तस्माद्दूरं प्राप्य शिवलोकं जगाम सः ॥
 लक्षयोजनमूर्ध्वं च ब्रह्मलोका द्विलक्षणम् । अनिर्वाच्यसुशोभाढ्यं वाट्या वारं मनोहरम् ॥
 वैकुण्ठं दक्षिणे यस्य गौरीलोकश्च वामतः । यदधो ध्रुवलोकश्च सर्वलोकात्परः स्मृतः ॥ १ ॥
 तेषामूर्ध्वं च गोलोकः पञ्चाशत्कोटियोजनः । अत ऊर्ध्वं न लोकश्च सर्वोपरि च स स्मृतः ॥
 मनोयायी स योगीन्द्रः शिवलोकं दर्शय ह । उपमानोपमेयाभ्यां रहितं महदद्भुतम् ॥ २ ॥
 योगीन्द्राणां वरुणेश्च सिद्धविद्याविशारदैः । कोटिकल्पतपःपूतैः पुण्यवज्जिनिषेवितम् ॥ ३ ॥
 वेष्टितं कल्पवृक्षाणां समूहैर्वाञ्छितप्रदैः । समूहैः वामधेनूनमसंख्यानां विराजितम् ॥ ४ ॥
 पारिजातरूपणां च वनराजिविराजितम् । मधुलुब्धमधुम्रणां मधुरधनिमोहितम् ॥ ५ ॥

नवपल्लवसंयुक्तं पुंस्कोकेलरुतश्रुतम् । योगेन योगिनां सृष्टं स्वेच्छया शंकरेण च ॥ ९ ॥
 शिल्पिनां गुरुणा स्वप्ने न दृष्टं विश्वकर्मणा । जन्तुभिर्विष्टितं ब्रह्मन्योगदुष्टैर्निरामयैः ॥ १० ॥
 सरोवरशतैर्दिव्यैः पद्मराजीविराजितैः । पुष्पोद्यानायुतैर्युक्तं सदा चातिमुशोभितम् ॥ ११ ॥
 मणीन्द्रनारराचितैः शोभितैर्मणिषु देभिः । राजमार्गशतैर्दिव्यैः सर्वतः परिभूषितम् ॥ १२ ॥
 मणीन्द्रसारनिर्माणघतकोटिगृहैर्युतम् । नानाचित्रविचित्रादयैर्मणीन्द्रकलशोज्ज्वलैः ॥
 रत्नमध्यदेशे रम्ये च ददर्श शंकरालयम् । मणीन्द्रसाररचिप्राकारं सुमनोहरम् ॥ १४ ॥
 अत्यूर्ध्वमम्बुगर्भांश्च क्षीरनीरनिभं परम् । षोडशद्वारसंयुक्तं शोभितं शतमन्दिरैः ॥ १५ ॥
 अमूल्यरत्नरचितै रत्नसोपानभूषितैः । रत्नस्तम्भकण्ठैश्च हरेकेण परिष्कृतैः ॥ १६ ॥
 माणिक्यजाटमालाभिः सद्गतकलशोज्ज्वलैः । नानाविचित्रचित्रेण त्रिचित्रैः सुमनोहरैः ॥
 आलयस्य पुरस्तत्र सिंहद्वारं ददर्श सः । रत्नेन्द्रसारखचित्रकण्ठैश्च विराजितम् ॥ १८ ॥
 शोभितं वेदिकाभिश्च बाह्याभ्यन्तरतः सदा । रचिताभिः पद्मरागैर्महामरकतैर्गृहम् ॥ १९ ॥
 नानापकारचित्रेण चित्रितं सुमनोहरम् । करालरूपावद्राक्षीद्द्वारपालौ भयंकरो ॥ २० ॥
 महकरः लङ्घन्तस्यौ विकृतौ रक्तलोचनौ । दम्भशैलप्रतीकाशौ महबलपराक्रमौ ॥ २१ ॥
 विभूतिभूषिताङ्गौ च व्याघ्रचर्मान्बरौ वरौ । पिङ्गलाक्षौ विशालाक्षौ जाटिलौ च त्रिलोचनौ ॥
 त्रिशूलवाहिनौ च उरुलन्तौ ब्रह्मवेमसा तौ दृष्ट्वा मनसा भित्तस्त्रस्तः विचिदुः ॥ च ह ॥
 विनयेन विनतश्च दुर्विनीतो महाबलौ । आत्मनः सर्ववृत्तान्तं कथयामास तत्पुरः । २४ ॥
 विषम्य वचनं श्रुत्वा कृणायुक्तौ बभूवतुः 'मृहीत्वा'ऽज्ञां चगद्वारा शंकरस्य महात्मनः ॥
 प्रषेष्टुम ज्ञां द्रुदतुः क्षीरानुवरौ वरौ । भृगुस्त्वदाज्ञामादाय प्रविशेश हरिं स्मरन् ॥ २६ ॥
 प्रत्येकं षोडश द्वारे ददर्श सुमनोहराः । द्वारपालैर्नियुक्ताश्च नानाचित्रविचित्रिणाः ॥ २७ ॥
 दृष्ट्वा तां महदाश्चर्यां १५३५ लूलिन समां । नानासिद्धगणाकीर्णौ महर्षिगणसेविताम् ॥
 पारिजानसुगन्धद्वयवायुना सुरभीकृताम् । ददर्श तत्र देवेशं शंकरं चन्द्रशेखरम् । २९ ॥
 त्रिशूलवाहिशर्धं व्याघ्रचर्मान्बरं परम् । विभूतिभूषिताङ्गं तं नागयज्ञोपवीतितम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ ३० ॥
 महाशिवं दिशकरं शिववर्जं शिवाश्रयम् । आमारामं पूर्णकामं सूर्यकोटिमप्रथमम् ॥
 ईषद्बास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् । शशज्ज्योतिःस्वरूपं च लोकानुग्रहविग्रहम् ।
 धृतान्तं जटाजालं दक्षकन्धामन्वितम् । तपसा फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ ३३ ॥
 शुद्धस्फटिकसंवाशं पञ्चवक्त्रं त्रिलोचनम् । गुह्यं ब्रह्मप्रबोचन्तं शिष्येभ्यस्तत्स्वमुद्रया ॥

स्तुयमानं च योगीन्द्रैः सिद्धेन्द्रैः परितोषितम् । पार्षदप्रवरैः शश्वत्संषितं श्वेतचामरैः ॥ ३५ ॥
 ध्यायमानं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं परम् । स्वेच्छामयं गुणार्तीतं जरामृत्युहरं परम् ॥ ३६ ॥
 ज्योतीरूपं च सर्वाद्यं श्रीकृष्णं प्रकृतेः परम् । ध्यायन्तं परमानन्दं पुलकाञ्चिन्विग्रहम् ॥
 सुस्वरं साश्रुनेत्रं तमुद्गायन्तं गुणार्णवम् । भूतेन्द्रैर्वै रुद्रगणैः क्षेत्रपालैश्च वोष्टिभम् ॥ ३८ ॥
 मूर्ध्ना ननाम परशुरामो दृष्ट्वा तमादरात् । तद्वामे कार्तिकेयं च दक्षिणे च गणेश्वरम् ।
 नन्दीश्वरं महाकालं वीरभद्रं च तत्पुरः । अङ्गे ददर्श कान्तां तां गौरीं शैलेन्द्रकन्यकाम् ॥
 ननान सर्वा-मूर्ध्ना च मक्त्या च परया मुदा । दृष्ट्वा हरं परं तोषास्तोतुं समुपचक्रमे ॥
 सगद्गदपदं दनिः साश्रुनेत्रैऽतिकातरः । कृताञ्जलिपुटः शान्तः शोकार्तः शो कनाशनम् ॥

परशुराम उवाच—

ईश त्वां स्तोतुमिच्छामि सर्वथा स्तोतुमक्षमः । अक्षैगक्षयबीजं च किंवा स्तौमि निरिहकम् ॥
 न यो जनां वर्तुणीशो देवेशं स्तौमि मूढधीः । वैदा न शक्ता यं स्तोतुं कस्त्वां स्तोत्रमि-
 हेश्वरः ॥ ४४ ॥

वाग्बुद्धिमनसां दूरं सारात्सारं परान्परम् । ज्ञानैमात्रेण साध्यं च सिद्धं सिद्धैर्निषेवितम् ॥
 यमाकाशमिवाऽऽव्यन्तमध्यहीनं तथाऽव्ययम् । विश्वतन्त्रमतन्त्रं च इतत्तं तन्त्रबीजकम् ।
 ध्यानासाध्यं दुरारोध्यमतिमाध्यं कृपानिधिम् । त्रहि मां कहरणासिन्धो दान्त्रन्यो-ति-
 दानकम् ॥ ४७ ॥

अद्य मे सकलं जन्म जीविनं च मुनीविनम् । स्वप्नेऽप्यदृष्टं भक्तैश्चाधुना पश्यामि चक्षुषा ॥
 शक्रादयः सुरगणाः कलया यस्य संभवाः । चराचराः कलांशेन तं नमाभि महेश्वरम् ॥
 स्त्रीरूपं कृबिरूपं च पौरुषं च विभर्ति यः । सर्वाधारं सर्वरूपं तं न० ॥ ५० ॥
 यं भारकरस्वरूपं च शशिरूपं हुताशनम् । जलरूपं च युरूपं तं न० ॥ ५१ ॥
 सर्वेषां कल्पवृक्षश्च बाल्खाधिकफलप्रदः । आशुतोषं भक्तवन्द्यं तं न० ॥ ५२ ॥
 अनन्तविश्वमूर्ध्नीनां संहर्तारं भयंकरम् । क्षणेन ललामात्रेण तं न० ॥ ५३ ॥
 यः कालः कालकालश्च कालवीनं च कालजः । अनः प्रजश्च यः सर्वस्तं न० ॥ ५४ ॥
 इत्ये मुक्त्वा स भृगुः पशत चरणान्भुजे । आशिषं च दशै तस्मै सुप्रसन्नो बभूव सः ॥
 जामदग्न्यकृतं स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिसंयुतः । सर्वपापनिर्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति ।

इति श्रीनक्ष० महा० गणपतिस० नारदना० परशुरामस्य कैत्रास्यमनं
 नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

शेकर उवाच—

कस्त्वं वटो कस्य पुत्रः क्व वानः स्तवनं कथम् । किं वा तेऽहं करिष्यामि वाञ्छिते वद
सांप्रतम् ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच—

शोकाकुलं त्वां पश्यामि विमनस्कं सुविरिमतम् । वयसाऽतिशिशुं शान्तं गुणेन गुणिनां
वरम् ॥ २ ॥

भृगुरुवाच—

जमदग्निमुतोऽहं च भृगुवंशसमुद्भवः । रेणुकाऽन्वा मे परशुरामोऽहं नावतः प्रभो ॥
क्रीर्णाहि मां दयासिन्धो विद्यापण्येन किंकरम् । त्वामांशं क्षरणापन्नं रक्ष मां दीनवत्सल ॥
मृगथामागतं भूपं पिता मे चोपवासिनम् । चकाराऽऽतिथ्यमानीय कपिलादत्तवस्त्रामिः ॥
राजा तं कपिलः लोभाद्घातयामास मन्दधीः । कपिला तं मृतं दृष्ट्वा गोलोकं च जगाम सा
माताऽनुगमनं चक्रे ह्यनाथोऽहं च सांप्रतम् । त्वं मे पिता शिवा माता रक्ष मां पुत्रवत्प्रभो
मया कृता प्रतिज्ञा च शोकेनैवातिदुष्करा । त्रिःसप्तकृत्वो निर्मूपां करिष्यामि महीमिति ॥
कार्तवीर्यं हनिष्यामि समरे तातघातकम् । इत्येतत्परिपूर्णं मे भगवान्कृतुमर्हनि ॥ ९ ॥
ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा दुर्गामुखं हरः । वभूवाऽऽनघ्रवक्त्रश्च सा च शुष्कौष्ठतालुका

पार्वत्युवाच—

तपस्विर्निप्रपुत्र क्षमां निर्मूपां कर्तुमिच्छसि । त्रिःसप्तकृत्व. कोपेन साहसस्ते महान्वयो ॥
हन्तुमिच्छसि निःशस्त्रः सहस्राजुर्नभीश्वरम् । भ्रूमङ्गलालया यस्य रावणस्य पराजयः ॥
तस्मै प्रदत्तं दत्तेन श्रीहरेः कवचं वटो । शक्तिव्यर्थरूपा च यया ते हींसितः पिता ॥
हरेर्मन्त्रं संस्तवनं ध्यायते च दिवानिशम् । को वा शक्नोति तं हन्तुं न पश्यामीह भूतले ॥
अथे विप्र गृहं गच्छ किं करिष्यति शंकरः । अन्ये भूपाश्च मज्जत्याः का भीस्तेषां मयि स्थिते

मद्रकाद्युवाच—

अथे विप्रवटो जातम निर्मूपां कर्तुमिच्छसि । यथा हि वामनश्चन्द्रं करेणाऽऽहर्तुमिच्छति ॥
कृतयज्ञान्महापुण्यान्महाबलपराक्रमान् । दिगम्बरसहायेन मज्जत्यान्हन्तुमिच्छसि ॥
स तयोर्वचनं श्रुत्वा रुरोदोचैश्च शोकतः । सहसा पुरतस्तेषां प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥

विप्रस्य रोदनं श्रुत्वा शंकरः करुणानिधिः । पश्यन्तुर्गां च कालीं च ज्ञात्वाऽऽशयमथो
विभुः ॥ १९ ॥

तयोरनुमतिं प्राप्य सर्वेशो भक्तवत्सलः । जमदाग्निसुतं सद्यः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २० ॥

शंकर उवाच—

अद्यप्रभृति हे वत्स त्वं मे पुत्रसमो महान् । दास्यामि मन्त्रं गुह्यं ते त्रिषु लोकेषु दुर्लभम्
एवंभूतं च कवचं दास्यामि परमाद्भुतम् । लीलया मत्प्रसादेन कार्तवीर्यं हनिष्यामि ॥
त्रिःसप्तकृत्वो निर्मूर्षा करिष्यसि महीं द्विज । जगत्ते यशसा पूर्णं भविष्यति न संशयः ॥
इत्युक्त्वा शंकरस्तस्मै ददौ मन्त्रं सुदुर्लभम् । त्रैलोक्यविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥
स्तवं पूजाविधानं च पुरश्चरणपूर्वकम् । मन्त्रसिद्धेरनुष्ठानं यथावन्नियमक्रमम् ॥ २१ ॥
सिद्धिस्थानं कालसंख्यां कथयामास नारद । वेदवेदाङ्गादिकं च पाठयामास तस्क्षणम् ॥
नागपाशं पाशुपतं ब्रह्मास्त्रं च सुदुर्लभम् । नारायणास्त्रमाग्नेयं वायव्यं वारुणं तथा ॥
गान्धर्वं गारुडं चैव जृम्भणास्त्रं तथैव च । गदा शक्तिं च परशुं शूलमव्ययमुत्तमम् ॥
नानाप्रकारशस्त्रास्त्रं मन्त्रं च विधिपूर्वकम् । शस्त्रास्त्राणां च संहारं तूणीं चाक्षयसायकौ ॥
आन्तरक्षणसंधानं संग्रामविजयक्रमम् । मा गयुद्धं च विविधं हुंकारं मन्त्रपूर्वकम् ॥
रक्षणं च स्वमैत्र्यानां परसैन्यविमर्दनम् । नाना-कारमतुलमुपायं रैणसंक्वटे ॥
संहारे मोहिनीं विद्यां ददौ मृत्युहरा हरः ॥ ३१ ॥

त्पिस्वा चिं गुरोर्वासे सर्वविद्या विबोध्य सः । तीर्थं कृत्वा मन्त्रसिद्धिं ताश्च नत्वा जगाम सः

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपति० नारदना० परशुरामस्य शिवदत्तास्त्र-

शस्त्रादिप्राप्तिवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भगवच्छ्रोतुमिच्छामि कं मन्त्रं भगवान्हरः । कृपया परशुरामाय किं स्तोत्रं कवचं ददौ ॥
को वाऽस्य मन्त्रस्याऽऽराध्यः किं फलं कवचस्य च । स्तवनस्य फलं किं वा तद्भवान्वक्तुमर्हति

नारायण उवाच—

मन्त्राराध्यो हि भगवान्परिपूर्णतमः स्वयम् । गोलोकनाथः श्रीकृष्णो गोपगोपीश्वरः प्रभुः

त्रैलोक्यविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् । स्तवराजं महापु-यं भूतियोगसमुद्भवम् ॥४॥
मन्त्रकल्पतरुं नाम सर्वकामफलप्रदम् । ददौ परशुरामाय रत्नपर्वतसंनिधौ ॥ ५ ॥
स्वयंप्रभानदीतीरे पारिजातवनान्तरे । आश्रमे देवलोकस्य भाववस्य च संनिधौ ॥ ६ ॥

महादेव उवाच—

वत्साऽऽगच्छ महाभाग भृगुर्वशसमुद्भव । पुत्राधिकोऽसि प्रेम्णा मे कवचग्रहणं कुरु ॥
शृणु राम प्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डे परमाद्भुतम् । त्रैलोक्यविजयं नाम श्रीकृष्णस्य जगत्त्वहम्
श्रीकृष्णेन पुग दत्तं गोलोके राधिकाश्रमे । रासमण्डलमध्ये च मह्यं वृन्दावने वने ॥
अतिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमंत्रौघविग्रहम् । पुण्यास्पृश्यतरं चैव परं स्नेहाद्ददामि ते ॥ १० ॥
यद्धृत्वा पठनाद्देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी । शुभ्रं निशुभ्रं महिषं रक्तवर्जं जघान ह- ॥
यद्धृत्वा हं च जगतां संहर्ता सर्वतत्त्वविन् । अतथ्यं त्रिपुरं पूर्वं दुरन्तमपि लीलया ॥
यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा सृष्टये सृष्टिसुतमाम् । यद्धृत्वा भगवाञ्छेषो विधत्ते विश्वमेव च ॥
यद्धृत्वा कूर्मराजश्च शेषं धत्ते हि लीलया । यद्धृत्वा भगवन्वायुर्विश्वाधारो विभुः स्वयम्
यद्धृत्वा वरुणः पिङ्गः कुबेरश्च धनेश्वरः । यद्धृत्वा पठनादिन्द्रो देवानामधिपः स्वयम् ॥
यद्धृत्वा भाति भुवने तेजोराशिः स्वयं रविः । यद्धृत्वा पठनाच्चन्द्रो महाबलपराक्रमः ॥
भगवत्यः सागरान्सप्त यद्धृत्वा पठनात्पपौ । चकार तेजसा जीर्णं दैत्यं वातापिसंज्ञकम् ।
यद्धृत्वा पठनाद्देवी सर्वाधारा वसुंधरा । यद्धृत्वा पठनात्पूता गङ्गा भुवनगावती ॥ १८ ॥
यद्धृत्वा जगतां साक्षी धर्मो धर्मभृतां वरः । सर्वविद्याविदेवी सा यच्च धृत्वा सरस्वती
यद्धृत्वा जगतां लक्ष्मीरन्नदात्री परात्परा । यद्धृत्वा पठनाद्देवान्सावित्री सा सुधात च ॥ २० ॥
वेदाश्च धर्मवक्तारो यद्धृत्वा पठनाद्भृगो । यद्धृत्वा पठनाच्छुद्धस्तेजस्वी ह्ययवह्नः ॥
सनत्कुमारो भगवान्यद्धृत्वा ज्ञानिनां वरः ॥ २१ ॥

दातव्यं कृष्णमक्ताय साधवे च महात्मने । शठाय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुषात्
त्रैलोक्यविजयस्यास्य कवचस्य प्रनापतिः । ऋषिश्छन्दश्च गावत्री देवो रामेश्वरः स्वयम्
त्रैलोक्यविजयप्राप्तौ विनियोगः प्रकीर्तितः । परात्परं च कवचं त्रिपु लोकेषु दुर्लभम् ॥
प्रणवो मे शिरः पातु श्रीकृष्णाय नमः सदा । पायात्कपालं कृष्णाय स्वाहा पश्चात्सरः स्मृतः
कृष्णैति पातु नेत्रे च कृष्ण स्वाहेति तारकम् । हरये नम इत्येवं भ्रूलानां पातु मे सदा ॥
ॐ गोविन्दाय स्वाहेति नामिकां पातु संततम् । गोपालाय नमो गण्डौ प त्तु मे सर्वतः सदा
ॐ नमो गोपाङ्कनेशाय कर्णौ पातु सदा पम । ॐ कृष्णाय नमः शशत्पातु मेऽधरयुग्मकम्
ॐ गोविन्दाय स्वाहेति दन्तौर्धं मे सदाऽवतु पातु कृष्णाय दन्ताधौ दन्तौर्ध्वं ह्रीं सदाऽवतु

ॐ श्रीकृष्णाय स्वाहेति जिह्विकां पातु मे सदा । रासिकेशाय स्वाहेति तालुकं पातु मे सदा ।
 राधिकेशाय स्वाहेति कण्ठं पातु सदा मम । नमो गोपाङ्गनेशाय वक्षः पातु सदा मम ॥
 ॐ गोपेशाय स्वाहेति स्कन्धं पातु सदा मम । नमः किशोरस्वैपाय स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु ॥
 उदरं पातु मे नित्यं मुकुन्दाय नमः सदा ॐ ह्रीं ह्रीं कृष्णाय स्वाहेति करौ पातु सदा मम
 ॐ विष्णवे नमो बाहुयुगं पातु सदा मम । ॐ ह्रीं भगवते स्वाहा नखरं पातु मे सदा ॥
 ॐ नमो नारायणायेति नखरन्ध्रं सदाऽवतु । ॐ श्रीं ह्रीं पद्मनाभाय नाभिं पातु सदा मम
 ॐ सर्वेशाय स्वाहेति कङ्कालं पातु मे सदा । ॐ गोपीरमणाय स्वाहा नितम्बं पातु मे सदा
 ॐ गोपीनां प्राणनाभाय पादौ पातु सदा मम ॥ ३७ ॥

ॐ केशवाय स्वाहेति मम केशान्सदाऽवतु । नमः कृष्णाय स्वाहेति ब्रह्मरन्ध्रं सदाऽवतु
 ॐ माधवाय स्वाहेति मे लोमानि सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं रासिकेशाय स्वाहा सर्वं सदाऽवतु ।
 परिपूर्णतमः कृष्णः प्राच्यां मां सर्वदाऽवतु । स्वयं गोलोकनाथो मायाग्रेष्ठां दिशि रसतु ॥
 पूर्णमहास्वरूपश्च दक्षिणे मां सदाऽवतु । नैर्ऋत्यां पातु मां कृष्णः पश्चिमे पातु मां हरिः ॥
 गोविन्दः पातु मां शश्वद्वायव्यां दिशि नित्यशः । उत्तरे मां सदा पातु रासिकातां शिरोमणिः
 ऐशान्यां मा सदा पातु वृन्दावनविहारकृत् । वृन्दावतीप्राणनाथः पातु मामूर्वदेशतः ॥ ३८ ॥
 सदैव माधवः पातु बलिहारां महाबलः । जले स्थले चान्तरिक्षे नृसिंहः पातु मां सदा ॥
 स्वप्ने जागरणे शश्वद्व्यातु मां माधवः सदा । सर्वान्तरात्मा निर्लिप्तः पातु मां सर्वतो विभुः ॥
 इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रौचैवैग्रहम् । त्रैलोक्यविजयं नाम कवचं परमं श्रुतम् ॥ ३९ ॥
 मया श्रुतं कृष्णवक्त्रात्प्रवक्तव्यं न कस्यचित् । गुरुमभ्यर्च्य विधिवत्कवचं धारयेत्तु यः ॥
 कण्ठे या दक्षिणे बाहौ शोऽपि विष्णुर्न संशयः । स च भक्तो वसेद्यत्र लक्ष्मीर्वाणी वसेन्नरः
 यदि स्यात्सिद्धकवचो जीवन्मुक्तो भवेत्तु सः । निश्चितं कोटिपर्याणां पूजायाः फलमाप्नुयात्
 राजसूयसहस्राणि वाजपेयशतानि च । अधमेधायुतान्येव नरमेधायुतानि च ॥ ५० ॥
 महादानानि यान्येव प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा । त्रैलोक्यविजयम्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
 धर्तारपवासनिधमं स्वाध्यायाध्ययनं तपः । ज्ञानं च सर्वतीर्थेषु नास्याहति कलाभावे ॥ ५१ ॥
 सिद्धत्वममरत्नं च दासत्वं श्रीहरेरपि । यदि स्यात्सिद्धकवचं सर्वं पाप्नोति निश्चितम् ॥
 स भवेत्सिद्धकवचो दशलक्षं जपेत्तु यः । यो भवेत्सिद्धकवचः सर्वज्ञः स भवेद्भुवम् ॥ ५२ ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा भजेत्तृणं सुमन्दधीः । कोटिरुत्तरं प्रमशोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः
 गृहीत्वा कवचं वत्स महीं निसन्निव्यां कुरु । त्रिःसप्तकृत्वो निःशङ्कः सदानन्दो हि लोकात्

राज्यं देयं शिरो देयं प्राणा देयाश्च पुत्रक , एवंभूतं च कर्त्तव्यं न देयं प्राणसंकटे ॥१७॥-

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० परशुभामाय श्रीकृष्णकृतं च
प्रदानं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

भृगुरुवाच—

संप्राप्तं कवचं नाथ शश्वत्सर्वाङ्करक्षणम् । सुखदं मोक्षदं सरं शत्रुसंहारकारणम् ॥ १ ॥
अधुना भगवन्मन्त्रं स्तोत्रं पूजाविधिं प्रभो । देहि मह्यमनायाय शरणागतपालक ॥२॥-

महादेव उवाच—

ॐ श्रीं नमः श्रीकृष्णाय परिपूर्णतमाय च । स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण भज गोपीश्वरं प्रभुम् ॥१॥
मन्त्रेणु म त्रगजोऽयं महासप्तदशाक्षरः । सिद्धोऽयं पञ्चलक्षेण जपेन मुनिपुंगव ॥२॥
तद्दशांशं च हवनं तद्दशांशाभिषेचनम् । तर्पणं तद्दशांशं च तद्दशाश च मार्जनम् ॥३॥
सुवर्णानां च शतकं पुरश्चरणदक्षिणा । मन्त्रसिद्धस्य पुंमश्च विश्वं करतले मुने ॥ ४ ॥
शक्तः पातुं समुद्रांश्च विश्वं संहर्तुमीश्वरः । पाञ्चभौतिकदेहेन वैकुण्ठं गन्तुमीश्वरः ॥५॥
तस्य संस्पर्शमात्रेण पदपङ्कजरेणुना । पूतानि सर्वनीर्यानि सद्यः पूता वसुंधरा । ६ ॥
ध्यानं च स मन्त्रोक्तं शृणु मन्मुखतो मुने । सर्वेश्वरस्य कृष्णस्य भक्तिमुक्तिप्रदायि च ॥७॥
नवीनजलदश्यामं नीलेन्दीवरलोचनम् । शरत्पार्षणचन्द्रास्वमीपद्मास्यं मनोहरम् ॥८॥
कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाधाममनोहरम् । रत्नसिंहासनस्थं तं रत्नभूषणभूषितम् ॥९॥
चन्द्रनोक्षितसर्वाङ्गं पीताम्बरधरं वरम् । वीक्ष्यमाणं च गोपीभिः सस्मितामिश्र संततम् ॥१०॥
प्रफुल्लमालतीमालावनमालानिभूषितम् । दधतं कुन्दपुष्पाढ्यां चूडां चन्द्रकचर्चिताम् ॥
प्रभां क्षिपन्तीं नभमश्चन्द्रतागन्वितस्य च । रत्नभूषितसर्वाङ्गं राधावक्षःस्थलास्थितम् ॥
सिद्धेन्द्रैश्च मुर्नन्दैश्च देवेन्द्रैः परिसंभितम् । ब्रह्मविष्णुमहेशैश्च श्रुतिभिश्च स्तुतं भजे ॥
ध्यानेन नेन तं ध्यात्वा चोपचारास्तु षोडश । दत्त्वा भक्त्या च संपूज्य सर्वज्ञत्वं लभेत्पुमान्
अर्घ्यं पाद्यं चाऽऽसनं च वसनं मूपणं तथा । मन्धमर्घ्यं मधुपर्कं यज्ञसूत्रमनुत्तमम् ॥१७॥
धुनदीपौ च नैवेद्यं पुनराचमनीयकम् । नानापकारपुष्पाणि ताम्बूलं च सुवासितम् । १८ ॥
मनोहरं दिव्यतरुपं कस्तूर्यगुरुचन्दनैः । भक्त्या भगवते देयं मास्यं पुष्पाञ्जलित्रयम् ॥
ततः षडङ्गं संपूज्य पश्चात्संपूजयेद्गणम् । श्रीदामां सुनामानं वसुद मानमेव च ॥२०॥

हरिभानुं चन्द्रभानुं सूर्यभानुं सुभानुकम् । पार्षदं वगन्सप्त पूजैर्द्वाक्तिभावतः ॥ २१ ॥
 गोपीश्वरीं राधिकां च मूलप्रकृतिर्माश्वरीम् । कृष्णशक्तिं कृष्णपूज्यां पूजयेद्भक्तिपूर्वकम्
 गोरगोपीगणं शान्तं मां ब्रह्माणं च पार्वतीम् । लक्ष्मीं सरस्वतीं पृथ्वीं सर्वदेवं सपार्षदम्
 देवपट्टकं समम्यर्च्य पुनः पञ्चोपचारतः । पञ्चादंबंक्रमेणैव श्रीकृष्णं पूजयेत्सुधीः ॥ २४ ॥
 गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । देवपट्टकं समम्यर्च्य चेष्टदेवं च पूजयेत् ॥
 गणेशं विघ्ननाशाय व्याघ्रनाशाय भास्करम् । आत्मनः शुद्धये वह्निं श्रीविष्णुं मुक्तिहेतवे
 ज्ञानाय शंकरं दुर्गा परमैश्वर्यहेतवे । संपूजने फलमिदं विररितमपूजने ॥ २७ ॥
 ततः कृत्वा परीहारमिष्टदेवं च भक्तितः । स्तोत्रं च सामवेदोक्तं पठेद्भक्त्या च तच्छृणु ॥

महादेव उवाच—

परं ब्रह्म परं धाम परं उद्योतिः सनातनम् । निर्लिप्तं परमात्मानं नमाम्यखिलकारणम् ॥
 स्थूलारथूलतमं देवं सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमं परम् । सर्वदृश्यमदृश्यं च स्वेच्छाचारं नमाम्यहम् ॥
 साकारं च निराकारं सगुणं निर्गुणं प्रभुम् । सर्वोच्चरं च सर्वं च स्वेच्छारूपं न० ॥ ३१ ॥
 अनीव कमनीयं च रूपं निरुपमं विभुम् । करालरूपमत्यन्तं विभ्रतं प्रण० ॥ ३२ ॥
 कर्मणः कर्मरूपं तं साक्षिणं सर्वकर्मणाम् । फलं च फलदातारं सर्वरूपं न० ॥ ३३ ॥
 स्रष्टा पाता च संहर्ता कलयामूर्तिभेदतः । नानामूर्तिः कलांशेन यः पुमांस्तं न० ॥ ३४ ॥
 स्वयं प्रकृतिरूपश्च मायया च स्वयं पुमान् । तयोः परः स्वयं शश्वत्तं नमामि परात्परम् ॥
 स्त्रीपुंनपुंसकं रूपं यो विभर्ति स्वमायया । स्वयं माया स्वयं मायी यो देवस्तं न० ॥
 तारकं सर्वदुःखानां सर्वकारणकारणम् । धारकं सर्वविश्वानां सर्वबीजं न० ॥ ३९ ॥
 तेजस्विनां रवियो हि सर्वजातिषु वाडवः । नक्षत्राणां च शश्वन्द्रस्तं नमामि जगत्प्रभुम् ॥
 रुद्राणां वैष्णवानां च ज्ञानिनां यो हि शंकरः । नागानां यो हि शेशश्च तं नमामि जग-
 त्पतिम् ॥ ३७ ॥

प्रजापतीनां यो ब्रह्मा सिद्धानां कपिलः स्वयम् । सनत्कुमारो मुनिषु तं नमामि जगद्गुरुम् ॥
 देवानां यो हि विष्णुश्च देवीनां प्रकृतिः स्वयम् । स्वायंभुवो मनूना यो मानवेषु च वैष्णवः ॥
 नारीणां शतरूपं च बहुरूपं न० ॥ ४१ ॥

ऋतूनां यो वसन्तश्च मासानां भार्गशीर्षकः । एकादशी तिथीनां च नमाम्यखिलरूपिणम्
 सागरः सरितां यश्च पर्वतानां हिमलयः । बभ्रुधरा सहिष्णूनां तं सर्वं प्रण० ॥ ४३ ॥
 पद्माणां तुलसीपत्रं दारुरूपेषु चन्दनम् । वृक्षाणां कल्पवृक्षो यस्तं नमामि जगत्पतिम्

पुष्पाणां पारिजातश्च सस्यानां धान्यमेव च । अमृतं मक्ष्मवस्तूनां नानारूपं न० ॥ ४९ ॥
 ऐरावतो गजेन्द्राणां वैततेश्च पक्षिणाम् । कामधेनुश्च धेनुनां सर्वरूपं न० ॥ ४९ ॥
 तैजसानां सुवर्णं च धान्यानां यव एव च । यः केसरी पशूनां च वररूपं न० ॥ ४७ ॥
 यक्षाणां च कुबेरो यो ग्रहाणां च बृहस्पतिः । दिक्भालानां महेन्द्रश्च तं नमामि परं वरम्
 वेदसंघश्च शास्त्राणां पण्डितानां सरस्वती । अक्षराणामकारो यस्तं प्रधानं न० ॥ ४९ ॥
 मन्त्राणां विष्णुमन्त्रश्च तीर्थानां जाह्नवी स्वयम् । इन्द्रियाणां मनो यो हि सर्वश्रेष्ठं न० ॥
 सुदर्शनं च शस्त्राणां व्याधीनां वैष्णवो ज्वरः । तेजसां ब्रह्मतेजश्च वरेण्यं तं न० ॥
 बलं यो वै बलवतां मनो वै शीघ्रगामिनाम् । कालः कलयतां यो हि तं नमामि विद्वक्षणम्
 ज्ञानदाता गुरुणां च मातृरूपश्च बन्धुपु । मित्रेषु जन्मदाता यस्तं सारं प्रण० ॥ ५३ ॥
 शिल्पिनां विश्वकर्मा यः कामदेवश्च रूपिणाम् । पतिव्रता च पत्नीनां नमस्यं तं न० ॥
 प्रियेषु पुत्ररूपो यो नृपरूपो नरेषु च । शालग्रामश्च यन्त्राणां तं विशिष्टं न० ॥ ५५ ॥
 धर्मः कल्याणबीजानां वेदानां सामवेदकः । धर्माणां सत्यरूपो यो विशिष्टं तं न० ॥
 जले शैत्यस्वरूपो यो गन्धरूपश्च भूमिषु । इन्द्ररूपश्च गगने तं प्रणम्यं न० ॥ ५७ ॥
 क्रतूनां राजसूयो यो गायत्री छन्दसां च यः । गन्धर्वाणां चित्ररथस्तं गरिष्ठं न० ॥
 क्षीरस्वरूपो गन्धानां पवित्राणां च पावकः । पुण्यदानां च यः स्तीत्रं तं नमामि शुभरुदम्
 सृष्टानां कुशरूपो यो व्याधिरूपश्च वैरिणाम् । गुणानां शान्तरूपो याक्षिण्यरूपं न० ॥
 तेजोरूपो ज्ञानरूपः सर्वरूपश्च यो महान् । सर्वानिर्वचनीयं च तं नमामि स्वयं विभुम् ॥
 सर्वाधारेषु यो वायुर्यथाऽऽरमा नित्यरूपिणाम् । आकाशो व्यापकानां यो व्यापकं तं न०
 वेदानिवर्धनीयं यं न स्तोतुं पण्डितः क्षमः । यदनिर्वचनीयं च कोऽवा तत्स्तोतुमीश्वरः ॥
 वेदानुशक्त्या यं स्तोतुं जडोभूता सरस्वती । तं च वाङ्मनसोः पारं को विद्वान्स्तोतुमीश्वरः ॥
 शुद्धतेजःस्वरूपं च भक्तानुग्रहाधिपहम् । अतीव कमनीयं च इयामरूपं न० ॥ ६९ ॥
 त्रिभुजं मूर्च्छीवचनं किशोरं सस्त्रिनं मुदा । शश्वद्रोपाङ्गनामिश्च वाक्ष्यमाणं न० ॥ ७१ ॥
 राघवा दत्तताम्रमूलं भुक्तान्तं मनोहरम् । रत्नसिंहानस्थं च तमोशं प्रण० ॥ ७३ ॥
 रत्नभूषणमूषादद्यं सेनितं ध्वजामरैः । पार्यदप्रचरैर्गेप हृषिकेस्तं न० ॥ ७८ ॥
 पृष्ठशयनान्तरे रम्ये रासोल्लास रक्तुपुरुम् । रासमण्डलपद्मस्थं नमामि रसिकेधरम् ॥
 घटशृङ्गे महाशैले गोलोके रत्नपर्वते । विरजाङ्गलिने रम्ये प्रणमामि विहारिणम् ॥ ७० ॥
 परिपूर्णतमं शान्तं राधाकृन्तं मनोहरम् । सत्यं ब्रह्मरूपां च नित्यं कृपां न० ॥ ७१ ॥

श्रीकृष्णः स्तोत्रमिदं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । धर्मार्थकामोत्सृष्टां स दाता नारदेभवेत् ॥
 हरिदासं हरौ भक्तिं लभेत्स्तोत्रमसादतः । इह लोके जगत्पूज्यो विष्णुर्गुरो भवेद्भुवम्
 सर्वसिद्धेश्वरः शान्तोऽप्यन्ते याति हरेः पदम् । तेनैव यशसा भानि यथा सूर्गो महीतले
 जीवन्मुक्तः कृष्णभक्तः स भवेन्नात्र संशयः । अरोगी गुणवान्विद्वान्भुवन्वनवान्सदा
 पठभित्तो दशवलो मनोवानी भवेद्भुवन् । सर्वज्ञः सर्वदक्षैव स दाता सर्वसंपदाम् ॥
 कल्पवृक्षसमः शश्वद्भवेत्कृष्णप्रसादतः । इत्येवं कथितं स्तोत्रं तप्त त्वं गच्छ पुष्करम्
 । त्र कृष्णान्दन्वसिद्धिं पश्चात्प्राप्स्यसि वाञ्छितम् ॥ ७७ ॥ त्रिसप्तकृत्वो निर्भूषां
 कुरुः शृङ्गीयथासुखम् । ममाऽऽशिषा मुनिश्रेष्ठ श्रीकृष्णस्य प्रसादतः ॥ ७८ ॥

ज्ञाने श्रीवल्लभमहागणपतिखनारदनास्तवप्रदानं नाम द्वित्रिशोऽध्यायः ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

त्रायारपण उवाच—

शिवं प्रणम्य स भृगुर्दुर्गा कालीं मुदाऽन्वितः । गत्वा पुष्करतीर्थं चामन्त्रसिद्धिं चकार ह ॥
 स नभूव निराहागे मासं भक्तिपमान्वितः । ध्यायन्कृष्णपदाम्भोजं वायुगेधं चकार सः ॥
 ददर्श चक्षुस्मूल्य गगनं तेजपाऽऽवृतम् । दिशो दश शोचयन् स समाच्छन्नदिवाकरम्
 तेजोमण्डलमन्यस्यं रत्नधानं ददर्श ह । ददर्श तत्र पुरुषमत्यन्तं सुन्दरं वरम् ॥ ४ ॥
 ह्येन्द्रास्वपसन्नायं भवानुग्रहकारकम् । णम्य दण्डवन्मूर्ध्ना वरं वधे तमीश्वरम् ॥ ५ ॥
 त्रिसप्तकृत्वो निर्भूषां करिष्यामि महीमिति । पादारविन्दे सुहृदां ता भक्तिमनपयिनीम् ॥
 दास्यं सुदुर्लभं शश्वद्वत्पादाब्जै च देहि मे । कृष्णस्वस्मै वरं दत्त्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ७ ॥
 भृगुः प्रणम्य मन्त्रं तज्जगाम परात्परम् । पश्यन् दक्षिणाङ्गं च परं मङ्गलसूचकम् ॥ ८ ॥
 वाञ्छापतीतिजननं सुस्वप्नं च ददर्श ह । मनः प्रसन्नं स्फोटं च तद्भुव दिवानिदम् ॥
 समाप्य स्वजनं सर्वं गृहे तस्यौ मुदाऽन्वितः । ९ ॥

स्वशिष्यान्पितृशिष्यांश्च भ्रतृवर्गांश्च बान्धवान् । आनीयाऽनीय विविधान्मन्त्रांश्च स
 चकार ह ॥ १० ॥

पौर्वापर्यं स्ववृत्तान्तं तानेव क्त्वा शुकप्रणे । तैरेव सार्थं चलयन्वमूरगमनोन्मुखः ॥११॥
 ददर्श मङ्गलं रामः शुश्राव जयसूचकम् । बुबुधे मनसा सर्वं स्वजन्यं वैरितंक्षयम् ॥ १२ ॥
 पात्राकाले च पुरतः शुश्राव सहसा मुनिः । हरिशब्दं शब्दखरवं घण्टादुन्दुभिवादनम् ॥

आकृशवाणीसंगीतं जयंस्ते भवितेति च । नवेङ्गितं च कल्याणं मेघशब्दं जयावहम्
 चकार यात्रां भगवाञ्छुन्वैवं विविधं शुभम् । ददर्श पुरतो विप्रवन्दिदैवज्ञाभिक्षुकान् ॥
 ज्वलत्पदीपं दधतीं पतिपुत्रवतीं सतीम् । पुरो ददर्श स्मेरास्यां नानाभूषणभूषिताम् ॥
 शवं शिवां पूर्णकुम्भं चापं च नकुलं तथा । गच्छन्ददर्श रामश्च यात्रामङ्गलसूचकम् ॥
 कृष्णसारं गजं सिंहं तुरङ्गं गण्डकं द्विषम् । चमरीं राजहंसं च चक्रवाकं शुक्रं पिकम् ॥
 मयूरं खड्गनं चैव शङ्खचिह्नं चकोरकम् । पारावतं बलाकं च कारण्डं चातकं चटम् ॥
 सौदामनीं चक्रचापं सूर्यं सूर्यप्रभां शुभाम् । सद्योपासं सजीवं च मत्स्यं शङ्खं सुवर्णकम्
 मागेक्यं रजतं मुकां मणीन्द्रं च पवालकम् । दधि लानाञ्छुक्कवान्यं शुक्लपुष्पं च कुङ्कुमम्
 पर्णी पताकां छत्रं च दर्पणं श्वेतचामरम् । धेनुं वत्सपयुक्तां च रथस्थं भूमिपं तथा ॥ २२ ॥
 दुर्ध्वगज्यं तथा पूगममृतं पायसं तथा । शालग्रामं पैकफलं स्वस्तिकं शर्करां मधु ॥ २३ ॥
 मार्जारं च वृषेन्द्रं च मेघं पर्वतमपिकम् । मेघाच्छन्नस्य च रवेरुदयं चन्द्रमण्डलम् ॥ २४ ॥
 कस्तूरीं व्यंजनं तोयं हरिद्रां तीर्थमृतिकाम् । सिद्धार्थं सर्पपं दूर्वां विषवालं च बालिकाम्
 मृगं वेङ्क्यां पट्पदं च कर्पूरं पीतवाससम् । गोमूत्रं गोपुरीपं च गोधूलिं गोपदाङ्कितम् ॥
 गोष्ठं गवां वर्त्म रम्भां गोशालां गोगतिं शुभाम् । भूषणं देवमूर्तिं च ज्वलदग्निं महोत्सवम्
 ताम्रं च स्फटिकं वैद्यं सिन्दूरं मारुयचन्दनम् । गन्धं च हीरकं रत्नं ददर्श दक्षिणे शुभम्
 सुगन्धिवायोराघ्राणं प्राप विषाशिवं शुभाम् ॥ २९ ॥

इत्येवं मङ्गलं ज्ञात्वा प्रययौ स मुदाऽन्वितः । अस्तं गते दिनकरे नर्मदातीरसंनिधौ ॥
 तत्राक्षयषट् दिव्यं ददर्श सुमनोहरम् । अत्यूर्ध्वं विस्तृतमतिपुण्याश्रमपदं परम् ॥ ३१ ॥
 पौलस्त्यतपसः स्थानं सुगन्धिमरुदगन्धिनम् । कार्त्तवीर्यार्जुनमशशे तत्र तस्थौ गणैः सह
 सुन्वाप पुण्यशय्यायां किंकरैः पारिसेवितः । निन्द्रां ययौ परिश्रान्तः परमानन्दसंयुतः
 निशा नीते च स भृगुश्चारुस्वप्नं ददर्श ह । न चिन्तितं यन्मनसा वायुचित्तकर्कं विना ॥
 गनाश्वशैलप्रासादगोवृक्षफलितेपु च । आरुद्रमाणमात्मानं रुद्रन्तं कृमिभक्षितम् ॥ ३५ ॥
 आरुद्रमाणमात्मानं नौकाया चन्द्रनोसितम् । ध्रुतवन्तं पुष्पामात्रं शोभितं पीतवापसा ॥
 विमूत्रोसितसर्षाङ्गं वसापुत्रसमन्वितम् । घीणां वरां वादयन्तमात्मानं च ददर्श ह ॥ ३७ ॥
 विस्तीर्णपक्षपत्रैश्च स्वं ददर्श सरिच्छटे । दध्याज्यमधुसंयुक्तं भुक्तवन्तं च पायसम् ॥ ३८ ॥
 भुक्तवन्तं च ताम्बूलं लभन्तं ब्राह्मणाशिषम् । फलपुष्पप्रदीपं च पश्यन्तं स्वं ददर्श ह ॥

१ क. 'गपं च रोचनामाह्वयम्' । २ क. 'कङ्क' । ३ क. 'केरान्वितम्' । ४ क. 'कमलं' ।
 ५ क. 'शामं' । ६ क. 'रत्नं वि' ।

परिषकाफलं क्षीरमुष्णान्नं शर्करावितम् । स्वारितकं भुक्तवन्तं स्वं ददर्श च पुनः । पुनः ॥
 जलौकसा वृश्चिकेन मन्निनेन भुजगेन च । भस्तिं भतिमात्मानं पलायनं ददर्श सः ॥
 ततो ददर्श चाऽऽत्मानं मण्डलं चन्द्रमूर्ययोः । पतिपुत्रवती नारी पश्यन्तं सस्मितं द्विजम्
 सुवेष्या चन्दकया सस्मितेन द्विजेन च । ददर्श स्फुटमात्मानं तुष्टेन परितुष्टया ॥
 फलितं पुष्पिनं वृक्षं देवताप्रतिमा नृपम् । गजस्थं च रथस्थं च पश्यन्तं स्वं द० ॥४४॥
 पीतवस्त्रं रिधाना रत्नालंकारभूषिताम् । विशन्तीं ब्राह्मणीं गेहं पश्यन्तं स्वं द० ॥४५॥
 शङ्खं च फाटिकं क्षेत्रं माला मुक्ता च चन्दनम् । सुवर्णं रजतं रत्नं पश्यन्त स्वं द० ॥
 गजं वृषं च सर्पं च श्वेतं च श्वेतचामरम् । नलिपलं दर्पणं च भार्यात्रो वै द० ॥
 रथस्थं नवरत्नाढ्यं मालतीमल्यभूषितम् । रत्नविहासनार्थं स्वं भृगु स्वप्ने द० ॥
 पद्मश्रेणीं पूर्णकुम्भं दधिलान् नधृतं मधु । पर्णच्छत्रं छत्रिणं च भृगुः स्वप्ने द० ॥
 वक्त्रपङ्क्तिं हंसपङ्क्तिं कन्यापङ्क्तिं व्रतान्विताम् । पूजयन्तीं घटं शुभ्रं भृगुः स्वप्ने द०
 मण्डपस्थं द्विजगणं पूजयन्तं हरं हरिम् । जयोऽस्तिव्युत्तवन्तं तं भृगुः स्वप्ने द० ॥
 सुधावृष्टिं पर्णवृष्टिं फलवृष्टिं च साधतीम् । पुष्पचन्दनवृष्टिं च भृगुः स्वप्ने द० ॥
 सथोभासं जीवमत्स्यं मयूरं श्वेतखड्गनम् । सगीवरं च तथीनि भृगुः स्वप्ने द० ॥
 मारावतं शुकं चापं शङ्खञ्जिह्वं च चातकम् । श्याम सिंहं च सुरभीं भृगुः स्वप्ने द० ॥
 शीघ्रिचना हरिद्रा च शुक्रधान्याचल वरम् । उषलदग्निं तथा दूर्वां भृगुः स्वप्ने द० ॥
 देवालयासमूहं च शिवलिङ्गं च पूजितम् । अर्चिता मृन्मयीं शैवा भृगुः स्वप्ने द० ॥
 ध्वजधूपचूर्णाना अक्षयाणि विविधानि च । भृगुर्ददर्श स्वप्ने च बुभुजे च पुनः पुनः ॥
 दिव्यवस्त्रपरिधानो रत्नभूषणभूषितः । अगम्यागमन स्वप्ने चकार भृगुनन्दनः ॥
 ददर्श तर्तक्यं वेश्यां रघिरं च सुरा पशौ । रुषिरोसितसर्वाङ्गः स्वप्ने च भृगुनन्दनः ॥
 प्रसिन्धा पीतवर्णाना मानुषाणा च नारद मांसानि बुभुजे रामो हृष्टः स्वप्नेऽरुणोदधौ ॥
 अकस्माज्जिगद्वैर्नन्दं क्षत शस्त्रेण स्व पुनः । दृष्ट्वा च बुभुधे प्रातः समुत्सथौ हरिं स्मरन्
 अतीव हृष्टः स्वप्नेन प्रातः कृत्यं चकार सः । मनसा बुभुधे सर्वं विनेष्यामि रिपुं ध्रुवम् ।
 इति धीव्रतः महा० तानमनिसः० नारदना० नर्द्विशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

१. नारायण प्रवाचं—

स प्रातराह्निकं कृत्वा समालोच्य च तैः सह । दूतं प्रस्थापयामास कार्तवीर्याग्रमं भृगुः

१ क पिथानि लङ्कानि च ।

स दूतः शीघ्रमागत्य वसन्तं राजसंसदि । वेष्टितं सचिवैः सांवेमुवाच नृपतीश्वरम् ॥

रामदूत उवाच—

नर्मैशतीरसांनिध्ये न्यग्रोघाक्षयमूलके । स भृगुभ्रातृभिः सार्धं त्वं तत्रऽगन्तुमर्हति ॥
 युद्धं कुलं महाराज जातिभिर्ज्ञानिभिः सह । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपा करिष्यति महांमिति
 इत्युक्त्वा रामदूतश्चाप्यगच्छद्रामसंनिधिम् । राजा विचार्य संनाहं समरं गन्तुमुद्यतः ॥
 गच्छन्तं समरं दृष्ट्वा प्राणेशं सा मनोरमा । तमेव वारयामास वासयामास संनिधौ ॥
 राजा मनोरमां दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षण । तामुवाच सभामध्ये वाक्यं मानसिकं मुने ॥

कार्तवीर्यार्जुन उवाच—

म मेर्षद्वेषते कान्ते जपदग्निमुतो महान् । स तिष्ठन्नर्मदातीरे रणाय भ्रातृभिः सह ॥
 संपाध्ये शंकराच्छेद्य मन्त्रं च कवचं सुरैः । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपा कर्तुमिच्छति मेदिनीम्
 आन्दोलयन्ति मे प्राणा मनः संक्षुभितं मुहुः । शश्वत्फुरति वामाङ्गं दृष्टं स्वप्नं शृणु पिये
 तैल म्यद्विस्तमात्मानपश्यं गर्दभोपरि । ओण्डूपूपस्य माल्यं च विभ्रतं रक्तसन्दनम् ॥
 रक्तवस्त्रपरिधानं लोहालंकारभूषणम् । क्रीडन्तं च हसनं च निर्गणालङ्कारराशिना ॥१२॥
 भस्माच्छेत्तां च पृथिवीं जपापुष्पाञ्जितां सति । रहितं चन्द्रसूर्याभ्यां रक्तसंध्या न्वितं नभः
 मुक्तकेशं च नृत्यन्ती विधवां छिन्ननासिकाम् । चक्रवर्त्तरीष नामपश्यं चाट्टहासिनीम् ।
 सशवामग्निरहितां वितां भस्मसमन्विताम् । भस्मवृष्टिमसृष्टिमग्निवृष्टिपथिश्चरे ॥१३॥
 पद्मशालकलाकौर्णो पृथिवीमम्भिसंयुताम् । अपश्यं कर्णरीषं च छिन्नकेशेनस्त्वान्वितम् ॥
 पर्वतं लज्जानां च राशं भूतं कपर्दकम् । चूर्णीनां चैव तैलानामदृशं कन्दूरं निशि ॥
 अदृशं पुष्पिनं वृक्षमशोककृत्वावीर्योः । तालवृत्तं च फलितं तत्र चैव पतत्फलम् ॥१४॥
 स्तकगार्त्तूर्णकलश पशत च यमज च । इत्यपश्यं च गगनात्संपतच्छन्द्रमण्डलम् ॥
 अपश्यमम्बरात्सूर्यमण्डलं संपतद्भवि । उरुकापायं धूमकेतुं ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ॥२०॥
 विकृतायमापुरुषं विकटास्यं दिगम्बरम् । आगच्छन्तं चाग्रतस्तपश्यं च भयानकम् ॥
 च ला द्वादशवर्षीया वय्रभृगुभूषिता । संरुष्टा याति मद्देशादित्यपश्यमहं निशि ॥२२॥
 आशां त्वं देहि रानेन्द्र त्वद्देशायामि कामनम् । चक्षते त्वं मानिति च निश्यपश्यमहं शुचा
 रस्यो विदो मां शनैः संशसो च तथा गुरुः । भित्तौ पुत्रलिङ्गाश्चित्रा नृत्यन्तीश्च ददर्श ह
 पद्यशनां च गृध्रणां काकानां निकरैः सदा । पीडितं महिषायां च स्वपश्यमहं निशि ।
 पीडितं तैलवन्धेण भ्रामितं तैलकरिण । दिगम्बरान्याशहस्तानपश्यमहमीश्वरि ॥२६॥

नृत्यन्ति गायकाः सर्वे गानं गायन्ति मे गृहे । विवाहं परमानन्दमित्यपश्यमहं निशि २७
 रमणं कुर्वतो लोकान्केशाकेशि च कुर्वतः । अदृशं समरं रात्रौ काकानां च शुनामपि ॥
 मोटकानि च पिण्डानि इमशानं शषसंयुतम् । रक्तवस्त्रं शुक्लवस्त्रमपश्यं निशि कामिति ॥
 कृष्णाम्बरा कृष्णवर्णा नगा वै मुक्तकंशिनी । विधवा श्लिष्यति च मामपश्यं निशि शोभने
 नापितो मुण्डने मुण्डं इमश्रुश्रेणी च मे प्रिये । वक्षःस्थलं च नखरमित्यपश्यमहं निशि ॥
 पाटुवाचमरंज्जुनामपश्यं राशिमुख्यणम् । चक्रं भ्रमन्तं भूमौ च कुलालस्थेने सुन्दरि ॥
 घात्यया घूर्णमानं च शुष्कवृक्षं तमुत्थितम् । घूर्णमानं कबन्धं वै चापश्यं निशि सुव्रते ॥
 ग्रथितां मुण्डमात्रां च चूर्णमानां च वात्यया । अतीव घोरदशनामप्यपश्यमहं वरे
 भूतप्रेता मुक्तकेशा वमन्तश्च हुताशनम् । मां भीषयन्ति सततामित्यपश्यमहं निशि ॥
 दग्धजीवं दग्धवृक्षं व्याधिप्रस्तं नरं परम् । अद्भहीनं च वृषलमप्यपश्यमहं निशि ॥
 गेहपर्वतवृक्षाणां सहसा पततं परम् । मुहुर्मुहुर्वज्रपातमप्यपश्यमहं निशि ॥ ३७ ॥
 कुक्कुराणां सूगालानां रोदनं च मुहुर्मुहुः । गृहे गृहे च निगतमपश्यं सर्वतो निशि ॥
 अवःशिरस्तूर्ध्वपादं मुक्तकेशं दिगम्बरम् । भूमौ भ्रमन्तं गच्छन्तं चाप्यपश्यमहं नरम् ॥
 विकृताकारशब्दं च ग्रामाधिदेवरोदनम् । प्रातः श्रुत्वैवावबुद्धः क उपायो वदाधुना ॥
 नृपतेर्वचनं श्रुत्वा हृदयेन विदूयता । सगद्गदं च रुदती तमुवाच नृपेश्वरम् ॥ ४१ ॥

मनोरमोवाच—

हे नाथ रमणश्रेष्ठ श्रेष्ठ सर्व महीभूताम् । प्राणातिरेक प्राणेश दृष्ट्वा वाक्यं शुभावहम् ॥
 नारायणांशो भगवाञ्जामदग्धो महाबली । सृष्टिसंहर्तुर्वीराशम्य शिष्योऽयं जगतः प्रभोः ॥
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषां करिष्यामि मर्हामिति । प्रतिज्ञा यस्य रामस्य तेन सार्धं रणं त्यजा
 पापिने रावणं जित्वा शूरं त्वमपि मन्वसे । स त्वया न जितो नाथ स्वपापेन पराजितः ॥
 यो न रक्षति धर्मं च तस्य को रक्षिता भुवि । स नश्यति स्वयं मूढो जीवन्नपि मृतो हि सः
 शुभाशुभस्य सततं सार्धा धर्मस्य कर्मणः । आत्मारागः स्थितः स्वान्ते मूढस्त्वं नहि पश्यसि
 पुत्रदारादिकं यद्यत्सर्वैर्धर्मै सुधर्मिणाम् । जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्वं नथरं नृप ॥ ४८ ॥
 संसारं स्वप्नसदृशं मत्वा सन्तोऽत्र भारते । ध्यायन्ति सततं धर्मं तपः कुर्वन्ति भाकेतः ॥
 दत्तेन दत्तं यज्ज्ञानं तत्सर्वविश्रुतं त्वया । अस्ति चोद्वेपहिंसायां कुबुद्धे तन्मनः कथम् ।
 सुखार्थे मृगयां गत्वा तत्रोपीप्य द्विजाश्रमे । भुक्त्वा मिष्टमपूर्वं च हतो विप्रो निरर्षकम् ॥
 गुरविप्रसुराणां च यः वरोति पराभवम् । अभीष्टदेवस्तं रुष्टं विपत्तिस्तस्य संनिधौ ॥
 स्मरणं कुरु रामेन्द्र दत्तात्रेयपशुजम् । गुरौ यत्किञ्च सर्वथा सर्वविघ्नविनाशिनी ॥

गुरुदेवं समभ्यर्च्य तं मृगं शरणं व्रज । विभे देवे प्रसन्ने च क्षत्रियाणां नहि क्षतिः ॥
 विदस्य किं करो मूषो वैश्यो भूपस्य भूमिप । सर्वेषां किंकराः शूद्रा ब्राह्मणस्य विशेषतः ॥
 अयशः शरणं शश्वत्क्षत्रियस्य च क्षत्रिये । महद्यशस्तच्छरणं गुरुदेवद्विजेषु च ॥१९॥
 ब्राह्मणं भज राजेन्द्र गरीयांसं सुरादापि । ब्राह्मणे परितुष्टे च संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥
 इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रं क्रोडे कृत्वा महाभती । मुहुर्मुहुर्मुखं दृष्ट्वा विट्छाप रुरोद च ॥
 क्षणं तिष्ठ महाराज पुनरेवमुवाच सा । स्नानं कुरु महाराज भोजायिष्यापि वाञ्छितम्
 चन्दनागुरुकस्तूरीकर्पूरैः कुङ्कुमैर्गुतम् । अनुलेपं करिष्यामि सर्वाङ्गे तव सुन्दर ॥२०॥
 क्षणं सिंहासने तिष्ठ क्षणं वक्षति मे प्रभो । सभायां पुंस्परचिते तल्पे पश्यामि शोपनम्
 शतपुत्राधिकः प्रेम्णा सर्तीनां ये पतिर्नृप । निरूपितो भगवता वेदेषु हरिणा स्वयम् ।
 मनोरमावचः श्रुत्वा राजा परमपण्डितः । बोधयामास तां रक्षीं ददौ प्रत्युत्तरं पुनः ॥

फार्तवीर्यार्जुन उवाच—

शृणु कान्ते प्रवक्ष्यामि श्रुतं सर्वं त्वयोरितम् । शोकार्तीनां च वचनं न प्रशंस्यं सभासु च ॥
 सुखं दुःखं भयं शोकः कष्टहः प्रीतिरेव च । कर्मभोगार्हकालेन सर्वं भगनि सुन्दरि ॥
 कालो ददाति रामभवं कालो मृत्युं पुनर्भवम् । कालः सृजति संसारं कालः संहरते पुनः ॥
 करोति पावनं कालः कालरूपी जनार्दनः । कालस्य कालः श्रीकृष्णो विनातुर्गिषिरेव च ॥
 संहर्षोऽपि संहर्ता पातुः पाता च कर्मकृत् । स कर्मणां कर्मरूपी ददाति तपसां फलम् ॥
 कः केन हन्यते जन्तुः कर्मणा ये विना सति । स्रष्टा सृजति सृष्टिं च संहर्ता संहरेत्पुनः ॥
 पाता पाति च भूतानि यस्याऽऽज्ञां परिपालयेत् । यस्याऽऽज्ञया वाति वातः संतनं भवविद्धलः
 शश्वत्संनरते मृगयुः सूर्यस्तपति संततम् । र्षतेन्द्रो दहत्यग्निः कालो भ्रमति भीतवत् ॥
 तिष्ठन्ति स्यावराः सर्वे चरन्ति सततं चराः । वृषाश्च पुष्पिताः शस्त्रे कञ्चिताः पशुगन्धिताः
 शुष्पन्ति कालतः काले वर्धन्ते च तदज्ञया । अविभूया तिरोभूना सृष्टिरेव यथाज्ञया ॥
 तस्याऽऽज्ञया भोक्तारं न विनित्स्नेच्छया नृणाम् ॥

नागदणाशो भगताऽज्ञामदन्धे मराचत । विःस्रष्टरतो निर्भूतां कृरिपतिमहीमिति ॥
 मतिज्ञा विक्रया तस्य न भवेत्तु कस्यचन । निधिः तस्य पयोऽहमिति नानानि मुग्धे ॥
 ज्ञान्वा सर्वं भास्यं च शरणं यामि वरकृष्णम् । प्रतिष्ठितानां पादोर्निभिरजाज्ञानिरिच्यने
 इत्येवमुवाच राजेन्द्रः समरं गन्तुमुवाच । पापं च भद्रं यामि यथायथा मद्रथम् ॥
 शतयेतिर्नृगतां च राजेन्द्रणा प्रियतमम् । अतीति-तीनां शानं नह वयस्यकवम् ॥

अश्वाना च गजानां च पदातीना तथैव च । अपंख्यक रथाना च गृहीत्वा गन्तुमुद्यतः ॥
 बभूव स्तिमिता साध्वी दृष्ट्वा तं गमनोन्मुखम् धृतवना च पंनाहमस्यं सशरं धनुः ॥
 क्रीडागारे क्षणं तस्थौ कृत्वा कान्त स्ववसामि । पश्यन्ती तन्मुखाभोज चुचु'व च मुहुर्मुहुः
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशोख० नारदना० चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

=====
 अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

१ - नारीषणं उवाच—

अनोरमे प्राणनाथं क्षणं कृत्वा स्ववसामि । मविष्यं मनसा चक्रे यत्तत्त्वामिमुखाच्छ्रुतम् ॥
 दुष्प्राञ्चपुरता कृत्वा वान्धवाश्च स्वभिकरान् सस्मार सा हरिपद मेने सत्यं भवेन्मुने ॥
 योगेन मित्वा पट्टचक्र वायु सस्थाप्य मूर्धनि । ब्रह्मर-भ्रस्थ ह्रमले सहस्रदलपंथुते ।
 स्वान्तमाकृष्य विषयाञ्जलबुद्बु-सनिभत् । संस्थाप्य बध्वा ज्ञानेन लोल ब्रह्मणि निष्फले
 त्रिविधं कर्मसन्धस्य निर्मूलमपुनर्भवम् । तत्र प्राणाश्च तत्याज न च प्राणार्थिकं विषम् ॥
 स राजासौ मृता दृष्ट्वा विललाप रुरोद च । संनाह सपरित्यज्य कृत्वा बक्ष्यभ्युवाच ताम्
 १ नारीषणं उवाच—

‘मनोरमे कमुत्तिष्ठ मयास्थामि रणान्जिरम् । सचेतना मा पश्येति विलपन् मुहुर्मुहुः ॥
 मनोरमे समुत्तिष्ठ मया सार्धं गृहं व्रज । न करिष्यामि समरं भृगुणा सह मामिनि ॥ ८ ॥
 मनोरमे समुत्तिष्ठ श्रीशैल व्रज सुन्दरि तत्र क्रीडा करिष्यामि त्वया सार्धं यथा पुरा ॥
 मनोरमे समुत्तिष्ठ व्रज गोदावरीं प्रिये । जलक्रीडा करिष्ये मित्वा सार्धं यथा पुरा ॥
 मनोरमे समुत्तिष्ठ नन्दनं व्रज सुन्दरि । पुष्पमदानदीतीरे हिरिष्यामि निर्जने ॥ ११ ॥
 मनोरमे समुत्तिष्ठ मलये व्रज सुन्दरि । स्वया सार्धं र भिष्येऽहं तत्र चन्दनकानने ॥ १२ ॥
 शीतेन मन्धसुक्तेन वायुना सुरभीकृते । भ्रमरध्वनिसयुक्ते पुस्कोक्विरुत्प्रिते ॥ १३ ॥
 चन्दनागुरुक्स्तूरीकुङ्कुमालेपन कुह । चन्दने सितसर्वाङ्ग पश्य मा सग्मिते सन्निः ॥ १४ ॥
 सुषोडुष्यं सुमधुरं वचन रचय प्रिये । कुटिलभ्रूविकार च कथं न कुरपेऽधुना ॥ १५ ॥
 मृगस्थं रोदनं श्रुत्वा धाम्बभूवादागारिणी । स्थिरो भव महाराज कुरपे रोदनं कथम् ॥
 त्वं महाक्षानिना श्रेष्ठो दत्तात्रेयप्रसादत । जलबुद्बुदवत्सर्व सप्तरं पश्य शोभनम् ॥
 केमकाशा च सा साध्वी जगाम कमन्डालयम् । त्वमेव गच्छ वैकुण्ठ रणं कृत्वा रणान्जिरे
 त्वैके वधनं श्रुत्वा जही शोकं नराधिप । ततश्चन्दनकाष्ठेन चिता दिव्या चकार ह ॥
 संस्काराणि कारयित्वा पुनर्द्वारा ददाह ताम् । नानाविधानि रत्नानि धासणेभ्यो ददा मुदा

नानाविधानि दानानि वैद्याणि विविधानि च । मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो देवैः मुदा
 भुज्यतां भुज्यतां शश्वदीयतां दीयतामिति । शठो बभूव सर्वत्र क्वार्तवीर्यश्रमे मुने ॥
 कोषेषु स्वाधिकारेषु स्थितं यद्यद्वनं तदा । मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो देवैः मुदा ॥
 राजा जगाम समरं हृदयेन विदूयता । सार्धं सैन्यसमूहैश्च वाद्यभाण्डैरसंख्यकैः । २७ ॥
 यदृशाभङ्गं राजा पुरो वर्त्मनि वर्त्मनि । ययौ तथाऽपि समरं नाऽऽजगाम गृहं पुनः
 मुक्तकेशीं छिन्ननासां रुदतीं च दिगम्बराम् । कृष्णवस्त्रपरीधानामपरां विप्रवामपि ॥
 मुखदुष्टां ये निदुष्टां व्याधियुक्तां च कुट्टिनीम् । पतिपुत्रविहीनां च द्वादिनीं पुंश्चलीं तथा
 कुम्भकारं तैलकारं व्यानं सर्पोपजीविनम् । कुचैलमतिरूक्षाङ्गं नम्रं कापायवाग्निनम् ॥
 असाविक्रयिणं चैव कन्याविक्रयिणं तथा । चितादगवं शवं भूमनिर्वाणाद्धारमेव च ॥
 सर्पक्षतं नरं सर्पं गोधां च शशकं विपम् । श्राद्धपाकं च पिण्डं च मोटकं च तिलंस्तथा
 देवलं वृषवाहं च शूद्रश्राद्धानभोजिनम् । भूद्राक्षपाचकं शूद्रयाजकं ग्रामप्राजकम् ॥
 कुशपुतलिकां चैव शवदाहनकारिणम् । शून्यकुम्भं अन्नकुम्भं तैलं लवणमस्थि च ॥
 वासिं कच्छपं चूर्णं कुक्कुरं शब्दवारिणम् । दक्षिणे च सुगालं च कुर्वन्तं शिरसं स्वम्
 कपर्दकं च क्षौरं च छिन्नकेशं नखं मलम् । कर्हं च विलापं च तथा तत्कारिणं ज्ञानम्
 अमङ्गलं वदन्तं च रुदन्तं शोकवारिणम् ॥ ३५ ॥

पिथ्यासाक्षपदानारं चौरं च नरघातिनम् । पुंश्चलीपातिपुत्रीं च पुंश्चलोदनमोजिनम् ॥
 देवतागुरुविश्राणां वस्तुवित्तापहारिणम् । दत्तापहारिणं दस्युं हिंसकं सूबकं खलम् ॥
 प्रितृप्रातृविरक्तं च द्विजाधर्यविघातिनम् । सस्यध्नं च कृतघ्नं च स्वस्वस्थापहारिणम्
 विपमित्रद्रोहमेवं क्षतं विश्वासघातकम् । गुरुदेवद्विजातां च भिन्दकं स्वाङ्गघातकम् ॥
 जीतानां प्रातकं चैव स्वाङ्गहीनं च निर्दयम् । व्रतोपवासहीनं च दीक्षाहीनं च मुंसकम् ॥
 गालितव्याधिगात्रं च कौणं वविरमेव च । पुलकसं छिन्नलिङ्गं च सुरामत्तं सुरां तथा ॥
 क्षिप्तं वमन्तं रुधिरं महिषं गर्दभं तथा । मूत्रं पुगीयं श्लेष्माणं रूक्षिणं नृरूपालिनम् ॥
 चण्डवातं रक्तवृष्टिं वाद्यं चैव वृक्षपातनम् । वृकं च सूकरं गृध्रं श्येनं कङ्कं च भस्त्रुकम् ॥
 पाशां च झुष्ककाष्ठं च वायसं गन्धकं तथा ॥ ४४ ॥

प्रतिग्राहिन्वाग्रणं च तन्त्रबन्त्रोपजीविनम् । वैद्यं च रक्तपुष्पं जःप्यौषधं हृषिकेच च ॥
 कुवातीं मृतवतीं च विप्रशापं च दारुणम् । दुर्गन्धिवातं दुःशब्दं राजाऽपश्यत्स तर्त्मनि
 मनश्च कुरितसं प्राणाः क्षुभिताश्च निरन्तरम् । वानाङ्गस्पन्दनं देहजाड्यं च राक्षोऽभुज्ज-

अश्वानां च गजानां च पदातीनां तथैव च । अपत्यं रथानां च गृहीत्वा गन्तुमुद्यतः ॥
 बभूव स्तिमित्ता साध्वी दृष्ट्वा तं गमनोन्मुखम् धृतशनीं च पंथाहमस्यं सशरं धनुः ॥
 क्रीडागारे क्षणं तस्थौ कृत्वा कान्त स्ववक्षामि । पश्यन्ती तन्मुखाभोजं चुचुव च मुहुर्मुहुः
 इति श्रीमत्स० महा० गणेशशत० नारवना० चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

नारींश्चणं उवाच—

अनोरमे प्राणनाथं क्षणं कृत्वा स्ववक्षामि । मतिप्यं मनसा चक्रे यद्यत्त्वाभिमुखाच्छ्रुतम् ॥
 दुष्प्राञ्च पुरतः कृत्वा वान्धवाश्च स्वर्तिकरान् सस्मार सा हरिपदं मेने सत्यं भवेन्मुने ॥
 शोभेत् पित्वा पट्टकं वायुं संस्थाप्य मूर्धनि । ब्रह्मरन्ध्रस्थ कर्मले सहस्रदलपंयुते ।
 स्वान्तमाकृष्य विषयाञ्जलबुद्बुदसंनिभत् । संस्थाप्य वध्वा ज्ञानेन लोले ब्रह्मणि निष्कले
 त्रिविधं कर्मसन्धस्य निर्मूलमपुनर्भवम् । तत्र प्राणाश्च तत्याज न च प्रागाधिकं पियम् ॥
 स रानोत्तो मृतां दृष्ट्वा विललाप हरोद च । संनाहं संरित्यजय कृत्वा वक्ष्यम्युवाच ताम्
 । राओवाच—

अनोरमे संमुत्तिष्ठ न यास्यामि रणानिरम् । सचेतना मां पश्येति विलपन् मुहुर्मुहुः ॥
 अनोरमे संमुत्तिष्ठ मया सार्धं गृहं व्रज । न करिष्यामि समरं भृगुणा सह मामिनि ॥ ८ ॥
 अनोरमे संमुत्तिष्ठे श्रीशैल व्रज सुन्दरि तत्र श्रीडा करिष्यामि त्वया सार्धं यथा पुरा ॥
 अनोरमे संमुत्तिष्ठे व्रज गोदावरीं प्रिये । जलक्रीडा करिष्यामि त्वया सार्धं यथा पुरा ॥
 अनोरमे संमुत्तिष्ठे नन्दनं व्रज सुन्दरि । पुष्पमद्दानदीतीरे हिरिष्यामि निर्मने ॥ ११ ॥
 अनोरमे संमुत्तिष्ठे मलये व्रज सुन्दरि । स्वया सार्धं र मप्येऽहं तत्र चन्दनकानने ॥ १२ ॥
 शीतेन रन्ध्रयुक्तेन वायुना सुरभीकृते । भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिलरुतश्रिते ॥ १३ ॥
 चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमालेपनं कुठ । चन्दने सितसर्वाङ्गं पश्य मा सग्मिते सनि ॥ १४ ॥
 सुर्धोत्सवं सुमधुरं वचनं रचय प्रिये । कुटिलभ्रूतिकारं च कथं न कुरपेऽधुना ॥ १५ ॥
 मृगस्थं रोदने श्रुत्वा धाम्भवभावाशरीरिणी । स्थिरो भव महाराज कुरपे रोदनं कथम् ॥
 त्वं महाज्ञानिनीं श्रेष्ठो दत्तात्रेयप्रसादत । जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारं पश्य शोभनम् ॥
 कमलोशा च सा साध्वी जगाम कमलालयम् । त्वमेव गच्छ वैकुण्ठं रणं कृत्वा रणानिरे
 त्वैकं वचनं श्रुत्वा जहौ शोकं नराधिपः । ततश्चन्दनकाष्ठेन चिन्ना दिव्या चकार ह ॥
 संस्काराणि कारयित्वा पुत्रद्वारा ददाह ताम् । नानाविधानि रत्नानि ब्राह्मणेभ्यो ददा मुदा

नानाविधानि दानानि वैद्याणि विविधानि च । मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो देव्यै मुदा
 भुज्यतां भुज्यतां शश्वदीयतां दीयताणिति । शब्दो बभूव सर्वत्र कथर्तवीर्यश्रमे मुने ॥
 कौषेयु स्वाधिकारेषु स्थितं यद्यन्नं तदा । मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुद्रो ॥
 राजा जगाम समरं हृदयेन विदूयता । सार्धं सैन्यसमूहैश्च वाद्यमाण्डैरसंख्यकैः । २५ ॥
 ददर्शानङ्गलं राजा पुरो वर्त्मनि वर्त्मनि । यथौ तयाऽपि समरं नाऽऽजगाम गृहं पुनः
 मुक्तकेशी छिन्ननासां रुदती च दिग्भ्राम् । कृष्णवस्त्रपरीधानामपरां विप्रवानपि ॥
 मुखदुष्टां ये निदुष्टां व्याधियुक्तां च कुट्टिनीम् । पतिपुत्रविहीनां च टाकिनीं पुंश्चलीं तथा
 कुम्भकारं तैलकारं व्यावं सर्पोपजीविनम् । कुपैलमतिरूक्षाङ्गं नम्रं काषायत्रासिनम् ॥
 लसाविक्रयिणं चैव कन्याविक्रदिणं तथा । चित्तादभवं शवं भयं निर्वाणाङ्गारमेव च ॥
 सर्पसतं नरं सर्पं गोशं च शशकं विषम् । श्राद्धभक्तं च पिण्डं च मोटकं च तिलस्तथा
 देवलं वृषवाहं च शूद्रश्चाद्भानभोजिनम् । शूद्राक्षपाचकं शूद्रपात्रकं ग्रामयाजकम् ॥
 कुशपुतालिकां चैव शवदाहनकारिणम् । शून्यकुम्भं भङ्गकुम्भं तैलं लवणमस्थि च ॥
 वा तं कच्छपं चूर्णं कुक्कुरं शब्दवारिणम् । दक्षिणे च सुगालं च कुर्वन्तं शिरसं स्वस्त्र
 कपर्दकं च शौरं च च्छिन्नकेशं नखं मलम् । करहं च विलापं च तथा तत्कारिणं ज्ञानम्
 भ्रमङ्गलं वदन्तं च रुदन्तं शोकवारिणम् ॥ ३६ ॥

विश्वसाक्षपदानारं चीरं च नरघातिनम् । पुंश्चलीपातिपुत्रौ च पुंश्चलोदनभोजिनम् ॥
 देवतागुरुविप्राणां वस्तुविचापहारिणम् । दत्तापहारिणं दस्युं हिसकं सूलकं खलम् ॥
 प्रितृप्रातृविरक्तं च द्विजाधत्यविधातिनम् । सत्यघ्नं च क्रुतघ्नं च स्याप्यस्थाप्यपहारिणम्
 विप्रमित्रद्रोहमेवं क्षतं विश्वासघातकम् । गुरुदेवद्विजानां च निन्दकं स्वाङ्गप्रातकम् ॥
 जीवानां प्रातकं चैव स्वाङ्गहीनं च निर्दयम् । प्रोपनासहीनं च वीक्षाहीनं न सुंसकम् ॥
 गलितगधिगात्रं च कौणं च त्रिरमेव च । पुष्कसं छिद्यलिङ्गं च सुरामतं सुरां तथा ॥
 क्षिप्तं वमनं रुधिरं महिषं गर्दभं तथा । मूत्रं पुरां च श्लेष्माणं रूक्षिणं नृरुपांलिनम् ॥
 चण्डवातं रक्तवृष्टिं वाद्यं वै वृक्षपातनम् । वृकं च सूकरं गृध्रं श्येनं कङ्कं च भस्त्रुकम् ॥
 पोशां च शुष्ककाष्ठं च वायसं गन्धकं तथा ॥ ४४ ॥

प्रतिग्राहिजा घ्नं च तन्त्रभन्त्रोपजीविनम् । वैद्यं च रक्तपुष्पं चःप्यौषधं क्षुपमेत च ॥
 कुवार्त्तं घृतवार्त्तं च विप्रशापं च दाहणम् । दुर्गन्धिवातं दुःशब्दं राजाऽपश्यत्स तथ्यनि
 मनश्च कुरिसतं प्राणाः क्षुभिताश्च निरन्तरम् । वामाङ्गस्पन्दनं देहनाड्यं राज्ञो जभूत् ॥

तथाःपि राजा निःशङ्को ददर्श समराङ्गणम् । सर्वसैन्यसमायुक्तः प्रविवेश रणाजिरम्
अत्ररुद्ध रथात्तूर्णं दृष्ट्वा च पुरतो भृगुम् । ननाम दण्डवद्भूमौ राजेन्द्रैः सह भक्तितः ॥
आशिषं युयुजे रामः स्वर्गं याहीनि वाञ्छितम् । तेषां सख्यं तद्ध भूवर्तुर्लब्ध्या ब्र ह्यणाशिषः
भृगुं प्रणम्य राजेन्द्रो राजेन्द्रैः सह तत्सणात् । आरुरोह रथं तूर्णं नानायुधसमन्वितम्
नानाप्रक रवाद्यं च दुन्दुभिं मुरजादिभ्यम् । वास्य मास सहसा ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् ॥
उवाच रामो राजेन्द्रं राजेन्द्राणां च संसारिः । हिनं सत्यं नीतिसारं वाक्यं वेदविदा वरः ॥

— परशुराम उवाच—

शृणु राजेन्द्र धर्मिष्ठ चन्द्रवंशसमुद्भव । विष्णोरंशस्य शिष्यस्त्वं दत्तत्रेयस्य धीमतः ॥
स्वयं विद्वांश्च वेदांश्च श्रुत्वा वेदविदो मुखात् । कथं दुर्बुद्धिरधुना सज्जनानां विहिंसना ॥
त्वं पूर्वमहनो लोभान्निरीहं ब्राह्मणं कथम् । ब्राह्मणी शोकसंतप्ता भर्त्रा सार्धं गता सती
किं भविष्यति ते भूप परश्वानयोर्बध्नात् । सर्वं मिथैव संसारं पद्मान्ने यथा जलम् ॥
सन्कीर्तिश्चाप दुष्कीर्तिः कथामात्रावशेषिना । विदम्बना वा किमतो दुष्कीर्तिश्च सतामहो
क गता कभिला तं क क त्रिभ दो मुनिः कुतः । यत्कृतं विदुषा राज्ञा न कृतं ह्यल्लिकेन तत्
त्वामुपोषितभीशं हि दृष्ट्वा तातो हि धार्मिकः । पारणां कारयामास दत्तं तस्य कलं त्यया
अधीतं विधिवदत्तं ब्राह्मणेभ्यो दिने दिने । जगत्ते यशसा पूर्णमशौ वार्धिके कथम् ॥
दाया बलिष्ठो धर्मिष्ठो यशस्वी पुण्यवाग्भुवीः । कार्तवीर्यार्जुनसमो न भूतो न भविष्यति
पुरातना वदन्ति वन्दिनो घरणीतले । यो विद्वयानः पुराणेषु तस्य दुष्कीर्तिरीदृशी
दुर्बोक्थं दुःसहं राजसंनिष्णास्त्रादपि नीतिनाम् । संकटेऽपि सतां वक्त्र द्दुर्लक्ष्मिर्न विनिर्गता
न ददामि दुस्किं ते प्रकृतं कथयाम्यहम् । उत्तरं देहि राजेन्द्र मह्यं राजेन्द्रसंमदि ॥
सूर्यचन्द्रमनूनां च वंशजाः सन्नि संसदि । सत्यं वद सभाया च शृण्वन्तु पितरः सुराः ॥
शृण्वन्तु सर्वे राजेन्द्राः सद्सद्भक्तुर्माध्याः । पश्यन्तो हि समं सन्नाः पासिकं न वदन्ति च
इत्युक्त्वा रैणुकेयश्च विरराम रणस्थले । राजा वृहस्पतिसमः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १८ ॥

कार्तवीर्यार्जुन उवाच—

शृणु राम हररंशो हरिमको जितेन्द्रियः । श्रुतो धर्मो मुखाशेषा इवं च तेषा गुरोर्गुरुः ॥
कर्मणो ब्राह्मणो जातः करोति ब्रह्ममावनाम् । स्वधर्मनिरुत्तु शुद्धस्वस्माद्ब्रह्मण उच्यते ॥
अन्तर्बाहिश्च मननात्कुसने कर्मनित्पशः । मौनी शशद्देवकीले यो वै स मुनिरुच्यते ॥

रवणं लोके गृहेऽरण्ये पङ्के सुस्निग्धचन्दने । समताभावना यस्य स योगी परिकीर्तितः ॥
 सर्वजीवेषु यो विष्णुं भावयेत्समताधिया । हरीं करोति भक्तिं च हारिभक्तः स च स्मृतः ॥
 तपो धनं ब्राह्मणानां तपः कल्पतरुर्यथा । तपस्या कामधेनुश्च सततं तपसि स्पृहा ॥७४॥
 ऐश्वर्ये क्षत्रियाणां च वाणिज्ये च तथा विशाम् । शूद्राणां विप्रसेवैव स्पृहा वेदेष्वनिन्दिता ॥
 क्षत्रियाणां च तपसि स्पृहाऽतीवाप्रशंसिता । ब्राह्मणानां विवादे च स्पृहाऽतीव विनिन्दिता ॥
 रागी राजासिकं कार्यं कुरुते कर्मरागतः । रागान्वो यो राजसिकस्तेन राजा प्रकीर्तितः ॥
 रागनः कामधेनुश्च प्रया वै याचिता मुने । को दोष एव मे जातः क्षत्रियस्य नुरागिणः ॥
 कुतः कस्य मुनेरस्ति कामधेनुम्वया विना । स्पृहा रणे वा भोगे वा युष्पाकं च व्यनिक्रपः
 त्रिंशदक्षौहिणीं सेनां राजेन्द्राणां त्रिकोटिकाम् । निहत्याऽऽयान्तमेकं मां न हन्तुं सहनं मुने
 आत्मानं हन्तुमायान्तक्षपि वेदाङ्गपारगम् । न दोषो हनने तस्य न तेन ब्रह्महाऽभयम् ॥
 शयश्चित्ते हिंसकानां न वेदेषु निरूपितम् । बधः समुच्चिन्तेषामित्याह कमलेन्द्रवः ॥
 पित्रा ते निहता भूपा महाबलपराक्रमाः । इदानीं राजपुत्राश्च शिशवोऽत्र समागताः ॥
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूणं कृत्स्नां कर्तुं महीमिति । त्वया कृता प्रतिज्ञा या तस्यास्त्वं पालनं कुरु
 क्षत्रियाणां रणो धर्मो रणे मृत्युर्न गर्हितः । रणे स्पृहा ब्राह्मणानां लोके वेदे विदम्बना ॥
 तपोवनानां विप्राणां वाग्मलानां युगे युगे । शान्तिः स्वत्ययनं कर्म त्रिप्रधर्मो न संकरः ॥
 क्षत्रियाणां बद्धं युद्धं च तारश्च बलं विशाम् । भिक्षाबलं भिक्षुकाणां शूद्राणां विप्रसेवनम्
 हरीं भक्तिर्हरदास्य वैष्णवानां बलं हारिः । हिंसा बलं खलानां च तपस्या च तपस्विनाम् ॥
 बलं वेपथ्वे वेद्यानां योषितां धौवनं बलम् । बलं प्रतापे भूगानां बालानां रोदनं बलम् ।
 सतां सत्यं बलं मिथ्या बलमेवासतां सदा । अनुगानामनुगवः स्वल्पस्वानां च संचयः ॥
 विद्यु बलं पण्डितानां धैर्यं साहमिनां बलम् । शश्वत्कुर्मर्शालानां गाम्भीर्यं साहसं बलम्
 धनं बलं च धनिनां शूचीनां च विशेषतः । बलं विवेकः शान्तानां गुणिनां बलमेकता ॥
 गुणो बलं च गुणिनां योगिणां चौर्यमेव च । प्रियवाचयं च कापट्यमधर्मैः पुंश्चलीबलम् ।
 हिंसा च हिंस्रजन्तूनां सतीनां पतितेवनम् । परशयो मुखाणां च शिष्याणां गुह्यसेवनम् ॥
 बलं धर्मो गृहस्थानां भूत्यानां राजसेवनम् । बलं तपः स्तावतानां मक्ष च ब्रह्मचारिणाम् ॥
 यतीनां च सदाचारो न्यासः संन्यासिनां बलम् । पापं बलं पातकिनः मशकानां हरिर्बलम्
 पुण्यं बलं पुण्यवतां प्रज्ञानां नृपतिर्बलम् । फलं बलं च वृक्षाणां मलानानां बलं बलम् ॥
 बलं बलं च सन्धानां मत्स्यनां च बलं बलम् । शान्तिः बलं च भूगानां विद्यानां च विशेषतः

विप्रः शान्तो रणोद्योगी नैव दृष्टो न च श्रुतः । स्थिते नारायणे देवे बभूव च विपर्ययः ।
 इत्येवमुक्त्वा रानेन्द्रो विरराम रणाजिरे । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सद्यस्तृष्णी बभूव ह ।
 रामस्य भ्रातरः सर्वे तीक्ष्णशस्त्रामिपाणयः । आरेभिरे रणं कर्तुं महावीरास्तदाज्ञया ।
 रणोन्मुखाश्च तादृष्ट्वा मत्स्यराजो महाबलः । समारभे रणं कर्तुं मङ्गलो मङ्गलालयः ॥
 शरजलेन राजेन्द्रो वारयामास तानपि । चिच्छिन्दुः शरजालं च जमदग्निमुतास्तदा ॥
 राजा विक्षेप दिव्यास्त्रं शतसूर्यप्रभं मुने । माहेश्वरेण मुनयश्चिच्छिन्दुश्चैव लीलया ॥ १०४ ॥
 दिव्यास्त्रेणैव मुनयश्चिच्छिन्दुः सशर धनुः । रथं च सारथ्यं चैव राज्ञः संनाहमेव च ॥
 म्पस्तशस्त्रं नृपं दृष्ट्वा मुनयो हर्षविह्वलाः । दधार शूलिनः शूलं मत्स्यराजनिघातया ॥
 शूलनिःक्षेपसमये वात्सवभूवाशरीरिणी । शूलं त्यजत विप्रेन्द्राः शिवस्याध्ययमेव च ॥
 शिवस्य कवचं दिव्यं दत्त दुर्वाससा पुरा । मत्स्यराजशूलेऽत्येतत्सर्वावयवरक्षणम् ॥
 प्राणानां च मदाहारं कवचं याचतं नृपम् । तदा निसिद्धशूलं च जघान नृपतीश्वरम् ॥
 तच्छूलं तं नृपं प्राप्य शतखण्डं गतं मुने । श्रुत्वाऽऽकाशवाणी च शृङ्गी संस्रवेषकृत् ॥
 ययाच कवचं मूषं जमदग्निमुतो महान् । राजा ददौ च कवचं ब्रह्माण्डविजयं परम् ॥ १११ ॥
 गृहीत्वा कवचं तच्च शूलैव जघान ह । पशान् मत्स्यराजश्च शतचन्द्रसमाननः ॥
 महाबलिष्ठो गुणवाश्चन्द्रवंशसमुद्भवः ॥ ११२ ॥

नारद उवाच—

शिवस्य कवचं ब्रूहि मत्स्यराजेन यद्धृतम् । नारायण महाभाग श्रोतुं कौतूहलं मम ॥

नारायण उवाच—

कदच शृणु विप्रेन्द्र शकरस्य महात्मनः । ब्रह्माण्डविजयं नाम सर्वावयवरक्षणम् ॥
 पुरा दुर्वाससा दत्तं मत्स्यराजाय धीमते । दत्त्वा पल्लवरं मन्त्रं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 स्थिते च कवचे देहे नागित मृत्युश्च जीवेनाम् । अस्त्रे शस्त्रे जले बहौ सिद्धिश्चेत्नास्ति संशयः
 यद्धृत्वा पठनं ह्यण । शिवत्वं प्राप लीलया । बभूव शिवतुल्यश्च यद्धृत्वा नन्दिकेश्वरः
 वीरश्रेष्ठो वीरभद्रो साम्बोऽभूद्धारणाद्यतः । त्रैलोक्यविजयी राज हिरण्यकशिपुः स्वयम्
 हिरण्याक्षश्च विजयी चाभवद्धारणाद्यतः । यद्धृत्वा पठन्नास्तिद्धो दुर्वास विजयपूजितः ॥
 जैगीष्यो महाशोरी पठनाद्धारणाद्यतः । यद्धृत्वा वापदेवश्च देवलः पवनः स्वयम् ॥
 अगस्त्यश्च पुलस्त्यश्चाप्यभवद्विध्वपूजितः ॥ १२० ॥

ॐ नमः शिवायेति च मस्तकं मे सदाऽवतु । ॐ नमः शिवायेति च स्वाहा भालं सदाऽवतु ।
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं शिवायेति स्वाहा नेत्रे सदाऽवतु । ॐ ह्रीं ह्रीं हूं शिवायेति नमो मे पातु नगसि-
 काम् ॥ १२२ ॥

ॐ नम शिवाय शन्ताय स्वाहा कण्ठं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं हूं संहारकं स्वाहा कर्णौ
 सदाऽवतु ॥ १२३ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं पञ्चवक्त्राय स्वाहा दन्तं सदाऽवतु ॐ ह्रीं महेशाय स्वाहा चार्धं पातु मे सदा
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं त्रिनेत्राय स्वाहा केशान्सदाऽवतु । ॐ ह्रीं ऐं महादेवाय स्वाहा वक्षः सदाऽवतु
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं मै रुद्राय स्वाहा नाभिं सदाऽवतु ॐ ह्रीं मै श्रीं शिवाय स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु
 ॐ ह्रीं ह्रीं ह्रीं मृत्युंजयाय स्वाहा भ्रुगं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं मीशानाय स्वाहा पार्श्वं
 सदाऽवतु ॥ १२७ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं शिवाय स्वाहा चोदरं पातु मे सदा । ॐ श्रीं ह्रीं मृत्युंजयाय स्वाहा व हू सदाऽवतु ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं मोक्षाय स्वाहा पातु करी मय । ॐ महेश्वराय रुद्राय निम्बं पातु मे सदा
 ॐ ह्रीं श्रीं भूतनाथाय स्वाहा पादौ सदाऽवतु । ॐ सर्वधराय शर्वाय स्वाहा सर्वं सदाऽवतु
 प्रच्छां मां पातु भूतेश आग्नेय्यां पातु शंकरः । दक्षिणे पातु मां ह्रोत्रो नैर्ऋत्यां स्थाणुरेव च
 पश्चिमे खण्डः पश्चिमाय स्वाहा चन्द्रशेखरः । उत्तरे गिरिधः पातु चैशानामीश्वरः स्वयम् ॥
 ऊर्ध्वे मृडः सदा पातु चापौ मृत्युंजयः स्वयम् । जले स्थले चान्तरिक्षे स्वप्ने जागरणे सदा
 पिनाकी पातु मां दक्षिणे भक्तं वै भक्तवासलः । इति ते कथितं वस्तु कथंचं परमाद्भुतम् ॥
 दशलक्षणपेनैव सिद्धिर्भवति निश्चिन्तम् । यदि स्वास्तिसदृशकचो रुद्रतुल्यो भवेद्भुवम् ॥
 तव श्रेहान्मयाऽऽलयातं प्रवचयं न कस्यचि । कथंचं कण्ठशारकोत्तमनिगोचं सुदुर्लभम्
 बधमेवसहस्राणि शान्दुशयानि च । सर्वाणि कथयन्त्यास्य वला नार्हन्ति पोटशीम् ॥
 कथयस्व प्रभादेन नीवन्मुक्तो भोजनः । सर्वतः सर्वसिद्धेशो मनोवाथी भवेद्भुवम् ॥
 इदं कथयन्तान्मय भनेयः शंकरप्रभुम् । शतलक्षं प्रमथेऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपति० नरदना० शंकरकथनकथने नम-
 पद्यनिर्णोः ॥ १ ॥ ३९ ॥

अथ पट्टिस्तोत्राचारः ।

मत्स्यराजे निपतिते राजा युद्धविशारदः । राजेन्द्रान्प्रेषयामास युद्धशास्त्रविशारदान्
 बृहद्दलं सोमदत्तं विदर्भं भिषिलेश्वरम् । निषधाधिपतिं चैव मंगवाधिपतिं तथा ॥ २ ॥
 आययुः समरे योद्धुं जामदग्न्यं महारथा । त्रितयाक्षौहिणीमिष्व सेनाभिः सह नारद
 रामस्य भ्रातर. सर्वे वीरास्तीक्ष्णास्त्रपाणयः । वारयामासुरैश्च तानेव रणमूर्धनि ॥
 ते वाराः शरजालेन दिव्यास्त्रेण प्रयत्नतः । वारयामासुरैकैक भ्रातृवर्गान्भूगोस्तथा ॥
 आययौ समरे शीघ्रं दृष्ट्वा ताश्च पराजितान् । भिनाकहस्तः स भृगुर्ज्वलदग्निशिखीर्षभः
 चिक्षेप नागपाशं च जामदग्न्यो महाबलः । चिच्छेद तं गारुडेन सोमदत्तो महाबलः ॥
 भृगुः शंकरशूलेन सोमदत्तं जघान ह । बृहद्दलं च गदया विदर्भं मुष्टिभिस्तथा ॥
 भौषलं मुद्गरेणैव शकत्या वै नैषवं तथा । मंगवं चरणोद्धतैरखजालेन सैनिकान् ॥
 निहत्य निखिलान्भूषणसंहाराग्निसमो रणे । दुद्राव कार्त्तवीर्यं च जामदग्न्यो महाबलः ॥
 दृष्ट्वा तं योद्धुमागन्तं राजानश्च महारथा । आययुः समरं कर्तुं कार्त्तवीर्यं निवार्य च ॥
 कान्यकुब्जाश्च शतशः सौराष्ट्राः शतशस्तथा । रघूवाः शतशश्चैव वीरेन्द्राः शतशस्तथा
 सौम्या वाह्याश्च शतशो महाराष्ट्रास्तथा दश । तथा गुर्जरजातीयः काञ्चिद्वा शतशस्तथा ॥
 कृत्वा ते शरजालं च भृगुं चिच्छिदुरेव च । तं जित्वाऽभ्युत्थितो रामो नीहारमिव भास्करः
 त्रिरात्रं युयुधे रामस्तैः सार्धं समराजिरे । द्वादशाक्षौहिणीं सेना तथा चिच्छेद पर्शुना
 रम्भास्तम्भसमूहं च यथा सद्गुणेन लीलया । छित्त्वा सेना भूषवर्गी जघान शिवशूलतः
 सर्वास्तज्जिहतान्दृष्ट्वा सूर्यवंशसमुद्भवः । आनगाम सुचन्द्रश्च लक्षरानेन्द्रसंयुतः ॥
 द्वादशाक्षौहिणीमिष्व सेनाभिः सह संयुगे । कोपेन युयुधे गंगं सिद्धं भिक्षो यथा रणे
 भृगुः शंकरशूलेन नृपलसं निहत्य च । द्वादशाक्षौहिणीं सेन महन्ने पर्शुना बली ॥
 निहत्य सर्वाः सेनाश्च सुचन्द्रं युयुधे बली । नागाद्यं प्रेषयामास निर्द्दिनं तं भृगु स्वयम्
 नागपाशं च चिच्छेद गारुडेन नृमेश्वरः । जहास च भृगुं राना समरे च पुन पुनः ॥
 भृगुर्नारायणास्त्रं च चिक्षेप रणमूर्धनि । अयं ययौ तं निहन्तुं शतमूर्धसमप्रमम् ॥ २ ॥
 दृष्ट्वाऽस्त्रं नृपशार्ङ्गद्व्यापरस्पर रथात्सनात् । न्यस्तशस्त्रः प्राणमद्य भुत्वा नारायणं शिवम्
 तमेव प्रणतं स्ववत्सा ययौ नारायणातिक्रमम् । अश्ररानो भगवतो रामः सपार विस्मयम् ॥
 भृगुः शक्तिं च मुपलं तोमरं पट्टयं तथा । गर्गं पर्शुं च कोपेन चित्तिये तज्जिपासया ॥
 जघद्वथाली तानसर्वान्मुचन्द्रस्यन्दन्भित्त । चिक्षेप शिवशूलं स नृपमास्यं बभूव स ॥
 ददर्श पुरतो रामो भद्रमाली नः प्रभुम् । गहन्ती मुण्डमाली च त्रिदशार्धां पर्वतरांभ्या ॥

विहाय शस्त्रमर्त्तं च पिनाकं च भृगुस्तदा । दृष्ट्वा तां महामार्गां भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥

परंशुरामं उवाच—

नमः शंकरकान्तायै सारायै ते नमो नमः । नमो दुर्गतिनाशिन्यै मायायै ते न० ॥२२॥

नमो नमो जगद्धात्र्यै जगत्कष्यै न० । नमोऽस्तु ते जगन्मात्रे वारणायै न० ॥ ३० ॥

प्रसिद्धं जगतां मातः सृष्टिसंहारकारिणि । त्वत्पादौ शरणं धामि प्रतिज्ञां सार्थिकां कुरु ॥

त्वयि मे विमुखा रक्षणा वा मा रक्षितुर्माश्वरः । त्वं प्रसन्ना भव शुभे मां भक्तं भक्तवत्सले

युष्माभिः शिवलोके च मह्यं दत्तो वरः पुगं तं वरं सफलं कर्तुं त्वमर्हसि वरानने ॥

रैणुकेयस्तवं श्रुत्वा प्रसन्नाऽभवदम्बिका मा भैगित्येवमुक्त्वा तु तत्रैवान्तरधीयत ॥

एतद्भृगुकृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् । महाभयात्समुत्तर्णः स भवेदेव लीलया ॥

सं पूजितश्च त्रैलोक्ये तत्रैव विजयी भवेत् । ज्ञातिश्रेष्ठो भवेच्चैव वैरिपक्षविमर्दकः ॥

एतारिमन्नतरे ब्रह्मा भृगुं धर्मभूता वरम् । आगत्य कथयामास रहस्यं राममेव च ॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु राम महाभाग रहस्यं पूर्वमेव च । सुचन्द्रजयहेतुं च प्रतिज्ञासार्थकाय च ॥३८॥

दंशाक्षरी महाविद्या दत्ता दुर्वाससा पुरा । सुचन्द्रायैव कवचं भद्रवाल्या सुदुर्लभम् ॥

कवचं भद्रकाल्याश्च देवानां च सुदुर्लभम् । कवचं तद्गले यस्य सर्वशत्रुविमर्दकम् ॥४०॥

अतीव पूज्यं शस्तं च त्रैलोक्यजयकारणम् । तस्मिन्स्थिते च कवचे कान्त्वं जेतुमलं भुवि

भृगुर्गच्छतु भिक्षार्थं करोतु प्रार्थना नृपम् । सूर्यवंशोद्भवो राजा दाता परमवार्तिकः ॥

माणांश्च कवचं मन्त्रं सर्वं दास्यति निश्चितम् ॥ ४३ ॥

भृगुः संन्यासिवेषेण गत्वा राजान्तिकं मुने । भिक्षा चकार मन्त्रं च कवचं परमाद्भुतम् ॥

राजा ददौ च तन्मन्त्रं कवचं परमादरात् । ततः शंकरशूलेन तं जघान नृपं भृगुः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० भृगुकार्तवीर्यगुद्धवर्णनं नाम

पट्विंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

=====
अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कवचे श्रोतुमिच्छामि तां च विद्यां दशाक्षरीम् । नाथ त्वतो हि सर्वज्ञ भद्रवाल्याश्च सांप्रतम्

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि महाविद्यां दशाक्षरीम् । गोनीयं च कवचं त्रिपु लोकेषु दुर्लभम् ॥

ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं कालिकायै स्वाहेति च दशाक्षरीम् । दुर्वासा हि ददौ राज्ञे पुष्करे सूर्यपर्वणि ।
दशलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिः कृता पुरा । पञ्चलक्षजपेनैव पठन्कवचमुत्तमम् ॥ ४ ॥
बभूव मिद्धकवचोऽप्ययोध्यामाजगाम सः । कृत्स्नां हि पृथिवीं जिग्ये कवचस्य प्रसादतः ॥

नारद उवाच—

श्रुता दशाक्षरी विद्या त्रिषु लोकेषु दुर्लभा । अधुना श्रोतुमिच्छ मि कवचं ब्रूहि मे प्रभो

नारायण उवाच—

शृणु वक्षामि विप्रेन्द्र कवचं परमाद्भुतम् । नारायणेन यद्वत्तं कृपया शूलिने पुरा ॥
त्रिपुरस्य वधे घेरे शिवाय विजयाय च । तत्रैव शूलिना दत्तं पुरा दुर्वाससे मुने ॥
दुर्वाससा च यद्वत्तं सुचन्द्राय महामने । अतिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमन्त्रौषधिप्रहम् ॥९॥

ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं कालिकायै स्वाहा मे पातु मस्तवम् । ह्रीं कण्ठं सदा पातु ह्रीं ह्रीं ह्रीमिति
लोचने ॥ १० ॥

ॐ ह्रीं त्रिलोचने स्वाहा नासिकां मे सदाऽवतु । ह्रीं कार्तिके रक्ष रक्ष स्वाहा दन्तान् सदाऽवतु
ह्रीं भद्रकालिके स्वाहा पातु मेऽधरयुगलकम् । ॐ ह्रीं ह्रीं ह्रीं कालिकायै स्वाहा कण्ठं
सदाऽवतु ॥ १२ ॥

ॐ ह्रीं कालिकायै स्वाहा कर्णयुगलं सदाऽवतु । ॐ क्रीं क्रीं ह्रीं कार्तिके स्वाहा स्कन्धं पातु
सदा मम ॥ १३ ॥

ॐ क्रीं भद्रकार्तिके स्वाहा मम वक्षः सदाऽवतु । ॐ ह्रीं कालिकायै स्वाहा मम नाभिं सदाऽवतु

ॐ ह्रीं कालिकायै स्व हा मम पृष्ठं सदाऽवतु । रक्तबीजविनाशिन्यै स्वाहा हस्तौ सदाऽवतु ॥

ॐ ह्रीं ह्रीं मुण्डमारिन्यै स्वाहा पादौ सदाऽवतु । ॐ ह्रीं चामुण्डायै स्वाहा सर्वाङ्गं मे सदाऽ-
वतु ॥ १६ ॥

प्राच्यां पातु महाकाली चाग्नेय्यां रक्तदन्तिवा । दक्षिणे पातु चामुण्डा नैर्ऋत्यां पातु कालिका
श्यामा च वारुणे पातु वायव्यां पातु जण्डिका । उत्तरे विकटास्या चाप्टैशान्तां साष्ट-
हासिर्ना ॥ १८ ॥

पातुर्ध्वं लोलजिह्वा सा मागथा पातवधः सदा । गले स्थले चान्तरिक्षे पातु विश्वमसूः सदा

इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रौषधिप्रहम् । सर्वेषां कवचानां च साभूतं परात्परम् ॥

सप्तद्वीपेश्वरो राजा सुचन्द्रोऽस्य प्रसादतः । कवचस्य प्रसादेन मान्वाता पृथिवीपतिः

प्रचेता लोमशश्चैव यतः सिद्धो बभूव ह । यतो हि योगिनां श्रेष्ठः सौमगिः पिप्पलायनः
यदि स्थातिसिद्धकवचः सर्वसिद्धेश्वरो भवेत् । महादानानि सर्वाणि तपांस्येवं व्रतानि च ॥
निश्चितं कवचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २३ ॥

इदं कवचमज्ञात्वा भजेत्कालीं जपत्प्रसूम् । शाळक्षं प्रणतोऽपि न मन्त्र सिद्धिदायकः

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदन० भद्रकालीकवचनिरूपणं
नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

सुचन्द्रे णिते ब्रह्मनाजेन्द्र णा शिरोमणौ । अगमत्पुष्कराक्षस्तु सेनाध्यक्षौहिणीयुतः ॥
सूर्यवंशोद्भवो राजा सुचन्द्रतनयो महान् । महालक्ष्मीसेवकश्च लक्ष्मीवान्पूर्यसंनिभः ॥
महालक्ष्म्याश्च कवचं गले यस्य मनोहरम् । परमैश्वर्यसंयुक्तलौक्यविजयी ततः ॥ ३॥
तं दृष्ट्वा भ्रातरः सर्वे रैणुकेयस्य धीमतः । आशुः समरं कर्तुं नानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥
राजेन्द्रः शरजालेन च्छादथावास तास्तथा । चिच्छिद्रुः शरजालं च ते वीराश्चैव ललिषा
चिच्छिद्रुः स्यन्दनं राजस्ते वीराः पञ्चबाणतः । सार्थिं पञ्चबाणेन रथान् दशबाणतः ॥
तद्धनुः सषवाणेन तूर्णं वै पञ्चबाणतः । चिच्छिद्रुस्तद्भ्रातृवर्गान्विषाः शंकरशूलतः ॥ ७ ॥
ते च व्यक्षौहिणीं सेना निजधनुश्चापि ललिषा । हन्तुं नृपेन्द्रं ते वीरा शिवशूलं निनिसिपुः
गले बभूव तच्छूलं राज्ञः पुष्करमालिका ॥ ८ ॥

शक्तिं च परिषं चैव भुशुण्डीं मुद्गरं तथा । गदा च त्रिसिपुर्विप्राः कोपेन ज्वलदशयः
तानि शस्त्राणि चूर्णानि क्षमाभूतो देहयोगतः । विग्मिता भ्रातरः सर्वेभूगोरेव महामुने ॥
रथं धनुश्च शस्त्राणि चालाणि विविधानि च । सेना प्रस्थापयामास कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम्
राजा स्यन्दनमारुह्य पुष्कराक्षो महाबलः । चकार शरजालं च महाघोरतरं मुने ॥ १२ ॥
चिच्छिद्रुः शरजालं च ते वीरः शस्त्रपाणयः । राजा प्रस्थापनेनैव निद्रितास्ताश्चकार ह
भ्रातृश्च निद्रितान्दृष्ट्वा जामदग्न्यो महाबल । क्षतविक्षतसर्वाङ्गाः चोपयामास तत्स्वतः ॥
बोधयित्वा तान्निवार्य जगाम रणमूर्धनि चित्सेप पशुं कोपेन शिघ्रं राजनिषांसया ॥
छित्त्वा राज्ञः किरीटं च पशुंभूमौ पपात ह । जग्राह परशुं शिघ्रं जमदग्न्यो महबलः ॥
तदा शंकरशूलं च त्रिसिपे मन्त्रपूर्वकम् । नृपस्य कुण्डलं छित्त्वा न १५ शिवसंनिधिम्

१. राजा निहन्तुं तं रामं शरजालं चकार ह । चिच्छेद शरजालं च रैणुकेयश्च लीलया ॥
 क्रमेण राजा नानाखं चिकिषे मन्त्रपूर्वकम् । तच्चिच्छेद क्रमेणैव भृगुः शस्त्रभृता वरः ॥
 भृगुश्चिक्षेप नानाखं महासंधानपूर्वकम् । तच्चिच्छेद महारजः संधानेनैव लीलया ॥
 २. रामश्चिक्षेप संधाय ब्रह्माखं मन्त्रपूर्वकम् । राजा निर्वाणं चक्रे संधनेनैव लीलया ॥ ३१ ॥
 सर्वाण्यस्त्राणि शस्त्राणि रामः पाशुपतं विना । चिक्षेप कोपविभ्रान्तो भृगुश्चिच्छेद तानि च
 रामः स्नात्वा शिवं नत्वा ददे पाशुपतं मुने । नारायणश्च भगवानवोचद्विप्ररूपधृक् ॥
 वृद्धब्राह्मण उवाच—

किं करोषि भृगो वत्स त्वमेव ज्ञानिना वरः । नरं हन्तुं पशुपतं कौपार्तिकसिपसि भ्रमत्
 विश्वं पाशुपतेनैव भवेद्भस्म च सेश्वरम् । सर्वज्ञं स्याच्छस्त्रमिदं विना श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥
 ३. अहो पाशुपतं जेतुं न लभेव सुदर्शनम् । हरेः सुदर्शनं चैव सर्वाखं रिमर्दकम् ॥ ३१ ॥
 ४. खड्गवाहिनः पाशुपतं हरेरेव सुदर्शनम् । एते प्रधाने सर्वेषु मृखाणां च जगत्रथे ॥ ३५ ॥
 ५. त्यज पाशुपतं ब्रह्मन्मदीयं वचनं शृणु । यथा जेष्यसि राजानं पुष्कराक्षं महाबधुम् ॥
 ६. कार्तवीर्यमजैतारं यथा जेष्यसि साप्रतम् । श्रूयता सावधानेन तत्सर्वं कथयामि ते ॥ ३५ ॥
 ७. महालक्ष्म्याश्च कवचं त्रिपु लोकेषु दुर्लभम् । भक्त्या च पुष्कराक्षेण धृतं कण्ठे विनाततः
 ८. परं दुर्गतिनारिणाः कवचं परमाद्भुतम् । धृतं च दक्षिणे बाहौ पुष्कराक्षमुनेन च ॥
 ९. कवचस्य प्रयोगेन विश्वं जेतुं क्षमौ च तौ । को जेना च त्रिमुपने देहे च कवचे स्थिते
 १०. अहं यास्यामि मिशार्थं संनिधाने तयोर्मुने । करिष्यामि च तद्विक्षा प्रतिज्ञासफलाय ते
 ११. ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा रामः संव्रस्तमानसः । उवाच ब्राह्मणं वृद्धं हृदयेन विदूयता ॥
 परशुराम उवाच—

१. न जानामि महाप्राज्ञ कस्त्वं ब्राह्मणरूपधृक् । शीघ्रं च ब्रूहि मा मूढं तदा गच्छ नृपा-
 न्तिकम् ॥ ३५ ॥
 २. जामदग्न्यवनः श्रुत्वा प्रहस्य ब्रह्मणः स्वयम् । उक्त्वा चाहं विष्णुरिति ययौ मिक्षितु-
 मीश्वरः ॥ ३६ ॥
 ३. गत्वा तयोः संनिधानं ययाचे कवचे च तौ । ददतस्तौ च कवचे विष्णवे विष्णुमायणा ॥
 ४. गृहीत्वा कवचे विष्णुर्वैकुण्ठं निर्जगाम सः ॥ ३७ ॥

नारद उवाच—

महालक्ष्म्यश्च कवचं केन दत्तं महामुने । पुष्कराक्षाय भूपाय श्रोतुं कौतुहलं मय ॥ ३८ ॥

कवचं चापि दुर्गायाः पुष्कराक्षसुताय च । दुर्लभं केन वा दत्तं तद्भवान्जतुमर्हति ॥ ३९ ॥
 कवचं चापि किंभूतं तयोर्वा तस्य किं फलम् । मन्त्रो तु किंप्रकारो ज्ञातव्यो ह्येव जगद्गुरो ॥

नारायण उवाच—

दत्तं सनत्कुमारेण पुष्कराक्षाय धीमते । महालक्ष्म्याश्च कवचं मन्त्रश्चापि दशाक्षरः ॥
 स्तवनं ज्ञापि गोप्यं वै प्रोक्तं तच्चरितं च यत् । ध्यातं ज्ञात्वा मन्त्रोक्तं पूर्णं चैव मनोहराय
 दुर्गायाश्चापि कवचं दत्तं दुर्गासुता पुरा ॥ स्तवनं चातिगोप्यं च मन्त्रश्चापि दशाक्षरः ॥
 पञ्च च्छोष्यति तत्सर्वं द्वेषाश्च परमाद्भुताम् । महासुदसमारम्भे दत्तं पार्थिवशत्रुघ्नम् ॥
 महालक्ष्म्याश्च मन्त्रं च शृणु तं कथयामि ते ॥ ॐ श्रीकमलवाग्निन्यै स्वाहेति परमाद्भुतम् ॥
 ध्यानं ज्ञानमात्रेणोक्तं शृणु पूर्णाविधिमुने । दत्तं तस्मै कुमारेण पुष्कराक्षाय धीमते ॥
 रुद्रदलपद्मस्थां पद्मनमप्रियां सतीम् । पद्मालयां पद्मवत्क्रां पद्मपद्मामलोचनाम् ॥ ४७ ॥
 पद्मपुष्पप्रियां पद्मपुष्पतलवाचिशागिनीम् । पद्मिनीं पद्महस्तां च पद्ममालाश्लेषुगिताम् ॥
 पद्ममृगभूपादयां पद्मशोभाविवाग्निनीम् । पद्मद्वितीयां पद्मवत्सितां सस्मितां तां अजे मुदा ॥
 चन्द्रनाशदले पद्मे पद्मपुष्पेण पूजयेत् । गणं संपूज्य दत्त्वा जैवोपचारांश्च मोक्षश ॥ ५१ ॥
 ततः स्तुत्वा च प्रणमत्सारको भक्तिपूर्वकम् । कवचं श्रूयतां ब्रह्मन्तरिसारं वदामि ते ॥

नारायण उवाच—

शृणु विनेन्द्र पद्मायाः कवचं परमं शुभम् । पद्मनाभेन यद्दत्तं ब्रह्मणे नापि जके ॥ ५२ ॥
 संप्रप्य कवचं ब्रह्मा तत्तत्रैव समूहे जगत् । पद्मालयाप्रसादेन सलक्ष्मीतो बभूवसः ॥ ५३ ॥
 पद्मालयावरं प्राप्य पद्मश्च जगतां प्रभुः । प्रायेण पद्मकल्पे च कवचं परमं श्रुतम् ॥
 दत्तं सनत्कुमाराय प्रियपुत्राय धीमते । कुमारेण च यद्दत्तं पुष्कराक्षाय तदा ॥ ५५ ॥
 यद्दत्त्वा पठनाद्ब्रह्मा सर्वसिद्धेश्वरो महान् । परमैश्वर्यसंयुक्तः सर्वसंस्तमन्वितः ॥ ५६ ॥
 यद्दत्त्वा च धनाध्यक्षः कुबेरश्च धनाधिपः । स्वयंभुवोः प्रभुः श्रीगन्धर्वाद्धारणाद्यतः ॥
 प्रियमतोत्तानपादौ लक्ष्मिवन्तौ यतो मुने । पृथुः पृथ्वीपतिः सद्यो ह्यमवद्वारणाद्यतः ॥
 कवचस्य प्रसादेन स्वयं दक्षः प्रजापतिः । धर्मश्च कर्मणां ताक्षी पापस्य प्रसादतः ॥
 यद्दत्त्वा दक्षिणे बाहौ विष्णु क्षीरोदशापिनः । भक्त्या विधत्ते कण्ठे च शपो नारायणां वक्रः
 यद्दत्त्वा वामने लेभे वश्यपश्च प्रजापतिः । सर्वदेवाधिपः श्रीमान्महद्वै धारणाद्यतः ॥
 राजा मरुतो भगवानभ्यर्द्धारणाद्यतः । त्रैलोक्याधिपतिः श्रीमाल्लङ्घ्यो यस्य धारणात् ॥
 विश्वं विजिग्ये खट्वाङ्गः पठनाद्धारणाद्यतः । मुजुहुः खट्वाङ्गः श्रीगन्धर्वो यतः श्रीगन्धर्वो यतः महान्
 सर्वसंपदस्तथास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्दश्च बृहती देवी पद्मालया स्वयम् ॥

पद्माक्षप्राणतुल्यं च जीरुतं बलवारणम् । कञ्च ना च स्तारं दुर्गासिवनकारणम् ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि दुर्गाया क्वचं शुभम् । श्रीकृष्णेनैव गृह्यतं गोलोके ब्रह्मणे पुरा ॥

ब्रह्मा त्रिपुरसंग्रामे शंकराय ददौ पुरा । जघान त्रिपुरं रद्रे गृह्यत्वा भक्तिपूर्वकम् ॥

हगे ददौ गौरमाय पद्माक्षय च गौतम । यतो बभूव पद्माक्षः सष्टद्वीपेश्वरो जयी ॥

गृह्यत्वा पठनाद्ब्रह्मा ज्ञानवाञ्छन्ति मग्भुवि शिवा बभूव सर्वज्ञो योगिना च गुरुर्धतः ॥

शिवतुल्यो गौतमश्च बभूव मुनिसत्तमः ॥ १ ॥

ब्रह्माण्डविनयस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिदत्तश्च गायत्री देवी दुर्गातिनाशिनी ॥

ब्रह्माण्डविजये चैव विनिर्गोः प्रकीर्तितः । पुण्यतीर्थं च महता कवचं परमाद्भुतम् ॥

ॐ ह्रीं दुर्गातिनाशिन्यै स्वाहा मे पातु मस्तकम् । ॐ ह्रीं मे पातु कपलं चूर्णं ह्रीं

श्रीपातु लेचने ॥ २ ॥

पातु मे कर्णयुगम चाप्यौ दुर्गायै नमः सदा । ॐ ह्रीं श्रीमिति नाम्ना मे सदा पातु च सर्वतः ॥

दुर्गे दुर्गे रक्षणीति त्राहि मा त्वं शिवप्रिये । ह्रीं श्रीं ह्रीमिति दन्ताश्च पातु कर्मोष्ठयुगमकम्

ह्रीं ह्रीं ह्रीं पातु कण्ठं च दुर्गे रक्षतु गण्डके ॥ ११ ॥

स्कन्धिं महाकाले दुर्गे स्वाहा पातु निरन्तरम् । वक्षो विप द्विनाशिन्यै स्वाहा मे पातु सर्वतः

दुर्गे दुर्गे रक्ष पार्श्वौ स्वाहा नार्भि सदाऽवतु । दुर्गे दुर्गे देहि रक्षा पृष्ठ मे पातु सर्वतः ॥

ॐ ह्रीं दुर्गायै स्वाहा च हस्तौ पादौ सदाऽवतु । ॐ ह्रीं दुर्गायै स्वाहा च सर्वाङ्ग मे सदाऽवतु

पृच्छथा पा । महाभावा चाऽऽग्नेय्या पातु कालिका । पश्चिणे दक्षिण्य्या च नैऋत्या शिव-

सुन्दरी ॥ १५ ॥

पश्चिमे पार्वती पातु वागर्ही वारणे सदा । कुबेरमाना वैवर्गैर्मेशान्यामीश्वरी सदा ॥

ऊर्ध्वं न राणी पातु त्वग्निवाऽऽपः सदाऽवतु । ज्ञान ज्ञानप्रदा पातु स्वप्ने निद्रा सदाऽवतु

इति ते कथितं वत्स सर्वमत्रौषधिविग्रहम् । ब्रह्मण्डविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥

सुस्नात सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम् । सर्वत्रनोपवासे च तत्फलं लभते नरः ॥ १९ ॥

गुरुमन्त्रैर्ध्वं विधेवद्विखालं नारचन्दनैः । कण्ठे वा दक्षिणे वाहौ कवच धारयेत्तु यः ॥

स च त्रैलोक्यविजयां सर्वशत्रुपमर्दक । २१ ॥

१ क. पयसीश्च । २ चापौ ह्रीं । ३ क. ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं इति
ना० ४ क. श्रीं ह्रीं ह्रीमिति दन्तलिं पातु हे मो । ५ क. ह्रीं ह्रीं ह्रीं
पा० । ६ क. ंधं दुर्गातिनाशिन्यै स्वा । ७ क. ॐ श्रीं ह्रीं ।

इदं कवचमज्ञात्वाः भजेद्दुर्गतिनाशिनीम् । शतलक्षां प्रजप्तोऽपि न भङ्गः सिद्धिदायकः
 कवचं कण्वशाखोक्तमुक्तं नारद सिद्धिदम् । यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं सद्गुल्भम्
 इति श्रीब्रह्मं महां गणपतिखण्डं नारदनां दुर्गतिनाशिनीकवचं
 नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

तं गृहीत्वा तदा विष्णोः वैकुण्ठं च गते सति । सपुत्रं च सहस्राक्षं जवान् भृगुन्दनः
 कृत्वा युद्धं तु सप्ताहं ब्रह्माख्येण प्रयत्नतः । राजा कवचहानोऽपि सपुत्रश्च पपात हः ॥
 पतितो तु सहस्राक्षे कार्यवीर्याजुनः स्वयम् । आजगाम महागिरो द्विलक्षासौहिण्यायुतः ॥
 सुवर्णरथमारुह्य रत्नसारपरिच्छदम् । नान खं परितः कृत्वा तस्यै समरमूर्धनि ॥ ४ ॥
 समरे तं पशुगामो राजेन्द्रः च ददर्श ह । रत्नालंकारभूषाढ्यै रजिन्नागां च कोटिभिः ॥
 रत्नातमप्रभुषाढ्यं रत्नालंकारभूषितम् । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सरितं सुमनोहरम् ॥ ५ ॥
 राजा दृष्ट्वा मुनीन्द्रं तमवरुह्य रथादहो । प्रणम्य रथमारुह्य तस्यो नृपगणे सह ॥
 ददौ शुभाशिपं तस्मै रामश्च समगोचिताम् । प्रौवाचं च गतार्थं तं स्वर्गं गच्छेति सानुगाः
 उभयोः सेनयोर्युद्धमभवत्तत्र नारद । पलायिता रामशिष्या भ्रातरश्च महाबलाः ॥
 क्षतविक्षतसर्वाङ्गाः कर्तवीर्यमर्षाढिताः ॥ ६ ॥

नृपस्य शरजालेन रामः शस्त्रभृतां वरः । न ददर्श स्वसैन्यं च राजसैन्यं तथैव च ॥
 चिक्षेप रामश्चाऽऽत्रेयं नमूकान्निभयं रणे । निर्वापयामास राजा वारुणेनैव लीलया ॥
 चिक्षेप रामो गांधर्वं शैलसर्पसमन्वितम् । वायव्येन महाराजः प्रेरयामास लीलया ॥
 चिक्षेप रामो नागाखं दुर्निवार्यं भयंकरम् । गारुडेन महाराजः प्रेरयामास लीलया ॥
 मोहेश्वरं च भगवांश्चिक्षेप भृगुन्दनः । निर्वापयामास राजा वैष्णवाख्येण लीलया ॥
 ब्रह्माखं चिक्षेप रामो नृपनाशाय नारद । ब्रह्माख्येण च शान्ते तत्प्राणनिर्वापणं रणे ॥
 दत्तदत्तं च यच्छूलमव्ययं मन्त्रपूर्वकम् । जग्राह राजा परशुरामनाशाय संयुगे ॥ १६ ॥
 शूलं ददर्श रामश्च शतसुर्षसमभ्रमम् । मलयगिरीशखोद्विक्तं दुर्निवार्यं सुरैरपि ॥ १७ ॥
 पपात शूलं समरे रामस्योपरि नारद । मूर्खोपवाप स भृगुः पपात च हरिं समरम् ॥
 पतिते तु तदा रामे सर्वे देवा भयाकुशा । आजगमुः समरं तत्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
 शंकरश्च महाज्ञानी महाज्ञानेन लीलया । ब्रह्मणं नीववापय तूर्णं नृगपणाज्ञया ॥ २० ॥

भृगुश्च चेतनां प्राप्य ददर्श पुरतः सुगन् । प्रणनाम परं भवत्या लज्जानम्रात्मकंधरः॥
 राजा दृष्ट्वा सुरेशांश्च भक्तिमन्नात्मकंधरः । प्रणम्य शिरसा मूर्ध्ना वृष्टाव च सुरेश्वरान् ॥
 तत्राऽऽजगाम भगवान्दत्तत्रेथे रणस्थलम् । शिष्यरक्षानिमित्तेन कृपालुर्भक्तवत्सलः ॥
 भृगुः पाशुरताखं च सोऽग्रहोत्कोपसंयुतः । दत्तदत्तेन दृष्टेन बभूव स्तम्भितो मृगुः ॥
 ददर्श स्तम्भितो रामो राजानं रणमूर्धनि । नानावावर्दयुक्तेन कुप्येनाऽऽरक्षितं रणे ॥
 सुदर्शनं प्रज्ज्वलन्नं भ्रमणं कुर्वता सदा । सस्मितेन स्तुतेनैव ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥२.१॥
 गोपालशतयुक्तेन गोपरेषविधारिणा । तर्वांनजलदाभेन वंशोहस्तेन गायता ॥ २७ ॥
 एतां मन्त्रन्तरे तत्र वायव्यभूवाशरिणी । दत्तेन दत्तं कवचं कृष्णस्य परमात्मनः॥२८॥
 राज्ञोऽस्ति वक्षिणे बाहौ सद्गन्गुटितान्वितम् । गृहीतकवचे शंभौ भिक्षया योगिनां गुरौ
 तदा हन्तुं नृपं शक्तो भृगुश्चेति च नारद । श्रुत्वाऽशरीरिणीं वणीं शंकरो द्विजरूपभृक्॥
 भिक्षां कृत्वा तु वचनमापि च नृपस्य च । शंभुना भृगवे दत्तं कृष्णस्य कवचं च यत्॥
 एतस्मिन्नन्तरे देवा जग्मुः स्वरथानमुत्तमम् । प्रत्युवाचापि परशुरामो वै समरे नृपम् ॥

परशुराम उवाच—

राजेन्द्रोचिष्ठ समरं कुरु साहसपूर्वकम् । कालभेदे जयो नृपं बालभेदे परानयः॥३॥
 अर्धातं विधिवद्दत्तं कृत्वा पृथ्वी सुशामिता । सम्पक्कृतश्च संग्रामो त्वयाऽहं मूर्च्छितोऽधुना
 जिताः सर्वे च राजेन्द्रा लीलया रावणो जितः । जितोऽहं दत्तशूलेन शंभुना जङ्घितः पुनः
 रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः । मूर्ध्ना पणम्य तं भवत्या यथार्योक्तिमुवाच ह
 राजोवाच—

किमधीनं तथा दत्तं का वा पृथ्वी सुशामिता । मताः कतिविधा भूया म दत्ता धरणीतले॥
 बुद्धिस्तेजो विक्रमश्च विविधा रण मन्त्रणा । श्रैरिधयं तथा ज्ञानं दानशक्तिश्च लैकिकम्
 आचारो विनयो विद्या प्रतिष्ठा परम तः । सर्व मनोरमामङ्गे गनयेन मय प्रभो ॥३९॥
 सा च यी प्राणतुल्या मे साध्वी प्रजाशमभवा । यनेषु परमं मानेन ग्रहे क्रीडति सद्भिनी
 आवाल्यासद्भिनी शश्वच्छपने मोन्ने रणे । तं विना पणशोभोऽहं विरहानो यथोग्यः
 त्वया न दष्टं युद्धं मे पुरेय शीघ्रं गिया । द्वितीया शोभना तिम हतोः हं म क्रमेण च
 कल्पे त्रिहः युगात्तं च नृगात्तं त्रिहनेन च । कले र्वात्तं रत्नि मृगे मन्त्रेद्रं र्खिन्नाया
 महिषं मसिवा हले गरुडं च तपोरमः । क्रिहः त्रिणि मन्त्रेद्रं कले राजा च क्रिहान्
 इन्द्रं च मानवः बाने शले मला मरिच्यति । विना भूयासा मरुचिः कले धोऽह्निमिह्ये

मरिच्यन्ति सुगः सर्वे निलोकस्थाश्चराचराः । सर्वे काले लयं गन्ति कालो हि दुरतिक्रमः
 कालस्य काञ्चः श्रीकृष्णः स्रष्टुः स्रष्टा यथेच्छया । संहर्ता चैव संहर्तुः पातुः पाता परात्परः
 महास्थूलास्थूलतमः सूक्ष्मा-सूक्ष्मतमः कृशः । पैरमाणुपरः कालः कालः स्यात्कालभेदकः
 यस्य लोमानि विश्वानि स पुमाश्च महाविराट् । तेजसां पोशांशश्च कृष्णस्य परमात्मनः ।
 ततः क्षुद्रविगड्जानः सर्वेषां कारणं परम् । यः स्रष्टा च स्वयं ब्रह्मा रत्न भिक्वमलोद्भवः
 नामैः कमलदण्डस्य योऽन्तं न प्राप यत्नतः । भ्रमणाल्लक्षवर्षं च ततः स्वस्थानसंस्थितः
 तपश्चक्रे ततस्तत्र लक्षवर्षं च वायुभुक् । ततो ददर्श गेलोकं श्रीकृष्णं च सणर्षःम् ॥
 गोपगोपीपरिवृतं द्विभुजं मुगलीधरम् । रत्नहिमामनाथं च राधावक्षःस्थलास्थितम् ॥
 दृष्ट्वाऽनुज्ञां गृहीत्वा च प्रणम्य च पुन पुनः । रक्षरेच्छा च विज्ञाय स्रष्टुं सृष्टिं मनो दधे
 यः शिवः सृष्टिसंहर्ता स च स्रष्टुर्दलाटज । विष्णुः पाता क्षुद्रविराट्श्वेतद्वीपनिवासकृत्
 सृष्टिकारणभूताश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । सन्ति विश्वेषु सर्वेषु श्रीकृष्णस्य कलेद्भवाः ॥
 तेऽपि देवाः प्राकृतिवाः प्राकृतश्च महाविराट् । सर्वप्रसूतिः प्रकृतिः श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः
 न शक्तः परमेशोऽपि तां शक्तिं प्रकृतिं विना । सृष्टिं विधातुं मायेशो न सृष्टिर्भाग्या विना
 सा च कृष्णे तिरो भूत्वा सृष्टिसंहारधारके । साऽऽविर्भूता सृष्टिकाले सा च नित्यां महेश्वरी
 कुलालश्च घटं कर्तुं यथाऽशक्तो मृदं विना । स्वर्णं विना स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमक्षमः
 सा च शक्तिः सृष्टिकाले पञ्चध वैश्वरेच्छया । राधा पद्मा च सावित्री दुर्गा देवी सरस्वती
 प्रणाधिष्ठातृदेवी या कृष्णस्य परमात्मनः । प्रणाधिष्णियतया सा राधा परिकीर्तिता ॥
 ऐश्वर्याधिष्ठातृदेवी सर्वमङ्गलप्रिणी । परानन्दरूपा च सा लक्ष्मीः परकीर्तिता ॥
 विद्याधिष्ठातृदेवी या परमेशस्य दुर्लभा । या माता वेदशास्त्राणां सा सावित्री प्रकीर्तिता
 बुद्ध्याधिष्ठातृदेवी या सर्वशक्तिस्वरूपिणी । सर्वज्ञान तिमका सर्वा सा दुर्गा दुर्गनाशिनी
 वागाधिष्ठातृदेवी या शास्त्रज्ञानप्रदा मदा । कृष्णकण्ठोद्भवा सा स्यात् च देवी सरस्वती
 पद्मधाऽऽती स्वयं देवी मूलपञ्चतिरार्थिणी । ततः सृष्टिक्रमेणैव बहुधा कल्पया च सा ॥
 योषितः प्रकृतेरंशाः पुष्पमः पुरुषस्य च । म.वया सृष्टिकाले च तद्विना न भवेद्भवः ॥
 सृष्टश्च प्रतिविश्वेषु ब्रह्मब्रह्मोद्भव सत्र । पाता विष्णुश्च सहर्ता शिवः शश्वच्छिवप्रदः
 दत्तदत्तं ज्ञानमिदं राम मष्टं च पुष्परे । दीप्ताभात्रे च माध्यां च मुनिप्रवरसंनिधौ ॥
 इत्युक्त्वा कार्तवीर्यश्च गम नत्वा च सम्मितः । आररोह रथं शशिं गृहीत्वा सशरं धनुः ॥

रामस्ततो राजभैरव्यं ब्रह्मास्त्रेण जवान ह । नृपं पाशुपतेनैव लीलया श्रीहरिं स्मरन् ॥
 एवं त्रिःसप्तकृत्वश्च क्रमेण च वसुंधरान् । रामश्चकार निर्भूषां लीलया च शिवं स्मरन् ॥
 गर्भस्थं मातुरङ्कस्थं शिशुं वृद्धं च मध्यगम् । जवान क्षत्रियं रामः प्रतिज्ञापाञ्चनाय वै ॥
 कार्तवीर्यश्च गोलोकं त्वगपत्कृष्णमनिधिम् । जगाम परशुगामश्च स्नालयं श्रीहरिं स्मरन्
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषां मर्ही दृष्ट्वा महेश्वरः । पशुना रमणं दृष्ट्वा परशुगामं च हार तम् ॥
 देवाश्च मनुष्यो देव्यः सिद्धगन्धर्वकिन्नराः । सर्वे चक्रुः पुण्यशीष्टं राममूर्ध्नि च नारद ॥
 सर्वे बुन्दुभो नेतुर्हर्षशब्दो बभूव ह । यशसा चैव परशुरामस्याऽऽपूरितं जगत् ॥
 ब्रह्मा भृगुश्च शुक्रश्च बार्हमीकिश्च्यवनस्तथा । जमदग्निर्वैष्णवोऽकाशाजगाम प्रहर्षितः ॥
 पुलकाञ्चिनसर्वाङ्गाः सानन्दाश्रुसपन्त्रिताः । दुर्गपुष्पाकराः सर्वे कुर्वन्तो मङ्गलाशेषः ॥
 मणनाम च तान् रामो दण्डवत्पतितो मुनिः । क्रोडे चकार ब्रह्मऽर्दो कथातातेति संवदन् ॥
 तमुवाचाथ परशुरामं ब्रह्मा जगद्गुरुः । वेदसारं नीनियुतं परिणामसुखावहम् ॥८२॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु राम प्रवक्ष्यामि सर्वसंपत्करं परम् । वाण्यशास्त्रोक्तवचनं सत्यं वै सर्वसंमतम् ॥
 पूजानमेव सर्वपापिष्टं, पूज्यतमः परः । जननो जन्मदानाद्य पाञ्चनाद्य पिता स्मृतः ॥
 गर्भाज्जन्मदातुश्च सोऽज्जदाता पिता मुने । विनाऽलं नश्यरो देहो न नियं पितुरुद्भयः ॥
 तयोः शतगुणं माता पूज्या मान्या च यन्दिता । गर्भधाणो गोवाभ्यां सैव प्रोक्ता गरीयसी ॥
 तेष्वः शतगुणं पूजयेऽर्भोऽष्टदेव, धृतौ धृतः । ज्ञानविद्यानन्त्रदाताऽर्भोऽष्टदेवाहारो गुरुः ॥
 गुरुश्चन्द्रुहऽप्यथ गुरुवती ततोऽधिकः । देवे रष्टे गुरु रक्षेद्गुरो रष्टे न कश्चन ॥ ८८ ॥
 गुरुर्गुरुः गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुस्य पर ब्रह्म ब्राह्मणेभ्यः क्रियापरः ॥ ८९ ॥
 गुरुज्ञानं ददात्येव ज्ञानं च हरिभक्तिरथ । हरिभक्तिप्रसादात् सौ वा बन्धु-ततः परः ॥
 अज्ञानतिमिराच्छङ्कं ज्ञानदीपं यतो ज्येभन् । अन्धो वा न निर्लेप परयेत्को वा बन्धु-ततः परः
 गुरुसं सुमन्त्र च तथ ॥ ज्ञानं ततो ज्येभन् । सर्वाज्ञानाद्य विधिं च को वा बन्धु-
 ततोऽधिकः ॥९२॥

दुस्तं मां नि सर्वत्र विषया गुरुदत्तता । यथा पूजयेऽपि तमपि को वा बन्धु-ततोऽधिकः ।
 विद्याधो वा भनन्तो वा यो मूढो न यनेदुदरम् । जगहत्यादिरेकं पारं धर्मो नाम संशयः
 दविद्रं पणिनं सुद्रेनरपुच्छया मनेऽगुरुम् । ईर्ष्यया भोः पि न सुषिर्नापिरागो वा कर्मम् ॥
 अर्भोऽष्टेव, भीरुः को गुरुमे संहरः स्वयम् । अयं गन्तु हे देव देवगुरुस्य गुरुम् ॥

त्रिःसप्तदशो निर्भूषा त्वया पृथ्वी कृता यतः । प्राप्ता त्वया हं रभक्तिस्तं शिवं शरणं व्रज ॥
 शिवं च शिवरूपं च शिवदं शिवकारणम् । शिवागम्यं शिवं शान्तं गुरुं त्वं शरणं व्रज ॥
 गोलोकनाथो भगवानंशन शिवरूपधृक् । य इष्टदेवः स गुरुस्तमेव शरणं व्रज ॥९९॥
 आत्मा वृष्णः शिवो ज्ञानं मनोऽहं सर्वजीविषु । प्राणा विष्णुः सा प्रकृतिः सर्व
 शक्तियुता सुत ॥ १०० ॥

ज्ञानदं ज्ञानरूपं च ज्ञानबानं सनातनम् । मृत्युंजयं कालकालं तं गुरुं शरणं व्रज ॥
 ब्रह्मज्योतिःस्वरूपं तं भक्तानुग्रहाविग्रहम् । शरणं व्रज सर्वज्ञं भगवन्तं सनातनम् ॥
 प्रकृतिर्लक्षवर्षं च तपस्तप्त्वा यनीधरम् । कान्तं प्रियपतिं लेभे तं गुरुं शरणं व्रज ॥
 इत्युक्त्वा मुनिभिः सार्धं जगाम कमलोद्भवः । रामश्च गन्तुं कैलासं मनश्चक्रे च नारद
 इति श्रीब्रह्म० मह्य० गणपति० नारदना० भृगोः कैलासगमनोपदेशो नाम
 चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकत्र चत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हृत्स्थे कवचं धृत्वा कृत्वा निःसङ्गिषा महीम् । रामो जगाम कैलासं नमस्कृतुं शिवं गुरुम् ।
 गुरुस्तीर्णशिवायम्वा ब्रह्मं गुरुसुनौ च तौ । गुणैर्नारायणममौ कार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ २ ॥
 मनोवाधी महात्मा स भृगुः संपाप्त्र तत्क्षणम् । ददर्श नगरं रम्यमतीव सुमनोहरम् ॥
 शुद्धफटिकमंकागैर्भणिभिः सुमनोहरैः । सुवर्णभूमिसदृशे राजमार्गे विराजितम् ॥ ४ ॥
 सिन्दूरारुणवर्णैश्च वेष्टितं मणिवेदिभिः । संयुक्तमुक्त निरुः पूरितं मणिपण्डपैः ॥ ५ ॥
 यक्षाणामालयैर्दिव्यैः संयुक्तं शतकोटिभिः । कपाटस्तम्भसोपानैः शोभितैर्मणिनिर्मितैः ॥
 सुवर्णवलयैर्दिव्यैः राजतैः श्वेतचामरैः । रत्नवाद्यनपूर्णैश्च यक्षेन्द्रगणवेष्टितैः ॥ ७ ॥
 रत्नभूषणभूषाढ्यैर्दिव्यैः सुन्दरीगणैः । बाह्यैश्च चित्रपुत्तलिकाकारैः ॥ ८ ॥
 म्नीडद्भिः सस्मिन् शश्वत्स्वच्छन्दं च विराजितैः । पारिजातद्रुमगणैः स्वर्णदीतीरनीरजैः
 आकर्ण्यपुष्पजालैश्च पुटितैश्च सुगन्धिभिः । कल्पवृक्षाभ्रितैः सिद्धैः कामधेनुपुरस्कृतैः
 सिद्धविद्यासु निपुणैः पुष्पवद्भिर्निपतितम् । भिलस्योजनोच्छ्रयैर्वटवृक्षैरथाक्षयैः ॥ ११ ॥
 शनयो जननिर्तारिणः शत्रुक्षयसप्तभिः । असह्यशाखानि हरैरसह्यफलसंयुतैः ॥ १२ ॥
 नानपक्षिणाकर्णैः सुमनोहरैश्चिदितैः । कर्मितैः शीतवातेन मण्डितं च सुगन्धिना ॥

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

४१७

पुष्पोद्यानसहस्रेण सरसां च शतेन च । सिद्धेन्द्रालयलक्षैश्च मणिरत्नविकारजैः ॥ १४ ॥
 रामश्च दृष्ट्वा नगरमतिसंहृष्टमानसः । ददर्श पुरतो रम्यं श्रीयुक्तं शंकरालयम् ॥ १५ ॥
 सुवर्णमूढ्यशतकैर्मणिभि स्वर्णवर्णकैः । खचितं रत्नसारैश्च रचितं विश्वकर्मणा ॥ १६ ॥
 त्रिपञ्चयोजनोच्छ्रायं चतुर्योजनविस्तृतम् । चतुरस्रं चतुष्कोणं प्राकारं सुमनोहरम् ॥
 द्वारं रत्नकपाटेन नानाचित्रान्वितेन च । मणीन्द्रवेदिभिर्युक्तं मणिस्तम्भविराजितैः ॥
 तदक्षिणे वृषेन्द्रं च व मे सिंहं च नारद । नन्दीश्वरं महाकालं पिङ्गलाक्षं भयंकरम् ॥ १९ ॥
 विशालक्षं च बाणं च विरूपाक्षं महाबलम् । विकटाक्षं भास्कराक्षं रक्ताक्षं विकटोदरम् ॥
 संहारभैरव कालभैरवं च भयंकरम् । रुद्रभैरवभीशमं महाभैरवमेव च ॥ २१ ॥
 कृष्णाङ्गभैरवं चैव क्रोधभैरवमुत्खणम् । कपालभैरवं चैव रुद्रभैरवमेव च ॥ २२ ॥
 सिद्धेन्द्रादीन्रुद्रगणान्विद्याधरसुगुह्यकान् । भूतान्प्रेतान्निशाचान्श्च कूष्माण्डान्ब्रह्मराक्षसान्
 वेतालान्दानवाश्चैव योगिन्द्राश्च जटाधरान् । यक्षान्किंपुरुषश्चैव किन्नराश्च ददर्श ह ॥
 तान्दृष्ट्वा नन्दिकेशाज्ञा गृहीत्वा भृगुनन्दनः । तान्संभाष्याम्भन्तरं च जगामाऽऽनन्दसंस्तुतः
 रत्नेन्द्रसारखचितं ददर्श शतमन्दिरम् । अमूढ्यरत्नकलशैर्ज्वलद्भिश्च विरानितम् ॥
 अमूढ्यरत्नरचितैर्मुक्तानिर्मलदर्पणैः । हीरसारविकारैश्च कपाटैश्च विरानितम् ॥ २७ ॥
 गोरोचन भिर्मणिभिर्युतं स्तम्भसहस्रकैः । मणिसारविकारैश्च सोपानैः परिशोभितम् ॥
 ददर्शाभ्यन्तरं द्वारं नानाचित्रैश्च चित्रितम् । मणिकवमुत्प्राथितैर्माङ्गलैर्विरानितम् ॥
 ददर्श कार्तिकेयं च वामे दक्षे गणेश्वरम् । वीरभद्रं महाकायं शिवसुख्यपराक्रमम् ॥
 प्रधानपार्षदगणान्नेत्रपालश्च नारद । रत्नसिंहासनम्याश्च रत्नभूषणभूषितान् ॥ ३१ ॥
 तान्संभाष्य भृगुः शीघ्रं महाबलपराक्रम । पशुहस्तः स परशुरामो गन्तुं समुद्यतः ॥
 गच्छन्तं तं गगेशश्च क्षणं तिष्ठेत्युवाच ह । निद्रितो निद्रया युक्तो महादेवोऽधुनेति च ॥
 ईश्वराज्ञा गृहीत्वाऽहङ्गः ऽऽगत्य क्षणान्तरे । त्वया सर्वं गमिष्यामि भ्रातास्तिष्ठात्र साप्रतम्
 गणेशवाक्यं परशुरामः श्रुत्वा महाबलः । वृहस्पतिसमो वक्ता प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३५ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० फैल०सवर्गनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

अथ द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

परशुराम उवाच—

यास्याम्यन्तःपुरं भ्रातः प्रणामं कर्तुमीश्वरम् । प्रणम्य मातरं भक्त्या यास्यामि त्वेरितं गृहम्

भिःसप्तकृत्वो निर्भूषा कृत्वा पृथ्वीं च लीलया । कार्तवीर्यः सुचन्द्रश्च हतो यस्य प्रसादतः
 नानाविधा यतो वृत्त्वा नाना शास्त्रं सुदुर्लभम् । तं गुरुं जगता नाथं द्रष्टुमिच्छामि सापतम्
 सगुणं निर्गुणं चैव भक्तानुग्रहविग्रहम् । सत्यं सत्स्वरूपं च ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥
 स्वेच्छामयं दया सिन्धुं दीनबन्धुं मुनीश्वरम् । आच्यारामं पूर्णकामं व्यक्ताव्यक्तं परात्परम्
 परापराणां स्रष्टारं पुरुहूतं पुरुष्टुतम् । पुराणं परमात्मानमीशानं त्वादिमव्ययम् ॥ ६ ॥
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वमङ्गलकारणम् । सर्वमङ्गलदं शान्तं सर्वैश्वर्यप्रदं वरम् ॥ ७ ॥
 आशुतोषं पसन्नास्यं शरणागतवत्सलम् । कृत्वाभयप्रदं भक्तवत्सलं समदर्शनम् ॥ ८ ॥
 इत्थं परशुरामोऽस्थादुक्त्वा गणपतेः पुरः । वचा मधुरया तत्र समुवाच गणेश्वरः ॥
 गणेश्वर उवाच—

क्षणं तिष्ठ क्षणं तिष्ठ शृणु भ्रातरिदं वचः । रहःम्यलस्थितो नैव द्रष्टव्य स्त्रीयुतः पुमान्
 स्त्रीसंयुक्तं च पुरं यः पश्यति नराधमः । करोति रसपङ्कं वा वाट्सूत्रं व्रजेदधुवम् ॥
 तत्र तिष्ठति पार्वीगन्धवाचवन्द्यदेवाकरौ । विशेषतश्च पितरं गुरुं वा भूपतिं द्विजम् ॥
 रहःसुरतसंसक्तं नहि पश्येद्विचक्षणः । वापतः कोपतो वाऽपि यः पश्येत्सुरतो मुवम् ॥
 स्त्रीविच्छेदो महेत्तरय ध्रुवं सप्तसु जन्मसु । श्रोणीं वक्षः स्थलं वक्त्रं यः पश्यति परस्त्रियः ॥
 वापतोऽपि विमृदश्च सीऽन्धो भवति निश्चितम् ॥ १४ ॥

गणेशस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य भृगुनन्दनः । तमुवाच महाकोपालिष्ठुरं वचनं मुने ॥ १५ ॥

पराशुराम उवाच—

अहो श्रुतं किं वचनमपूर्वं नीतिसंयुतम् । इदमेवमहो नैवं श्रुतमीश्वरवक्त्रतः ॥ १६ ॥
 श्रुतं श्रुतौ वाक्यमिदं कामिना च विकारिणाम् । निर्विकारस्य च शिशोर्न दोषः कश्चिदेव हि
 यास्वाम्पन्नपुरं भ्रान्तस्तत्र किं निष्ठ बालक । यथादृष्टं करिष्यामि मत्कार्यं समवाचि-म्
 तवैव तातो माता चेत्येवं नैव निरूपितम् । जपता पितरौ तौ च पार्वतीपरमेश्वरौ ॥
 पार्वती स्त्री पुमाच्छंभुरिति कैर्न निरूपितः । सर्वरूपः शंकरश्च सर्वरूपा च पार्वती ॥
 गुणातीतस्य वा क्रीडा तद्भङ्गो वा कुतो विभो । क्रीडा लज्जा भीतिभङ्गो ग्राम्भस्यैव न चेशितुः
 स्तनन्धयं च मा दृष्ट्वा पित्रोर्लज्जा कुतो भवेत् । लज्जायाश्च कुतो लज्जा लज्जेशस्य च सा

कुतः ॥ २२ ॥

लज्जा लज्जा किमाप्नोति तापं किं वा हुताशनः । शीतं शैत्य महो भ्रान्तनिर्दोषो दाहमेव च
 भीतिर्भीतिमवाप्नोति मृत्योर्मृत्युर्विभिति किम् । कुतो जरो जवरं हन्ति जग्धि व्याधिश्च भी-

र्यति ॥ २४ ॥

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

संहतीरं च संहती कालः काल द्विभेति किम् । स्रष्टारं सृजने स्रष्टा पाता किं पाति ते मते ॥
क्षुक्षुधं समवाप्नोति तृष्णा तृष्णां प्रयाति किम् । निद्रा निद्रां च शोभां श्रीः शान्तिः शान्ति
च ते मते ॥ २९ ॥

पुष्टिः पुष्टिं किमाप्नोति तुष्टिस्तुष्टि क्षमा क्षमाम् । आत्मनः परमात्माऽस्ति शक्तिः शक्त्या
विभेति किम् ॥ २९ ॥

कामक्रोधौ लोभमोहौ स्वात्मनैते न बाधिताः । दया न बद्धा दयया नेच्छा बद्धेच्छया प्रभो ॥
ज्ञानबुद्धयोः को विकारो जरां नो बधते जरा । चिन्ता न चिन्तया ग्रस्ता चक्षुश्चक्षुर्न पश्यति
हर्षो मुदं किं प्राप्नोति शोकं शोको न बाधते । वा विपत्तिर्विपत्तेश्च संपत्तिः संपदः कुतः ॥
मेघाया धारणाशक्तिः मृतेर्वा स्मरणं कुतः । न दग्धः स्वप्रतापेन विवस्वानिति संमतः
विपरीतमतो भ्रान्तव्ययेवाऽऽचारितोऽधुना । न श्रुतोऽयं गुरुमुख न दृष्टो न श्रुतौ श्रुतः
इत्युक्त्वा च पि परशुरामः शश्वत्प्रहस्य सः । शश्विं गन्तुं मनश्चक्रे तद्गृहाम्भ्यन्तरं मुदा ॥
तच्च रामवचः श्रुत्वा जितत्रोषो गणेश्वरः । शुद्धसत्त्वस्वरूपश्च प्रहस्य तमुवाच ह ॥

गणपतिरुवाच—

अज्ञानतिमिराच्छन्नो ज्ञानं प्राप्नोति तद्विदः । पितुर्भ्रातुर्मखाज्ज्ञानं दुर्लभं भागवत्तुल्यमेत्
श्रुतं ज्ञानं विशिष्टं च ज्ञानिनामपि दुर्लभम् । किञ्चिन्मे त्वं मन्दबुद्धेः शृणु भ्रातर्निवेदनम् ॥
यो निर्गुणः स निर्लेषः शक्तिर्भिन्नेहि संयुतः । सिमृक्षुरश्रितः शक्त्या निर्गुणः सगुणो भवेत्
यावन्ति च शरीराणि भोगार्हाणि महामुने । प्राकृतानि च सर्वाणि विना श्रीकृष्णविग्रहम्
ध्यायन्ति योगिनातं च शुद्धज्योतिःस्वरूपिणम् । हस्तपादविरहितं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥
वैष्णवास्तं नमस्यन्ति भक्तानुग्रहकारकम् । कुतो बभूव तज्ज्योतिरहो तेजस्विना विना
ज्योतिरभ्यन्तरे नित्यं शरीरं इगमसुन्दरम् । द्विभुजं मुगळीहस्तं सस्मितं पीतवाससम् ॥
अतीवामूढ्यसद्गन्मूषणैश्च विभूषितम् । ज्योतिरभ्यन्तरे मूर्तिं पश्यन्ति कृपया विभोः ॥
तदा दास्ये नियुक्तास्ते भवन्त्येवेश्वरेच्छया । योगस्तपो वा दास्यस्य कलां नार्हति षोडशीम्
यदा सृष्ट्यन्मुखः कृष्णः ससृजे प्रकृतिं मुदा । तटोन्नौ क्षापितं वीर्यं वीर्याङ्घ्रिम्भो बभूव ह
दिव्येन लक्षवर्षेण गर्भाङ्घ्रिम्भो विनिर्गतः । तदा बभूव निःश्वासस्ततो वायुर्बभूव ह ॥
निःश्वासेन समं भ्रा-मुखविन्दुर्विनिर्गतः । ततो बभूव सहसा नलराशिर्हरेः पुरः ॥ ४९ ॥
तज्जघ्रे च स्थितो द्विम्भो दिव्यवर्षाणि लक्षकम् । ततो बभूव सहसा विद्याधारो महाविराट्
यावन्ति गात्रलोमानि तस्य सन्ति महात्मनः । ब्रह्माण्डानि च तावन्ति विद्यमान नि निश्चितम्
तत्रैव प्रतिविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरः । देवा नराश्च मुनयो विद्यमान आचराः ॥ ४८ ॥

महाविराडाश्रयश्च सर्वस्य च जनस्य च । निःश्वासवायुर्भगवान्भूव श्रीहरोर्मुने ॥४९॥
 महाविष्णुश्च कलया ततः क्षुद्रविराडभूत् । तन्नामिकमले ब्रह्मा शंकरस्तल्ललाटजः ॥
 विष्णुस्तदंशः पाता यः श्वेतद्वीपनिवासकृत् । एवं ते प्रतिविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
 स्वयं च स्वाशकलया नानामूर्तिधरो हरिः । तदाऽभवच्च सगुणः सर्वशक्तियुतस्तदा ॥
 कथं लज्जादिरहितः स च स्वेच्छामयो महान् । सर्वदा सर्वभोगार्हः सर्वशक्तिसमन्वितः ॥
 लज्जा नास्त्येव लज्जायामतोऽयं सर्वसंमतः । या च लज्जावती देवी तस्या लज्जा कुतो गता ॥
 सर्वशक्तिमती दुर्गा प्रकृत्वा सा च शैलजा । तस्या लज्जादयः सन्ति सर्वदा सर्वसंमताः ॥
 पञ्चधा प्रवृत्तिर्या च श्रीकृष्णस्य नभूव ह । राधा पद्मा च सावित्री दुर्गा देवी सरस्वती ॥
 प्राणाविष्ठातृदेवी या कृष्णस्य परमात्मनः । प्राणाधिका प्रिया सा च राधाऽऽस्ते तस्य
 वक्षसि ॥ १७ ॥

विद्याधिष्ठातृदेवी या सावित्री ब्रह्मणः प्रिया । लक्ष्मीनारायणस्यैव सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥
 सरस्वती द्विधा भूत्वा कृष्णस्य मुखनिर्गता । सावित्री ब्रह्मणः कान्ता स्वयं नारायणस्य च
 बुद्ध्याधिष्ठातृदेवी या ज्ञानसूः शक्तिसंयुता । सा दुर्गा शूलिनः कान्ता तस्या लज्जा
 कुतो गता ॥ १० ॥

प्रकृतिः पञ्चधा भ्रातर्गोलोके च नभूव ह । इमाः प्रधानाः कलया नभूवुर्नैकधा यतः ॥
 विप्रेन्द्र नित्यं वैकुण्ठं ब्रह्माण्डात्परमुच्यते । अविनाशि तथैवं शश्वल्लये प्राकृतिके भुम्भुः ॥
 तत्र नारायणो देवः कृष्णार्धी शश्वतुर्भुजः । वनमाली पीतवासाः शक्त्या वै पद्मया सह ॥
 स्वयं कृष्णश्च गोलोके द्विभुजः इयमसुन्दरः । सस्मितो मुरलीहस्तो राधावक्षःस्थलम्बितः
 शश्वद्गोपगोर्वाभिः संयुक्तो गोपरूपधृत् । परिपूर्णतमः धीम जिर्गुणः प्रकृतेः परः ॥
 स्वेच्छामयः स्वतन्त्रस्तु परमानन्दरूपधृत् । सुराः कलोज्जवा यस्य षोडशांशो महाविराट्
 यतो भवन्ति विश्वानि । धूलसूक्ष्मादिकानि च । पुनस्तत्र मलीयन्त एवमेव मुहुर्मुहुः ॥
 गोलोक ऊर्ध्वं वैकुण्ठात्पद्माशकोटियोजनः । नास्ति लो रुस्तदूर्ध्वं च नास्ति कृष्णात्परःपमः
 इदं श्रुतं शंभुवचनमया ते कथितं द्विज । क्षणं तिष्ठाधुना भ्रातरिश्वरः सुरतोन्मुखः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशस्त० नारदना० गणेशपरशुरामसंवासे नाम
 द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिनवारिशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच —

गणेशवचनं श्रुत्वा स तदा वेगतः सुधीः । पृथुहस्तः स वै रामो निर्भयो गन्तुमुद्यतः ॥
 गणेश्वरस्तदा दृष्ट्वा शीघ्रमुत्थाय यत्नतः । वारयामास संप्रीत्या चकार विनयं पुनः ॥
 रामस्तं प्रेरयामास हुं कृत्वा तु पुनः पुनः । बभूव च ततस्तत्र वाग्युद्धं हस्तकर्षणैः ॥
 पशुनिःक्षेपणं कर्तुं मनश्चक्रे भृगुस्तदा । हाहा कृत्वा कार्तिकेयो बोधयामास संसदि ॥
 अव्यर्धमस्त्रं हे भ्रातर्गुरुपुत्रे कथं क्षिपेः । गुरुवद्गुरुपुत्रं न मा भवान्हन्तुमर्हति ॥११॥
 पशुं क्षिपन्तं कृपितं रक्तपद्मदलेक्षणम् । गणेशं रोधयामास निवर्तस्वेत्युवाच तम् ॥
 पुनर्गणेशं रामश्च प्रेरयामास कोपतः । पपात पुरतो वैशा मानहानिं गजाननः ॥ ७ ॥
 गजाननः समुत्थाय धर्मं कृत्वा तु साक्षिणम् । पुनस्त बोधयामास जित्क्रोधः शिवात्मजः ॥
 निवर्तस्व निवर्तस्वेत्युच्चार्य न पुनः पुनः । प्रवेशने ते का शक्तिरश्वराज्ञां विना प्रभो ॥
 मम भ्राता त्वमतिथिर्विद्यासंबन्धतो ध्रुवम् । ईश्वरपिण्यशिष्यश्च सोढं वै तेन हेतुना ॥
 नह्यहं कार्तवैर्यश्च भूपारस्ते क्षुद्रजन्तवः । अतो विप्र न जानासि मां च विश्वरामजम् ॥
 क्षणं तिष्ठ निवर्तस्व समये ब्राह्मणातिथे । क्षणान्तरे त्वया सार्धे गम्यामीश्वरसंनिधिम् ॥

नारायण उवाच—

हेरम्बवचनं श्रुत्वा प्रजहास पुनः पुनः । पशुं क्षेप्तुं मनश्चक्रे प्रणम्य हरिशंकरौ ॥१३॥
 पशुं क्षिपन्तं कोपेन तं च रामं गजानन । दृष्ट्वा मुमुर्षु देवेशो धर्मं कृत्वा तु साक्षिणम्
 यौगेन वर्षयामास शुण्डां तां कोटियोजनाम् । योगिन्द्रस्तत्र संनिष्ठन्भ्रामयित्वा पुनः पुनः
 शतधा वेष्टयित्वा तु भ्रामयित्वा तु तत्र वै । ऊर्वमुचाल्य वेगेन क्षुद्राहं गरुडो यथा ॥
 सप्तद्वीपांश्च शिलाश्च मेरुं चाखिलसागरान् । क्षणेन दर्शयामास रामं योगपराहतम् ॥
 हस्तपादाद्यनाथं त जडं कर्वाङ्गवम्पितम् । पुनस्तं भ्रामयामास दर्पितं दर्पनाशनः ॥
 भूर्लोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं च सुरेश्वर । जनूलोकं तपोलोकं दर्शयामास ललिता ॥
 पुनस्तत्र भ्रामयित्वा ब्रह्माण्डाद्ूर्वमुत्तमम् । सत्यलोकं ब्रह्मलोकं ध्रुवलोकं च तत्परम् ॥
 गौरीलोकं शंभुलोकं दर्शयामास नारद । दर्शयित्वा तु विच्यण्डं स पपी सप्तसागरान् ॥
 पुनरुद्भिरणं चक्रे सनकपद्मोदकम् । तत्र तं पातयामास गम्भीरे सागरोदके ॥ २१ ॥
 मुमुर्षु तं संतरन्तं पुनर्नप्राह ललिता । पुनस्तत्र भ्रामयित्वा ब्रह्माण्डाद्ूर्वमप्यमुम् ॥
 वैकुण्ठं दर्शयामास सलक्ष्मीकं जनार्दनम् ॥ २२ ॥
 क्षणं तत्र भ्रामयित्वा योगिन्द्रो योगमायण । पुनः करं च योगेन वर्षयामास ललिता ॥

गोलोकं दर्शयामास विजां च नर्दाश्वरीम् । वृन्दावनं शृङ्गशतं शैलेन्द्रं रासमण्डलम् ॥
 गोपीगोपादिभिः सार्धं श्रीकृष्णं श्यामसुन्दरम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं मुषनोहरम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् । तेजसा कोटिसूर्याभ राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥
 एवं कृष्णं दर्शयित्वा प्रणमत्य पुनः पुनः । क्षणेन लम्बमान च आपयित्वा पुनः पुनः ॥
 दृष्ट्वा कृष्णं चेष्टदेवं सर्वपापप्रणाशनम् । भ्रूण हत्यादिकं पापं भृगोर्दूरं चकार ह ॥ २८ ॥
 न भवेद्यातना नष्टा विना भोगेन पापजा । स्वस्थां च नुभुजे रामो ग-ान्या कृष्णदर्शनात् ॥
 क्षणेन चेतनां प्राप्य भुवि वेगात्पथान ह । बभूव दूरीभूतं च गणेशस्तम्भनं भृगोः ॥ ३० ॥
 सस्मार कवचं ततोत्रं गुरुदत्तं सुदुर्लभम् । अभीष्टदेवं श्रीकृष्णं गुरुं शंभुं जगद्गुरुम् ॥
 चित्तेषु पशुमवर्षं शि वतुष्टयं च तेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नवार्तण्डप्रमाशतगुणं मुने । ३२ ॥
 पितुरवर्षमस्त्रं च दृष्ट्वा गणपतिः स्वरम् । जग्राह वामदन्तेन नालं व्यर्थं चकार ह ॥
 निपात्य पशुर्वेगेन च्छित्त्वा दन्तं समूलजम् । जगाम रामहस्तं च महावज्रलेन च ॥
 हाहेति शब्दमाकाशे देवाश्चक्रुर्महाभिया । वीरभद्रः कार्तिकेयः क्षेत्रपालश्च पार्षदाः ॥
 पपात भूमौ दन्तश्च सरक्तः शब्दयंस्तदा । पपान गैरिवियुक्तो यथा स्फटिकध्वजतः ॥
 शब्देन महता विषे चक्रन्ते पृथिवी भिया । कैलासस्था जना सर्वे मूर्च्छामापुः क्षणं भिया
 निद्राचमत्त तत्काले निद्रेऽस्य जगत्प्रभोः ॥ आजगाम बहिः शंभु पार्षत्या सह संप्रमात् ॥
 पुरो ददर्श हेरम्बं लोहितास्यं क्षतेन तम् । भग्नदन्तं जि-क्रोध सस्मितं लज्जितं मुने ॥
 पप्रच्छ पार्वती शीघ्रं स्कन्दं किमिति दुत्रक । स च ता कथयामास वार्ता पौर्वापरिं भिया
 चुक्रोष दुर्गा कृपया रुरोद च मुहुर्मुहुः । उवाच शंभोः पुरतः पुत्रं कृत्वा स्ववक्षति ॥
 संबोध्य शंभुं शोकेन भिया विनयपूर्वकम् । उवाच प्रणता साध्वी प्रणतार्तिहरं पतिम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणेशदत्तभङ्गकारणवर्णनं
 नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

सर्वे जानन्ति जगति दुर्गां शंकरिकेहरीम् । अपेसारहिता दापी तस्या वै जीवनं वृथा ॥
 ईश्वरस्य समाः सर्वास्त्वृणपर्वतजातयः । दासीपुत्रस्य शिष्यप्यव दोषः कस्येति च प्रभो ॥
 विचारं कर्तुमुचितं त्वं च धर्मविदा वरः । वीरभद्रः कार्तिकेयः पार्षदाः सन्ति साक्षिणः

साक्ष्ये मिथ्यां वा वदद्वा द्वेषेषां भ्रान्तौ समौ । साक्ष्ये समे शत्रुमित्रे सतां धर्मानुरूपणे
 साक्षी सभायां यत्साक्ष्यं जानन्नप्यन्यथा वदेत् । कामतः क्रोधतो वाऽपि लोभेन च भयेन च
 स याति कुम्भीपाकं च निपात्य शतपूरुषम् । तैश्च सार्धं वसेत्तत्र यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥६॥
 अहं विबोधितुं शक्ता निर्णेत्री च द्वयोरपि । तथाऽपि तव साक्षात्तु ममाऽऽज्ञा निन्दिता श्रुतौ
 किंकराणां प्रभा कुञ्ज नृपे वसति संसदि । उदिते भास्करे पृथ्व्यां खद्योतो हि यथा प्रभो ॥
 सुचिरं तपसा प्राप्तं त्वदीयं चरणाम्बुजम् । परित्यागभयेनैव संततं भीतया मया ॥ ९ ॥
 यत्किञ्चित्कोपशोकाभ्यामुक्तं मोहेन तत्परम् । तत्समस्व जगन्नाथ पुत्रन्नेहा च दाहणात्
 स्वया यदि परित्यक्ता तदा पुत्रेण तेन किम् । साध्व्या सद्द्वंशजायाश्च शतपुत्राधिकः पतिः
 असद्वंशवसूता वा दुःशीला ज्ञानवर्जिता । स्वामिनं मन्यते नासौ त्रिदोर्दोषेण कुत्सिता ॥
 कुत्सितं पतितं मूढं दरिद्रं रोगगं जडम् । कुलजा विष्णुतुल्यं च कान्तं पश्यति संततम्
 हुताशनो वा सूर्यो वा सर्वतेजास्विनां वरः । पतिव्रतातेजसश्च कलां नार्हति शोडशीम्
 महादानानि पुण्यानि व्रतान्यनशनानि च । तथामि पतिसेयाथाः कलां नार्हन्ति शोडशीम्
 पुत्रो वाऽपि रिता वाऽपि बान्धवोऽप्य सहेदारः । योपितां कुलजातानां न कश्चित्स्वापि-
 नः समः ॥ १९ ॥

इत्युक्त्वा स्वामिनं दुर्गां ददर्श पुरतो भृगुम् । शंभोः पदाब्जं सेवन्तं निर्भयं तमुवाच ह ॥

पार्वत्युवाच—

अये राम महाभाग ब्रह्मवैवर्तयोऽसि पण्डितः । पुत्रोऽसि जमदग्नेश्च शिष्योऽस्य योगिनां गुरोः
 माता ते रेणुका स ध्वी पद्मांशा सत्कुलोद्भवा । मानामहो वैष्णवश्च मातुलश्च ततोऽधिकः ॥
 त्वेन रेणुकभूपत्य मनुवंशोद्भवस्य च । दौहित्रो मातुलः साधुः शूरो विष्णुपदाश्रयः ॥२०॥
 कस्य दोषेण दुर्धर्पस्य न जानेऽप्यशुद्धधीः । रेणा दोर्धर्जनो दुष्टस्तृते शुद्धमानसः ॥
 अमेघं प्रप्य पशुं च गुरोश्च वरुणानिधेः । परीक्षां सत्रिये कृत्वा बभूवास्य सुते पुनः ॥
 गुरवे दक्षिणादानमुचितं च श्रुतौ श्रुत्वा । भद्रो दन्तस्तस्मत्सुतस्य च्छिञ्चि मरुतकम्प्यहो ॥
 गणेश्वरं रेणो निष्ठां पितृक्षेत्राणां पुरः । स त्वं लब्ध्वाऽऽदिष्टो लोकैः पूजितोऽमूर्धन्यये
 पशुनाऽमोघधीर्भयं शंकरस्य परेण च । हन्तुं रुक्तं सुगायश्च सिंहं सार्द्धं मामुभुक् ॥
 स्वद्विधे लक्ष्मणादिं च हन्तुं रुक्तो मणेश्वरः । जितेन्द्रियाणां प्रथमो न हि हन्ति च मल्लिनाम्
 तेनसा वृषभतुल्योऽयं कृष्णाग्रश्च गणेश्वरः । देसाभ्यां च शृण्वन्तः पूजन्त्यप्यपुत्रान्ततः
 मन्त्रभाषनः प्रातः रुक्तस्य परेण च । शोभानानि तरेण नहि संशयिताऽऽपश्य ॥
 इत्युक्त्वा पार्वती रोषालं रामं रुच्यमुदगात् । रामः सन्पारतं हृष्यं वनस्य मनः ॥ गुरम् ॥

एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा ददर्श पुरतो द्विनम् । अतीव वामनं बालं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 शुकुदन्तं शुकुवस्त्रं शुकुयज्ञोपवीतेनम् । दण्डिनं छत्रिणं चैव सुप्रभं तिष्ठकोज्ज्वलम् ॥
 दधत्तं तुलसीमाळा सस्मितं सुमनोहरम् । रत्नकेयूरवलयं रत्नमालाविभूषितम् ॥ ३२ ॥
 रत्ननूपुरपादं च सद्वदनमुकुटोज्ज्वलम् । रत्नकुण्डलयुग्माद्वचगण्डस्थलविराजितम् ॥
 स्थिरमुद्रा दर्शयन्तं भक्तं वामनरेण च । दक्षिणेऽभयमुद्रा च भक्तेभ्यं भक्तवत्सलम् ॥
 बालिकाबालकगणैर्नागरैः सस्मितैर्युतम् । वैलासवासिभिः सर्वैरावृद्धैर्गोक्षितं मुदा ॥
 दृष्ट्वा सभ्रमाच्छंभुः सभृत्यः सहपुत्रकः । मूर्ध्ना भक्त्या प्रागमच्च दुर्गा च दण्डवद्भुवि
 आशिषं प्रददौ बालः सर्वैश्चो वाञ्छितप्रदाम् । तं दृष्ट्वा बालकाः सर्वे महाश्रयं ययुर्भिया
 दत्त्वा तस्मै शिवो भक्त्या तूपचारास्तु पौडशः । पूजा चकार श्रुत्युक्ता परिपूर्णतमस्य च
 दृष्ट्वाव काण्वशास्त्रोक्तस्तोत्रेण नतकंधरः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गो भगवन्तं सनातनम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च प्रावांचच्छंकरः स्वयम् । अतीव तेजसाऽत्थन्तं भच्छञ्ज कृतिमेव च

शंकर उवाच—

आत्मारामेषु कुशलपद्मोऽर्णव विडम्बनम् । ते शश्वत्कुशलावाराः कुशलाः कुशलप्रदाः
 अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् । प्राप्तस्त्वमतिविबुध-कृष्णसेवाकलौद्यात् ॥
 परिपूर्णतमः कृष्णो लोकनिस्सारहेतवे । पुण्यक्षेत्रे हि कलया भारते च कृपानिधिः ॥
 अतिथिः पूजितो येन पूजिताः सर्वदेवताः । अनिधिर्दस्य संतुष्टस्तस्य तुष्टो हरिः स्वयम् ॥
 स्नानेन सर्वतीर्थेषु सर्वदानेन यत्फलम् । सर्वत्रतोपवासेन सर्वयज्ञेषु दीक्षया ॥ ४९ ॥
 सर्वैस्तपोभिर्विधौर्नैर्नैर्मित्तिकादिभिः । तदेवातिथिसेवायाः कला नास्ति षोडशीम् ॥
 अनिधिर्दस्य भग्नाशो दानि दृष्टश्च मन्दिरात् । कोटिजन्मार्जिनं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितम्
 स्त्रीगोघ्नश्च कृतघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतरुपगः । पितृमातृगुरूणां च निन्दको नरघातकः ॥ ५८ ॥
 संध्याहीनो स्वघातो न सत्यघ्नो हरिनिन्दकः । ब्रह्मस्वस्थाप्यहागी च मिथ्यासाक्षप्रदायकः
 मित्रद्रोही कृतघ्नश्च वृषवाहश्च मूपकृत् । शवदाही ग्रामयात्री ब्राह्मणो वृषलीपनिः ॥
 शूद्रभ्रातृभोजी च शूद्रश्राद्धेषु भोजकः । कन्याविक्रयकारी च श्रीहरेर्नामाविक्रयी ॥
 लाक्षाभासंतिलानां च लवणस्य तिलस्य च । विक्रेता ब्राह्मणश्चैव तुरगानां गवा तथा ॥
 एकादशीकृष्णसेवाहीनो विप्रश्च भारते । एते महापातकिनस्त्रिषु लोकेषु निन्दिताः ॥
 काळसूत्रे च नरके पतन्ति ब्रह्मणां शतम् । एतेभ्योऽप्यधमः सोऽपि यश्चातिथिपराद्भुलः
 नारायण उवाच—
 शंकरस्य वचः श्रुत्वा संतुष्टः श्रीहरिः स्वयम् । मेघगम्भीरया वाचा तमुवाच जगत्पतिः ॥

विष्णुश्वाच—

श्वेनद्वीपादागतोऽहं ज्ञात्वा कोलाहलं च वः । अस्य रामस्य रक्षार्थं कृष्णभक्तस्य सांपतम्
 नैतेषां कृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् । रक्षामि ताश्चक्रुहस्तो गुरुमन्यं विना शिव ॥
 नाहं पाता गुणैरुष्टे बलवद्बुद्धहेलनम् । तत्परः पातकी नास्ति सेवाहीनो गुरोश्च यः ॥
 मान्यः पूज्यः सर्वेभ्यः सर्वेषां जनको भवेत् । अहो यस्य प्रसादेन सर्वाण्यभ्युपगच्छति मानवः ॥
 जनको जन्मदानाच्च रक्षणाच्च पिता नृणाम् । ततो विस्तारकरणात्कलयति स प्रजापतिः ॥
 पितुः शतगुणं माता पोषणाद्गर्भधारणात् । वन्द्या पूज्या च मोक्षार्थं प्रभूः स्याद्वै वसुंधरा
 मातुः शतगुणं वन्द्यः पूज्यो मानवोऽज्जदायकः । यद्विना नश्वरो देहो विष्णुश्च कलयतिऽज्जदः
 अज्जदात्तुः शतगुणोऽस्मीष्टदेवः परः स्मृतः । गुरुस्तस्माच्छतगुणो विद्यामन्त्रप्रदायकः ॥
 अज्ञानतिमिराच्छन्नं ज्ञानदीपेन चक्षुषा । यः सर्वार्थं दर्शयति तत्परो नैव बान्धवः ॥
 गुरुदत्तेन मन्त्रेण तपसेऽसुखं लभेत् । सर्वज्ञत्वं सर्वसिद्धिं तत्परो नैव बान्धवः ॥
 सर्वं जयति सर्वत्र विद्यया गुरुदत्तया । तस्मात्पूज्यो हि जगति को वा बन्धुस्ततोऽधिकः ॥
 विद्यान्धो वा धनान्धो वा यो मुढो न भजेद्गुरुम् । ब्रह्महत्यादिभिः पापैः स लिप्तो नात्र संशयः
 दग्धं पतितं कुट्टं नरबुद्ध्यांऽऽचरेद्गुरुम् । तीर्थस्नानातोऽपि न शुचिर्नाधिकारी च कर्मसु ॥
 पितरं मातरं भार्यां गुरुपत्नीं गुरुं परम् । यो न पुष्पाति कापट्यात्स महापातकी शिव ॥
 गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुरेव परं ब्रह्म गुरुर्भास्कररूपकः ॥ ७० ॥
 गुरुश्चन्द्रस्तपेन्द्रश्च वायुश्च बरुणोऽनलः । सर्वरूपो हि मगवान्परमात्मा स्वयं गुरुः ॥
 नास्ति वेदात्परं शास्त्रं नहि कृष्णात्परः सुरः । नास्ति गङ्गासमं तीर्थं न पुष्पं तुज्जसांदिजात्
 नास्ति समावती भूमेः पुशान्नास्त्यपरः प्रियः । न च देवात्परा शक्तिर्नैका श्रियाः परं ॥

मनम् ॥ ७३ ॥

शालग्रामात्परो यन्त्रो न क्षेत्रं मारतात्परम् । परं पुण्यस्थलोना च पुण्यं वृन्दावनं यथा
 मोक्षदाना यथा काशी वैष्णवानां यथा शिवः । न पार्वत्याः परा साध्वी न गणेशात्परो
 वशी ॥ ७५ ॥

न च विद्यासमो बन्धुर्नास्ति कश्चिद्गुरोः परः । विद्यादातुः पुत्रदारौ तस्त्वमी नात्र संशयः
 गुरुस्त्रिषु च पुत्रे चाप्यभवद्गामहेलनम् । परं संभारिर्न कर्तुं भागतोऽहं तत्राऽऽलवम् ॥

नारायण उवाच—

इत्येवमुक्त्वा शंभुं च दुर्गां संबोध्य नारद । उवाच मगवांस्तत्र सत्पत्तारं परं वचः ॥

विष्णुरुवाच-

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि मदीयं यत्तत् शुभम् । नीतियुक्तं वेदसारं परिणामसुखावहम् ॥
 यथा ते गजवक्त्रश्च कार्त्तिकेशश्च पार्श्वे । तथा परशुरामश्च भार्गवो नात्र संशयः ॥८०॥
 नास्त्वेषु स्नेहभेदश्च तेषु वा शंकरस्य च । विचार्य सर्वं सर्वज्ञो कुरु मातर्यभोजितम् ॥
 पुत्रेण सार्धं पुत्रस्य त्रिवादो देवदोपतः । देवं हेतुं को हि शक्तो देवं च बलवत्तरम् ॥
 पुत्राभिधानं वेदेषु पर्ययं वस्मे वरनने । एकदन्त इति रूपात् सर्वैरेव नमस्कृतम् ॥८३॥
 पुत्रनामाष्टकं स्तोत्रं सामवेदोक्तधीश्वरि । शृणुष्वनावहितं माता सर्वविघ्नहरं परम् ॥८४॥

विष्णुरुवाच-

गणेशमेकदन्तः च हेरम्बं विघ्ननायकम् । लम्बोदरं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं गुहाग्रजम् ॥८५॥
 अष्टालयार्थं च पुत्रस्य शृणु मातर्हृदिनिधेः । स्तोत्राणां सारभूतं च सर्वविघ्नहरं परम् ॥
 ज्ञानार्थवाचको गश्च णश्च निशानवाचकः । तयोर्गोशं परं ब्रह्म गणेशं षणमाह्वयम् ॥
 एकशब्दः प्रथमाधो दन्तश्च ब्रह्मवाचकः । ब्रह्मं प्रधानं सर्वस्मादेकदन्तं न० ॥ ८८ ॥
 दीनार्थवाचको हेरश्च रम्बः । पालकवाचकः । पालकं दीनलोकानां हेरम्बं न० ॥ ८९ ॥
 निपातितान्तो गिष्ठो नायकः खण्डनायकः । विपरखण्डनकारं तं प्रणम्य विघ्ननायकम् ॥
 विष्णुदत्तश्च नैवेद्यस्य लम्बः पुरोदरम् । पित्रं दत्तश्च गिरिधैर्वन्द्यं लम्बोदरं च तम् ॥
 शूर्पाकारो च यत्कर्णो विघ्नवारणकारको । संपदौ ज्ञानरूपौ च शूर्पकर्णं न० ॥ ९२ ॥
 विष्णुपसादं मुनिना दत्तं यन्मार्धं पुष्पकम् । तद्गजेन्द्रमुखं कान्तं गजवक्त्रं न० ॥ ९३ ॥
 गुहस्थग्रि च जालोऽयमाविर्भूतो हराश्रये । वन्द्यं गुहाग्रजं देवं सर्वदेवाग्रपूजितम् ॥९४॥
 एतन्नामाष्टकं दुर्गे नान्यथा कियत् पश्य । एतन्नामाष्टकं स्तोत्रं नौनोपसाहितं शुभम् ॥
 विसंशयं यः पठेन्नित्यं स सुखी संपतो जयी । ततो विघ्नाः पलायन्ते वेतलेषु चोदरगाः ॥
 गणेश्वरपसादेन महाज्ञानी भवेद्ब्रह्मन् । पुत्रार्थं लभते पुत्रं भार्यायां कुशलां स्त्रियम् ॥
 महाजडः कवीन्द्रश्च विज्ञातश्च भवेद्ब्रह्मन् । पुत्रं तत्र पश्य वेदे च तथा को । ज नो कुरु ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिल० नारदाना० गणेशस्तोत्रकथनं नाम

शतुच्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

पार्वती बोधयित्वा तु विष्णुराममुवाच ह । हितं सत्यं नातिसारं परिणामसुखावहम् ॥

विष्णुरुवाच—

रमत्प्रमथुना सत्यमपराधी श्रुतेर्मते । कोपाः कृत्वा दन्तमङ्गं गणेशस्य स्थितेऽशिवे ॥ २ ॥

स्तोत्रेणैव मोक्षेन स्तुत्वा गणपतिं परम् । काण्वशाखोक्तविधिना स्तुहि दुर्गां जगत्प्रसूम् ॥

श्रीकृष्णस्य परा शक्तिर्बुद्धिरूपा जगत्प्रभोः । अस्यां च तव रुद्राया हताः बुद्धिर्भविष्यति ॥

सर्वशक्तिस्वरूपेयमनया शक्तिमज्जगत् । अनया शक्तिमान्कृष्णो निर्गुणः प्रकृतेः पुरः ॥

सृष्टिं कर्तुं न शक्तश्च ब्रह्मा शक्त्याऽनया विना । वयमस्याऽप्रसूताश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥

सुरस्येऽसुरमस्ते काले घोरतरे द्विज । तेजसुं सर्वदेवानामविभूता पुरा सती ॥ ७ ॥

कृष्णाङ्गायाऽसुरान्हत्वा दत्त्वा तेभ्यः पदं ततः । दक्षपत्न्या जनिं लभे दक्षस्य तपसा पुरा ।

मार्गा भूवाशंकरस्य पुनः पत्युश्च निन्दया । देहं त्यक्त्वा शैवपत्न्या जनिं लभे पुरा सती ॥

शंकरस्तपसा लब्धो योगीन्द्राग्रां गुरागुरुः । लब्धो गगपतिः पुनः कृष्णाशः कृष्णसेवया ॥

पंध्यायस्येव नित्यं किं तं न जानासि बालक । स एवं भगवान्कृष्णश्चाशेन गिरिजामुतः ॥

हाञ्जलिर्नतो भूवा स्तुहि दुर्गां शिवप्रियाम् । शिवा शिवप्रदा शैवा शिवत्रीना शिवेश्वरीम् ॥

शिवायाः स्तोत्रराजेन पुरा स्तुतिं कृतेन वै । त्रिपुरस्य वधे घोरं ब्रह्मणा प्रेरितेन च ॥ १३ ॥

इत्युक्त्वा श्रीपदं शीघ्रं जगाम श्रीनिकेतनम् । गते हरौ हरिं स्मृत्या रामस्ता स्तोत्रमुच्यतः ॥

स्तोत्रेण विष्णुदत्तेन सर्वविघ्नहरेण च । धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणेन च नारद ॥ १५ ॥

कृताञ्जलिपटो भूत्वा ज्ञात्वा गङ्गोदके शुभे । गुरुं पणम्पं भक्तं घृत्वा धौने च वाससी ॥

अचम्प नत्वा मूर्ध्ना ता भक्तिमन्नात्मकंधर । पुलकाश्रितसर्वाङ्गश्चाऽऽनन्दश्चसंमन्वितः ॥

परशुराम उवाच—

श्रीकृष्णस्य च गोलोले परिपूर्णतमस्य च । आविर्भूता विघ्नहतः पुरा सृष्ट्युन्मुखस्य च ॥

सूर्यकोटिप्रपायुका वैज्रालंकारभूषिता । वह्निशुद्धाशुक्लाद्यानां सङ्मिता सुमनोहरा ॥ १८ ॥

नवधौतनसंप्ला विन्दुगणप्यशोभिना । ललितं कचरीभारं मालनीमाल्यमण्डितम् ॥ २० ॥

अहोऽनिर्वचनीया एवं चारुमूर्तिं च विभ्रतीं । मोक्षप्रदा मुमुक्षुणां महा विष्णुविधिः स्वयम् ॥

मुमोह सणमत्रेण दृष्ट्वा त्वा सर्वमोहिनीम् । बालैः संभूय पृहंसा संश्रिता धौतिता पुरा ॥

सद्भिः स्थाता तेन राधा मूलं तृनिरीधरी । कृष्णस्तां सहस्रां भूतो धीर्धानं चकार ह ॥

ततो विष्णुं महज्जते ततो जातो महान्विराट् । यस्यैव लोमकूपेपुं ब्रह्माण्डान्गणितानि च ॥

१ ख. स्थितोऽपि । २ क. सनतनी । ३ क. सनत । ४ क. मूरविन्दुगो । ५ सद्ये षं । ६ क. चाऽऽशय भी ।

राधारतिक्रमेणैव तन्निःश्वासो बभूव ह । स निःश्वासो महावायुः स विराड्विश्वधारकः ॥
 भयघर्मजलनेव पुच्छुवे विश्वगोलकम् । स विराड्विश्वनिलयो जलराशिर्बभूव ह ॥ ३९ ॥
 ततस्त्वं पञ्चधा भूय पञ्च मूर्तीश्च विभ्रती । पाणाधिष्ठातृमूर्तिर्या कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 कृष्णपाणाधिकं राधां तां वदन्ति पुराविदः । वेदाधिष्ठातृमूर्तिर्या वेदशास्त्रप्रसूरपि ॥
 तां सावित्री शुद्धरूपां प्रवदन्ति मनीषिणः । ऐश्वर्याधिष्ठातृमूर्तिः शान्तिस्त्वं शान्तरूपिणी
 लक्ष्मीं वदन्ति सन्तस्तां शुद्धां सत्त्वस्वरूपिणीम् । रागाधिष्ठातृदेवी या शुक्लमूर्तिः सतां
 प्रमूः ॥ ३० ॥

सरस्वतीं तां शास्त्रज्ञां शास्त्रज्ञाः प्रवदन्त्यहे । बुद्धिर्विद्या सर्वशक्तेर्गामूर्तिराधेदेवता ॥
 सर्वमङ्गला सन्तो वदन्ति सर्वमङ्गलाम् । सर्वमङ्गलमङ्गलया सर्वमङ्गलरूपिणी ॥ ३१ ॥
 सर्वमङ्गलबजिस्य शिवस्य निलयेऽधुना । शिवे शिवास्वरूपा त्वं लक्ष्मीर्नारायणान्तिके
 सरस्वती च सावित्री वेदमूर्तद्वयः प्रिया । राधा रासेश्वरस्यैव परिपूर्णतमस्य च ॥ ३२ ॥
 परमानन्दरूपस्य परमानन्दरूपिणी । त्वत्कलाशांशकलया देवानामपि योषितः ॥
 त्वं विद्या योषितः सर्वाः सर्वेषां विजरूपिणी । छाया मूर्धस्य चन्द्रस्य रोहिणी सर्वमोहिनी ॥
 शची शंकरस्य कामस्य कामिनी रतिरीश्वरी । वरुणानी जलेशस्य वायोः स्त्री प्राणवल्लभा
 वह्नेः प्रिया हि स्वाहा च कुबेरस्य च सुन्दरी । यमस्य तु सुशीला च नैर्ऋतस्य च कैटभी
 ऐशानी स्याच्छशिकला शतरूपा मनोः प्रिया । देवहूतिः कर्दमस्य वमिष्ठस्याप्यरुन्वनी
 लोषामुद्राऽप्यगस्त्यस्य देवमाताऽदितिस्तथा । अहल्या गौतमस्यापि सर्वाधारा वसुंधरा
 गङ्गा च तुलसी चापि पृथिव्यां या सरिद्धराऽपृताः सर्वाश्च या ह्यन्या सर्वास्त्वत्कलयाऽग्निबक्ते
 गृहलक्ष्मीर्गृहे नृणां राजलक्ष्मीश्च राजसु । तपस्विनां तपस्या त्वं गायत्री ब्राह्मणस्य च ॥
 सतां सत्त्वस्वरूपा त्वमसतां कलहाङ्कुरा । ज्योतीरूपा निर्गुणस्य शक्तिस्त्वसगुणस्य च
 सूर्ये प्रभस्वरूपा त्वं दाहिका च हुताशने । जले शैत्यस्वरूपा च शोभाख्या निशाकरो ॥
 त्वं भूमौ गन्धरूपा चाप्याकाशे शब्दरूपिणी । क्षुत्पिपासादयस्त्वं च जीविना सर्वशक्तयः
 सर्वबीजस्वरूपा त्वं संसारे साररूपिणी । स्मृतिर्मेधा च बुद्धिर्वा ज्ञानशक्तिर्विभञ्जिताम् ॥
 कृष्णेन विद्या या दत्ता सर्वज्ञानप्रमूः शुभा । शूलिने कृपया सा त्वं यया मृत्युंनयः शिवः
 सृष्टिपालनसंहारशक्तयस्त्रिविधाश्च याः । ब्रह्माविष्णुमहेशाना सा त्वमेव नमोऽस्तु ते ॥
 मधुकैटभमीत्या च त्रस्तो धाता प्रकाशितः । स्तुत्वा मुक्तश्च या देवी ता मूर्त्ता प्रणम म्पहम्
 मधुकैटभयोर्धुद्धे धाताऽसौ विष्णुीश्वरीम् । बभूव शक्तिमान्स्तुत्वा त्वा दुर्गा प्रण० ॥

पुरस्य महायुद्धे पतिते शिवे । यां तुष्टुवुः सुराः सर्वे तां दुर्गां प्रणे ॥ ११ ॥
 विष्णुना वृषरूपे स्वयं शंभुः समुत्थितः । जघान त्रिपुरं स्तुत्वा तां दुर्गां प्रणे ॥
 यदाज्ञया हि कालश्च शश्वद्भ्रमनि वेगतः । मृत्युश्चरति जन्तूनां तां दुर्गां प्रणे ॥
 स्रष्टा सृजति सृष्टिं च पाता पाति यदाज्ञया । संहर्ता संहरेत्काले तां दुर्गां प्रणे ॥
 उद्योतिःस्वरूपो भगवाञ्छ्रीकृष्णो निर्गुणः स्वयम् । यया विना न शक्तश्च सृष्टिं कर्तुं नम-
 मि ताम् ॥ ५९ ॥
 रक्ष रक्ष जगन्नातरपराधं क्षमस्व मे । शिशूनामपराधेन कुतो माता हि कुप्यति ॥ ६० ॥
 इत्युक्त्वा परशुरामश्च नत्वा तां चरत् । तुष्टा दुर्गा संभ्रमेण चाभयं च वरं ददौ ।
 अमरो भव हे पुत्र वत्स सुस्थिरतां व्रज । सर्वप्रसादात्सर्वत्र जयोऽस्तु तव संततम् ॥
 सर्वान्तरात्मा भगवांस्तुष्टः स्यात्संततं हरिः । भाक्तिर्भवतु ते कृष्णे शिवदे च शिवे गुरौ
 इष्टदेवे गुरौ यस्य भक्तिर्भवति शाश्वती । तं हन्तुं न हि शक्ता वा रुष्टा वा सर्वदेवताः
 श्रीकृष्णस्य च भक्तस्त्वं शिष्यो वै शंकरस्य च । गुरुपत्नीं स्तौपि यस्मात्कस्त्वं हन्सुमिहे-
 श्वरः ॥ ६१ ॥
 अहो न कृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचिन् । अन्यदेवेषु ये भक्ता न भक्ता वा निरङ्कुशाः ॥
 चन्द्रमा बलवांस्तुष्टे। येषां भाग्यवतां भृगो । तेषां तारागणा रुष्टा किं कुर्वन्ति च दुर्बलाः ॥
 यस्मै तुष्टः पालयति नरदेवो महान्सुखी । तस्य किंवा करिष्यन्ति रुष्टाः मृत्याश्च दुर्बलाः
 इत्युक्त्वा पार्वती तुष्टा दत्त्वा रामाय चाऽऽशिपम् । जगामान्तःपुरं तूर्णं हर्षशब्दो नमूव ह
 स्तोत्रं वै कण्ठशास्त्रोक्तं पूजाश्लोचं च । अतो ह्य' गङ्गाश्लोके तथा' आत्कीर्जितार्थं लभेद्भुङ्क्ते
 पुत्रार्थं लभते पुत्रं वन्यार्थां कन्यकां लभेत् । विद्यार्थं लभते विद्यां प्रजार्थां चाऽऽनुया-
 त्पजाः ॥ ६८ ॥
 अष्टराज्यो लभेद्वाज्यं नष्टविक्तो धनं लभेत् । यस्य रुष्टो गुरुर्देवो राजा वा बान्धवोऽपवा ।
 तस्मै तुष्टश्च वरदः स्तोत्रराजप्रसादतः । दस्युग्रस्तः फैणिग्रस्तः शत्रुग्रस्तो भयानकः ॥
 व्याधिग्रस्तो भवेन्मुक्तः स्तोत्रस्मरणमात्रतः । राजद्वारे इमशाने च कारागारे च वन्धने ॥
 जलराशौ निमग्नश्च मुक्तस्तस्मृतिमात्रतः । स्वामिभेदे पुत्रभेदे भिन्नभेदे च दारुणे ॥
 स्तोत्रस्मरणमात्रेण बाधितार्थं लभेद्भुङ्क्ते । कृत्वा हविष्यं वर्षं च स्तोत्ररानं शृणोति वा
 भक्त्या दुर्गां च संपूज्य महाबन्ध्या प्रसूयते । लभते सा दिव्यपुत्रं ज्ञानिनं चिरजीविनम्

॥ अघोभाग्या च सौभाग्यं पण्मासश्रवणाद्भवेत् । नवमासं काकवन्धविराड्विश्ववारकः ॥
 १ स्तोत्रगुणं या शृणोति सा पुत्रं लभते ध्रुवम् । कन्यामाता पुत्रहीना भव ह ॥ ३६ ॥
 ॥ षष्ठे संपूज्य दुर्गा च सा पुत्रं लभते ध्रुवम् ॥ ७६ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० परशुरामकृतदुर्गास्तोत्रं
 नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

=====

अथ पद्मचत्वारिंशोऽध्यायः ।

=====

- नारायण उवाच -

स्तुत्वा तां परशुरामोऽसौ हर्षसंफुल्लमानसः । खिमां स हरिणोत्तन स तृष्टाव गणधिपम्
 पूजां चकार भक्त्या च नैवेद्यैर्विधिषुपि । धूपैर्दण्डैश्च गन्धैश्च पुष्पैश्च तुलसीं विना ॥ २ ॥
 संपूज्य आतरे भक्त्या स रामः शंकराज्ञया । गुरुपत्नीं गुरुं नत्वा गमनं कर्तुमुद्यतः ॥ ३ ॥

नारद उवाच -

पूजां भगवत्श्रद्धया रामो गणपतेर्धदा । नैवेद्यैर्विधिषुः पुष्पैस्तुलसीं च विना कथम् ॥ ४ ॥
 तुलसी सर्वपुण्याणां मान्या धन्या मनोहरा । कथं पूजां सारभूता न गृह्णाति गणेश्वरः ॥

नारायण उवाच -

शृणु नारद वक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् । ब्रह्मकल्पस्य वृत्तान्तं निगूढं च मनोहरम् ॥
 एकदा तुलसी देवी प्रोद्भिन्नवयौवना । तीर्थं भ्रमन्ती तपसा नारायणपरायणा ॥ ७ ॥
 ददर्श गङ्गातीरे सा गणेशं यौवनाश्रितम् । अतीव सुन्दरं शुद्धं सस्मितं पीनवाससम्
 चन्द्रनोतितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् । ध्यायन्तं कृष्णवाशुजं जन्ममृत्युजरापहम् ॥
 जिह्वेन्द्रियाणां प्रवरं योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुम् । अरूपहार्यं निष्कामं सकामा तमुवाच ह ।

तुलस्युवाच -

अहो ध्यायसि किं देव शान्तरूप गजानन । कथं लम्बोदरो देहो गजवक्त्रं कथं तव ।
 एकदन्तः कथं वक्त्रे वदामुत्र च कारुणम् । त्यज ध्यानं महाभाग सायंकाल उपस्थित
 इत्युक्त्वा तुलसी देवी प्रजहास पुनः पुनः । परं चेतसि दग्धा सा कामबाणैः सुदारुणै
 गणेशस्य प्रधानाङ्गे दत्त्वा किञ्चिज्जलं मुने । जघान तर्ज-यत्रेण निष्पन्दं कृष्णमानसम्
 बभूव ध्यानभङ्गं च तस्य नारद चेतनम् । दुःखं च ध्यानभेदेन तद्विच्छेदो हि शोकद
 ध्यानं त्यक्त्वा हरिं स्मृत्वा चापश्यत्कामनी पुरः । नवयौवनसंपन्ना सस्मितां कामपीडिता
 लम्बोदरश्च तां दृष्ट्वा परं विनयपूर्वकम् । उवाच सस्मितः शान्तः शान्ता काशतुरां वर

द्वैपायनमुनिप्रणीतं—

४३२ :

पूजितो वन्दितः सर्वैः सुरेन्द्रमुनिपुंगवैः पार्वतीशिवसांनिध्ये सुखं तत्पौ गणेश्वरः ॥
 इदं गणपतेः खण्डं यः शृणोति समाहितः । स राजसूययज्ञस्य फलप्राप्नोति निश्चितम् ॥
 अपुत्रो लभने पुत्रं श्रीगणेशप्रसादतः । धीरं वीरं च धनिनं गुणिनं चिरजीविनम् ॥
 यशस्विनं पुत्रिणं च विद्वांसं सुकवीश्वरम् । जितेन्द्रिणां प्रवरं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 सुशीलं च सदाचारं प्रशंस्य वैष्णवं च । अर्हिसकं दयालुं च तत्त्वज्ञानविशारदम् ॥
 भक्त्या गणेशं संपूज्य ब्रह्मालंकारचन्द्रम् । श्रुत्वा गणपतेः खण्डं महाबन्ध्या प्रसूयते ॥
 मृतवत्सा काकबन्ध्या ब्रह्मन्पुत्रं लभेत् । अट्टपददूषणपराशुद्धा चैव लभेत्सुतम् ॥
 संपूर्णं ब्रह्मवैवर्ते श्रुत्वा यल्लभते फलसूक्तं लभने मर्त्ये । श्रुत्वेदं खण्डमुत्तमम् ॥
 वाञ्छां कृत्वा तु मनसि शृणोति परमतः । तस्मै ददाति सर्वेष्टं शूरश्रेष्ठो गणेश्वरः
 श्रुत्वा गणपतेः खण्डं विघ्ननाशाय च । स्वर्णयज्ञोपवीतं च श्वेतच्छत्रं च मादयकम्
 प्रदीयते वाचकाय स्वस्तिकं तिललड्डम् । परिपक्वफलान्येव देशकालोद्भवानि च ॥
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे गणपडे नारदनारायणसंवादे परशुरामगनै-
 तखण्डध्वजफलवर्णनं पट्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

समाप्तमिदं श्रीब्रह्मवैवर्तेषु तृतीयं महागणपतिखण्डम् ।